

**T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİMDALI**

DOKTORA TEZİ

**TÜRKİYE'DE SANAYİ SEKTÖRÜNDE YAŞANAN
DÖNÜŞÜMLERİN İSTANBUL KENTİNDE
FARKLI ORTAYA ÇIKIŞ BİÇİMLERİ**

**HATİCE KURŞUNCU
2502090260**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. HATİCE KURTULUŞ**

İSTANBUL, 2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : HATİCE KURŞUNCU Numarası : 2502090260
Anabilim Dalı / Anasanaat Dalı / Programı : SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ Danışmanı : PROF. DR. HATİCE KURTULUŞ AYDAL
Tez Savunma Tarihi : 23.09.2016 Saati : 15:00
Tez Başlığı :
"TÜRKİYE'DE SANAYİ SEKTÖRÜNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN İSTANBUL KENTİNDE FARKLI ORTAYA ÇIKIŞ BİÇİMLERİ."

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HATİCE KURTULUŞ AYDAL		Kabul
2- PROF. DR. ADALET ALADA		Kabul
3- PROF. DR. İCLAL DİNÇER		Kabul
4- PROF. DR. ASUMAN TÜRKÜN		Kabul
5- DOÇ. DR. PINAR GİRİTLİOĞLU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. SEVİM BUDAK		
2- DOÇ. DR. BİNNUR ÖKTEM		

ÖZ

Türkiye'de Sanayi Sektöründe Yaşanan Dönüşümlerin İstanbul Kentinde Farklı Ortaya Çıkış Biçimleri Hatice Kurşuncu

Bu çalışma sanayi kentlerinin sektörel yapısında ortaya çıkan sanayisizleşme sürecini ele almaktadır. Bu sürecin altında yatan temel neden, sermayenin daha fazla kar etme hedefiyle mekandaki hareketliliğidir. Sanayisizleşmenin gözlemlendiği kentlerde sanayi sektörü üretim birimlerini kent dışına çıkartmaktadır. Bu durum farklı örneklerde kimi zaman kent ekonomisinin çöküşünü ve sosyal sorunları beraberinde getirmiş, kimi zaman da eski sanayi alanlarında yaratılan rant nedeniyle kentlerin karakterini değiştiren bir etkiye sahip olmuştur. Sanayisizleşme sürecinin nedenleri teknolojik gelişmeler, küreselleşme ve sanayi yer seçimi teorileriyle açıklanmakla birlikte, rant ve çevrimler arasındaki sermaye aktarımlarıyla da ilişkilendirilmektedir.

Bu çalışmada, İstanbul kentinin 1950'li yıllardan beri önemli sanayi bölgelerinden birisi olan Kağıthane yerleşmesinin sanayisizleşme süreci ele alınmıştır. 1980'li yıllardan itibaren İstanbul'un sanayisizleştirilmesi merkezi ve yerel yönetimlerin kentsel politikalarından birisi olmuştur. Fakat kentte sanayi sektörünün ağırlığı beklenen ölçüde azalmamıştır. 2000'li yılların sonunda merkezi ve yerel yönetimlerin de yön vermesi ile bazı bölgelerde sanayi tesislerinin kapandığı ve kentin dışına çıkmaya başladığı görülür. Kağıthane yerleşmesinde de gözlenen bu süreç, farklı aktörlerin içerisinde bulunduğu bir mekansal koalisyon örneğini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın ana eksenini mekan üzerinden kurulan bu koalisyonları incelemektir.

Çalışmada dönemsel bir değerlendirme yapılarak Kağıthane'nin sanayileşmeye başladığı 1950'li yıllardan günümüze kadar değişen mekansal, sosyal, ekonomik ve politik özellikleri ele alınmıştır. Bu dönemsel yaklaşım, ortaya çıkmış olan dönüşüm sürecinin temelinde yatan dinamikleri açılammızda yardımcı olmaktadır. Ele alınan her dönemin siyasal yapısı ve koalisyona katılan aktörleri farklılaşsa da mekansal koalisyonların toprak mülkiyeti ve rant üzerinden kurulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda yerleşmenin kentleşmesi sürecinde sanayi yapısı yanı sıra gecekondu ve

konut gelişimi konuları da önemli birer araştırma konusu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sanayileşme, Sanayisizleşme, İstanbul, Kağıthane, Mekansal Koalisyonlar, Gecekondu, Yerel Siyaset, Jeolojik Katmanlar.

ABSTRACT

Emergence of Different Forms of The Transformation of The Industrial Sectors In The City of Istanbul In Turkey

Hatice Kurşuncu

This research aims to analyze the deindustrialization process of the cities. Capital moves from one space to another to seek a more profitable placement, which is the main reason of deindustrialization. In the cities where deindustrialization is observed, the production units of the industrial firms are moved out of the city. In some cities, the deindustrialization causes to collapse of the urban economy and brings about social problems. Also in some cases the characteristics of the cities have changed with the rent, which the deindustrialization causes. While the reasons of deindustrialization process are explained with technological developments, globalization and industrial location theories, it is also explained with the relation between rent theory and the circulation of capital among the circuits.

In this research, Kağıthane settlements deindustrialization process is being discussed which is one of the most important industry districts of Istanbul since 1950's. Although, the deindustrialization of Istanbul has become a main political issue of municipalities and central government since 1980s, the impact of the industry sector has not decreased considerably. At the end of 2000s, with the domination of local municipalities and central government, the industry has been shut down or moved out of the city in some districts. This deindustrialization process, which has also begun to be experienced in Kağıthane, is a distinctive spatial coalition example with the participation of different actors. The main objective of this research is to analyse this coalitions, which take place through the space.

In this research, while the periodic variations are evaluated, the transformation of Kağıthane is analysed based on political, social, spatial, economical characteristics since 1950s. This periodic analyse helps to explain the underlying dynamics of the transformation process. Even the political structure and the participants of the

coalition changes in every period, it is observed that spatial coalitions come from and rise from land property and rent. In this perspective, based on the urbanization process of space, the modes of industrial production and also “gecekondü” (squatter areas) and housing issues have become important research topics.

Keywords: Industrialization, Deindustrialization, Istanbul, Kağıthane, Spatial Coalitions, “Gecekondü”, Local Politics, Geological Layers.

ÖNSÖZ

Kentlerde yaşanan sanayisizleşme süreçlerini ele alan bu tez çalışması aynı zamanda kırsal bir yerleşimin kentleşme sürecini ve bu süreçte yaşanan mekansal, ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümleri anlatmakta. Kentleşme tarihi olarak da okunabilecek bu çalışmada bireysel tarihlerin bütünleştiği bir izleği takip etmek de mümkün.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında birçok kişinin emeği geçti. Bu kişilerin başında tez danışmanım Prof. Dr. Hatice Kurtuluş gelmektedir. Yaptığı öneriler ile hem yöntemsel hem teorik açıdan zenginleşmemi, tezin çıkmazlarından kurtulmamı, sürekli genişletme eğiliminde olduğum araştırma alanı içinde odağımı kaybetmememi sağladığı ve tezin alan araştırmasının belirginleşmesinde etkili olan Kağıthane Sözlü Tarih Projesine beni de dahil etmesinin büyük katkısı oldu. Tez çalışmasını devam ettirmenin en zor olduğu dönemlerde beni devam etmeye teşvik etti. Kendisinin desteği ve yönlendirmesi olmasa bu çalışmayı ortaya çıkartamazdım. Prof. Dr. Adalet Alada ve Prof. Dr. İclal Dinçer tez çalışmamın tüm aşamalarını büyük bir dikkat ve özenle takip ettiler. Getirdikleri öneriler çalışmaya önemli katkılar sağladı. Tez izleme jürimi oluşturan bu üç akademisyene yaptığım çalışmaya güvenmemi sağladıkları için ayrıca teşekkür ederim.

Bu tezin alan araştırmasının önemli bir kısmı Kağıthane Belediyesince desteklenen Kağıthane Sözlü Tarih Projesinde yapılan sözlü tarih görüşmelerine dayanmakta. Bu proje aynı zamanda bütünsel bir tarihin oluşmasında bireysel yaşanmışlıkların önemini ortaya çıkartan sözlü tarih yöntemini öğrenmeme vesile oldu. Bundan dolayı da müteşekkirim. Kağıthane Sözlü Tarih Proje ekibinde görev alan Doç. Dr. Şükrü Arslan, Doç. Dr. Besime Şen, Prof. Dr. Hatice Kurtuluş, Fatma Coşkun, Eda Yiğit, Aslı Sarioğlu, Duygu Atalay Şimşek, Sevinç Doğan ve Hüseyin Irmak'a projeye verdikleri emek dolayısıyla teşekkür ederim. Hüseyin Irmak proje bittikten sonra da tez çalışmam için yaptığım görüşmelerin belirlenmesinde yardımcı oldu ve sorduğum çok sayıda soruya bıkmadan cevap vermeye çalıştı. Çalışma arkadaşlarımdan Fatma Coşkun'un, sözlü tarih görüşmelerindeki huzurlu ve güven verici tarzı görüşmelerimizin derinliğini arttırdı, bu süreçte ondan çok şey öğrendim.

Burcu Müderrisoğlu'na elindeki değerli verileri hiç tereddüt etmeden paylaştığı için müteşekkirim. Arşivlenmiş düzenli bir veri tabanına ulaşmanın zor olduğu bu alanda benimle paylaştığı verilerin büyük bir katkısı oldu. Görüşmecilerimle iletişim kurmamda bana yardımcı olan Serkan Öngel ve Gürhan Ertür'e ayrıca görüşme talebimi kabul eden ve sorularıma içtenlikle cevap veren tüm görüşmecilerime teşekkür borçluyum.

Bilgi üretimi kolektif ve birikimsel bir süreç. Teorik ve pratik birçok konuda paylaştığımız fikirlerimiz ve tartışmalarımız yanı sıra kendi üretimleriyle de bu tezin fikri gelişiminde katkısı olan dostlarım Hade Türkmen, İpek Sakarya, Çavlan Erengözgin, Özlem Çelik, Ulus Atayurt, Caner Doğançayır, Mert Arslanalp, Mehmet Baki Deniz ve Merve Çevik'e teşekkür ederim. Yiğit Ozar, Deniz Özgür, Necla Sulu, Ramazan Gülten, Seçil Sakarya, Dicle Kaya, Uğur Çolak, Ezgi Bakçay ve Feyza Akder bu zor süreçte bana her zaman destek oldular. Onların yanımda olduğunu bilmek bana güç verdi.

Kardeşim Ayşe Kurşuncu'ya bitmeyen enerjisi ve hayat boyu desteği için teşekkür ederim. Bu çalışma bir kentleşme tarihi çalışması olduğu kadar bireysel tarihlere yapılan bir yolculuktu da aynı zamanda. Bu tarihe merak duymama neden oldukları için ve beni her daim araştırmaya, öğrenmeye ve üretmeye yönelttikleri için annem Muzaffer Kurşuncu ve babam Feyyaz Kurşuncu'ya sonsuz teşekkür borçluyum. Ve Gökhan Bilgihan. Bu tezin üretilmesinde çok emeği geçti. Beni hep destekledi, her daim yanımda oldu. Yalnızca bilgiyi değil hayatı da birlikte ürettik. Kendisine gönülden teşekkür ederim.

Betçe'ye içerisindeki tüm varlıklarla bu zor süreçte beni ayakta tuttuğu için ayrıca teşekkür ederim.

İstanbul, 2016
Hatice Kurşuncu

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ	vii
TABLolar LİSTESİ	xiv
HARİTALAR LİSTESİ	xvii
GRAFİKLER LİSTESİ	xviii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	xix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xx
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRSAL NİTELİKLİ KAĞITHANE'Yİ SANAYİLEŞMEYE HAZIRLAYAN TARİHSEL SÜREÇ	54
1.1. Kağıthane İlçesi'nin Konumu ve Coğrafi Yapısı.....	54
1.2. Tarihte Kağıthane Yerleşimi	57
1.2.1. Osmanlı Döneminde Bir Mesire Yeri	57
1.2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Göç Hareketleri	61
1.2.2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kağıthane'yi Sanayileşmeye Hazırlayan Süreçler.....	62
1.2.2.1 Kırdan Kente Geçişte Nüfus ve Mülkiyet Yapısındaki Değişimler	63
1.2.2.2. Cumhuriyet Döneminin İlk Planları ve Kağıthane'ye Etkisi.....	67
1.3. Sanayileşmeye Hazır Bir Yerleşme Olarak Kağıthane.....	69

İKİNCİ BÖLÜM

İÇGÖÇLE BESLENEN BİR SANAYİ HAVZASI OLUŞUMU 72

2.1. Kağıthane İlçesinde Sanayinin Sosyo-Mekansal İnşası	74
2.1.1. Sanayi Havzası Oluşumunda Sanayi Yer Seçimi Teorileri	74
2.1.2. Sanayileşme Döneminde Kağıthane'nin Mekansal Özellikleri	77
2.1.3. Kağıthane'nin Mekansal İnşasında Göçün Etkisi	80
2.2. Sanayinin Yerleşikleşmesinde Mekanın Etkisi ve Sanayinin Yapısal Özellikleri	87
2.2.1. Sanayinin Yerleşikleşmesinde Mekanın Etkisi	87
2.2.2. Kağıthane İçerisinde Sanayinin Mekansal Dağılımı	91
2.2.3. Kapitalist Üretimin Kağıthane'de Yerleşikleşmesi ve Sanayinin Yapısal Özellikleri	98
2.2.3.1. İstihdam ve Firma Büyüklükleri	99
2.2.3.2. Firmaların Faaliyet Sınıfları	103
2.2.3.3. Sanayi Arazilerinin Mülkiyet Yapısı	103
2.2.3.4. Sınıf Çelişkileri ve Sendikal Mücadeleler	104
2.3. Gecekondu, Mülkiyet ve Yerel Siyaset İlişkisi	108
2.3.1. Yerel Koalisyonların Temelini Oluşturan Gecekondulaşma Süreci	109
2.3.1.1. Kağıthane'de Gecekondulaşma	111
2.3.1.2. Üretimin Gündelik Yaşamla Birlikteliği: Sanayi Havzasında Heterojen Mekanlar	114
2.3.1.3. Sendikal Mücadelede Heterojen Mekanların Stratejik Önemi	117
2.3.2. Tarım Arazisinden Kentsel Arsaya: Kağıthane'de Gecekondulaşma, Mülkiyet Yapısı ve Dönüşümü	120
2.3.2.1. Tahsis Yöntemiyle Edinilmiş Araziler	121
2.3.2.2. Vakıf Arazileri	124
2.4. Gecekondu Oluşumunda Arazi Açan Dinamikler ve Yerel Koalisyonlar ...	127
2.4.1. Siyaset ve Mekan İlişkisi Çerçevesinde Arazi Açılmasında Yerel Yönetimlerin Rolü	127
2.4.1.1. Demokrat Parti'nin 'Yenilik' Simgesi Olan Kentsel Mekan Anlayışı ..	129
2.4.1.1.1. İstanbul Şehir İmar Planı Daimi Komisyonu Planları (1952- 1960)	131
2.4.1.1.2. Güçlü İktidarın Simgesi Olarak Menderes İmar Operasyonları ...	132
2.4.1.1.3. Kağıthane'nin Köy Merkezi Dışında Gelişmesinde Köy Muhtarlığının Etkisi	134
2.4.1.2. Yeni Kurulan Kağıthane Belediyesi ve MGK Kararlarıyla Biçimlenen Kent ve Planlama	135
2.4.1.2.1. Kağıthane'de Plansız Sanayi Gelişmesinde Etkili Olan Bir Plan: 1966 Yılı İstanbul Sanayi Sahaları Planı	136
2.4.1.2.2. Nazım Plan Bürolarının Kurulması ve 1971 Büyük İstanbul Nazım Planı	139
2.4.1.2.3. Yoğunluğun Artmasında Boğaziçi Köprüsü ve E-5 Çevre Yolunun	

Etkisi.....	141
2.4.1.3. Yerel Yönetimlerde Farklı Bir Anlayış İddiası: Celal Altınay Dönemi ve 1973 Kağıthane İmar Planı	142
2.4.1.3.1. Kağıthane'nin İlk İmar Planı.....	144
2.4.1.3.2. Haliç'in Rehabilitasyonuna İlişkin İlk Kapsamlı Çalışma: 1977 Haliç ve Çevresi Master Planı.....	149
2.4.2. Arazi Açılmasında Örgütlü Bir Güç Olarak Arazi Mafyası	151
2.4.2.1. Kabadayılıktan Mafyaya, Yerel Siyasette Bir Oyuncu: Kürt Hasan ...	152
2.4.3. Sol Örgütlerin Gecekondu Mahallerinin Kurulmasına Etkisi.....	155
2.4.4. Meşruiyet ve Yasallık Mücadelesinde Muhtarlar ve Mahalle Dernekleri ..	157

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ LİBERAL POLİTİKALARA ALTYAPI HAZIRLIKLARI 165

3.1. Kağıthane'de Durağanlaşan Nüfus, Göç ve İşçi Profilinde Değişim167

3.2. Konut-Mülkiyet İlişkisinde Değişim.....173

3.2.1. İmar Afları ve Islah İmar Planları ile Gecekondu Apartmana.....	173
--	-----

3.3. Küresel Entegrasyon Döneminde Yerel Siyaset ve Kentsel Dinamiklerin Dönüşümü177

3.3.1. Küresel Entegrasyon İçin Hazırlık Dönemi	179
3.3.1.1. Milli Güvenlik Konseyi Dönemi	179
3.3.1.1.1. 1980 tarihli 1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı.....	181
3.3.1.2. Dalan Dönemi Kentsel Politikaları.....	183
3.3.1.2.1. Haliç Temizleme Projesi ve Büyükdere Aksı.....	185
3.3.1.2.2. Kağıthane Islah İmar Planları	188
3.3.2. Küresel Kentin Politik Zaferi.....	193
3.3.2.1. SHP Belediyeciliği: Nurettin Sözen ve Mahmut Özdemir	194
3.3.2.2. Refah Partisi: Recep Tayyip Erdoğan ve Arif Calban dönemi	198
3.3.2.2.1. 1994 ve 1995 tarihli 1/50.000 İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım İmar Planları	200
3.3.2.2.2. Kağıthane'de Arif Calban Dönemi	204

3.4. Kağıthane Sanayinde Yapısal ve Mekansal Değişimler209

3.4.1. Neoliberal Politikaların Sanayi Sektöründe Yarattığı Değişim.....	211
3.4.2. Türkiye Sanayi Sektörünün 1980-2000 Dönemindeki Temel Özellikleri ..	212
3.4.3. İstanbul Sanayisinde Yapısal Değişim.....	216
3.4.3.1. İstanbul Sanayisinin Alt Sektörlere Dağılımı.....	221
3.4.3.2. Sanayinin İstanbul İçerisindeki Mekansal Hareketliliği	223
3.4.3.3. Sanayi Desantralizasyonunda Etkili Bir Araç: Organize Sanayi Bölgeleri	225
3.4.4. Kağıthane Sanayisinde Değişim: Büyük Ölçekli Sanayi Tesisleri ve Küçük Ölçekli Atölyeler.....	227
3.4.4.1. Kağıthane'deki Sanayisizleşmede Öncül Sanayi Tesisleri	231

3.4.4.1.1. Haliç Projesi ve Sünnet Köprüsü Bölgesi	232
3.4.4.1.2. Kamu Zoruyla Taşınan Bir Fabrika: Demirdöküm	234
3.4.4.1.3. Küvezden Çıkan Firmalar: Çuhadaroğlu	236
3.4.4.1.4. Mobilya Sektöründe Büyüyen ve Kağıthane İçinde Yer Değiştiren Atölyeler Örneği: Atak Mobilya	237

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SANAYİ HAVZASINDAN HİZMET SEKTÖRÜNE DÖNÜŞÜM 240

4.1. İstanbul'da Göçün Değişen Yönü ve Kağıthane'de Nüfus	241
4.2. Konutta kentsel dönüşüm ve gayrimenkulleşme.....	243
4.2.1. İnşaat Sektörünü Destekleyen Yasal Çerçeve	244
4.2.1.1. 5393 Sayılı Belediye Kanunundaki Değişiklikler	244
4.2.1.2. TOKİ Yetkilerini Düzenleyen Yasalar	245
4.2.1.3. Afet Yasası ve etkileri	246
4.2.2. Kağıthane'de Konut Sektörü Gelişimi	247
4.3. Yerel Siyasette Kurumsallaşma Dönemi.....	251
4.3.1. 1/100.000 İstanbul Çevre Düzeni Planı	252
4.3.2. 1/5000 Ölçekli Kağıthane II. Revizyon Nazım İmar Planı (2001)	258
4.3.3. Sadabad Tarihi-Sit Alanı 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı ve Etkileşim Geçiş Alanı Nazım İmar Planı.....	259
4.3.4. Kârdan Ranta Dönüş Örneği Cendere Vadisi Projesi ve Yeni Kentsel Koalisyonlar Yeni Bir Model Örneği Kayader	261
4.4. Sanayi Sektöründe Mekansal Değişim Eğilimleri.....	269
4.4.1. 2000'li Yıllarda İstanbul Sanayi Sektöründeki Değişimler: İstanbul Sanayisizleşiyor mu?.....	272
4.4.1.1. İstanbul sanayi firmalarında yer değiştirme eğilimi	275
4.4.1.2. Organize Sanayi Alanlarının Sanayi Hareketliliğine Etkisi	280
4.4.2. 2000'li Yıllar Kağıthane Sanayi Yapısında Değişim.....	281
4.4.2.1. Kağıthane'de Kalan ve Kağıthane'den Giden Sanayi Tesisleri	286
4.4.2.1.1. Dönüşen Fabrikalar	287
4.4.2.1.1.1. Büyükdere Caddesi Aksında Dönüşüm ve İlk Temsilci Tekfen Ampul Fabrikası	287
4.4.2.1.1.2. Polisan ve Şark Mensucat Fabrikaları	290
4.4.2.1.1.3. Ege Kimya: Üretim ve Yönetimin Farklı Mekanlarda Örgütlenmesi	293
4.4.2.1.1.4. Örgütlü Bir Dönüşümün Aktörlerinden Evyap Sabun Fabrikası	294
4.4.2.1.1.5. Prestijli Bir Fabrikadan Lüks Ofis Kompleksine Rabak Bakır Fabrikası.....	299
4.4.2.1.2. Dönüşemeyen, (Henüz) Dönüşmeyen Firmalar:	300
4.4.2.1.2.1. Rantı Bekleyen Bir Firma Kale Oto Radyatör.....	300
4.4.2.1.2.2. Rantın Merkezinde Dönüşemeyen Bir Firma Ayyıldız	303

4.4.2.1.2.3. Kümelenme İlişkisinin Etkisinde Bir Firma Suteks.....	307
4.4.2.1.2.4. 'İyi Bir Teklif' Bekleyen Ortak Firmalar Solmaz Alüminyum ve Trio Metal	309
4.4.2.1.2.5. Coşkun Sucukları	313
4.4.3. Sendikal Hareketler ve 2000'li Yıllar	314
KAYNAKÇA	342
EKLER	361
ÖZGEÇMİŞ.....	365

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Kağıthane'deki Bazı Sanayi Firmalarının Taşınma ve Dönüşüm Süreci	5
Tablo 2: İmalat Sanayi İstihdam ve Katma Değer Değişimi	16
Tablo 3. Kağıthane Nüfus Gelişimi (1935- 1950)	62
Tablo 4. 1927- 1965 Kentsel ve Kırsal Nüfus	82
Tablo 5. Doğum Yerine Göre Nüfus, İstanbul, 1935-2000	82
Tablo 6. Kağıthane ve İstanbul Nüfus Gelişimi	84
Tablo 7. Mahallelere göre işyeri sayısı (1970 yılı)	94
Tablo 8: Kağıthane sanayi firmaları kuruluş yılları	99
Tablo 9.1973 Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporu'nda yer alan sanayi firmalarının büyüklükleri	101
Tablo 10. İTO, İmalat Sektöründe Küçük Sanayinin Konumuna İlişkin Bazı Veriler. (25 kişiden az işçi çalıştıran)	101
Tablo 11. 1973 Kağıthane sanayi firmaları alt sektörleri	103
Tablo 12. 1973 Kağıthane Sanayi Firmaları Mülkiyet Yapısı	104
Tablo 13. Yıllara göre grev ve lokavt uygulamaları.	106
Tablo 14. 1984- 1999 yerel seçim sonuçları	167
Tablo 15. İstanbul İlçelerinden göç eden, taşınan ve daimi nüfus sayıları, 1990	169
Tablo 16. İstanbul'da kira ödeme durumu	172
Tablo 17. Yıllara Göre Türkiye'de Sektörel Değişim (Sanayi 1-9 kişi)	213
Tablo 18. 1992-2002 yılları arasında Türkiye'de sektörel değişim (sanayi toplam)	213
Tablo 19. Yıllara göre Türkiye'de sanayi alt sektörlerinin oransal dağılımı	214
Tablo 20. Türkiye sanayi işyerleri büyüklüklerindeki değişim	216
Tablo 21. Sanayi İşyerlerinin Marmara Bölgesinde dağılımı (1-9 kişi)	217
Tablo 22. İşyeri sayılarının toplam imalat sanayi içindeki payına göre illerin sıralaması (10 kişi +)	218
Tablo 23. İmalat sanayinde katma değer oranlarına göre il sıralaması	219

(10kişi+)

Tablo 24. İstanbul işyerlerinin yıllara göre sektörel dağılımı	220
Tablo 25. İstanbul sanayi işyerlerinin büyüklüklerine göre dağılımı	221
Tablo 26. İstanbul sanayi işyerlerinin alt sektörlere dağılımı (tümü)	222
Tablo 27. 2002 yılı İstanbul dokuma ve giyim sektörü işyeri büyüklükleri	223
Tablo 28. İstanbul'da sanayi işyerlerinin mekansal dağılımı	224
Tablo 29. İstanbul Organize Sanayi Bölgeleri	226
Tablo 30. Kağıthane sanayi işyeri sayılarının yıllara göre İstanbul içerisindeki payı	227
Tablo 31. Kağıthane işyerlerinin sektörel dağılımı	228
Tablo 32. 1990 Kağıthane'de sanayi işyerlerinin işyeri büyüklüğüne göre dağılımı	228
Tablo 33. 1980 Kağıthane sanayi işyeri dağılımı (1-9)	229
Tablo 34. Kağıthane'de nüfusun sektörel dağılımı (1990, 2000)	230
Tablo 35. İstanbul'un Aldığı, Verdiği, Net Göç	242
Tablo 36. İllerin İstanbul'dan aldığı göç sayıları (2011-2012)	243
Tablo 37. Kağıthane yapı ruhsatlarına göre yapı sayısı ve daire sayıları	248
Tablo 38. 2015 yılı İstanbul ilk ve ikinci el satışlarının ilçeler içerisindeki dağılımı	249
Tablo 39. 2015 yılı ilk ve ikinci el konut satışlarında İstanbul ilçelerinin oranları	250
Tablo 40. Türkiye'de istihdamın sektörlere göre dağılımı	271
Tablo 41. Sanayi işyerlerinin yıllara göre değişimi	273
Tablo 42. İstanbul'da istihdamın sektörel dağılımı (2004-2015)	274
Tablo 43. İstanbul sanayi istihdamının Türkiye İstihdamına oranı	274
Tablo 44. İstanbul sanayi sektöründe taşınmayı düşünen firma oranları	275
Tablo 45. İSO ilk 1000 firmanın bölgelere göre dağılımı	276
Tablo 46. İSO ilk 1000 firmanın Marmara İllerinde Dağılımı	278
Tablo 47. Türkiye'deki özel ekonomik bölgeler, 2011	281
Tablo 48. 2013 yılı İstanbul OSB ve KSS'lerdeki sanayi kuruluşları ve çalışan sayıları	281

Tablo 49: İSO'ya kayıtlı Kağıthane sanayi firmaları sektörel dağılımı 2014	282
Tablo 50: Kağıthane'deki İSO'ya kayıtlı firmaların büyüklükleri	283
Tablo 51: Kağıthane sanayi firmaları mahallelere göre dağılımı 2014	283
Tablo 52: Kağıthane bina fonksiyonlarına göre imalat birileri 2005	284
Tablo 53. Toplu İş Sözleşmesi Kapsamı ve Fiili Sendikalaşma Oranları 1998-2010	315
Tablo 54. 2000'li yıllarda yaşanan grev ve lokavtlar	316

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Kağıthane’de İnşaat Projelerinin Fonksiyonlara Göre Dağılımı	4
Harita 2. Kağıthane İlçesinin Konumu	56
Harita 3. Kağıthane Mesiresi	59
Harita 4. 1940 Tarihli 1/2000 Ölçekli Kağıthane Mesire Yerleri Planı	69
Harita 5. Kağıthane mekansal gelişimi. (1945- 2014)	79
Harita 6. Kuruluş yıllarına göre Kağıthane sanayi alanları; 1960 öncesi ve 1960-66 yılları arası	92
Harita 7. Kağıthane Sanayi Aksı (1970)	95
Harita 8. 1966 İstanbul Sanayi Sahaları Planı	138
Harita 9. 1971 Büyük İstanbul Nazım Planı 1985- 1990 Hedef Yılı Yerleşme Teklifi	140
Harita 10. 1973 yılı Kağıthane plan şeması	145
Harita 11. 1977 Haliç ve Çevresi Master Planı	151
Harita 12. 1/5000 Kağıthane, Ayazağa Köyü, Gürsel, Talatpaşa, Mecidiyeköy Islah İmar Planı	191
Harita 13. İstanbul- Levent- Beşiktaş Turizm Merkez Alanını gösterir kroki.	196
Harita 14. 1/ 5000 Sadabad KANİP	260
Harita 15. Kağıthane Sanayi Sektörünün Gelişimi	285
Harita 16. Büyükdere Merkezi iş alanındaki mevcut kentsel fonksiyonlar	288

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Çalışmanın yöntemi	48
Grafik 2. İstanbul sanayi işyerlerinin yıllara göre ilçelere dağılımı (1-9 kişi).	224
Grafik 3. Bölge Ölçeğinde Çok Merkezli ve Dengeli Gelişim Yaklaşımı	253
Grafik 4. Cendere Vadisi Projesi Etapları	263
Grafik 5: Türkiye'de Ana faaliyet Kollarına göre gayri safi yurtiçi hasıla oranı	272
Grafik 6: İSO ilk 1000 büyük firmanın yıllara göre değişimi	277
Grafik 7: İmalat Sektörü İstihdam Oranları	279

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. Sünnet Köprüsü Hava Fotoğrafları (1966, 1982)	97
Fotoğraf 2. 1982 ve 2006 Hava Fotoğraflarında Sünnet Köprüsü Bölgesi	233

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
AKOM: Afet Koordinasyon Merkezi
AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP: Anavatan Partisi
AP: Adalet Partisi
ÇDP: Çevre Düzeni Planı
CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü
DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DİSK-ar: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Enstitüsü
DYP: Doğru Yol Partisi
EBT: Eğitim, Bilişim, Teknoloji
Göç-der: Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği
GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
IMF: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İBB: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İETT: İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri
İMP: İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi
İSKİ: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
İSO: İstanbul Sanayi Odası
İTO: İstanbul Ticaret Odası
İTÜ: İstanbul Teknik Üniversitesi
KANİP: Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı
KAYADER: Kağıthane-Ayazağa Vadisi Kentsel Geliştirme Derneği
KESK: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KİPTAŞ: İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret A.Ş.
KİT: Kamu İktisadi Teşekkülü
KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme

KSS: Küçük Sanayi Sitesi

KSTP: Kağıthane Sözlü Tarih Projesi

MASKO: S.S. MASKO İstanbul Mobilya ve Ahşap Eşya İmalatçıları Site İşletme Kooperatifi

MESS: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

MODOKO: Mobilyacılar Sitesi

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organization for Economic Co-operation and Development)

OSB: Organize Sanayi Bölgesi

RP: Refah Partisi

SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu

SHP: Sosyal Demokrat Halkçı Parti

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TMSF: Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu

TÜBA: Türkiye Bilimler Akademisi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

Türk-İş: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

GİRİŞ

Bu çalışma Kağıthane sanayi havzası örneğinde İstanbul'da sanayileşme ve sanayisizleşme süreçlerini yaratan ekonomik, sosyal ve siyasal dinamikleri ve her iki süreçte mekan üzerinden kurulan kentsel ekonomi-politik koalisyonları analiz etmektedir. Bu süreçler, Türkiye'nin ve özelde de İstanbul'un geçirdiği sosyo-mekansal dönüşümler katmanlı bir biçimde ele alınarak incelenmiştir. Bu çalışmada mekansal olumsuzluklar bağlamında gerçekleşen kentsel koalisyonların ilişkiselliği sorgulanmaktadır. Kamu otoritesi, kullanıcılar ve diğer toplumsal/ siyasal güç odakları arasındaki ilişkilerle ortaya çıkan bu koalisyonların, kentin her dönemdeki mekansal dönüşüm süreçlerinde oynadığı belirleyici rol ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Türkiye'de kentleşme ile sanayileşme arasındaki ilişki kadar kentleşme ve sanayisizleşme arasındaki ilişki de kentsel sınıfsal coğrafyaları belirlemektedir. Bu bağlamda sanayi yapısında ve sanayileşmede yaşanan dönüşümlerin mekana yansımaları, tüm toplumsal ilişkilerin üzerinde belirleyicidir. 1950'li yılların başından beri ülkenin en önemli sanayi kenti olan İstanbul'da sanayi yatırımları desantralizasyon kararları ile kent merkezinden uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Bu kararlar 1980'li yıllarda yerel yönetimlerin temel politikalarından birisi olmasına rağmen İstanbul günümüzde hala ülkenin en önemli sanayi kentidir ve kent merkezinde yer alan çok sayıda sanayi tesisi bulunmaktadır.

İstanbul'un sanayileşme süreci kadar sanayisizleşme sürecinde de etkili olan olgu, ekonomi politikalarındaki radikal dönüşümlerdir. Bu çerçevede 1980'lerden sonra kentin gerek Türkiye gerekse bölgesel anlamda öneminin artmasını hedef alan politika metinlerindeki söylem, küresel kent kavramından üretilmektedir. Küresel kent olması istenen İstanbul'un sanayisizleşerek, turizm ve finans kenti olması temel hedefi en önemli kentsel politikalarından birisi olarak kabul görmektedir. İstanbul'un küresel kent olabilmesi ve küresel pazarda rekabet gücü kazanabilmesi için kullanılan temel strateji sanayisizleşme ve hizmetler sektöründe yaşanacak gelişim

olarak görülmektedir. 2009 onay tarihli 1/100.000 ölçekli ÇDP'de, küresel kentlerin sanayi ürünleri üretiminde yoğunlaşmayı bırakmış olduğu belirtilerek, bilgi ve teknoloji üretimine ağırlık vererek, üst düzey hizmetler, finans ve bilişim sektörlerinde küresel pazarda rekabet edebilir olması gerekliliği vurgulanmıştır. Sanayiden boşalan alanlarda; kültür endüstrileri, eğitim, bilişim, finans sektörü ve diğer üst düzey hizmetlerin yer seçmesi, prestij alanları, otel bölgeleri, kültür ve kongre merkezleri, festival ve fuar alanlarının gelişmesi gerekli görülmektedir (İBB, 2009b). Bu kullanımlarla bütünleşen biçimde lüks konut projeleri de eski sanayi alanlarında geliştirilmektedir. İstanbul sanayisinin geliştiği ve daha sonra sanayisizleşerek dönüştüğü bölgelerden birisi de Kağıthane'dir.

Bu tez çalışması, İstanbul Kağıthane İlçesinin ve yakın çevresinin sanayileşme ve sanayisizleşme süreçlerinde geçirdiği sosyo-mekansal dönüşümü sanayisizleşme perspektifinden sorgulamaktadır. Kağıthane yerleşmesini çevresiyle birlikte ele alma nedeni, sanayileştiği dönemde bir sanayi ve emek havzası olarak, bugünkü ilçe sınırlarıyla sınırlandırmanın mümkün olmamasıdır. Havzada yer alan kimi sanayi tesisleri ilçe sınırları dışında yer alsa da yerleşmenin ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan bir parçası konumundadır. Bu ilişkisellik nedeniyle Kağıthane yerleşmesi yakın çevresi ile birlikte ele alınmıştır. Yine de çeşitli istatistik ve verilerde ilçe sınırlarının temel alınmış olması, resmi yönetsel sınırlar olan ilçe sınırlarının kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.

Çalışmanın zamansal sınırları ise aşağıda açıklanacak olan ve tezin temel meta-teorik dayanaklarından birini oluşturan jeolojik katmanlar yaklaşımı gereği Kağıthane yerleşmesinin tarihsel gelişimini dönemler bazında ele almamızı gerektirmiştir. Bu katmanlar 'sanayi öncesi dönem', 'sanayileşme dönemi' gibi dönemin konumuz açısından önemini vurgulayacak biçimde isimlendirilmeye çalışılmışsa da kimi zaman 1950- 1980 gibi net tarihler de kullanılmıştır. Bu tarihler kırılma noktalarını göstermekten ziyade dönemleri anlatabilecek sınırlar koymayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın tarihsel kırılma noktalarını belirlemek gibi bir iddiası yoktur. Bu çerçevede çalışma Kağıthane'de 1950'lerde sanayinin yerleşmeye başlamasından 2000'lerin sonuna doğru görünür hale gelen sanayisizleşme dönemine

kadar geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır.

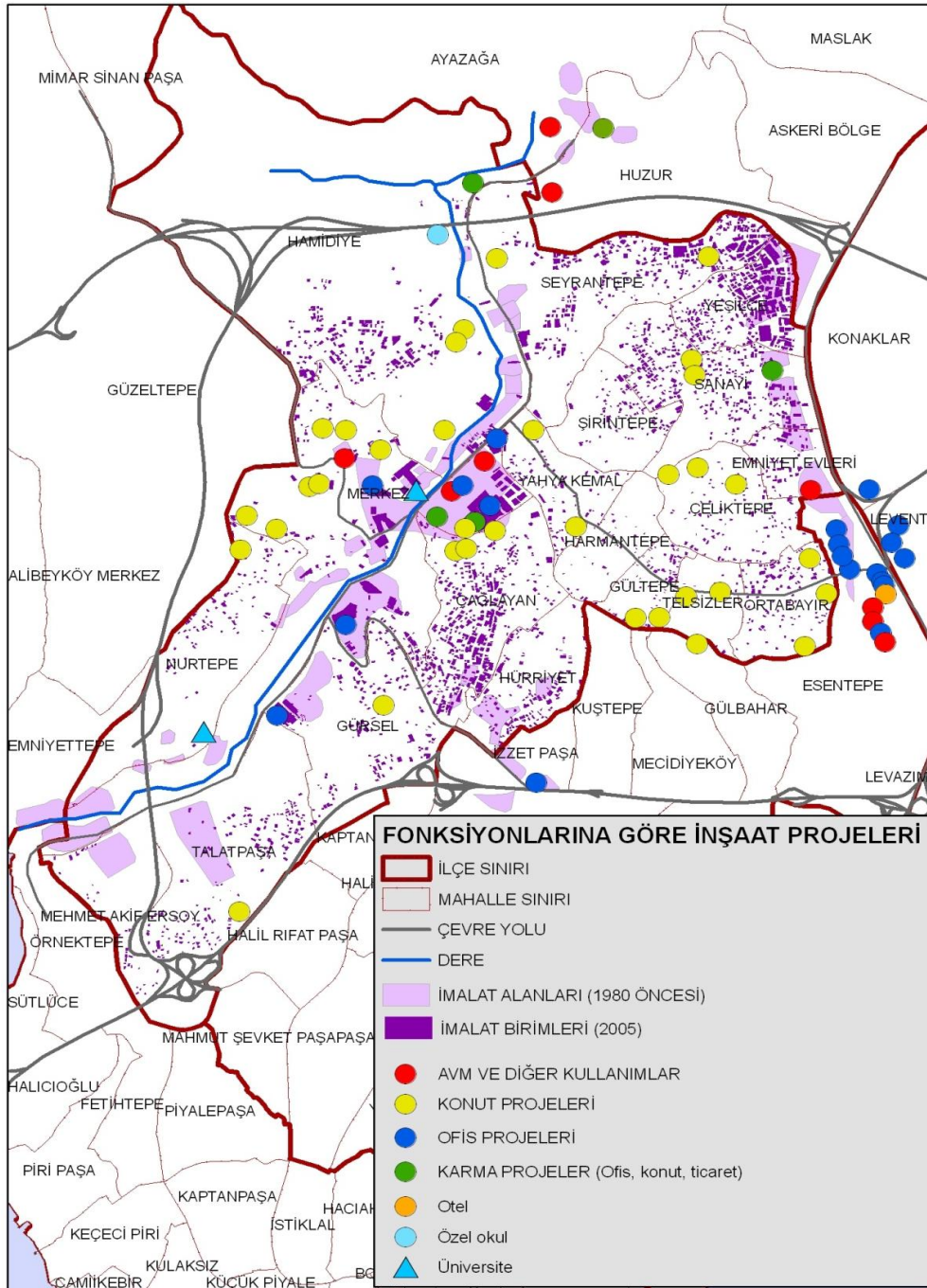
Çalışma, Harita 1 ve Tablo 1'de gösterilen¹ Kağıthane'deki mekansal dönüşümü ortaya çıkaran koşulları, yapıları ve ilişkileri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Harita1'de, 1950'li yıllardan başlayarak sanayi bölgesi haline gelen alanların 2015 yılına gelindiğinde inşaat projeleri ile yeni ofis binalarına, AVM'lere ve konut alanlarına dönüştüğü görülmektedir. Yine 1950'li yıllardan itibaren kurulmaya başlanan gecekondulu mahalleleri ise yeni konut alanlarına dönüşmektedir. Fabrikası, gecekondusu ve işçisi ile var olan bir sanayi bölgesi, gelişmiş hizmetler sektörünün yer aldığı ofis binalarına, beyaz yakalı çalışanlara ve onların konut ve tüketim alanlarına dönüşmektedir. Bu değişimi bölgede yeni kurulan üniversitelerle de hızlandırmaktadır. Silahtarağa elektrik santralinin yerine kurulan Bilgi Üniversitesi'nden sonra Nişantaşı ve Haliç Üniversiteleri de Kağıthane İlçesinde yer seçmiştir. İlçede görülen bu değişim sanayi sektörünün hakim olduğu bir bölgenin hizmetler sektörünün hakimiyetindeki merkezi iş alanına dönüşmesi sürecidir.

Harita 1'de hizmetler sektörünü ilgilendiren yeni inşaat projelerinin eski ve büyük sanayi alanlarında geliştirilmekte olduğu, konut bölgelerinde ise yeni konut projelerinin yer aldığı görülmektedir. Kağıthane Deresi ve Büyükdere Caddesi aksındaki sanayi alanları hızla AVM ve lüks ofis yapılarına dönüşmektedir. Bu süreçte halen üretim yapmakta olan çok sayıda orta ve küçük ölçekli firma vardır. Mekanla ve birbirleriyle kurdukları üretim ilişkileri bu firmaların mekansal hareketliliğini zorlaştırmaktadır. Sanayi firmalarının Kağıthane'den ayrılması bu aşamada Kağıthane'nin kuluçka görevi görerek firmaların büyümesine ve taşınabilecek güce (maddi ve politik) erişmesini sağlamasıyla açıklanabilirken, bu süreçten olumsuz etkilenecek olan orta ve küçük ölçekli firmaların bölgeyi terk etmelerinin daha sancılı olacağı düşünülmektedir. Yaşanan değişimi gösteren bir başka bilgi ise Tablo 1'de görülmektedir. Bu tabloda Kağıthane'de bulunan ya da

¹ Harita1'de ve Tablo1'de kullanılan bilgiler, resmi kurumlarda arşivlenmiş kayıtlı bilginin bulunmaması ya da bu bilginin kamuya açılmamış olması nedeniyle görüşmeler ve internet taraması sonucunda elde edilmiştir. Kağıthane yer seçmiş olan eski sanayi tesislerine ilişkin bilgi sözlü tarih görüşmeleri ve derinlemesine görüşmelerden elde edilmiş, bu tesislerin günümüzdeki kullanımları ve İlçe'deki yeni inşaat projeleri internet taraması sonucunda elde edilmiştir.

bulunmuş olan bazı firmaların yer değiştirme bilgileri yer almaktadır. Kağıthane'den taşınmış olan firmaların genel olarak İstanbul içinde ya da İstanbul'un yakın çevresinde yer seçtiği görülmektedir. Bu tablodaki firma bilgileri veri yetersizliği nedeniyle Kağıthane'de bulunmuş olan sanayi firmalarının bir kısmını içermektedir fakat dönüşüme ilişkin önemli ipuçları içermektedir.

Harita 1. Kağıthane'de İnşaat Projelerinin Fonksiyonlara Göre Dağılımı.

Tablo.1 Kağıthane'deki Bazı Sanayi Firmalarının Taşınma ve Dönüşüme Süreci

Firma Adı/ Eski Kullanımı	Kağıthane'deki yeri	Taşındığı yer	Arsanın Yeni Kullanımı
Apa Ofset	Büyükdere		Ofis
Atak Mobilya	Çağlayan	Cendere Vadisi, Proje nedeniyle yeniden taşınacak	Cendere Vadisi Projesi içerisinde henüz dönüşmesi
Ayyıldız	Merkez	Dönüşmedi	Dönüşmedi
Ballı Sarı Kauçuk	Kağıthane	İkitelli	
Beşler Sucuk Fabrikası	Merkez		AVM, konut
Bıksan Kablo	Cendereyolu		
Coşkun Sucuk	Merkez	Bir kısmı Bursa'ya taşınmış, halen üretime devam ediyor.	Dönüşmedi
Çivi Fabrikası	Merkez		Ofis
Çuhadaroğlu Alüminyum	Hürriyet	Haramidere	Satış ofisi
Demirdöküm	Silahtarağa	İnegöl	Yeşil alan, Belediye hizmet binası
Deteks kimya sanayi	Merkez	Pendik, 2009'da Tuzla OSB	
Deva İlaç Fabrikası	Gültepe	Çerkezköy	Ofis
Doğan Lastik	Çeliktepe	Gebze OSB	
Eczacıbaşı Baxter	Cendereyolu	Cendereyolu	Cendere Vadisi Projesi içerisinde henüz dönüşmesi
Eczacıbaşı İlaç Fabrikası	Büyükdere	Lüleburgaz	AVM, Ofis
Ege Kimya, Ege Ferro	Kağıthane	Üretim Adapazarı, Yönetim Kağıthane	AVM, Ofis
Eva Koll. Şti. (kimya sanayi)	Merkez	Beylikdüzü	
Evyap fabrikası	Hamidiye, Ayazağa	Tuzla OSB	AVM, otel, ofis, konut
Fako İlaç Fabrikası	Büyükdere	Firma satılmış, mekan sahibinde kalmış	Ofis
Gripin İlaç Fabrikası	Zincirlikuyu	Avcılar	Ofis
Havagazı Fabrikası	Merkez	Kapatıldı	İETT garajı
Kale Oto Radyatör	Sanayi	Çayırova	Kale Oto Radyatörleri merkez binası
Metal Kapak Sanayi	Büyükdere		Otel
Novartis (Sandoz?)	Levent	Kurtköy	Ofis
Philips	Büyükdere		AVM, ofis, konut
Pilma Tudor	Hürriyet		
Plastifay	Kağıthane	Dilovası	Üretim durdu henüz dönüşmedi
Polisan/ Şark Mensucat	Merkez	Dilovası, Çerkezköy	Ofis
Rabak	Gürsel	Kapandı	Ofis
Roche	Büyükdere	Gebze	AVM, Ofis
Sesa Tekstil	Büyükdere		Ofis
Silahtarağa	Silahtarağa		Bilgi Üniversite

Elektrik Santrali			
Solmaz Alüminyum/ Trio Makine	Çağlayan	Dönüşmedi	Dönüşmedi
Solvent Kimya	Kağıthane	Gebze	
Suteks	Merkez	Dönüşmedi	Dönüşmedi
Tekfen Ampul Fabrikası	Büyükdere	Gebze (1999'da isim hakkı Çin'e satılarak üretim durduruldu)	Ofis
Topel Tuğla	Cendere yolu		İsbak (İBB şirketi)
Yılmaz Kimya Sanayi	Merkez		AVM
YTÜ Kampusu	Şişli/ İzzetpaşa		Ofis
?			Haliç Üniversitesi
? Fabrika	Nurtepe		Nişantaşı Üniversitesi

Yukarıda aktarılan dönüşüm, sermaye birikim süreçlerinde yaşanan dönüşümle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Günümüzde yaşanan değişimin altında üretim alanındaki birikimin yapılı çevreye aktarılması yatmaktadır. Bunun yanı sıra üretimin parçalanabilmesi, esnekleşmesi ve istihdam biçimlerinin de esnekleşmesi üretim alanındaki birikim sürecinde de değişimi getirmiştir. Bu nedenle çalışmada yalnızca çevrimler arası sermaye aktarımı değil, sanayi sektörü içindeki dönüşüm de anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda sanayi firmalarının yer seçimi kararları Kağıthane'nin sanayileşmesini açıklamakta yardımcı olmaktadır. Fakat sanayiye tek başına firmaların yönlendirdiği bir ekonomik aktivite alanı olmaktan öte bir toplumsal ilişkiler bütünü olarak ele almak gereklidir. Bu bağlamda çalışma emek coğrafyasındaki değişimlerin incelenebileceği bir kapsamda genişlemiştir. Bu yandan emek mücadelesini konuya dahil ederken, emeğin oluşumunda önemli etkenlerden birisi olan mülkiyet ilişkileri de ele alınmıştır. Emek pazarının oluşmasında da bu ilişkiler önemlidir zira gecekondü mahalleleri yalnızca sanayi sektörü için değil hizmetler sektörü için de ucuz emek depoları oluşturmuştur.

Kağıthane'nin dönüşümünü analiz edebilmek Kağıthane'deki mekansal dönüşümde yer alan aktörler arasında kurulan ekonomi- politik kökenli koalisyonlar ve bu koalisyonlardaki değişimlerin de sorgulanmasını gerektirmiştir. Ele aldığımız koalisyonların temeli mekandaki değişimleri içermektedir. Bu değişimler ekonomik, sosyal ve politik anlamda güç elde etmeyi sağlayan değişimlerdir. Ele aldığımız her

dönemde koalisyon yapısı farklılaşmakta, aktörlerin birbirleriyle ilişkilene biçimleri yanı sıra aktörlerin kendileri de bir önceki döneme göre farklılaşmaktadır. Koalisyonlarda kurulan ilişki biçimi ise enformel, yarı formel ve kurumsallaşmış/ formelleşmiş bir nitelik taşıyabilmektedir. Koalisyonlarda yer alan kamu otoritesi merkezi yönetim ve yerel yönetimler olarak farklı nitelikte aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet yasal düzenlemeler yanı sıra, mekanı fiziki olarak biçimlendiren uygulamalar yapan ve bizzat konut inşa eden ya da fabrika kurabilen bir biçimde de hareket edebilmektedir. Merkez ve yerel yönetimler arasında farklı siyasal perspektifler nedeniyle çelişkiler ve çatışmalar da söz konusudur. Koalisyonlarda yer alan sermaye de farklı kimliklere sahiptir (sanayi sermayesi, inşaat sermayesi, büyük sermaye, KOBİ/ küçük girişimci) ve bu kimlikleri diğer aktörlerle kurdukları ilişkileri etkilemektedir. Emek ise koalisyonlarda hem gecekondulu halk olarak hem de örgütlü ya da örgütsüz sanayi işçisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mülkiyet ilişkileri ve konutun anlamı değiştikçe gecekondululuk mülk sahipliğine dönüşecektir. İşçi sınıfı ise sanayinin bölgeden uzaklaşmasıyla sanayi işçisinden hizmet işçisine dönüşmektedir. Koalisyonlar içerisinde yer alan diğer aktörler arasında siyasi partiler ve örgütler, arazi mafyası, emlak spekülâtörleri, kamu kurumlarında çalışan teknik elemanlar yer almaktadır. Bu aktör grupları koalisyonun biçimine göre birbirleri arasında geçişkenlik de taşırlar.

Kağıthane yerleşmesindeki mekansal ve ekonomik dönüşümü ele aldığımız bu çalışmanın teorik arka planını dört kuramsal tartışma oluşturmaktadır. Bunlar: Sanayi yer seçimi kuramları; sanayisizleşme literatürü; Doreen Massey'nin mekansal işbölümü yaklaşımı ve David Harvey'in ikincil çevrim yaklaşımıdır.

Sanayi yer seçimi kuramları, 1950'li yıllardan itibaren sanayinin neden Kağıthane'de yerleştiğini açıklamamız açısından yardımcı olmaktadır. Bu kuramlar sanayi tesislerinin taşınmasında etkili olan karar mekanizmalarını da göstermektedirler. Sanayinin bir bölgeyi neden ve nasıl terk ettiği kadar, sanayinin kuruluş aşamasında bu bölgeyi nasıl ve neden tercih ettiği de önemlidir. Sanayi firmalarının yer seçim kararlarını ele alan sanayi yer seçimi teorileri ekonomik coğrafya alanındaki çalışmalardır. Scott, 1950'li yıllardan sonra yürütülen ekonomik coğrafya

çalışmalarını üç dönemde değerlendirir: a. 1960'lardaki mekansal analizler ve bölge bilimi hareketi; b. 1970'lerde politik ekonomiye dönüş; c. 1980'lerde bölgesel-küresel ilişkilere yoğunlaşma (Scott, 2000).

1950'lerle birlikte coğrafyacılar pratikten çıkarılan sistematik bilgiye yönelmeye başlamışlar ve bu alandaki çalışmalar 1960'lı yıllarda da devam etmiştir. Bölgesel büyüme ve sanayi yer seçimi çalışmaları da bu dönemdeki önemli çalışma alanlarındandır. Fordist üretim ve Keynezyen refah devleti politikaları, gelişmiş batı ülkelerinde kentlerin giderek büyüdüğü bir dönemi ortaya çıkartmıştır. Bu ortamda hem coğrafyacılar hem ekonomistler arasında yer seçimi teorileri ve kentleşme konusu önem kazanmaya başlamıştır (Scott, 2000: 486). Bu dönem neo-klasik Weberyen yaklaşımlar ve mekansal denge teorisi yaklaşımlarının yoğun olarak çalışıldığı bir dönem olmuştur. Bu çalışmalarda kamu politikalarının belirlenmesinde ve planlamada kullanılmak üzere kriterler oluşturulmaya da çaba harcanmıştır (Scott, 2000: 486). 1960'lı yıllarda insan motivasyonu ve davranışsal çevre yaklaşımının bilimsel araştırmalarda daha verimli bir yapı ortaya çıkardığı düşüncesinden beslenen Davranışçı yaklaşım da giderek genişleyen bir çalışma alanı olmuştur (Scott, 2000: 488).

1970'li yıllarda ise ekonomik coğrafya alanında politik ekonominin etkisi artmıştır. Scott, bu durumu 1960'lı yıllarda gelişmeye başlayan sosyal hareketlere ve esas olarak da gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşanan ekonomik krizlerin etkisine bağlamaktadır. Bu dönemde çalışılan konulardan bazıları dönemin de önemli sorunlarını ele alan yoksulluk, iş kayıpları, sanayisizleşme ve bölgesel çöküşlerdir (Scott, 2000: 489). Dönemin önemli bir özelliği de 1970'li yılların sonuna doğru feminist akademisyenlerin ağırlığının artmaya başlaması ve coğrafyada sınıf kadar toplumsal cinsiyet rollerinin de etkili olduğu görüşünün yaygınlaşmasıdır (Scott, 2000: 490).

1980'ler küreselleşmenin etkisinin çalışmalarda da görüldüğü yıllardır. Bölge çalışmalarında ise 1970'lerin ortası ve 1980'lerin başında fordist sanayi aktivitesinin dışında kalmış olan bazı bölgelerdeki post fordist gelişme konusu çalışılmaya

başlanmıştır. Bu yeni sanayilerin önemi, yoğun bir mekansal kümelenme, yereller arası iş ağları, renovasyon ve büyüme özellikleri taşımalarıdır. Kuzey Amerika ve Avrupa'da zanaatin yeniden keşfedildiği sektörler, yüksek teknoloji üreten Silikon Vadisi benzeri yeni üretim odakları, küresel ve merkez kentlerde finans ve hizmet sektörlerinin gelişmesi coğrafya alanındaki çalışmaları etkileyen değişimlerdir. Yeni çalışmalarda bölgesel ekonomik aktivite mantığı ve küresel dinamikler arasındaki bağlar önemli bir yer tutmuştur (Scott, 2000: 492).

Sanayi yer seçimi dört başlık altında incelenmektedir. Bunlar; Klasik ve Neoklasik Yaklaşımlar, Mekansal Bağımlılık Yaklaşımı, Davranışçı Yaklaşım, Mekansal Denge Yaklaşımlarıdır (Massey, 1973).

Klasik sanayi yer seçimi yaklaşımları, Von Thünen'in tarımsal işletmelerin yer seçimi kuramını temel almışlardır (Von Thünen'in kuramı için bkz. Arslan; 1997: 25). Von Thünen'in kuramındaki yer seçimini etkileyen etkenler mesafe ve taşıma maliyetleridir. Diğer değişkenler sabit kabul edilmiş, pazar olarak tek bir kent ve bu kentin tek bir hinterlandı olduğu varsayılmış, bu hinterland içerisinde bulunan tarım arazilerinin de eşit verimde olduğu varsayılmıştır. Bu koşullarda, Thünen'e göre, bir tarımsal işletmenin yerleşeceği konum, karını maksimize ettiği konumdur. Bu da pazar ile işletme arasındaki taşıma maliyetleri ve ürünün fiyatı arasındaki farkın en yüksek olacağı noktadır. Pazar fiyatları ve girdi masrafları sabit kaldığında kentten uzaklaştıkça masraflar artacağından farklı fiyatlardaki farklı ürünlerin üretileceği konumlar belirlenmiştir. Belli mesafelerdeki halkalar içerisinde kente en yakın halkada daha fazla ürün üretilebilirken, uzaklaştıkça ürün seçeneği artmaktadır. Bu kurama getirilen çok sayıda eleştiri varsa da kuram, daha sonra kentsel arazi kullanım kuramları ve sanayi yer seçimi kuramlarının temelini oluşturmuştur (Arslan, 1997: 25)

Weber, Von Thünen'in yer seçimi teorisini sanayi firmaları için yeniden ele almıştır. Weber'in 1909 tarihli çalışması klasik yaklaşımların temelini oluşturur. Bu yaklaşımında soyutlanmış tek bir firmanın tercihleri ele alınır. Kusursuz rekabet koşullarının geçerli olduğu ve mekana dair kusursuz bilginin var olduğu varsayılır.

Firmanın temel amacı, masraflar ve üretilen malın fiyatı arasındaki fark olarak tanımlanan, karın maksimizasyonudur. Bunun için maliyetlerin azaltılması temel eğilim olarak görülür ve mekansal tercihler buna göre yapılır. Maliyetlerin azaltılması için temelde mekansal tercihlere dayanan taşıma maliyetleri, işgücü maliyetleri ve yığılma etkileri ele alınmıştır. Taşıma maliyetleri hammaddenin kaynaktan fabrikaya taşınması ve ürünün pazara taşınması olarak ele alınmıştır. Buna göre taşınma maliyetleri en düşük nokta sanayi tesisinin kuruluşu için uygun noktalardır (Arslan, 1997: 37). Bu noktalar belli bir bölgenin bir çok firma için uygun yer seçimi bölgesi olduğunu, bunun da yığılma etkisi yaratacağını belirtir. Yığılma, üretim maliyetlerini minimize etme eğilimiyle, birbirini tamamlayan ekonomik aktivitelerin aynı yerde bulunması olarak tanımlanır. Bu yığılma noktasının, firmaların ulaşım ve işçilik maliyetini düşürmesi beklenir (Arslan, 1997: 38). Weber sorunu ekonomi teorisi çerçevesinden formüle etmek yerine fiziksel bir analogi kullanarak 'yerin çekmesi' ya da 'itmesine' odaklanır (Massey, 1973: 35).

Weber'in sanayi yer seçimi yaklaşımını temel alan neo-klasik yer seçimi yaklaşımının önemli temsilcilerinden bazıları: İşard (1956), Moses (1958), Hoover (1937), Smith (1966) ve Alonso'dur (1960). Bu yaklaşım ekonominin mekan etkenini göz ardı eden çalışmalarını eleştirmiş, ekonomi ve coğrafya bilimlerini bir araya getirecek bir bölge bilimi alanı kurmuştur. Bu bölge bilimi alanının çalışma amacı neoklasik yarışmacı denge teorisini, mekansal bir yaklaşımla yeniden yazmaktır. Böylece neoklasik Weberyen yer seçim teorisi yeniden kavramsallaştırılmıştır (Scott, 2000: 486). İşard (1956) ve Moses (1958) yaptıkları çalışmalarda Weberyen yaklaşımın marjinal ikame analizi içerisinde ele alınabileceğini ortaya koymuştur. Hoover (1937) ve Smith (1966) Weber'in yaklaşımına yeni faktörler ekleyerek, mekansal çekim güçleri fikrini maliyet ve kâr yüzeylerine dönüştürmüşlerdir (Massey, 1973: 35).

David M. Smith'in 1966 tarihli çalışması, sanayi yer seçimi çalışmalarına teorik bir çerçeve çizmiştir. Smith de Weber gibi üretim masraflarının yer seçimindeki etkisini ele alır fakat fiyat mekanizmasını da hesaba katar. Belli bir malın üretiminde toprak, emek, sermaye (hammadde ve makineler dahil) ve yatırım faktörleri önemlidir.

Toprak maliyetinin dışındaki tüm faktörlerin maliyetleri yerden yere göre farklılaşır fakat toprak maliyetinin sabit olduğu varsayılır. Emek maliyeti temel olarak, işgücünün ücreti ve verimliliği ile ilgilidir. Böylece, bu modelde Weber'den farklı olarak pazar ve hammadde faktörlerine, farklılaşan emek faktörü de katılmış olur. Maliyetlerin toplamı ile fiyat arasında kar oranı en yüksek yer optimum kurulum yeridir. Smith bu basit modele girişimci becerisi, subvansiyonlar, yığılmadan kaynaklanan dışsal ekonomilerin etkisi, şans ve kişisel faktörlerin de eklenebileceğini belirtir (Smith, 1966; 104- 105).

Krugmann da neoklasik yaklaşım içerisinde ele alınmaktadır. Krugmann, sanayi bölgelerinin oluşumunu nüfus yoğunluğu, ulaşım masrafları, kurulum masrafları olmak üzerine üç temel etkene bağlamıştır (Krugmann, 1991). Krugmann ayrıca Weber'den devraldığı itici ve çekici güçler kavramlarını geliştirir. Çekici güçler arasında ele alınabilecek örnekler pazar büyüklüğü etkisi (bağlantılar), yoğun emek pazarı, saf dışsal ekonomilerdir. İtici güçlere ise sabit faktörler ve arazi rantları örnek gösterilebilir (Krugmann, 1999: 143). Krugmann sanayi sektörünün gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru kaymasında ulaşım olanaklarındaki gelişmelerin ve ticaret masraflarının düşmesinin önemini vurgular. Taşıma masraflarına odaklanılan bu modelde merkezleşen bölgelerde diğer bölgelere göre daha iyi ulaşım olanakları vardır (Krugmann, 1999: 150).

Klasik ve neo klasik yaklaşımlara getirilen temel eleştiriler ideal tek bir firmanın ele alınması ve kusursuz bir rekabet koşulunun var sayılmasıdır. Oysa kusursuz rekabet koşulları yoktur ve firmalar pazar mekanizmasını etkileme gücüne sahiptirler. Bu yaklaşımlarda birden fazla firmanın pazar mekanizması üzerinde hakimiyet kurma çabası göz ardı edilmiştir. Bu yaklaşımlara getirilen bir diğer eleştiri ise toprak maliyetinin her yerde aynı olduğu varsayımıdır. Oysa arazi fiyatları bir çok değişkene göre farklılaşır ve toprak rantı sanayi yer seçimini etkileyen önemli etkenlerden birisidir (Massey, 1973: 35). Bizim çalışmamızda da toprak rantının sanayi tesislerinin mekansal hareketliliğinde önemi ele alınmaktadır. Massey, bu eleştirilere rağmen Weberyen yaklaşımın bazı ideal çıkarımlar yapmakta yararlı olduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşımın basitleştirilmiş mekansal boyutlara sahip

olması mekansal olmayan ekonomik etkilerin görülebilmesini sağlamaktadır (Massey, 1973: 35).

Bizim çalışmamızda klasik ve neo klasik yaklaşımlar, sanayi firmalarının yer seçiminde pazar ve hammadde kaynaklarının yerini ve ulaşım olanaklarının öneminin anlaşılması açısından önemlidirler. Ayrıca işgücü pazarına yakınlık ve toprak rantı ile ilgili tartışmalar Kağıthane'de sanayi tesislerini yer seçmesinde etkili olduğunu düşündüğümüz etkenlerdir.

Mekansal Bağımlılık Yaklaşımı² Hotelling'in 1929 yılındaki makalesinden temellenir. Hotelling, az sayıda birbirinden bağımsız biçimde yer seçmiş firmayı inceler. Weberyak yaklaşımın tersine kusursuz piyasa koşullarını değil tekelci bir piyasayı temel alır. Burada tekellilik iki biçimde kullanılır sermayenin bir azınlığın elinde birikmesini anlatan tekellilik ekonomik yapı ve bunun yanı sıra mesafeden kaynaklanan tekellilik faktörü. Mekansal bağımlılık teorisi iki biçimde ele alınmıştır: Fetter (1924) ile Hyson ve Hyson (1950) pazar analizleri üzerinden değerlendirme yaparlar; Hotelling 1929 ve Stevens (1961) ise oyun teorisi üzerinden değerlendirme yapmıştır (Massey, 2006: 35).

Fetter'in geliştirdiği kuramda ulaşım ve üretim maliyetlerine göre bir şema belirlenir. Buna göre ulaşım ve üretim maliyetlerinin eşit olduğu noktalar birleştirilerek eşdeğer hatlar oluşturulur. Bu yolla firmalar için avantajlı olan bölgeler belirlenebilir (Arslan, 1997: 40). Bu yaklaşıma getirilen eleştirilerden birisi, kusursuz olmayan rekabet koşullarının kabul edildiği bir ortamda aktörlerin pazar mekanizmasını etkileme olanaklarının varlığının modeli karmaşık hale getirmesidir. Bu da aktörlerin stratejilerinin önem kazanmasını sağlamıştır fakat bu durum mikro seviyede analiz yapmayı zorlaştırmıştır (Massey, 1973: 36).

Davranışçı yaklaşım Weberyak modelin kabul ettiği kusursuz bilinebilirlik kabulünü gerçekçi bulmaz. Tekelci kapitalizm koşullarında firmaların yer seçimi konusunda,

² Bu yaklaşımın temsilcileri için bkz. Fetter, 1924; Hyson ve Hyson 1950; Hotelling 1929; Stevens 1961.

mekansal olarak birbirine bağımlı olduğunu ve bunların davranışsal stratejilerinin bu nedenle önem kazandığını savunurlar (Massey, 1973: 36). Simon'un ekonomik örgüt kuramı davranışçı yaklaşımın temellerini oluşturur. Buna göre, sanayi yer seçiminde sanayi işletmelerinin örgüt yapısı, karar verme süreçleri önemlidir. Yer seçimi kararlarında kusursuz rekabet ve bilinebilirlik koşullarının değil, eksik rekabet, sınırlı bilgi, girişimcilerin yeterli bir kâra razı olduğu koşullarda gerçekleştiğini düşünür (Kanbak, 2008: 41). Scott (2000), davranışçı yaklaşımın 1960'lı yıllarda insan motivasyonu ve davranışsal çevre yaklaşımının bilimsel araştırmalarda daha verimli bir yapı ortaya çıkaracağı düşüncesiyle geliştirildiğini belirtmektedir (Scott, 2000: 488).

Massey, davranışçı okulun parladığı süreçte, çok sayıda şirketin incelendiği, sayımlar ve alan araştırmalarına dayanan çok sayıda ampirik çalışma yapıldığını belirtir. Fakat teorik formülasyonlardan ve kavramsal problemlerden uzaklaşmış, belgelemenin ötesine geçilememiştir (Massey, 1995: 5). Massey'nin davranışsal yaklaşıma getirdiği temel eleştiri bu yaklaşımla tarihsel çıkarımlar yapılamamasıdır. Bunun yanı sıra tek tek firmaların ele alındığı yaklaşımın ekonomik sistemi ele almamasıdır. Oysa mekansal davranışlar ekonomik sistemin gelişiminden ayrı ele alınamazlar (Massey, 1973: 36). Scott'un eleştirisi benzer biçimde, davranışçı okulun pozitivistik bir çıkmaza girdiğini ve neoklasik ekonomik coğrafyacılar kadar mekanikleştiği yönündedir (Scott, 2000: 488).

Christaller'in merkezi yerler kuramını temel alan August Lösch'un 1954 yılındaki çalışması bu yaklaşımın öncüsü olarak görülür. (Massey, 1973: 33) Christaller'in merkezi yerler kuramı, kentler arasında bir kademelenmeyi öngörür. Her kent hizmet ve mal üretimi yapılan bir merkezdir. Bu üretim, kentin çevresindeki yerleşmeler için yapılı ve bu yerleşmeleri etkisi altında tutar. Bu etki alanı ne kadar büyükse kentin kademesi artar. Kademesi artan yani merkezleşen kentler daha çok ve yoğun üretim fonksiyonuna ve daha yoğun nüfusa sahiptir ayrıca daha geniş bir alana yayılmıştır (Arslan, 1997: 44). Modelde yer alan yığılma ekonomileri birim üretim maliyetlerini düşürdüğü ölçüde önemli bir avantaj yaratır. Üretim maliyetinin düşmesi pazarın genişletilebilmesi olanağını sağlar. Aynı zamanda yığılma ekonomileri yeni

firmaların bölgeye çekilmesini sağlar (Arslan; 1997: 45).

Christaller'in, merkezi yerler kuramını geliştiren Lösch (1954), genel ekonomik denge kuramına mekanı tamamlayıcı bir parça olarak eklemiştir. Nüfusun eşit dağıldığı ve sıfır kar beklentili bir koşulda her sektör için pazarları altıgen bir ağa oturtur. Farklı mallar için pazar yeri setlerini birleştirerek kusursuz bilgi koşullarında, yarı hiyerarşik, üretim yerlerinin birbiri arasındaki minimum mesafesinin belirlendiği maksimum satınalışın mümkün olduğu bir ekonomik coğrafya modeli oluşturur. Göz önünde bulundurulmuş ekonomik sistem, özgür giriş koşullarına sahip ve taşıma maliyetinin önemli olduğu, kar maksimizasyonu için rekabet eden firmaların var olduğu bir sistem olarak kabul edilir (Massey, 1973: 36). Her ürün için birden fazla pazar ve bu pazarlar arasında bir ağ ilişkisi bulunur. Her bir pazarın büyüklüğü o mala olan talebin büyüklüğüne ve yoğunluğuna bağlıdır. Aynı zamanda malın maliyet ve taşıma giderleri de pazarın büyüklüğünü etkiler. Lösch bu etkenlerin ve pazar büyüklüklerinin kentlerin büyüklüklerini ve kademelenmelerini de etkileyeceğini belirtir (Arslan, 1997: 45).

Massey'e göre, mekansal etkenler katılmadan dahi bu ekonomik model tartışmalıdır ve işin içine mekan katıldığında ekonomik rasyonalite ve kusursuz bilgi varsayımlarının geçersizleştiğini belirtir. Tam rekabet koşullarında pazar mekanizmasına müdahale edilmeden dengeye varacağı varsayımıyla oluşturulan modelin gerçekleşmeyeceği, gerçekleşebilmesinin ancak piyasaya müdahale edilmesiyle olacağı yapılan en önemli eleştirilerden birisidir (Massey, 1973: 37).

Bu yaklaşımda ele alınan yığılma ekonomileri kavramı bizim çalışmamız açısından da önemlidir. Kent merkezinden sanayi tesislerinin kentin dışına çıkartılması sürecinde tarihsel biçimde ortaya çıkmış olan yığılma ekonomilerinin yapay biçimde ortadan kaldırılması söz konusudur. Bu durumda iki sonuç ortaya çıkabilmektedir. Birincisi bu politikaların uygulanamaması, ikincisi ise bu süreçte bozulan mekansal ilişkilerin sanayi sektörünü olumsuz etkilemesidir.

Sanayisizleşme literatürü 2000'li yıllarda Kağıthane'de etkili olmaya başlayan mekansal değişimi açıklaması ve dünyadaki diğer örneklerle karşılaştırma fırsatı vermesi nedeniyle ele alınan bir konudur. Sanayi yer seçimi yaklaşımları ile sanayisizleşme çalışmaları birbirini tamamlayan ve pratikte de ardı ardına gerçekleşen, birinin diğerinin nedeni ve sonucu olduğu süreçlerdir.

Sanayisizleşme süreci, sanayi sermayesinin yatırımlarını bir bölgeden diğerine taşınması sırasında yaşanan ve sanayi bölgelerinde ekonomik ve sosyal değişimlere neden olan bir süreçtir. Bazı ülkelerde sürecin başlangıcı 1960'lara kadar götürülebilirken 1970'li ve 1980'li yıllar gelişmiş ülkeler için sanayisizleşme süreçlerinin net biçimde gözlenebildiği yıllar olmuş ve sonrasında dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanmaya başlamıştır. Sanayisizleşme kentsel ekonomilerde sanayi sektörü ağırlığının azalması ile kendini gösterir. Bu konudaki çalışmalar sanayisizleşme süreçlerini bir kaç farklı nedene bağlamaktadırlar. Küreselleşme, sanayi üretiminde teknolojik gelişmelerin etkisi, üretim örgütlenmesindeki değişim gibi nedenler bu süreci ortaya çıkartan nedenler olarak görülür. Bunların yanı sıra sanayisizleşmeyi sermaye birikim süreçlerinde yaşanan değişimlerin mekana yansması olarak ele almak da mümkündür. Ayrıca sanayi firmalarının yer seçimlerine ilişkin çalışmalar da sanayi tesislerinin yer değiştirme eğilimlerini açıklamaktadır.

1980'li yıllarla birlikte daha da hızlanan biçimde, dünyanın eski sanayi üretimi merkezlerinde sanayisizleşme süreci yaşanırken, dünyanın başka bölgelerinde yeni sanayi bölgeleri oluşmaya başlamıştır. İLO çalışmalarında elde edilen veriler dünya yüzeyinde sanayi sermayesinin hareketini görmemizi sağlayacak bilgiler içermektedir. 1999- 2009 yılları arasında Dünya'da toplam istihdam içerisinde sanayi payı % 20,6'dan 21,8'e yükselmiş, gelişmiş ülkelerde bu oran %27,6'dan % 24,7'ye düşmüştür (Öngel, 2012: 33). Gelişmiş ülkelerde yaşanan bu düşüş dünyanın daha az sanayileşmiş ülkelerinde tersi bir etki yaratmıştır. 1999- 2009 yılları arasında Doğu Asya'da, Güney Asya ve Pasifik ülkelerinde, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde

sanayi sektörünün istihdamdaki payında artışlar görülmüştür.³

Palma 1960-2003 yılları arasında Dünya'daki bazı bölgeler için sanayi sektöründeki istihdam ve katma değer oranlarının değişimini incelemiştir. Bu değerlendirmeye göre OECD ülkelerinde 1970'li yıllardan itibaren düşüş gözlenirken, diğer ülke ve bölgelerde artışlar görülmektedir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. İmalat Sanayi İstihdam ve Katma Değer Değişimi

Bölge	1960		1970		1980		1990		2003
	İstihdam	Katma Değer	İstihdam	Katma Değer	İstihdam	Katma Değer	İstihdam	Katma Değer	İstihdam
Alt Sahra Bölgesi	4.4	15.3	4.8	17.8	6.2	17.4	5.5	14.9	5.5
Güney Afrika	11.3	21.0	12.8	23.9	18.2	22.5	15.7	25.5	14.1
Latin Amerika	15.4	28.1	16.3	26.8	16.5	28.2	16.8	25.0	14.2
Güney Konisi ve Brezilya	17.2	32.2	17.5	29.8	17.3	31.7	17.9	27.7	13.1
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	7.9	10.9	10.7	12.2	12.9	10.1	15.1	15.6	15.3
Güney Asya	8.7	13.8	9.2	14.5	10.7	17.4	13.0	18.0	13.9
Doğu Asya (Çin hariç)	10.0	14.0	10.4	19.2	15.8	23.3	16.6	25.5	14.9
NICs 1	14.6	15.4	19.2	22.5	27.5	27.1	28.7	26.5	19.4
Çin	10.9	23.7	11.5	30.1	10.3	40.6	13.5	33.0	12.3
Üçüncü Dünya	10.2	21.6	10.8	22.1	11.5	24.3	13.6	23.9	12.5
OECD	26.5	20.9	26.8	28.3	24.1	24.5	20.1	22.1	17.3

Güney Konisi: Arjantin, Şili, Uruguay. NICs 1: Kore, Tayvan, Singapur, Hong Kong (Katma Değer verilerinde Tayvan hariç). İstihdam: Toplam İçindeki Payı. Katma Değer: GSYİH İçindeki Payı

Kaynak: Palma, 2014: 9

Sanayisizleşme konusu birçok farklı disiplin tarafından ele alınmış bir çalışma konusudur. İktisat, coğrafya, sosyoloji, şehir planlama, bölge planlama ve mimarlık alanlarında çokça çalışılmıştır. Buna rağmen sanayisizleşme olgusunun net bir

³ Sanayi istihdamının dünya üzerinde bölgelere göre değişimini gösteren bir haritalama çalışması için bkz. Öngel, 2012: 34.

tanımına rastlamak zordur. Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda çok çeşitli örneklerden yola çıkılarak daha çok iş ve istihdam sayıları/ oranları ve GSMH içindeki pay ile ölçülen değerlendirmeler söz konusudur. Bu sürecin etkileri ise daha çok sanayi sektörünün terk ettiği bölgelerdeki ekonomik, sosyal etkileri açısından ve mekanda oluşan yeni fonksiyonlar açısından ele alınmıştır.

Sanayisizleşme süreci mekansal olarak ele alındığı gibi ekonomik olarak sektörler arasındaki kaymalar açısından da ele alınmaktadır. Tregenna, sanayisizleşme olarak değerlendirilen sürecin, artı değer üreten sanayi aktivitesinin⁴ azalması ve diğer aktivitelere kayması olarak tanımlar. Bu hareketlerden ikisi önemlidir: 1. üretken sanayi aktivitesinin üretken olmayan hizmet sektörü aktivitelere kayması. 2. Üretken sanayi sermayesinin üretken olan hizmetler, tarım ve madencilik sektörlerine kayması (Tregenna, 2014: 1383- 1385).

Bu çalışmada sanayisizleşme, belli bir bölgede (küresel ölçekte bölgeler, ülkeler, ülke içi bölgeler, kentler ve kent içi bölgeler gibi farklı mekansal ölçeklerde) sanayi üretiminde, sanayi tesisi sayısında ya da sanayi istihdamında yaşanan düşüş olarak ele alınmaktadır. Sanayisizleşme sürecini anlamak için sayısal değerlerin yanısıra fiziki mekanda yaşanan değişimler de açıklayıcıdır.

Sanayisizleşmenin nedenleri, teknolojik gelişmeler, üretim sistemindeki değişimler (emek süreci) gibi teknik nedenlerin yanı sıra işgücünün istihdam biçimi ve yapısının değişimini içeren sosyal nedenlere de bağlanabilmektedir. Bunun yanı sıra sermayenin üretim sürecinde ve işgücü üzerinde daha fazla hakimiyet kurabilmesini sağlamaya dönük siyasal nedenler de sanayisizleşmenin nedenleri arasında ele alınmaktadır. Başka bir açıklama biçimi ise ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi, başarısı ve uzmanlaşmaları ile açıklayan yaklaşımdır. Yukarıda belirtilen görünür

⁴ Üretken Aktiviteler: Tarım, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık; madencilik ve taş ocakçılığı; imalat sanayi; elektrik, gaz ve su; inşaat ve bayındırlık işleri; ulaştırma, haberleşme ve depolamama; kamu yönetimi ve savunma faaliyetlerini içermeyen toplumsal hizmetler; sosyal ve kişisel hizmetler ve otel ve lokantalar olarak tanımlanmaktadır. Üretken olmayan aktiviteler ise toptan veya perakende ticaret; mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumlar; yardımcı iş hizmetleri; kamu yönetimi ve savunma faaliyetidir (Karahanoğlu, 2008: 137).

nedenlerin temelinde ise kapitalist üretim sisteminden kaynaklanan sermayenin kar ve rekabet dürtüsü ile sermaye ve emek arasındaki çelişki ve çatışmalar yatmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin sanayi sektörüne ilk etkisi emek yoğun üretim biçiminden teknoloji yoğun üretime geçilmesi nedeniyle sanayi istihdamının düşmesidir. Bir diğer ve daha önemli etkisi ise, esnek üretim biçimini olanaklı kılmasıdır. Esnek üretim, üretim sürecini parçalara bölerek mekansal bağımlılığı azaltmış, ulaşım olanaklarının gelişmesiyle ve montaj teknolojileri ile tek bir ürünün üretilmesini küçük birimlerde, birbirinden uzak mekanlarda yapmayı olanaklı kılmıştır. Üretim aşamasında yaşanan teknolojik yeniliklerin daha az işgücü gerektirmesi nedeniyle işsizlik yarattığı düşünülmektedir. Ersoy, sanayisizleşmeyi açıklayan iki farklı görüşten birinin bu teknolojik yenilikler fikrine dayandığını belirtir. Bu görüşe göre, üretimde yaşanan verimlilik dolayısıyla sanayi istihdamında düşüşler yaşanması doğaldır ve bu istihdam eksikliğinin hizmetler sektöründe artan istihdamla kapanacağını savunur (Ersay, 2001: 34). Teknolojik yeniliklerle verimlilik arttıkça üretimde istihdam edilecek nüfus azalmaktadır. Harvey, ABD’de yaşanan istihdam kaybının yalnızca % 30’a yakınının işlerin başka ülkelere kaymasından kaynaklandığını, % 60’ının ise teknolojik yeniliklerden kaynaklı olduğunu belirtir (Harvey, 2010: 103).

Bazı görüşler, gelişmiş ülkelerde görülen sanayisizleşme sürecinin gelişmenin doğal sonucu olduğunu ve bu ülkelerde sanayi sonrası dönem olarak adlandırılan bir döneme girildiğini savunurlar. Bu görüşe göre sanayi istihdamı hizmetler sektörüne kayacaktır. Bu dönemde ekonominin temel eğilimi küresel ve yarışmacı bir yapısı olan finans, bankacılık, enformatik, bilişim, sigortacılık, rekreasyon, iletişim vb. hizmet sektörüne doğru geçiş biçimindedir. Ersoy'a göre; bu görüş Rostow'un (1971) evrimci 'gelişme evreleri' modeliyle açıklanmaktadır. Rostow'un modeline göre; sanayileşmiş ülkelerde sanayi istihdamı azalır, hizmetler sektörü gelişirken ekonomisi ağırlıklı olarak tarımsal üretime dayanan üçüncü dünya ülkeleri gelişmiş ülkelerin gelişim evrelerini taklit edecektir (Ersay, 2001: 34).

Rowthorn da benzer biçimde sanayileşmiş ülkelerdeki sanayisizleşme sürecinin üç nedeni olduğunu belirtir. Bunlar: 'olgunluk tezi', 'uzmanlaşma tezi' ve 'başarısızlık

tezi'dir. Uzmanlaşma tezi ticari faaliyetlerde uzmanlaşma sonucu sanayisizleşme yaşanmasını, başarısızlık tezi ise sanayi sektöründe ekonomik çöküş yaşanmasını anlatır. Olgunluk tezi ise ülkelerin kişi başına gelirleri ile sanayi istihdamı arasında bir ilişkiyi ele alır (Rowthorn, 1991: 8). Bu yaklaşımın temel aldığı olgu, istihdam ve gelir arasındaki 'ters u' biçimindeki ilişkidir. Sanayileşen ülkelerde kişi başına gelir belli bir seviyeye geldiğinde sanayi istihdamında düşüş yaşanacağı kabul edilir. Bu sürecin gelişmede yaşanan normal bir süreç olduğu ve sanayisizleşmenin ekonomiye uzun dönemde olumlu etkileri olacağı kabul edilmektedir (Palma, 2014: 10).

Ulaşım ve taşımacılık alanındaki yenilikler, hammadde ve pazara yakınlık gibi yer seçimi kriterlerinin esneyebilmesini olanaklı hale getirerek sanayi firmalarının mekanı daha esnek kullanabilmesini sağlamıştır. Üretim sürecinin parçalara bölünebilmesi ve üretim örgütlenmesinde yaşanan değişiklikler ise sanayi üretiminin mekansal açıdan daha hareketli olabilme olanağını doğurmuştur. Üretilen malın farklı parçalarının farklı yerlerde üretilmesi ve bir araya farklı bir yerde getirilmesi bu mekansal esnekliği sağlayan etkenlerden birisidir. Üretim örgütlenmesi o kadar parçalanmıştır ki nihai ürünü elde etmek için tek bir firmadansa birbiriyle küresel ölçekte bağlanmış birçok küçük, orta, büyük ölçekli firma birlikte çalışmakta, çok çeşitli taşeronluk sistemleri ortaya çıkmaktadır. Küresel meta zinciri kavramıyla açıklanan bu üretim sisteminde modüler üretimin önemi şöyle açıklanmaktadır:

“Karmaşık ürünlerin her bir parçasının farklı üretim birimlerinde imal edilmesi ve daha sonra bu parçaların montaj edilerek nihai haline getirilmesi, pek çok sektör açısından uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntem, üretimin bütünlüğünün parçalanarak birbirinden coğrafi olarak oldukça farklı bölgelerdeki fabrikalarda yapılmasını ve nihai ürünü oluşturan her bir parçayı oluşturan girdilerin de başka başka yerlerde ve taşeronlar eli ile üretilmesini olanaklı kılmaktadır.” (Öngel, 2012: 71).

Sanayisizleşmeyi etkileyen bir diğer etken ise, küreselleşmedir. Ulus devletlerin kapalı ekonomilerinin dışa açılarak sermayenin dünya üzerindeki hareketliliğinin hızlandırılması sanayisizleşmeyle doğrudan ilişkilidir. Bu sayede sermaye karlı olmadığını düşündüğü bir sanayi yatırımını daha karlı olan bölgelere kaydırabilmekte ve ülke ve kent ekonomilerini doğrudan etkileyebilmektedir. Sermayenin bu hareketli

yapısı içerisinde kentler daha fazla sermaye çekebilmek için rekabet etmektedirler. Yarışmacı kentler sistemi olarak da adlandırılan bu sistem gerek bölgeler gerek kentler arasındaki eşitsizlikleri arttırmaktadır.

Teknolojik gelişmeler ve küreselleşme süreci bir arada değerlendirildiğinde 1960'lı yıllarda başlayan sanayinin mekansal hareketliliğini görmek ve açıklamak mümkün olur. Harvey, 1960'lardan itibaren ve 1970'lerde artarak, sermaye fazlası olan ABD kökenli şirketlerin dünyanın çeşitli yerlerinde parça üretimi yaptıklarını, pazara yakın bir yerde ise nihai malı monte ederek pazara sürdüklerini belirtmektedir. Montaj sisteminin gelişmesi ve ulaşım sisteminde konteynırlaşma sayesinde dünyanın çeşitli yerlerinde üretilen parçaların monte edilerek nihai ürüne dönüşmesi mümkün hale gelmiştir. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle meta zinciri sıkı biçimde organize edilebilmektedir. 1980'li yıllarda dünya pazarının da standartlaşması ile sermaye fazlasını emecek yeni pazarlar oluşmuştur. Küreselleşme ile sermayenin serbest hareketi mümkün hale geldiğinde, sermayenin dünyanın her yerindeki düşük maliyetli işgücüne erişmesi de olanaklı hale gelmiştir. Sovyetler Birliğinin çöküşü ve Çin'in ekonomik açılımı bir yandan yeni pazarlar bir yandan da küresel ücretli işgücüne 2 milyar insanın eklenmesini sağlamıştır (Harvey, 2010: 26).

Sanayinin yer değiştirmesinin nedenlerinden birisi de işgücü maliyetlerini düşürmektir. Bunun için sermaye üç yöntem kullanır: Birincisi göç etmiş olan emek gücünü kullanmaktır. İkincisi teknolojik gelişmeyle emek tasarrufu yaratmaktır. Üçüncüsü sermayenin işgücü fazlası olan yerlere gitmesidir. Bu sayede daha ucuz emeğe ulaşılabilir (Harvey, 2010: 23, 26). Ülkeler, bölgeler ve kentler arasında işgücü ücretleri birbirinden çok farklı olabilmektedir. Örneğin Finlandiya'da aylık ortalama tam zamanlı ücret 2634 Euro iken Estonya'da 653 Euro'dur. Çin'in başlıca kentlerinde aylık asgari ücret ortalama 54 Euro civarındadır (Carley, Ward ve Morrey 2009'dan aktaran, Akgedik, 2010: 28). Bir Levi Strauss çalışanı Belçika'da 13,4 Euro/saat, İrlanda'da 6,15 Euro/saat, Malta'da 4,24 Euro/saat, Polonya'da 1,78 Euro/saat ücreti almaktadır (Sleuvaeyen ve Pennings, 2006'dan aktaran; Akgedik, 2010: 28). İşçi ücretlerini ve çalışma koşullarını belirleyen iş kanunlarının değişkenliği bir coğrafyadan diğerine hareketi çekici kılan etkenlerdendir.

Sermayenin yeni bölgeler arayışında yalnızca ucuz işgücü yatmaz, aynı zamanda işçi örgütlenmesinin zayıf olduğu bölgeler tercih edilir. Örneğin, ucuz işgücü olanağı nedeniyle Çin'e taşınan sermaye buradaki ücret artışlarını bile kabullenmemek için yeni bölgelere hareket etmektedir. Harvey, 2010 yılında Çin'de büyük şirketlerde yaşanan ve Komünist Parti kontrolünde olmayan grevler sonucu ücretlerde önemli artışlar yaşandığını, ücretlerin artışı nedeniyle ise sermayenin ülke dışına Bangladeş, Kamboçya ve Güney Asya ülkelerine kaçtığını belirtmektedir (Harvey, 2010: 281). Bu durum, sermayenin mekansal hareketini her zaman yeniden tekararlayabileceğini de göstermektedir.

Bu yer değiştirme eğilimini mümkün kılan, yabancı yatırımları çekmeye çalışan ülke ve kent yönetimlerinin politikalarıdır. Bunlar teşvik indirimleri, vergi indirimleri, istikrarlı işgücü piyasası, yüksek kalite ulaşım ve iletişim altyapısı gibi politikalar (Akgedik, 2010: 34). Kentler daha fazla sermaye çekebilmek için rekabet etmektedirler. Dünya Bankası, ülkelerin gelişmesinin küresel ekonomiye eklemlenmeleri ile olabileceğini bunun da yarışmacı kentler yaratarak olabileceğini açıklamıştır (Dünya Bankası, 1999'dan aktaran, Öktem, 2005: 31).

Bazı ülkelerde sanayisizleşme etkisinin diğerlerine göre çok daha yüksek derecelerde yaşandığı görülmüştür. "Hollanda Hastalığı" (Dutch disease) olarak tanımlanan bu etkinin görüldüğü ülkelerde çok yüksek mal ya da hizmet ihracatı görülür ve sanayi sektörünün ekonomideki payı hızlı bir şekilde azalır. Hollanda'da keşfedilen doğalgaz rezervinin ülke ekonomisine etkisi nedeniyle kullanılan deyim daha sonra diğer ülkelerdeki değişimi açıklamak için kullanılan bir model olmuştur. Bu süreç hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde görülebilir. Diğer sanayisizleşme süreçleri ile de birleşebilir (Palma, 2014: 15). Hollanda'da 1960'da sanayi istihdamının toplam istihdam içerisindeki payı %30,5 iken 2000'de Hollanda hastalığı hesaba katılmadığında % 19,6'a ve hesaba katıldığında %14,6 oranına düşmüştür. Hollanda hastalığı olarak tanımlanan süreç hammadde ihracı yanı sıra turizm ve finans sektörlerinin etkisiyle de ortaya çıkabilmektedir. Örneğin Yunanistan, Kıbrıs ve Malta'da bu etki turizm sektörü üzerinden görülürken, İsviçre, Luksemburg ve Hongkong'da finans sektörü üzerinden işlemiştir (Palma, 2014: 16).

Palma, Hollanda hastalığının ülke ekonomilerinde üç biçimde görüldüğünü belirtmektedir: 1. doğal kaynakların keşfi, 2. turizm ve finans sektörleri temelinde hizmet sektöründe artış, 3. ithal ikameci sanayileşme modelinden vazgeçilmesi biçiminde ortaya çıkan ekonomik politikalar nedeniyle. Bu son örnek prematüre sanayisizleşme olarak adlandırılmaktadır. Güney Amerika ülkelerinden Arjantin, Brezilya, Şili ve Uruguay'daki sanayisizleşme sürecinin ithal ikameci sanayileşme modelinden vazgeçilmesi nedeniyle 1980'lerde ortaya çıktığı belirtilmekte (Palma, 2014: 19).

Sürecin ortaya çıktığı sanayileşmiş ülkeler üzerine yapılan çok sayıda çalışma yanı sıra sürecin giderek az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere de yaşanmaya başlaması bu ülkelere de sanayisizleşme çalışmalarının artmasına neden olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken bir konu da gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan sanayisizleşme süreciyle az gelişmiş ülkelere yaşanan sürecin birbirinden farklı biçimlerde gelişmiş olmasıdır. Gelişmekte olan ülkeler bir yandan gelişmiş ülkelere gelebilecek sanayi yatırımlarını çekmeye çalışırken bir yandan da hizmetler sektöründe uzmanlaşacak kentleri yaratmak adına bazı sanayi kentlerinde sektörel dönüşümleri hedeflemektedirler.

Gelişmiş ülke kentlerinde sanayi tesisleri kapanarak daha karlı olan az gelişmiş ülke kentlerine taşınırlar. Bu hareketlilik, gelişmiş ülkelere eşitsizliklerin artması, işsizlik ve sosyal sorunlara neden olurken bazı sanayi kentlerinde kent ekonomisinin çökmesine neden olmuştur. Bu kentlerde hizmetler sektörünün geliştirilmesi kent ekonomisinin toparlanmasını sağlamanın bir yolu olarak görülmüştür. Bazı gelişmiş ülke kentleri ise yüksek nitelikli hizmetleri ve finans kuruluşlarının kentte yer seçmesi ile küresel ekonomideki yerlerini yükseltmişlerdir.

Az gelişmiş ülkelere bu sermaye hareketinden yararlanmak için geliştirilen iki politik eğilim gözlenmektedir. Bunlardan birisi yabancı sanayi yatırımlarını çekmek için çeşitli hukuki, mekansal ve sosyal düzenlemeler yapmaktan geçmektedir. Diğer eğilim ise ülkenin bir kentinin dünya ekonomik sisteminin yönetim merkezlerinden birisi olması hedefidir. Bu kentlerde sanayi sektörünün yerine, yönetim merkezlerinin

gerektirdiği hizmetler sektörünün geliştirilmesi için mekansal ve sektörel değişimi yaratabilecek politikalar hayata geçirilmektir. Bu süreçte kent mekanında sanayi tesislerinin yerine gelişmiş hizmet fonksiyonlarının yer alacağı kompleksler inşa edilmektedir. Az gelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelere benzer bir çöküşe neden olan süreçler de görülür. Bu süreçler kimi zaman belli bir sektörün gerilemesinden kaynaklanırken kimi zaman kentte bulunan sanayi sermayesinin gelişmiş ülkelerde olduğu gibi daha uygun üretim koşullarına sahip bölgelere taşınması biçiminde gerçekleşebilmektedir.

Bu bölümde ele aldığımız örnekler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yaşanan dikkat çekici örneklerdir. Bunlar Britanya, Chicago, Baltimore, Hong Kong, ve Johannesburg'dur. Bu bölümde ayrıca Türkiye'den Ankara, İzmir, Zonguldak ve İstanbul üzerine yapılan çalışmalar da ele alınmıştır.

Massey, Britanya sanayisizleşmesi üzerine yaptığı çalışmada ulusal ölçekte bölgeler arasındaki sanayi dönüşümünü incelemektedir. Massey, yaşanan bu değişimin temelinde uluslararası ölçekte yaşanan değişimlerin yansıması olduğunu vurgular (Massey, 1991).

Britanya'da yaşanan bu değişim iki biçimde gerçekleşmiştir. 1920-30'larda kuzey batıda gelişen sanayi 1960'larda güney doğuya kaymıştır. Yine aynı dönemde sanayinin desantralizasyonu da yaşanmaya başlamıştır. Yani kent merkezinden kent çeperine ve merkezi bölgelerden çevre bölgelere doğru bir sanayi yer seçimi değişikliği görülür. Desantralizasyonun en önemli nedenlerinden birisi uluslararası rekabetten kaynaklanan, sermaye üzerindeki üretim harcamalarının azaltılması baskısıdır. Harcamaları azaltmak için sermaye üretim birimlerini merkezden çepere hareket ettirmiştir. Merkezi bölgelerdeki ve kent merkezlerindeki işçilerin kent çeperindeki ve çevre bölgelerdeki işçilere göre daha örgütlü ve yüksek ücretli olması merkezi yerlerin terk edilmesindeki temel nedendir (Massey, 1991: 37).

1960'lı yıllarda Britanya sanayi sektöründe yaşanan diğer bir değişim ise dünya ekonomisindeki yapısal yeniden örgütlenmeden kaynaklanmıştır. Bu dönemde

merkez ülkelerin hemen hepsinde imalat istihdamında kayıplar yaşamıştır. Britanya'da ise öncelikle kentler etkilenmiş, 1950'lerden beri sanayi istihdamını kaybetmeye başlayan Londra'da 1962-82 arası imalat istihdamı % 60 düşmüştür. (Massey, 1991: 37). Massey, kentlerdeki iş kayıplarının nedeninin tamamen sanayi tesislerinin desantralizasyonu olmadığını ülkenin ekonomisindeki krizden de kaynaklandığını belirtir. Başka bir anlatımla yaşanan iş kayıplarının tamamı başka bölgelere taşınan iş kayıpları olmayıp ülke ekonomisinden tamamen kaybedilmiş işlerdir. Yaşanan bu çöküşün bir kısmı da sanayi sermayesinin eskimiş olması ve emeğin güçlü ve direngen olmasıyla ilişkilidir. Sürecin başında belli kentleri etkisi altına alan sanayisizleşme daha sonra bölgesel olarak etkili olmaya başlamış ve 1960'larda çevre bölgelere desantralize edilmiş olan imalat sanayi de 1980'lerin ortalarında kapanmaya başlamıştır (Massey, 1991: 39).

Chicago ABD'nin önemli bir sanayi kenti iken 1980'li yıllarda büyük bir sanayisizleşme dalgası yaşamıştır. Doussard, Peck, Theodore, bu kentin yaşadığı dönüşümü istihdam ve iş kayıpları üzerinden değerlendirmektedir. Yazarlar 1970'lerde kent merkezindeki sanayilerin banliyölere kaydığını belirtir. Bu durum kent merkezinde sosyal ve irksal ayrımlardan oluşan parçalanmış bir yapıya neden olmuştur. Banliyöler gelişen ve büyüyen bölgeler iken kent merkezi terk edilmiş mahrumiyet bölgeleri haline gelmiştir (Doussard, Peck, Theodore, 2009: 184). (Doussard, Peck, Theodore, 2009: 186).

Chicago'nun sanayisizleşmesiyle 1982'de işsizlik oranı kentte %11 oranına yükselmiş, 1980'lerin sanayisizleşme şokunun ardından kentte hizmetler sektörü gelişmeye başlamış kent, gelişmiş kurumsal hizmetler, gayrimenkul, turizm sektörlerinde geliştirilmiştir. Bu dönemi takiben Chicago'da neredeyse hepsi hizmetler sektöründe olmak üzere 1 milyondan fazla yeni iş üretilmiştir (Doussard, Peck, Theodore, 2009: 187).

Chicago'nun sanayisizleşmesi ve hizmetler sektöründe gelişmesi üzerine Doussard, Peck ve Theodore tarafından yapılan çalışmaya göre kentte hizmetler sektöründe çalışan sayısı artarken sanayi sektöründe iş kayıpları yaşanmıştır. Sanayi sonrası

küresel kent olarak kurumsal hizmetler, emlak ve turizm odaklı bir ekonomik geleceği benimsemiş olan Chicago kentinde yaşanan bu değişim, istihdam açısından eşitsizliklerin artmasına neden olmuştur (Doussard, Peck, Theodore, 2009: 183–207). Yapılan çalışmada 25 yıl içerisinde ücretlerde yaşanan düşüş yanı sıra kutuplaşmanın da arttığı ortaya çıkmıştır. Chicago'da tam zamanlı çalışan ortalama gelir sahibi bir işçi 2004'de, 1983'de aldığından %3 daha az kazanmaktadır. Düşük gelirli bir işçinin geliri ise %7 düşmüştür. En düşük %10 dilimde kalan işçilerde ise düşüş daha yüksek, %12 civarlarındadır (Doussard, Peck, Theodore, 2009: 198).

Doussard, Peck ve Theodore'in çalışmasında ortaya çıkan polarizasyon etkisini, ABD'deki istihdam yapısını ele alan Wright ve Dwyer de doğrulamaktadır. 1960 ve 1990'lı yıllardaki iş yapısını karşılaştıran çalışmalarında sanayisizleşmenin yalnızca ücret düzeylerini ekilemediğin, aynı zamanda cinsiyetçi ve ırkçı ayrımların da iş yapısında etkili olmasına yol açtığını belirtmektedirler (Wright, Dwyer, 2000: 14-15). Bu iki dönem arasında tüm işlerde beyaz erkekler için küçük bir polarizasyon gerçekleşmiş, beyaz kadınlar için ise iki dönem arasında ciddi bir değişim görülmüştür. 1960'larda kadınlarda düşük ve orta kategorili işlerde artış varken 1990'larda en yüksek kategorilerde büyük artışlar olmuştur. İş yapısı beyaz kadınlar için 1960'da beyaz erkeklerden bu açıdan farklılık gösterirken 1990'larda beyaz erkeklerin dağılımına yakınlaşan bir dağılım kalıbı görülmüştür. 1990'lardaki iş dağılımını irksal özelliklere göre değerlendirdiğimizde ise en düşük iş kategorisinin (10'lu skalanın en altındaki 1. grup işler) %75,5'i ve iş kategorilerinin düşük ilk 5 grubunun %95,7'si siyah ve hispaniklerden oluşmaktadır. En yüksek 2 kategorideki işlerin % 77,9'u ise beyazlarca yapılmaktadır (Wright, Dwyer, 2000: 14- 15). Bu durum 1960- 1990 arasında sosyal eşitsizliğin derinleştiğini göstermektedir.

Baltimore örneği ABD'de sanayi sektöründeki değişimlerin kentlere sosyal ve ekonomik olarak nasıl yansıdığını gösteren önemli örneklerden birisidir. Harvey, 1950'lerden 2000'lere kentte sanayi ve hizmetler sektörlerindeki değişimleri ve bu değişimlerin kentteki etkilerini sosyal adaletsizlik boyutunda ele alır (Harvey, 2012). Harvey, kentteki sektörel ve mekansal değişimin 1950'lerde başladığını ve 1970'lerde

etkili olduğunu belirtmiştir. Bu tarihlerde kentin merkezindeki sanayi ve ticaret aktiviteleri kentin çeperinde yer alan banliyölere taşınmaya başlamıştır. Bu değişime limanın yer değiştirmesi de eklenince sanayi sektörünün kentin dışına çıkışı hızlanmıştır. Bu desantralizasyon hareketine konut alanlarının banliyöleşmesi de eklenmiştir ve kent merkezinin canlılığını yitirmesi sorunu baş göstermiştir. Bu sorunu aşmak için kent merkezinde yenileme projeleri hizmet ve finans kuruluşlarının bu bölgeye çekilmesi amaçlanmıştır.

Bu yıllar, dünyadaki ekonomik durgunluğun da etkisiyle kent yönetimlerine yapılan federal yardımların durdurulduğu yıllar olmuştur. Harvey, 1974- 82 yılları arasında kent yönetimlerinin yoksullar için yaptığı harcamaların % 45 düştüğünü, 40.000'den fazla ailenin sosyal konutlardan faydalanmayı beklediğini, 16 yaş üstü işsizliğin %45'e yükseldiğini belirtmektedir. Bunların yanı sıra rekor sayıda ergen hamileliği, çok yüksek oranlarda bebek ölümleri, yüksek kanser oranları, tüberküloz ve kurşun zehirlenmesi yeniden ortaya çıkmıştır (Harvey, 2012: 175).

1980'li yıllara gelindiğinde kentin merkezinde yaşayanlar ile banliyölerde yaşayanlar arasında sosyal ve ekonomik farklar belirginleşmiş, kentteki sosyal eşitsizlikler artmıştır. Banliyölerde yaşayanlar kent merkezindeki yüksek ücretli işlerde çalışırken kent merkezinde yaşayanlar düşük ücretli ya da geçici işlerde çalışmaktadırlar (Harvey, 2012: 171). Bu duruma ek olarak 1980'li yıllarda uluslararası rekabetin artması, ABD'nin çelik üretiminde Japonya ve Güney Kore'nin gerisine düşmüş olması sanayi sektörünü olumsuz etkilemiş, kentteki sanayi tesisleri işgücünün daha ucuz olduğu bölgelere taşınmaya başlamıştır (Harvey, 2012: 172).

Sanayi sektöründeki bu olumsuz gelişmeleri aşmanın yolu olarak kentin hizmetler sektöründe geliştirilmesi politikaları ortaya çıkmıştır. Bu sürede Kongre merkezleri, oteller, kültür merkezleri, alışveriş merkezleri yapılmış, Baltimore şehir fuarının giderek ticarileşmesi ile turizm sektörü geliştirilmeye başlanmıştır. Bu sayede önemli bir sermaye kente çekilmiştir (Harvey, 2012: 174). Bu yeni yatırımlara rağmen kentteki eşitsizlikler giderek artmıştır. Harvey, Goldseker Vakfı tarafından hazırlanan Baltimore 2000 raporunda yer alan kentin ekonomik ve sosyal gelişimine ilişkin şu

bilgileri paylaşmaktadır:

“Son yirmi beş yıl boyunca, Baltimore, nüfusunun beşte birini, beyaz nüfusun yarısından fazlasını ve sayımını yapmak zor ancak orta sınıfının büyük kısmını, beyaz ve siyahları kaybetti. 1970’den beri, işlerin yüzde onundan fazlasını kaybetti ve geriye kalan işlerde giderek artan bir şekilde banliyöde yaşayan kişiler çalıştı. 1985’te, şehrin ortalama hane geliri, çevre eyaletlerdeki gelirin yarısı kadardı ve yoksulların sosyal hizmetlere olan ihtiyacı, şehrin azalan vergi matrahının karşılayabileceğinden çok fazlaydı.” (Harvey, 2012: 174-175).

Kentte iç limanın hizmetler sektörüne yönelik geliştirilmesi ve kent merkezindeki yenilemelerin kent ekonomisine katkısının olduğu fakat bu katkının sosyal eşitsizlikleri azaltmadığını tersine arttırdığını belirtmektedir (Harvey, 2012:176).

“Baltimore’un kent seçkinleri, yeni bir şehir yapmak için mücadele verdiler. Sanayisizleşme ve ekonomik durgunluğu önlemekten aciz; düşen karların kentsel çöküşün panzehiri olarak, turizm, eğlence ve gösterişçi tüketime odaklanmış karlı bir büyüme makinesi yaratmaya çalıştılar. Strateji, sınırlı şekilde işe yaradı ancak çoğunlukla kendilerine yaradı. Baltimore’u dünyaya tanıttı, şehir ve halkın gururlu bir imajını yaratarak, bir ölçüde çoğunluğun politik itaatini güvence altına aldılar.” (Harvey, 2012: 178).

Chiu ve Lui'nin (2004) Hong Kong üzerine çalışması, sanayi kolonisinden hizmetler sektörü öncülüğünde küresel kente dönüşme sürecini ele almaktadır. Bu süreçte iş yapısında sosyal kutuplaşma yaşanırken bu kutuplaşmanın cinsiyet ve göçmenlik boyutu da çalışmada ele alınmıştır. Ayrıca küresel güçlerin etkisindeki yerel kurumların bu dönüşüme nasıl aracılık ettiği de incelenmektedir.

Chiu ve Lui'ya göre, Hong Kong'da 1980'lerin ortalarından itibaren sanayi sektörü yer değiştirmeye başlamıştır. Bu hareketlilikte emek ve toprak maliyetlerinin üretim maliyetini yükseltmesi ve yeni sanayileşen ekonomilerle yaşanan rekabet etkili olmuştur. Birçok Hong Kong sanayi firması Doğu Asya, Sri Lanka, Mauriti, Polonya gibi ülkelere giderken Anakara Çin'de Pearl Nehri Deltasına da yoğun bir hareket yaşanmıştır. 1985- 1999 yılları arasında yabancı yatırımların %70,8'i Çin'e kaymıştır. 2003 yılı tahminlerine göre Hong Kong, Çin'de 10-11 milyon işçi istihdam etmektedir. Yazarların belirttiğine göre, 2002 yılında anakara Çin'de 25.000 Hong Kong sanayi firması bulunmakta ve buna ek olarak 34.000 fabrika da Hong Kong

şirketlerinin alt yüklenicisi olarak üretim yapmaktadır. Bu yüksek rakamlarda hammadde ve yarı mamul maddelerin Hong Kong üzerinden Çin'e ithal edilmesi de etkilidir (Chiu ve Lui, 2004: 1866).

Hong Kong ise Çin ekonomisinin dışı açılmasıyla birlikte önemli bir kimlik değişimi yaşayarak hinterlandını Güney Çin'e kadar genişletmiştir. Sınır ötesi ticaret, finans gibi üretici hizmetler sektöründe artış yaşanmış, ticaretle ilgili hizmetler, sigorta, iletişim, taşımacılık ve lojistik sektörleri Çin ekonomisinin küreselleşmesinden fayda sağlamıştır. Şirketlerin Hong Kong'daki bölgesel yönetim birimleri 1991'de 602 iken 2001'de 944'a çıkmış, aynı dönemde bölgesel hizmet ofisleri 278'den 2293'e yükselmiştir. Yabancı menşeli banka sayısı 138'dan, 154'e yükselmiştir (Chiu ve Lui, 2004: 1867).

Hong Kong'da istihdam alanında ise 1987- 1994 arası dönemde sanayi çalışanlarının sayısı 918.600'den 562.600'e düşmüş (sanayide istihdam edilenlerin toplam istihdama oranı %28,2'den %12,3'e düşmüş) fakat toplam istihdam 2,72 milyondan 3,25 milyona yükselmiştir. Ticaret, toplumsal hizmetler ve iş hizmetlerinde istihdam artmış, buna karşın el işçiliği (craft) ve fabrika ve makine operatörlüğü işleri önemli düşüşler yaşamıştır. Yönetici ve profesyoneller yanı sıra büro hizmetleri ve basit hizmet işleri (elementary occupation) alanında da artış görülmüş, basit hizmet işleri en yüksek artış sağlanan iş olmuş, 10 yılda bu alanda çalışanlara 131.561 kişi eklenmiştir. Bu büyük artışta göçmen ev işçilerinin katkısının oldukça yüksek olduğu belirtilmektedir.

Sonuç olarak Hong Kong sanayisizleşirken ve hizmetler sektöründe uzmanlaşarak küresel kent kimliğine bürünürken iş yapısı ve ücretler açısından kutuplaşma ortaya çıkmıştır. Kadın istihdamında düşük nitelikli işlerin yanı sıra yüksek nitelikli işlerde de artış yaşanmış fakat düşük nitelikli işlerde daha yüksek bir artış görülmüştür. En üst düzey işlerde (yönetici ve profesyoneller) cinsiyetler açısından ücretler arasındaki fark kapanmaya başlamış, kadınların ücretleri yükselmiş fakat yine de erkeklerle eşit düzeye yükselememiştir. En düşük işlerde ise cinsiyete dayalı ücretler arasındaki fark açılmış, kadınlar erkeklere göre daha da düşük ücretler almaya başlamışlardır. Ayrıca

göçmen işçi istihdamı da önemli düzeyde artmıştır (Chiu ve Lui, 2004: 1868).

Crankshaw, Borel-Saladin (2014), Johannesburg kentini inceledikleri çalışmalarında 1970-2010 yılları arasında kentin iş yapısındaki değişimleri incelemişlerdir. Kentte 1970-80 arası dönemde sanayi sektöründe gelişme yaşanırken, 1980 sonrasında düşüş gerçekleşmiştir. Bunun nedenlerinden birisi makroekonomik politikaların başarısızlığından kaynaklanmakta, diğer bir neden ise apartheid karşıtı uluslararası ticaret yaptırımlarından kaynaklanmaktadır. Yazarlara göre, 1970'lerin sonundan itibaren ihracatın yönlendirdiği sanayi üretimi politikaları hayata geçirilmiş fakat uluslararası yatırımcıların başka ülkeleri tercih etmesiyle bu kalkınma stratejisi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu durum kentteki sanayi üretimini önemli ölçüde düşürmüştür (Crankshaw, Borel-Saladin, 2014: 1856).

1970'lerin ortalarında ulusal işsizlik oranı %16 iken 2012'de %25'e yükselmiştir. Johannesburg bölgesinde ise 2000'li yıllarda bu oran %20- 27 arasında değişmiştir. Bu yeni model, yüksek nitelikli yüksek ücretli işlerde artışın yanı sıra işsiz kesimde de artışa neden olmuştur. Burada önemli bir etki de işlerin niteliğinde beyazlar ve siyahlar arasındaki farklardır. İyi eğitilmiş ve yüksek ücretli işgücünde ırkçılığa dayalı eşitsizlik daha az etkiliyken, işsiz kesimin büyük çoğunluğunu siyahlar oluşturmaktadır. Bir yandan daha önce beyazların elindeki yüksek gelirli işlerde siyahların istihdamı yükselirken bir yandan da siyahların işsizlik oranı yükselmiştir (Crankshaw, Borel-Saladin, 2014: 1860).

Crankshaw ve Borel-Saladin iş yapısında yaşanan değişimin kutuplaşma değil profesyonelleşme olduğunu savunmaktadırlar. Ayrıca hizmetler sektörünün sanayi sektöründen daha kutuplaşmış olmadığı, iş yapısındaki değişimlerin sanayi sektörünün içindeki iş dağılımının değişiminden kaynaklandığını düşünmektedirler (Crankshaw, Borel-Saladin, 2014: 1853). Yazarlar iş niteliklerine bakarak bir kutuplaşma yaşanmadığını vurgulamış olsalar da işsiz nüfusu da değerlendirmeye kattığımızda sanayisizleşmenin yüksek gelir ve nitelikli işler yanı sıra işsizliği de arttırdığını bunun bir nevi sosyal kutuplaşma olduğunu söylemek mümkündür.

Üstelik bu kutuplaşma ırkçılıkla birleşerek eşitsizliklerin sınıfsal olmak yanı sıra ırksal olduğunu da göstermektedir.

Çalışmadaki önemli bir nokta, sanayi sektöründe yaşanan değişimlerin de iş yapısını etkilemiş olduğudur. Sanayi sektörü özellikle apartheid döneminden sonra sermaye yoğun üretime kaymış, bunun etkisi sanayi sektöründe düşük ve orta becerili işlerin azalması olmuştur. Dolayısıyla sanayisizleşmenin yanı sıra iş yapısındaki değişim sanayi sektörünün kendi içerisindeki iş yapısının değişiminden de kaynaklanmıştır. Bu örnekte diğer ülkelerden farklı olarak gördüğümüz, sanayisizleşme nedenlerinden birisinin ülkeler arasındaki siyasal yaptırımların küresel piyasayı etkilediği ve bunun da ülkelerdeki sanayi yapısında etkili olduğudur.

Türkiye’de sanayisizleşme olgusunu ele alan çalışmalar ağırlıklı olarak şehir ve bölge planlama alanında yapılmıştır. Şehir ve bölge planlama disiplinleri konuyu kent makroformunda değişim, küresel kent gelişimi, sanayi bölgelerinde işlev değişikliği, kentsel yenileme, kentsel dönüşüm ve sanayi yer seçimi çerçevesinde ele almıştır (Bostan, Erdoğanaras, Görer Tamer, 2010; Yüzer ve Giritlioğlu, 2003; Öktem, 2005; Akın, 2011; Şahin, 2012; Yerliyurt, 2008; Barın 2009). Konuyla ilgili çalışma yapan diğer disiplinler ise iktisat, siyaset bilimi, sosyoloji ve mimarlık alanlarıdır. Siyaset bilimi alanında sanayisizleşen bölgelerde siyasal ve sosyal yapıdaki değişimler ele alınmıştır (Ersoy, Şengül, 2001; Karahanoğulları, 2008). İktisat alanında sanayi sektörünün mekansal ve yapısal değişimlerine ilişkin çalışmalar mevcuttur (Doğruel ve Doğruel, 2010; Şensel ve Taymaz, 2003). Mimarlık alanı ise sanayi tesislerine odaklanırken yeniden işlevlendirme ve endüstri mirasının korunması konuları çalışılmıştır (Köksal, 2005). Ayrıca sosyoloji alanında sanayi bölgelerinin dönüşmesinin sosyal, siyasal etkileri ve işçi örgütlülüğündeki değişimler ele alınmıştır (Bezmez, 2009; Koçak, 2014).

İstanbul’u diğer kentlerdeki değişimle karşılaştırmamızı sağlayan çalışmalar, Ankara, İzmir ve Zonguldak kentlerini ele alan çalışmalardır (Bostan, Erdoğanaras, Görer Tamer, 2010; Ünverdi, 2004; Ersoy, Şengül, 2001). Ankara’da merkezi bölgelerindeki

sanayi alanlarının boşalması ve kentin çeperindeki sanayi alanlarına taşınması sürecinin araştırıldığı çalışma (Bostan, Erdoğanaras, Görer Tamer, 2010) bu alanda yapılan önemli çalışmalardan birisidir. Ankara sanayi sektörünün kendine özgü yapısı ve bağlantıları olduğunu, bu nedenle de farklı bir desantralizasyon süreci yaşamakta olduğunu ortaya koymaktadır. Ankara sanayi sektörünün kent merkezi ile sıkı bağları vardır, daha çok kamu kurumları ile ilişkili alanlarda üretim yapan bu firmalar kentten ayrılmak istememekte, kent merkezinden taşınmakla birlikte merkeze yakın bir mesafeye taşınmayı tercih etmektedirler. Sanayi tesislerinin kent dışına hareketinde kamu yönetimlerince yapılan planların etkili olduğu, kentin çeperinde yer alan OSB'lerin diğer bölgelere nazaran daha çok tercih edildiği görülmektedir. Bu çalışmadan çıkan önemli bir sonuç da sanayi çalışanlarının çalıştıkları firmanın taşınması ile birlikte yaşadıkları bölgeleri değiştirmesidir. Sanayinin kent dışına doğru hareketi, çalışanların da kentin merkezini terk etmelerine neden olmuştur. Çalışmada işyeri taşınan çalışanların % 70 gibi yüksek bir oranının kentin dışına taşındığı tespit edilmiştir. Bu durum kent merkezinde mekansal ve ekonomik bir değişimin yanı sıra sosyal bir değişimin de yaşanmakta olduğunu göstermektedir (Bostan, Erdoğanaras, Görer Tamer, 2010).

İzmir sanayi firmalarının yer değiştirme eğilimlerine ilişkin Ünverdi'nin (2004) çalışmasında yerin itme ve çekme özellikleri ele alınmıştır. Kentte sanayi firmalarının kent merkezinde yer seçme eğilimi yüksektir. Bunun nedeni % 85 oranında küçük ölçekli firmaların yer alması olarak görülmüş fakat bu firmaların kent içi hareketliliğe daha eğilimli olduğu ortaya çıkmıştır. Kentte firmalar kentin çeperine doğru bir hareketlilik içerisinde olsalar da başka bir kente taşınma eğilimlerinin olmadığını belirtmektedir. Firmaların yer değiştirmesinde kamu kurumlarınca alınan kararların etkili olduğu fakat bu etkinin ağırlığının yüksek olmadığını belirtmektedir (Ünverdi, 2004).

Zonguldak, Türkiye'nin en önemli kömür madenciliği bölgelerinden biridir. Son dönemde kamu politikaları nedeniyle sanayisizleşmekte olan bölge Türkiye'deki büyükşehir örneklerinden farklı bir süreç yaşamaktadır. ODTÜ tarafından Zonguldak'taki sanayisizleşme süreçlerini ele alan 2001 tarihli çalışma, bu sürecin

kent ekonomisine ve sosyal yapısına etkilerini ele almaktadır (Ersoy, Şengül, 2001). Küçük bir kent olan Zonguldak kentinin ekonomisi madencilik faaliyetine dayalıdır. Bu nedenle sanayisizleşme süreci kentin ekonomisini derinden etkilemiş, sosyal etkileri çok daha yıkıcı olmuştur. 1990'lı yıllarda Türkiye'de sanayide kullanılan (termik santraller dahil) kömür tüketiminde TTK'nın (Türkiye Taşkömürü Kurumu) ürettiği kömürün oranı düşerken ithal kömür ve özel sektör tarafından üretilen kömürün oranı yükselmiştir (Ersoy, Şengül, 2001: 42). 1980- 1999 yılları arasında TTK'nın istihdam ettiği çalışan sayısı yaklaşık 22.000 kişi azalmıştır. Bu düşüşte özelleştirme politikaları nedeniyle kurumda istihdamın azaltılması için uygulanan resen emeklilik politikası etkilidir. Bu ekonomik kararlar ve istihdamın düşürülmesi nedeniyle kentin 1990'dan itibaren nüfus artış hızı azalmış, kente gelen göç azalmış, kentten verilen göç artmıştır. Bunun yanı sıra kentteki faal nüfus oranı azalmaya başlamıştır. Erken zorunlu emeklilik nedeniyle faal nüfusta işsizlik artmış, emekli maaşları ile çalışanların aldığı maaşlar arasındaki fark gelir düzeyini düşürmüş ve yoksulluk düzeyini arttırmıştır (emeklilik oranı % 33,7) (Ersoy, Şengül, 2001: 317). Bu durumun alkolizm, aile içi şiddet ve intihar sayılarında artışa yol açtığı belirtilmektedir (Ersoy, Şengül, 2001).

İstanbul kentinde sanayisizleşme konusunu ele alan çalışmalardan birisi, Kartal Eski Sanayi Alanı Dönüşüm Projesini ele alan çalışmadır (Şahin, 2012). Kartal örneği Kağıthane'nin sanayileşme dönemlerine benzer bir gelişme süreci yaşamış, Kartal Eski Sanayi Alanı Dönüşüm Projesi ise Cendere Vadisi Projesiyle yakın zamanlarda ve benzer planlama süreçleriyle gelişmiştir. *“Kartal'daki dönüşüm projesinin amacı; işlevini yitirmiş sanayinin desantralize edilmesiyle bu alanlarda ticaret, konut ve kültürel faaliyet kullanımlarını geliştirerek Anadolu Yakası'nın bir alt merkezi haline getirilmesi”* olduğu belirtilmektedir (Şahin, 2012: 189). Ele alınan proje alanı içerisinde arazi kullanım dağılımına göre çalışmaya devam eden sanayi tesis oranı % 27, boş sanayi alanı ise % 12'dir. Ayrıca proje alanı içerisinde çok sayıda küçük sanayi sitesi de yer almaktadır (Şahin, 2012: 195). Projenin örgütlenme modeli sanayi tesislerinin taşınmasında kamu yönetimlerinin etkin bir rol aldığını göstermesi yanı sıra devlet- sermaye ilişkisini anlamak açısından da önemli bir modeldir. Katılımcı planlama ve yönetim kavramları içerisinde ele alınabilecek modelde

bölgedeki büyük firmaları temsilen kurulan Kartal Kentsel Geliştirme Derneği (KentDer), İBB ve Kartal Belediyesi, projenin planlarının hazırlayan Zaha Hadid mimarlık şirketi ve bu kuruluşların koordinasyonunu sağlamakla görevli bir uzlaşma şirketi yer almaktadır. Bu modelde KentDer iki konuda önemli fonksiyona sahiptir. Bunlardan birincisi kuşkusuz kendi üyelerini kamu kurumları karşısında temsil etmektir. Diğer fonksiyonu ise bölge için yapılan plan çalışmalarının masraflarını karşılamaktır. Bölgenin Merkezi İş Alanı olarak planlanması için İMP tarafından düzenlenen uluslararası yarışmayı dernek finanse etmiş, bu süreçte 2 milyon Euro harcamıştır (Şahin, 2012: 217). Bölgenin dönüşümü için 2005 yılında başlayan planlama sürecinin 2012 yılında henüz tamamlanmamış olması, süreçte uzlaşma sağlanamadığı şeklinde yorumlanmaktadır (Şahin, 2012: 224). Bu model, Kağıthane Cendere Vadisi örneğine benzerlikleri içermekte ve bu tezin ele aldığı mekan üzerinden kurulan koalisyonlara da örnek teşkil etmektedir.

Edoğanaras'ın (2006) İstanbul'da basım yayın sektörünü ele aldığı çalışma, sektördeki teknolojik değişimlerin işgücü verimliliğini arttırdığı, buna bağlı olarak işgücünün üretim sürecindeki maliyetinin azaldığı, ücretlerin düştüğü ve sermayenin işgücü havuzuna yakın olma ihtiyacının zayıfladığı yönündedir (Edoğanaras, 2006: 376). Çalışmada ortaya çıkan bir başka sonuç ise basım yayın sektöründeki teknolojik değişimin, küçük ölçekli ve birbirleri arasında üretim ilişkisi bulunan firmaların teknolojik gelişmeyle birlikte büyüdüklerini ve diğer firmalarla zorunlu ilişkilerinin kalmadığını gösteriyor. Bu durum, kümelenme ilişkisine ihtiyaç duymadıklarından mekandan bağımsızlaşabilmelerini ve kent merkezinin dışına çıkabilmelerini sağlamıştır (Edoğanaras, 2006: 377).

İstanbul sanayi coğrafyasındaki değişim eğilimlerini ele alan bir başka çalışma da Tarihi Yarımada bölgesini ele almaktadır (Yüzer, Giritlioğlu, 2003). Bu bölge kentin en eski üretim bölgesidir. Bu bölgede yer seçmiş olan imalat birimlerinin bu bölgeyi seçme nedenleri: kuruluş maliyeti, düşük sermaye gerektiren işlere uygun bir mekan sunması, ucuz işgücüne ve pazara yakın olması, kayıt dışı ekonomik faaliyetlere uygun olması ve ara mal tedarikinin kolay olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir (Yüzer, Giritlioğlu, 2003: 123). Bölgede yer alan üretim faaliyetlerinin bölge dışına

çıkartılması yerel yönetimlerin hedefledikleri uygulamalardan birisidir ve planlarla zorunlu hale getirilmiştir. Fakat çalışmada yapılan anket ve görüşmelere göre bölgedeki sanayi kuruluşlarının % 85'i taşınma eğiliminde değildir (Yüzer, Giritlioğlu, 2003: 124). Bu örnekte, firmaların kent merkezinde yer seçme kriterlerinin, kamu kurumlarınca alınan kararların zorlayıcılığı karşısında ağır basmakta olduğunu görmekteyiz.

İstanbul'daki sanayi alanlarının dönüşümünü ele alan bir başka çalışma ise Haliç Tersaneler Bölgesini ve artalanını incelemektedir (Yerliyurt, 2008). Çalışmada sanayi tesisleriyle yapılan anket sonuçlarına göre, bölgedeki firmaların % 94'ü 10 kişiden az çalışanı olan küçük ölçekli firmalardır ve sadece % 11'lik bir kısmı tersanelerle ilişkili üretim yapmaktadır (Yerliyurt, 2008: 174). Dolayısıyla tersanelere yakın olma zorunluluğu hissetmediği görülmüştür. Sanayi firmalarıyla yapılan anketler sonucunda firmaların % 51'inin taşınma eğiliminde olduğu, bunların çoğunun altyapı yetersizlikleri nedeniyle OSB'lere taşınmayı düşündükleri ortaya çıkmıştır (Yerliyurt, 2008: 146 -148). Çalışanların ağırlıklı olarak bölgedeki üretim birimlerine yakın konut alanlarında yaşadıkları (%82), % 70'inin asgari ücret ve altında ücret aldıkları, firmaların bu bölgede yer seçmesinin nedenlerinden birisinin de bu düşük ücretli işgücüne yakın olmak olduğu belirtilmektedir. Bunun yanı sıra çalışma kapsamında görüşülen işçilerin işyerlerinin taşınması durumunda aynı işyerinde çalışmaya devam etme eğiliminde oldukları görülmüştür (Yerliyurt, 2008: 146 -148).

Doreen Massey'nin mekansal işbölümü yaklaşımı konuyu toplumsal ilişkiler bağlamında ele alması nedeniyle bu çalışmada benimsenen bir yaklaşım olmuştur. Sanayi sektöründeki değişimlerin toplumsal ilişkiler bağlamında açıklanmasını içeren mekansal işbölümü yaklaşımı Kağıthane'deki sanayi sektörünün dönüşümünü yorumlamamız ve toplumsal olanla mekansal olanın bağına kurabilmemiz açısından yararlıdır. Sanayi yer seçimi konusu yalnızca firmaların aldıkları kararlarla sınırlı değildir. Bu kararlar toplumsal ilişkilerin değişimiyle de ilgilidir. Sermaye ve emek arasında daha geniş ve süregelen bir çatışmanın bir parçasıdır. Yer seçimi kararlarını anlamak için toplumdaki değişimleri de anlamak gerekir. Dolayısıyla sanayisizleşme

süreci yalnızca ekonomik bir süreç değil, sosyal ve yönetsel olarak kavranması gereken bütünlüklü bir süreçtir. Emek, üretim biçimindeki değişimlerle doğrudan ilişkilidir. Sendikal mücadeleler ve örgütlülük, eğitim ve vasıflılık, cinsiyet gibi birçok sosyal ve politik özellik sanayi yer seçimini etkileyen işgücü özelliklerindedir. Üretim sistemindeki değişimler parçalanabilir olma, esneklik, üretim büyüklüğü, teknoloji gibi etkenlerle değişebilir. Ayrıca şirketlerin yönetim biçimi ve hiyerarşik yapısındaki farklılıklar da iş bölümünde etkilidir. Tüm bu etkenler mekansal olarak farklılık gösterirler sanayi firmalarının yer seçiminde de bu etkenler söz konusudur (Massey, 1995).

Scott, ekonomik coğrafya alanındaki değişen yaklaşımları ele aldığı çalışmasında Massey'i politik ekonomi alanındaki önemli isimlerden biri olarak değerlendirmiştir. Massey, Marksist ekonomik coğrafyanın büyük yapısalçı açıklamalarından uzaklaşarak, kapitalizmin mekan- ekonomi işleyişine daha ampirik bir yaklaşım geliştirmiştir. 1984 yılında yayımlanan kitabında, mekansal ekonominin işleyişinde sınıf ve toplumsal cinsiyetin aynı derecede önemli olduğunu, bunların birlikte yaptığı etkinin ve politik anlamlarının bir alandan diğerine bazen önemli farklılıklar içerdiğini, bu farklılıkların kompleks coğrafik ve tarihsel koşullardan kaynaklı benzersizliklerden kaynaklandığını belirtir (Scott, 2000: 491).

Massey, 1984 tarihli çalışmasında sanayi coğrafyasında yaşanan değişimleri ve bu değişimlerin nedenlerini ele alır. Britanyanın farklı bölgelerinde sanayi yapısının farklı biçimlerde değişmesi söz konusudur. Bazı bölgelerde sanayi sektörü belli dönemlerde büyürken bazı bölgeler hızlı bir biçimde sanayi varlığını kaybetmiştir. Sanayi sektörünün farklı mekansal hareketleri sanayi sektörüne ve ekonomiye genel bir bakışla yeterli biçimde açıklanamaz. Bu nedenle sanayi coğrafyasında yaşanan değişimi anlamak için ekonomik ve toplumsal yapıdaki değişimleri de ele almak ve bu yapılar içerisinde ortaya çıkan farklılıkları da incelemek gerekir. Bu nedenle çalışmasında bu farklılıkları ve bu ikisinin mekanla kurduğu ilişkiyi öne çıkarır (Massey, 1995).

Massey, mekansal iş bölümü çalışmasında sanayi yer seçimini etkileyen etkenleri ayrı ayrı ele almıştır. Bunlardan birisi şirket yapılarıdır. Şirket yapılarını temelde üç faktöre göre ele alır: şirketin toplam ekonomi içerisindeki yeri, hakim emek süreci ve sermayenin örgütsel yapısı. Bu noktada iki önemli uyarıda bulunur. Sanayi, şirketlerin toplamından ibaret değildir toplumsal yapı ve mekansal ilişkilerden soyutlanarak anlaşılabilir. Diğer uyarısı ise yukarıda belirtilen şirket yapısını belirleyen faktörlerin tek tek değil bir arada ele alınarak değerlendirilmesi gerekliliğidir (Massey, 1995: 18).

Şirketin tüm ekonominin yeniden üretimi içerisinde aldığı rol de önemli bir farklılıktır. Bu rol tüketim mallarının üretimi ve üretim araçlarının üretimini yapan sanayi sektörleri arasındaki fark olabileceği gibi, daha alt bölümler arasında da olabilir. Örneğin makine üretimi yapan bir şirket ile gıda alanında üretim yapan bir şirket ya da kimyasal hammadde üreten bir şirket ile kozmetik ürün üreten bir şirket toplam ekonomi içerisinde farklı yerlerde bulunurlar. Ekonomiye ilişkin devlet politikalarının etkisi bu sektörlerin ekonomik yapı içerisindeki rolüne bakarak anlaşılabilir (Massey, 1995: 19).

Şirket yapıları içerisindeki bir başka farklılık da emek sürecindeki (labour process) çelişkilerdir. Kapitalist toplumlarda bir emek sürecinden diğerine geçmek⁵ sermaye ve emeğin üretim sürecine katılım biçimlerini farklılaştırır, üretim sürecinin değişmesi iş organizasyonunda ve işbölümünde değişimlere yol açar, işgücünün farklılaşmasına, kendi içerisinde tabakalanmasına yol açar (Massey, 1995: 22). Bu süreçlerdeki değişimin incelenmesi sermaye birikimi ve yer seçimi kararlarının anlaşılması açısından yararlıdır fakat tek başına açıklayıcı değildir. Yer seçimi konusunda belirleyici olan etki, sermayenin kar arayışı ile sermaye ve işçi sınıfı arasındaki çelişkidir (Massey, 1995: 24).

⁵ Aglietti'nin (1979) dönemlere göre ayırdığı emek süreci: 1. fabrikalaşma ve işçinin bağımsızlığını kaybetmesi; 2. makineleşmenin gelişimi ve farklılaşan iş bölümü, 3. bilimsel yönetim tekniklerinin gelişmesi ile iş bölümlenmesinin artması, üretim bandı üzerinde yönetimin güçlenmesi 4. üretimin parçalanması, bilişim sistemleri ile işçilerin daha da becerisizleşmesidir (Aktaran, Massey, 1995: 22).

Sanayi yer seçimini etkileyen bir başka konu, sermayenin örgütsel yapısıdır. Massey, üç modeli ele alır. Bunlar; üretimin, yönetim birimlerinin de içerisinde yer aldığı tek bir fabrikada gerçekleşmesi; yönetim biriminin ayrıldığı ve bir ya da birbirinin aynı üretimin yapıldığı birkaç fabrika şubesinden oluşan üretim biçimi ve üretimin parçalandığı, her şubede farklı bir üretimin yapıldığı üretim biçimleridir. Benzer biçimde, şirketin küçük sermayeli ya da monopol sermayeli olması, şirketin tek bir sektörde üretim yapması ya da birden çok sektörde üretim yapması gibi çok sayıda farklı karakter sermayenin farklı örgütsel yapılarını gösterir. Bu konuda çok sayıda değişken kullanılarak çıkarımlar yapılabilir fakat burada davranışçı okulun düştüğü hataya dikkat çekerek bu tip farklılıkların uzun dönemli bir tarihsel süreç içerisinde ele alınması ve toplumsal düzeyde değerlendirilmesi gerektiğini belirtir (Massey, 1995: 27-28).

Sanayi yer seçimini etkileyen etkenlerden birisi de toplumsal yapıdır. İşçi sınıfının tek bir homojen yapı olmaması, içindeki farklı özelliklere sahip grupların varlığı sermayenin işçi sınıfı ile olan ilişki biçimini de etkiler. Örneğin vasıflı ve vasıfsız işçilerin sermaye ile kurdukları ilişki biçimi farklılık göstermektedir (Massey, 1995: 32). Massey, değişen işgücü taleplerinin emek süreci tarafından belirlenmediğini daha geniş bir sosyal ve ideolojik gelenekçe belirlendiğini belirtir. Bu işgücü talebi ırk, cinsiyet, etnisite gibi farklı işçi grupları için farklı işleyebilir (Massey, 1995, 24). Massey'e göre sermaye sosyal yapı ile kurduğu ilişkide iki tür güdüye sahiptir; bunlardan birisi üretim maliyetinin düşürülmesidir. Örneğin vasıfsız işgücü talebi olan bir şirket işgücününün daha ucuz olduğu bir yer tercih edebilir. Bir diğer güdü ise iş sürecinde yönetimin kontrolünün arttırılmasıdır (Massey, 1995: 32). Yönetimin kontrolünün artması, iş sürecinin parçalara ayrılması ve işgücünde hiyerarşiler yaratılması ile olur. Bu hiyerarşi sosyal yapıdan kaynaklı farklılıkların kullanılması ile de olabilir ya da sosyal yapıda ayrışmalara da yol açabilir (Massey, 1995: 32-34).

Sermayenin talep ettiği işgücününün özellikleri her zaman teknik nedenlere bağlı olmayabilir, kimi zaman toplumsal statülerle ilgilidir. Örneğin kadın işgücü talebi için teknik gerekleriyle ilgili olmayabilir. Kadın işgücününün daha ucuz olması sermayenin tercihinin kadın işgücünden yana olmasına neden olabilir. Toplumsal

olarak oluşturulmuş bölgesel farklar da sermayenin mekansal tercihlerini belirler (Massey, 1995: 41).

Massey, coğrafyanın ve toplumsalın üretim üzerinde tek başına belirleyici olmadığını, bu ikisi arasındaki ilişkinin önemli olduğunu belirtir. Sosyal ve ekonomik ilişkilerin üretimi mekan üzerinde olur ve bu onun doğasını belirler. Bu noktada örneğin emeğin ve sermayenin mekanla kurdukları ilişki farklılık gösterir. Sermayenin emeğe göre mekanda hareket kabiliyeti daha fazladır. Ayrıca sermaye mekandaki hareket avantajını emeğin örgütlenme kabiliyetine karşı kullanır. Sermaye mekanın uzaklığını ve farklılaştırma özelliğini avantajına kullanabilir fakat emek kullanamaz (Massey, 1995: 56).

Massey, mekanın sosyal yapıyı nasıl etkilediğini şöyle açıklar: üretim ilişkilerinin mekanda eşitsiz dağılımı, mekansal olarak sosyal ilişkileri ve sosyal yapıları farklılaştırır. Bu farklılık emek ve sermaye karakterlerinin de farklılaşmasını getirir. Bu farklılıklar sosyal sınıfların ve sosyal grupların yapı taşlarını oluşturur (Massey, 1995: 56). Coğrafi farklılıklar ulusal işçi sınıfı içinde sosyal ve kültürel çeşitlilikler, yerel bağlılıklar ve karşıtlıkların temelini oluşturur (Massey, 1995: s. 57).

Massey, yer seçim teorilerinin emeği mekansal bir faktör olarak ele alma eğilimi içerisinde olduklarını, oysa bunun toplumsal ilişkilerin bir ürünü olduğunu ve daha önceki dönemlerde ulusal ve uluslararası mekansal yapıda üstlenilen rollerin birikiminden oluştuğunu belirtir (Massey, 1995:117).

Bu çalışmada, sanayi bölgelerinin yüksek getirili inşaat projeleriyle hizmetler sektörüne ya da konut bölgelerine dönüşümünü açıklamakta kullandığımız bir yaklaşım da David Harvey'in ikincil çevrim yaklaşımıdır. Kağıthane'de özellikle 2000'li yıllardan sonra gözlemlediğimiz sanayi tesislerinin taşınarak yerine yüksek getirili inşaat projelerinin yapılması sürecini açıklamakta bu yaklaşım yararlı olmuştur. Harvey, kent mekanında yaşanan sektörel değişimi sermaye birikim süreçlerindeki değişime bağlamaktadır. Birincil sektörde yani üretim alanında sıkışan, aşırı biriken ve yeterli kar üretemeyen sermaye ikincil sektöre yani yapı

çevredeki yatırımlara aktarılır. Bu dönüşümün mekandaki etkilerinden birisi de sanayi alanlarının inşaat sektörü için yatırım alanlarına dönüşmesidir (Harvey, 1978, 2004 ve 2010).

Harvey kapitalist kentleşme süreçlerini analiz ettiği 1985 tarihli çalışmasında sermayenin yapılı çevreye yatırım yapma koşullarını inceler (Harvey, 1985). Bu koşulların temelinde birincil çevrimde (yani üretim- tüketim döngüsünde) yaşanan aşırı sermaye birikimi sorunu vardır. Aşırı birikim sorununu kabaca sermayenin daha fazla büyüyememesi ve değer kaybetmesi sorunu olarak tarif edebiliriz. Aşırı birikim, değer kaybına yol açan ve bir arada da görülebilen 4 durumda ortaya çıkar: (Harvey, 1985: 106)

- Malların aşırı üretimi: pazarda şişkinlik,
- Kar oranlarında düşüş,
- Sermaye fazlası; kullanılmayan üretken kapasite ya da karlı bir yatırım imkanı bulamayan para sermaye olarak görülebilir.
- Emek fazlası ve/ya da emek gücü sömürsünde artış.

Birincil çevrimde aşırı birikim oluşma sorununu çözebilmek için sermayenin kullandığı iki yöntem vardır: “(a) sermaye değerlerinin gelecekte yeniden dolaşıma girmesini erteleyen uzun dönemli sermaye projeleri (ikincil çevrim, yapılı çevreye aktarılan) ya da eğitim ve araştırma gibi sosyal harcamalar aracılığıyla (üçüncül çevrim) dönemselsel yer değiştirmeye; (b) başka yerlerde yeni pazarlar, yeni üretim kapasiteleri, yeni kaynaklar, yeni işgücü olanakları yaratmak suretiyle mekansal yer değiştirmeye veya (a) ve (b) ’nin karışımıyla emilebilir” (Harvey, 2004: 91-93). Başka bir deyişle birincil çevrimde sıkışan sermayenin yeniden birikim sağlayabilmesi için ya diğer çevrimlere aktarılması ya da sıkışma nedenini çözecek yeni mekanlara aktarılması gerekir. Bu çözüm sermayenin birikim sorununun tamamen çözmez fakat yeniden aşırı birikim sorunuyla karşılaşana kadar rahatlama sağlar.

Harvey'in yaklaşımında yer alan çevrimleri kısaca açıklayalım: Birincil çevrim, meta üretimi ve tüketimi arasındaki döngüsel ilişkiyi anlatır. İkincil çevrimde, meta üretimi yerine yapılı çevreye aktarılan sermaye söz konusudur. Bu alanda sabit

sermaye yani üretime yönelik tesis, teçhizat, altyapı vs. ve tüketim fonu (örneğin konut) yer alır. Üçüncül çevrimde ise sermaye teknoloji geliştirme, bilimsel araştırmalar ve sosyal hizmet faaliyetlerine aktarılır. Üç çevrim alanında da amaç sermaye birikimini arttırmaktır. Bu ikincil ve üçüncül çevrimler, sermaye fazlasını uzun dönemli yatırımlara çekerler. Fakat bu alanlarda da aşırı birikim sorunu ortaya çıkabilir. *“Bu tür yatırımlar aşırı birikim sorununa en azından bir süre belli bir rahatlama sağlar. Fakat ikincil ve üçüncül sermaye döngülerinde de aşırı yatırım meydana gelebilir. Bu durumda konut, ofis, fabrika ve liman fazlalarının yanı sıra örneğin eğitim sisteminde de aşırı kapasiteyle karşılaşılacaktır. Bu durumda varlıklar ikincil ya da üçüncül akım içinde dolaşırken değer yitirecektir.”* (Harvey, 2004 s. 94). Harvey, bu iki çevrimde ortaya çıkan aşırı birikimin daha genel krizlerin tetikleyicisi olduğunu belirtir.⁶

Harvey, zaman mekan sıkışması olarak adlandırdığı mekan- sermaye ilişkisinde, kapitalist krizleri geçici biçimde önleyen yeni ve daha ucuz kaynaklar, yeni pazarlar, yeni kurumsal düzenlemeler gibi araçlar ile mekana sabitlenmiş sermaye arasında bir gerilim yaşandığını belirtir (Harvey, 2004: 97). Sanayisizleşmenin ortaya çıkardığı büyük ekonomik ve sosyal sorunları bu çerçevede görebiliriz. Sermayenin değer kaybetmesi sonucu üretimin yeni mekanlara taşınması söz konusu olduğunda mekana sabitlenmiş olan sermayenin de serbest kalması ve yeniden üretken yatırıma dönüştürülmesi gerekir. Bu da sanayi bölgeleri söz konusu olduğunda üretim mekanından çekilip alınan sermayeyi ve dolayısıyla üretimin sonlandığı eski üretim mekanlarını ortaya çıkartır. *“Eğer sermaye hareket ederse, arkasında yıkım ve*

⁶ Harvey (1985: 112,113) ekonomik krizleri üçe ayırır:

1. Parçalı krizler (partial): Tek bir sektörü, belli bir coğrafi bölgeyi ya da belirli kurumları etkileyen bu tip krizler çeşitli nedenlerle orta çıkabilirler ve çıktığı sektör ya da bölge içinde çözümlenebilirler.
2. Dönüşen (switching) krizler: Sermaye akımlarında yeniden örgütlenme ve yeniden yapılanmayı ve/ ya da üretken yatırımlar için yeni kanallar açacak aracı kurumların yeniden yapılanmasını içeren krizlerdir. Bu tip krizler iki biçimde ortaya çıkabilir: a. sektörel değişim krizleri, b. coğrafi değişim krizleri. Coğrafi değişim krizleri mekanda hareketsiz kılınmış yapıları çevre yatırımlarının üretkenleşebilmesi için bölgelerarası ya da uluslararası para sermayenin akımlarına ihtiyaç duyarlar.
3. Küresel krizler: Kapitalist üretim sistemi içindeki sektörlerin, alanların ve bölgelerin büyük bir kısmını etkileyen krizlerdir. Dünyada küresel krizlere iki önemli örnek gösterilmektedir bunlardan birincisi 1930'larda başlayıp ikinci dünya savaşı sonuna kadar devam eden kriz, ikincisi ise 1960'larda oluşmaya başlayıp 1973'de görünür hale gelen krizlerdir.

devalüasyon bırakmaktadır. Nitekim kapitalizmin önemli merkezlerinde (Pittsburg, Sheffield, Ruhr gibi) ve dünyanın başka birçok yerinde (Bombay gibi) 1970'lerde ve 1980'lerde yaşanan endüstrisizleşme bu duruma örnektir. Diğer yandan sermaye hareket etmez ya da edemezse aşırı birikmiş sermaye deflasyonist resesyon ya da depresyon nedeniyle değer yitirir.” (Harvey, 2004: 98).

Başka bir anlatımla; mekana yatırılan sermaye mesela bir sanayi tesisi biçiminde, uzun bir zaman dilimi için o mekana sabitlenir. Bir süre sonra üretim sürecinde yaşanan aşırı birikim sorunu iki şekilde çözülebilir; bu sabiteyi çözerek yani var olan sanayi tesisini kapatarak ve üretimi başka bir mekana taşıyarak ya da mekansal sabiteyi koruyarak fakat var olan fazla birikmiş sermayeyi başka bir alana yatırarak (mesela emlak geliştirme projeleri; eğitim alanında meslek lisesi; ar-ge birimi) çözülebilir. İlerleyen bölümlerde bu seçeneklere ilişkin daha ayrıntılı örnekler göreceğiz fakat burada bahsetmek gerekirse, Kağıthane'de 2000'li yıllarda üretim mekanından çekilen sermayenin aynı mekanda, ikincil çevrime yani inşaat ve gayrimenkul projelerine aktarılması yaklaşık aynı zamanda gerçekleşmiştir. Mekan aynı iken sermayenin üretim süreci ve biçimi farklılaşmıştır.

Harvey, sermayenin çevrimler arasındaki hareketini, sermaye sahiplerinin bireysel olarak kendiliğinden gerçekleştirmeyeceklerini belirtir. Bu süreçte devletin önemli rolü vardır. Sermayedarlar bireysel olarak, yapılı çevre ve sosyal yapıya sermaye aktarmak istemezler. Aşırı birikim dönemlerinde ikincil ya da üçüncül çevrime sermaye aktarılması, devletin ve finans kuruluşlarının yönlendirmesi ile gerçekleşir. *“Kentleşme ve altyapı projeleri için devletin işin içine girmesi ya da uzun vadeli getirileri bekleyecek bir finansal yapı gerekir ve bunun için hem devlet hem de finansal yapıda köklü yenilikler anlamına gelmiştir.” (Harvey, 2010: 95)*

Harvey'e göre, sermaye normal birikim dönemlerinde yapılı çevreye de teknolojik ve sosyal hizmetler alanlarına da yatırım yapmaz. Bu alanlar daha çok devletlerin görev alanı olarak görülmüştür (Harvey, 2010: 178). Türkiye'de 1950-80 arası sanayileşme döneminde gördüğümüz gibi sanayileşmeyi sağlayabilmek için kamu da sermaye gibi hareket etmiş, yapılı çevreye olabilecek en az miktarda yatırımı yapmaya, var

olan ekonomik gücünü sanayi sektörüne aktarmaya çalışmıştır. Kentleşmeye dayalı ekonomik büyüme dönemlerinde devlet sermaye birikimini sağlamak için bu alana önemli müdahalelerde bulunmuştur.

Finans ve devlet kurumları bu üç çevrim arasındaki sermaye akışını nasıl sağlar? Harvey bu süreci şöyle açıklıyor:

“Gömlek ve ayakkabı üretimindeki sermaye fazlası, doğrudan doğruya havaalanı ya da araştırma kurumu yapımına aktarılmaz. Devlet ve finans kurumları kredi sağlamakta önemli bir güce sahiptirler. Finans kurumları fiktif sermaye deneni, maddi bir varlığı olmayan fakat para yerine geçen değerli kağıtları ya da senetleri yaratır. Örneğin finans kurumlarının gömlek ve ayakkabı üretimine yatırılmış aşırı sermayeye kabaca eşit miktarda fiktif sermaye yaratarak, bunu otoyol yapımı ya da eğitim gibi geleceğe dönük projelere tahsis ettiğini ve böylece ekonomiyi canlandırdığını düşünün. ... Eğer yapılan kamu harcamaları üretkense (örneğin sermaye birikimini kolaylaştırıyorsa), fiktif değerler kendini kurtaracaktır (ya borç ödenerek doğrudan ya da devlet borçlarını karşılayan oranda yüksek vergi tahsilatı yapılarak dolaylı yoldan.)” (Harvey, 2004, s. 95).

Kamunun sermaye akışını yapıları çevreye yönlendirmek konusunda Türkiye'deki en önemli uygulamalarından birisi kentsel dönüşüm projelerini arttıran ve hızlandıran yasal düzenlemeleri ve finans ve bankacılık sektöründe yapılan değişiklikler olmuştur. Bunun yanı sıra Kağıthane'de gördüğümüz sanayi dönüşümünü tetikleyen planlama süreçleri de bu dönüşüm önündeki yasal sınırların aşılmasında etkili bir araç olmuştur.

Harvey'in yaklaşımına getirilen eleştirilerin başında, ikincil çevrimin birincil çevrime bağımlı bir sektör olduğu iddiasıdır. Harvey ikincil çevrimi aşırı birikim sorununu çözen bir nevi “emniyet sübabı” olarak görür ve sorun çözüldüğünde sermayenin yeniden birincil sektöre döneceğini söyler. Bu görüşe getirilen eleştirilerden birisi Harvey'in emlak sektörünün diğer sektörlerden bağımsız işleyebilen ve kendi içinde kuralları olan bir sektör olduğudur (Haila, 1991). Haila toprağa ve mülkiyete yapılan yatırımların dört tipi olduğunu⁷, Harvey'in çevrimler arası akış yaklaşımı, bu yatırım

⁷ Haila'nin belirlediği 4 tip yatırım şunlardır: (bkz. Haila, 1991: 349, 354- 358)

- Pazar tipi yatırım; kullanım için ve ihtiyaç nedeniyle satın alınan emlak yatırımlarını anlatmaktadır.

tiplerinden yalnızca birisi olduğunu belirtir. Her tip içinde aktif olan bir aktör grubu, belirli bir amaç için yatırım yapar. Bu dört tip yatırımın bir arada ele alınması gerektiğini belirten Haila, Helsinki kentinin kentleşmesini açıklarken bu dört tip yatırımı kullanır. Bu değerlendirmeye göre belli dönemlerde belli yatırım tipleri kentleşmeye hakim olmaktadır (Haila, 1991: 349). Haila'nın bir başka eleştirisi de bu teorinin makro düzeye odaklandığı fakat daha ayrıntılı incelemelerde yetersiz kaldığıdır (Haila, 1991: 360).

Harvey'e getirilen bir başka eleştiri ise, emlak sektörüne ve yapılı çevreye aktarılan sermayenin, birincil çevrimden gelen aşırı birikmiş sermaye olup olmadığının anlaşılmasının zor olduğu ve ampirik çalışmalarla bunun değerlendirilemez olduğudur. Houston'da 1970-80 yılları arasındaki emlak yatırımlarını inceleyen Feagin'e (1987) göre bu yatırımların bir kısmı petrol sektöründen aktarılmış olsa da geri kalanı çeşitli sektörlerden ve dünyanın çeşitli alanlarından gelmektedir. Feagin Haila'ya benzer biçimde emlak sektörünün birincil sektörden aktarılan aşırı birikmiş sermaye olmadan da geliştiğini belirtir. Burada sermayenin amacı daha çok kar etmektir ve aşırı birikim sorunu olmadan da daha çok para ve kar arayışıyla emlak sektörüne yatırım yapılabilir (Feagin'den aktaran Balaban, 2008: 32).

Türkiye'nin 1965-80'li yıllarındaki konut gelişimini ele alan Balamir'in bulguları da ikincil çevrimin birincil çevrimden ayrı bir biçimde gelişebildiğini göstermektedir. Türkiye'de 1965-80 arasındaki 15 yılda konut sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Bu artışta devletin ya da sanayi sermayesinin yatırımları söz konusu değildir. Dolayısıyla bu 15 yıllık dönemdeki konut stoğunun artışı birincil çevrimden doğan bir artış nedeniyle gerçekleşmemiş, kat mülkiyeti kanununun etkisiyle ve orta sınıfın konut edinme eğilimi nedeniyle yaşanmıştır. Bu dönem Türkiye ekonomisinde sermaye kıtlığı yaşanan bir dönemdir dolayısıyla aşırı birikimden bahsetmek zordur.

-
- Organizma/ örgüt tipi yatırım: kamunun altyapı yatırımları ya da sosyal hizmetler için yaptığı yapılı çevre yatırımlarını anlatmaktadır.
 - Orman tipi yatırım; ikincil çevrime akan üretim alanındaki birikmiş sermayenin de açıklayıcı olabildiği bir yatırım türünü anlatmaktadır.
 - Sirk tipi yatırım ise spekülâtorlerin egemen olduğu emlak sektörünün kendine özgü bir yatırım biçimini anlatmaktadır.

Bu da ikincil çevrimin birincil çevrimden bağımsız bazı özelliklerinin de var olabileceğini gösterir (Balamir'den aktaran, Balaban, 2008: 35).

Balaban (2008), yapılı çevreye aktarılan sermaye birikimini Türkiye örneğinde inceleyerek devletin bu aşamadaki rolünü ele almıştır. Balaban'a göre sermaye aktarımı yaklaşımının sınırlılıkları şunlardır: 1. yaklaşımın temeli 1970'ler ve 1980'lerin başındaki ekonomik sistem ve süreçlere dayanmaktadır. Bu nedenle o dönemin kapalı sistem ulusal ekonomilerine dayanır. Dolayısıyla gelişmiş küresel ekonomilerde açıklayıcılığını kaybetmektedir. Küresel sistemde birincil çevrimde aşırı birikim yaşandığında, biriken sermaye ikincil ya da üçüncül sektörlere kaydırmanın yanı sıra coğrafi olarak da yer değiştirerek birincil çevrim içinde yatırım yapılabilmektedir. Dolayısıyla çevrimler arası aktarım yaklaşımı bu süreçte açıklayıcı değildir. 2. Çevrimler arası aktarım kolaylıkla gözlenememekte ve bu bilgiyi içeren veriler elde edilememektedir. Bu aktarımı açıklayacak bilgi birincil veriler yerine ikincil verilere dayanmaktadır (Balaban, 2008: 59).

Çalışma geniş ölçekli bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Çalışmada dört yöntemsel yaklaşım bir arada kullanılmıştır. Bunlar: eleştirel gerçekçilik kuramı, jeolojik katmanlar yaklaşımı, ölçek yaklaşımı ve aktör bazlı yaklaşımdır.

Araştırmanın yöntemsel çerçevesi eleştirel gerçekçi kuramdan beslenmektedir. Türkün ve Kurtuluş, bu yöntemin kentsel araştırmalarda kullanılmasının mekansal dönüşüm süreçlerinin çözümlenmesinde elverişli bir yöntem olduğunu belirtmektedirler (Türkün, Kurtuluş, 2005: 11). Eleştirel gerçeklik kuramına göre toplumsal gerçeklik üç düzlemde ele alınmaktadır: “gerçeklik düzlemi (*nedensel güçler*), gerçekleşme düzlemi (*olaylar*) ve ampirik düzlem (*deneyim*)”. Bu üç düzlem arasındaki ilişki şöyle tanımlanmaktadır: “*Nedensel güçler düzlemi yani gerçeklik düzlemi potansiyel olarak olabilirlik alanını tarifler; olaylar ise bu potansiyelin ortaya çıkmış biçimidir. Potansiyel olarak olanaklı olanın gerçekleşmesi olumsaldır; yani olanaklıdır ancak zorunlu değildir. Diğer yandan, bu olaylar ortaya çıkmış olsa bile gözleyen tarafından algılanmayabilir; yani deneyimlenmeyebilir. Dolayısıyla*

yapılar ve onların potansiyel olarak taşıdığı güç yalnızca olumsal olarak ortaya çıkmış olandan, yani ampirik gözlemden yola çıkılarak anlaşılabilir. Bakılan nesnenin bu üç düzlemde tanımlanan ontolojik derinliğinin kavranması ve bilgi kuramının bu ontoloji üzerine kurulması gerekir.” (Türkün Erendil, 2000: 93). Kuramda kullanılan yapı kavramı, birbiriyle içsel olarak ilişkili nesnelere (aktör) ve pratikleri içerir. Nesnelere yaşanan değişimler, yapının nedensel güçlerini (gerçeklik düzlemi) ve pratikte ortaya çıkan davranış biçimini değiştirir. Nesnelere (aktörler) pasif değil aktiftirler ve yapıyı güçleri oranında dönüştürme olanaklarına sahiptirler. Fakat aktörler arasında eşitsiz güç ilişkileri vardır. Dönüşüm süreci sonunda yeni bir eşitsiz ilişki biçimi, yeni bir olay düzlemi ve yeni bir yapı doğar. Türkün, “*bir yapının nedensel gücü ve davranış biçimi arasında zorunlu bir ilişki*” olduğunu belirtir. Bir başka deyişle, bir yapının oluşmasında bir nedensellik vardır ve yapı içerisindeki nesnelere bu nedensellik çerçevesinde hareket ederler ve bu çerçevede pratikler ortaya çıkar. Fakat nedenselliğin gerçekleşmesi ya da potansiyelin gerçekleşmesi uygun koşullara bağlıdır yani olumsaldır. (Türkün Erendil, 2000: 94-96). Eleştirel gerçeklik kuramı, mekanda gözlemlediğimiz sanayisizleşme sürecinin altında yatan mekanizmaları ve mekanizmalar arası güç ilişkilerini analiz edecek, bu mekanizma içerisinde rol alan aktörleri ve sürekli yenilenen koalisyonları anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Çalışmada kullanılan yöntemsel yaklaşımlardan birisi Massey'in “jeolojik katmanlar” yaklaşımıdır (Massey, 1995). Bu yaklaşım, olguları açıklarken zamansal bölümlenmeler/ dönemlemeler kullanır. Her dönem tarihsel bir katman olarak düşünüldüğünde, kendinden önceki katmanı temel alarak bu katman üzerine kurulur. Kendinden sonra gelecek katmanın da gelişeceği bir temeli hazırlar. Massey'nin yönteminden yararlanan Kaygalak, her katmanın, yeni özellikler ekleyen ve mevcut olanları değiştiren, hatta eskiye ait özellikleri aşındıran ve yok eden bir süreç içinde önceki katmanlarla etkileştiğini ve birleştiğini böylece, bir sonraki dönemde ortaya çıkacak yapılanmanın bağlamını oluşturduğunu belirtir (Kaygalak, 2008: 22). Jeolojik katmanlar yaklaşımı, yerel ekonominin yapısı açıklamakta kullanışlı bir yöntem olarak görülmektedir. Massey, her yeni katman ve yatırım hamlesinin, beraberinde yeni sosyal organizasyonları, yeni 'yapısal kapasiteleri' getireceğini ve

yerelin daha geniş bir coğrafi iş bölümü içinde yeni pozisyonlar almasını getireceğini belirtir. Yeni oluşan katman ya da yapı, yalnızca yeni yatırım hamlesinin doğasına bağlı değildir aynı zamanda etkilenen alanın var olan karakterine de bağlıdır. Yerel alanlar tek bir ekonomik yapının etkisini değil ard arda gelen farklı ekonomik dönemlerin üst üste biriken mekansal etkilerini taşırlar. Bu mekanlar aynı zamanda yerel ekonominin ulusal ve uluslararası mekansal yapı içinde oynadığı rollerin birikimini de taşırlar (Massey, 1995: 114). Üst üste biriken katmanlar sadece ekonomik değil; kültürel, politik ve ideolojik zeminler ve yerel özelliklere sahiptirler ve her yerel kendine özgü özellikler taşır (Massey, 1995: 116). Dolayısıyla yeni bir aktivite her bölgede farklı sosyal ve ekonomik sonuçlar doğuracaktır (Massey, 1995: 118).

Şengül, Massey'nin sanayileşme süreci için kullandığı yaklaşımın daha geniş bir alanda da kullanılabileceğini, *“belirli bir mekansal/ topraksal düzenin genel kuruluşunu, yeniden üretimini ve dönüşümünü anlamak amacıyla, daha geniş bir alanda kullanmanın”* mümkün olduğunu belirtir (Şengül, 2009: 98). Massey'nin “jeolojik katmanlar” yaklaşımı, kent mekanında yaşanan sanayisizleşme sürecinin temelinde yer alan geçmiş katmanların etkisini ve dönüşüm dinamiklerini anlamamızda bize yardımcı olacak bir yaklaşımdır.

Türkiye’de ithal ikamecilik öncesi dönem, ithal ikameci dönem, ihracata yönelik üretim dönemi, Kağıthane için ise tarımsal üretim, sanayileşmenin başlangıç aşaması, sanayileşme ve sanayileşmeden hizmetler sektörünün geliştirilmesine geçilen dönemler arasında birbirini doğuran, dönüştüren ve ortadan kaldıran kimi ilişkisellikler bulunmaktadır. Bu üretim tarzları arasındaki katmanlar mekansal, sosyal ve siyasal anlamda da geçişlere ve katmansal izlere neden olmaktadır. Gecekondulaşma, apartmanlaşma, toplu konut ve rezidans projeleri şeklinde gelişen konut yapısından; göç, yerleşme, yeniden göç biçiminde devam eden nüfus hareketlerine; tarım, sanayi, gayrimenkul sektörü ve hizmetler sektörünün gelişmesi gibi birbiriyle denk düşen, aralarında açık ilişkiselliklerin olduğu değişim süreçleri, birbiriyle kurdukları ilişkilerle dönemsel katmanları oluştururlar.

Ölçek yaklaşımı ise farklı ölçeklerdeki dönüşümlerin birbirlerini etkilediği, tetiklediği, dönüştürdüğü bir ilişkiler bütünüdür. Ölçekler arası ilişkisel bir değerlendirme olanağı, yerelden küresele, küreselden yerele hareket etmemizi sağlaması nedeniyle elverişlidir. Coğrafi ölçeklerin ortaya çıkışı, kapitalizmin eşitsiz gelişme eğilimiyle açıklanmaktadır. Eşitsiz gelişme mekanda hiyerarşiler yaratır. Bu hiyerarşiler coğrafi ölçeklerdir. Şengül'e göre; *“kapitalizm, mekansal farklılaşmalardan belli ölçüde faydalanmakla birlikte, belli bir türdeşliğe de ihtiyaç duyar.”* Bu da coğrafi ölçeklerin ortaya çıktığı belli mekansal sabitleri gerektirir (Şengül, 2009: 236). Ölçek kavramına Gough'un getirdiği açıklama şöyledir: *“[...] üzerinde belirli toplumsal süreçlerin ortaya çıktığı alanların boyutlarına dair niteliksel farklılıkları anlatır.”* (Praksis, 2006: 28).

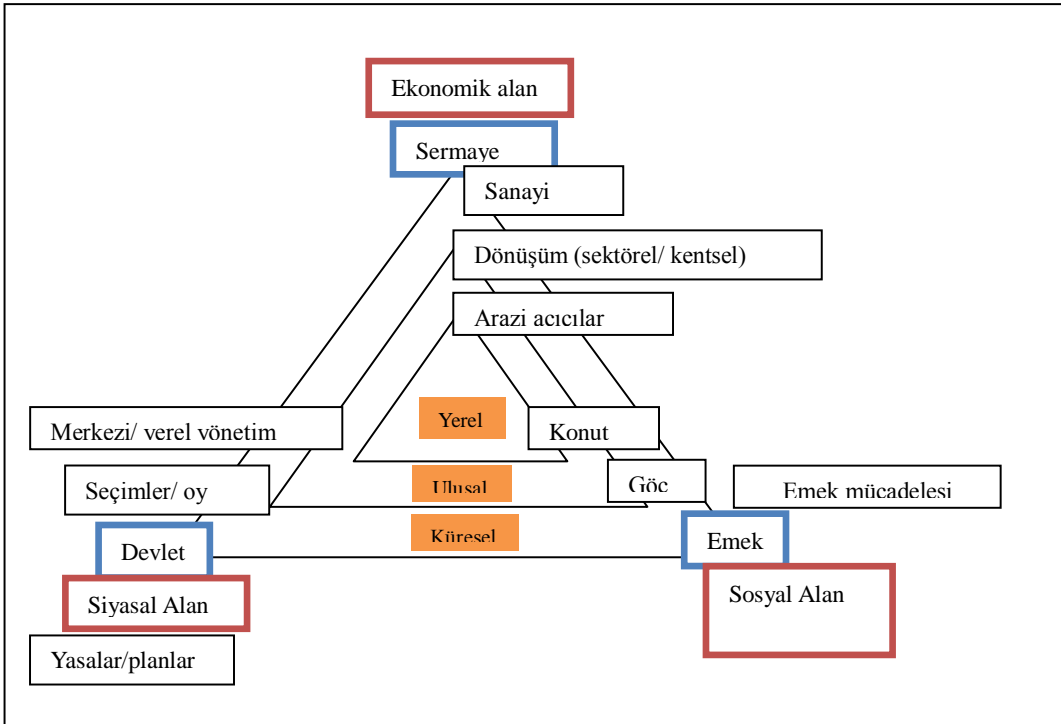
Bayırbağ'a göre: *“... ölçek yazını, devleti ve ekonomiyi içine alan toplumsal ilişkilerin mekansal inşasını, yani toplumsal ilişkilerin farklı mekansal ölçeklerde (ulusal, küresel, bölgesel, mahalle, aile vb.) nasıl kurulduğunu ve bu ilişkilerin görgül olarak gözlenebilir sosyo- mekansal biçimlerde nasıl ifade bulunduğunu ele almaktadır.”* (Bayırbağ, 2006: 55) Kağıthane ilçesinde gözlemleyebildiğimiz sanayi tesislerinin dönüşümü sürecini küresel, ülkesel, yerel ölçeklerde ortaya çıkan ekonomik, siyasal ve sosyal ilişkilerin yol açtığını söylemek mümkündür.

Çalışmada kullanılan bir diğer bakış açısı ise, ekonomik, siyasal ve sosyal alanlardaki değişimlerin mekanda yansımalarını bulduğu ve yaşanan değişimi analiz etmemizde yardımcı olacak olan aktör bazlı yaklaşımdır. Bu yaklaşım, ele aldığımız sermaye, emek ve devlet aktörleri arasında kurulan koalisyonları görmemize yardımcı olacaktır. Aktörler arasındaki ilişkilerin nasıl kurulduğu ve kentin biçimlenişinde nasıl bir etkiye sahip olduğuna odaklanılacaktır. Bu bakımdan Harvey'in sermaye birikimi sürecinde kent mekanının oynadığı role ağırlık veren yaklaşımı önemlidir. Harvey, kentsel mekanı sermaye birikim sürecinin ve sınıf mücadelelerinin mekanı olarak kavrar (Harvey, 2010: 162). Sermaye ve emek arasındaki bu ilişkide devletin de etkin bir rolü vardır. Pahl, kentsel mekanın bir maddi kaynak olarak kavranabileceğini ve devletin bu kaynağın kullanımında etkili bir aktör olduğunu belirtir (Pahl'dan aktaran Şengül, 2009: 32). Bu açıdan

çalışmamızda sermaye ve emek arasındaki ilişkilerin yanı sıra hem merkezi hem yerel ölçekte devlet de önemli bir aktör olarak ele alınmaktadır.

Kullandığımız bu yaklaşımların nasıl bir ilişkisellik barındırdığını Grafik1’de görebiliriz. Siyasal alanda yer alan devlet aktörü içerisinde merkezi ve yerel yönetimler yer alır. Yasalar, imar planları, izinler ve mekansal uygulamalar yanı sıra gecekondulu yıkımları, tapu dağıtımı, sanayi tesislerinin kapatılması gibi araçlarla diğer aktörlerle ilişki kurar. Diğer aktörlerden ise vergi, oy ve siyasi destek bekler. Sermaye ise sanayi, ticaret, inşaat sermayesi gibi ayrılabilen tüm sektörlerde hareket eden bir yapıya da sahip olabilir. Sermaye farklı büyüklüklerde olabileceği gibi farklı ölçeklerde (yerel, ulusal, küresel) hareket edebilir. Emek ve sermaye arasındaki ilişki üretim ilişkileriyle belirlenir. Devletle sermaye arasındaki ilişki ise piyasanın biçimlendirilmesinden işçi hareketlerinin bastırılmasına, sermayenin mekansal ihtiyaçlarının karşılanmasına kadar geniş bir alanı ilgilendirir. Emek ise konumuz itibarıyla hem işyerinde ‘işçi’ hem ‘gecekonducu’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Sermaye ve devletle üretim alanı yanı sıra tüketim alanı yani konut ve sosyal ihtiyaçlar alanında da ilişki içerisinde bulunur.

Grafik 1. Çalışmanın Yöntemi

Tezin dayandığı araştırmada nicel ve nitel veri toplama teknikleri bir arada kullanılmıştır. Çalışmanın ana eksenini iki nitel çalışma oluşturmaktadır. Bunlardan birisi tez kapsamında Kağıthane'deki sanayi kuruluşlarının yöneticileri, belediye yönetimleri, Kağıthane'de çalışmış sanayi işçileri ve sendika temsilcileri ile yapılan derinlemesine görüşmelerden oluşmaktadır. Bu kapsamda 17 görüşmede 20 kişi ile görüşülmüştür. Bu görüşmeler yanı sıra çeşitli kurumlarla bilgi talepli görüşmeler de yapılmıştır.

Diğer nitel çalışma ise 2011 yılında Kağıthane Belediyesi tarafından başlatılmış olan “Kağıthane Sözlü Tarih Projesi” çalışmasıdır. Bu çalışmada Kağıthane ilçesinin sosyal, siyasal, ekonomik ve mekansal gelişimini ele alan 118 sözlü tarih görüşmesi yapılmış ve arşivlenmiştir. Bu tez çalışmasında, projenin nihai ürünü olan “Sözlü Tarih Görüşmeleriyle Kağıthane” kitabı yanı sıra kitapta yer almamış olan sözlü tarih görüşmelerinden de yararlanılmıştır. Tez çalışmasında yararlanılan fakat yayınlanan kitapta yer almayan görüşmeler: (*görüşmeci ismi*, KSTP, yayınlanmamış görüşme) biçiminde belirtilmiştir. Kitapta yer alan görüşmeler ve alıntılar ise yıl ve sayfa numarası verilerek (*görüşmeci ismi*, KSTP, 2014: xx) şeklinde belirtilmiştir. Tez çalışması için projeden bağımsız yapılan görüşmeler ise yalnızca görüşmeci ismiyle yer almaktadır. Kağıthane Sözlü Tarih Proje Ekibi: Doç. Dr. Şükrü Arslan, Doç. Dr. Besime Şen, Prof. Dr. Hatice Kurtuluş, Fatma Coşkun, Eda Yiğit, Hatice Kurşuncu, Aslı Sarioğlu, Duygu Atalay Şimşek, Sevinç Doğan ve Hüseyin Irmak'tan oluşmaktadır.

Bu iki nitel çalışma ile Kağıthane ve yakın çevresinde yer alan 14 sanayi firması ile ilgili ayrıntılı bilgiye sahip olunmuş, bu firmaların sanayinin kent merkezinden uzaklaştırılması projelerinden nasıl etkilendiği, bu projeleri yönlendirme kapasitesi, bu değişimden çalışanlarının nasıl etkilendiği, şirketlerin bu süreçteki stratejileri ile ilgili bilgi toplamıştır. Kağıthane havzasında yer alan ve tez çalışması kapsamında odak alınan firmalar şunlardır: Coşkun Sucukları, Polisan, Çuhadaroğlu Alüminyum, Ege Kimya, Evyap, Kale Oto Radyatörleri, Ayyıldız, Tekfen, Solmaz Alüminyum, Trio Makine, Rabak, Demirdöküm, Suteks ve Atak Mobilya. Ayrıca, Kağıthane Belediyesinde Belediye başkanlığı yapmış olan Arif Calban, Celal Altınay, Fazlı

Kılıç'la yapılan görüşmeler de Kağıthane Sözlü tarih görüşmelerinden bu teze katkı sağlayan önemli görüşmelerdir.

Tezde TÜİK'ten elde edilen çeşitli veri setleri, nüfus ve sanayi sayımları gibi nicel veriler de kullanılmıştır. Çalışma kapsamında ihtiyaç duyulan bu nicel verilere ulaşılması oldukça sorunlu ve zor bir süreçte gerçekleşmiştir. Bu zorluklardan birisi veriye ulaşma problemidir. Bu durum genel olarak kamu kurumlarındaki arşiv sisteminin sorunlu yapısından kaynaklanmaktadır. Tarihsel bir sürekliliği takip ettiğimiz bu çalışma için geçmiş dönem bilgileri birçok kurumdan elde edilememiştir. Bu kurumlardan bazıları İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Sanayi Odası gibi konumuz açısından önemli kurumlardır. Bilgi toplanmasında bir diğer zorluk ise tez çalışmasında çokça başvurulan DİE ve TÜİK tarafından yapılan sayım çalışmalarının birbirini devam ettiren çalışmalar olmaması ve belli periyotlarda yapılan sayımlarda elde edilen bilgilerin karşılaştırılmasında yaşanan sorunlardır. Bu sorunlardan kaynaklı eksikler, görüşmeler ve sözlü tarih görüşmeleri ile telafi edilmeye çalışılmış, aynı zamanda tez çalışması için hazırlanmış olan haritalama çalışmaları da bu eksiği gidermekte ve sayısal olarak ifade edilemeyen mekansal ve sektörel durumun görsel olarak anlatılmasında yardımcı olmuştur. Bu harita çalışmalarında, sözlü tarih ve derinlemesine görüşmelerden elde edilen bilgiler, internet taramaları ve hava fotoğraflarından yararlanılmıştır. İMP tarafından 2005 tarihinde yapılmış olan sanayi sektörü tespit çalışmaları, Kağıthane İlçesindeki tüm sanayi tesislerinin mekansal tespitlerini içermektedir, bu çalışma da son dönemde yaşanan değişimi görmek açısından çalışmamız için önemli bir kaynak olmuştur.

Saha araştırmasının yanı sıra konu kapsamında gazete ve haber arşivleri ile internet taraması yapılmıştır. İstatistiki bilginin ve kurumlardan edinilen verilerin kısıtlılığını aşmanın bir yolu olarak görüşme ve sözlü tarih görüşmelerinde isimlerine ulaşılan fabrika ve firmaların internette taranarak mekansal hareketlilik bilgileri edinilmiştir. 2000'li yıllardan sonra Kağıthane'de yaşanan dönüşümü görebilmek adına ise Kağıthane'de yapılmakta olan inşaat projeleri internet taramasıyla elde edilmiş ve haritalara işlenmiştir. Bunun yanı sıra İBB tarafından kullanıma sunulmuş olan

<http://sehirharitasi.ibb.gov.tr/> sitesinden geçmiş dönemlerin hava fotoğrafları elde edilmiş, Kağıthane'nin mekansal gelişimi haritalarla gösterilebilmiştir.

Çalışma açısından önemli olan bilgi kaynaklarından birisi de çeşitli ölçeklerde hazırlanmış olan imar planları ve raporlarıdır. Çalışma kapsamında incelenen bu raporlardan, hem yapıldıkları dönemin kentsel politikaları ilgili bilgi edinilmiş hem de hazırlandıkları döneme ilişkin demografik, ekonomik ve mekansal bilgiler elde edilmiştir.

Tez çalışmasının bölümleri, tezin yöntemine de uygun biçimde Kağıthane yerleşmesinin gelişimini incelediğimiz dönemlere göre ayrılmıştır. Birinci bölüm, Kağıthane'nin sanayileşmesini hazırlayan kırsal yerleşim özelliklerinin hakim olduğu uzun bir dönemi kapsamaktadır. Yerleşmenin kuruluşu, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet yıllarını kapsayan bu bölüm 1950'li yıllara kadar kırsal bir yerleşmenin sanayileşmeye müsait bir yapıyı nasıl kazandığını anlatmaktadır. Bu gelecek dönemlerin üzerinde biçimleneceği sosyal ve siyasal yapının kuruluşu yanı sıra ekonomik ve mekansal ilişkilerin de kurulmasını anlatmaktadır.

Tezin ikinci bölümü 1950-1980 yılları arasında, Kağıthane'nin yaşadığı içgöçle nasıl bir sanayi havzası haline geldiğini anlatmaktadır. Bu dönem Kağıthane'nin kırsal yerleşme niteliğinin bozulmaya başladığı, köy yerleşmesinden kentin çeperinde bir belediyeye dönüştüğü; bir yandan sanayi tesislerinin kurulduğu bir yandan çeşitli göç hareketleri ile nüfusunun arttığı ve sosyal yapısının hareketlendiği; işçi sınıfının oluştuğu, gecekodu mahalleleri ve sanayi tesisleriyle birlikte fiziki mekanının, bir anlamda yerleşmenin çehresinin değiştiği ve tüm değişimleri izleyen ve oluşturan bir siyasal hayatın kurulduğu dönemi anlatmaktadır. Bu dönem mekan üzerinden kurulan koalisyonların da belirgin bir biçim aldığı ve gözlenebildiği bir dönemdir. Gecekodu mahallelerinin kurulması, devlet, gecekoducu, toprak mafyası, Kağıthane'nin yerlileri de denebilecek toprak sahipleri ve köylüleri ve sol örgütleri arasında kimi zaman çatışmalı kimi zaman uzlaşmacı ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır. Bu yıllar ülkede sınıf hareketlerinin hızlandığı yıllardır. Bu gelişme

sanayi tesislerinin yoğunlaştığı Kağıthane'de de açık bir biçimde görülebilmektedir.

Tezin üçüncü bölümü 1980- 2000 arası dönemi anlatmaktadır. Bu dönem neoliberal politikaların benimsendiği ve bunların etkili bir biçimde hayata geçirilmesini sağlamanın hazırlıklarının yapıldığı bir dönem olarak ele alındı. 28 Ocak kararları ve ardından gelen 12 Eylül askeri darbesi bu politikaların uygulanması için gerekli yasal ve siyasal ortamı hazırlarken bu politikaları toplumsal ve mekansal etkileri 2000'li yıllarla görünür hale gelecektir. Bu dönemde Kağıthane'de önceki dönemlere nazaran durağan bir yapı oluşmuştur. Anadolu'dan gelen göç azalmış, gecekondu mahalleleri kuruluş aşamasını geride bırakmış ve belirli bir meşruluk kazanmıştır. 80'li yıllarda çıkartılan aflar ve hazırlanan ıslah imar planlarıyla gecekondu yasallık kazanmış, toprak mülkiyeti üzerinden kurulan koalisyonlar yerini konut mülkiyeti ve imar haklarının belirlenmesine bırakmıştır. Ülke ekonomisinde ithal ikamecilikten ihracata dönük bir ekonomiye geçilmiş, bu da emek yoğun bir üretim alanı olan giyim sektörünün gelişmesine neden olurken, kentin çeperindeki mahallelerde ağırlıklı olarak kadın emeğinin kullanıldığı küçük atölyeler yaygınlık kazanmıştır. Ülkenin temel politikalarından birisi küresel ekonomiye entegrasyon temelinde İstanbul'da yoğunlaşırken, kenti yeni bir çehreye kavuşturmak amacıyla sanayi bölgelerinin kentin dışına çıkartılması politikası yoğunluk kazanmıştır. Bu çerçevede Haliç'te sanayi alanları temizlenmiş, bu uygulamadan Kağıthane'nin Sünnet köprüsü bölgesi etkilenmiştir. Buna rağmen Kağıthane bu dönemde daha yoğun bir sanayi bölgesi haline gelmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümü 2000'li yılları kapsayan bir dönemdir. Bu dönem kent mekanında neoliberal politikaların açıkça görülebildiği bir dönemdir. İstanbul küresel kent olma yolunda sanayiden arındırılmaya, yüksek nitelikli hizmetler sektörü geliştirilmeye çalışılırken bir yandan da kent inşaat sektörünün hakimiyetinde büyük bir hızla yeniden yapılanmaktadır. Bu süreçte Kağıthane'deki büyük sanayi tesisleri taşınmaya başlamıştır. Taşınmanın iki önemli nedeni vardır. Bunlardan birincisi yerel yönetimlerce hazırlanan planlar yoluyla sanayi tesislerinin taşınmak zorunda bırakılmasıdır. İkinci ve en önemli etken ise kentin Kağıthane gibi merkezinde kalmış olan bölgelerinde yaşanan rant artışlarıdır. Bu süreçte sanayi firmaları

merkezde yer alan tesislerini kapatarak kentin çeperine ya da dışına çıkartmakta ve kent merkezindeki arazilerini yüksek karlar elde edebilecekleri gayrimenkul projelerine devretmektedirler. Bu süreçte yerel yönetimlerle sermayenin kurduğu koalisyonlar yine mekanın dönüşümü üzerinden gözlenebilmektedir. Bu bölümde Kağıthane'de yer alan / almış sanayi firmalarının süreçten nasıl etkilendikleri ya da süreci nasıl yönlendirdikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Ele aldığımız bu dönüşüm süreci Harvey'in ikincil çevrim yaklaşımını da tartışmaya açmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRSAL NİTELİKLİ KAĞITHANE'Yİ SANAYİLEŞMEYE HAZIRLAYAN TARİHSEL SÜREÇ

Kağıthane İlçesi Beyoğlu, Eyüp, Şişli ilçelerine komşu, İstanbul Metropolitan Alanının içerisinde yer alan bir yerleşimdir. 19 mahalleden oluşmakta olup 2014 yılı nüfusu 432.230 kişidir. Kağıthane yerleşmesi, 1950'li yıllardan itibaren sanayileşmeye ve gecekondulaşmaya başlamış ve giderek İstanbul'un en yoğun ilçelerinden birisi haline gelmiştir. Günümüzde, mevcut sanayi kuruluşları ilçeyi terk etmekte ve yerlerini konut, iş ve alışveriş merkezleri almaktadır.

1.1. Kağıthane İlçesi'nin Konumu ve Coğrafi Yapısı

Kağıthane'nin kent içerisindeki konumu ve coğrafi yapısı gerek sanayileşme gerek sanayisizleşme süreçlerinde etkili olmuştur. Coğrafi yapısı, konumuz açısından iki nedenle önemlidir: birincisi sanayi tesislerinin üretim ve atık deşarjı için Kağıthane Deresi'ni su kaynağı olarak kullanmalarındadır. Bu özellik sanayi yer seçimi kriterlerinde sanayinin tercih nedenlerinden birisidir. İkincisi ise Haliç'e dökülen derelerden birisi olması ve Haliç'in devamı olarak da görülmesi nedeniyle Haliç ile ilgili tüm mekansal, ekolojik ve siyasal kararlardan etkilenmesidir. Örneğin, Kağıthane ve Alibeyköy derelerinin yarattığı alüvyonların Haliç'in dolmasına yol açması nedeniyle, Osmanlı döneminden günümüze çok çeşitli projeler hazırlanmış ve uygulamalar yapılmıştır. Bu iki derenin çevresinde konuşlanmış olan sanayi tesislerinin atıklarının dereler yoluyla Haliç'e akması da Haliç'in kirlenmesinde temel neden olarak görülmektedir. Haliç'in temizlenmesi projelerinde ele alınan stratejik hedeflerden birisi de bu bölgelerdeki kirletici sanayinin kaldırılmasıdır.

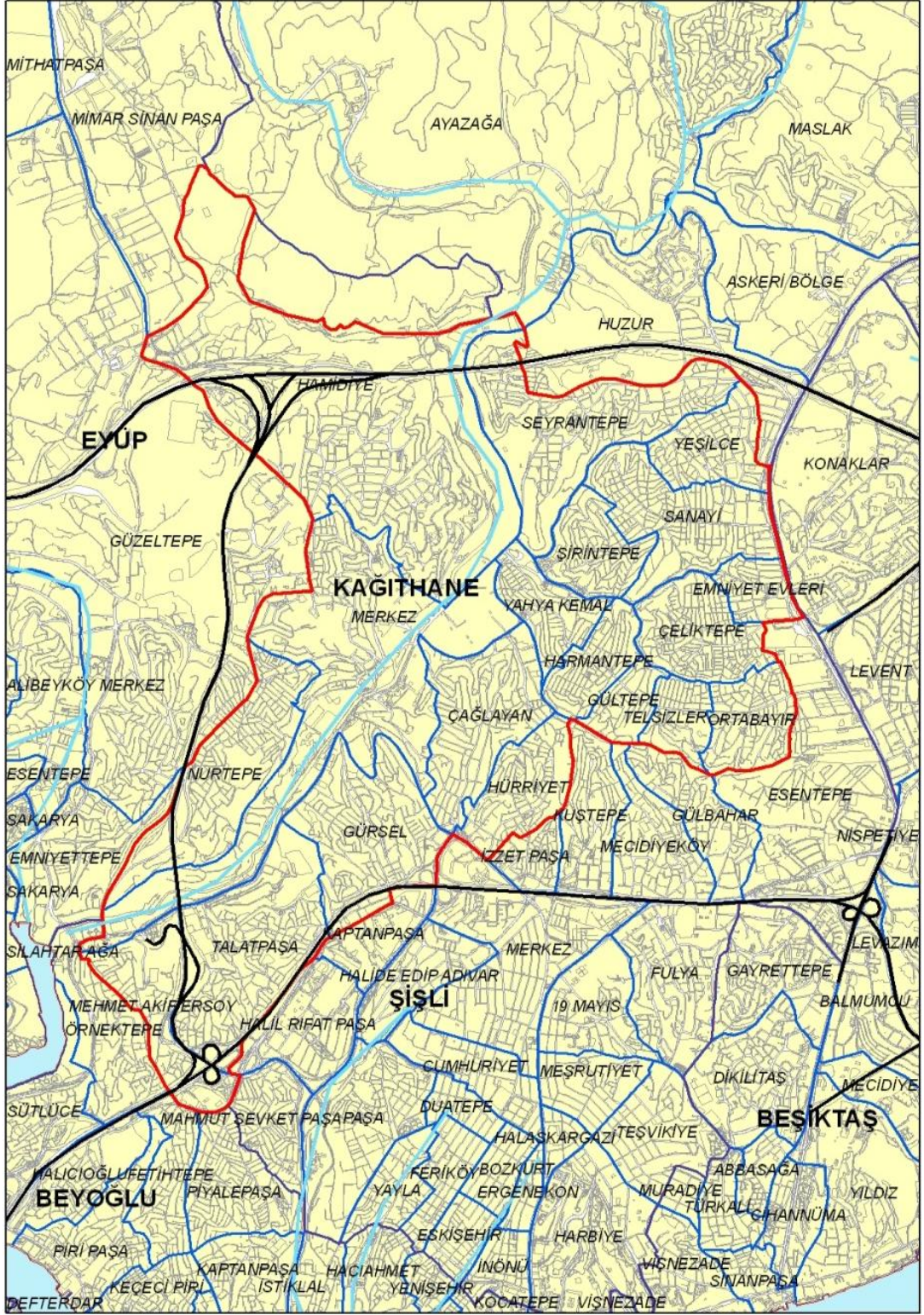
Kağıthane'nin konumunu önemli kılan konulardan birisi, çevresindeki gelişmiş alanların Kağıthane'de yarattığı baskıdır. Sanayi gelişimi Haliç'te başlamış ve

yoğunlaşarak Kağıthane ve Alibeyköy derelerine doğru yayılmıştır. Haliç'in temizlenmesinin söz konusu olduğu dönemlerde ise, sanayi tesislerinin kapatılması yine Haliç'ten başlamış, bu sürecin etkisi Kağıthane Deresinde devam etmiştir. Mekansal olarak Haliç'ten gelerek Kağıthane Deresi boyunca devam eden ve Cendere Vadisine doğru ilerleyen bir etki söz konusudur. Bunun yanı sıra ilçenin batı sınırını oluşturan Büyükdere Caddesi gerek sanayileşmenin Kağıthane Deresine doğru yayılmasında, gerekse daha sonraki dönemlerde, Levent- Maslak aksında yaratılan kentsel rantın Kağıthane Merkez'e doğru kaymasında önemli etkilere sahiptir. Bir diğer önemli bölge Kağıthane deresinin kuzeye doğru devamında yer alan Göktürk- Kemberburgaz bölgesidir. Bu bölge 1980'li yılların sonlarında lüks toplu konut projeleriyle yapılaşmaya başlamış, 2000li yıllarla birlikte uygulanan toplu konut projeleri artmış, bu durum Cendere Vadisi ve Kağıthane'de rant artışlarına yol açmıştır. Bu da kuzeyden güneye doğru hareket eden bir baskı olarak görülebilir.

Kağıthane'deki mekansal dağılımı etkileyen bir diğer etken ise E5 ve TEM otoyollarının, Kağıthane'nin güney ve kuzey sınırlarından geçmesidir. Bu iki ulaşım aksı, bölgenin mekansal, ekonomik ve sosyal gelişiminde önemli rol oynamıştır. Sanayinin yer seçimi açısından olduğu kadar hizmetler sektörünün de tercih nedenlerinden birisi ulaşım olanaklarıdır. Boğaz köprülerinin gecekondular ve yasal konut artışlarını da etkilediği bilinmektedir.

Kağıthane'de üç sanayi bölgesi tanımlamak mümkündür. 1. Silahtarağa- Sünnet Köprüsünden başlayıp Kağıthane merkezde genişleyen ve Kağıthane deresini takiben Cendere Vadisinde devam eden bölge. 2. Zincirlikuyu'dan başlayıp, Seyrantepe, Gültepe, Çeliktepe, Sanayi mahallelerini etkileyen, Levent'ten geçerek Maslak'a kadar devam eden Büyükdere- Maslak aksı. 3. Çağlayan, Hürriyet Mahallesini kapsayan bölge. Bu üç bölgenin gelişimi ve daha sonraki dönüşümü ilerleyen bölümlerde tarihsel bir yaklaşımla ele alınacaktır.

Harita 2. Kağıthane İlçesinin Konumu

1.2. Tarihte Kağıthane Yerleşimi

Kağıthane yerleşiminin tarihi Antik döneme kadar uzanmaktadır. Kağıthane bölgesinde bilinen ilk yerleşim, Alibeyköy ve Kağıthane Derelerinin arasında yer alan, bu iki derenin Haliç'e döküldüğü noktadaki Sivri Tepe veya Silivri Tepe olarak bilinen tepededir. Kurulduğu dönemde Semestra olarak adlandırılan yerleşme, Bizans döneminde Drepanikon adını alır (Irmak, 2007: 20). Kağıthane köyünün ise Bizans dönemindeki isminin Pissa, Kağıthane Deresinin isminin Barbyzes olduğu düşünülmektedir. Bu dönemde yerleşmede bir kağıt imalathanesinin bulunduğu, Kağıthane isimin buradan geldiği ve bu imalathanenin II. Bayezid dönemine kadar (1481-1512) işlediği düşünülmektedir (Yılmaz, 2008: 69).

1.2.1. Osmanlı Döneminde Bir Mesire Yeri

Osmanlı döneminde Kağıthane bölgesinin genel özelliği kentin mesire yeri olmasıdır. Mesire yeri özelliği nedeniyle dönem dönem önemi artan Kağıthane'de, saraylar ve köşkler yapılmıştır. Ayrıca sarayın askeri ihtiyaçlarının karşılanması için baruthane, kışla, atış poligonu gibi çeşitli yapılar da yer almıştır. Mandıracılık faaliyetleri ve tarımsal üretim de Kağıthane köyünün yakın tarihe kadar devam ettirdiği faaliyetlerdendir.

Kağıthane, Fatih Sultan Mehmet zamanından itibaren Sarayın mesire yeri olmuştur. II. Bayezid döneminde Kağıthane'de saraya ait ahırlar ve askeri kışla binaları, baruthane ve bir sayfiye köşkü bulunmaktadır (Yılmaz, 2008: 108). Kağıthane'nin sayfiye yeri özelliği, yönetimi açısından da önemsenmiş, Fatih Döneminden 20.yy başına kadar Kağıthane çayırlarının ve mesire yerlerinin korunması için çayır bekçileri ve fundacı takımları görevlendirilmişti. Fatih döneminden 20.yy'a kadar çalışmaya devam eden bu görevliler sayesinde çayır korunduğu ve fundalıklardan ağaç kesimi kontrol altında tutulduğu için de erozyonla mücadele edilebilmiştir. Bu teşkilatların 1928 yılında kaldırılmasıyla çayırın korunması güçleşmiş,

fundalıkların kesilmesi sonucu da Haliç'teki erozyon sorunu arttırmıştır (Cansever, 1976: 58).

II. Beyazid döneminde Cendereci Muhittin Çelebi'ye savaşlardaki başarılarından dolayı II. Beyazid tarafından bugün Cendere Vadisi olarak anılan bölgede, büyük araziler hediye edilmiştir. Bu araziler daha sonra vakfedilmiştir. Vakıf, Cendereci Muhittin Çelebi Vakfı olarak halen devam etmektedir. Fakat Cendere vadisindeki arazilerin büyük bir kısmı zamanla işgal edilmiş, bir kısmı da istimlak edilmiştir. İşgal edilen yerlerde işgalcilerin bazılarıyla anlaşma yapılarak bu arazilerden Vakfa kira geliri alınması sağlanmıştır. Vakıf arazilerinin varlığı, denetim sorunu nedeniyle kaçak yapılaşma açısından potansiyel bölgeler oluşturmuştur.

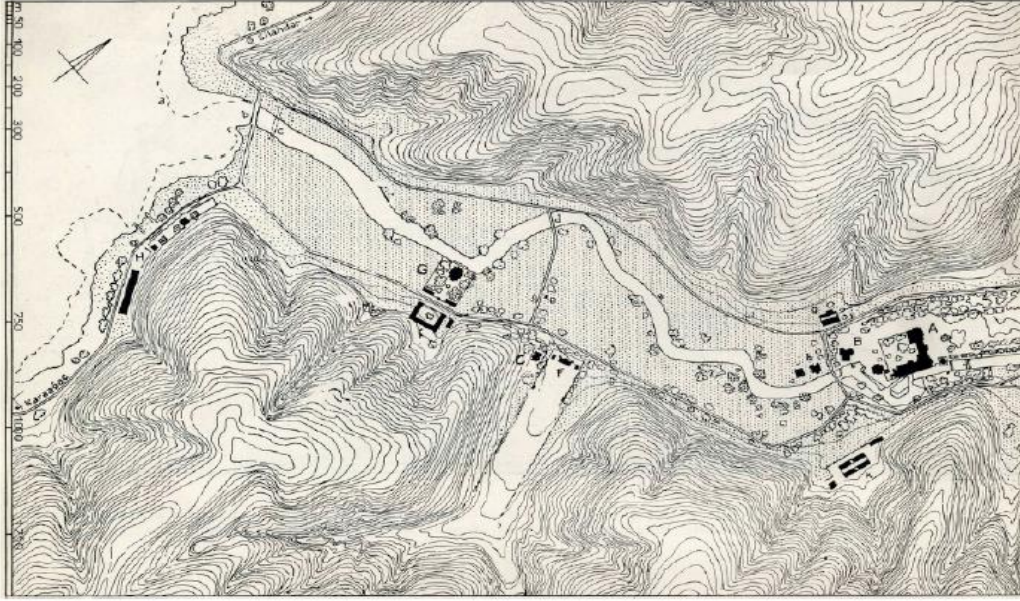
Kanuni döneminde Kağıthane'nin Has bahçeler arasına alındığı, şehzadelerin sünnet düğünlerinin yapıldığı bilinmektedir. Bu dönemde Kağıthane Köyüne Daye Hatun tarafından cami, okul ve hamam yaptırılmıştır. Bugün Daye Hatun Camisi halen ayakta. Sübyan Mektebi olarak anılan okul ise Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar okul olarak kullanılmış, bugün Kağıthane Belediyesi tarafından Kent Müzesine çevrilmiştir.

17. yy'da da mesire yeri olarak önemi artan Kağıthane'de Evliya Çelebi'ye göre 200 kadar ev, Daye Hatun camii ve hamamı, 20 dükkan ve bir kağıthane bulunmaktadır. Ayrıca Evliya Çelebi bir de Kağıthane Tekkesi'nin bulunduğundan bahsetmektedir. 17.yy'da Kağıthane'de yer alan önemli üretim yapılarından birisi baruthane, diğeri ise kağıthanedir. II. Beyazıd döneminde yaptırılan ve Kanuni tarafından yenilenen baruthane bu dönemde de askeri önemini korumuş olan bir imalathanedir. Evliya Çelebi seyahatnamelerinde, Baruthanede 200 asker bulunduğunu, Kağıthane Deresinden gelen su ile dönen çarklarla işleyen bir imalathane olduğunu anlatmaktadır (Evliya Çelebi, 2008: 442).

Kağıthane'nin en ihtişamlı dönemi 18.yy'dadır. Lale Devrinde (1720-30) İstanbul'un en gözde mekanlarından birisi olan Kağıthane'de Sadabad Sarayı yapılmış, Kağıthane Deresi mermer bir kanala alınarak düzenlenmiş, mermer basamaklı

havuzlarla belki de Osmanlı dönemindeki en büyük peyzaj düzenlemesi gerçekleştirilmiştir. Bu dönem Kağıthane Deresi çevresinde inşa edilen köşk sayısının 170 olduğu düşünülmektedir (Yılmaz, 2008: 115, 116). Lale Devrini sona erdiren Patrona Halil İsyanının (1730) Kağıthane'ye etkisi büyük olmuş, Sadabad Sarayı başta olmak üzere Lale devrinin izlerini taşıyan yapıların çoğu yıkılmıştır.

Harita 3. Kağıthane Mesiresi

Kaynak: Yılmaz, 2008: 116

19.yy'da geçmiş dönemlerde olduğu gibi Kağıthane, tarımsal üretim yapılan bir bölge olma özelliğini devam ettirmiştir. Mesire ve eğlence niteliği Lale Devrine göre azalmıştır. Sadabad Sarayı 2. Mahmut ve Abdülaziz dönemlerinde iki defa daha yeniden inşa edilmiş, yeni köşkler yapılmıştır (Irmak, 2011: 278). Buna rağmen, Saray erkanının Haliç ve Kağıthane kıyılarının yerine Boğaz kıyılarını tercih etmesi nedeniyle Kağıthane eski önemini tekrar kazanamamıştır. Abdülaziz zamanında yeniden inşa edilen ve Çağlayan Sarayı olarak anılan Sadabad Sarayı, daha sonra Erkan-ı Harp Mektebi (Harp Akademisi) ve öksüz-yetim çocuklar yurdu olarak kullanılmış, 1943'e kadar ayakta kalmıştır (Yılmaz, 2008: 200- 201). Bunun yanı sıra Kağıthane'nin askeri önemi de devam etmiş, 2. Abdülhamit zamanında askeri tüfeklerin denenmesi için bir atış poligonu yapılmıştır (Irmak, 2011: 154). Her ne

kadar İstanbul'un soylu ve zenginleri tarafından tercih edilmese de Kağıthane mesiresinin önemi İstanbul halkı için devam etmiştir.

19.yy'da İstanbul'un sebze ve et ihtiyacının önemli bir kısmı Kağıthane'den sağlanmaktadır. Ekonomik yapıdaki bu tarımsal ağırlık Cumhuriyet Döneminde de uzun süre devam etmiştir. Tarımsal faaliyetlere ek olarak Kağıthane'de taş ocakları ve tuğla harmanlarının yer aldığı bilinmektedir. Osmanlı belgelerinden anlaşıldığı üzere; bu işletmeler gerek Kağıthane Deresinin gerek Haliç'in kirlenmesine, Haliç Tersanesi'nin olumsuz etkilenmesine ve bölgede yer alan ahırlar ve çayırların olumsuz etkilenmesine neden olmuş, bu yüzden bu üretim yerlerinin kapatılması kararları alınmıştır. 1864 tarihli bir yazışmada bölgede 19 taş ocağının bulunduğu, bunların 9'unun vaktiyle kapanmış olduğu ve çalışmakta olan 10 taş ocağının kapanması kararı yer almaktadır (Irmak, 2007: 359- 371).

20.yy'da Kağıthane'nin tarımsal niteliği ve mesire yeri özelliği devam etmiştir. Bu dönemde inşa edilen Silahtarağa Elektrik Santrali, daha sonraki dönemlerde bölgenin gelişimini etkilemiş, özellikle sanayinin bölgeye yerleşmesinde etkili olmuştur. Silahtarağa Elektrik Santrali, 1914 yılında Avusturya-Macaristan Ganz Elektrik Şirketi tarafından kurulan ve 1983'e kadar faaliyetini devam ettiren bir kömür santralidir. Aynı zamanda, 1952'ye kadar İstanbul'a hizmet veren tek Elektrik Santrali'dir (Irmak, 2011: 49-51). Bu tesisin kurulması, sanayi yer seçimi açısından önemli bir kriter olmuş, sanayi tesisleri enerji ihtiyaçlarını karşılamak adına santralin çevresinde yer seçmişlerdir. Bu dönemde elektrik altyapısının yer aldığı bölgeler sanayi tesisleri için tercih edilir bölgeler olmuştur. Örneğin Sütlüce'de kurulan Arçelik fabrikası, Silahtarağa Elektrik Santraline yakın bir noktada tesis kurmak adına Sütlüce'yi seçmiştir. *“Arçelik'in Sütlüce'de kuruluşunun nedeni, o tarihlerde Türkiye'de elektrik sıkıntısı var, kablo arıyorlar, bulunan kablo ancak Sütlüce'deki arsaya o zaman Silahtarağa Elektrik Santrali'nden almak üzere o arsaya kadar yetiştiriyor. Onun için Arçelik Sütlüce'deki yerinde kuruluyor.”* (Berker, 2000'den aktaran, Yılmaz, 2009: 297). Elektrik santralinin bir diğer özelliği ise, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Zonguldak'tan kömür getirmenin zorluğu nedeniyle İstanbul'un kuzeyindeki kömür ocaklarından bir dekovil hattıyla santrale kömür getirilmesidir.

Kağıthane'den geçerek Kemerburgaz-Ağaçlı-Çiftalan'a giden bu dekovil hattı, 1916-1956 arasında kullanılmıştır. (KSTP, 2014: 171). Bugün bu dekovil hattı, Kağıthane Belediyesinin yeniden hayata geçirmek istediği “prestij” projelerinden birisidir. (http://www.kagithane.bel.tr/guncel/haber_detail/TARIHI-DEMIRYOLU-ICIN-GERI-SAYIM-BASLADI/490/3772/0, erişim: 10.06.2015).

Silahtarağa Elektrik Santrali, 1991 yılında korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiş, 2004 yılında 49 yıllığına İstanbul Bilgi Üniversitesine devredilmiştir. Sanayi tesisinden üniversiteye dönüşmüş olması dolayısıyla Silahtarağa Santrali, sanayi tesislerinin fonksiyon değiştirerek yeniden işlevlendirilmesine ilişkin en bilinen örneklerden birisidir. Aynı zamanda Kağıthane'deki mekansal dönüşümün kilometre taşlarından ve rant artışıyla dönüşüm sağlamanın önemli araçlarından birisi olmuştur.

1.2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Göç Hareketleri

19.yy'da Kağıthane'yi etkileyen en önemli olaylardan birisi hem Balkanlardan hem Kafkaslardan gelen büyük bir göç dalgasıdır. 93 Harbi olarak bilinen, 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı nedeniyle yaşanan bu göç dalgasında, mülteci sayılarının 1.250.000 ve 1.300.000 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir (Arslan, 2008: 49). İstanbul'da çeşitli bölgelere yerleştirilen göçmenlerin, 1878 yılında İstanbul'daki sayısının 117.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir (Duman, 2007: 42). Balkanlardan gelen ve Kağıthane'ye yerleştirilenler, bugün Kağıthane'nin yerlileri olarak bilinmektedir. Aralarında Selanik ve Bulgaristan göçmelerinin de olmasına rağmen ağırlıklı olarak Arnavut nüfus olduğundan genel olarak “Arnavutlar” olarak anılmaktadırlar. Tarım ve hayvancılıkla geçinen bu nüfusun sonraki kuşakları Kağıthane'nin sanayileşmesiyle işçi sınıfına dahil olacaktırlar.

Balkan göçmenlerine belli bölgelerde tarım arazisi ve konut yapmak için arsa verilmiştir. 1907 yılına ait Osmanlı belgelerinde, Kağıthane'ye yerleştirilen 30 Rumeli ve Batum göçmeni ailenin evlerinin tapularının verilmesi ve vergiye tabi

tutulmalarının karar verildiğini bildiren bir belge bulunmaktadır (Irmak, 2007: 81). Bu dönemde göçmenlere verilen ev yerleri tapulu olduğundan, bugün Kağıthane Merkez Mahallesi'nde yer alan bölgede mülkiyet sorunu yaşanmamıştır.

1.2.2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kağıthane'yi Sanayileşmeye Hazırlayan Süreçler

Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul, savaş sonrası ekonomik sorunların yanı sıra, sosyal ve fiziksel olarak da çeşitli sorunlarla baş etmiştir. Başkent'in Ankara'ya taşınması sonucu ülkenin bürokrasisi İstanbul'u terk etmiş, İstanbul belirgin bir ekonomik durgunluk dönemine girmiştir. Haliç, 19.yy'ın sonunda zenginlerin köşk ve konaklarının bulunduğu bir konut bölgesi olmaktan yavaş yavaş çıkmaktayken devlet bürokrasisinin Ankara'ya taşınması bu bölgenin önemini daha çok yitirmesine yol açmıştır. 19.yy'da Haliç'in kısmen sanayileşmeye başlamış olan yapısı bu ekonomik ve sosyal değişimden etkilenmiştir.

Kağıthane, Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'un tarımsal ihtiyaçlarını karşılayan Beyoğlu İlçesine bağlı bir köydür. 1935 sayımındaki nüfusu 1180 kişidir. 1950'ye kadar da çok önemli bir nüfus artışı yaşanmamıştır. 1954 yılına kadar Beyoğlu Belediyesi'ne bağlı kalmış, 1954 yılında Beyoğlu'ndan ayrılarak Şişli Belediyesi'nin merkez bucağına bağlanmış, köy statüsü devam etmiştir.

Tablo 3. Kağıthane Nüfus Gelişimi (1935-1950)

Yıllar	Kağıthane	İstanbul	İstanbul içinde payı (%)	Kağıthane nüfus artış hızı (%)
1935	1180	758888	0,16	0,22
1940	1210	815638	0,15	-
1945	-	908050	-	0,73
1950	1431	1002085	0,14	6,67

Kaynak: DİE, TÜİK genel nüfus sayımları.

Kağıthane Köyü, 1950'lere kadar bugünkü Merkez Mahallesiyle sınırlı bir yerleşim alanıdır. İki katlı, alt katlarında genelde ahırları da olan, bahçe içinde ahşap evlerden oluşmakta, zengin ailelere ait bir kaç tane de konak bulunmaktadır. Kağıthane'nin nüfusu arttıkça, yerleşim Merkez Mahallesinden Nurtepe Mahallesi (Yukarı Mahalle) ve Sular İdaresine (Pırnal Mahallesi) doğru genişlemiş, yapı teknolojisi değişikçe de harman tuğlası kullanılan çok katlı yapılara dönüşmüştür (KSTP, 2014: 164).

Osmanlı döneminde kullanılan mesire yerlerinden Has bahçe olarak anılan bölge, Cumhuriyet döneminde de 1950'lere kadar İstanbullular ve Kağıthaneliler için rekreasyon alanları olarak kullanılmaya devam etmiştir. İstanbullular için Hıdrellez kutlamalarının en önemli mekanlarından birisi Kağıthane olmuştur. Ayrıca içerisinde bulunan futbol sahası İstanbul'daki önemli sahalardan birisidir. Kağıthaneliler için sünnet ve düğün törenlerinin yapıldığı bir sosyal- kültürel alan olarak da önemlidir. Bu bölge, 1953'de Sadabat Sarayının yerine İstihkam Okulu yapılması ve 1960'da da Has bahçenin askeriye devredilmesi sonucunda bu sosyal özelliğini kaybetmiştir (KSTP, 2014: 181).

1.2.2.1 Kırdan Kente Geçişte Nüfus ve Mülkiyet Yapısındaki Değişimler

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Kağıthane'deki verimli ve geniş çayırlar nedeniyle manda, inek ve koyun yetiştiriciliği en önemli ekonomik faaliyettir. Kağıthane'de domuz çiftlikleri de yer almaktaydı. Aynı zamanda bölgenin sulak yapısı sebze yetiştiriciliğine çok uygun olduğundan İstanbul'un sebze ihtiyacının bir kısmı da Kağıthane'den karşılanır. Kağıthane köylüsü bu dönemde genel olarak kendi toprağını ekip biçerek ve kendi hayvanlarına bakarak geçimlerini sağlamışlardır. Büyük toprak sahiplerinin arazilerinin ekim dikim işlerinde ise özellikle Kastamonu Cide'den, hayvancılıkta ise Sivas'tan gelen mevsimlik tarım işçileri çalışmışlardır. Bu mevsimlik göç daha sonra yerleşik hale gelecek, Anadolu'dan gelen göçün ilk nüvelerini oluşturacaktır (KSTP, 2014: 160).

Kağıthane'nın kentleşmesinde etkili olmuş olan ve mülkiyet yapısında değişikliklere yol açan iki yasal düzenleme vardır.⁸ Bunlar İskan Kanunu ve Çiftçiyi Topraklandırma kanunu'dur. Bu iki yasa nüfus yapısı yanı sıra, 1950 sonrasında Kağıthane'nin mülkiyet yapısında yol açacağı değişiklikler, arazi spekülasyonu, gecekondulaşma ve kaçak yapılaşmaya temel hazırlamıştır.

1934 yılında çıkartılan 2510 sayılı İskan Kanunu, milliyetçi bir kaygıyla hazırlanmış, yurt dışından göç edenlerin iskanı yanı sıra, ülke içinde bir nüfus hareketliliğini de öngörmektedir. Kanun esas olarak muhacir, mülteci, göçebe ve gezgin Çingeneri kapsamakla birlikte, belli kültürel özellikleri (Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anadili Türkçe olmayanlar vb.) sağlamayanların ve tarım arazisi kısıtlı olan bölgelerde yaşayanların da iskanını düzenlemektedir. Kanun kapsamında iskan edilen her aileye bir ev ya da ev yeri verilir. Tarımsal üretim yapacaklara belirli bir miktar tarım arazisi ve üretim yapabilmeleri için gerekli malzeme, hayvan vb. verilir. Zanaatkar ve tüccarlara ise, kendi mesleklerini icra edebilecekleri donatım ve işletme kredisi verilir. İskan edilenlere verilen yapı ve araziler yerleştikten 8 yıl sonra başlamak üzere 20 yıl taksitlendirilerek geri ödenir. İskan edilenlere verilen ev ve arsaların mülkiyeti bu kişilere verilir fakat 10 yıl boyunca satılamaz ya da başka yollarla el değiştiremez. Tarım arazilerinin ise iki yıl içerisinde tarımsal üretime

⁸ Kağıthane Sözlü Tarih Projesinde yapılan görüşmelerinde "Toprak Tevzi Kanunu" olarak geçmekle birlikte bu adla çıkartılmış bir kanun bulunmamaktadır. Bahsi geçen kanunun 2510 sayılı İskan Kanununa istinaden çıkartılan "Toprak Tevzi Talimatnamesi" ya da "Toprak Tevzi Komisyonu" olabileceği düşünülmekle birlikte verilen tarihler ve tarif edilen topraklandırma biçimi açısından da 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu uygulamalarından bahsedilmekte olduğu düşünülmektedir. Her iki kanun çerçevesinde de arazi tahsisi söz konusu olmuş olabileceği için iki kanunun etkisi de değerlendirmeye alınmıştır.

İskan Kanununun 42. Maddesinde İskan Komisyonunun şu kişilerden oluşacağı belirtilmiştir: "Dahiliye Vekilliğinde Vekilin veya tevkil edeceği zatın reisliği altında Dahiliye, Millî Müdafaa, Hariciye, Maliye, Maarif, İktisat, Ziraat, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekilliklerince ve Ziraat Bankasınca seçilecek zatlardan ve vukuf ve ihtisaslarından istifade edilmek üzere Dahiliye Vekâletince hariçten alınacak en çok üç zattan müteşekkil merkezî iskân komisyonu bulunur."

Çiftçiyi Topraklandırma Tüzüğü gereğince Köy muhtarına, toprak dağıtımı süresinde kanun kapsamında çiftçi kütüklerinin hazırlanması, arazileri sınırlarını belirlenmesi, arazi tahsis edilecek hak sahiplerinin beyanlarının alınması gibi görevler verilmiştir. (Resmi Gazete, 4.06.1947, sayı: 6623)

4784 sayılı Tarım Bakanlığı Toprak İşleri Genel Müdürlüğü görev ve kuruluş kanununa göre Toprak komisyonları Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun uygulanmasından sorumludur. Tarım Bakanlığınca görevlendirilirler ve buldukları il valiliğinin denetimi altında çalışırlar. Bir başkan ve iki üyeden oluşurlar. Komisyonların hizmetinde tarım teknisyeni, ölçme ve haritalama memurları gibi teknik memurlar görevlendirilir.

geçirilmesi koşulu vardır. Bu süre sonunda tarımsal üretim yapılan araziler hak sahiplerinin mülkiyetine geçer, üretime başlanmayan tarım arazileri ise geri alınır.

Kağıthane Merkez Mahallesi, yani o dönem köy merkezine, yerleşen göçmenlere verilen arazi ve konut arsalarının bir kısmının bu kanun kapsamında olduğu düşünülmektedir. Bu kanun kapsamında verilen ev, arsa ve tarım arazilerinde daha sonraki dönemlerde mülkiyet problemi yaşanmamıştır. 1950 sonrasında, Gürsel ve Talatpaşa Mahallerindeki göçmen konutlarının inşası bu yasa kapsamında yapılmıştır. Bu uygulamalar, kamunun göçmelere yönelik konut ve arsa politikasının “soydaşlar” için geçerli olduğunu göstermektedir. Daha sonraki dönemlerde ülke içinden yaşanan göç sürecinde benzeri kamu politikaları uygulanmamıştır. Göçmenlere yönelik bu kapsamdaki arsa ve konut politikasından, daha sonraki dönemde yalnızca İstanbul’da çeşitli nedenlerle konut ya da işyerleri kamulaştırılanlar dahil edilmiştir. 1950 sonrasında İstanbul’da yaşanan kamulaştırma uygulamalarında, göçmenler için yapılan konutların, ev ve işyerleri kamulaştırılanlara verilmesi söz konusu olmuştur. Bu yasanın 1950 sonrasındaki etkileri ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

1945’de tarımsal üretimi desteklemek amacıyla çıkartılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, konumuz açısından iki nedenle önemlidir. Birincisi, kanun diğer başka etkenlerle birlikte 1950 sonrasında kırsal yapıda önemli yapısal değişimlere yol açarak kırdan kente göçün temelini hazırlamıştır. Kanunun ikinci önemli etkisi ise, Kağıthane gibi kentin merkezine yakın kırsal bölgelerin gelişiminde, çıkış amacının dışında, mülkiyet yapısında da değişimlere yol açmasıdır. İlerleyen dönemde yaşanacak kaçak yapılaşma ve kentleşme modeline bu kanun çerçevesinde toprak dağıtılmasının da etki ettiğini söyleyebiliriz. Bu yasanın Kağıthane özelindeki etkilerinden birisi, yapılaşmanın Kağıthane Merkez Mahallesi dışına taşmasında etkili olmasıdır. Ama daha önemlisi mülkiyet problemleri yaratarak arazi spekülasyonuna açık alanlar yaratması olmuştur.

Kanun, Zürcher’in anlatımıyla; *“kullanılmayan devlet arazilerini, dini vakıf arazilerini, tarıma elverişli hale getirilmiş arazileri, mülkiyeti belli olmayan arazileri*

ve 500 dönümden fazlasına sahip olan toprak sahiplerinden istimlak edilecek arazileri dağıtmak suretiyle, hiç toprağı olmayan ya da çok az olan çiftçilere yeterli toprak temin etmeyi amaçlamaktaydı.” (Zürcher, 2012: 309). Üzerinde çokça tartışmanın yaşandığı kanunun temelinde topraksız köylüyü topraklandırmak vardır. Bunu sağlamak için, ihtiyaç duyulduğu takdirde belli bir büyüklüğün üzerinde tarım arazisine sahip olan toprak sahiplerinin arazilerinin belli bir kısmının topraksız köylüye dağıtılması söz konusudur. Pek çok politik tartışmaya neden olan yasanın bu özelliğı, yasa çıkarıldığında taslağından farklı olarak özel mülkiyetin kamulaştırılamayacağı ve yalnızca hazine arazilerinin dağıtılabileceğı bir hale bürünmüştür (Köymen, 2009: 37). 1947’de uygulama tüzüğüünün çıkartılması ardından, 1950’de kanunun toprak reformu temelini oluşturan 17. Maddesi iptal edilir. 1955’de yeniden bir değışikliğe tabi tutulur. Kanunun yürürlükte olduğı 1947-1972 yılları arasında, ağırlıklı olarak da 1950’lerde, 22 milyon dönümün üzerinde arazi dağıtılmış, bunların büyük bir kısmı kamu arazilerinden karşılanmıştır (Keyder ve Pamuk, 1985: 54).

Kanunun tarımsal yapıya etkileri yanı sıra kentleşme açısından önemli etkileri vardır. Kağıthane’deki arazilerin bir kısmı, arazi verileceklerin belirlendiğı Kanunun 34. Maddesi⁹ kapsamında Kağıthane’ye yerleşen göçmenlere dağıtılmıştır. Fakat verilen tarım arazileri tamamen özel mülkiyete geçirilmemiş, Kanunun 43. Maddesinde¹⁰ dağıtılan arazileri herhangi bir nedenle elden çıkaranlardan bu arazilerin geri alınacağı belirtilmiştir. Yasanın bu maddesinin uygulanmasında sorunlar yaşanması, dağıtılmış olan tarım arazilerinin mülkiyet durumunun tartışmalı hale gelmesine yol açmıştır. Kent toprağındaki mülkiyet belirsizliklerinin arazi spekülasyonuna açık bölgeler yarattığı ve kaçak yapılaşmanın artmasına yol açtığı bilinmektedir. Bu

⁹ 4753 sayılı 1945 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Madde 34: “Hiç arazisi olmayıp başkalarının arazisinde ortakçılık ya da kiracılık yapanlar; arazisi yetmeyen çiftçiler; hiç arazisi olmayıp, yerleşmiş buldukları yerde uzun süreden beri tarım işçiliğı ile geçinenler; göçebeler; göçmenler ve göçürülenlerden çiftçi olanlar; 59. Madde hükmüne göre miras ortaklığından ayrılanlar; tarım, veteriner okullarını ve Tarım Bakanlığı’na tanınmış tarım kurslarını bitirenlerden arazisi olmayanlar; önceleri çiftçi olmayıp da, arazi aldığı takdirde çiftçilik yapacaklarına tarım Bakanlığı’na kanaat getirilenler; dağıtılan araziden öncelikle pay alacak olanlardır.”

¹⁰ 4753 sayılı 1945 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Madde 43; “Sahip olduğı arazinin tümünü veya bir kısmını bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra herhangi bir suretle elden çıkaranlar bu kanunun tanıdığı haklardan faydalanamazlar.”

arazilerin daha sonra çeşitli biçimlerde el değiştirmesine ve daha çok da parsellenerek satılmasına ve gecekondulaşmanın buralardan başlayarak yayılmasına yol açmıştır. Şenyapılı, gecekondulaşmanın yaygınlaştığı bölgelerin sanayi bölgelerinin çevresinde olması yanı sıra, “*üzerinde tarım yapılan mülkiyeti karışık kamu toprakları*”na sahip olmalarının da etkili olduğunu belirtir (Şenyapılı, 1998: 303).

1950’lerden sonraki dönemde gerek gecekondulaşma gerek sanayi tesisleri yapımı için işgal edilen arazilerin bir kısmı köylüye verilen tarım arazileridir. Bu arazilerin tarım dışı kullanılmaları halinde yeniden hazineye devredilmesi gerekirken, hem kendilerine tahsis edilmiş kişiler hem de onlardan satın alanlar tarafından parsellenip yeniden satılmıştır.

1.2.2.2. Cumhuriyet Döneminin İlk Planları ve Kağıthane'ye Etkisi

19.'yy'da İstanbul'da imar düzenlemeleri ve çeşitli uygulamalar yapıldıysa da bunlar bütüncül planlardan ziyade ulaşım düzenlemesi, haritalama, bölgesel sokak düzenlemeleri gibi uygulamalarla kısıtlı kalmıştır. Bu imar uygulamaları Kağıthane'de önemli bir etki bırakmamıştır.

19.yy sonlarına doğru, Haliç'te sanayi alanlarının belirginleştiği dönemde, Cumhuriyet'in ilk kapsamlı planlama çalışması Henri Prost tarafından yapılmıştır. Prost Haliç'te sanayi gelişiminin devam etmesi fakat düzenlenmesi gerektiğini düşünmüştür. Prost'a göre, ağır ve kirletici sanayinin kentsel alandan uzaklaştırılması için bu nitelikteki sanayinin Haliç'in sonlarına yerleşmesi gereklidir. Bu alanlar Silahtar, Alibeyköy ve Kağıthane bölgeleridir. “İstanbul’un Nazım Planını İzah Eden Rapor” başlığıyla sunulan 1937 yılı açıklama raporunda yer alan ana kararlara göre; “*Haliç kıyıları ticaret ve mahalli sanayinin rasyonel bir surette teşekkülüne müsait şekilde tanzim edilecektir. Nispeten büyük sanayi için Atatürk köprüsünden Haliç'in membana doğru olan yerler tahsis edilecektir. Bunlardan cinslerine ve kurulacakları*

yerin manzarasına göre en sıkıntı verenler koyun dibine uzaklaştırılacaktır.” (Prost, 2007a: 84).

Prost, 1937 yılında hazırladığı “İstanbul Hakkında Notlar” başlıklı raporunda Haliç ve Kağıthane Deresine ilişkin de bir nota yer vermiştir (Prost, 2007b: 110). 7. not olarak geçen “Haliç Hakkında Notlar” bölümünde; Haliç'in sanayi tesislerinin toplandığı bir bölge olma özelliğine sahip olduğu fakat her sene giderek deniz yolculuğuna uygun olmaktan çıktığı belirtilmiştir. Bunun temel nedeni Kağıthane Deresinin getirdiği alüvyon ve yamaçlardaki erozyonla ve sanayi atıklarıyla dolmakta olmasıdır. Hatta kimi zaman hafif tonajlı gemilerin bile eski tersanenin ilerisine gidemediğinden bahsedilmektedir. Bu sorunun çözümünü ise, Haliç çevresinin ağaçlandırılarak erozyonun önlenmesi, özellikle mezbahalar olmak üzere kirletici atıkları olan fabrikaların atıklarının başka bölgelere deşarj edilmesi ve Haliç zemininin taranarak biriken balçığın temizlenmesi şeklinde açıklamaktadır (Prost, 2007b: 110).

Prost'un doğrudan Kağıthane'yi içeren çalışmalarından birisi Kağıthane Mesire Yerleri Planıdır. 1940 tarihli planda Kağıthane mesiresinin, “İstanbul şehri halkının gezinti parkı ile eğlence yeri olarak” ayrıldığı belirtilmiştir. Plan notunda ise mesire yerinin çevresindeki yamaçların ağaçlandırılması öngörülmektedir. Ayrıca plana işlenmiş olarak, Çağlayan köşkü, İmrahor köşkü ve ahırlar görülmektedir (Sadabat Plan Raporu, 2009: 2-19). Plandaki mesire yeri sınırlarında bazı değişiklikler olmuşsa da dere çevresi bugün de yeşil alan olarak kullanılmaktadır.

Harita 4. 1940 Tarihli 1/2000 Ölçekli Kağıthane Mesire Yerleri Planı

Kaynak: Sadabat Plan Raporu, 2009: 2-19

1947 ve 1949 yıllarında İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğüne hazırlanan sanayi talimatnamelerinde: Avrupa yakasında Eyüp- Silahtarağa, Eyüp- Edirnekapı, Bakırköy, Yedikule bölgeleri ağır sanayi; Haliç sahilleri orta ve küçük sanayi bölgeleri; Asya yakasında Maltepe, Kartal, Pendik ve Hasanpaşa ağır sanayi bölgeleri olarak kabul edilmiştir. (Bozlağan, 2011: 232). Eyüp'ten Silahtarağa'ya kadar olan kıyılardaki ağır sanayi daha sonra Kağıthane Deresine doğru yayılmıştır.

Prost planlarının gerek İstanbul gerek Kağıthane için bir başka önemi de kendisinden sonra gelecek bir çok planın ve uygulamanın temelinde yer alan bazı planlama kararlarını getirmiş olmasıdır. Politik nedenlerle, Menderes döneminde Henri Prost'un işine son verilmiş olsa da Prost dönemi planlarının, Müşavirler Heyeti'nden, Adnan Menderes'in imar operasyonlarına, 1980'lerde Bedrettin Dalan'ın uygulamalarına kadar birçok dönemdeki plan ve imar uygulamalarında etkisi görülmektedir (Akpınar, 2010: 68 ve Bilsel, 2010).

1.3. Sanayileşmeye Hazır Bir Yerleşme Olarak Kağıthane

Bu bölümde, sanayinin Kağıthane'de gelişmesini sağlayan sosyal, ekonomik, ve politik alt yapısı anlatılmaya çalışıldı. Bu kapsamda, Şenyapılı'nın Zeytinburnu, Gaziosmanpaşa, Kağıthane ilçelerinin gelişmesini değerlendirdiği çalışması, bu

çalışmaya da ışık tuttu. Şenyapılı, bu üç ilçenin, 1950'dan sonra İstanbul'un en büyük ve yoğun gecekondu bölgeleri olmasının nedenlerini şu şeklide açıklar. Bu ilçeler yoğun bir sanayi nüvesine sahiptirler. Kentin merkezinde uygun üretim koşullarını bulamayan orta ve özellikle büyük sanayinin “kent in ana giriş-çıkış eksenleri çevresindeki köy ya da bağımsız belediye alanlarında” kalmaya başladığını belirtir. Bu bölgeler köy ve bağımsız belediyeler olduğu için kendi arazi kullanım kararlarını verebiliyorlardı. Ayrıca “üzerinde tarım yapılan mülkiyeti karışık kamu topraklarından” oluşması da sanayi ve gecekondu gelişimi açısından önemli bir etkidir. (Şenyapılı, 1998: 303)

Şenyapılı'nın çalışmasından yola çıkarak Kağıthane'de sanayileşmenin alt yapısını hazırlayan koşulları ele aldığımızda öncelikle Haliç bağlantısı ve Kağıthane Deresinin sunduğu bol su kaynağını ele almak gerekir. 19. yy'da sanayileşmeye başlayan İstanbul'da Zeytinburnu bölgesinden sonra Haliç, sanayi gelişiminin merkezi konumdadır. Haliç'te su yoluyla taşımacılık yapılabilmesi sanayi tesislerinin yer seçiminde aranan önemli kriterlerden birisidir. 19.yy'nin sonunda Silahtarağa Elektrik santralının kurulması ise yeni sanayi tesislerinin bu bölgede yer seçmesindeki etkenlerden birisi olmuştur.

Cumhuriyet döneminde yapılan planların Kağıthane'nin sanayileşmesinde etkisi bulunmaktadır. Prost planında Haliç'teki kirletici sanayinin Haliç'in sonuna taşınması kararı, öncelikle Silahtarağa bölgesi ve sonrasında da Kağıthane deresinin sanayileşmesinde önemli rol oynamıştır. Fakat bu bölgeye yerleşecek sanayi için ayrıntılı bir mekansal ya da ekonomik plan hazırlanmamış, kamu kurumları tarafından sanayi tesislerini kısıtlayacak ya da yönlendirecek bir uygulamaya gidilmemiştir.

Kağıthane'nin günümüz nüfus yapısını etkileyen ilk göç bilindiği kadarıyla, 1877-1878 yıllarında yaşanan Osmanlı- Rus harbinden kaçarak gelen Balkan göçmenlerini kapsamaktadır. Kağıthane'ye yerleşen Balkan göçmenlerine ev yeri verildiği Osmanlı Belgelerinde görülmektedir. Bu evlerin tapusu olduğundan daha sonra mülkiyet problemlerine neden olmamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Kağıthane'nin toprak mülkiyetini etkileyen iki önemli yasa çıkartılmıştır. Bu yasalar nüfus yapısını etkilemeleri açısından da önemlidir. Yasalardan birisi 1934 yılında çıkartılan 2510 sayılı İskan Kanunudur. Balkan göçmenlerinin yerleştirildiği bir bölge olan Kağıthane'de, bu yasa kapsamında belli bölgelerde konut projeleri yapılmış ve tarım arazileri dağıtılmıştır. İkinci yasa ise, Cumhuriyet döneminde çıkartılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunudur. Bu kanun kapsamında da göçmenlere tarım arazisi dağıtılması söz konusu olmuştur. Dağıtılan tarım arazileri yalnızca tarımsal kullanıma yönelik verilmiş, satılması ya da başka işlevler için kullanılması durumunda geri alınacağı belirlenmiştir. Buna rağmen yasa çıkarıldıktan sonra denetleme mekanizmalarının iyi işlememesi, mülkiyet belirsizliklerine yol açmış, bu da 1950'lerde başlayan kırsal bölgelerden gelen göç ile birleşince arsa spekülasyonları ve yasa dışı yapılaşmaya zemin hazırlamıştır. Ayrıca, Kağıthane'de bulunan geniş vakıf arazileri de kaçak olarak yapılan konut ve sanayi tesislerinin işgaline uğramıştır.

1950 sonrasında yaşanan kırsal kesimlerden gelen ekonomik temelli göçün ilk nüvelerini Kağıthane'deki tarımsal mevsimlik işçi göçü oluşturmuştur. Kağıthane'deki "ağaların" yanında, tarım ve hayvancılıkta çalışmak üzere göç eden Sivas ve Kastamonulu mevsimlik işçiler, 1950'lerden sonra Kağıthane'ye ilk yerleşen göçmen nüfusu oluşturmuştur.

Kağıthane'de 1950 sonrasında sanayileşmenin temelini oluşturan özellikler şöyle sıralanabilir. Kağıthane'nin fiziksel yapısı, sanayi tesislerinin yerleşmesine müsaittir. Hem kent merkezine yakın, hem de su ve ulaşım olanakları dolayısıyla sanayinin tercih edeceği özelliklere sahiptir. Nüfus yapısı ise farklı zamanlarda göçlerle yerleşmiş tarımsal üretim yapan bir nüfustur. Büyük toprak sahiplerinin varlığı, mevsimlik işçi göçüne yol açmış bu nüfus da daha sonra yerleşerek ilk ekonomik göçün nüvelerini oluşturmuştur. Mülkiyet yapısı iskan ve topraklandırma kanunları ve vakıf arazilerinin varlığı ile karmaşık bir yapıya bürünmüş, bu da kaçak yapılaşmanın temelini oluşturmuştur. Kağıthane'nin köy statüsünde olması, köy muhtarlığının arazi kullanım kararlarını bağımsız olarak verebilmesine yol açmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İÇGÖÇLE BESLENEN BİR SANAYİ HAVZASI OLUŞUMU

1950'li yıllardan itibaren Kağıthane'de ortaya çıkan iki olgu, fiziki mekanın yanı sıra ekonomik, siyasal, sosyal alanda da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bunlar sanayileşme ve gecekondulaşmadır. Kağıthane'de 1950'li yılların ortalarında Haliç'ten başlayarak Kağıthane Deresi çevresi ve Levent- Büyükdere Caddesi çevresinde sanayi tesisleri kurulmaya başlamıştır.

Bu sürece paralel bir biçimde 1940'lı yılların ortalarından başlayarak, tarımsal yapının bozulmasıyla birlikte kırdan kentlere yoğun bir göç yaşanmıştır. Bu yapısal bozulmada Çiftçiyi Topraklandırma Kanunuyla yeni tarım alanlarının açılması ve dağıtılması ile Marshall yardımlarıyla tarımda makineleşmenin artması etkili olmuştur. Kağıthane'ye yaşanan göç hareketinde Balkan göçleri ve kent içi nüfus hareketleri de etkili olmuştur. Yaşanan bu göç dalgası Kağıthane nüfusunda önemli bir artışa yol açmıştır. Göç eden nüfusun Kağıthane'ye yerleşmesinde iki önemli neden vardır. Bunlardan birincisi gecekondu yapımına uygun hazine arazileri ya da mülkiyet karmaşası yaşanan boş ve denetimsiz arazilerin varlığıdır. İkinci etken ise, 1950'li yılların ortalarından itibaren kurulmaya başlayan sanayi kuruluşlarıdır. Bu iki etki, Kağıthane'nin nüfusunun 1950-1980 arasında 1431'den 175.540'a çıkmasına yol açmıştır.

Sanayi tesislerinin Kağıthane'de yer seçmesinde etkili olan üç kriter büyük öneme sahiptir. Bunlardan birincisi ulaşım olanaklarıdır. Kağıthane 1950'li yıllardaki su yolu taşımacılığı açısından önemli bir avantaja sahiptir. Haliç'in dolması ve Sünnet Köprüsü'nün ulaşımına kapanması bu ulaşım türünün kullanılmasını durdurmuştur. Bunun yanı sıra kara yolu ulaşımı, özellikle Menderes operasyonlarıyla Barbaros bulvarının açılması Büyükdere Caddesi'nin ulaşım olanaklarını arttırmış, Birinci Boğaz Köprüsü'nün yapılmasıyla bölgedeki sanayi ve konut gelişimi hızlanmıştır. İkinci önemli kriter ise arsa değerlerinin düşük olması ve denetim dışı alanlardır. 1963'e kadar Kağıthane'nin köy statüsünde olması ve sonrasında ise bağımsız bir

belde belediyesi olması, sanayi kuruluşlarının denetimsiz hareket edebilmelerine yol açmıştır. Aynı zamanda ilçede yaşanan mülkiyet sorunları ve arazilerin işgal vb. yollarla yapılaşmaya açılması süreçleri, yasal imar parsellerinden çok daha ucuz arsaların elde edilmesini sağlamıştır. İstanbul'un bütünü için hazırlanan planlarda, Kağıthane'nin sanayi bölgesi dışında bırakılması da bu bölgedeki arazi fiyatlarının düşük kalmasını sağlamıştır. Sanayinin Kağıthane'de yer seçmesinin üçüncü temel nedeni ise Anadolu'dan gelen göçle nüfusu hızla artan Kağıthane'nin, ucuz işgücünün kümelendiği bir bölge olmasıdır.

Sanayinin Kağıthane'de yer seçmesi ve köy yerleşimi dışında yeni mahallelerin oluşmaya başlaması birbirine paralel gerçekleşmiştir. Kağıthane yerleşiminin gelişimi, var olan köy yerleşmesinin yayılması biçiminde değil, karşı tepelere sıçrayarak olmuştur. Gültepe, Hürriyet, Çağlayan bölgelerine doğru sıçrayan yerleşme Çeliktepe, Sanayi, Yeşilce mahallelerine yayılmış, Kağıthane Merkez Mahallesi'nin çevresindeki gelişme ancak 1980'li yılların sonuna doğru gerçekleşmiştir.

Merkezi ve yerel yönetimlerce yapılan planlar, kararlar ve uygulamalar yasal olduğu kadar yasa dışı gelişen bir kentleşmenin de tetikleyicilerinden olmuştur. Çeşitli dönemlerde hazırlanmış olan planlar, kendi çerçevelerinde hedeflenen planlı gelişmeyi sağlayamazlar da içerdikleri siyasi öngörü itibarıyla daha sonraki dönemleri etkilemişlerdir. Planlarda yer alan kent merkezindeki sanayiye ilişkin rahatsızlık, bu tesislerinin kaldırılmasına yönelik uygulamaya dönüşmemiş, bunun yerine sürekli ertelenen bir “dondurma” ve yenisini yaptırmama politikası yer almıştır. Planlardaki bu öteleme eğilimi ek bina ve depo yapımı gibi izinlerle “yenisini yaptırmama” kararlarının esnetilmesine yol açarken, planlarda öngörülen sanayi bölgelerinde arazi fiyatlarının kontrol altına alınmamış olması, bu bölgelerde arazi fiyatlarının yükselmesine yol açarak sermayenin bu bölgeler yerine, denetlenmeyen bölgeleri tercih etmesine yol açmıştır.

1950-80 döneminde Kağıthane'deki yerel siyasal yapı; farklı kademelerde yerel yönetim birimleri ve yerel siyasal/ekonomik güç odaklarının arasında gelişen ilişkiler

biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bu ilişkiler çokça çelişkiyi içerisinde barındırmakla birlikte kimi zaman bu oyuncular arasında koalisyonlar oluşmuş, kimi zaman çatışmaları beraberinde getirmiştir. Arazilerin yapılaşmaya açılması konusu yerel siyasette büyük bir alan kaplamıştır. Kurumsal olsun ya da olmasın tüm güç odaklarının birbiriyle ilişki kurduğu temel konu arazi açılması konusu olmuştur. Bu çerçevede, 1950-80 döneminde Kağıthane yerel siyasetinde etkili olmuş olan oyuncular; yerel yönetimler (köy muhtarları, belediye yönetimleri), sermaye (ağırlıklı olarak sanayiciler), kabadayı/ mafya ve sol örgütlerdir.

Kağıthane'nin bir sanayi bölgesi haline gelmesi, 1970'li yıllarda siyasal hareketlilikte de önemli bir rol oynamasını sağlamıştır. Bir yandan fabrikalarda işçi hareketleri ve sendikal mücadeleler devam ederken bir yandan da gecekondu mahallerinde sol örgütler güçlenmeye başlamıştır. Fabrika ve konut alanlarının bir arada bulunmasının sendikal örgütlenmede ve işçi hareketlerinde önemli bir mekansal örgütlenme stratejisi olduğu görülmektedir. Aynı zamanda fabrikaların bir arada olması farklı fabrikalardaki işçilerin birbirleriyle iletişim kurmasında etkili olmuş, bu da sendikal mücadelenin güçlenmesini ve yaygınlaşmasını getirmiştir.

2.1. Kağıthane İlçesinde Sanayinin Sosyo-Mekansal İnşası

2.1.1. Sanayi Havzası Oluşumunda Sanayi Yer Seçimi Teorileri

Kağıthanedeki ilçesinde sanayinin gelişmesini etkileyen faktörleri ele alırken sanayi yer seçimi literatüründen yararlanılmıştır. Literatürde, Kağıthane'yi açıklamamızı sağlayan bazı yaklaşımlar aşağıda özetlenerek Kağıthane örneğinde değerlendirilmiştir.

Klasik sanayi yer seçimi teorileri sanayi firmalarının tercihlerini açıklamak için soyutlamalar kullanırlar. Genel olarak tek bir firma ele alınır ve bu firmanın tercihlerinin anlaşılabilmesi için soyutlamalar kullanılır. Kusursuz rekabet koşullarında faaliyet yürüttüğü varsayılan sanayi firmasının amacının karını

arttırmak olduğu varsayılr. Kar, masraflar ve üretilen malın fiyatı arasındaki fark olarak ele alınır. Kuruluş yeri seçiminde maliyetlerin azaltılması yoluyla karın arttırılması en büyük etkidir. Maliyetlerin azaltılması için temelde mekansal tercihlere dayanan taşıma maliyetleri, işgücü maliyetleri ve yığılma etkileri (aglomerasyon) ele alınmıştır. Klasik sanayi yer seçim kuramının öncüsü Weber'in yığılma eğilimleri, Kağıthane'nin sanayi havzası olmasını açıklamakta kullanabileceğimiz bir kavramdır. Yığılma, üretim maliyetlerini minimize etme eğilimiyle, birbirini tamamlayan ekonomik aktivitelerin aynı yerde bulunması olarak tanımlanır. Bu yığılma noktasının, firmaların ulaşım ve işçilik maliyetini düşürmesi beklenir (Arslan, 1997: 38).

Weber'in sanayi yer seçimi yaklaşımını temel alan neo-klasik yer seçim kuramcılarının öncülerinden birisi David M. Smith'dir. Weber gibi üretim masraflarının yer seçimindeki etkisini ele alır fakat fiyat mekanizmasını da hesaba katar. Belli bir malın üretiminde dört üretim faktörü gözönüne alır: toprak, emek, sermaye (hammadeler ve makineler dahil) ve yatırım. Toprak maliyetinin her yerde aynı olduğu varsayılr. Bunun dışındaki tüm faktörlerin maliyetleri yerden yere göre farklılaşır. Emek maliyeti temel olarak, işgücünün ücreti ve verimliliği ile ilgilidir ve bu maliyet de farklı yerlerde farklı şekillerde gerçekleşir. Böylece, bu modelde Weber'den farklı olarak pazar ve hammadde faktörlerine, farklılaşan emek faktörü de katılmış olur. Maliyetler toplamı ile fiyat arasında kar oranı en yüksek yer optimum kurulum yeridir. Smith bu basit modele girişimci becerisi, subvansiyonlar, yığılmadan kaynaklanan dışsal ekonomilerin etkisi, şans ve kişisel faktörlerin de eklenebileceğini belirtir (Smith, 1966: 104- 105).

Neoklasik ve klasik yer seçim teorilerine getirilen eleştirilerden birisi, mekansal bağımlılık yaklaşımından gelir. Klasik yaklaşımlarda kusursuz rekabet koşulu ve pazar mekanizmasının kontrol gücü varsayımı vardır. Oysa kusursuz rekabet koşullarının olmadığı gerçek hayatta oyuncular pazar mekanizmasını etkileme gücüne sahiplerdir (Massey, 1973: 35).

Massey, sanayinin yer seçimine dair klasik teorilerdeki sorunlardan birisinin,

ekonominin geri kalanıyla etkili yapısal ilişkilerin kurulmaması olduğunu belirtir. Mekansal davranışlarla ekonomik kararlar her seviyede ilişkilidirler. Ekonominin mekansal biçimi yalnızca mekansal güçler tarafından değil, aynı zamanda ekonomik sistemin mekansal olmayan dinamiklerinin mekansal göstergeleri tarafından da belirlenir (Massey, 1973; 33). Bir diğer eleştirisi ise mekânın, bir üretim girdisi olan arazi maliyeti ile ilişkisiz değerlendirilmesidir. Oysa arazi maliyeti her konumda farklılaşır. Dolayısıyla sanayi yer seçimi yaklaşımlarına rant teorisini de eklemek gerekir.

Massey'nin mekansal işbölümü yaklaşımında, sanayi yer seçimi, yalnızca firmanın yönetiminin karar almasıyla sınırlanacak bir hareket değildir. Çünkü 'sanayi', şirketlerin toplamından daha fazlasıdır. Üretimde emek gücü kullanan kapitalist sosyal ilişkilerin somut örneği olan sanayi, sermaye ve emek arasında daha geniş ve süregelen bir çatışmanın parçasıdır. (Massey, 1995; 17). Yer seçimi kararları, toplumsal ilişkilerin mekânda yeniden üretimi çerçevesinde ele alınmalıdır. Her yeni mekânsal iş bölümü; mekândaki ilişkilerin yeniden organizasyonunu değil, yeni bir mekânın oluşumunu gösterir. (Massey, 1995; 15).

Neil Smith, Massey'nin 'Mekansal işbölümü' (Spatial Division of Labor) çalışmasını değerlendirdiği makalesinde, Massey'nin sanayi coğrafyasında son zamanda yaşanan değişimlere ilişkin temel argümanının ekonomik zorunlulukların yanı sıra ve daha önemlisi, sınıf mücadeleleri ve sınıf ilişkilerindeki değişim olduğunu belirtir. Yani var olan değişimler yalnızca sermaye birikiminden kaynaklanmaz, sosyal ve politik mücadeleler ve dönüşümler bu mekansal işbölümünde ve yeni bölgesel coğrafyanın oluşmasında daha etkilidir (Smith, 1986, s. 350- 352).

Yukarıda yer alan tartışma çerçevesinde, Kağıthane'de sanayinin yer seçmesinde üç etken ağırlık kazanmaktadır. Birincisi Kağıthane'de işçi sınıfı yığılmasının yaşanmasına neden olan göç hareketleridir. İkinci etken ise sanayi firmalarının tercih edeceği ucuz arsa üretimidir. Bu üretim, Kağıthane'de gecekondulaşmaya paralel olarak yasadışı bir emlak piyasasının ortaya çıktığı, arazi açılması sürecinde gerçekleşmiştir. Kağıthane'de sanayinin gelişmesinde üçüncü etken ise klasik yer

seçimi teorilerinde yer alan taşıma maliyetleridir. Bu maliyetlerin azaltılması, Kağıthane'de pazara yani kent merkezine yakınlık ve hammadde olarak ele alınabilecek su kaynaklarına yakınlık kriterleridir. Ayrıca, sanayi kuruluşlarının üretim maliyetlerini düşürmek için belli bölgelerde yığılma eğilimleri Kağıthane'de de gördüğümüz bir durumdur.

2.1.2. Sanayileşme Döneminde Kağıthane'nin Mekansal Özellikleri

Kağıthane, 1954 yılı öncesinde Beyoğlu Belediyesi'ne bağlı bir köy statüsündedir. 1954 yılında Şişli Belediyesi, Beyoğlu'ndan ayrılır, Kağıthane de Şişli Belediyesi'nin merkez bucağına bağlanır, köy statüsü devam eder. 1963 yılında belde belediyesi statüsündeki Kağıthane Belediyesi kurulur. 1964'de Kağıthane mahallerinde yapılan halkoylamasıyla bugünkü isimleriyle, Gürsel, Talatpaşa ve Mehmet Akif Ersoy Mahalleleri Şişli İlçesi'ne bağlanır. (Bu durum 1987 yılına kadar devam etmiş, daha sonra yeniden Kağıthane'ye bağlanmışlardır). Ayrıca, bu yıllarda Hamidiye ve Nurtepe Mahalleleri Merkez Mahallesi'ne, Harman-tepe Mahallesi de 1972 yılına kadar Yahya Kemal Mahallesi'ne bağlıdır (Yetman, 2013; s. 8). Belediye statüsünü kazanan Kağıthane'nin ilk belediye başkanı 1963- 1968 yılları arasında görev yapmış olan Adalet Partisinden Fazıl Kaftanoğlu'dur. 1968- 1973 yılları arasında ise yine Adalet Partisinden seçilen asker kökenli Zeki Vural Belediye başkanlığı yapmıştır. Kağıthane'nin üçüncü belediye başkanı ise CHP'den iki dönem üst üste seçilerek 1973- 1980 yılları arasında belediye başkanı olan Celal Altınay'dır.

1950'li yılların başında Kağıthane köy yerleşimi, bugünkü Kağıthane Merkez Mahallesi'nin ötesine taşmamaktadır. 1950'li yılların ortalarında sanayi tesislerinin açılmaya başlaması ve çevre mahallelerde gecekonduların yapılmaya başlamasıyla kırsal yapısı değişmeye başlamıştır. Saçaklanarak büyüme İstanbul'un bu yıllardaki büyüme biçimidir. Kentin saçaklandığı büyüme bölgelerinden birisi de Kağıthane'dir. Mübeccel Kıray'ın anlatımıyla saçaklanma:

“İleri teknolojiye büyük sanayi kampüslerinin yerleşmesinden bir zaman sonra, onların etkisi ile, metropoliten şehirle uydu sanayi kentleri arasında kalan kırsal yörelerde, yol kavşakları ya da yol ulaşılabilirliği olan yerlerde düşük kaliteli konut ve küçük işyerlerinin oluşturduğu dağınık ve düzensiz yeni tür yerleşme biçimi görülmektedir. Buna saçaklanma denir. Bu konut ve işyerleri köylerin tarım arazilerine yerleşir. ... Bu tip köylerde üretim pazar için yapılır. Tarımın yanı sıra, tarıma dayalı sanayi ve büyük fabrikalar da vardır ve emek talep ederler. Böylece köyün içinde köyün dışına hitap eden servis, tamirhane, lokanta tipi birimler artar. Kiralık konut ve göç etmiş ücretli çalışan yeni kiracı nüfus görülür.” (Kıray, 2007;164- 165).

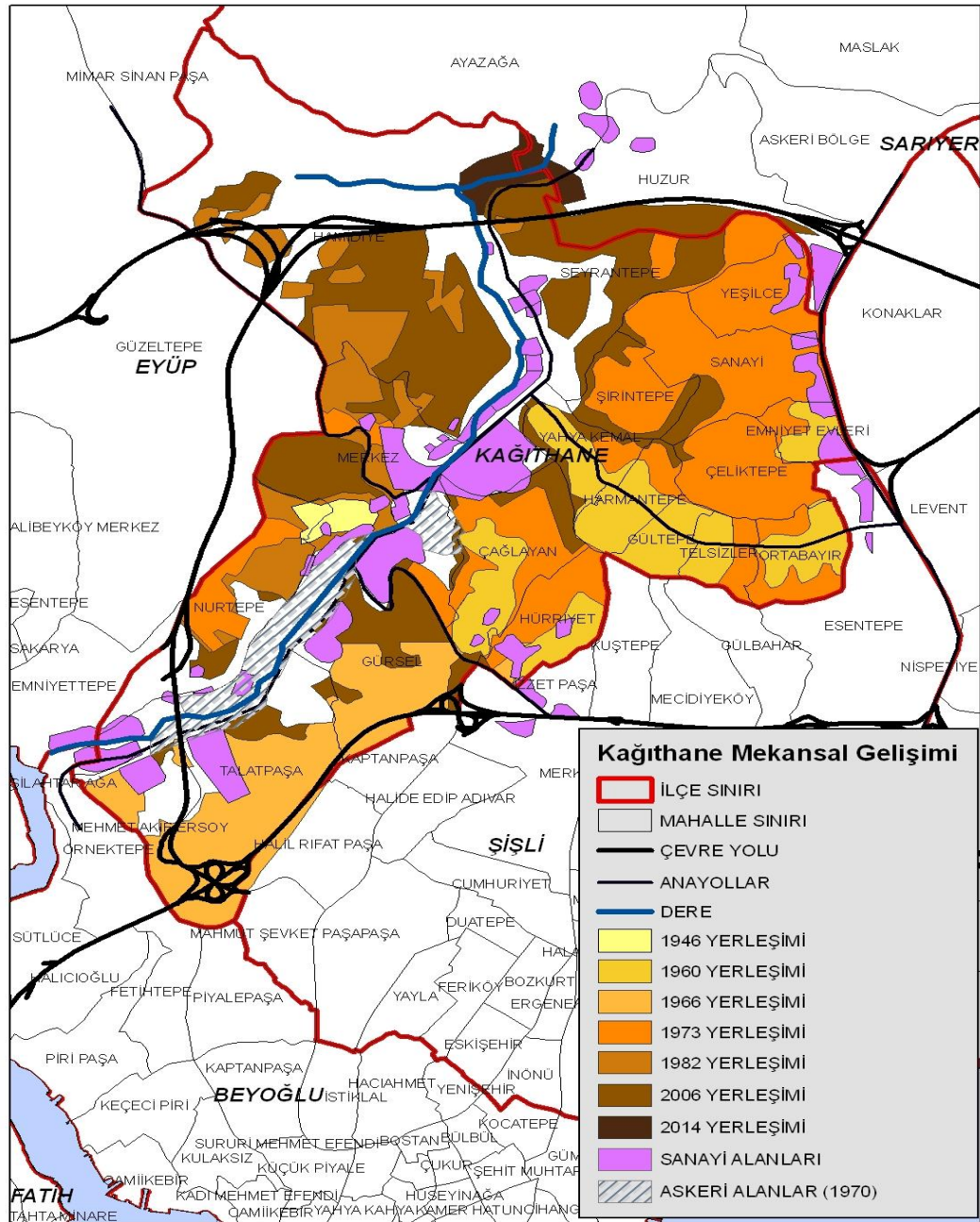
Kağıthane yerleşmesi 1950'li yıllara kadar İstanbul kentinin sebze ihtiyacını karşılayan yani pazar için üretim yapan bir kırsal yerleşme olmuştur. Kıray'ın saçaklanma tanımında olduğu gibi, 1950'li yıllardan itibaren Haliç'teki sanayinin yayılma etkisi ve Şişli, Bomonti ve Levent bölgelerindeki sanayinin etkisiyle ticari etkinliklerin yanı sıra sanayi tesisleri de kurulmaya başlanır. Konut ihtiyacı ise kiralık konutlardan çok, ilerleyen bölümlerde anlatılacağı gibi, ilk etapta köy nüfusu için yeni konut alanlarının açılması ve daha sonra gecekondulaşma ile karşılanacaktır.

Kağıthane'de yerleşiminin gelişimi, İstanbul hava fotoğrafları ve 1973 Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporu'ndan elde edilen bilgilerin yer aldığı Harita 5'te gösterilmiştir. 1946 yılı hava fotoğrafında Kağıthane küçük bir kırsal yerleşme olarak görülmektedir. 1960'lı yıllarda ise Kağıthane Deresi'ni geçerek köy yerleşiminin karşı yamaçlarında gelişen bir bölge oluşmuştur.¹¹ 1960 yılında Çağlayan ve Hürriyet Mahalleleri, Yahya Kemal, Harmantepe, Gültepe, Telsizler, Ortabayır Mahalleleri ve Emniyetevler Mahallesi'nde yaygın bir gecekondulaşma yerleşimi oluşmuştur. 1966 yılındaki bilgiye göre Gürsel, Talatpaşa ve Mehmet Akif Ersoy Mahallelerinde de yoğun olarak yerleşildiği görülmektedir. Bu iki bilgiden anlaşıldığı kadarıyla 1960'lı yıllarda Kağıthane, köy yerleşiminin devamı olarak genişlememiş, Kağıthane Deresinin doğusuna sıçrayarak merkezden bağımsız bir gelişme göstermiştir. Bu

¹¹ 1973 yılında, Gürsel, Talatpaşa ve Mehmet Akif Ersoy Mahalleleri Şişli İlçesine bağlı olduğundan, bu yıl hazırlanan Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporu'nda bu mahallelerin mekansal bilgisi yer almamaktadır. Bu nedenle 1960 ve 1973 yılı yerleşim lekesi bilgisi bu mahalleleri içermemektedir. Bu mahallerle ilgili görsel bilgi İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin internet sitesinde yer alan 1966 yılı hava fotoğrafından elde edilmiştir. Fakat bu yıla ait hava fotoğrafında da Kağıthane'nin bu üç mahallesinin kuzeyinde kalan kısım yer almamaktadır. 1960'lı yıllardaki mekansal yayılma ancak her iki veri bir arada değerlendirildiğinde elde edilebilmektedir.

gelişme 1970'li yılların başında (1973) önemli bir büyüklüğe ulaşmış, yerleşimin doğu yakasındaki mahallelerin tümü yerleşim alanı haline gelmiştir. Batı yakasında ise köy yerleşimi 1970'li yıllarda Nurtepe'ye ve Sular İdaresine doğru genişlemişse de esas gelişme 1980'li yıllarda başlamıştır. 2000'li yıllarda ise Kağıthane ilçesi tamamen yapılaşmıştır.

Harita 5. Kağıthane mekansal gelişimi. (1945- 2014)

2.1.3. Kağıthane'nin Mekansal İnşasında Göçün Etkisi

1950-80 döneminde Türkiye kentleşmesinin belirleyici sosyal olgusu göçtür. Şengül bu dönemin temel karakteristiğinin kentlere göç olduğunu ve bu nüfusun oluşturduğu emek gücünün kentleşmenin en önemli biçimlendiricisi olduğunu belirtir. Bu nedenle yaptığı dönemleme çalışmasında dönemi “emek gücünün kentleşmesi” dönemi olarak tanımlar (Şengül, 2009; 122- 137).

Kağıthane de İstanbul'un erken dönemde ve hızla göç alan bölgelerinden birisidir. İstanbul'a göç tarihsel olarak her dönemde söz konusu olmuşsa da, 1950 sonrasında ayırt eden özellik göç eden nüfusun büyüklüğü ve hızıdır. Kırdan kente doğru yaşanan bu hızlı göçün nedenleri arasında tarımsal/ kırsal yapının değişimi ve kentlerde gelişen sanayi sektörünün yarattığı istihdam olanakları görülür.¹²

Kırsal yapıda yaşanan değişim, Türkiye'nin yeni ekonomik gelişme eğilimleriyle ilişkilidir. Korkut Boratav, İkinci Dünya Savaşından sonra ve 1953'e kadar “dünya ekonomisi ile hammaddeci ihtisaslaşmaya dayanan bütünleşme eğiliminin” etkili olduğunu belirtir. Bu doğrultuda tarım, madencilik ve inşaat sektörlerinin geliştirilmesi kalkınma anlayışının temelinde yer almıştır (Boratav, 2009; 94, 101). Tarım sektörünün dış pazara dönük olarak geliştirilmesi ve üretim miktarının artırılması için geliştirilen iki temel strateji, kırsal yapıda yaşanan değişimleri de açıklamaktadır. Bunlar, 1945 yılında çıkartılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve

¹² Tarım topraklarının artırılmasının ve makineleşmenin kırsal yapıda yarattığı etkiye ilişkin tartışmalarda iki açıklama yer almaktadır. Bunlardan birisi, tarımda makineleşme nedeniyle iş gücü ihtiyacının azalması ve dolayısıyla topraksız tarım işçilerinin (ortakçı ya da yarıcılar) işsiz kalması biçiminde açıklanır. Diğer bir görüş ise, makineleşmeye rağmen 1960 yılında hala tarımda insan gücüne ihtiyaç olduğunu, bu açıklamanın yeterli olmadığını savunmakta ve temel nedenin tarım gelirlerinin geçim için yeterli olmamasında yattığını, bu nedenle kentlere göç edenlerin ilk etapta küçük toprak sahibi köylüler olduğunu savunur. Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun topraksız köylülerin bir kısmına küçük de olsa tarım arazisi dağıtmıştır ve küçük toprak sahibi köylüler topraklarını kiraya vererek kentlere göç etmiştir (Yıldırım, 2010: 410). Bu durum kentlere göç eden nüfusun kırsal ilişkilerinin uzun yıllar devam etmesinde de etkili olmuştur. 1950'lerin sonunda toprak dağıtımı durmuş, bu durum ortakçı ve yarıcılarını, topraksız tarım işçilerinin toprak sahibi olma fırsatını ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle 1960 sonrasında göç edenlerin büyük kısmını bu topraksız tarım işçileri, ortakçı ve yarıcılar oluşturmuştur (Yıldırım, 2010: 426). Kırdan kente göçün nedenlerine ilişkin ayrıntılı bir tartışma için bkz. Yıldırım, 2010. Ayrıca Bu dönemde kırsal yapıdaki değişimi gösteren açıklayıcı bir şema için bkz. Tekeli'den aktaran, Yıldırım, 2010; 417.

ABD'nin Marshall yardımlarına¹³ dayalı olan tarımda makineleşmedir (Yıldırımaz, 2010; 404).

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'yla, tarımsal amaçlı kullanılmayan alanlar tarıma açılmış, 1947-1962 yılları arasında 1,8 milyon hektar arazi 360.000 aileye dağıtılmıştır (Yıldırımaz, 2010; 405). 1945 yılında ekilebilir toprak miktarı 12.664.000 hektardan 1960 yılında 23.264.000 hektara yükselmiş; Marshall yardımlarıyla ise 1948'de traktör sayısı 1.750 iken, 1957'de 44.144 olmuştur (Kıray, 2007; 69).

Bu dönemde yaşanan göçün özelliklerinden birisi göçün tüm aile ile birlikte gerçekleşmemiş olması ve geçici olduğu düşünülerek başlamasıdır. Ailenin erkek bireyleri kente kısa süreli, bazen mevsimlik çalışmak için göç etmişlerdir. Gurbetçilik¹⁴ olarak da tanımlanan bu süreç sonunda kente yerleşme kararı alınmaktadır. Bu kararın alınmasında, kentte geçinecek yeterli geliri elde edebilmek ve barınma ihtiyacı için belli bir birikim sağlamak etkili olmuştur.

Kırdan kente göç 1950-1980 arası dönemde Türkiye genelinde önemli bir hız kazanmıştır. 1935 yılında doğduğu yer dışında yaşayanların sayısı 1.104.177 iken, 1950'de 1.692.933'e, 1955'te 2.504.954'e, 1960'ta 3.178.722'ye çıkmıştır (Tümertekin'den aktaran, Kaygalak, 2009: 77). 1950'lerin sonları ve 1960'lı yıllarda köylüye toprak dağıtılması çeşitli nedenlerden durmuş, bu tarihten önce kırdan kente göçün sınırlı kalmasını sağlayan bu mekanizma ortadan kalkmış ve göç hızı giderek artmıştır (Yıldırımaz, 2010: 426). Göç dalgası öyle bir hız kazanmıştır ki, 1965-70 yılları arasında beş yıl içinde nüfusun %12'si yer değiştirmiştir (Tekeli ve Erder'den aktaran, Kaygalak, 2009: 79).

¹³ Marshall Yardımları: ABD'nin Marshall Planlarına dayalı yardımlarla, İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkan Avrupa ülkelerinin ekonomik gelişmesinin yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Türkiye de plan dahilinde tarımsal ekonomi ağırlıklı bir ülke olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda tarımsal üretimin artırılması için bir yandan verimin artırılması, bir yandan da ekilen tarım toprağının artırılması gereklidir. Bunun için Marshall Yardımları kapsamında tarımda makine kullanımı artırılmıştır.

¹⁴ Gurbetçilik ile ilgili Bkz. Karpaz, 2003: 100.

Tablo 4. 1927- 1965 Kentsel ve Kırsal Nüfus.

	Kentsel nüfus	Kırsal nüfus	Türkiye toplam
1927- 1965 arası nüfus artışı (%)	227,44	98,92	130
1927'de toplam nüfus	3.302.046	10.347.224	13.648.270
1965'de toplam nüfus	10.808.869	20.582.338	31.391.207

Kaynak: Karpat, 2003; 108

İstanbul, kırdan kente göçün yoğun olarak yaşandığı kentlerden birisidir. Tablo 5'e baktığımızda, İstanbul dışında doğmuş olup, İstanbul'da yaşayanların sayısının giderek arttığını, oransal olarak da 1950- 80 arasında %10 civarında bir artış olduğunu görmekteyiz. İstanbul dışında doğmuş olanların sayısı 1950'de 545.803 iken, 1960'ta yaklaşık iki katına çıkarak 1.061.549, 1980'de ise 2.928.584 kişi olmuştur (Öztürk, 2007: 112).

Tablo 5. Doğum Yerine Göre Nüfus, İstanbul, 1935-2000

Yıl	Toplam	İstanbul Doğumlu		Başka Yer Doğumlu		Bilinmeyen
		Sayı	%	Sayı	%	
1935	883.599	502.449	56,86	381.150	43,14	-
1945	1.078.399	530.023	49,15	548.376	50,85	-
1950	1.166.477	617.189	53,07	545.803	46,93	3 485
1955	1.533.822	697.555	45,68	829.363	54,32	6 904
1960	1.882.092	811.576	43,33	1.061.549	56,67	8 967
1965	2.293.823	940.570	41,05	1.350.877	58,95	2 376
1970	3.019.032	1.103.976	36,58	1.914.342	63,42	714
1975	3.904.588	1.755.305	44,97	2.148.040	55,03	1 243
1980	4.741.890	1.811.587	38,22	2.928.584	61,78	1 719
1985	5.842.985	2.276.862	38,97	3.565.245	61,03	878
1990	7.309.190	2.723.795	37,27	4.583.610	62,73	1 785
2000	10.018.735	3.780.542	37,76	6.231.129	62,27	7 064

Kaynak: Öztürk, 2007: 112

Kağıthane, İstanbul gibi 1950 yılından sonra hızlı bir nüfus artışıyla karşı karşıya kalmıştır. 1950'de 1.431 kişi olan nüfus, 1980'e gelindiğinde 175.540 kişiye ulaşmıştır. Bu hızlı nüfus artışının en önemli nedeni, bu dönemde Türkiye'deki tüm büyük şehirlerde yaşanan kırdan kente göçtür. Bunun yanı sıra yurtdışından ve İstanbul kenti içerisinde gelen göçler, nicelik bakımından önemli bir etkiye sahip

olmasa da sosyal ve mekansal yapıya önemli etkilerde bulunmuşlardır.

Tablo 6'te Kağıthane ve İstanbul nüfus artış hızları karşılaştırılmıştır. 1950'lerde hem İstanbul'da hem de Kağıthane'de nüfus artış hızları yükselmeye başlamış fakat Kağıthane'de yaşanan nüfus artış hızı 1970'lere kadar İstanbul genelinden çok daha yüksek seyretmiştir. Kağıthane'de nüfus artış hızının en yüksek olduğu 1955-60 yılları, sanayi gelişiminin başlamasına denk gelen yıllardır ve İstanbul'la karşılaştırıldığında son derece yüksek bir değere sahiptir. 1955- 60 arası Kağıthane'de nüfus artış hızı % 17,38 iken, İstanbul'un nüfus artış hızı % 1,60'tır. Bu değerler aynı zamanda İstanbul'a yaşanan göçün en önemli adreslerinden birinin Kağıthane olduğunu göstermektedir. Kağıthane nüfusunun İstanbul içindeki payına baktığımızda, 1950-70 yılları arasında yükseldiği, 1970 yılından sonra ise yavaş yavaş düştüğü görülmektedir.

1950'li yıllardan itibaren Kağıthane'ye yaşanan göç dalgasında, ekonomik nedenlerle Anadolu'dan gelen göç esas ağırlığı taşımaktadır. Önceki bölümlerde de aktarıldığı üzere, 1950 öncesinde Kağıthane'deki büyük toprak sahiplerinin yanında mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanlar, bu göçün ilk temsilcileridir. Kastamonu ve Sivas'tan genel mevsimlik işçiler, 1950'den sonra Kağıthane'ye yerleşmişler, gecekondulaşmanın ilk temsilcilerinden olmuşlardır (KTSP, 2014: 160).

Ekonomik nedenlerle yaşanan Anadolu'dan göçün yanı sıra, ülke dışından ve kent içinden gelen göçler de Kağıthane'nin sosyal ve mekansal biçimlenişinde önemli etkilere sahiptir. 1950 ve 1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Müslüman nüfusun göçü söz konusu olmuştur. Bu yıllarda yaklaşık 150.000 kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir. İstanbul'a yerleştirilen göçmen aile sayısı ise 255'tir (Tanoğlu, 1952: 132, 155).

Tablo 6. Kağıthane ve İstanbul Nüfus Gelişimi¹⁵

Yıllar	Kağıthane	İstanbul	İstanbul içinde payı (%)	Kağıthane nüfus artış hızı (%)	İstanbul nüfus artış hızı (%)
1935	1180	758888	0,16	0,22	0,63
1940	1210	815638	0,15		0,93
1945		908050		0,73	0,86
1950	1431	1002085	0,14	6,67	2,24
1955	3084	1297372	0,24	17,38	1,60
1960	22818	1560584	1,46	7,82	1,20
1965*	56157	1792073	3,13	5,95	2,22
1970*	111427	2312751	4,82	3,38	4,55
1975*	164448	3904588	4,21	0,57	1,69
1980*	175540	4741890	3,70		
1985*		5842985		1,85	1,88
1990	269042	7309190	3,68		
1995				1,08	1,37
2000	345239	10018735	3,45	0,82	1,17
2005					
2010	416515	13120596	3,17	0,54	1,20
2015	437942	14657434	2,99		

* 1964- 87 yılları arasında Gürsel, Talatpaşa ve Mehmet Akif Ersoy mahalleleri İlçe sınırı dışındadır.

Kaynak: TÜİK Genel Nüfus Sayımları

Kağıthane'ye yerleştirilen göçmen ailelerin sayısını tam olarak bilemesek de Kağıthane Sözlü Tarih Projesinde yapılan görüşmelerden, göçmen ailelere ilişkin bilgi edinebiliyoruz. 1960'ta Kosova'dan göç eden Sefer Beriş Bilal, Kağıthane'de yerleşmelerinin nedeninin kendilerinden önce göç etmiş olan bir hemşerileri olduğunu belirtiyor. *“1952’de eski adıyla Yugoslavya, yeni adıyla Kosova’da doğdum. 1960 yılında Türkiye’ye geldik. Hayat Gülen diye bir ağabeyimiz vardı. Bizim köylümüz oluyor. Bizden daha önce gelmiş. Biz onun evine geliyoruz; onun*

¹⁵ Nüfus artış hızı aşağıdaki formüle göre hesaplanmıştır. (Kocaman, 2002: 3)

$$\log e \frac{P_{t+n}}{P_t}$$

$$r = \frac{\log e \frac{P_{t+n}}{P_t}}{n}$$

P_{t+n} = Son sayım nüfusu

P_t = Bir önceki sayım nüfusu

r = Nüfus artış hızı

n = İki sayım arasındaki yıl sayısı

evinde ikamet ediyoruz ...” (Sefer Beriş Bilal, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Ailesi Balkan göçmeni olan Osman alışkan 1950 sonrasında Yugoslavya'dan göç eden ailelerin Kağıthane'ye yerleşmesini şöyle anlatıyor:

“Göçmenler çok kalabalık geliyorlardı. 8-10 kişilik bir aile gelmişti bizim karşı evimize, iki odalı bir evde kaldılar. Hepsi aileboyu çalışırdı. Kadın, ocuk hepsi çalışırdı. Pırnal Mahallesi'ne [Hamidiye] çok taşındılar. Yugoslavya'dan gç, 57-58'li yıllardan sonra başladı. Pırnal Mahallesi'ne babamın tarafından insanlar geldi. Ondan önce tek-tük Rumeli'den gelen kişilere orada yer gösteriyorlar, ev yapılyordu. Kirada da doğru dürüst ev yoktu. Gelip, üç beş ay, tek göz odada kalıyorlardı. Kısa bir süre sonra onlara yer gösterildi, kendi evlerine taşındılar.” (Osman alışkan,KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Bu dönemde göç eden nüfusun iskan edilmesi, konut ve iş edinebilmeleri için 2510 sayılı İskan Kanunu kapsamında çeşitli uygulamalar yapılmıştır. (İskan Kanunu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cumhuriyet Dönemi Kağıthane Gelişimi bölümü). Konut edindirmek için, biri çiftçiler biri de sanatkar göçmenlere uygun olacak şekilde iki tip konut inşa edilmiştir. “1951'de 7.748 köy tipi, 2.087 Şehir tipi, 427 hazır ev olmak üzere toplam 10.262 ev, 1952'de ise 8.933 köy tipi, 4.576 Şehir tipi, 399 hazır ev olmak üzere toplam 13.908 ev yapılarak göçmenlere teslim edilmiştir.” (olak, 2013: 135). Ayrıca ifti ailelere tarım yapabilmeleri için arazi de tahsis edilmiştir. İki kişilik bir aileye ortalama 40-50 dönüm verilmiştir. İskan Kanunu kapsamında tahsis edilen arazilerin belirli süreler içerisinde amacı dışında kullanılması ya da el değiştirmesi durumunda geri alınması söz konusudur.

Kağıthane'de konut ve tarım amaçlı tahsis edilen arazilerin çoğu daha sonra gerek kendilerine tahsis edilenler tarafından, gerek farklı oyuncular tarafından parsellenip satılarak gecekondü gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Aynı zamanda tahsis yöntemi ve kullanım amacını ihlal eden durumlarda tahsis edilen gayrimenkulun geri alınması kuralı da daha sonraki dönemlerde mülkiyet karmaşasına yol açacaktır.

Kağıthane'ye gelen başka bir güç ise İstanbul içerisinden, Menderes İmar Operasyonları neticesinde yaşanmıştır. Bu nüfusun bir kısmı Grsel ve Talatpaşa mahallelerindeki göçmenlerin iskanına yönelik yapılan konutlara, bir kısmı ise Gültepe'de parselasyonu yapılan bir bölgedeki boş araziye yerleştirilmişlerdir.

Göçmen konutları 3 etap halinde Gürsel ve Talatpaşa Mahallelerinde inşa edilmiştir. Yaklaşık 300 konuttan oluşan bu sosyal konutlar, altyapı eksiklikleri ve kent merkezine olan uzaklığı nedeniyle göçmenler tarafından tercih edilmemiş, Adnan Menderes'in İstanbul'da yürüttüğü ve 1956'da başlayan imar operasyonları nedeniyle evleri istimlak edilenlere tahsis edilmiştir. Talatpaşa ve Gürsel Mahallelerinde yer alan Göçmen konutlarına yerleşenler ağırlıklı olarak Beşiktaş'tan ve Topkapı'dan gelenler olmuştur. Bu konutlara yerleşenlere yalnızca kullanım hakları verilmiş ve her ay belli bir miktar kira ödemek zorunluluğu getirilmiştir. 1984'te belli bir bedel karşılığında konutlar kullanıcılarına satılmış ve böylece özel mülkiyete geçmiştir. (KSTP, 2014: 22).

1950 yılında Sivas'tan göç edip Beşiktaş'a yerleşmiş olan Yakup Macit, Barbaros Bulvarı'nın açılması sırasında hem evi hem de dükkanı istimlak olunca, Kağıthane'deki göçmen konutlarına yerleştirilmelerini şöyle anlatıyor:

“1950-54 gibi Beşiktaş'ta istimlak oldu, yollar açıldı. Benim hem evim hem dükkanım olduğu için devlete müracat ettim. Demokrat Partiye, İlçeye müracat ettim. oradan bize Okmeydanında [Talatpaşa Mahallesi] ev verdiler. Burası yapılı bir evdi. 1954'te burada devletin verdiği resmi parselli evlere geldim. Göçmen konutları diye geçiyor. Beşiktaş'taki yerimiz güzeldi. Orada kiradaydık ama buraya gönderdiler.” (Yakup Macit, KSTP, yayınlanmamış görüşme)

Menderes operasyonlarıyla yapılan istimlaklerde konut ya da işyerlerini kaybedenler için ayrıca Kağıthane'de boş arsalar da verilmiştir. Bu amaçla İstanbul Belediyesi ve Kağıthane Köyü arasında yapılan bir protokolle Gültepe'de bir bölge İstanbul Belediyesi'nin kontrolüne geçmiş, 62,5 m²'lik parsellere ayrılarak evleri yıkılanlara tahsis edilmiştir. Arsaların mülkiyeti Kağıthane köyünde kalmış, ev yapanlara yalnızca “parsel kağıdı” verilmiştir (KSTP, 2014: 108).

Nurten Öztop, Gültepe'de yaptığı araştırmada, Gültepe'nin kuruluşunda bu arsaların dağıtımının önemli rolü olduğunu belirtir. 300 kişiye yer verildikten bir yıl sonra jandarma karakolu da kurulmuştur. Öztop'un aktarımına göre bölgede yalnızca istimlaklerle gelenler değil, Anadolu'dan göç edenler de bulunmaktadır (Nurten Öztop, 1967).

Menderes operasyonlarının bir başka etkisi ise Niyazi Resneli'nin belirttiği üzere, istimlak ücretlerinin yatırım aracı olarak kullanılmasıdır. Yapılan en temel yatırım ise arsa ve arazi alımıdır. Resneli parselleyip satma biçiminde gelişen arsa spekülasyonlarının başlangıcında bu toplu halde elde edilen istimlak parasının yer aldığını düşünmektedir (Resneli, 1955).

Kağıthane'nin sanayileşmesi döneminde emek gücünün Kağıthane'de toplanmasının önemli bir etkisi vardır. Yukarıda da tartışıldığı üzere sanayi yer seçimi kriterlerinden birisi de özellikle emek yoğun üretim biçimine sahip sanayi için ucuz emeğe yakın olmaktır. Kağıthane'nin küçük bir köyden bir işçi havzasına dönüşmesinde, Türkiye'de tarımsal yapıdaki değişimlerin ağırlığı büyüktür. İlerleyen bölümlerde görüleceği gibi 1950'li yıllar Kağıthane'de sanayi tesislerinin kurulmaya başladığı yıllardır. Bu yıllarda belli bir sanayi işgücü istihdamı yaratsa da bölgenin sanayi havzası niteliğini kazanması ancak 1960'lı yıllardan sonra yaşanacaktır. Kağıthane'nin bu ilk yıllardaki çekici özelliğinde, bölgenin göç edenlerin yerleşimine uygunluğunu sağlayan Balkan göçmenlerine ve Menderes operasyonlarıyla yapıları istimlak edilenlere sağlanan olanaklar vardır. Göç eden bu iki kesime dönemin iskan ve istimlak yasalarının öngördüğü biçimde ev, arsa ve araziler dağıtılmış, bunların varlığı bir yandan yapılaşmaya uygun alanları ortaya çıkarmış, fakat yasaların uygulanmasındaki karmaşa nedeniyle de spekülasyona uygun mülkiyet belirsizlikleri yaratarak arsa alım satımının ve gecekonduların gelişiminin önünü açmıştır.

2.2. Sanayinin Yerleşikleşmesinde Mekanın Etkisi ve Sanayinin Yapısal Özellikleri

2.2.1. Sanayinin Yerleşikleşmesinde Mekanın Etkisi

Sanayi yer seçimi teorilerinde, sanayinin yer seçim kriterlerinden bir kısmı da taşıma maliyetlerinin minimum tutulmasıyla ilgilidir. Kağıthane'nin sanayileşmesinde bunlardan pazara yani kent merkezine yakınlık ve su kaynaklarına yakınlık kriterleri önem kazanmıştır. Ulaşım olanaklarının gelişmesi de maliyetleri düşüren bir

etkendir. Bunların yanı sıra sanayinin bir arada bulunma eğilimi de etkili olmuştur. Orta ve küçük ölçekli sanayilerin bir arada bulunduğu bölgeler bu firmaların büyümesine de hizmet etmektedirler. Buna kuluçka ya da küvez etkisi denmektedir. Kağıthane, yeni kurulan sanayi firmalarının büyümesine olanak sağlayan bir kuluçka bölgesi olarak da görev görmüştür.

Tümertekin, 1970'li yıllarda İstanbul'daki sanayi gelişimini araştırdığı çalışmasında, Alibeyköy ve Kağıthane yerleşmelerinde madeni eşya sanayinin gelişimini ucuz ve geniş arazi varlığına ve merkeze yakınlık kriterlerine bağlamaktadır.

“Madeni eşya kolunda hafif sanayinin genellikle şehrin içinde, ağır sanayinin de “çevre”de yer almış olduğu görülür. Ancak burada Alibeyköy ve Kağıthane vadilerinin bir ayrıcalığı vardır. Kağıthane vadisi resmen sanayi bölgesi olmamakla beraber, önce Köy Kanunu, sonra da ayrı belediye statüsüne tabi tutulduğundan burada hemen bütün sanayi faaliyetleri, bu arada madeni eşya sanayi, hızla gelişmiştir. Kağıthane'deki madeni eşya sanayi kuruluşları 1970'te 19'u bulmuştur. ... Kanımızca Kağıthane vadisi, sanayi bakımından nispeten ucuz ve geniş arazi ve merkezi iş alanlarına yakınlık olmak üzere iki yönlü üstünlüğe sahiptir.” (Tümertekin, 1997: 179-180).

Ulaşım olanakları, sanayini yer seçiminde önemli özelliklerden birisidir. Haliç'te Sünnet Köprüsü civarı hem sanayi tesislerinin mal ikmali için hem de Haliç yolcu vapurlarının yanaştığı bir iskele olarak kullanılmıştır. Silahtarağa Elektrik Santrali, Etibank gibi üretim tesisleri mal ikmalini buradan yapmıştır. Burada bulunan vapur iskelesi 1966'da yanmış, daha sonra yeniden inşa edilmeyip bu bölge doldurulmuş, vapur seferleri de son bulmuştur (KSTP, 2014: 65). Kağıthane Sözlü Tarih Projesi'nde yapılan görüşmelerde Haliç İskelesi'nin ulaşım için ne kadar önemli bir işlev sergilediği görülmektedir.

“Hemen karşı akabinde çivi fabrikası, tırmık fabrikası, karşı tarafında Akarçeltik Pirinç Fabrikası vardı, Çanakkale'den Trakya'dan motorla, Sünnet Köprüsü'nden çeltik gelirdi, şu anda Sadabad'ın olduğu yerde. Hemen Sünnet Köprüsü'nün yanında deniz iskelesi vardı. Bu iskeleye yolcu vapuru gelirdi. 1966'ya kadar bu vapur çalışırdı. Bir gece yakıldı; sonra iskelenin yeri dolduruldu. Sonra da yerine, dükkan, tamirci atölyesi yapıldı, 6-7 tane. Deniz işletmeciliği buraya çok az vapur gönderirdi. Hemen yanında Etibank'ın tesisleri vardı, oraya deniz yoluyla alüminyum külçeler gelirdi. Orada işlenir ve dağıtırdı. Hemen karşısında Tekel'in depoları vardı. Bu kahve depolarına, kahveler gelirdi, çuvallarla. Hamallar taşırdı.” (Eyüp Doğan, KSTP, 2014: 66).

Deniz ulaşımının ve Haliç'in sanayi tesisleri tarafından kullanımına bir örnek de 1955 yılında Kağıthane'de üretime geçen Şark Mensucat ve Polisan sanayi kuruluşlarının sahibi Necmettin Bitlis'in anlatımında yer almaktadır.

“Fakat şimdi Kağıthane’de düşünüyorum, hammadde Kanada’dan varillerle geliyor. Gemilerle, şileplerle. Geliyor Ahırkapı’da gemi duruyor, oradan mavnalara indiriliyor bu variller. Çubukluda belediyenin gaz deposu var. Oraya çıkarılıyor bunlar. Karşı sahilde. Orada gümrük muamelesi yapılıyor. Tekrar mavnalara indiriliyor tekrar karşı sahile geçiyor. Fabrikaya geliyor tanklara bunlar teker teker boşaltılıyor. Nakliye parası varil parası bilmem şu. Menşei fiyatının iki misline mal oluyor.” (Necmettin Bitlis, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Toplu taşıma sisteminde yaşanan değişim de Kağıthane'deki yerleşme/yapılaşma hızını etkilemiştir. 1950'lerin başında Kağıthane'de iki ulaşım türü vardır. Birincisi Haliç su taşımacılığı ikincisi de karayolu taşımacılığıdır. Haliç ve Kağıthane deresi gerek yolcu ulaşımı gerek sanayi tesislerinin hammadde ve mamul madde taşınmasında kullandığı bir ulaşım türüdür. Karayollarının geliştirilmesi ve Haliç'in alüvyonlarla dolması su ulaşımının kullanılamamasına yol açmıştır.

Menderes'in imar operasyonları, İstanbul yol sistemini ve ulaşım sistemini değiştirmiş, raylı sistemlerden motorlu taşımacılığa geçilmiştir. 1960 yılında İstanbul toplu taşıma sistemine giren özel minibüsler bir yandan yeni gelişen konut bölgelerinin – daha çok gecekondu mahalleleri- kent merkezi ve iş alanlarıyla bağına sağlıyor, bir yandan da bu sayede bu bölgelerin giderek yoğunlaşması ve genişlemesine de yol açıyordu (Tekeli, 2009a: 53- 55). Minibüs hatlarının gelişimi aynı zamanda kentin hangi bölgesinin gelişmekte olduğunu da gösterir niteliktedir. 1965 yılında İstanbul'daki toplam minibüs sayısı 1700, taşınan yolcu sayısı 425.000'dir. 1971 yılında minibüs sayısı 3125 olmuş, hat sayısı 19'u bulmuştur (Tekeli, 2009a: 60-72). 1973 Kağıthane plan raporunda bu tarihlerde Eminönü, Taksim ve Hürriyet Meydanından Kağıthane mahallelerine gelen 5, Sünnet Köprüsü'nden geçen 2 minibüs hattı bulunmaktaydı (Yetman, 2013: 87).

Sanayinin yer seçiminde yığılma ekonomilerinden yararlanma isteği de vardır. Christaller, merkezi yerler kuramında yığılma ekonomilerinin üretim maliyetlerini düşürücü etkide bulunduğunu, üretilen malın ucuz olmasının pazarın genişlemesini

de sağlayacağını belirtmiştir. Bu nedenle birbirini tamamlayan ekonomik aktiviteler bir arada yer seçerler (Arslan, 1997; 38). Örneğin birbiriyle girdi-çıktı ilişkisi içinde olan tekstil firmaları Kağıthane içinde ağırlıklı olarak Çağlayan ve Gürsel mahallelerinde, mobilya firmaları Çağlayan Mahallesi, alüminyum firmaları ise Hürriyet mahallesinde yerleşmişlerdir. Bu yığılma noktası firmaların ulaşım ve işçilik maliyetini düşürebilmektedir.

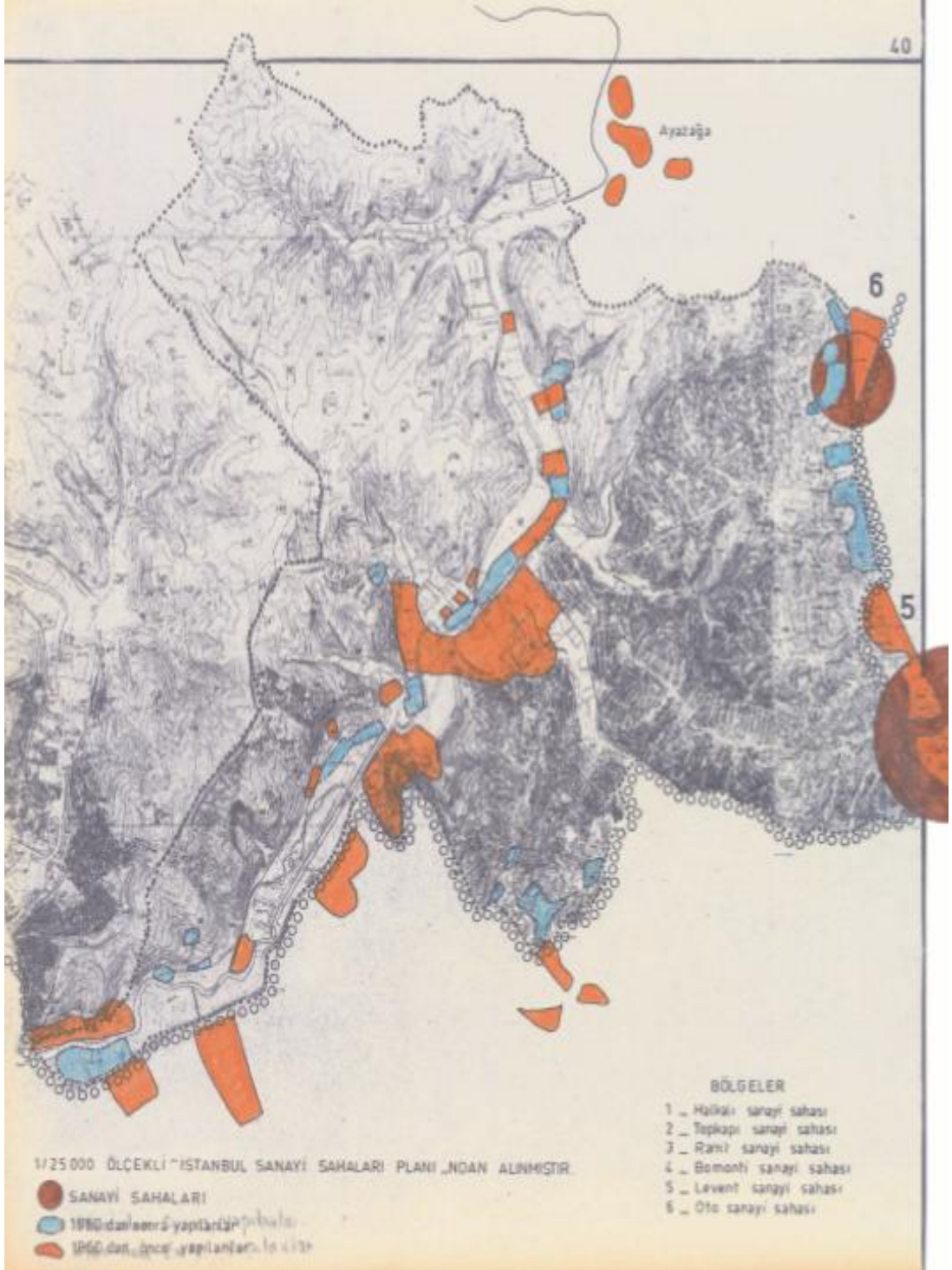
Kağıthane İlçesi sanayi tesisleri için büyüme fırsatı sunan *kuluçka* niteliği de taşımaktadır. Kuluçka hipotezine göre, küçük firmalar yığılma ekonomilerinden yararlanırlar ve firma büyüklüğü arttıkça kentte üretim yapılarına daha uygun olan yerlere hareket ederler. Kıray, bu süreçte küçük firmaların hareketini şöyle anlatır: *“zanaatkarlık yörelerini kuluçka makinesi, kuvöz gibi kullanarak en küçük imalat biriminden zaman içinde teknolojiye ve örgütlenmede adım adım büyüyen, her büyümede kendine yeni yer seçen, sonunda şehir içi mekana sığmayarak şehir dışına kayan ve taşan orta çaplı sanayi birimi haline gelen girişimlerdir.”* (Kıray, 2007: 159). Bu hipotezde küçük firmaların kentin merkezindeki bölgelerde yer seçtiği, büyüdükçe buradan kentin çeperine doğru hareket ettiği düşünülür. Bu hareket sayesinde metropolitan alan çeperlere doğru büyür. Kağıthane, bu büyüme esnasında kent merkezinin genişlemesiyle bir yandan büyüyen orta büyüklükteki sanayi firmalarının yer seçtiği ikinci büyüme noktası olmuş fakat bir yandan da Kağıthane'de oluşan gerek sanayi gerek işgücü yığılmasının yarattığı olanaklardan yararlanan kuluçka görevi görmüştür. Bu saptamayı doğrulayan diğer bir bulgu da, kuluçka yaklaşımına göre merkezde yer alması beklenen daha genç firmaların merkez çeperinde yer seçmiş olmalarıdır. Bilindiği üzere ‘kuluçka’ yaklaşımına göre kuruluşların ilk aşamasında, küçük firmalar yığılma ekonomilerinden yararlanmak için metropol alanların merkezinde konumlanma eğilimi gösterirler. Dolayısıyla genellikle merkezdeki firmaların yaşı ortalamanın altındadır. Ankara sanayi firmalarına ilişkin yapılan bir çalışmada, yer değiştiren firmaların yaşlarına bakılmış, buna göre 1988-2007 yılları arasında ortalama yaşların merkezde değil, merkez çevresinde daha düşük olduğu görülmüştür. Merkez çevresinde oluşan yeni sanayi alanlarının merkezin kuluçka işlevini de üstlendiğini göstermiştir (Bostan, Erdoğanaras, Görer Tamer, 2010: 92).

2.2.2. Kağıthane İçerisinde Sanayinin Mekansal Dağılımı

Kağıthane'deki sanayi bölgeleri İstanbul'un iki önemli sanayi aksını oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi Kağıthane Deresi- Cendere Vadisi aksı, diğeri ise Büyükdere - Maslak aksıdır. Arada kalan bölge 1950'li yılların sonlarında başlayan gecekondulaşma süreciyle oluşmuş yoğun bir konut bölgesidir. Bu konut bölgesi içerisinde daha çok Çağlayan, Gürsel ve Hürriyet Mahalleleri ile Yeşilce Mahallesi kalan, atölyeler biçiminde gelişmiş küçük sanayi birimleri de yer almaktadır.

Aşağıda yer alan Harita 6'de 1960 öncesi ve 1960-1966 yılları arasında kurulan sanayi tesislerinin bilgisi verilmektedir. 1960 yılı öncesinde Kağıthane Deresi ve Büyükdere Caddesi çevresinde sınırlı kalan sanayi gelişmesi, 1960 yılından sonra mevcut sanayi tesislerinin aralarındaki boşlukları doldurarak devam etmiş, her iki bölgede de sanayi fonksiyonu bakımından yoğunlaşma yaşanmaya başlamıştır. (Yetman, 2013: 56). 1971 yılında yapılan Büyük İstanbul planında 60-68 yılları arasında Haliç- Bomonti- Büyükdere Asfaltının batısının sanayi açısından daha da yoğunlaştığı, bu yıllar arasında kurulan yeni tesis sayısının 64 olduğu belirtilmektedir (Yetman, 2013: 45).

Harita 6. Kuruluş yıllarına göre Kağıthane sanayi alanları; 1960 öncesi ve 1960-66 yılları arası.

Kaynak: Yetman, 2013: 56

Kağıthane içerisinde sanayinin gelişimi, Haliç- Sünnet Köprüsü yönünden kuzeye doğru Kağıthane Merkeze ve oradan da Cendere Yolu boyunca Kemberburgaz'a doğru ilerlemiş, Büyükdere aksında ise batıya, Kağıthane Merkeze doğru gerçekleşmiştir. Sünnet Köprüsü ile Kağıthane Merkez arasında kalan Hasbahçe'nin askeri alan olması, bu yayılma eğiliminin Sünnet Köprüsü bölgesinde sıkışmasına neden olmuşsa da sanayi tesisleri Kağıthane Merkez bölgesinde yeniden yoğunlaşarak Cendere Vadisine doğru dere boyunca devam etmiştir. Tümertekin bu gelişmeyi 1977 araştırmasında şöyle aktarır:

“Cendere Yolu- Kemberburgaz Şosesi: bu alan bir bakıma sanayi faaliyetlerinin Kağıthane vadisi boyunca kuzeye ilerleme hareketinin devamı sayılabilir. Aslında söz konusu gelişmenin kaynağını Haliç çevresindeki sanayiye bağlamak yerinde olur... Vadiyi şehre bağlayan Kağıthane- Hürriyet tepesi yolunun [bugünkü adıyla Kağıthane Caddesi] varlığı ise söz edilen gelişmede büyük rol oynamıştır. Bu rol o derece güçlüdür ki Kağıthane- Hürriyet Tepesi yolu çevresi de sanayi kuruluşlarını ve ona bağlı olarak çeşitli tipte gecekonduları kendine çekmiştir. Bu yol dışında Kağıthane Vadisini şehre bağlayan bir diğer yol, yaklaşık olarak 20 km ötede Cendere mevkiinde Ayazağa Köyü doğrultusunda Büyükdere asfaltına bağlanan yoldur [bugünkü adıyla Altınay Caddesi ve devamında İbrahim Karaoğlanoğlu Caddesi]. Kağıthane vadisindeki sanayi gelişmesinde – Haliç'teki hariç- vadiyi şehre bağlayan bu iki yola yakınlık büyük rol oynamıştır.” (Tümertekin, 1997: 107-108)

Yukarıda Harita 6'de gösterilen sanayi kuruluşlarının mekansal dağılımı bilgisinin yanı sıra, sanayi tesislerinin mahallere dağılımı bilgisi, bize sanayi tesislerinin yoğunluğu ile ilgili bilgi vermektedir.¹⁶ 1970 yılında, Kağıthane'deki sanayi tesisleri Hürriyet Mahallesi, Sanayi Mahallesi, Merkez Mahalle ve Cendere Yolunda yoğunlaşmaktadır.

¹⁶ 1950-70 arası dönemde Kağıthane mahallerinde yer alan sanayi tesislerinin bilgisini, 1973 Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporundan elde edebiliyoruz. Bu listede sanayi kuruluşlarının hangi mahallede ne yoğunlukta olduğuna dair fikir edinebilmekteyiz (Bkz. Tablo6).

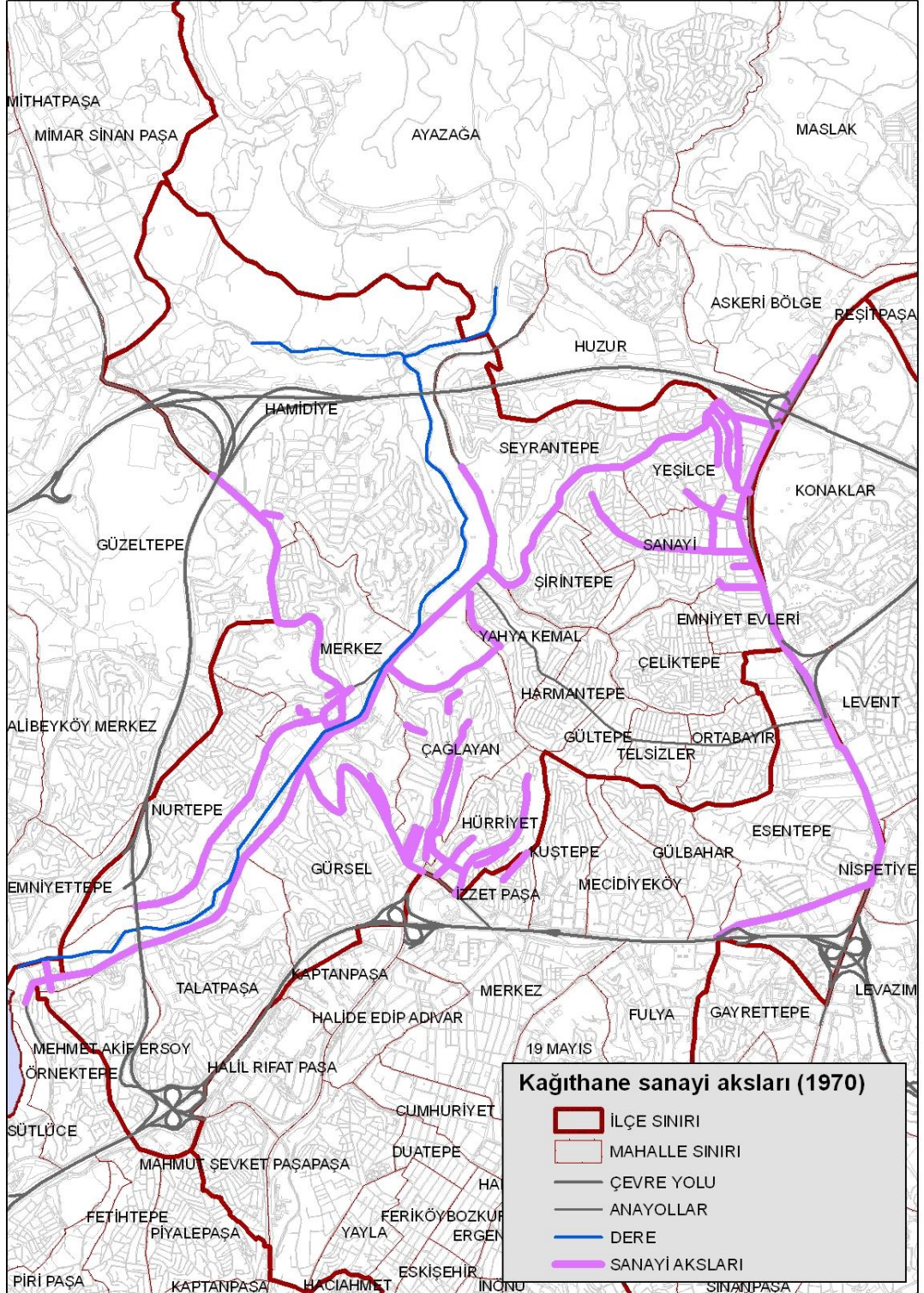
Tablo 7. Mahallelere göre işyeri sayısı (1970 yılı).

Mahalle	İşyeri sayısı
Hürriyet	40
Merkez	36
Cendereyolu	34
Sanayi	28
Mahallesi belli olmayan	22
Yeşilce	16
Çağlayan	15
Nurtepe	8
Gürsel	6
Hamidiye	3
Yahya Kemal	3
Çeliktepe	1
Seyrantepe	1
Toplam	213

Kaynak: 1973 Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporundan elde edilen verilere dayanarak hazırlanmıştır

Aşağıda yer alan Harita 7'da sanayi tesisi bulunan sokak ve caddeler gösterilerek 1970'li yıllardaki sanayi aksları tespit edilmiştir. Kağıthane Deresi ve Cendere Vadisi aksı, Abide-i Hürriyet bölgesinden Kağıthane'ye bağlanan Kağıthane Caddesi aksı ve Büyükdere Caddesi'nden Sanayi Mahallesi'ni geçerek gelen Sultan Selim Caddesi aksı en yoğun sanayi akslarıdır. Bunun yanı sıra sayısal olarak düşük görünse de Yeşilce Mahallesi, belirgin bir sanayi bölgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyükdere Caddesi ile Cendere Yolu'nu bağlayan, Seyrantepe ve Yeşilce mahallelerinden geçen Kağıthane Barbaros Caddesi de önemli sanayi akslarını oluşturmaktadır. Bir kısmı Kağıthane İlçesi sınırları içerisinde kalan Büyükdere Caddesi ise İstanbul'un en önemli sanayi akslarından birisidir.

Harita 7. Kağıthane Sanayi Aksı (1970)

Kaynak: 1973 Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporundan elde edilen verilere dayanarak hazırlanmıştır.

Harita 7’da görüldüğü gibi sanayi tesisleri Hürriyet, Çağlayan, Sanayi ve Yeşilce bölgelerinde mahalle içlerine girmektedir. Bu tesislerin büyük bir kısmı orta ve küçük ölçekli fabrikalardır. Bunların yanı sıra, “küçük sanatlar” olarak tanımlanan atölye ve tamirhaneler de bu bölgelerde yoğunlaşmıştır. Kağıthane’de atölye tipi üretim günümüzde hala devam etmektedir. Hürriyet ve Çağlayan mahallelerindeki atölye yapısının, 1970’li yıllardan beri devam eden bir karakter olduğu anlaşılmaktadır. 1973 Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporu’nda Çağlayan ve Hürriyet mahalleleri için imalathane karakterinde ve apartmanların katlarına dağılmış bir üretim olduğu aktarılmaktadır (Yetman, 2013: 41).

Yukarıda bahsi geçen mahalle ve akslar yanı sıra, Kağıthane imar plan raporunda yer almayan Gürsel, Talatpaşa ve Mehmet Akif Ersoy Mahallelerindeki sanayi tesislerine ilişkin bilgi ise, Kağıthane Sözlü Tarih Çalışmasında yapılan görüşmelerde ortaya çıkmaktadır. Bu anlatımlar sanayi tesislerinin, mahallelerin Kağıthane Deresine yakın bölgelerinde ve daha çok Sünnet Köprüsü civarında yoğunlaştığını göstermektedir. 1973 Kağıthane Plan Araştırma Raporunda yer alan sanayi tesisleri listesinde de Sünnet Köprüsü’nde 9 tesis olduğu, bunlardan 5’inin mermer işleme, 2’sinin ise 50’şer kişi çalıştıran ana metal sanayi kolunda faaliyet yürüttükleri belirtilmiştir. Ayrıca, 1966 ve 1982 yıllarına ait hava fotoğrafları da bölgenin sanayi yoğunluğunu anlatır niteliktedir (Fotoğraf 1). 1966 yılında bu bölgede az sayıda tesis görülürken 1982 yılında bölgedeki üretim tesisi yoğunluğunun son derece yüksek olduğu görülmektedir.

Kağıthane Deresinin Haliç’le birleştiği noktada kurulu olan Sünnet Köprüsü İskelesi, yolcu taşımacılığı yanı sıra, bölgenin sanayi tesislerine de hizmet vermekteyken, 1966 yılında yanmış ve bulunduğu bölge doldurulmuştur. Daha sonra bölgedeki sanayi tesislerinin sayısı giderek artmıştır.

“1966 da iskele bir gece yakıldı. [...] Sonra birileri buraya dükkan yapmaya başladı ve hiçbir kimse buraya müdahale etmedi. O kocaman Sünnet Köprüsü İskelesi’nde 6-7 tane atölye oluştu. Tamirci atölyesi. İşte kamyon tamirci atölyesi, burada fabrikalar çok olduğu için kamyoncu çok fazlaydı burada. Burada kamyonları tamir eden tamirhaneler oluştu.” (Eyüp Doğan, KSTP, yayınlanmamış görüşme)

Fotoğraf 1. Sünnet Köprüsü Hava Fotoğrafları

Kaynak: <http://sehirharitasi.ibb.gov.tr/>

2.2.3. Kapitalist Üretimin Kağıthane'de Yerleşikleşmesi ve Sanayinin Yapısal Özellikleri

Raci Bademli, az gelişmiş ülke kentlerinde birden fazla kapitalist üretim türü ve birden fazla firma türünün var olduğunu, yapılacak çalışmaların bu farklılıkları analizlerine katması gerektiğini belirtir. Bademli, üç kapitalist üretim türü ve buna bağlı olarak üç firma tipi belirler. 1. 'Çarpık' olarak nitelendirilen modern kapitalizmin ilkel üretim tipi *zanaatkarlık*, 2. Sanayide kapitalist ilişkilerin tarihsel olarak tam anlamıyla oluştuğu *imalathane üretimi*, 3. Gelişmiş kapitalist sanayi üretim türü olan *fabrikadır*. Bu üç tür üretim birimi, nitelik olarak birbirinden farklı görünse de sanayide kapitalist üretim olgusunun farklı görüntüleridir (Bademli, 1986: 7).

Ele aldığımız dönemde Kağıthane'deki bu üç üretim türünü bir arada görebiliyoruz. Aşağıda yer alan bölümde Kağıthane'deki sanayi yapısını ele alırken, bu üç türün özelliklerine de değineceğiz. Bu özellikler Kağıthane'de yaşayanların istihdamının sektörel dağılımı, üretim tesislerinin büyüklükleri, üretim faaliyetleri ve mülkiyet yapılarıdır. Kağıthane'deki sanayi sektörünü kapitalist üretim tarzı içerisinde değerlendirirken sınıf çatışmalarını da bu yapısal özellikler arasında incelemek gerekmektedir. Bu nedenle sanayi üretimi yapan üretim birimlerinin özellikleri yanı sıra bu üretim birimlerinde ortaya çıkan işçi sınıfı mücadeleleri ve sendikal örgütlenmeler de ele alınacaktır. Kapitalist üretim biçiminin mekanda yarattığı etki yalnızca istihdam potansiyeli ve tesis büyüklükleri üzerinden değerlendirilemez, aynı zamanda sınıf çatışmalarının mekanla olan ilişkisini de ele almak gerekir. Bu nedenle bu bölümün sonunda daha çok atölye ve fabrika yapısı içerisinde yer alan işçi sınıfı mücadeleleri ve sendikal örgütlenmeleri Kağıthane'de yaşanan örnekler üzerinden ele alacağız.

1973 Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporu'ndan elde edilen verilere göre 1960 yılına kadar kuruluş tarihini bilebildiğimiz 8 fabrika vardır. Kağıthane sözlü tarih çalışmasında yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerle birlikte bu sayı 13'e kadar

çıkartılabilir. (Evyap - Silahtarağa, Rabak, Demirdöküm - Silahtarağa, Ege Kimya ve Havagazı Fabrikası). Kağıthane'de ilk sanayi tesisi 1951 yılında kurulan Kağıthane Mensucat'tır. Bu fabrika Haik Kazancıyan ve 3 ortağının kurduğu bir dokuma fabrikasıdır. Daha sonra fabrika 1961 senesinde Necmettin Bitlis tarafından satın alınır ve Şark Mensucat kurulur. 1960'a kadar az sayıda sanayi tesisi kurulmuş olsa da büyük tesisler olduklarından istihdam edilen işçi sayısı yüksektir. 1973 Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporu'na göre 1960'dan önce kurulan sanayi tesislerinde çalışan sayısı 797 kişidir. Kuruluş yılı tarihleri ile nüfus artışlarının gösterildiği Tablo 8 ile karşılaştırdığımızda 1960 öncesi kurulan sanayi tesislerinin istihdam ettikleri işçi sayılarının yüksek olduğu ve belli bir nüfusu bölgeye çektiğini, fakat 1955-60 yılları arasındaki hızlı nüfus artışını (1955 yılı nüfusu 3084 kişi, 1960 yılı nüfusu 22.818 kişi) karşılayacak bir sanayi işgücü ihtiyacı ve sanayi tesisi yoğunluğunun henüz var olmadığını görüyoruz.

Tablo 8: Kağıthane sanayi firmaları kuruluş yılları

	Tesis sayısı	%	Çalışan sayısı	%
1960 öncesi	8	25,0	797	28,9
1960-1969	17	53,1	1736	63,0
1970 sonrası	7	21,9	224	8,1
Bilinen	32	100,0	2757	100,0
Bilinmeyen	182		4350	
Toplam	214		7107	

Kaynak: Yetman, 2013

2.2.3.1. İstihdam ve Firma Büyüklükleri

1973 Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporu'nda yer alan hane halkı anketleri, bu dönemde Kağıthane'nin bir işçi havzası olarak ele alınabileceğini göstermektedir. %5 örnekleme yapılmış olan anket çalışmasına göre çalışanların %57'si işçi, %17'si memur, %15'i ulaşım- haberleşme sektöründe çalışan, %7'si esnaf'tır (Yetman, 2013: 113).

Yine aynı çalışmada, sanayi tesisleri ve ticaret işyerleri ile ilgili yapılan tespit

çalışmalarında bölgede yer alan işyerlerinde çalışanların sayısı belirlenmiştir. Buna göre sanayi tesislerinde çalışanlar 7107 kişi (çalışan sayıları bilinmeyen 22 tesis bulunmaktadır), ticaret işyerlerinde çalışanlar ise 3804 kişidir (Yetman, 2013: 50). Çalışmada ticaret kısmında ele alınan işyerleri içerisinde küçük sanatlar adıyla verilmiş olan tamirhane ve küçük atölyeler de yer almaktadır. Çalışanların sayısı 1618 olan bu işyerlerini Bademli'nin zanaatkarlık kategorisinde değerlendirebiliriz. Bademli, yoğun bir rekabet içerisinde, az sayıda işçi çalıştıran, emek yoğun teknolojiler kullanan zanaat dükkanlarının zor da olsa dikey büyüme ile atölyelere dönüşebileceğini belirtir (Bademli, 1986: 8).

Kağıthane'de küçük sanatlar kategorisinde yer alan küçük atölyelerin en yoğun bulunduğu mahalleler Çağlayan, Hürriyet, Sanayi ve Yeşilce Mahalleleridir. Bu mahallelerdeki atölyelerde işyeri başına ortalama 5 kişiden az çalışan istihdam edilmektedir. Çağlayan Mahallesi'nde marangozhane, oto tamirhaneleri ve demirciler başta olmak üzere 151 işyerinde, toplam 578 kişi çalışmaktadır. Hürriyet Mahallesi'nde ise 24 adet küçük sanatlar ve imalat birimi yer almakta, bu işyerlerinde toplam 113 kişi çalışmaktadır. Sanayi ve Yeşilce Mahallelerinde ise toplam 154 işyerinde 570 kişi çalışmaktadır. Ayrıca bu iki mahallede henüz tamamlanmamış toplam 157 boş dükkan olması bu tarihte bile gelişme potansiyelinin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir (Yetman, 2013: 45- 50). Bu dört mahalle daha sonraki dönemlerde de atölyelerin yoğun olduğu bölgeler olma özelliğini korumuştur.

1973 Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporu'na göre, 1970 yılında Kağıthane İlçesi'nde (Gürsel, Talatpaşa ve Mehmet Akif Ersoy Mahalleri hariç) yer alan toplam sanayi tesisi sayısı 215'tir. 1973 yılında, Kağıthane'de yer alan sanayi tesislerinin büyük bir kısmı (%54,2) 10-99 kişi arasında çalışana sahip işyerleridir. 1-9 kişi arası çalışanı bulunan küçük ölçekli işyerlerinin oranı % 29, 100 kişiden fazla çalışanı olan işyerleri ise % 6,5'tur. Çalışan sayılarına baktığımızda çalışanların yaklaşık yarısının 10-99 kişi arasında çalışanı olan işyerlerinde istihdam edildiklerini görüyoruz. 100 kişiden fazla çalışanı olan büyük ölçekli firmalar küçük bir orana sahipse de sanayi sektöründe çalışanların % 43,7'si bu tesislerde istihdam edilmektedir (Yetman, 2013: 56-59).

Tablo 9. 1973 Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporu'nda yer alan sanayi firmalarının büyüklükleri

1973 Kağıthane Sanayi Firmaları Büyüklükleri				
Tesis Büyüklüğü	Tesis Sayısı	%	Çalışan Sayısı	%
1-9 kişi	62	29,0	357	5,0
10-99 kişi	116	54,2	3642	51,2
100 + kişi	14	6,5	3108	43,7
Bilinmeyen	22	10,3	Bilinmiyor	
Toplam	214	100,0	7107	100,0

Kaynak: Yetman, 2013

1-9 kişi arasında çalışan küçük ölçekli işyerleri daha çok imalathane tarzı üretim yapmaktadırlar. İTO'nun Türkiye imalat sektöründe küçük sanayinin (Bkz. Tablo 10, İTO'nun bu çalışmasında küçük ölçekli sanayi kriteri 25 kişi altında işçi çalıştıran olarak belirlenmiş) konumuna ilişkin verileri ile Kağıthane'yi karşılaştırdığımızda, küçük ölçekli firma sayısının Türkiye geneline göre düşük bir oranda olduğunu görüyoruz. (Kağıthane için 25'den az çalışanı olan firma oranı % 60,9, çalışan oranı % 17).

Tablo 10. İTO, İmalat Sektöründe Küçük Sanayinin Konumuna İlişkin Bazı Veriler. (25 kişiden az işçi çalıştıran).

Küçük sanayi firmalarının özellikleri			
	1950	1980	1985
Toplam firma sayısı (%)	97	95	95
Çalışan işçi sayısı (%)	51	38	36
Toplam ücretli sayısı (%)	29	22	22

Kaynak: Buğra, 2003: 96.

10 kişiden fazla işçi çalıştıran tesisler, Bademli'nin gelişmiş kapitalist üretim biçim olan fabrikalar olarak tanımladığı üretim türü içinde ele alınabilir. Kağıthane'deki sanayi tesislerinin büyük bir kısmı emek yoğun üretim yapan fabrikalardır. 100'den fazla kişi çalıştıran büyük ölçekli firmaların listesine baktığımızda, Türkiye'nin önemli firmalarından bazılarının Kağıthane'de yer seçmiş olduğunu görüyoruz. Bu firmalardan bazıları 2000'li yıllara kadar üretimlerini Kağıthane'de gerçekleştirmiştir.

Emek yoğun üretim yapan fabrikalardan birisi de 1958- 1982 yılları arasında Silahtarağa bölgesinde üretim yapan Demirdöküm fabrikasıdır. Kağıthane'deki büyük sanayi tesislerindeki çalışma koşullarını, 1960 ve 70'li yıllarda bu tesislerde çalışmış olan işçilerle yaptığımız görüşmelerde görebiliyoruz. 1968'de Demirdöküm'de çalışmaya başlamış olan Turgut Bozgül, vardiyalı çalışma sistemini ve ağır çalışma ortamını şu şekilde anlatıyor:

“1970'li yıllarda Demirdöküm'de üretim yapılan 5 farklı bölüm var. 2800 kişi çalışıyordu o zaman. Fabrikanın emaye bölümü var, musluk bölümü var, pres bölümü var. Fabrika fabrika içinde 5 tane fabrika. Dökümhane, emaye, pres, musluk, radyatör bölümü. ... Dökümhane tam bir cehennem. Gece vardiyasındayım. İki hafta gece gidiyorum bir hafta gündüz gidiyorum. Öyle başladım. Bir arkadaşla vardiyayı değiştiriyoruz. ... İş başı yaptım yahu insanlara bakıyorum, acayip bir şey esmer, beti benzi geçmiş kül gibi yüzler. Bunlar acaba bu işçiler hep veremli mi acaba diyorum. Çünkü ben almışım kırmızı yanaklı insan görmeye memlekette. Burada hiç kırmızı yanaklı insan yok. Bakımcıyım ya dökümhanenin içinde geziyorum. İnsanlar böyle esmer, hiç rast gelmediğim insanlar. Bayağı bir zorlandım. Çalışma koşulları o kadar kötü, insanlar öyle renk almış. ... İtalyan bantlar var. Onlarda nefes alma yok. Buharlı. Tuvalete gidecekleri zaman adam geliyor değiştiriyor. Hiç nefes almak yok. Fabrikada böyle yakın yakına konuşma yok. Birbirinin kulağına bağırarak konuşuyorsun. O kadar gürültü içerisi. ... Bantlar var o bantlar arıza yapıyor palet koparıyor. Bantlara giderken soyunuyoruz öyle gidiyoruz. Beş dakika kalıyoruz ben çıkıyorum başka bir tamirci arkadaş gidiyor. Öyle rezil bir yer dökümhane. 600 kişi çalışıyor dökümhanede.” (Turgut Bozgül, Demirdöküm işçisi).

1970'lerin sonunda Demirdöküm'de çalışmış olan Muzaffer Kurşuncu, Demirdöküm'deki çalışma ortamını ve etnik kökene göre yapılan iş bölümünü anlatıyor:

“Rayların üstünde vagonlar içinde erimiş ağır metaller vardı. Çelik haline dönüştürülecek. Demir eriği... Bir kısmı yukarıdan gidiyor, bir kısmı aşağıdan gidiyor dekovil hattı gibi bir raylı sistemle dolaşıyordu o metaller. ... Fakat bu haddehane kısmında yani sıcak erimiş metalin karşısında çalışan. ... Ak kor halinde metal önlerinde. Orada bir işlemler yapıyorlar. O kadar sıcak ki, pencereler sonuna kadar açık. ... İnanılmaz bir güç sarf ediyorlardı işte. Yazık ki birçoğu önce zatürre oluyor sonra tüberküloz oluyordu. Önde 1600 derece erimiş maden arkada açık bir pencere, yağmur, kar... Bu iki ısı arasında vücut mahvoluyordu. ... Hakikaten yerin altında çalışanlar vardı. Şöyle bir ayırım vardı. Teknik elemanlar az olduğu için onlara sıcak su gibi imkanlar var, ustabaşılar da yararlanıyordu. Formen diyorlardı daha çok. Bunlar dışında Kürtler daha çok görmediğim yerin altında taşlama gibi çok ağır ... hatta kömür içinde büfeden bir şeyler içen işçiler görüyorduk. Gözleri maden işçileri gibi sürmeli siyah. Yerin altındaki bütün ağır işlerde Kürtler çalışıyordu. Yer üstündeki işlerde de Lazlar çalışıyordu, bütün teknik işlerde de Boşnaklar ya da göçmenler çalışıyordu.” (Muzaffer Kurşuncu, Demirdöküm işçisi).

2.2.3.2. Firmaların Faaliyet Sınıfları

1970'li yıllarda Kağıthane'deki sanayi tesislerinin çok çeşitli faaliyet kollarında üretim yaptıklarını görmekteyiz. Belirgin bir uzmanlaşma görünmese de metalik olmayan mineral imalatı (ağırlıklı olarak cam, briket ve mermer vb.), kimyasal ürün imalatı ve fabrikasyon metal imalatı ilk üç sırada yer almaktadır. Çalışan sayılarına göre büyüklüklerine baktığımızda, 1-9 kişi arasında işçi çalıştıran tesislerin metalik olmayan mineral ürünleri kolunda yoğunlaştığını (15 tesis) görmekteyiz. 10-99 kişi arasında çalışana sahip tesislerde ise ilk sırayı fabrikasyon metal ürünleri almakta. 100 kişiden fazla çalışanı olan tesislerde ise kimya sanayi ve ana metal sanayi ilk sırada yer almakta.

Tablo 11. 1973 Kağıthane sanayi firmaları alt sektörleri

Alt sektör	İşyeri sayısı	%
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	31	14,6
Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	30	14,1
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)	25	11,7
Gıda ürünlerinin imalatı	17	8,0
Elektrikli teçhizat imalatı	16	7,5
Tekstil ürünlerinin imalatı	15	7,0
Ana metal sanayi	14	6,6
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	12	5,6
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	8	3,8
Diğer	45	21,1
Toplam	213	100,0

Kaynak: Yetman, 2013.

2.2.3.3. Sanayi Arazilerinin Mülkiyet Yapısı

Tümertekin'in 1968 yılında yapılan bir anket çalışmasının bilgilerini değerlendirdiği çalışmasında (20 kişiden fazla işçi çalıştıran 700 kuruluşta uygulanmış), İstanbul'da sanayi kuruluşlarında kiracı sayısının yüksek olduğu belirtilmektedir. Tümertekin'e göre bu durum, üretimini durduran ya da yeni bir tesise taşınmak üzere üretim binasını boşaltan girişimcilerin eski bina ve makinelerini yeni girişimcilere kiraya vermesi ile ortaya çıkmaktadır. "178 kuruluş ya makine ve binayı veya sadece binayı

kiralamış durumdadır. [...] Giyim eşyası sanayisinde %50'yi geçmekte olan kiracı oranı plastikte % 40, elektrik malzemelerinde ise %30 civarındadır. Matbaa ve yayıncılıkta da kiracılık yaygındır.” (Tümertekin, 1997: 55).

Kağıthane'deki sanayi tesislerinin mülkiyet yapısına ilişkin elde edebildiğimiz bilgi yine 1973 Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporu'na dayanıyor. Mülkiyeti bilinen firmaların yarısından çoğu kiracı konumundadır ve çalışan sayılarına bakıldığında mülk sahibi firmalara göre daha küçük firmalardır. Mülkiyet durumu bilgisi alınamayan firma sayıları oldukça yüksektir. Kağıthane'de mülkiyet belirsizlikleri ve problemleri olan çok sayıda bölge bulunması nedeniyle 1973 yılında yapılan çalışmada bu soruya cevap verilmek istenmemiş olması muhtemeldir (Bkz. Tablo 12).

Tablo 12. 1973 Kağıthane Sanayi Firmaları Mülkiyet Yapısı

1973 Kağıthane Sanayi Firmaları Mülkiyet Yapısı				
Mülkiyet	Tesis sayısı	%	Çalışan sayısı	%
Kira	29	13,6	606	8,5
Mülk sahibi	21	9,8	2308	32,5
Bilinmeyen	164	76,6	4193	59,0
Toplam	214	100,0	7107	100,0

Kaynak: Yetman, 2013.

2.2.3.4. Sınıf Çelişkileri ve Sendikal Mücadeleler

Kağıthane'nin 1950'li yıllardan itibaren sanayileşmeye başlaması ve gecekondulu mahallerinin oluşması, giderek politikleşen bir yerleşmeyi de ortaya çıkarmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de gelişen sol örgütlenmeler ve sendikacılık faaliyetleri tüm sanayi bölgelerinde olduğu gibi Kağıthane'de de etkili olmuştur.

Yıldırım Koç, Türkiye'de sendikacılık ve işçi hareketlerini 4 dönemde (1923-1946; 1946- 1961; 1961- 1983; 1983- 2003) incelemiştir (Koç, 2003). 1923- 1946 yılları arasında sendika kurma ve örgütlenme yasağı vardır. Bu nedenle bu dönemde kurulmuş olan işçi örgütlenmeleri daha çok yardım ve dayanışma dernekleridir (Baydar, 1999b: 306). 1946'da sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı kaldırılır. 1946- 61 dönemi daha çok oy gücünün kullanıldığı, Soğuk Savaşın da etkisiyle

kamuoyu desteğinin düşük olacağı eylemlere çok başvurulmadığı bir dönemdir. Bu dönemde sendikacılık açısından önemli bir olay, 1952 yılında Türk-İş'in kurulmasıdır. 1961- 80 dönemi ise işçi haklarının gelişiminde toplu iş sözleşmelerinin temel araç olarak kullanıldığı, çok sayıda grev ve eylemin yaşandığı, işçi sayısının artışına da bağlı olarak sendika ve sendikalı işçi sayısının yükseldiği¹⁷ bir dönem olarak tanımlanmaktadır (Koç, 2003: 94, 105). Bu dönemdeki sendikacılık ve işçi hareketlerinin güçlenmesinde 1961 Anayasasının getirdiği hakların da etkisi vardır. Aynı zamanda 1967 yılında Türk-İş'ten ayrılan sendikalarca DİSK'in kurulması da sendikacılık faaliyetlerine yeni bir perspektif getirmiştir. Koç'a göre; 1961-1970 arası dönem, bir önceki döneme göre işçi eylemlerine katılan işçi sayısı, eylem programı, eylem biçimi olarak daha yaygın, çeşitli ve canlıdır, 1989 sonrasındaki eylemlerden ise geridedir (Koç, 2003: 166).

Koç, 1961 yılından sonra Türkiye'de sendika ve sendikalı işçi sayısında büyük bir yükselme olduğunu belirtir. 1947 yılında 49 sendika varken, bu sayı 1961 yılında 551 sendikaya, 1966 yılında 704 sendikaya, 1980 yılında 828 sendikaya çıkmıştır. Çalışma Bakanlığının sendikalı işçi sayılarına ilişkin verilerinin sağlıklı veriler olmadığı üzerine bir tartışma vardır. Bu dönemde birden fazla sendikaya üye olunabildiğinden, Çalışma Bakanlığı'nın verilerinin sendikalı işçi sayısını gerçekten daha yüksek gösterdiği belirtilmektedir.¹⁸ (Koç, 2003 ve Baydar, 1999b).

1950-80 döneminde, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren giderek artan sayıda işçinin katıldığı ve kayıp işgünü sayısının yükseldiği çok sayıda grev yaşanmıştır. Çalışma Bakanlığı verileri 1963 yılındaki 8 grevle başlar ve giderek yükselir. 1967'de 101 grev ve 9499 işçiye yükselmiş, 350.037 işgünü kaybolmuştur. 1963-69 yılları arasında toplam 411 grev yaşanmış, bu grevlere katılan işçi sayısı 53.550'yi bulmuştur. 1970'li yıllarda grev sayıları 1960'lardakinden daha yüksek

¹⁷ 1965'te gelir getirici bir işte çalışan ücretlilerin sayısı 3 milyon (ücretlilerin toplam çalışanlara oranı %22,5), 1970'te 4,2 milyon (%27,6), 1975'te 5,4 milyon (%31), 1980'de 6,2 milyon (%33,4) olmuştur (Koç, 2003: 101).

¹⁸ Baydar'a göre, 1947 yılında 33.000 sendikalı işçi vardır (Baydar, 1999b: 307). Çalışma Bakanlığı verilerine göre 1961 yılında sendikada örgütlü 298 bin işçi vardır. Bu sayı 1966 yılında 374 bin sendikalı işçiye; 1970 yılında 2.088.000 işçiye; 1975 yılında 3,3 milyon işçiye ve 1980 yılında 5,7 milyon işçiye yükselmiştir. Koç'a göre 1980 yılındaki gerçek sendikalı işçi sayısı 1,5 - 2 milyon dolayındadır. (Koç,2003: 106- 107).

gerçekleşmiştir. 1970-79 yılları arasında ise toplam 1029 grev yaşanmış, bu grevlere 237.004 işçi katılmıştır. 1979 ve 1980 yılları ise grev sayılarının olağan üst arttığı yıllardır. 1979 yılında gerçekleşen grev sayısı 129, greve çıkan işçi sayısı 21.011 olmuş; 1980'de ise 12 Eylül'e kadar yaklaşık 8 ayda 220 grev yaşanmış, 84.832 işçi greve çıkmıştır. ¹⁹ Yıldırım Koç'a göre, 12 Eylül darbesi sonrası grev ve lokavtlar yasaklanmış olmasaydı ertelenmiş grevler de hesaba katıldığında yaklaşık 200.000 işçi greve çıkacaktır (Koç, 2003: 187). 1980 yılındaki bu olağanüstü artış 24 Ocak kararlarına tepki olarak yorumlanmaktadır. Öyle ki, darbeye en yakın tarihlerden birisi olan 5 Eylül 1980 günü grevdeki işçi sayısı 53.644 kişidir. Bu sayı bundan önceki dönemde bir yılda greve çıkan işçi sayısından fazladır.

Tablo 13. Yıllara göre grev ve lokavt uygulamaları.

Yıllara Göre Grev ve Lokavt Uygulamaları						
Yıllar	Grev			Lokavt		
	Sayı	İşçi Sayısı	Kaybolan İşgünü Sayısı	Sayı	İşçi Sayısı	Kaybolan İşgünü Sayısı
1963	8	1.514	19.739			
1964	83	6.640	238.261	2	608	18.188
1965	46	6.593	336.836	52	1.051	22.071
1966	42	11.414	430.104			
1967	101	9.499	350.037			
1968	54	5.289	174.905	71	727	14.397
1969	77	12.601	235.134	1	18	180
1970	72	21.156	220.189	4	1.389	98.229
1971	78	10.916	476.116	3	2.064	95.730
1972	48	14.879	659.362	10	3.239	145.385
1973	55	12.286	671.135	10	3.278	90.578
1974	110	25.546	1.109.401	17	1.941	170.935
1975	116	13.708	668.797	7	1.776	67.949
1976	58	7.240	325.830	30	1.448	245.369
1977	59	15.682	1.397.124	13	596	126.467
1978	87	9.748	426.127	33	7.591	521.454
1979	126	21.011	1.147.721	15	968	141.848
1980	220	84.832	1.303.253	21	1.064	682.843
Toplam	1.440	290.554	10.190.071	289	27.758	2.441.623

Kaynak: <http://www.cs.gb.gov.tr/cs.gbPortal/cs.gb.portal?page=istatistik>

¹⁹ Çalışma Bakanlığı'nın verilerinden daha güvenilir olduğu düşünülen TÜBA verilerine göre 1979'da grevlere katılan 39.901 işçi olup, 2,2 milyon işgünü kayıp yaşanmış; 1980 yılında 84.432 işçi greve katılmış, 7,7 milyon işgünü kaybı yaşanmıştır (Koç, 2003: 186).

1970'li yıllarda grev sayılarının artmış olması, sol siyasetlerin politik atmosferdeki etkisinin yanı sıra, DİSK'in kurulması ve diğer konfederasyonlardan farklı bir çizgide ve yapıda hareket etmesine de bağlıdır. Koç'un TÜBA İş- İşçi ve Çalışma Bülteni'ne dayanan verilerine göre 1980 yılında DİSK'in örgütlediği grevlere 62.800 işçi katılmış, 6,4 milyon işgünü kayıp yaşanmıştır. Türk-İş'in örgütlediği grevlere ise aynı yıl 18.700 işçi katılmış, 1 milyon işgünü kayıp yaşanmıştır (Koç, 2003: 186).

1960'lı yıllardan itibaren Kağıthane ve Silaharağa bölgesinde DİSK adına sendikal çalışma yürüten Mehmet Atay, bölgenin sanayi tesislerinin özelliğinin emek yoğun üretim olduğunu belirtmektedir. 1970'li yıllarda bölgenin en büyük fabrikalarının işçi sayılarına dair şu bilgileri vermektedir: *“Emek yoğun işletme çok fazlaydı. O yılların özelliği bakımından da en büyüğü de Demirdöküm. 4500- 5000 kişi falan vardı. Sungurlar 900 ya da 1200 kişi kadar. Rabak vardı, 1500- 1700 kişi falan vardı.”* (Mehmet Atay, DİSK).

1980 öncesinde DİSK Kimya-İş ve Petkim-İş'te, 1980 sonrasında Türk-İş'e bağlı Petrol-İş'te sendikacılık deneyimi bulunan Reşat Tüysüz, Kağıthane ve Levent örgütlenmesini şöyle anlatıyor:

“Orada bölgede bizim iş kolumuzda [kimya iş kolu, Petrol-İş] onlarca işyeri vardı. Bazılarında yeni örgütlendik, bazılarında eski örgütlü olduğumuz işyeriydi. Ama yoğun olarak Kağıthane'de yukarıda Organik Kimya bizim üyemizdi. Aşağıya geliyorsunuz, Eczacıbaşı Serum üyemizdi. Daha sonra Evyap ve aşağıya doğru geldiğimizde bizim iş kolundaki yerleri sayıyorum. Solvent Kimya vardı orada, o bizim yeni örgütlendiğimiz bir işyeriydi. ... Solvent'te 80'den sonra örgütlendik. Ancak aşağıya inince, Ege Kimya, Ege Ferro iç içe iki işyerimizdir. Bunlar daha öncesine dayanan örgütlü işyerimizdi. Hemen onların karşısında Plastikay diye bir işyerimiz daha vardı. O da bizim örgütlü olduğumuz yerd. Yine Plastikay'ın tam karşısında Kağıthane tarafında Bixsan Kablo diye bir işyerimiz vardı. Burası da yine bizim örgütlü olduğumuz Petrol-İş'e bağlı işyeriydi. Sonra biraz daha yukarı çıkınca Kağıthane'nin tam yukarı doğru döndüğünüzde Pilma Tudor diye bir pil fabrikası vardı. Yine Petrol-İş'e bağlıydı. Kağıthane'nin hemen şeyinde Ballı Arı Kavuçuk vardı. O da yine bizim işyerimizdi.” (Reşat Tüysüz, Petrol-İş).

1980'lere gelirken, Kağıthane'deki sanayi yapısı atölyeler ve fabrikaların bir arada yer aldığı, üretimde kapitalist ilişkilerin yerleştiği bir yapıya sahiptir. 1970'lerde fabrika ve atölyelerde 7100 civarında sanayi işçisi ve 1600 kadar zanaatkar

çalışmaktadır. Sanayi tesislerinin üretim yaptıkları faaliyet kolları ağırlıklı olarak kirletici sanayi sınıfındadır. Bu durum daha sonraki dönemlerde sanayi tesislerinin kapatılması ve taşınmasında en önemli gerekçe olacaktır.

Massey'nin sanayinin firmalardan ibaret olmadığı sözlerini hatırlatacak biçimde, 1970'li yıllarda artan işçi sınıfı hareketliliğini Kağıthane'de de görmekteyiz. Sendikaların güçlenmesi ve fabrikalarda sendikalı işçi sayılarının artmasıyla birlikte Kağıthane de Türkiye'deki eylem ve grevlerde aktif bir rol oynamıştır.

2.3. Gecekondu, Mülkiyet ve Yerel Siyaset İlişkisi

Kağıthane'nin İstanbul Belediyesi sınırları dışında kalan, önce köy daha sonra bağımsız belde belediyesi statüsünde, denetimsiz bir bölge olması, sanayi firmalarının yer seçimini etkileyen özelliklerinden birisidir. Planlarla sanayi alanı ilan edilmemiş olsa da bu sayede sanayi tesisi kurmak mümkün olabilmiştir. Şehir Plancısı Hüseyin Kaptan Kağıthane sanayi alanlarının gelişimini bu denetimsizliğe bağlamaktadır:

“Kağıthane'nin de sanayileri, Kağıthane köy statüsündeyken gelişmiş sanayiler. Hatta ben başladığımda Ayazağa da köydü. Yani muhtarlıklar yasal olmayan sanayi alanlarına ne şekilde imkan sağlıyorsa, ekonomik gelişme perspektifine göre o sanayiye teşvik ediyordu.” (Hüseyin Kaptan, KSTP, 2014: 173).

Düşük arsa değerleri ve kimi zaman işgal edilerek yerleşilen araziler, kuruluş maliyetini düşüren en önemli etkenlerden olduğundan önemli bir tercih nedenidir. Bu bölümde, ucuz arsa değerlerinin oluşmasında yerel siyasetin etkisi ele alınacaktır. Kağıthane'de ortaya çıkan yerel siyaset ve koalisyonları, mülkiyet ve gecekondu gösterenleri üzerinden ele alacağız. Kağıthane'nin 1950'li yıllardan itibaren nüfusunun artması, sanayileşmesi ve gecekondulaşması yerel güç odaklarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1963 yılında belediye olan Kağıthane'de bu güç odakları özellikle toprak mülkiyeti ve gecekondu oluşumu üzerinden koalisyonlar kurarak yerel siyasette etkin olmuşlardır. Önceki bölümlerde anlatıldığı gibi Kağıthane'nin

hızlı göç alması önemli bir nüfus yığılmasını, bunun yanı sıra sanayi tesislerinin kurulması da bir sermaye yığılmasını sağlamıştır. Bu iki yığınağın oluşması arazilerin gerek gecekondulu gerek fabrika yapımına uygun hale getirilmesi, yani arazilerin yapılaşmaya açılması ile gerçekleşmiştir. Bu süreç ağırlıklı olarak yasa dışı yollarla gerçekleşmiş; yerel siyasette rol almış olan güç odakları, arazi açılması sürecinde kurdukları koalisyonlarla bu süreci biçimlendirmişlerdir. Bu koalisyonlarda yer alan oyuncuların arazilere yerleştikten sonraki uğraşları ise meşruiyet sağlamak ve yasallaştırmak olmuştur. Bu bölümde Türkiye ve Kağıthane'deki gecekondulaşma olgusu açıklandıktan sonra, mülkiyet ilişkileriyle kurulan yerel koalisyonlar tartışılacaktır.

2.3.1. Yerel Koalisyonların Temelini Oluşturan Gecekondulaşma Süreci

Kağıthane bir sanayi havzası olmanın yanı sıra bir işçi havzasıdır da. Kağıthane'nin göç almasının temel nedenlerinden birisi gecekondulu gelişimine uygun arazi ve mülkiyet yapısıdır. Bu özelliği nedeniyle 1950'lerden itibaren yoğun bir göç almış, göçle birlikte gecekondulaşma hızla artmış ve sanayinin yer seçmesiyle birlikte emek gücünün kümelenildiği bir emek deposu, bir işçi havzası halini almıştır.

Gecekondulu kavramı, 775 sayılı Gecekondulu Yasası'nda "*İmar ve yapı yasalarına aykırı olarak, başkalarına ait arsa ve araziler üzerinde ve arsa sahibinin rızası olmaksızın yapılmış yapı*" olarak belirtilmiştir. Daha basit bir tanımla, gecekondulu kendi mülkiyetinde olmayan bir araziye yapılan konut olarak tanımlanabilir. Bu konuda önemli bir diğer kavram ise "hisseli ifraz" ya da "hisseli bölüntülü alanlar" olarak tanımlanan kavramdır. Bu kavram, özel mülkiyetin yasal olmayan yollarla bölünmesi/parsellenmesi ve her parselin yasal olmayan bir biçimde satılması, ardından da yine yasal olmayan biçimde yapılaşmasıdır. Hisseli bölüntülü alanların farkı, toprak mülkiyetinin konut sahibine ait olmasıdır. Gecekondulu mahallesi olarak tanımladığımız birçok bölgede hisseli bölüntü ile gelişmiş bölgeler ve gecekondulu

olarak gelişmiş bölgeler bir arada bulunmaktadır.

Gecekondulaşmanın itici gücü kırdan kente göç olgusudur. Bu dönemde kentlere göç eden nüfusun yaşayabileceği yeterli sayıda ucuz ve elverişli konut olanağı yoktur. Barınma ihtiyacını legal konut piyasasında çözemeyen bu nüfus, gecekondu yaparak ya da satın alarak bu ihtiyaçlarını çözmeye yoluna gitmiştir. Gecekondulaşma olgusu 1945'lerden itibaren büyük kentlerde etkili olmaya başlamışsa da 1950'lere kadar dağınık bir barakalaşma şeklindedir. Bu dönemde özellikle İstanbul'a göç eden nüfus, fabrikalarda iş bulma umuduyla kentin çeperlerinde yer alan sanayi alanlarına yakın yerlere yerleşmiştir. 1950-60 dönemindeyse gecekondu, mahalleleşmeye başlamış ve kentte yerleşikleşme dönemine girmiştir. 1960'ların aralarında boşluklar bırakarak, eksenler boyunca gelişen gecekondulaşma modeli, 1980'de sosyal mekanda oluşan grupları yansıtan, kesintisiz ve yoğun bir mekan kullanım modeli haline gelmiştir (Şenyapılı, 1998: 301).

1960'larda kamu politikalarında planlı döneme ve ekonomik anlamda ithal ikameci sanayileşme modeline geçilmiştir. Bu kalkınmacı modele göre, mümkün olan tüm kaynaklar sanayileşmeye aktarılmalıdır. Bunun kentleşmeye etkisi ise kamu ve özel sektör yatırımlarının yapıları çevreden çekilmesidir. Kamu yatırımları ortak tüketim alanından çekilince, göç eden nüfusla güçlü olmayan belediyeler ilgilenmek zorunda kalmıştır. 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gecekonduyalarda yaşayan kişilere yer bulmadan yıkım yapılmaması ilkesi getirilmiş, gecekonduyla ilgili üç temel politika benimsenmiştir; iyileştirme, yıkım ve önleme. 1948 yılında büyük kentlerdeki gecekondu sayısı 25-30 binken 1953'de 80 bin, 1960 yılında 240 bin, 1983 yılında 1,5 milyona ulaşmıştır (Keleş, 1997: 395- 396). Bu politikalar 1966 yılında çıkarılan 775 sayılı Gecekondu Yasası'nda da benimsenmiştir (Şengül, 2003).

Göçün kentsel anlamda bir başka önemli yanı ise büyük bir emek gücünün belli bölgelerde kümelenmesidir. Gecekondu mahalleleri bu nüfusun yaşadığı bölgeler olarak, gelişmekte olan sanayi sektörünün ihtiyacı olan emek gücünün karşılanması için emek deposu olarak görev görmüştür. Aynı zamanda kentin diğer sektörlerinde ihtiyaç duyulan, kalifiye olmayan işler için de bu bölgelerin varlığı önemlidir. Bunun

dışında, gecekondulu mahalleleri, kendi yarattığı tüketim talebini kendisinin karşıladığı enformel üretim ve dağıtım biçimlerini de kurmuştur.

Gecekondulu, sanayi sermayesi açısından da olumlu bir konut biçimi olmuştur. Sanayi üretiminin karlı ve rekabet edebilir bir seviyede tutulması üretim maliyetinin düşürülmesini gerektirir. Bunun için hammadde ve üretim araçlarının maliyetinde bir düşüşün yanı sıra emek gücü maliyetinin de kısıtlanması söz konusudur. Bu hem ücretleri düşürmek hem de ücret dışı hakların kısıtlanması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi için gereken maliyetlerden kaçınılması biçiminde olabilir. Ücretlerin düşük tutulmasının işçi direnişleriyle karşılaşmadan yürütülmesinin yollarından birisi de barınma maliyetinin düşük tutulmasıdır. Kamu kaynakları kentleşme ve kentsel hizmetler yerine sanayileşmeye ayrıldığından bu ihtiyacı işçi kendisi karşılamak zorundadır. Legal konut piyasası koşullarında barınma ihtiyacının karşılanması ne kadar yüksek maliyet gerektiriyorsa işçinin ücret talebi de o kadar yüksek olacaktır. Gecekondulu, barınma ve altyapı giderlerinin işçi sınıfı tarafından karşılandığı, fakat bu giderlerin formel/yasal piyasa maliyetlerinden çok daha düşük olduğu bir durum yaratmıştır. Çoğu zaman fabrika – konut arasındaki mekansal yakınlık ulaşım maliyetlerinin de azaltılması stratejisinden kaynaklıdır. Hem ücretlerin düşük tutulması hem de kamu üzerinden bu baskıyı alan konut biçimi gecekondulu olmuştur. Kamu kurumları bir yandan enformel olması nedeniyle gecekondulaşmaya karşıymış gibi gözükmesine rağmen sorunu çözecek köklü bir çözüm getiremediklerinden ciddi bir karşı duruş sergileyememişler daha çok görmezden gelerek ve af yasaları çıkararak sorunu ötelemişlerdir.

2.3.1.1. Kağıthane'de Gecekondulaşma

Kağıthane'deki gecekondulaşma serüvenine göz atacak olursak, gecekondulu mahallelerinin oluşma sürecinde, mahalle kurucularının (ilk yerleşenler) kente taşdıktan sonra edindikleri iş çevreleri ya da aile/akraba çevreleri sayesinde bu bölgelere yerleştiklerini görürüz. Bunun yanı sıra iş için bölgede bulunan hafriyat kamyoncuları gibi meslek çevreleri de gecekondulu yapmaya elverişli yerleri

keşfederek buralara yerleşen ilk nüfusu oluştururlar. Ayrıca Balkan göçmenleri için yapılmış fakat daha sonra Menderes operasyonları ile gelenlerin yerleştirildiği konutların da bölgenin yapılaşmasında etkisi vardır. İstanbul Kamyoncular Esnaf Odası yöneticisi olan ve kendisi de Hürriyet Mahallesi'nde oturan İhsan Temel gecekondu mahallelerinin kuruluşuna ilişkin şu bilgiyi veriyor:

“İstanbul’un yıkıntıları bu mahallelere dökülürdü. O yıkıntıları getirenler burayı beğenmişler, yerleşmişler... Bunlar çoğunlukla da Gümüşhaneliler... Kamyoncular... Aynı dönemlerde şehrin içinde kalan oduncular ve kömürcüler İstanbul dışına çıkartılmış ve Hürriyet Mahallesi’ne yerleşmişler ve bunlar da buraya yerleşmişler.” (İhsan Temel, KSTP, 2014: 139).

Göçmen Konutlarının varlığı ise sosyal ilişkiler ve dolayısıyla, var olan konutların mahallede yarattığı fiziki olanaklar nedeniyle etkili olmuştur. Göçmen Konutları, inşa edilmelerinden kısa bir süre sonra gecekonduların çevresinde yer seçeceği bir mekansal odak olmuştur. Göçmen konutlarının ve bu konutlarda başlayan bir hayatın varlığı, gecekondu yapabilmek için yer arayanların tercih ettiği bir özellik yaratmıştı. Bunun yanı sıra, göçmen konutlarında yaşayanların bazıları, akraba ya da hemşerilerini kendi çevrelerindeki arazilere yerleşmeleri konusunda teşvik edici olmuşlardır. Ayrıca, her ne kadar altyapısı eksik bir konut bölgesinden bahsediyorsak da, Darülaceze'ye gelen yol ve otobüs hattı ilk etapta temel ulaşım ihtiyacını bir nebze de olsa karşılamıştır. Dolayısıyla Göçmen Konutları çevresi, tamamen boş bir bölgeye göre yerleşim için daha çok tercih edilir özellikler taşımıştır.

İstanbul içerisindeki fabrikaların Kağıthane'ye taşınması da mahallelerin kuruluş aşamasında önemli bir etkiye sahiptir. Fabrikaların işçi nüfusunu nasıl çektiğine küçük bir örnek, Kağıthane sözlü tarih çalışmasında yapılan görüşmelerde görülebilmektedir. 1957 yılında Beşiktaş'taki Havagazı Fabrikası kapanmış ve Kağıthane'de Talatpaşa Mahallesi'ne taşınmıştır. Beşiktaş-Kağıthane arasında ulaşım olanaklarının olmayışı, Kağıthane'de çalışan işçilerin çevre yerleşmelerde kiralık konutlara yerleşmesine yol açmış, bir kısmı da bir süre sonra fabrika çevresine gecekondu yapılarak mahalleye ilk yerleşenlerden olmuşlardır. Babası uzun yıllar Havagazı Fabrikası'nda çalışmış olan Şükran Zor, ailesinin Kağıthane'ye yerleşmesini şöyle anlatmıştır:

“Oradan [Dolmabahçe] Havagazı Fabrikası buraya taşınınca, işçilere servis yok, araç yok, nasıl gelip gidecek? Fabrikayı boş bir alana kurmuşlar ama o sıra bütün çalışanlar geliyorlar, biraz devletin yeri, biraz askeriye'nin yeri... Önce Silahtar'da oturuyorlar ama çevreden de korkuyorlar. Darülaceze'nin oraya çıkılmıyor. Dere, tepe... Derken nereden daha rahat gelip gider, buradaki satılan yerlerden alıyorlar bir parsel. Yapıyorlar bir gecekondu.” (Şükran Zor, KSTP, 2014: 60).

Bu ilk yerleşme dönemini kırdan göçün de hızlanmasıyla akrabalık ya da hemşerilik ilişkileriyle biçimlenen mahalleleşme süreci takip etmiştir. Kentte akrabası ya da hemşerisi olanlar bu kişilerin yanına geçici olarak yerleşmişler, uygun arsa bulduklarında -genel olarak akrabaların bulunduğu mahalle ya da yakınında- ve yeterli birikimi sağladıklarında gecekondu yaparak ya da yapılmış olanları satın alarak yerleşmişlerdir. Böylece mahalleler genişler ve yoğunlaşırken, aynı zamanda etnik farklılıkların da hakim olduğu hemşerilik bölgeleriyle tanımlanan yerleşmeler ortaya çıkmıştır. Örneğin Çeliktepe'ye ilk göç edenler Gümüşhane, Ordu, Bayburt ve Sivashlılar olurken; Emniyetevler Mahallesi'nde Rize, Giresun, Trabzon, Sivas; Gürsel Mahallesi'nde Giresun, Ordu, Tokat, Sinop ve Erzincan illerinden göç edenler ağırlıktadır. Bu hemşerilik ilişkileri kimi zaman aynı ilçe hatta köyden olanların bir arada yerleştiği kümelenmeler doğurmuştur. Bir arada bulunmak gerek ekonomik gerek sosyal olarak kentte tutunabilmenin yollarından birisidir.

Ali Kırmızıtaş, babası Rıza Kırmızıtaş'ın Gürsel Mahallesi'ne yerleşmesi sonrasında evlerinin hemşerileri için İstanbul'a gelişte nasıl bir kolaylaştırıcı rol oynadığını şöyle anlatıyor:

“... bizim o evimiz yapıldığında, köyümüzde bile çalkalanmıştı. Başköy'lü bizim Rıza, İstanbul'da ev yapmış. Haydarpaşa'da trenden inen, o zaman şehirlerarası otobüsler yok, trenle geliniyor hep. Trenden inen her Başköy'lü veya bizim sülalenin insanı. Başköy'lü, Rıza'nın evinde kalır...Bir inşaat işi bulur...İnşaatta yatıp kalkacağı bir yer çevirene kadar; 10 gün, 15 gün gibi Rıza'nın evinde kalır. Yıkanır; yer; içer. İnşaata bir yer bulana ya da birkaç arkadaş bir yer tutana kadar kahırlar. Hastası olan, kalacak yeri olmayanlar Başköy'lü Rıza'nın evindedir. Rıza da onların emrindedir. Annem de onların emrindedir.” (Ali Kırmızıtaş, KSTP, Yayınlanmamış görüşme).

Yahya Kemal Mahallesi'nden Ahmet Keskin de amcasının göç etmesinin akraba ve hemşerilerinin Yahya Kemal Mahallesi'ne yerleşmesinde etkili olduğunu anlatmaktadır:

“Biz Yahyakemal Mahallesi'nde çok yoğunuz. Sanırım şu an adı Keskin olan bine yakın hane vardır. Sebebi benim büyük amcam Osman Keskin, Osman Çavuş adıyla maruftur, bu bizim köyün lideri. Buraya gelmiş. ... Çok sevilmiş, tutulmuş ve itimat edilir bir adam olmuş. Dolayısıyla bizim köylülerimiz ve akrabalarımız öncelikle onun etrafında kümelenmiş. Bizim köyümüzden en büyük göç Kağıthane Yahya Kemal Mahallesi'ne yapılmış. Amcam gelenlere iş vermiş, oda temin etmiş.” (Ahmet Keskin, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Bu etnik farklılıklar 1970'i yıllarda siyasal farklılıklara da denk gelecektir. Sözlü tarih çalışmasında yapılan görüşmeler, coğrafi farkların sosyal açıdan da farklılıklara tekabül ettiğini göstermektedir. Aşağı mahalle olarak adlandırılan dere içleri, eğimli araziler gibi ulaşımı zor bölgeler daha çok yoksul, Alevi ve sol görüşlü çevrelerin yaşadığı bölgeler iken, yukarı mahalle olarak adlandırılan ulaşımı kolay, düşük eğimli bölgelerde ekonomik olarak nispeten daha varlıklı, sünni ve sağ görüşlü çevreler yaşamaktadır. *“Derelere solcular hakim ..Tepelere milliyetçiler hakimdi. Çağlayan da sol ağırlıklıydı. Gürsel sol ağırlıklıydı. Sanayi Mahallesi sol ağırlıklıydı.”* (Ali Kırmızıtaş, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

2.3.1.2. Üretimin Gündelik Yaşamla Birlikteliği: Sanayi Havzasında Heterojen Mekanlar

Fabrikaların konut alanlarının içinde yer alması sağlık, ulaşım gibi bir çok açıdan olumsuz koşullar yaratsa da üretim mekanı olan fabrika ile yeniden üretimin mekanı olan gecekondu mahallesi arasındaki yakın ilişki bir yandan gecekondu mahallelerini, bir yandan da fabrika içerisindeki gündelik hayatı biçimlendirmektedir. Bu iki mekanın birbirinden uzak olmamasının sosyal ve ekonomik etkileri kadar siyasal etkileri de görülebilmektedir. Bu etki gecekondu mahallelerinin siyasallaşmasının ötesinde, fabrikalardaki işçi sınıfı mücadelelerinde de kendini gösterir.

Fabrikaların mahalle içinde, konutlarla bir arada olması bu mekanları “çalışılan yer” olmanın ötesinde mahalle hayatının bir parçası haline de getirmiştir. Fabrikalarda

çalışan işçilerin çevredeki mahallelerde yaşamaları, bu mekansal yakınlık, çalışma zamanı ve çalışma dışı zamanın bir arada yaşanmasını sağlamıştır. Fabrika'daki üretim süreci mahalle için de bir sosyal süreçtir. Talatpaşa Mahallesi'nde Havagazı Fabrikası'nın yanındaki bir gecekonduda yaşamış olan Şükran Zor fabrika ve mahalle ilişkisini şöyle anlatıyor:

“Babam fabrikanın yarısını misafir getirirdi. Çay kahvemizi içen çok oldu. Öğlen yemeğini yerler, çaya buraya gelirler. Babam saat 12’de orada çay içmediyse yanında iki, üç kişi gelirdi. Çayımız hazır olurdu, ya da benim kahvem. Bir de elbiseleri zift. Onların sandalyeleri ayırırdı. Dışarıya otururlardı duvarın kenarına. O siyah elbiseleri ile gelirler, çay, kahve içer geri giderlerdi... burada çalışanların çoğu Havagazı fabrikasında çalışırdı... Sabah 8’de işbaşı düdüğü çalardı. Vapur düdüğü gibi. 12’de öğlen paydosu düdüğü çalardı. Saat 5’te paydos düdüğü çalardı. Biz içerde hiç saat kullanmazdık. Biliriz sabah 8, öğlen 12, akşam 5. Bir de ocağın sesi gelir oradan. Biz o seslere alıştık, hiç duymazdık. O düdüğü gidince biz de üzüldük. Kömür arabaları gidince üzüldük. Bir şenlik oluyordu. Orası bir güven veriyordu. Bekçisi vardı, giren çıkan tanıdıktı. Vardiyaya gidip gelenler hep insanlar vardı. Saat 3’te insanlar vardiyaya gidiyordu o saatte insanlar geçiyordu. Kimi şarkı türkü söyler çalışırken. O sesler de gelirdi. Bilirdik kim türkü söylerdi.” (Şükran Zor, KSTP, 2014: 215).

Fabrikalarla iç içe yaşamak, kimi zaman çalışma sistemi içerisinde kimi olanakların fabrika işçilerinin aileleri tarafından da kullanılmasını getirmiştir. Bu kimi zaman öğle yemeğinin eve taşınması biçiminde, kimi zaman üretim atıklarının değerlendirilmesi biçiminde, kimi zaman üretimin bir aşamasının evlerde parça başı devam ettirilmesi biçiminde gerçekleştirilmiştir. Şükran Zor, babasının çalıştığı Havagazı Fabrikası'ndaki atıklardan ve diğer olankalarından nasıl yararlandıklarını şöyle anlatıyor:

“Zift kaynıyor onun başında da babam. Bir toz çıkardı bir de ilaçta mı kullanırlardı, pilin içinde mi kullanırlardı, astım, bronşit olan çocuğun yastığının altına koyarlardı, o koku onu rahatlatırdı. Alırdık oradan. Şimdi bir teneke zift alıp kullanamıyorsun. Bulamıyorsun. O zaman boldu, döküyorlardı. Şimdi Cuma pazarı kurulan fabrikanın arka tarafı, evlerin altı olduğu gibi zifttir. Temel indikçe zift kalıpları çıkıyor. Oradan geçilmezdi. Fabrika atıklarını bırakıyordu. Kimse yoktu kimse şikayet etmiyordu. Ziftli dere derdik fabrikanın arka tarafına, oradan geçemezdik, zifte batardık. Kömürün yanığı micir çıkıyor bir de. Onu briket alıyorlardı, brikette kullanıyorlardı. Atık olarak zift ilk seneler atıldı, sonra o da kıymete bindi. Binalar çoğalıp da ihtiyaç olunca o da kıymetlendi. Her şeyi kullanılıyordu. Tozu da kömürü de kullanılıyordu. Hele o kömür, sobaları eritiyordu. Ondan zehirlenme olmaz. İşçilerine kışlık bir ton kömür veriyorlardı... Kuruçeşme'den toz getiren kamyonlar vardı. O şoförün nereye gidip geldiğini

biliyoruz. Hep gidip geliyor ya. Aşağıya indik mi, komşularımız, bizi tanıyor. Alıyorlardı bizi Şişli'ye mi, yol üstünde bir yere mi gideceğiz binerdik giderdi. Çok acil gidemediğimiz yere taşırdı bizi.” (Şükran Zor, KSTP, 2014: 215).

Fabrikaların mahallelerdeki kimi altyapı eksikliklerini ve sosyal ihtiyaçları da karşıladığı görülür. Bu bir yandan bugünkü sosyal sorumluluk projeleri gibi sanayi firmalarının mahalleli tarafından kabullenilmesini sağlarken bir yandan da yerel yönetimlerle ilişkilerin devamlılığını sağlamaktadır. Çuhadaroğlu Alüminyum Fabrikası'nın yöneticilerinden olan Ali Natık Buda, Çuhadaroğlu firmasının Hürriyet Mahallesi için yaptığı çalışmaları anlatıyor:

“Firmaların sosyal tarafı olmalıdır. İlk caminin projesini çizmiş yapımına yardım etmiş, ilkokul, okul yapmış. Mahalleyle ilişkileri iyi tutmaya çalıştık. Muhtarla mesela, mahalleden gelen talepleri karşıladım. Caminin, muhtarlığın, sağlık ocağının ihtiyaçlarını karşıladık.” (Ali Natık Buda, KSTP, 2014: 145).

Coşkun Sucuk Fabrikası'nın sahibi Kemal Coşkun, mahalleye gelen elektrik, su ve doğalgaz bağlantılarını kendisinin yaptırmış olduğunu anlatmaktadır. Henüz belediye hizmetlerinin ve altyapının götürülmediği bu süreçte hem kendi ihtiyacını karşılamış hem de mahallenin ihtiyacının karşılanmasına vesile olmuştur. Firma sahibince, bu çalışmalar fabrikanın meşruiyetini arttıran bir 'kamusal hizmet' olarak da görülmektedir. Tüm bu 'hizmet getirme' işleri sırasında belediye ve diğer kamu kurumları ile yakın ilişkilerin geliştirilmesi, sermaye ve devlet arasındaki bağın kurulmasındaki aşamaları da gösterir nitelikte.

“Burayı aldığımda gecekonduydu. Havaya bir hat çektim 10'luk kabloyla, iki makine çalıştırıyordum. Buraya bu trafoyu ben kurdum, elektriği ben çektim. Karşılara hep elektriği benden verdiler. Doğalgazı ben getirdim. Hayat verdim buraya. Terkosu ben getirdim. Şimdi makinenin sesi geliyor, etraftan şikayet ediyorlar. Eskiden hayvan keserdim buralara dağıtırdım. Şimdi tenezzül eden yok. Apartman oldu etrafım. Buraya hayat veren benim. Buranın fakiri fukarası benden faydalanıyordu. Şimdi kötü olduk. Sular idaresinin çıkış kapısından buraya kadar su borusunu ben çektim ben su verdim buraya. Askeriyeye giden hat vardır. Oradan bu tarafa trafo yaptık.” (Kemal Coşkun, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

2.3.1.3. Sendikal Mücadelede Heterojen Mekanların Stratejik Önemi

1980 öncesinde sendikaların çalışma yöntemleri, her ne kadar mekansal bir politika belirlenmemiş olsa da mekansal bir stratejiyi kullanması açısından önemlidir. Fabrikaların taşınması ile bu stratejik çalışma yöntemi de zarar görmüştür.

1980 öncesinde, sendikalar yasal olarak iş koluna göre örgütlenmekteydi. Fakat DİSK, sendikacılık faaliyetlerini yalnızca sorumlu oldukları işyeriyle sınırlı tutmuyor, bölgesel/ havza bazlı bir strateji de gözetiyordu. İstanbul'da DİSK'e bağlı Maden-İş'in şubelerine göre bölgeler belirlenmişti. Alibeyköy, Silahtarğa'yı kapsayan bölge 14. bölge, Büyükdere Caddesinin etrafı, Sarıyer'e kadar uzanan bölge 2. Bölge olarak anılıyordu. Mehmet Atay, 1980 öncesi DİSK'in örgütlenme stratejisini şöyle aktarıyor:

“Bizim o zaman örgütlenme faaliyeti dediğimizde şöyle anlaşılırdı. Tek tek iş kolları değil, merkezi bir şekilde DİSK için örgütlenirdik. Falan bölgeyi esas alırdık, orada hangi fabrikalar varsa. Bu bazen gıda işkolunda birisi olabilir, Haliç gibi bir bölgeyi esas almışsak, değirmenler de [un fabrikaları] bizim hedef kitlemizdir, [...] Yani toplu bir örgütlenme yaptığımız için bütün bir bölgeyi sanayiye tarayarak yapardık. ... Şu bölgede örgütleneceğiz dediğin zaman diyelim Demirdöküm örgütlendi. Demirdöküm'de uzun süre Turgut Bozgül'le beraber dolaştılar. Komili yağ fabrikasını gıda işkoluna, Evyapı gıda işkoluna almaya çalıştılar. Sungurlar tabi Sungurlar ayrı. Metal işkolunun dışında demek istiyorum. Metal işkolu zaten kendi içinde onu yapıyordu. Öbür tarafa gidiyorduk ÇBS vardı. Boya fabrikasıdır o da. Polisan daha yukarıdaydı o Cendere Yolunun üzerindeydi. Toplu bir çalışma bütün iş kollarında... hangi bölgeye gidersek öyle.” (Mehmet Atay, DİSK).

Sendikal faaliyetlerdeki bu bölgesel mantık sayesinde fabrika büyüklükleri de sendikalaşmanın önünde bir sınır olmaktan uzaklaşmıştır. 1000 kişinin üzerindeki büyük fabrikaların yanı sıra 10 kişi çalıştıran küçük imalat birimlerinde de sendikal örgütlenme sağlanabilmiştir.

“60'lı yıllardaki işverenlerin birçoğu küçük işletmelerin, bugünkü büyük işletmelerden çok daha fazla sendikalara saygılıydı. Şu Haliç'in etrafı, senin o tarafta [Kağıthane] daha azdır. Demir çekme fabrikaları vardı 20-30 kişilik. Onlardan tut, Şakir Muharrem Sabun Fabrikası vardı 9 kişiydi. Münir Şahin Laboratuvarı vardı 12 kişiydi. 15 kişi-20 kişilik... Doluca Şarapları Tophane'nin içindeydi 14 işçi çalışırdı. Hep bunları örgütledim ben. Kavaklıdere Fabrikası Kasımpaşa'nın bir yerindeydi. Bunlara kadar hiç ayrımsız. Bir de örgütlenme

biçimimiz oydu. En büyük fabrikayı da örgütlemek, en küçüğü de örgütlemek. Hep bunlar örgütlendi. En küçük işletmelere kadar. ... Mesela küçücük kırtasiye fabrikaları vardı. Evyap büyüklerindendir sabun, krem gibi şeylerin. Ama küçükleri de vardı. Çok rahat örgütlendi. Münir Şahin aklımda kalmışlardan birisi. Şu anda Bahçelievler'in içerisinde Arsam mıydı neydi? Arsam ilaç fabrikası. Yaptığı üç-beş ilaç, diğeri üç-beş kozmetik. Burada öyle örgütsüz yer yoktu. Haliç'in etrafı bütün küçük işletmedir. Cila fabrikası da vardı, örgütlüydü. Yanında Balat Un Fabrikası da örgütlüydü, Şakir Muharrem de örgütlüydü. Öbür tarafta Cibali Tütün Fabrikası da örgütlüydü. Ayvansaray'ın yanında demir çekme fabrikaları, küçük civata atölyeleri vardı. Bunların hepsi örgütlüydü.” (Mehmet Atay, DİSK).

Bu mekansal strateji, beraberinde işyeri dışında da sendikal çalışmaların devam etmesini, işçilerin yaşadığı mahallelerin de bu çalışmanın içinde ele alınmasını getiriyordu. Özellikle kahvehaneler ve gecekondu mahalleleri bu örgütlenmenin işyeri dışındaki odakları durumundaydı.

“O bölgede [Alibeyköy, Silahtarağa'yı kapsayan 14. bölge] şöyle söyleyebilirim, bir bütün olarak o bölgede üç temel şey vardır benim hep gözlediğim. 1. Kahvelerin, 2. Gecekonduların, (şimdi de gecekonduculuk başka türlü var). ... Bir onlar vardır. Bir de işte sosyal bir ilişki ağı bakımından söylüyorum, üçüncüsü de bizim sendikalar. 14. Bölge temsilciliği dediğiniz zaman, 14. Bölge temsilciliği bütün Alibeyköy, Silahtarağa'yı kapsardı. Bu anlamda da o bölgeler bizim lokallerimiz gibiydi. Yani kahveler, gecekondu, evler bir de sendikaların şubesi varsa şube.” (Mehmet Atay, DİSK).

Gecekondu mahallelerinin sendikal faaliyetler yanı sıra grevlerde ve fabrika direnişlerinde de önemli yeri vardır. Gecekonduların fabrikaların çevresinde yerleşmiş olması, gerektiği zamanlarda işçilerin kendi mahallelerinden destek almasını da kolaylaştırıyordu. Mehmet Atay, 15-16 Haziran eylemleri öncesinde DİSK'in aldığı kararları yaygınlaştırmakta bu mekansal yakınlığın önemini şöyle anlatır:

“Aynı şeyin şu kolaylığı vardı mesela. 15-16 Haziran işçi direnişi, biz bir gün önce DİSK'te toplandık bütün temsilciler, yöneticiler bir karar alındı. Ertesi gün direnişe başlanacak diye. ... Gece biz çıktık Turgut Alağaçlar, Turgut Bozgüller, Celal Atıncayalar. Bütün o bölgenin temsilcileri, bütün gece kahveleri, gecekonduları dolaştık, fabrikaların vardiya çıkışlarını. Ertesi günü anlatmak için. Direniş kararımızı. Bu kadar da müthiş bir iletişim sağlıyordu bize o sosyal yapı. O sosyal yapı öyle bir sosyal yapıydı.” (Mehmet Atay, DİSK).

1969'da Çelik-İş'ten Maden-İş'e geçmek isteyen Demirdöküm işçilerinin işten atılmasıyla başlayan direnişte, aşağıdaki anlatım işçilerle mahalleli arasındaki

dayanışmanın gücünü göstermektedir:

“Demirdöküm’de biz 15 gün işgal yaptık, o tepeler aşağılara kadar insan doluydu geceleri böyle ateşler yanardı. Kadınlar, çocuklar...” (Mehmet Atay, DİSK). *“Bu Ahmet uyanık. Bu caminin minaresine çıkıyor, oradan hoparlörle ‘Eyy analar bacılar çocuklar öldü, kardeşler öldü. Demirdöküm’de adam öldürüyorlar.’ diye anons ediyor. Orada ben de çatıdayım ya iyi görüyorum. Halk tepede, önünde asker barikatu var. Halk asker barikatından saldıramıyor polise. O arada bir ihtiyar gördüm. Taş atarak askerin arasından tek başına indi. Onu gören halk hücum etti. Asker barikatını yardı halk aşağı indi. Polis halk ile bizim aramızda kaldı. O arada kaçan kaçana gitti polisler.”* (Turgut Bozgöl, Demirdöküm işçisi).

Fabrikaların kent içinde ve bir arada bulunması dayanışma olanaklarını arttırması ve farklı fabrikalardaki işçilerin birbirleriyle ilişki kurabilmesi açısından önemli bir etkidir. Bu etki özellikle direniş dönemlerine dair anlatımlarda görülebilmektedir. Mehmet Atay, fabrika yöneticilerinin işçi çıkaracakları zaman etraftaki bir sürü fabrikayı da hesaba katmak zorunda kaldığını söylüyor. Turgut Bozgöl de bir arada bulunma durumunun belli bir siyasallaşmayı getirdiğini anlatıyor:

“Olaylar hemen çabuk yayılıyor. Dayanışma kolay oluyor. Düşünsene Alibeyköy’de Demirdöküm vardı, Çelik Endüstri, Elektro Metal vardı. ... civata farikası, Yıldız Kazan vardı, Bahariye Mensucat ... Orada da bir ses geliyordu. Bir siyasallaşma oluyordu. Orada toplum da etkileniyordu. Şehir içindeki toplum da etkileniyordu. Burada Silahtarağa’daki bir grev bir sürü yeri etkileyebiliyordu. Sallayabiliyordu.” (Turgut Bozgöl, Demirdöküm işçisi).

Bir arada bulunma hali aynı zamanda birbirinden haberdar olmayı da getirdiğinden sendikal faaliyetlerin fabrikadan fabrikaya atlamasında da etkili olmuştur. 1969’da Demirdöküm’ün Maden-İş’e geçmesinde, bölgedeki Elektro Metal Fabrikasının Maden-İş’e geçmesinin ve toplu iş sözleşmesinde diğer fabrikalara göre daha iyi haklara sahip olmasının etkisi büyüktür.

Demirdöküm Fabrikası’nın yakınında yer alan Sungurlar Fabrikası’nın Cevher-İş Sendikası’ndan Maden-İş Sendikası’na geçmek için yürüttüğü direnişte çevredeki diğer fabrikaların etkisi çok önemli olmuştur. Demirdöküm Fabrikası işçisi Turgut Bozgöl o dönemi şöyle anlatıyor:

“Bu Sungurlar Fabrikası iki fabrika, biri ısı sanayi, biri makine sanayi. Makine sanayi önde, ortada Demirdöküm ikiye bölünmüş, sac radyatör adı altında oraya

Çobançeşme'ye gitti. Makine sanayinin önünde Çobançeşme Demirdöküm var, bu tarafta da Sungurlar ısı sanayi var. İki fabrika. Sungurlar makine sanayi direnişe geçti. Sarı sendikaya karşı. Biz gittik onları destekliyoruz gidip geliyoruz. Fabrikada karar aldık işçi temsilcileri, ... Yarım yiyeceğiz, az yiyeceğiz, yarım ekme yiyeceğiz. Yemeği oraya götüreceğiz. Arkadaşlara yemekhanede konuşma yapıldı. Sungurlar işçileri sınıf kardeşlerimiz onlarla dayanışma için arkadaşlar yemeğin yarısını yiyeceğiz yarısını Sungurlara götüreceğiz. Sungurlara o rahmetli Bedri Baba da idare amiri o da bize destek verdi. Her gün akşam yemeğinin yarısını, 3 ay Sungurlara yemek taşıdık.” (Turgut Bozgöl, Demirdöküm işçisi).

1980 öncesi sendikal faaliyetlerin bir başka özelliği de, sendikacı- işçi ilişkilerinin işyeri ve işyeri sorunlarıyla kısıtlı kalmamış olmasıdır. Koç, 1960-80 arasında ve daha sonra 80-2003 arasında da devam edecek biçimde, sendikacının gündelik/genel sorunların hepsiyle ilgilenen birisi, sendikanın da bu sorunları çözmeye olanak sağlayacak bir kurum olarak görüldüğünü aktarır. Bu tip bir örgütlenme faaliyetinin hastane, evlenme-cenaze, iş bulma, borç alma gibi insani ve birebir ilişkileri gerektirdiğini ve sağladığını anlatmaktadır (Koç, 2003: 109). Kuşkusuz bu ilişki, yukarıda anlatılan gecekondu-kahvehane-işyeri üçlüsünün bir arada düşünülmesiyle başarılı olmuştur.

2.3.2. Tarım Arazisinden Kentsel Arsaya: Kağıthane'de Gecekondulaşma, Mülkiyet Yapısı ve Dönüşümü

Mülkiyet yapısı gecekondulaşmayı etkileyen en önemli etkenlerden birisidir. Kağıthane'de 1950-80 döneminde karmaşık bir mülkiyet yapısı oluşmuştur. Köy merkezinde tapu konusunda büyük bir sorun bulunmazken, köy merkezi dışındaki bölgelerde mülkiyet konusunda belirsizliklerin yaşandığı göçmenlere tahsis edilmiş konut alanları, göçmenlere tahsis edilmiş tarım arazileri, geniş bölgeleri kapsayan işgal edilmiş vakıf arazileri ve işgal edilmiş hazine arazileri bulunmaktadır.

Kağıthane'de karşılaştığımız örneklerde gecekonduların bulunduğu arsalar çoğunlukla karşılığında para ödenen, satın alınmış arsalarlardır. Bu satışların büyük bir bölümü yasal satışlar değildir. Hazine mülkleri, vakıf arazileri ve özel mülk olan işgal edilmiş alanlara, çoğunlukla araziyi işgal etmiş bir kişiden satın alınarak

yerleşilmiştir. Ayrıca Kağıthane'de Toprak Tevzi Kanunu ve İskan Kanunu uyarınca ilgili kişilere tahsis edilmiş tarım ve konut alanları, yasal olmayan yollarla satılmış, bu durum daha sonra mülkiyeti belirsiz sorunlu bölgelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özel mülk olan tarım alanlarının ise yasal olmayan biçimde hisseli satışlara konu olduğu da görülmektedir.

Kağıthane'nin mülkiyet yapısında karşılaştığımız iki tip mülk edinme biçimi, ilçenin gecekondulaşmaya başlamasında ve daha sonra gelişme sürecinde karşılaşılan mülkiyet sorunlarında temel teşkil etmiştir. Bunlar tahsis yöntemiyle edinilmiş hazine arazileri ve vakıf arazileridir.

2.3.2.1. Tahsis Yöntemiyle Edinilmiş Araziler

Toprak Tevzi Kanunu ve İskan Kanunu'na dayanarak, göçmenlere tahsis edilen tarım arazileri ve konut yapılması için tahsis edilen arsalar, Kağıthane'nin yaklaşık her mahallesinde yer almaktadır. Kağıthane Sözlü Tarih çalışmasında yapılan görüşmelerden, bu arazi ve arsalarla ilişkin bilgiler edinmek mümkündür. Aşağıdaki iki görüşme, Kağıthane'ye yerleşen göçmen ailelere nasıl bir tahsis yapıldığını göstermekte. İlk görüşmeci, ailesi Selanik'ten göç etmiş, bir dönem Kağıthane'nin ağaları arasında yer almış olan Oktay Gürsoy. Kağıthane Köyünde yaşayan kişilere tahsis edilen tarım ve konut arazileri ile ilgili şöyle bir bilgi veriyor.

“Kadastro geçince (1950'lere denk geliyor) Coşkun'un [Coşkun Sucuk Fabrikası] orada ağabeyimin birine on buçuk dönüm verildi. İki buçuk dönüm de Okmeydanı tarafında, Sütlüce'ye gitmeden, verdiler ortanca ağabeyime. Büyük ve ortanca ağabeyime Çağlayan'dan birer evlik de yer verildi. Benim yaşım küçük olduğu için bana bir şey çıkmadı. On buçuk dönüm yerleri yirmi beş sene ekilip biçilmesi için verdiler. Bir de Levent'te, ortanca ağabeyime üç dönüm yer verildi, Sanayi muntkasında.” (Oktay Gürsoy, KSTP, 2014: 169).

İkinci görüşmeci Recai Aksu'nun ailesi Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Makedonya'dan göç ederek Kağıthane'ye yerleşmiş. Kağıthane'lilere tahsis edilen arazilerin el değiştirmesinde Kağıthane'ye Menderes istimlakleriyle gelen yeni

nüfusun etkili olduğunu anlatmaktadır. Satışa konu olamayacak bu tarım arazilerinin kimisinin satış nedeniyle tahsislerinin kaldırıldığını yani hazine mülkiyetine geri dönmüş olduğunu, tarım arazilerini satmamış olanların ise daha sonra tapu alabildiklerini belirtmektedir. Ayrıca bu görüşmeden, bir anda değeri artan tarım arazilerinin nasıl hızlı bir biçimde el değiştirdiğini de anlamak mümkündür.

“Menderes geliyor. ... 1952 ya da 53’te Toprak Tevzi Kanunu çıkarttı. Bu köyde herkese yer verdi. On dönüm Sanayi, beş buçuk dönüm Yahya Kemal. Üç buçuk dönüm ve bir buçuk dönüm Okmeydanı’ndan. On dönüm İdare’den verdi. Yirmi sene ekip biçme şartıyla verildi bu yerler. ... Menderes istimlakleri başlayınca, millette para yok. Mal var ama para yok. İstimlak gelince herkes yerlerini satmaya başladı. Satmayan kimler? Yörükler satmadı, çünkü ihtiyaçları yoktu... Sonra hepsi mahkemeye verildi devlet tarafından. “İşlenmedi, satıldı” diye. Mahkeme görenler kaybetti, mahkeme görmeyenler tapularını aldılar... Bu köyün insanının işe ihtiyacı yoktu. Çünkü yer satıyor. Babam vefat etti, biz de başladık satmaya. Ağabeyim bir taraftan satıyor, ben bir taraftan satıyorum. Alıyoruz, geliyoruz, yiyip içiyoruz. Sabah gene beş kuruşumuz kalmıyor. Nasıl olsa yerlerimiz var, alıcı çok. Bizim gibi insanlar bunu yaptı.” (Recai Aksu, KSTP, 2014: 169, 159).

Kağıthane Sözlü Tarih çalışmasında yapılan bir çok görüşmede yukarıdakine benzer anlatımlara rastlıyoruz. Tahsis edilmiş olan arazilerin satılması sonrasında mahkemelerce hazineye geri dönüşü kararı alınmasına rağmen satın almış olan kişilerce gecekondular ya da sanayi tesisi yapılmak üzere kullanılması ya da yeniden satış konusu olup birçok defa el değiştirmiş olması, bu alanlarda mülkiyet belirsizliğine neden olan temel süreçtir. Buna benzer bir süreç Işık ve Pınarcıoğlu'nun “Nöbetleşe Yoksulluk” çalışmasında Sultanbeyli için anlatılmaktadır. Sultanbeyli’de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’na uygun olarak 1953 yılında 7.381.000 metrekare alan, Bulgar göçmenlere dağıtılmak üzere istimlak edilmiş, 46’şar dönümlük parseller göçmenlere dağıtılmıştır. Tapuya 25 yıl süreyle satış yapılamayacağı da not edilmiştir. Kağıthane’den farklı olarak, Işık ve Pınarcıoğlu, bu bölgenin Sultanbeyli’de mülkiyet problemi olmayan tek bölge olduğunu ve 1980’den sonra Sultanbeyli’de yaşanan “arsaya hücum” döneminden etkilenmediğini, göçmenlerin 1980 sonrasında arazilerine sahip çıktıklarını ve bölünmesine izin vermediklerini belirtirler (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003: 225). Sultanbeyli’de yaşanan bu sürecin farkı, Kağıthane’de arazi tahsisi ile Anadolu’dan gelen büyük göç dalgası arasında kısa bir zaman aralığı olmasıdır. Dolayısıyla Kağıthane’deki rant artışı Sultanbeyli’ye göre

çok daha hızlı gerçekleşmiş, Kağıthane'de tahsis edilen alanlar nadiren yasal fonksiyonuna göre kullanılmış, yasal kullanım süresi dolduktan sonra hak sahiplerinin mülkiyetine nadiren geçebilmiştir. Sultanbeyli'de ise 1950'li yıllarda tahsis edilen tarım arazileri 1970'li yıllarda hak sahiplerinin (Bulgar göçmenlerin) mülkiyetine geçmiş, bu sayede Sultanbeyli'de 1980'den sonra artan göç ve arsa spekülasyonları sırasında mülkiyet belirsizliği yaşanmayan sahipli alanlar olarak kalmıştır. Kağıthane'de bir yandan mülkiyet belirlenmesinde yasal ve bürokratik işlemler devam ederken bir yandan da satışlar devam etmiş, büyük tarım arazileri daha küçük parsellere ayrılarak bir çok konutun yapılabileceği biçimde parçalanmış, mülk sahibi olduğunu iddia edebilecek çok sayıda kişi ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda satışı yapılan araziler hızla yapılaşmış, belli bir noktadan itibaren kimi zaman yıkımlarla karşılaşılrsa bile yapılaşmanın önüne geçilememiştir.

Menderes istimlaklerinden sonra bölgeye yerleştirilen nüfusa tahsis edilen araziler ve göçmen konutları konusunda da mülkiyet sorunları yaşanmıştır. Bu mülklerin de kullanım hakkı verilmiş fakat satışı yasaklanmıştır. Göçmen konutlarına yerleştirilen kişiler, konutlarını yasal olmayan yollarla satmak yerine kullanmayı tercih etmişler, 1980'li yıllarda yoğun talep üzerine Özal hükümeti hak sahiplerine konutları için kredi vererek satın almalarını sağlamıştır. Bu nedenle göçmen konutlarında önemli bir mülkiyet problemi yaşanmamıştır. Menderes istimlaklerinden gelenlere verilen boş konut arazilerinde ise hak sahiplerinin mülkiyetine geçirilmesi konusunda sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır.

Gültepe Mahallesi doğumlu Yılmaz Yukarıgöz'ün ailesi Kuştepe'deki istimlak nedeniyle Gültepe'ye yerleştirilmiştir. Bu bölgeye yerleştirilen ailelere kullanım hakkı verilmesi fakat arsa mülkiyetinin verilmemiş olması daha sonra mülkiyet karmaşasına yol açmıştır. Yılmaz Yukarıgöz bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Dedemler 1955’le 1957 arasında Menderes’in parselleme döneminde Kuştepe’den gelmişler. Yine kentsel dönüşüm gibi oralara yollar yapılırca buralara sürülmüşler. Kumkapı’dan gelen de var. ‘Şurası şurası senin’ denmiş ama tapu da verilmemiş, dedem yıllar sonra tapusunu alabildi, ecrimisil ödedi. Hala öyle olan ve Belediye tarafından el konulan yerler var. O kağıt gecekondur belgesi gibi bir şey. O makbuzu kaybeden hiçbir şey alınamıyor. Davalar açıldı, biz davayı kaybettik ve yeniden satın

aldık. Devlet tarafından verildiği halde. Belediye tarafından verilmiş 62 m2'lik yerler. Bu arsa da bizim bilinerek yapılmış ama gecekondulaştırılmış.” (Yılmaz Yukarıgöz, KSTP, 2014: 240).

2.3.2.2. Vakıf Arazileri

Vakıf arazileri büyük ve denetimsiz araziler olmaları nedeniyle yoğun olarak işgal edilmiş arazilerdir. Kağıthane'de iki büyük vakıf arazisi işgal edilerek çok sayıda gecekondulaştırma ve sanayi tesisinin kurulduğu bölgeler haline gelmiştir. Bunlardan birisi Osmanlı döneminde vakfedilen bir vakıf, diğeri ise mülkiyetine ilişkin uzun yıllar davaların devam ettiği bir gayrimüslim vakfidir.

Çağlayan ve Hürriyet Mahallelerinde davası 1958'den beri devam eden, bir gayrimüslim vakfının konu olduğu mülkiyet sorunu, bölgenin yapılaşmaya açılmasında büyük bir etkiye sahiptir. Söz konusu alan 1,7 milyon metrekare (170 ha) bir alanı kapsamaktadır. 1936 yılına kadar Çağalzade İbrahim Efendi Çiftliği olan 3 milyon metrekare (300 ha) büyüklükteki bölge, bu tarihten sonra parça parça satışa çıkarılmıştır. Arazi üç Rum ve üç Yahudi işadama tarafından satın alınmış. 6-7 Eylül Olaylarından sonra Rum hissedarlar Türkiye'yi terk edince kendilerine ait olan kısım Hazine'ye devrolmuştur. Geri kalan bölüm, 1957 yılında bölgede yapılan kadaströ çalışmalarında Hazine'ye kaydedilmiş, arazinin sahipleri 1958 yılında dava açarak itirazda bulunmuşlardır. Dava devam ederken bölgede gecekondulaştırma da artmaya başlamış ve Hazine bu arazinin de içinde bulunduğu bölgede arazileri gecekondulaştırma satmıştır. 2015 yılında dava sonuçlanmış, bölgedeki arazinin bir bölümü vakfa iade edilmiş, bir bölümü Kağıthane Belediyesi ve bir bölümü de Hazine adına tescil edilmiştir. Bu işlem sonunda bölgede yer alan konutlara tapu verilme işlemi de başlamıştır.

Arazilerin Yahudi Vakfına nasıl geçtiğiyle ilgili çokça tevatür vardır. Bu bilgi karmaşası arazinin spekülöörler tarafından satılmasını da kolaylaştırmıştır. Kürt

Hasan'ın²⁰ oğlu Mehmet Bozdoğan, vakıf arazisinin gecekonu yapımı için satılmasına babasının da dahil olduğunu, bu arazilerin Toprak Tevzi Kanunuyla dağıtılan araziler olduğunu fakat sonradan bir Yahudi'nin orada hak iddia ettiğini ve Kürt Hasan'dan bu arazileri satmasını istediğini aktarıyor:

“Çağlayan'ı da öyle paylaştırmışlar. Fakat sonradan Çağlayan'ın sahibiyiz diye İshak İller [davacılarından birisi] diye biri çıkmış. Yahudi'dir. O babamı bulmuştu. Babam, Sudi Bey ve ismini hatırlayamadığım birisi, demişler: 'burası bizim. drahomayla kaldı' ²¹ demişler... Bizim demişler: 'Siz burayı satar mısınız bizim namımıza' demişler. Sudi Genan, babam Hasan Bozdoğan oraları satmışlar. Tabi aradan seneler geçtikçe bu sefer onlar yerine sahip çıkmak istemişler. Buralar da bizim diye, babamın sattıkları yerlere. Onlar rahmetlik olunca bunların ortakları çıkmış, çocukları çıkmış. 25 senedir de mahkemeydi.” (Mehmet Bozdoğan, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Gecekondular ve kaçak yapılaşmaya maruz kalan ve büyük arazileri ilgilendiren bir diğer vakıf ise Cendereci Muhittin Çelebi Vakfı'dır. Cendere Vadisi bölgesinde yer alan vakıf arazileri, 1950'lerden itibaren gerek sanayi tesisleri gerek gecekondular tarafından işgal edilmiştir. Yerel yönetimlerin bazı parçalarını istimlak ettiği vakıf arazisi bugün bütünlüğünü koruyamamış olsa da vakıf, kimi parsellerden kira geliri elde edebilmektedir. Vakfın müteveli heyeti başkanı Fuat Batur konuyu şöyle anlatmaktadır:

“Bu vakıf malları satılmıyor. 500 senedir nesilden nesile geliyor. Bundan bir kaç sene evvel Şişli-Mecidiyeköy'de mezarlığın karşısında, belediyenin otobüs garajları vardı. Oraya sığmazdı otobüsler. Belediye orayı boşaltıp devretti. Bizim arazimizin 100 dönümünü de istimlak etti. Otobüs garajını oraya getirdi. Orada arazi 100 dönümden daha fazla. Fakat birçok yeri kapanın elinde kalmış. Onlarla, devlet de uğraşmıyor, öyle duruyor. Gecekondular, kaçak fabrikalar falan. Belediye tarafından istimlak edilmeden evvel orada şimdiki binalar yoktu. Orası meraydı; hayvan otlatanlar yıllık bir ücret karşılığında orayı kiralarlarmış. O para da vakfın hak sahipleri arasında taksim ediliyordu... Benim bildiğim zamanlarda orada fabrika yoktu. Yalnız o istimlak edilen yerin dışında, kaçak olarak işgal edilen yerler vardı. Ama bizim arazi mi, yoksa başka birinin arazisi mi bilemiyoruz. Organik Kimya Fabrikası var. Bir rivayete göre orası, arazinin üzerine kaçak yapılmış.” (Fuat Batur, KSTP, 2014: 157).

²⁰ Kürt Hasan, Kağıthane'nin önemli arazi mafyalarından birisidir. İlerleyen bölümlerde yerel siyasette arazi açılması üzerinden kurulan koalisyonlar bölümünde daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

²¹ Drahoma: Hristiyan ve Musevilerde gelinin damada verdiği para veya mal (www.tdk.gov.tr).

Vakfın mütevellî heyetinden Erkan Cendere, vakfın arazileri ile ilgili netliğin çeşitli davalar sonucunda sağlanabildiğini, Hazine arazisi zannedilen bazı alanların da vakfın arazilerine dahil edildiğini, 2009 senesinden sonra işgal edilen arazilerindeki kişi ve kurumlarla anlaşma yaparak kira geliri elde ettiklerini anlatıyor:

“Bizim eskiden Cendere’de 106 dönüm bir çayırımız vardı. Bu çayırımızı kiraya veriyorduk ondan gelir temin ediyorduk. Dalan Belediye Başkanlığı zamanında istimlak edildi. İETT garajı geldi oraya. Şimdi halen İETT garajı mevcuttur orada. Ve oradan istimlak bedeliyle alınan şeyle, Kadıköy’de bir iş yeri ve kat aldık. ... Sonra bizim yerlerimiz mahkeme kararıyla 2009 senesinde bazı yerlerimiz bize, vakfa tapu edildi. Onlar tapu edildikten sonra, işgalcileri vardı iyilikle onlara gittik, “siz buraları işgal ettiniz bize kira ödeyin” dedik. ... Fabrika. Onlar da bize geriye dönük tapu tarihiyle, çünkü bu yerler daha evvelce hazinenindi. Orman alanında kalan yerler vardı sınırında. Onlar bize şimdi muntazaman kiralalarını ödüyorlar. Vakıflar, bizlerin yani Cendere Vakfı’nın hesabına yatar paralar. Ve bir büyük yerimiz parselasyon imar uygulamasıyla olmuş. Oraya da, ... Ayazdağın içinde, üst tarafta. İşte onlar da, herkes parseline göre, üzerindeki binasına göre aylık kiralalarını yatırırlar. İşte bu meyanda Şişli Belediyesi’nin “Lösemili Çocuklar” diye yaptığı bir yer var o da bizim yerimizde kaldı. Şişli Belediyesi’ne de dedik iyi ilişkilerle “işgal ediyorsunuz ama bize bir kira ödeyin”. Sembolik de olsa bir kira ödüyorlar. ... Şimdi mermer fabrikası var, efendime söyleyeyim Profen diye alüminyum fabrikası var, Akdağlar Madencilik’in işgal ettiği yer var. ... Bunların hepsinden kiralalarımızı iyi ilişkilerle alıyoruz. Vakfımıza bir gelir temin ediyor.” (Erkan Cendere, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Görüldüğü gibi, büyük ve denetimsiz olan vakıf arazileri, gerek kamu kurumları gerek şahıslar tarafından işgal edilmiş arazilerdir. Gayrimüslim/azınlık vakıfları ile ilgili hazinenin el koymasına dair çokça örnek bulunabilir. 6-7 Eylül sonrasında azınlıkların Türkiye’yi terk etmesiyle Hazine’nin eline geçen araziler de söz konusudur. Burada örneğini gördüğümüz Yahudi Vakfına ait arazi de eğer varisler tarafından dava edilmeseydi muhtemelen doğrudan Haizneye geçecek, diğer Hazine arazilerinde olduğu gibi süreç içerisinde işgalcilere tapuları dağıtılmış olacaktı. Cendereci Muhittin Çelebi Vakfı’nda ise yalnızca gecekondular değil sanayi tesislerinin ve kamu kurumlarının da işgalci pozisyonunda olduğunu görüyoruz. Kağıthane Deresi’ni takip eden hattın kuzey kısmında yer alan büyük sanayi tesislerinin bir kısmı bu alan içerisinde yer almaktadır.

2.4. Gecekondu Oluşumunda Arazi Açan Dinamikler ve Yerel Koalisyonlar

Kağıthane'de arazilerin yapılaşmaya açılması farklı süreçler ve farklı dinamiklerin etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu dinamikleri yerel siyasette etkin olan güç odakları olarak da okumak gerekir. Gecekondu mahalleri oluşurken, kent toprağının yapılaşmaya açılması sürecinde bu güç odakları, aralarında koalisyonlar kurarak süreci yönlendirmişlerdir. Dönemin başında tarım arazileri ve boş kamu arazilerinin olduğu, yasal mülkiyet rejiminin hakim olduğu bir yapıdan, arazi mülkiyetinin belirsizleştiği bir gecekondu yerleşimine geçişte bu koalisyonların nasıl rol oynadığı Kağıthane İlçesi'nde açıkça görülebilmektedir. Kağıthane'de ortaya çıkan bu odaklar arasında üçü, gerek mekansal ve ekonomik etkileri gerekse siyasal etkileri açısından diğerlerinden daha etkin olmuştur. Bunlar: Belediyeler, arazi mafyası ve sol örgütlerdir. Bu üç odakla birlikte hareket eden mahalle dernekleri ve mahalle muhtarları da ele aldığımız ve bu koalisyonları açığa çıkartan diğer oyuncularlardır.

2.4.1. Siyaset ve Mekan İlişkisi Çerçevesinde Arazi Açılmasında Yerel Yönetimlerin Rolü

Kağıthane'de arazi açılmasında en önemli oyunculardan birisi yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimlerin uyguladığı kararlar, bir yandan yerel güçlerle kurdukları ilişkilerle şekillenirken, bir yandan da merkezi yönetimlerin siyasal kararları ve yasal düzenlemelerinden etkilenmiştir. Ayrıca belediye yönetimlerinin üyesi oldukları siyasi partilerin politik çizgileri de bu kararların biçimlenmesinde etkili olmuştur. Kağıthane'nin sanayileştiği 1950-80 döneminde yerel siyaseti üç başlıkta inceleyebiliriz. Bunlar; 1950-1960 arası Demokrat Parti ve Menderes dönemi; 1960 darbesi sonrası 1970'lere kadar etkili olmuş olan planlı ekonomi dönemi ve 1970'li yıllarda etkili olan, yerel yönetimlerde sosyal demokrasinin etkili olduğu CHP ile özdeşleşen dönemdir. Bu üç başlık, Türkiye'nin yerel siyasetinde bir dönemleme çalışmasından ziyade yerel ölçek ve ulusal ölçek arasındaki ilişkinin

anlamlandırılabilmesi amacı taşımaktadır. Bu nedenle Kağıthane'yi ilgilendiren farklı ölçek ve tarihlerde yapılan planlama çalışmaları, Kağıthane'nin yerel yönetimlerindeki değişimler ve ülkenin yerel yönetim siyasetindeki değişimler bu başlıklar altında bir arada ele alınacaktır.

Bu başlıklarda ele alınan imar planları yalnızca teknik belgeler olarak görülmemelidir. Bu belgeler aynı zamanda siyasal iktidar ilişkilerinin hem aracı hem de gösterenidirler. Kağıthane'nin 1963 yılına kadar köy statüsü taşıması, bu tarihe kadar yerel yönetim olarak köy muhtarlığının etkili olduğu bir dönemi anlatmaktadır. Belediye olduktan sonra ise 1980'e kadar üç farklı belediye başkanı ile yönetilmiştir. İlk iki belediye başkanı (Fazıl Kaftanoğlu, Zeki Vural) dönemi birbirine benzer özellikler taşıırken, iki dönem belediye başkanlığı yapan Celal Altınay dönemi farklı bir yerel yönetim anlayışının izlerini taşıdığından ayrı ele alınmıştır.

Kağıthane'de yerleşimin ve sanayinin gelişimi bütüncül bir plana bağlı olarak yaşanmamıştır. Çeşitli dönemlerde İstanbul genelini kapsayan planlama çalışmalarında Kağıthane'ye ilişkin kararlar yer almış, bu kararlar sanayi gelişimini etkilemiş fakat planlı bir gelişimi sağlayamamıştır. Kağıthane ölçeğinde yapılan planlar da uygulama sorunları, merkezi ve yerel yönetimlerin farklı yaklaşımları ve genel olarak Türkiye'deki planlama anlayışından kaynaklı nedenlerle planlı bir gelişme sağlayamamıştır. Tümertekin 1960'lı yıllarda yürüttüğü araştırmasında, İstanbul'da faaliyet gösteren sanayi tesislerinin %70-80'inin *sanayi alanı* olarak belirlenen bölgeler dışında kurulmuş olduğunu belirtir (Tümertekin, 1997: 56).

Plansız gelişmenin nedenlerinden birisi de Kağıthane gibi İstanbul Belediyesi sınırları dışında kalan fakat kentteki gelişmelerden etkilenen yerleşimlerin köy muhtarlığı ya da belde belediyesi tarafından İstanbul Belediyesi'nden bağımsız imar kararları alabilmesidir (Tümertekin, 1997: 59).

İstanbul'un planlama geçmişinin sürekli yeniden ve baştan başlatılan planlama girişimleri ile dolu olması, planlama çalışmalarının siyasal tercihlerle yenilendiğini düşündürmektedir. Yerel ve merkezi idareler bu planlama çalışmalarını kimi zaman

birbirleriyle anlaşarak, kimi zaman ters düşerek devam ettirmişler ya da yeniden başlatmışlardır. Bu durum planların uygulanmasında olduğu kadar, kabul görmüş bir planlama sisteminin yaratılmasında da sorunlar yaşanmasına neden olmuş, aynı zamanda kentin mekansal gelişimini kamu yönetimlerinin yönetememesine de yol açmıştır.

2.4.1.1. Demokrat Parti'nin 'Yenilik' Simgesi Olan Kentsel Mekan

Anlayışı

Lefebvre (2014), mekanın üç şekilde biçimlendirildiğini belirtir: Mekansal pratikler, mekan temsilleri ve temsil mekanları. *Mekan temsilleri*; plancılar, mimarlar, teknokratlar tarafından tasarlanarak biçimlenen, yani soyutlanan mekanlardır. Devlet ve sermaye tarafından yaratılan bu mekansal müdahalelerde planlama en büyük rolü oynar ve planlama bu nedenle yaşayanlar (emekçi sınıflar) tarafından *mekansal pratiklerle* biçimlenmiş kentin düşmanıdır. Planlama, mekansal pratikler tarafından var edilen mekanı parçalar, yıkar, bozar, farklılaştırır. Mekan temsilleri, aynı zamanda bir toplum içindeki egemen üretim tarzının yarattığı egemen mekandır (Lefebvre, 2014).

Gottdiener devlet - emekçi sınıflar arasındaki mekansal ilişkiyi şöyle tanımlar: “Devlet, yönetsel ve ekonomik egemenliğin soyut mekanını üretir. Bu ise günlük yaşamı ve onun ilişkilerinin yeniden üretimini destekleyen komünal veya toplumsal ilişkilerin reddi anlamına gelir. Lefebvre'e göre bu devlet anlayışı, Paris mekanında ortaya çıkan tarihsel kullanım değerlerini stratejik bir mekan uğruna yok eden Haussmann'ın çalışmasıyla sergilenebilir.” (Gottdiener, 2001: 254-255).

Haussmann uygulamaları, devletin mekanı biçimlendirmesinde en güçlü örneklerden birisidir. 3. Napolyon döneminde Paris kentindeki büyük yenileme operasyonlarını yürüten Haussmann'a kentin merkezinden geniş bulvarlar geçirilmesi ve yoksul mahallelerin ortadan kaldırılması nedeniyle “yıkım sanatçısı” da denmiştir (Kostof, 1983: 4).

Hausmann'la temsil edilen bu yeni kentleşme modelinin temeli, yeni üretim tarzı ve yeni sınıfsal ilişkilerin mekanda karşılık bulmasıdır. 19. yy'da sınıfsal gücünü kanıtlamış burjuvazinin, kentlerde görmek istediği eski kraliyet yapıları değil, kendi sınıfına ait mekanlar ve bu sınıfın simgeleridir. Hausmann'ın yaptığı, burjuvazi tarafından arzulanan ve 3. Napolyon tarafından desteklenen bu yeni Paris'i (kenti) hayata geçirmektir (Kostof, 1983). Kostof bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Tüccarlar, bankacılar ve fabrikatörlerden oluşan bu üst orta sınıf kendi iş pratiklerinde liberal olmakla birlikte, siyasi açıdan sağ kanatta yer alıyorlardı. Kanunların ve nizamın sağlanmasını; kendi işlerini yürütebilmek için elverişli şartlar; yaşamlarını sürdürmek için güzel bir çevre ve boş zamanları için de kültür ve eğlence merkezleri talep ediyorlardı. Musluklardan su akmalı, kanalizasyon doğru düzgün çalışmalıydı. Hausmann'ın büyük eserleri de (grand travaux) bütün bunları mükemmelen yerine getiriyordu.” (Kostof, 1983: 10)

Yaratılmakta olan bu modern kentin simgeleri geniş yollar ve bulvarlardır. Berman, Baudelaire Paris'ini anlatırken, Hausmann'ın açtığı bulvarların ve yolların trafiğin kent merkezine girmesini sağlamanın yanı sıra, kenar mahallelerin temizlenmesi, yeni iş imkanlarının yaratılması (şehrin iş gücünün dörtte biri) ve gelecekte olabilecek halk ayaklanmalarının bastırılabilmesinde kullanılacak uzun ve geniş koridorların yaratılmasına yaradığını belirtir (Berman, 2002: 205-206).

19.yy'ın sonlarında Hausmann modeli, “Modern kentselliğin modeli” olarak görülmeye başlanmış ve dünyada büyük kentlerin çoğunda örnek alınmıştır. (Berman, 2002: 208). Hausmann'ın müdahalelerinde görülen, iktidar ve mekan arasındaki bu yenilenmeye ve yıkıma dair ilişki, Türkiye'de Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren özellikle Ankara'nın imarı konusunda kendini göstermiş, daha sonraki dönemlerde ise yenilik iddiasıyla ortaya çıkan her iktidar mekana Hausmannvari müdahalelerde bulunmuştur.

1950 sonrasında Demokrat Parti ve lideri Menderes, gerek eski tek partili dönemden gerek CHP'den farkını göstermenin bir yolu ve aynı zamanda yeni bir lider olarak kendi gücünü göstermenin bir sembolü olarak mekan politikasını kullanmıştır. İstanbul kenti ve planlaması, Menderes'in bireysel olarak da en büyük siyasal

projelerinden birisi haline gelmiş, 1956 yılında yaptığı bir konuşmada Menderes, “*İstanbul'un imarının bir memleket*” sorunu olduğunu belirtmiştir (Geray, 1999: 62). Menderes konuşmalarında, İstanbul'un yeni ve modern bir kent olmasına verdiği önemi dile getirirken, yaptığı uygulamalar da Haussmann'ın Paris uygulamalarını andırmaktadır (Akpınar, 2010: 171). Bu dönemde bir yandan eski döneme ait planlama çalışmaları (Prost planları) reddedilerek yeni bir İmar Plan Komisyonu kurulmuş ve yeni plan çalışmalarına başlanmış, bunlarla eş zamanlı olarak Adnan Menderes'in bizzat yönettiği imar operasyonları hayata geçirilmiştir.

2.4.1.1.1. İstanbul Şehir İmar Planı Daimi Komisyonu Planları (1952- 1960)

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra, tek parti döneminden farklılığını göstermek adına bu dönemde yapılan Prost planlarını reddetmiş, Prost'un 1951 yılında görevinden istifa etmesiyle, Türk uzmanlardan oluşan, İstanbul Şehir İmar Planı Daimi Komisyonu (Müşavirler Heyeti) yönetiminde yeni bir planlama çalışmasına başlamıştır. Prost tarafından hazırlanan planların yeniden gözden geçirilmesi, İstanbul'u hinterlandıyla birlikte ele alan bütünlüklü bir planın üretilmesi ve var olan nazım planların tamamlanmasının amaçlandığı çalışmada hazırlanan planlar; 1/5000 ölçekli Beyoğlu Ciheti Nazım İmar Planı, 1/10.000 ölçekli Sanayi Bölgeleri Planı, 1/500 ölçekli Beyoğlu Uygulama İmar planı, 1/2000 ölçekli Boğaz Köyleri Planıdır (Tapan, 1998: 81; Bozlağan, 2011: 144).

Müşavirler Heyeti tarafından hazırlanan 1954 Beyoğlu Nazım Planı'nda Kağıthane'yi doğrudan ilgilendiren kararlar yer almıştır. Planda şehrin Beyoğlu bölgesindeki sanayi bölgeleri saptanmış, 5 sanayi alanı ve her alan içinde yer alabilecek sanayi sınıfları belirlenmiştir. Belirlenen sanayi alanları; 1. Mecidiyeköy- Levent arası, ikinci ve üçüncü sınıf sanayi; 2. Mecidiyeköy – Şişli arası, ikinci ve üçüncü sınıf sanayi; 3. Bomonti, ikinci ve üçüncü sınıf sanayi; 4. Kasımpaşa- Kağıthane Deresi arası (bütün sahil boyu), birinci sınıf sanayi; 5. Kağıthane atış poligonu alanı

(gazhane için), birinci sınıf sanayi alanı olarak belirlenmiştir (Tümertekin, 1997: 166-167).

1955 yılında hazırlanan “Sanayi Bölge Planı”, İstanbul Belediyesi Meclisince bazı değişiklikler yapılarak onaylanmıştır. Bu değişikliklerle Haliç’teki sanayi kısmen dondurulmuş; Topkapı, Haznedar ve İstinye bölgeleri sanayi alanlarına eklenmiş; Paşabahçe Şişe-Cam ile Beykoz Deri Sanayi kuruluşları da kabul edilmiştir (Tümertekin, 1997: 166-167). 1955 Sanayi Planının öngörülemeyen etkilerinden birisi sanayi bölgesi olarak ilan edilmemiş olan ve İstanbul Belediyesi sınırları dışında kaldığı için denetimsiz olan bölgelerde sanayinin hızla gelişmesi olmuştur. Bunun nedeni, planda sanayi alanı olarak belirlenmiş bölgelerde arsa değerlerinin artması, bu nedenle de yatırım yapacak sermayenin kontrolsüz ve arsa değeri düşük alanlara kaçmasıdır. Kağıthane Vadisi çevresi, Halkalı, Maltepe ve Kartal’daki sanayi bölgeleri böyle oluşmuş plan dışı sanayi alanlarıdır (Duranay, Gürsel, Ural, 2007: 426).

2.4.1.1.2. Güçlü İktidarın Simgesi Olarak Menderes İmar Operasyonları

İstanbul Şehir İmar Planı Daimi Komisyonu'nun planlama çalışmaları devam ederken bir yandan da Adnan Menderes tarafından bizzat yürütülen imar operasyonları uygulanmaya başlanmıştır. Bu kentsel müdahaleler, ağırlıklı olarak ulaşım ağının yenilenmesi, yeni yollar ve caddeler açılması biçiminde gerçekleşmiştir. Menderes operasyonlarıyla açılan yeni yollar ve bulvarlar nedeniyle 7300 adet bina istimlak edilmiş, bir çok tarihi bina yıkılmıştır (Akpınar, 2011: 41 ve Boysan, 2011: 50). Belli bir plana bağlı kalarak yapılmamış olsa da Prost döneminde planlanmış olan kimi yol akslarının bu dönemde (örn. Vatan, Millet Caddeleri ve Sahil Yolu) hayata geçirildiğini görmekteyiz (Bilsel, 2010: 150). Yeni bir dönem ve yeni bir siyaset iddiasıyla iktidara gelen Demokrat Parti her ne kadar tek parti döneminin icraatlarını reddetse de, bir önceki dönemde alınan kimi kararları

(kentleşme yanı sıra iktisadi kararlar da dahil olmak üzere) uygulamak zorunda kalmıştır.²² Her ne kadar Menderes döneminde Prost planları reddedilmiş olsa da, Menderes 1960 yılında yargılandığı Yassıada sürecinde, kentin imarının plansız yapıldığı iddiasına, Prost'un planlarını kullandığı savunmasıyla cevap vermiştir (Akpınar, 2010: 173).

Menderes operasyonlarının Kağıthane'ye en büyük etkisi Kağıthane'nin doğu yakasındaki gelişimi tetikleyen ulaşım kararlarıdır. Bu kararlar Beşiktaş'tan başlayarak Şişli, Mecidiyeköy ve Levent aksının oluşturulmasını içerir. Bu aks, sanayinin Levent bölgesinde gelişmesindeki önemli etkenlerdendir. Bu yol aksı sayesinde Levent bölgesi ulaşım açısından avantajlı bir konuma sahip olmuştur. Bugün Büyükdere- Levent- Maslak aksı olarak adlandırılan bu aks, İstanbul'un en önemli iş merkezlerinden birisidir.

Büyükdere aksının önem kazanması ilk etapta 1950'lerde yapılan Levent konutları ile olmuştur.²³ 1956'da başlayan Menderes imar operasyonlarıyla açılan Barbaros Bulvarı ve Büyükdere Caddesi'nin içinde bulunduğu yol sistemi, Taksim-Şişli yolunun genişletilmesi, Şişli'nin dört güzergahla sahil yoluna bağlanması ile oluşmuştur. Şişli'nin sahile bağlandığı güzergahlar şöyledir: Beşiktaş - Zincirlikuyu yolu, Ayazağa – İstinye, Hacıosman- Tarabya yolu, Hacıosman- Kefeliköy - Büyükdere yolu. Bu yollar, boğazdaki yerleşimlerin iç kesimlere doğru uzanmasına yol açmıştır (Tekeli, 2009a: 57). Menderes imar operasyonlarıyla kentin en önemli ulaşım akslarından birisi haline gelen ve Kağıthane İlçesi'nin doğu sınırını oluşturan Büyükdere aksı, 1. Boğaziçi Köprüsü'nün yapımı ile de kentin merkez fonksiyonlarının yerleştiği en önemli merkezi iş alanlarından birisi olmuştur.

²² CHP'nin 1947 yılındaki Kurultayında, CHP siyasal olarak daha liberal bir çizgiye çekilir. Zürcher'e göre, bu Kurultay'da kabul edilen, “*Yeni Türk Kalkınma Planı*” İstanbullu işadamları ve daha sonra CHP'den ayrılacak olan DP'nin etkisini yansıtır. Bu nedenle sermaye çevrelerinin talepleri, kalkınma stratejisi ve devletin ekonomik rolü gibi konularda CHP ve DP iktidarları arasında bir süreklilik vardır. Boratav da Marshall yardımları gibi dış yardımlar ve yabancı sermayeye konulan kısıtlamalarla ilgili CHP ve DP döneminde benzer politikalar izlendiğini düşünmektedir. (Bkz. Zürcher, 2012: 316; Boratav, 2009: 99).

²³ Levent konut projesi, Lütfü Kırdar'ın önyak olduğu konut projelerinden birisidir. Levent konutlarının kurulduğu bölge, 1. Abdülhamit tarafından Kaptan-ı Derya Hasan Paşa'ya verilen Levent Çiftliği arazisine kurulmuştur (Kuban, 2000: 388).

Çeliktepe, Emniyetevler, Sanayi ve Yeşilce Mahalleleri başta olmak üzere Kağıthane'nin sanayi ve konut fonksiyonları açısından gelişimi bu aksın açılmasından sonra hız kazanmıştır.

2.4.1.1.3. Kağıthane'nin Köy Merkezi Dışında Gelişmesinde Köy Muhtarlığının Etkisi

Kağıthane, 1963 yılına kadar önce Beyoğlu daha sonra Şişli İlçelerine bağlı köy statüsünde bir yerleşme olduğundan köy muhtarı ve ihtiyar heyetiyle yönetilmiştir. 1953 yılındaki bir uygulama, köy muhtarlığının arazi açılmasındaki önemli rolünü göstermektedir. Kağıthane Köyü'nde evi olmayan ailelerin ev sahibi olabilmesi için bir dernek kurulmuştur. Bu dernekle köy ihtiyar heyeti arasında bir anlaşma imzalanarak Çağlayan'da bir bölgenin köy halkına dağıtılması kararı alınmıştır. 400 hanelik bir arazi, kura çekilerek 100 TL karşılığı ailelere dağıtılır. Fakat tapu verilmez, yalnızca kullanım hakkı verilir. Kağıthane ailelerinin ev yapması için dağıtılan bu araziler daha sonra çoğunlukla 3. şahıslara satılmıştır. 1959 yılında yine köy ihtiyar heyeti tarafından ikinci bir parselleme yapılır. Bu sefer köye kayıtlı olmayanlara da parsel dağıtılır ve yine tapu verilmez. Bu şekilde Çağlayan Mahallesi yerleşime açılmış olur. Yukarıda yer alan Kağıthane Mekansal Gelişim Haritası'nda (Harita 5) 1960 yılından önce Çağlayan bölgesinde yapılaşmanın başlamış olduğu görülmektedir. 1973 Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporu'nda, bu yolla elde edilen parsellerde yapılan yapıların kaçak olsa da yıkım tehdidi yaşanmadığından sağlam ve parselasyonla geliştiği için düzenli olduğu belirtilmektedir (Yetman, 2013: 110).

Işık ve Pınarcıoğlu Sultanbeyli çalışmalarında, Kağıthane'ye benzer biçimde, köy muhtarlığının köyün mülkiyet yapısını etkileyen uygulamaları hayata geçirdiğini anlatmaktadırlar. Sultanbeyli 1957 yılında köy statüsü kazandıktan sonra muhtarlık, arazi satışlarında önemli bir etkiye sahip olmuş, bu satışlarda köy muhtarı tarafından belge verilmesi, Sultanbeyli'deki arsa satışlarını ve 'mülkiyet ufalanmasını' hızlandırmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003: 234).

2.4.1.2. Yeni Kurulan Kağıthane Belediyesi ve MGK Kararlarıyla Biçimlenen Kent ve Planlama

Kağıthane, 1963 yılında Belde Belediyesi ilan edildiğinde Merkez Mahallesi dışındaki alanlarda yapılaşma faaliyetleri bir süredir devam etmekteydi. 1955 nüfusu 3.084 iken 1960'ta 22.818 kişiye, 1965'te 56.157 kişiye yükselmiştir (bkz. Tablo 6). Bu hızlı nüfus artışı ve dolayısıyla gecekondulaşma karşısında Kağıthane Belediyesi'nin ilk tepkisi yasaklamak ve yıkım yapmak, gücü yetmediği zaman da görmezden gelmek olmuştur. Fazıl Kaftanoğlu (1963-1968, Adalet Partisi) ve Zeki Vural'ın (1968-1973, Adalet Partisi) arazi açıcı oyuncularla ilişkileri daha çok çatışmalı bir özellik göstermektedir.

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra, yeni bir Anayasa hazırlanması, demokratik haklar açısından olduğu kadar, planlama ve kentleşme açısından da yeni bir dönem demektir. 1961 yılında onaylanan Anayasa yeni yasal düzenlemeler doğrultusunda sosyal hakların genişlemesini getirmiş, planlı ekonomik sisteme geçilmesi yanı sıra, planlama sisteminde de yeni mekanizmalar ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fakat tüm bu kararların yanı sıra Milli Güvenlik Kurulu (MGK)²⁴ yoluyla, yürütme aygıtı içerisinde askeri bürokrasinin gücünü arttırmış, Bülent Tanör'e göre iki başlı olan yürütme aygıtına (Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu) üçüncü bir baş eklemiştir (Tanör, 2011; 399).

Konumuz açısından bu dönemde MGK'nın aldığı iki önemli karar vardır. Bunlardan birincisi 1963 yılında İstanbul için bir sanayi planı yapılması ve onaylanması sürecidir. İkinci karar ise İstanbul, Ankara ve İzmir için planlama çalışmalarını yürütecek Nazım Plan Bürolarının kurulması kararıdır. Nazım imar planlama bürolarının kurulması, planlamada yerel bilginin ve yerelleşmenin sağlanabilmesi açısından olumlu bir uygulama olarak görülmele birlikte, bu kurumların

²⁴ Milli Güvenlik Kurulu görevleri, 1961 Anayasası Madde 111'de şöyle belirlenmiştir: “*Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.*” (Resmi Gazete, 31.05.1961, sayı: 10816).

kurulmasının bir MGK kararı ile gerçekleşmesi ve aşağıda inceleyeceğimiz İstanbul sanayi planının bir MGK kararı ile hazırlanması, devletin sivilleşmediği ve yerelleşmediğini göstermektedir.

2.4.1.2.1. Kağıthane'de Plansız Sanayi Gelişmesinde Etkili Olan Bir Plan: 1966 Yılı İstanbul Sanayi Sahaları Planı

MGK'nın 4.11.1963 tarihli kararıyla İstanbul için bir sanayi planının hazırlanması için Bakanlıklar Arası Komite kurulmuştur (Tümertekin, 1997: 130). Mimarlık Dergisinin 79. sayısında İstanbul planlama çalışmalarının değerlendirildiği bir yazıda MGK'nın bu kararı almasının nedeni şu şekilde anlatılır: *“Konu, gündün güne plansız bir şekilde yayılan fakat memleket millî gelirinin büyük bir kısmını temsil eden İstanbul sanayi potansiyelini, rasyonel bir işletme ve gelişme zeminine oturtabilmek için İstanbul Sanayi Nâzım Planının yapılması talebidir.”* (Mimarlık Dergisi, 1970: 60). Bu planın hazırlanması görevi İmar ve İskan Bakanlığı'na verilir. 1965'de MGK'da plan taslağının sunumu yapılır ve 1966 yılında İmar İskan Bakanlığı ve İstanbul Belediyesi Meclisince onaylanır.

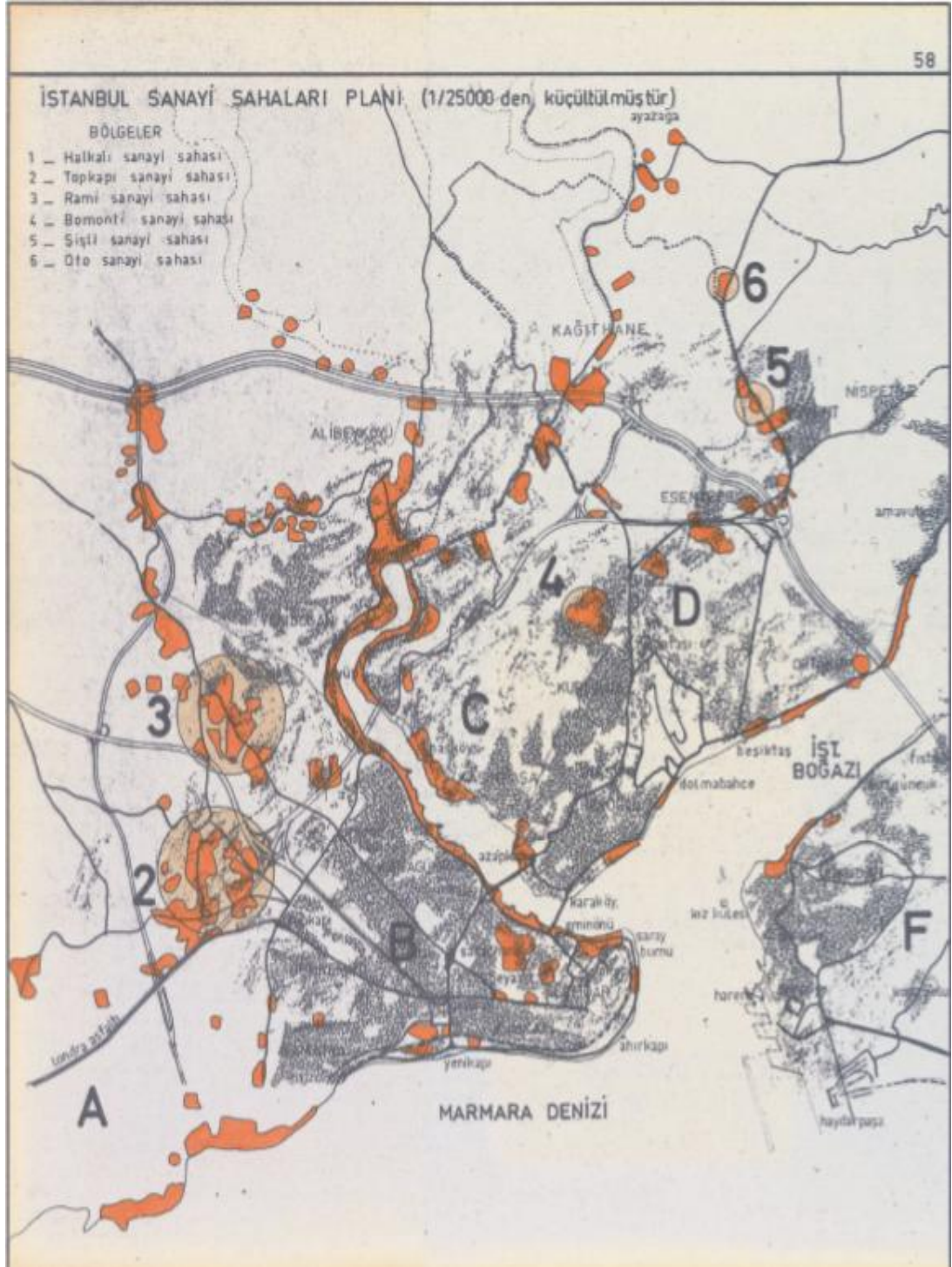
Bu plan, İstanbul'un yeni nazım planı hazırlanana kadar sanayi alanlarında eski planların tadil edilmesi için yapılmıştır. İstanbul Belediye Meclisinin kararı ve İmar ve İskan Bakanlığının onayı ile kabul edilen planda, İstanbul için 9 sanayi gelişme bölgesi belirlenmiştir. Kirletici sanayinin, yoğun konut bölgeleri ve Tarihi Yarımada'nın dışına çıkartılması için önlemler alınması hedeflenmiştir (1980 İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı, 2007: 240). Plana göre sanayi alanları: Halkalı, Topkapı, Rami, Bomonti, Levent, Oto Sanayi, Kurtköy, Küçükköy, Ümraniye'dir (Tümertekin, 1997: 130-131). Bu sanayi bölgeleri dışında, 1. ve 2. grup sanayiler kurulamaz, 3. grup sanayiler ise ancak belirlenen koşullarda kurulabilir. Belirlenen sanayi alanları dışında kurulan kaçak tesislere açma ve işletme ruhsatı verilmeyeceği; yol, su, elektrik ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerinden yararlandırılmayacağı da belirtilmiştir. Planlanan sanayi alanları dışında kalan, içinde Kağıthane'nin de olduğu

bazı bölgelerde, yeni tesislere izin verilmese de mevcut bulunan tesislere ilave imalat ve depolama tesisi izni verilmiştir. Mevcut sanayi alanlarında ise sanayi bölgesi niteliği kaldırılan iki bölge vardır. Bunlar, İstinye ve Haliç kıyıları sanayi alanlarıdır. (Yetman, 2013: 61).

Tümertekin, 1980'li yıllarda İstanbul'un en yoğun sanayi bölgelerinin 1966 planında belirlenen sanayi alanları olduğunu belirtir. Levent'in sanayi alanı olarak kabul edilmesi ve Oto Sanayi Sitesi'nin kullanıma açılması, Büyükdere aksında yerleşim ve sanayi gelişiminin Boğaziçi doğrultusunda ilerlemesinde etkili olmuştur. Kağıthane'nin Büyükdere Caddesi'ne yakın mahallelerinin gelişmesi de planın aldığı kararlarla ilişkilidir. Yeşilce Mahallesi'nde bugün de yoğun olarak görülen atölye tipi üretim birimleri Oto Sanayi Sitesi'nin bu bölgedeki etkisidir.

Planda yer alan, yeni tesis yapımı yasaklanan fakat ek tesis ve depo izni verilen Kağıthane gibi alanlarda, sanayi gelişiminin durdurulması söz konusu olamamış, tam tersine bu iznin verilmesi sanayinin yoğunlaşmasına yol açmıştır (Tümertekin, 1997: 75-77, 98).

Harita 8. 1966 İstanbul Sanayi Sahaları Planı.

Kaynak: Yetman, 2013: 74.

2.4.1.2.2. Nazım Plan Bürolarının Kurulması ve 1971 Büyük İstanbul Nazım Planı

Milli Güvenlik Kurulu'nun planlamaya ilişkin bir başka kararı ise planlama sisteminde merkezi yetkilerin yerelde kurulan birimlere aktarılmasını sağlamıştır. MGK'nın kararı doğrultusunda, 20 Temmuz 1965 tarih ve 6/1970 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Ankara, İstanbul, İzmir şehirlerinin nazım imar planlarının hazırlanması işinin İmar ve İskan Bakanlığınca kurulacak bürolara verilmesi kabul edilmiştir (Tekeli, 2009b: 209). Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu kuruluşunda görev alan Haluk Alatan, bu kararnamenin çıkarılmasında İstanbul Sanayi Sahaları Planının hazırlanan taslağının MGK'ya sunulmasının etkisi olduğunu, bunun üzerine kent planları yapılmadan sanayi planlarının yapılamayacağı kararının alındığını belirtmektedir (Keskinok, 2002: 23). 1965 yılında İmar ve İskan Bakanlığı'na bağlı olan ve yürütücü olarak Piccinato'nun yer aldığı İstanbul Nazım Plan Bürosu kurulmuştur ve İstanbul'un bütününe ele alacak bir planlama çalışması başlamıştır. Nazım Plan Bürosu tarafından 1967'de "Büyük İstanbul Nazım Plan Ana Hatları İzah Raporu" çıkarılmıştır. 1971 yılında ise 1/25.000 ölçekli Büyük İstanbul Nazım planı onaylanmıştır (Uysal, 2007: 7- 10).

1971 yılında onaylanan 1/25.000 ölçekli Büyük İstanbul Nazım Planı'nda mevcut sanayi alanlarına yenileri eklenmiş, bazı sanayi alanlarının ise doygunluğa ulaştırılması hedeflenmiştir. Kağıthane'ye ise yeni sanayi alanı eklenmemiştir. 1971 Nazım Plan raporunda Kağıthane ile ilgili alınan karar, sanayiden ziyade gecekondu ıslahına yöneliktir:

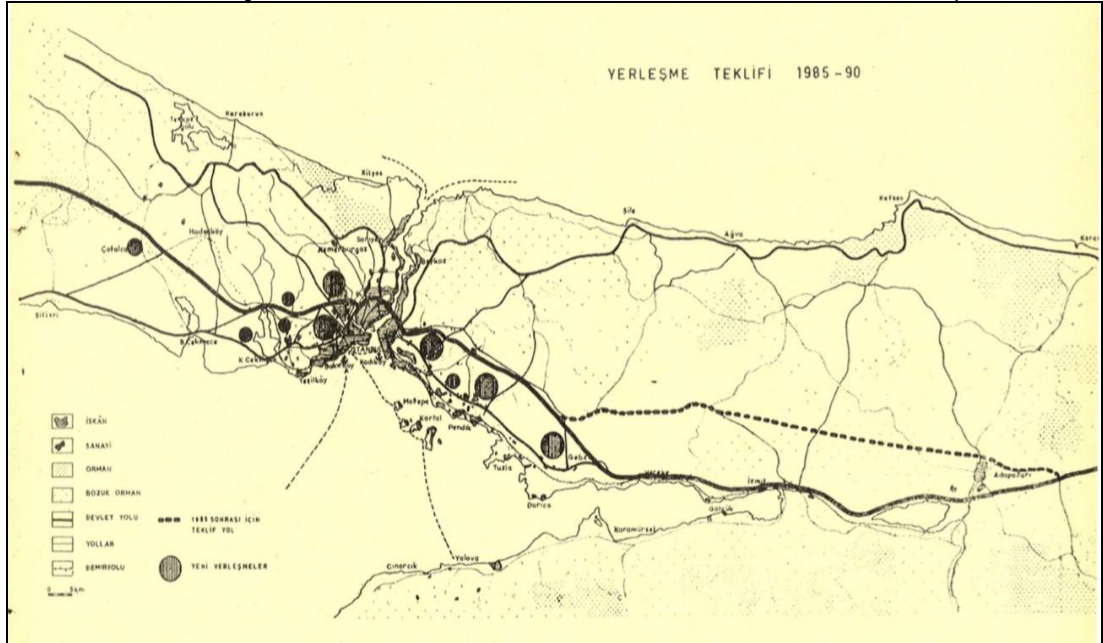
"Kağıthane, Alibeyköy, Eyüp, Küçükköy çevresindeki geniş gecekondu alanlarının ıslahı ve şehrin 4. gelişme yönü niteliğindeki bu kesime yeni bir düzen getirmesi başlıca fiziki planlama tekliflerinden biri olmaktadır." (Yetman, 2013: 129).

1973 yılında kullanıma açılacak olan Boğaziçi köprüsü ile ilgili ise şu şekilde bir ibare yer almaktadır:

“Boğaz köprüsü, çevre yolları ve öngörülen kuzey aksı ile, Metropolitenin yeni gelişme yönlerinin bağlantıları kurularak, eski merkeze yeni erişebilirlik imkanları verecek ve çevre yolunun sisteme getireceği fonksiyon deplasmanlarından yararlanılarak, yerleşmelerde dengeli bir dağılım sağlanacak ve Metropoliten bütünlüğe dinamik ve açık bir yapı kazandıracaktır.” (Yetman, 2013: 87).

Bu ifadeden anlaşıldığı kadarıyla plan öngörülerinden birisi de kuzey bölgelerinde yer alan yeni gelişme alanlarıyla merkezin bağlantısını güçlendirmektir. Oysa kuzey aksının güçlendirilmesi dengeli bir gelişmeyi değil kontrolsüz bir yayılmayı getirmiştir. Planlarda yer alan çevre yolu, gerçekleşen hattan biraz daha farklıdır: Zincirlikuyu ve Mecidiyeköy'den gelerek Kağıthane merkezden geçmektedir. Boğaz köprüsünün güzergahı, bugün Kağıthane'nin güney sınırından, Halıcıoğlu-Ayvansaray arasından geçmektedir.

Harita 9. 1971 Büyük İstanbul Nazım Planı 1985- 1990 Hedef Yılı Yerleşme Teklifi

Kaynak: İstanbul Metropoliten Alan Planlama Çalışmaları, 1970: 75

2.4.1.2.3. Yoğunluğun Artmasında Boğaziçi Köprüsü ve E-5 Çevre Yolunun Etkisi

1973 yılında 1. Boğaziçi Köprüsü'nün açılması, Kağıthane İlçesi'nde sanayinin ve nüfusun artmasında etkili olmuştur. Boğaziçi Köprüsü ve E-5 karayolu, Anadolu ve Avrupa yakalarını bağlamak yanı sıra şehirlerarası ulaşımın da hızlanmasına yol açmıştır (Tekeli, 2009a: 67). Boğaz Köprüsü ve E-5 Çevre yolu güzergahı, 1968 yılında İstanbul Belediyesi'nce hazırlanmış, İmar ve İskan Bakanlığınca “Çevre Yolları Mevzii İmar Planı” olarak onaylanmıştır (Kırmızı ve Çalışkan, 2009: 47).

Kent içindeki ulaşımın hızlanması, gerek sanayi gerek konut fonksiyonları için yeni yer seçimi kriterleri oluşturmuş, yeni bir makroform oluşumuna yol açmıştır. E-5 çevre yolu ve bağlantı yolları, çevrelerinde bir çekim etkisi yaratmış ve bu bölgeler kısa sürede yapılaşmıştır. Kağıthane'nin Büyükdere Caddesi'ne yakın bölgeleri hem Beşiktaş üzerinden kıyı bölgelere, hem Mecidiyeköy - Şişli bölgesine, hem de Zincirlikuyu üzerinden Boğaz Köprüsü bağlantısıyla Anadolu yakasına ulaşımın kolaylaştığı ve hızlandığı bölgeler olmuştur. Bu ulaşım aksları aynı zamanda Kağıthane Deresi çevresinin de karayolu bağlantısını güçlendirmiştir. Karayolu ulaşımındaki olanakların artırılması gerek sanayi tesislerinin yer seçimlerinde gerek gecekondü bölgelerinin gelişiminde önemli etkide bulunmuştur.

Mecidiyeköy'den geçen E-5 karayolu ise, Kağıthane'nin Çağlayan- Talatpaşa bölgesinin giderek yoğunlaşmasına yol açarken bir yandan da 1972-73 yıllarında E-5 ve köprü bağlantı yollarının inşası sırasında Talatpaşa ve Gürsel Mahallelerinde bazı ev ve işyerlerinin istimlak edilmesine yol açmıştır. E-5 karayolu için yapılan istimlaklerde Talatpaşa ve Gürsel Mahallelerindeki göçmen konutlarından 70-80 konutun yıkıldığı düşünülmektedir (KSTP, 2014: 209). Bu konutlar, Menderes imar operasyonlarında evleri istimlak edilenlere tahsis edilmiş evlerdir ve bu konutlarda yaşayanlar en azından ikinci kez evlerinden edilmişlerdir. Sözlü Tarih görüşmelerinde bu konutlarda İstanbul'a göç ederek yerleşmiş olan ailelerin de bulunduğu bilinmektedir. Bu durum, İstanbul'a göç sonrasında bazı ailelerin

yerleşikleşmesinin kentin imarı nedeniyle geciktirilmiş olduğunu göstermektedir.

E-5 karayolunun geçişi aynı zamanda, Mehmet Akif Ersoy Mahallesi'nin Kağıthane'nin diğer mahalleleriyle ilişkisini de koparmıştır. Mahallede yaptığımız sözlü tarih görüşmelerinde gözlemlediğimiz kadarıyla bu mahalle Kağıthane'nin yakın mahallelerine kıyasla ekonomik olarak daha yoksul bir mahalledir. Mahalle daha çok, komşusu olan Beyoğlu İlçesi'ne bağlı Örnektepe Mahallesi'yle birlikte anılmaktadır. Örnektepe Mahallesi ile Mehmet Akif Ersoy Mahallesi arasında çok geniş olmayan bir cadde varken, Kağıthane ile arasından büyük bir otoban geçmektedir. Mahallelinin Kağıthane merkezi ile ilişkileri oldukça zayıf, Şişli ve Beyoğlu merkezleriyle daha güçlüdür. Bu mekansal farklılaşma, Lefebvre'in yukarıda aktardığımız mekan teorisindeki, mekan pratikleri ve mekan temsilleri arasındaki çelişkiyi göstermektedir. Günlük pratiklerle biçimlenen mekan, planlama ve imar uygulamalarıyla devlet tarafından bozulmuştur.

2.4.1.3. Yerel Yönetimlerde Farklı Bir Anlayış İddiası: Celal Altınay Dönemi ve 1973 Kağıthane İmar Planı

1970'li yıllar CHP'nin yerel yönetimlere dair “Toplumcu Belediyecilik”²⁵ anlayışının geliştirildiği bir dönemdir. Kağıthane'de de bu anlayışın izleri görülmektedir. İlhan Tekeli, Ankara Belediyesi danışmanlığı yaptığı 1970'li yıllarda hazırladığı bir çalışmada toplumcu belediyecilik anlayışını şu temel ilkelerle açıklamıştır: Sosyal adalet; Karar süreçlerine katılım; Üretici belediye: Kentin imarının aktif olarak gerçekleştirilmesi; kentsel toprak üzerinde oluşan artı-değeri topluma döndürmek ve spekülasyonu durdurmak.²⁶ 1973-77 yılları arasında İstanbul Belediye Başkanlığı yapan Ahmet İsvan, kendi belediyecilik döneminde bir sınıfsal tercih yaptığını ve belediye hizmetlerini bu sayede gerçekleştirdiğini anlatır. “Göstermek istediğim o ki, belediye, gücünü sermaye sınıfından değil emekçi sınıfından alıyorsa bunları yapabiliyor.” (İsvan, 1977; 66).

²⁵ Kimi yerde “yeni belediyecilik” olarak geçer. Bkz. Şengül, 2009; Aslan, 2004.

²⁶ Bu ilkelerin açıklamaları için bkz. Tekeli, 2009b: 251-262.

Şengül, 1970'li yıllarda CHP'nin kentsel stratejisinin, gecekondular ve kent yoksulları üzerine yoğunlaşmış olduğunu belirtir. Genel siyasal sistemde gecekonduya ilişkin farklı bakış açıları da CHP siyasetini etkilemiştir. Bu yıllarda siyasal sistem içinde gecekonduya ilişkin iki tavır belirir. Şengül, bu iki tavrın CHP'nin yerel yönetim bakışına da yansıdığını belirtir. Birinci tavır; gecekondulara af çıkararak oy elde etmeyi temel alan fırsatçı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım gecekonduların kenti rant ve değişim değeri olarak gören yönüne seslenir. İkinci tavır; gecekonduların sorununu bir toplumsal adalet sorunu olarak görür. Bu yaklaşım gecekondulara ilişkin kullanım değeri ve yaşam mekanı boyutunu vurgular (Şengül, 2009; 132-134).

1973 yerel seçimlerinde CHP büyük bir başarı kazanarak 33 il belediyesini ve bir çok ilçe belediyesini kazanmıştır. Kağıthane'de % 35,9 oy oranıyla CHP'den Celal Altınay Belediye Başkanı seçilmiştir. Bir sonraki dönem, 1977 yerel seçimlerinde Celal Altınay oy oranını yükselterek %44,8 oy oranıyla yeniden Belediye başkanı seçilmiştir. Aslan ve Şen, Celal Altınay'ın her iki yerel seçimi kazanmasında Kağıthane'de etkili olan sol örgütlerin desteğinin ve Celal Altınay'ın gecekondulara bakışının etkili olduğunu belirtmektedirler. Bu bakış açısında CHP'nin toplumcu belediyecilik anlayışının izlerine rastlamak mümkündür. Belediye başkanlığı yaptığı dönemde gazetelere verdiği beyanatlarda Altınay, gecekonduların halkına hizmet götürmek odaklı bir politika izlemeyi savunmuş, arsa spekülasyonlarına karşı tavır almıştır (Aslan, Şen, 2011).

Bu dönem belediyeler maddi ve teknik olanaklar ile yetkileri açısından bir çok kısıtla karşı karşıyadır. Bir yandan kısıtlı imkanlarla kentin altyapı sorunlarını gidermeye çalışırken bir yandan da durmadan devam eden kaçak yapılaşma ve gecekondulaşma sürecini yasal zemine çekme çabası içerisindeyler. Bu yasal zemine çekme çabası kimi zaman popülist bir anlayış olarak da nitelendirilmektedir. Tapu sözü vermek ya da tapu dağıtmanın yerel ve genel seçimlerde oy arttırıcı bir özelliği olduğu göz önüne alındığında bu eleştiri çok da haksız sayılmaz, fakat yerel yönetimlerin uygulamalarının tek bir amacı olduğunu söylemek de yanlış ve haksız olacaktır. Yasal zemine çekme eğiliminde, arazi mafyasının belediye üzerinde büyük bir baskı

kurmuş olmasının da etkisi vardır. Celal Altınay bu baskıya çeşitli yollarla karşı koymaya çalışmıştır.

2.4.1.3.1. Kağıthane'nin İlk İmar Planı

Celal Altınay göreve geldiği 1973 yılında Kağıthane'nin ilk imar planlarının hazırlanması çalışmalarını başlatmıştır. Yüksek Mimar Fahri Yetman tarafından hazırlanan Kağıthane İmar Planı çalışmaları 1975 yılında tamamlanmış ve uygulamaya geçilmiştir (KSTP, 2014: 36). Bu çalışmalara duyulan ihtiyacı Altınay şöyle anlatmıştır:

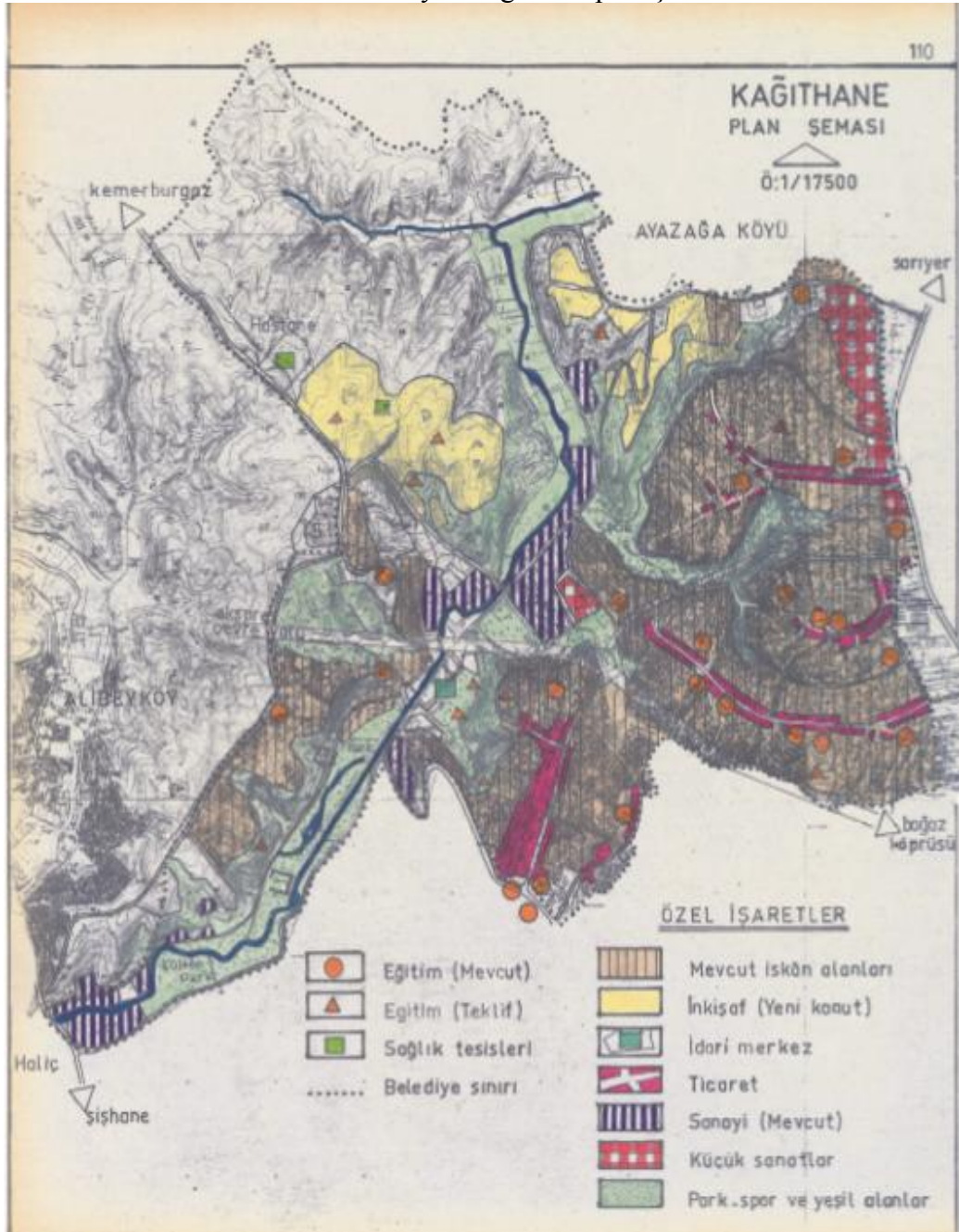
“İmar Planı yok. Dedim arkadaşlar! Bir tane ruhsat verilmeyecek. Halk geldi üzerime. Her yer izdiham. Verilen de kim? İmtiyazlı kişiler. Sene 73'ten 75'e ... O güne kadar ruhsat vermedim ama hangi mahalleye gidiyorsam etrafımı 500 kişi sarıyor. Ne yaptım? İlk defa imar planını tasdik ettirdim. İmar Planı başlamıştı. Ondan sonra 75'te parafı etti beşbinlikleri. Binlikleri... Ona göre de biz yolları, güzergahları, binlikleri de süratle yaptık. O zaman Bakanlık onay veriyordu. İmar İskan Bakanlığı. Bakanlıkta süratle...” (Celal Altınay, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

1973 yılında onaylanan Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporu'na göre, 1971 yılında yapılan Büyük İstanbul Nazım Planı'nda yer alan temel kararların bu planda da kabul edildiği, yalnızca 140.000 kişi olan 1990 yılı nüfus projeksiyonunun yeniden hesaplanarak 180.000 kişi olarak değiştirildiği belirtilmiştir. 1971 Büyük İstanbul Nazım Planında Kağıthane'deki sanayi alanlarına ek yeni alan önerilmediği için bu planda da yeni sanayi alanları yer almamış, mevcut sanayi alanlarının ise kısmen korunmasına, kısmen ıslah edilmesine karar verilmiştir. Şehir merkezinde kalan bazı atölye ve fabrikaların ise taşınması hedeflenmiş, bunun için yer gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Fakat bu yerlerin neresi olabileceği plan raporunda yer almamıştır (Yetman, 2013: 129).

Plan araştırma raporunda, iki sanayi sitesine dair karar yer almaktadır. Bunlardan birisi mevcut olan Sanayi Mahallesi'ndeki Oto Sanayi Sitesi'nin büyütülmesidir. Bu

sayede Çağlayan ve Hürriyet Mahallelerindeki oto tamir atölyeleri ve bazı fabrikalar bu siteye taşınabilecektir. Diğer karar ise Yahya Kemal Mahallesi'nde yeni bir küçük sanayi sitesinin oluşturulmasıdır. Fakat bu iki karar da hayata geçirilmemiştir (Yetman, 2013: 130).

Harita 10. 1973 yılı Kağıthane plan şeması

Kaynak: Yetman, 2013: 130

1973 yılında Kağıthane İmar Planı Araştırma Raporu'nun onaylanmasından sonra Celal Altınay'ın belediye başkanlığı döneminde 1/5000 nazım imar planı ve 1/1000 uygulama imar planları hazırlanmış, bu planlar da 1975 yılında İmar Bakanlığınca onaylanmıştır. Planların uygulanmasında o tarihte geçerli olan 6785 Sayılı İmar Kanununun 42. maddesine göre (bugün geçerli olan 3194 sayılı İmar kanununun 18. Maddesi) “hamur uygulaması”²⁷ yapılmış, belirlenen 8 bölgede ihaleye çıkılmıştır. Dönemin Belediye Başkanı Celal Altınay planlama süreci sonunda tapu bekleyen yapı sahiplerine tapularının verilmeye başlandığını belirtmiştir (Celal Altınay, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Bu dönem Kağıthane'de önemli miktarda tapu verilmiştir. Bu durumun, Celal Altınay'ın iki dönem üst üste seçilmiş olmasında önemli payı olduğu anlaşılmaktadır. Tapu vermek, aynı zamanda belediyeye gelir elde etmenin de bir yoludur ve ilerleyen dönemlerde belediyeye kaynak yaratmak adına çokça kullanılan bir yöntem olacaktır (Celal Altınay, KSTP, 2014: 35- 36). Çeliktepe'ye 1959 yılında yerleşmiş olan Cemil Avcı, Celal Altınay döneminde tapu dağıtılmasını şu şekilde anlatmıştır:

“Belediye Başkanı Celal Altınay'dı hatırladığım kadarıyla. Belediye topraklarına, belediye topraklarında olan şahıslara bir tebligat gönderdiler. ... Bu şekilde bize zarf geldi. Kapalı zarf usulü olarak ihaleye giriyorsun. Belediyeden yerini alıyorsun. O zamanlar almıştık. Rahmetli babam gitti. Belediyeye ait yerlerin tapusunu vermişti o belediye başkanı.” (Cemil Avcı, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Celal Altınay, yeni gecekondulara izin vermediğini belirtse de imar planı öncesinde yapılmış olan gecekondular da yıkmamıştır. Bu yapıların yıkılmasını geçici bir süre engelleyen şu yolu kullanmış olduğunu belirtmektedir:

*“İmar Kanunu'nun 11. Maddesi'ne göre ... Biz ona 11 yıllık geçici ruhsat veririz. 11 yıl içerisinde o yer yıkılırsa, devletten hiçbir şey talep edemez o vatandaş. 11 yıldan sonra yıkılırsa, devlet o zaman istimlak etmek zorunda kalır. O da senin vatandaşın.”*²⁸ (Celal Altınay, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

²⁷ Hamur uygulaması: “... birçok bireylerin arazisi, kendi isteklerinin dışında, kamuca birleştirildikten, kent planında öngörülen yol, yeşil alan, meydan, otopark gibi gereksinimler gereği gibi karşılandıktan ve kolayca gerçekleştirildikten sonra, artan kısımlar yine arsa sahibi bireylere verilir. Bu arada bir miktar arsa, kamu tarafından bedeli ödenmeksizin alınır.” (Keleş, 1993: 139).

²⁸ 6785 sayılı, 9.7.1956 tarihli İmar Kanunu 11. maddesine göre, imar planı uygulaması yapılmayan yerlerde uygulama yapılana kadar geçici inşaatlara belediye encümenleri tarafından izin verilir.

Gecekonduların yasal bir çerçeve içerisinde varlığını devam ettirmesinin çabaları bu anlatımdan görülmektedir. Bu çabanın bir nedeni dönemin siyasal ikliminden gelen gecekonduya sosyal adalet temelli yaklaşım olurken, bir yandan da oy kaygısı içeren bir yaklaşım görülmektedir. Bu nedenlere bir de dönemin arazi mafyasına karşı koyabilmek için halkın desteğini arkasına alma eğilimi eklenmektedir.

Celal Altınay arazi mafyasına karşı mücadele ederken iki yöntem kullanmıştır. Bunlardan birincisi yukarıda anlatıldığı gibi gecekonduları yasal zemine çekebilmek için kullanılan tapu vermek, imar uygulamaları yapmak ya da bir süreliğine yasal statü kazandırmak yöntemleriyle halk desteğini elde etmektir. İkinci yöntemi ise parti örgütünün gücünü arkasına almak olmuştur. Celal Altınay, Kağıthane'de yerel siyaset içerisinde önemli bir yere sahip olan arazi mafyası Kürt Hasan'a karşı yürüttüğü mücadeleyi şu şekilde anlatmaktadır:

“O zaman Kürt Hasan, başladı benim üzerime gelmeye. Benim üzerime geldiği zaman... Biz teşkilatlı adamız. Ben onun karşısına çıkıp bir şey söyleyecek değilim. Bizim organlarımız var. Onları çalıştırdık biz... Arkadaşlara dedim ki. Siz bir nümayiş yapın. Toplayın adamları.. Kağıthane Belediyesi'nin önünde bir gösteri yapacaksınız dedim. Bir de slogan tutturdular.. 'Kürt Hasan mısın, Tirt Hasan mısın' diye bağırıyorlardı millet. 'Gel bakalım! Kimin üzerine gidiyorsun? Ne yapıyorsun?' diye epey bir nümayiş yaptılar. Polis geldi. Jandarma geldi. Örgüt geldi. Epeyce bağırıldılar. Bir de baktım ki bir belediye üyesi var, Adalet Parti'li. O da Bayburt'lu. Kürt Hasan gitmiş ona demiş. 'Biz hemşeriyiz. Celal ne yapıyor ya! Ben nerdeyse onun öl dediği yerde ölürüm. Kal dediği yerde kalırım. Hepimiz doğuluyuz.' Bilmem ne. Bir arkadaş vardı. Ona dedim. Eğer Kürt Hasan o Ferruh denen adamı [Ferruh Kürt Hasan'ın Celal Altınay'ı tehdit etmesi için gönderdiği adamıdır.] buradan çıkarır, belediyenin önünde döverse onunla hesabım biter. Yoksa benim ölüm, dirimden daha kötüdür. Ona öyle selam söyle. ... Bir de baktım. Aradan bir iki ay geçti. Kazma saplarıyla Ferruh'u dövüyor. Ferruh çıktı Kağıthane'den. Bundan sonra rahat ettik” (Celal Altınay, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Celal Altınay döneminde belediye gerek gecekondulara gerek sanayiye yönelik altyapı yatırımları yapmış, bir yandan yolların asfaltlanmasına başlanmış bir yandan da Kağıthane Deresi çevresindeki sanayi tesislerinin atıklarını toplayan bir kolektör inşaatına başlanmıştır. Sanayinin taşınmasına ilişkin ilk uygulamaları da yine bu

Geçicilik süresi 10 yıldır. 10 yıl sonunda imar uygulaması yapılamazsa süre uzatılabilir. İnşaatın geçici olduğu tapuya kaydedilir. Bu izin plan uygulamasını durduramaz. Plan uygulaması yapılırken geçici yapılar yıkılır ve sahibine tazminat verilmez. (Resmi Gazete, 16.7.1956, sayı: 9359)

dönemde görmekteyiz. Sünnet Köprüsü civarındaki mermer atölyelerinin ıslah edilmesi istenmiş, başarılı olamayınca bu atölyeler kapatılmıştır. “*Mermerciler vardı. Bir hafta müddet istemişlerdi. Sünnet Köprüsü'nde vardı. 20 tane mermerci. Onları kaldırdık. Islah edemediler. Biz kaldırdık.*” (Celal Altınay, KSTP, yayınlanmamış görüşme). Celal Altınay Sadabad bölgesinin düzenlenmesi için İTÜ Mimarlık Fakültesi'yle de bir çalışma yürütmüştür. 1978'de başlayan "Kağıthane Deresi Vadisi'nin Düzenlenmesi" çalışmasının başında Prof. Ahmet Aru yer almış, Sadabad bölgesinin askeri bölge statüsünden çıkarılması hedeflenmiş fakat proje 12 Eylül darbesi nedeniyle uygulanamamıştır (Yetman, 2013: 137).

Bu hizmetlerin yanı sıra, Celal Altınay 1975 yılında Seyrantepe'de bir asfalt şantiyesi kurarak hem ilçenin ihtiyacını karşılamış hem de İstanbul'daki diğer belediyelere satış yaparak belediye gelirlerini arttırmıştır. Bu yatırım, CHP'nin yeni belediyeçilik anlayışında üretici belediye ilkesine de uygun düşmektedir. Mahallelere asfalt yol yapılması ve su şebekesinin bağlanması, gecekonduya bakışın da değişmiş olduğunu göstermektedir.

Celal Altınay'ın belediyeçilik dönemi, CHP'nin “Toplumcu Belediyeçilik” anlayışına paralel olarak gecekondu halkına sosyal adalet anlayışı çerçevesinde hizmet götürülmeye çalıştığı bir dönemdir. Kağıthane'nin ilk nazım imar planının yapılması, ilçenin arazi varlığının düzene sokulması ve yapılaşmanın yasal bir çerçevede devam etmesinin sağlanması için gerekli görülmüştür. Yeni kaçak yapılaşmaya izin verilmemesi hedefi ortaya konmuş, plan bitimine kadar yapılaşmaya izin verilmeyeceği kararı alınmış, bu süreçte arazi mafyası ile önemli bir gerilim yaşanmıştır. Kaçak yapılaşmaya karşı tavır alınmasına rağmen, var olan gecekonduculara da tapu verme çabaları görülmektedir. Bu çabanın altında gecekonducuların siyasi desteği ve oy kaygısı olabileceği gibi, tapu vermenin yerel bir hizmet olarak görülmesinin de etkisi vardır.

Sanayi gelişimi ile ilgili ise çok etkili bir politika göremesek de bu tarihlerde Kağıthane Deresi'nin kirliliği ile ilgili önemli sorunlar yaşanmakta olduğu, bunun çözümüne ilişkin çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çerçevede sanayi tesislerine

yönelik altyapı çalışmaları ve bazı mermer atölyelerinin kapatılması söz konusu olmuşsa da bu çalışmalar yetersiz kalmıştır. İstanbul'un önemli sanayi havzalarından biri haline gelen Kağıthane'deki sanayi tesislerinin kirlilik sorunlarının tek bir ilçe yönetimi tarafından çözülemeyeceği aşikar hale gelmiştir.

2.4.1.3.2. Haliç'in Rehabilitasyonuna İlişkin İlk Kapsamlı Çalışma: 1977 Haliç ve Çevresi Master Planı

1977 yılında hazırlanan Haliç ve Çevresi Master Planı, T.C. Bayındırlık Bakanlığı ve Demiryollar, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü tarafından, Boğaziçi Üniversitesi'ne yaptırılan bir master plan çalışmasıdır (Tezcan, vd., 1978: 28).

Çalışma, Haliç çevresi, Alibeyköy ve Kağıthane derelerini de içine alır. Planın konumuz açısından önemli kısmı, Haliç'teki kirletici sanayinin başka bölgelere taşınması hedefidir. Sanayiden arındırılan bölgelerin kamusal ve açık alanlar olarak kullanılması önerilmiş, bunun yanı sıra Haliç deniz dibinin temizlenmesi ve deniz ulaşımının güçlendirilmesi de öneriler arasında yer almıştır. Plan çalışmasındaki öneriler arasında, bölgede yarattığı hava kirliliği nedeniyle Silahtarağa Elektrik Santrali'nin kapanması yer almıştır (Tezcan, vd., 1978: 36).

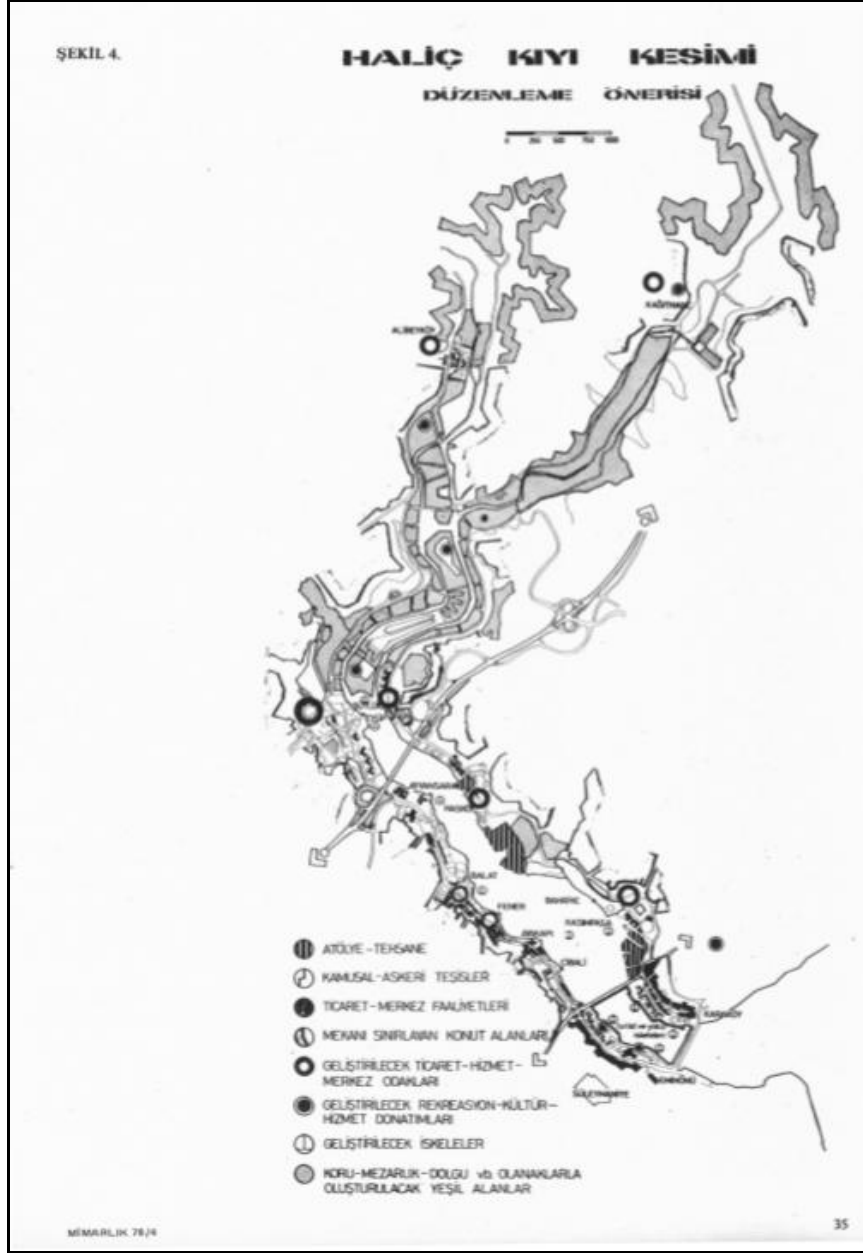
Plan etütleri üç bölgeye ayrılarak yapılmış, C bölgesinde Kağıthane, Eyüp ve Alibeyköy ilçeleri yer almıştır. Bu bölgeyi Eyüp ve Beyoğlu yakalarında konut alanları, mezarlıklar ve iki yakada da boşaltılacak sanayi alanları oluşturmaktadır (Tezcan, vd., 1978: 34). Plan kararlarına göre her bölge farklı fonksiyonlara sahip olacaktır: A Bölgesi turizm, ticaret ve eğlence merkezi, B Bölgesi, dini, sosyal, kültürel ve eğlence merkezi, C Bölgesi ise dinlenme, eğlenme ve boş zamanları değerlendirme alanları olarak tasarlanmıştır. Öngörülen hizmet alanları kent bütünü, alt bölge ve yerleşme ölçeğinde farklı kademelere hitap edecektir. A Bölgesinde kent bütününe dönük yönetsel hizmetlerin de yer alacağı bir düzenleme öngörülürken, B

ve C bölgeleri yerleşmenin ya da bölgenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmet alanlarını içerecekti. B ve C bölgelerinde sanayi tesislerinin bölgeden kaldırılmasıyla, bu bölgelerdeki donatı ve hizmet alanları eksikliğinin, bu alanların kullanımıyla ortadan kaldırılabilmesi belirtilmiştir. C bölgesinde Haliç ve iki derenin çevresi birbirleriyle ilişkili olabilecek yeşil alan ve açık alan kullanımlarına ayrılmıştır. (Tezcan, vd., 1978: 36).

Yapılan master plan çalışmasının önemli yanlarından birisi de yeni bir yönetsel sistem önermesidir. Buna göre “İstanbul Metropolitan Hizmet Birliği” ve “İstanbul Bölgesel Kalkınma Bankası” adıyla iki yeni örgütün kurulması önerilmiş, planda yer alan önerilerin hayata geçirilebilmesi için 1978'den 1989'a kadar on iki senelik bir süre belirlenmiş, yapılacak her iş kaleminin ne zamana kadar bitirileceği ve bunları yapmakla görevlendirilecek yerel ve merkezi kurumlar belirlenmiştir. Önerilen bu yönetsel sistem yanı sıra planda öngörülen bir bütçeleme de yer almıştır. Belirlenen iş kalemleri arasında konumuz açısından önemli olan organize sanayi bölgeleri temini de vardır:

“Çeşitli yörelerde organize sanayi bölgelerinin temini, altyapılarının süratle tamamlanarak enerji, ulaşım, su ve kanalizasyon sağlanması, bu yörelerin Haliç'e tercih edilir hale getirilmesi. Haliç'ten naklin sağlanması; Haliç'ten nakli gereken sanayilerin bölgede kalmalarını güçleştirici tedbirler getirmek, diğer bölgelere öncelikler ve kolaylıklar sağlanarak transferlerini gerçekleştirmek.” (Tercan, vd., 1978: 38).

Harita 11. 1977 Haliç ve Çevresi Master Planı

Kaynak: Tezcan, vd., 1978: 35

2.4.2. Arazi Açılmasında Örgütlü Bir Güç Olarak Arazi Mafyası

Kağıthane'nin yapılaşmasında etkili olan oyunculardan birisi de spekülör, kabadayı ya da arazi mafyası olarak adlandırabileceğimiz oyunculardır. Kağıthane'de arazi çevirme, arsa alım satımı işleri 1950'li yıllardan itibaren başlamıştır. Bu işlerde ön

planda olan kişiler Kağıthaneli olarak kabul görmüş, burada yerleşik olan kişilerdendir. Yerel ilişkileri bilmek ve bu ilişkilere hakim olmak önemli bir niteliktir. Bu kişiler kimi zaman kendine tahsisli arazileri satmış, kimi zaman tahsisli olan kişilerle anlaşarak onlar adına satış yapmış, kimi zamansa kamu arazileri ya da özel arazileri işgal edip satmıştır.

Kimi zaman fiziki şiddet ve zor kullanan bu oyuncuların gecekondulaşma süreciyle birlikte kabadayılıktan arazi mafyalığına geçtiğini, örgütsüz ve plansız bir hareket tarzından örgütlü ve yasal ilişkileri de kullanabilen bir oyuncu haline geldiğini görmekteyiz.²⁹ Arazi açılmasında farklı oyuncularla birlikte, rekabet halinde ya da çatışarak kurulan ilişkiler arasında kamu kurumları ve kamu görevlileri ile kurulan ilişkiler önemlidir. Bu ilişkiler kimi zaman güvenlik güçlerinin müdahalesini önlemek, kimi zaman uygun arazilerin bilgisini elde etmek için kullanılmıştır. Belediye yönetimleri ya da diğer kamu kurumlarıyla çatışmalı ilişkiler de kurulmuş, karşı çıkan kamu görevlileri fiziki şiddete varan tepkilerle karşılaşmışlardır. Arazi açılması, ekonomik getirisi için yapılan bir iştir; fakat aynı zamanda mahallelinin saygısını kazanmak ve destek almak adına ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, bazı arazileri bedelsiz dağıtmak gibi yöntemler de kullanılmıştır. Bu açıdan arazi mafyalarının kurdukları koalisyonlarda mahalle halkıyla kurulan ilişkiler de önemlidir.

2.4.2.1. Kabadayılıktan Mafyaya, Yerel Siyasette Bir Oyuncu: Kürt

Hasan

1950'li yıllarda Kağıthane'nin kabadayılarında birisi olan, gecekondulaşma sürecindeki arazi alım satımında söz sahibi olan ve bu süreçte arazi mafyası haline gelen Kürt Hasan lakaplı Hasan Bozdoğan önemli bir örnektir. Kuşkusuz Kürt Hasan gibi kaba kuvvet kullanarak gecekondulaşma sürecinden yararlanmış olan çok sayıda

²⁹ Doğan Yurdakul, Dündar Kılıç ile ilgili yaptığı çalışmasında, kabadayı ve mafya babası arasındaki farkı şöyle anlatıyor: “Kabadayı da mafya da geçimini şiddet kullanarak sağlar fakat mafya bir teşkilat olayıdır. Mafya meclisten, bankaya, polise kadar her kesimde örgütlüdür.” (Yurdakul, 2001: 45).

kişi vardır. Fakat Kürt Hasan'ı özgün kılan ekonomik olduğu kadar sosyal ve siyasal ilişkileri kullanabilme ve yönlendirebilme becerisidir. Aşağıda yer alan Kürt Hasan'la ilgili anlatılar belediye/kamu kurumları ve mafya arasındaki koalisyonların belirgin bir biçimde görülebilmesi açısından da önemlidir.

Kürt Hasan, 1928 Kağıthane doğumludur. Babası Kağıthane'ye Bitlis'ten göç etmiş, Kağıthane'nin ağalarının yanında kahya olarak çalışmıştır. Kürt Hasan gençliğinde çobanlık, inşaat işçiliği yapmış, 1950'li yıllarda arazi alım satımı işlerine girmiştir. Kağıthane sözlü tarih çalışmasında yapılan görüşmelerde, Kağıthane'nin bütün mahallelerinde Kürt Hasan'dan satın alınan ya da Kürt Hasan'ın izniyle yerleşilmiş araziler olduğundan söz edilmektedir. Kürt Hasan, kimi zaman Kağıthane'de arazi alıp satan diğer kişilerle ve küçük müteahhitlerle birlikte çalışmıştır. Bunlardan bazıları inşaat malzemesi sağlayan ya da gecekondu inşaatı yapan küçük müteahhitler olabildiği gibi Osmanağa Çiftliği'nin imara açılıp satılmasını sağlayan Sudi Genan gibi mimarlar ve belediye görevlileri de olabilmektedir.

Toprak Tevzi Kanunu ile tahsis edilmiş olan arazilerin, arazi açılması sürecinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Kürt Hasan'ın oğlu Mehmet Bozdoğan babasının arazi alım satım işlerinde bu arazilerin mühendislerce parsellenerek satıldığını anlatmaktadır:

“Çelikepe'de Toprak Tevzi'nin verdiği yerler. Adamlar üç beş sene işliyor işlemiyor, o zaman ileri gelen kim, mesela babama diyor ki 'alır mısın burayı?'. Babam parasıyla alıyor onlardan. Mesela 5000 metre yer. Babamın yanında mühendisler var. Yolları açıyor kendi kafasına göre. Bir parselasyon yapıyor. Orayı mesela 10 kişiye satıyor. O 5000 metreyi 10 kişiye satıyor. 1, 2 tane de bedava vermiş. ... Bu şey tarafı da aynı. Şimdi Hamidiye Mahallesi olan yer. Aşağı yukarı üçte biri babamın sattığı yerlerdir. Taa evvelki toprak sahiplerinden almıştır. ... O Arıcılar Mahallesi'nde gecekondu başladı ufak tefek. Çoğuna da babam göz yumdu. Babam belediyede çok kuvvetli. Gidip yıkmayın diyordu. O zamanda öyleydi. Aşağı yukarı Arıcıların kurulduğunu çok iyi hatırlıyoruz. Gelip babama, 'baba biz burada bir şey yapacağız gelip yardımcı olur musun?'. Babam onlara briket filan da verirdi, belediyeye de 'gitmeyin oraya' derdi. Eskiden çarklar böyle dönüyordu efendim.” (Mehmet Bozdoğan, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Gecekondu yapımının siyasetle ilişkisi Kürt Hasan'ın gerek siyasi partilerle gerek yerel yönetimler ve yöneticilerle olan ilişkilerinden görülebilmektedir. Bu ilişkiler

imar faaliyetlerinde de etkin olabildiğini sağlamıştır. Demokrat Parti'nin Şişli İlçe teşkilatının kurulmasında görev almış, daha sonra da siyasi partilerle ilişkileri devam etmiştir. Kürt Hasan'ın oğlu Mehmet Bozdoğan babasının siyasetle ilişkisini şöyle anlatıyor:

“Mesela benim askerden sonra baktığım kadarıyla babam eski Demokrat Partiydi. Şişli İlçesi kurucularından. ... Daha sonra benim gençliğimde Doğru Yol Parti veya Adalet Parti. Gider mesela Halk Parti'nin de işine karışırdı. Mesela delege seçilecek, önce delegeler seçiliyor ya oraya da karıştığını duydum ben.” (Mehmet Bozdoğan, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Kürt Hasan, Kağıthane Belediye yönetiminde de görev almış, 1978-79, 1979-80, 1989-94 dönemlerinde belediye meclis üyeliği yapmıştır (KSTP, 2014: 361- 365). Kağıthane Belediyesi'yle ilişkileri meclis üyeliği ile sınırlı kalmamış, 1963-80 arasında belediye yönetimlerini çoğu zaman zor kullanarak etkilemiş, yönlendirmiş; kimi zaman kendisi vekaleten belediye başkanlığı yaparak belediyeyi yönetmiştir. Kağıthane'nin 1963- 1968 yıllarında görev yapmış ilk belediye başkanı olan Fazıl Kaftanoğlu'nu, Kürt Hasan'ın 1968 yılında kovduğu ve yerine 40 gün vekalet ettiği anlatılmaktadır. Bu 40 gün içerisinde 1850 adet tapu vermiş, bazı fabrikaları da çevreyi kirletmeleri gerekçesiyle kapatmıştır (KSTP, 2014: 249). Kürt Hasan'ın belediye başkanı olarak geçirdiği 40 günde hayata geçirdiği faaliyetler arazi mafyası niteliğinin yanı sıra belediye yöneticisi olarak da etkin olduğunu göstermektedir. Kürt Hasan'ın oğlu Mehmet Bozdoğan, babasının fabrikaları kapatması karşısında milletvekillerinin devreye girdiğini aktarmaktadır. Bu anlatım, yerel koalisyonlar ve yerel siyasette merkezi yönetim ve sermayenin etkinliğini açığa çıkarması açısından da önemlidir:

“Babam diyor ki 'fabrikaları kapadım ben. Suyu zehirliyorsunuz ona bir çare bulalım' diyor. 'Bir bakıyorum beni Adalet Partili milletvekili arıyor. Yaa Hasancım o fabrikayı idare et. Bazı öyle oldu ki bir de bakıyorsun CHP'li senatör arıyor' diyor. 'Yaa Hasancım o bizim fabrika' diyor.” (Mehmet Bozdoğan, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Kürt Hasan, Fazıl Kaftanoğlu'ndan sonraki belediye başkanı Zeki Vural'la da anlaşmazlık içine girmiştir. Asker kökenli olan Zeki Vural, belediye başkanlığı döneminde (1968-1973), arazi mülkiyeti ve alım satım konularında Kürt Hasan'ın

menfaatine uygun hareket etmeyince Kürt Hasan'ın adamları tarafından ayağından vurulmuştur. Anlaşmazlık nedeni, Zeki Vural'ın Toprak Tevzi Kanunu ile köylülere verilen tarım arazilerinin maksadı dışında kullanıldığını ve yasal olmayan satış işlemlerini tespit etmesi ve arazilerin hazineye iadesini sağlamaya çalışmasıdır. Bu olayı 1969 senesinde Seyrantepe Mahallesi'ne yerleşmiş olan Yılmaz Yılmaz şöyle anlatıyor:

“Seyrantepe devletindir.’ dedi Vural Paşa. O zaman Belediye Başkanı. Zeki Vural geliyor burada bu arsaları iptal etmeye çalışıyor. Ekip biçilmediğini Zeki Vural tespit ettiriyor. Kürt Hasan buraları senet karşılığında komple satıyor. Paşa da buraları iptal ettireceğim deyince Kürt Hasan ile Sudi Genan’la³⁰ işbirliği yapıp Paşa’yı vurduruyorlar. Ondan sonra Paşa bu işin üstüne fazla gitmiyor.” (Yılmaz Yılmaz, KSTP, 2014: 302).

Kürt Hasan, Zeki Vural'dan sonraki Belediye Başkanı Celal Altınay ile de arazi işgali ve tapu verilmesi konularında anlaşmazlıklar yaşamıştır. Bu sorunun nasıl çözüldüğü Celal Altınay'ın Belediye Başkanlığı bölümünde anlatılmıştı. Burada tekrar etmek gerekirse, CHP parti örgütünün Altınay'a destek vermesi ve Altınay'ın gecekondu sahipleri ile yasallaşma zemini üzerinden kurduğu ilişki, Kürt Hasan'ı Belediyeye yaptığı baskıdan vazgeçmeye zorlamıştır.

2.4.3. Sol Örgütlerin Gecekondu Mahallerinin Kurulmasına Etkisi

1970'li yıllardan itibaren ülkede sol/sosyalist siyasetin güçlenmesi, gecekondu mahallelerindeki siyasal yapıyı da etkilemiş, aynı zamanda bu siyasetlerin kentsel sorunları mücadele ve örgütlenme konusu edinmeleriyle, gecekondu mahallelerinin kurulmasında etkili olmasını da beraberinde getirmiştir. Gecekondu mahallelerinin kurulmasında aktif rol üstlenilmesi, işçi sınıfıyla daha yakın ilişkiler kurması amacıyla bir siyasi faaliyet alanı olarak ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllarda çok sayıda gecekondu mahallesinin kuruluşu bu sol/sosyalist örgütler tarafından

³⁰ Sudi Genan: 1978-79, 1979-80 yıllarında Kağıthane Belediye Meclis üyesi, imarla ilgili teknik başkan yardımcılığı yapmış bir mimar. Sözlü tarih görüşmelerinde arazi açılması konusunda adı geçen kişilerden birisi.

gerçekleştirilmiştir.³¹ Kağıthane'de Nurtepe Mahallesi'nde bulunan "Çayan Mahallesi"nin kuruluşu da bu şekilde gerçekleşmiştir. Çayan Mahallesi'nin kuruluşunda aktif olarak çalışan Hüseyin Solgun süreci şöyle anlatıyor:

"O dönem mahalle çalışmalarını başlattığımız için mahalle sorunları ile ilgilenmeye başladık. Gecekondu bölgesi oluşturmak gibi bir planımız yoktu. Devrimci faaliyetin de içinde bir görev değil. Çayan Mahallesi'nde yoğun bir gecekondu hareketi başlayınca devrimci gençler olarak müdahale etme ihtiyacı duyduk. İş siyasallaşmaya başladı. İstanbul'da çoğu yerde yürütülen gecekondu faaliyetinin bir parçasıydı. Yapılan iş sadece planlamaktı. Rastgele olacağına planlı bir şekilde olsun istedik. Mimar arkadaşlar projeler çizdiler. Ondan sonra parselleme işi yapılmaya başlandı. Sokaklar park yerleri çizildi belediye gibi çalıştık. Biz çalışmaya başlamadan önce arazileri sahiplenen mafya grupları bu işi yapıyordu. İşin siyasallaşma nedeni mafyanın çok para istemesi. Az parayla çözebilmek için devrimci hareket müdahale etmeye başladı. Mafya çekilmek zorunda kaldı. Para karşılığı yapılmadı bu iş. ... Bir de kooperatif oluşturuldu. Halkın ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaçları ucuza karşılanıyor. Bir nalbur dükkanı örneğin. Halk komiteleri eğitsel faaliyetler de yapıyor. Yetkili insanlar geliyor dünyayı Türkiye'yi anlatıyordu. Günlük hayatın sorunlarıyla birlikte siyasi sorunlar tartışılıyordu." (Hüseyin Solgun, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Mahallenin kuruluşu, belirlenen sayıda ailenin yerleşeceği, eşit metrekairelerde parsellere ayrılmış bir alanın işgali ve inşası biçiminde gerçekleşmiştir. Bu işlem sırasında gecekondu edinecek kişiler belli kriterlere göre (İstanbul'da mülk sahibi olmamak, aile büyüklükleri, yoksulluk gibi) seçilmişler ve bu kişilerden bir halk komitesi oluşturulmuştur. Her ailenin eşit (bir) oy hakkı vardır. Tüm kararlar bu mecliste ortaklaşa alınmaktadır. Dönemin mimarlık fakültesi öğrencilerinin hazırladığı planlarda eşit büyüklükte parseller ve yol genişlikleri belirlenmiş, park ve okul gibi kamusal ihtiyaçlar için yerler ayrılmıştır. İnşaat sürecinde hem mahalleye yerleşecek olan aileler hem de sol örgüt üyeleri çalışmıştır. Bu süreçte belediye, emniyet ve arazi mafyası ile karşı karşıya gelinmiş, yıkım tehditlerine rağmen mahalle kurulabilmiştir. Bu şekilde kurulan Çayan Mahallesi hala politik olarak sol ağırlığını korumaktadır (KSTP, 2014: 334).

³¹ Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Aslan (2004) ve Aslan, Şen (2011).

2.4.4. Meşruiyet ve Yasallık Mücadelesinde Muhtarlar ve Mahalle Dernekleri

Belediye, mafya ve sol örgütlerin etkisiyle inşa olan Kağıthane'de bu ana oyuncularla ilişkili olarak iş gören iki oyuncu daha vardır. Bunlar mahalle güzelleştirme dernekleri ve köy ya da mahalle muhtarlarıdır. Bunlar kimi zaman birlikte çalışarak ama her zaman bu üç ana oyuncudan birisinin desteğini/katkısını alarak ve kimi zaman diğerlerine karşı bir pozisyon alarak, Kağıthane'nin mekansal inşasında etkili olmuşlardır. Bu oyuncular daha çok okul, park, cami gibi ortak ihtiyaçların karşılanmasına yönelik faaliyetlerde bulunmuşlar; yol, elektrik ve su gibi kentsel hizmetlerin elde edilmesinde ve tapu alınması konularında yerel yönetimlere baskı yapan oyuncular olmuşlardır.

Muhtarlar, köyün ya da mahallenin seçilmiş temsilcileri olarak bir yandan mahallelinin desteği nedeniyle güçlü bir konumdadırlar; bir yandan da devletin temsilcisi olarak bir kanuni gücü de bulundurlar. Mahallelerin kurulmasında ve ihtiyaçlarının karşılanmasında resmi kurumlarla görüşmelerin yapılması genel olarak mahalle muhtarları tarafından gerçekleştirilmiştir. Muhtarların en önemli gücü ihtiyar heyeti ile birlikte köy mülkiyetindeki arazilerin satılması ya da kullanılmasına ilişkin karar yetkisine sahip olmalarıdır. Ayrıca “muhtar tapusu” olarak anılan satış yönteminde bir nevi noterlik görevi görmeleri de arsa alım-satımında güçlü bir konum kazanmalarını sağlamıştır. Bu sayede bazı muhtarlar arazi alım-satımı faaliyetlerinde de bulunmuşlardır.

Toprak Tevzi Kanunu'yla göçmenlere tahsis edilen ev ve tarım arazilerinin satılması da hukuk dışı yollarla gerçekleşmiştir. Hazine mülkiyetinde olan bu araziler kullanım hakkına sahip olan kişilerce ya da buralara el koyanlarca satılmıştır. Genel olarak “muhtar tapusu” ya da “parsel kağıdı” olarak anılan sözleşmelerle yapılan satış işlemleri, bir arazinin birden fazla kişiye satılmasını da mümkün kıldığından bir çok soruna yol açmıştır. 1971 yılında Yeşilce Mahallesi'nin ilk muhtarı Bergüzar Demir, muhtar tapusu ile satışın nasıl yapıldığını şöyle anlatmaktadır:

“Kimsenin tapusu bir şeyi yok. Ben burayı tutmuşum satıyorum. Gidiyorum muhtara bir senet yaptırıyorum. Muhtar onlar ne diyorsa ben yazıyorum, diyorum ki altına, not, isimleri tasdik olunur. Senet mi senet. Yoksa başka satış matış tapu yok. Belediyeden yok noterden yok. Sadece muhtar satışıyla. Ben yapıyorum. Biz öyle yapıyorduk. Nedir Yeşilce Mahallesi'nde Atatürk Caddesi'nde No. 100. Şu kadar arsamı şuna sattım diye yazıyorduk muhtar olarak. Altına da isimleri tasdik olunur.” (Bergüzar Demir, KSTP, 2014: 60).

Toprak Tevzi Kanunu'yla tahsis edilen arazilerin satışının yasal olmaması, bu arazilerin satılması halinde Hazine mülkiyetine geçmesini gerektirmektedir, dolayısıyla bu arazilerin muhtar senedi ile yapılmış olan satışları da yasal kabul edilmemiştir. Bu durum birden fazla kişinin ve kurumun araziler üzerinde hak iddia etmesine yol açmış, mülkiyet yapısında içinden çıkılması zor sorunlara yol açmış, yıllarca devam eden davalar söz konusu olmuştur.

“Ekip biçip yemek suretiyle, hazine bu adama bu Sanayi'nin muhitinde dört tane yerde. [arazi tahsis etmiş] ... Tapu sureti elinde. Sen geliyorsun bir gecekondu yapacaksın. Geliyor bu karşına burası benim tapulu yerim. Rüşvet alıyor, ondan alıyor ama görse zekat veresin gelir adama. Ama tapu sureti elinde var. Gidiyor Kağıthane'ye [Belediyesine] söylüyor. Yıktırıyor adamın evini para vermezsen. Bir gün bir Mehmet diye bir çocuk vardı o mahallede. ... Dedi ki 'muhtar az gel. ... o Bekir var ya, onun tapusu fesh oldu onu kimse bilmiyor'. ... Tapu'dan bunu çıkarttım. Bunun tapuları fesh olmuş elinde tapu sureti kalmış ya, bununla herkesten alıyor. Tapu suretini çıkarttırdım. ... Suretlerini getirdim kaymakama verdim. Kaymakam gözlerimden öptü dedi ki, 'yav biz kaymakamız ama senin kadar görevimizi yapamıyoruz' dedi. Bu kaymakam belediyeye yazdı. Bir şeyler yazdı mazdı. Gerçek şeyi çıkarttırdı. Ve kontrole geldiler. Nihayet öldü bunun tapusu.” (Bergüzar Demir, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Sanayi Mahallesi eski muhtarlarından Mahmut Keleş'in anlattığına göre bu satış belgeleri mülkiyeti güven altına almamasına rağmen, belli bir dönem çeşitli kamu kuruluşlarında geçerli kabul edilmiştir. *“Bir senet yapıyordu ... Adam cebine senedi koyuyordu, rahat gidiyordu. Vergi dairesinde, belediyede vergileri de o senetle yatırdılar. Ondan sonra senet kalktı.”* (Mahmut Keleş, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Mahalle muhtarları, yeni kurulan mahallelerin ihtiyacı olan kamusal hizmetler için gerekli arazileri elde etmek konusunda etkili olmuşlardır; fakat bu arazilerin işgal edilmemesinin sağlanması, resmi kurumlardan izin almaktan daha zor bir süreci

gerektirmiştir. Mahallelinin aktif bir mücadele verdiği ve kimi zaman kamu kurumları kimi zaman arazi mafyası ile sorunların yaşandığı görülmektedir.

Seyrantepe Mahallesi Muhtarı Lütfü Ateş, mahalleye cami ve okul yapılması için Kağıthane Belediyesi'nden yer talep ettiklerini, bu esnada belediye görevlilerinin belediye arazilerini kendi aralarında pay etmiş olduğunu fark ettiğini anlatıyor. Cami ve okul için talep edilen arazilerin ise korunamadığını, daha sonra bir kısmının işgal edildiğini, bir kısmının ise belediyenin geri alarak farklı bir fonksiyon için kullandığını belirtiyor:

“Anakent Belediyesi'ne ait yerleri belediye çalışanları siyah kalemle kendilerine parsellemişler. Birisi mühendis, birisi de belediye meclis üyesi. Bize aşağı yukarı 18 dönüm yer teslim ettiler. ... Bir kısmını eli silahlı kişiler dozerlerle işgal etti, bir kısmı da toprak kaymasında evini kaybedenleri yerleştirdiler. Cami ve okulu yapmadık” (Lütfü Ateş, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Kamusal kullanım için ayrılan arazilerin Atatürk büstü yerleştirilerek korumak, bir çok mahallede anlatılan yaygın bir yöntem haline gelmiştir. Bu eylemi mafyatik ilişkilerle arazi işgal etmeye gelenlere karşı mahallenin muhtarı, derneği, ileri gelenleri ve gençleri örgütlemiştir.

Seyrantepe 50. Yıl İlköğretim Okulu'nun yapılması için mahallenin muhtarı Yılmaz Yılmaz ve mahalleli bir araziye belirlemiş ve inşaat için para toplamışlardır. Araziyi başkaları işgal etmesin diye hem silahla nöbet tutmuşlar hem de bir Atatürk büstü yerleştirerek işgalini önlemeye çalışmışlardır. Kaymakamlığa başvurarak mahalledeki baraka halindeki okulu oraya taşımışlardır. Büyük uğraşlar sonucunda okul için imar çıkmış, Milli Eğitim Müdürlüğü okul için ihaleye çıkmış, tam inşaat yapılmaya başlanacakken, okul müdürüne yapılan lojmanı kadastro geçerken müdürün üstüne aldığı ve tapu tahsisi olduğu ortaya çıkmıştır. Muhtar AP'den bir tanıdığı araya sokarak Milli Eğitim Müdürlüğü'nü ikna etmiş, kendisi de orada yapılan barakayı yıkmış, arsayı Milli Eğitim Müdürlüğü'ne teslim etmiştir:

“Milli Eğitim inşaatı başladı, bizim müdür geldi. O da emekli olmuş. Ona dedim ki, sana bu yakışır mı? Ama sana başka bir yer isteriz. Neyse ki adam gitti ve rahmetli oldu, gelmedi. Bu şekilde o okulu da bitirdik.” (Yılmaz Yılmaz, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Gürsel Mahallesi'ndeki Mahmut Özdemir Parkı'nın yapılması, mahallelinin kullanmasına yönelik olan kamusal alanların işgal edilmesinin önlenmesinde kamu kurumlarının teknik ve siyasal gücünün mahalle muhtarına işgalciler karşısında güç verdiği de anlaşılmaktadır. 1977-80 yılları arasında Gürsel Mahallesi Muhtarı olan Fikri Engin, İstanbul Belediyesi'yle ilişki kurarak ve belediyenin olanaklarını kullanarak alanın park yapılmasını sağlamıştır. Yine de park yapımı çok kolay olmamış, Muhtar Fikri Engin alanı parselleyenlerin saldırılarıyla karşı karşıya kalmıştır:

“O parkı parsellemiştiler. 35 parsel yapmıştılar. Ben buna müdahale ettim. Burayı yedirmem kardeşim. Burası park olacak. O zaman Belediye Başkanı da Aytekin Kotil'di. Aytekin Kotil'e gittim. Dedim: Ben muhtar seçildim. Burayı park yapacaksınız. Sağolsun! Hemen dozerleri gönderdi. O park benim eserimdir. ... Başladılar tehdit etmeye. Evimi kurşunladılar. Kızın arkasında koltuğa saplandı kurşun.” (Fikri Engin, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Mahalle muhtarları ve mahalle dernekleri arasındaki ilişki de gerek muhtar gerek mahallelinin gücünü arttırmaktadır. Bu birliktelik kamu kurumlarından hizmet almaktan, mahallenin ihtiyacı olduğu düşünülen kentsel hizmet alanlarının korunmasına ve kimi zaman tapu alınmasında da etkili olmuştur. Bu dernekler siyasi partilere ve belediyelere baskı kurmanın en etkili araçlarından biridir. 1977-80 yıllarında Gürsel Mahallesi Muhtarı olan Fikri Engin, mahallede kurulan dernekle birlikte tapu alınması için siyasi partilerle yakın ilişki kurduklarını anlatmıştır:

“Ramiz Yerlikaya vardı. Başkanımızdı. Kendisi de Demokrat Partiliydi [Adalet Partisi kastediliyor]. Bu evlerin çoğu da benimle onun sayesinde olmuştur. Ankara'ya çok gittik geldik. Partili olduğu için onun çok faydaları oldu. Yönetim kurulunda ben ikinci başkandım.” (Fikri Engin, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Mahalle dernekleri, muhtarlıklar gibi, mahallelerin gerek altyapı gerek diğer kamusal hizmetlerinin alınmasında etkili olmuş oyuncularındandır. Mahalle derneklerinin kuruluşlarında mahallenin ileri gelenlerinin yanı sıra muhtarların da etkisi vardır.

Çeliktepe Güzelleştirme Derneği'nin kuruluşunu 1968 yılında Çeliktepe'ye yerleşen Ali Aydoğan şöyle anlatıyor:

“Valla bu imkânsızlıkları organize etmek için teşkilat muhtarlık tarafından. Muhtarlığın çevresindeki cemiyet bunu akıl etti, kurdular. Resmileşti. Her hafta toplanıyorduk. Gündeme ne alınacak, falan yere şu sokak olacak, falan yerde şu oradan kalkacak, filan yere şu okul yapılacak, filan yere cami yapılacak.” (Ali Aydoğan, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

1970'li yıllara doğru siyasal hareketlerin yükselmesiyle mahallelerdeki derneklere de bu siyasal hareketlerin etkileri görülmeye başlamıştır. 1968'de Gürsel Mahallesi'nde mahallenin üniversiteli gençleri tarafından Başköy Derneği (Erzincan Başköy Kültür ve Dayanışma Derneği) kurulmuştur. Solcu bir dernek olarak mahallenin ihtiyaçları yanı sıra dergi çıkarmak gibi siyasal çalışmalar da yürütmüşlerdir. Dernek, 12 Eylül'de kapatıldıktan sonra 2007'de yeniden kurulmuştur. Derneğin günümüzdeki başkanı Ali Kırmızıtaş kuruluş dönemindeki faaliyetleri şöyle anlatıyor:

“O dönemde siyasal dergi çıkartmaya başlamış. 40 sayıya yakın aylık dergi çıkartmışlar. ... Dergilerin birisinden, 11. Ağır Ceza'da, yargılanmaya başlamışlar. Baya ağır bir suç karşılığında yargılanmaya başlıyorlar. 12 Eylül sürecinde de dernek kapatılıyor. ... Burda oturanların hepsine, telefona yazılmışlar ve telefon almışlar. Siyasi amaçla da olsa, köyü de anlatan, kırka yakın sayıda dergi çıkartmışlar.” (Ali Kırmızıtaş, KSTP, Yayınlanmamış görüşme).

Hürriyet Mahallesi Güzelleştirme Derneği, kuruluş yıllarından sonra mahalle gençlerinin aktifleşmesi ve siyasallaşmasına bir örnektir. Aynı zamanda derneklerin diğer oyuncularla ilişkilerini anlamamızda güzel bir örnek teşkil etmektedir. Dernek 1970 yılında Hürriyet Mahallesi'nin ileri gelenleri tarafından kurulmuş, bürokratik işleri takip ederek ve kimi zaman mahalleliden para toplayarak ve cami yapımı, elektrik direklerinin getirilmesi, park yapılması, mahalle okulunun ihtiyaçlarının karşılanması gibi işler yapmıştır. 70'li yılların gelişen siyasal hareketliliği içerisinde mahalle gençleri derneğin yönetimini ele geçirmiş, bundan sonra dernek hem bürokratik yolları hem de fiziki işgal yöntemlerini kullanarak mahalledeki boş arazilerin kamusal ihtiyaçlar için kullanılmasını sağlamıştır. 1980'e kadar çalışan dernek, 12 Eylül darbesiyle kapatılmış, daha sonra spor kulübüne çevrilerek bir süre

daha aktivitesine devam etmiştir. 70'li yıllarda mahallenin gençlerinden olan İhsan Temel o dönemi şöyle anlatıyor:

“Yavaş yavaş gençlik yerine geliyoruz. Tabi mahallenin büyükleri dediğimiz babamlar falan var. Ali Abiler... Bunlar da bir grup, Mahalle Güzelleştirme Derneği kurmuşlar. İlk ağaçların dikilmesi o zamandır. Onlar dernek çalışması yaparken biz de gençler olarak yavaş yavaş 17-18 yaşımıza doğru geliyoruz. Üniversiteye başlamıştık başlamamıştık. Biz de bu derneğe müdahil olalım. Ben üniversiteye gidiyorum. Yazım güzel diye yönetime aldılar ki kayıtları ben tutayım. Ondan sonra biz bir gece operasyonu yaptık. Ben bütün gençleri üye yaptım derneğe. Onların hiç haberleri yok. Genel Kurul geldi. Bunlar her zaman olduğu gibi kahvede oturuyorlar. Genel Kurul yapıyorlar. Ali Abi, sen ol. Yok, Abi. Muhsin Abi, sen varken bize ne gerek var diye birbirlerini yönetime teşvik ediyorlar. Biz dedik. “Bir dakika durun. Bizim listemiz var.” Dediler “Siz kimsiniz?” Dedik “gençleriz.” “Hadi öteye. Yok” dediler. Biz üyeyiz buraya. Nasıl üyesiniz? Ben getirdim defteri sonra. Biz listemizi çıkarttık. Sonra dediler. “Madem çok istiyorsunuz. Alın size yönetim.” Sonra biz Dernek Yönetimi'ne geldik.” (İhsan Temel, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Gençlerin eline geçen dernek, mahalle muhtarıyla da iletişim içerisinde mahallede yapılan bir karakol ve otobüs parkını önleyerek alanın park olmasını sağlamıştır. Bu sırada Karayolları, Kağıthane ve Büyükşehir Belediyeleriyle bürokratik ilişkiler kurarak da derneğin kurumsal gücünü kullanmışlardır.

“Ziyapaşa İlkokulu'nun önündeki park. Şimdi olmayan. Yola gitmiş park. Orası... O park yapıldıktan sonra, E5-E6 yolu bağlantısı yapıldıktan sonra okulla yol arasında bir boşluk oluştu orda. Birde baktık bir anda orda inşaat. Bu nedir diye sordüğümüzde dediler ki; Ulusoy Firması kendi otobüslerini kaldırmak için buraya terminal yapıyor. Peki, nasıl olacak dediğimizde, o yapılan inşaatın aslında karakol binası olduğunu, Ulusoy'un bir karakol binası yapıp emniyete hediye ettiğini, kalan araziye de kendi araçları için kullanacağını öğrendik. Bu sefer Namık Kanlı, Çağlayan Muhtarı, Sosyalist Namık adıyla anılıyor... Geldi bize dedi ki: “Böyle böyle bir iş yapılıyor. Buna mani olun”. Tamam dedik. Ben bizzat gittim. Bütün okul müdürleri ile konuştum. ... Ondan sonra işler değişmeye başladı. Emniyet bize karşı çıkmaya başladı. Bir ara beni tehdit etmeye başladılar. Namık Kanlı, kendine sosyalist diyen Namık Kanlı geri adım attı. Bizi evine çağırdı. Dedi ki. “Bu işler bizim istediğimiz gibi değil. Çok baskı var. Yarın bir gün bu baskıya dayanamayız. Başımıza bir sürü iş gelir. O yüzden biz çekilelim” dedi. Bizde dedik ki. “Sen çekilebilirsin ama biz yürüyeceğiz” dedik. Namık Kanlı çekildi. İş aslında basitmiş. Biz tabi prosedürü bilmediğimiz için her tarafa saldırmışız. Meğerse orası Karayolları 1. Bölge Müdürlüğü'nün yeşil sahasıymış. Hiçbir bir bina falan yapılamamış. Bu bize fısıldandı. Biz Karayolları'na gittik. Dilekçemizi verdik. Karayolları dozerleri gönderdi. Yıktı. Ondan sonra da biz hemen müracaat ettik Belediye'ye. ... Sonra Park ve Bahçe'ler Müdürlüğü'ne gidildi. Sonra Belediye park kararı aldı. Anakent de onayladı. Park olarak kazandırdık. Bir 20 yıl kadar park olarak faydalandık.” (İhsan Temel, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Mahallelerin kuruluşunda ve gelişiminde mahallenin ileri gelenleri gecekonduların yasallaşmasında, tapu alınmasında ve mahallelerdeki temel ihtiyaçların karşılanmasında güçlü siyasal bağlantıları sayesinde etkindirler. Yakup Macit, Talatpaşa Mahallesi'ndeki göçmen konutlarına (Milli Emlak Evleri olarak da adlandırılır) 1956'da Beşiktaş'taki Menderes istimlakleri sonrasında yerleşmiş, mahallenin en büyük bakkaliesinin ve briket harmanının (bir süre de açık hava sineması olarak işlemiş) sahibi bir esnaftır. Sağ partilerle güçlü ilişkiler kurmuş, 1980 sonrasında 4 yıl kadar Turgut Özal'a gizli istihbarat yapmış bir kişidir. Büyükşehir Belediyesi'nden TBMM'ye ve Bakanlara kadar çeşitli kamu kuruluşları ile ilişki içerisinde, göçmen konutlarındaki mülkiyet sorunu, mahallenin okul ve yol sorunlarının çözümü için aktif rol oynamıştır.

“Briketini ben verdim, burada bir cami ihdas ettik. O da günden güne büyüdü komşuların yardımıyla. O camimizden dolayı bir dernek kurduk. Okmeydanı Yardım ve Güzelleştirme Derneği olarak. ... Anakentten Haşim İşcan'dan dozer aldım. O bana bir de katip verdi. Sokakların isimlerini koydurdu. Katip sokakların isimlerini yazdı. Ben de bir hafta kadar dozer çalıştı yolları yaptırdım burada. ... Burada dernek olarak faaliyet gösterdim. Çocukların okuması icabetti. 1958'de burada okul yapmak icabetti. Şurada bir boş yer dernek olarak da aramızda seçtik komşularla. Şimdiki Gürsel Mahallesi'nin ön tarafı. ... Kağıthane'de uzun boylu bir muhtar vardı. 1958'de Ahmet Bey. Ondan ruhsat aldım muhtarlık mühürü olarak. Okul yapma ruhsatı aldım. Okul yapma ruhsatının yerini ben kendi imkanlarımla komşuların da yardımlarıyla, Şişli Kaymakamlığına müracaat ettim. Remzi Zarakolu isminde bir kaymakamdı. O kaymakam bey de bize ufak tefek yardımcı oldu. Okulun temelini attık böylece. ... Sonra 1959'da Kağıthane'de Fazlı Kaftanoğlu geldi. Belediye başkanı olarak seçildi. O zaman Kürt Hasan da bizlere yardımcı oldu bazı mevzu ve meselelerde. O da iyi bir insandır. ... Hizmet bakımından jandarmadan izin alıyorduk. Kağıthane'de belediye yok muhtarlardan izin alıyorsun. Üç tane okulun ruhsatını muhtarlık izniyle yaptırdım. Köksal okulu. Burada, caminin altında Köksal Caddesidir. Benim oğlumun ismi. Köksal caddesi, Köksal okulunun briketlerini de benim briket harmanından verdim. Okulu komple yaptık böylece. ... Tapularımızı sonradan aldık. Buradaki dernek, mahalleden arkadaşlarımızla beraber toplu olarak gittik. Özal zamanında aldık onların tapularını. Ankara'ya gittik dedik ki devlet bize buraları verdi, tapularımızı verin. Şişli Belediyesi'ne gittik oraya bağlıydık. Ankara'ya gittik geldik. Dernekten arkadaşlarımızı topladık gittik Bakanlarla görüştük. Bize tapularımızı verin dedik.” (Yakup Macit, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Kağıthane'de ucuz arsa üretimi, yukarıda yer alan yerel siyasetin en önemli konusu olmuştur. Yerel oyuncular arasındaki ilişki, mülkiyet problemi olan alanların yapılaşmaya açılması konusu üzerinden kurulmuştur. Kimi zaman çatışmalı bir süreç

ortaya çıkmışsa da, genel itibariyle anlaşmanın sağlandığı koalisyonlar kurulmuştur. Kağıthane'de en etkili olan yerel oyuncular, belediye yönetimleri, arazi mafyası ve sol örgütlerdir. Bu üç oyuncunun ilişkisi mahalle muhtarları ve mahalle dernekleri ile kurdukları ilişkilerle meşruiyet kazanırken, mahallelerin ihtiyacı olan kentsel hizmetler de bu yolla sağlanabilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ LİBERAL POLİTİKALARA ALTYAPI HAZIRLIKLARI

1980 yılından itibaren Kağıthane'nin sosyal, ekonomik ve mekansal gelişimini etkileyen temel dinamik, küresel ekonomik sisteme entegrasyon temelinde gelişen ekonomik yeniden yapılanmadır.

Tüm dünyada 1970'li yıllarda ortaya çıkan krizlerin çözümü, sermayenin serbest dolaşımı, kuralsızlaşma ve devletin üretim alanından çekilmesi politikaları olmuştur. Kentlerin bu sistemdeki yeri iki noktada önem kazanmıştır. Birincisi ekonomik krizlerin nedenlerinden birisi olan aşırı sermaye birikimi ile ilgilidir. Üretim alanında aşırı biriken sermayenin yeniden kar döngüsüne girebilmesinin yollarından birisinin, yapılı çevreye aktarılması ile olduğunu savunur. David Harvey (1978, 2004, 2010) bu harekete çevrimler arası sermaye akışı olarak teorize etmiştir. Bu hareketi sağlamak, kamu yönetimlerinin desteği ve yönlendirmesiyle gerçekleşebilmektedir. İstanbul'da yapılı çevreye yönelen sermaye akışını, Haliç Temizleme Projesi gibi büyük altyapı yatırımları ve İstanbul'da yoğunlaşmış olan sanayi sermayesinin Büyükdere Aksında gayrimenkul yatırımlarını arttırma girişimlerinde görebiliyoruz. Bu girişimler 1980- 2000 döneminde etkili bir değişime yol açmamışsa da 2000'li yıllardan sonra hızlı bir dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur.

Kentlerin bu dönemde önem kazanmasının ikinci nedeni küresel pazarda aldıkları rollerle ilgilidir. Yarışmacı bir kentsel sistemde kent yönetimlerinin hedefi daha çok sermaye çekebilmektir. İstanbul'a bu küresel sistemde biçilmek istenen rol de küresel kent rolüdür. Küresel kentler, mekansal olarak küresel ekonominin yönetim ya da dağıtım merkezleridir. Küresel kentler aynı zamanda ülke ekonomisinin küresel sistemle entegre edildiği merkezlerdir. İstanbul'un kentleşmesi bu çerçevede, küresel sistemle entegrasyonunda Türkiye'nin en önemli stratejisi haline gelmiştir. Ülkenin dünyadaki politik ve ekonomik konumu, İstanbul'un üstleneceği kimliği de etkilemektedir. 1980'li yılların konjonktüründe İstanbul'un Ortadoğu, Balkanlar ve Karadeniz ülkeleri arasında çekim merkezi olması hedeflenmiştir (07.06. 1994 tarihli

TBMM Araştırma Komisyonu Raporu). Bu çerçevede kentteki sanayi üretiminin kentin dışına çıkartılması, yerine bölgesel merkez olabilmesini sağlayacak hizmet sektörünün getirilmesi amaçlanmıştır. Bu hedef, David Harvey'in işaret ettiği sermayenin yapılı çevreye akmasını da sağlayacaktır. Bu dönüşümü gerçekleştirmek, İstanbul'u küresel kent yapabilmek dönemin yerel siyasetini şekillendiren bir politika olmakla birlikte, siyaset ve sermaye arasındaki ilişkilerde de belirleyici olmuştur. Türkiye'nin önde gelen sanayi firmaları bu dönüşümü gerçekleştirecek yönetimlerle koalisyonlar kurmuşlardır. Yine de bu dönemde İstanbul'un sanayi kentinden hizmetler sektörünün ağırlıkta olduğu küresel kente dönüşmesi sağlanamamış, Kağıthane'de ise sanayi sektörü gelişmeye devam etmiştir.

1980- 2000 dönemi Kağıthane'nin nüfus yapısının durağanlaştığı bir dönemdir. İstanbul'a gelen göçün küçük bir kısmı Kağıthane'ye gelmekte, ilçeler arasındaki göçte ise Kağıthane'nin önemli bir yeri bulunmamaktadır. Dönemin Kağıthane için önemi, sanayi sektörünün geliştiği dönem olmasıdır. İstanbul'un sanayisizleşmesi politikalarına rağmen İstanbul'da ve Kağıthane'de sanayi bölgeleri gelişmiş, sanayi işyeri sayısı ve istihdamı artmıştır. İthal ikameci sanayileşme döneminden ihracata dönük bir sisteme geçildiği bu dönemde emek yoğun sektörlerden dokuma ve giyim sektörü ile mobilyacılık sektörünün Kağıthane'de küçük üretim birimlerinde geliştiği görülmektedir.

12 Eylül 1980 askeri darbesiyle işçi sınıfı hak kayıpları, örgütlenme yasakları ve düşük ücret politikaları ile karşı karşıya kalmıştır. Ücretleri düşürülen ve hakları kısıtlanan işçi sınıfına kentte yaratılan ranttan pay vererek, önceki dönemlerdeki gibi mülkiyet üzerinden bir siyasi koalisyon kurmak hedeflenmiştir. Bunun için öncelikle gecekondu af yasaları çıkartılmış daha sonra ıslah imar planları yapılarak gecekondu tapu vermek kolaylaştırılmıştır. Buna rağmen merkezi siyasette sınıfsal konumunu sermayeden yana kullanan ANAP işçi sınıfı ile umduğu koalisyonu sağlayamamış, SHP ise 1989 yılında güçlenen işçi sınıfı hareketlerinin etkisiyle yerel yönetimlerde başarı elde ettiyse de 1994 seçimlerinde küresel kent söylemini temel alan bir siyaset ile sermayeden tarafa bir tercih yaparak işçi sınıfının

desteğini kaybetmiştir³². 1990'lı yılların yerel ölçekte siyasal kazanımı Adil Düzen söylemiyle Refah Partisi olmuştur. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığını 1994 yılında Refah Partisi ve 1999 yılında ise aynı çizgideki Fazilet Partisi kazanmıştır. Küresel kent söylemi yerine adalet ve eşitlik söylemini kullanan Refah Partisi Kağıthane'de 1991 yılındaki ara seçimleri kazanmış, belediye yönetimi bu tarihten sonra 2004 yılına kadar Refah Partisi daha da AKP yönetiminde kalmıştır.

3.1. Kağıthane'de Durağanlaşan Nüfus, Göç ve İşçi Profilinde Değişim

1980 sonrası dönemde İstanbul'a yaşanan göç hızı düşmüşse de niteliği değişmiştir. Anadolu'dan gelen ekonomik odaklı göçün hızı azalmış, 1990'lı yıllarda Güneydoğu Anadolu'dan yaşanan zorunlu göç farklı koşullardaki bir nüfusun göç etmesine neden olmuştur. Anadolu'dan gelen ekonomik odaklı göçün özellikleri şöyle sıralanabilir; kırsalla ilişkisi ekonomik ve sosyal olarak devam etmiş, aile bireyleri tek seferde göç etmemiş, daha çok çalışma çağındaki erkekler göç ederken, göç edilen kentte belirli bir birikim sağlandıktan sonra ailenin geri kalanının kente gelmesiyle göç süreci tamamlanmıştır. Zorunlu göç sürecinde ise kısa sürede kimi zaman bir kaç gün kimi zaman bir kaç saat içerisinde yerleşmenin boşaltılması söz konusu olmuş, aile bireylerinin tamamı aynı anda göç etmiş, terk edilen yerleşmeyle sosyal ve ekonomik ilişkinin devam etmesi söz konusu olmamıştır (Kurşuncu, 2006).

³² Dönemin yerel seçim sonuçları oy oranları: (<http://eski.yerelnet.org.tr/> bilgilerinden derlenmiştir).

Tablo 14. 1984- 1999 yerel seçim sonuçları

1984	%	1989	%	1994	%	1999	%
ANAP	43,24	SHP	32,76	ANAP	22,97	FP	18,4
SODEP	24,85	ANAP	23,74	RP	19,7	ANAP	17,43
DYP	11,80	DYP	23,48	DYP	18,9	DSP	15,19
RP	3,75	RP	8,74	SHP	16,7	MHP	15,14
Diğer	16,36	Diğer	11,28	DSP	7,87	CHP	13,83
				Diğer	14,49	Diğer	20,01

1990'li yılları kapsayan zorunlu göç döneminde göç eden nüfusa ilişkin farklı bilgiler söz konusudur. Farklı kaynaklarda, 378.335 kişi ile 4,5 milyon kişi arasında bir nüfusun zorunlu göç sürecinden etkilendiği belirtilmektedir.³³ Göç-der'in 2001 yılı araştırmasına göre, zorunlu göçe maruz kalanların en yoğun yerleştikleri hedef illerin başında İstanbul, Diyarbakır ve İzmir gelmektedir (Barut, 2001: 13).

1980 sonrasında Kağıthane nüfus artış hızı önceki dönemlere göre azalmıştır. 1970'li yıllara kadar İstanbul nüfus artış hızından yüksek bir orana sahipken 1970'li yılların ortasından itibaren İstanbul ortalamasının altına düşmeye başlamış, 1980- 90 arasında 1,58, 1990-2000 arasında ise 1,08 oranına gerilemiştir (Bkz. 2. Bölüm Tablo 6). Bu dönemde İstanbul'a olan göç devam ettiyse de başka ilçelere yönelmiştir. Ferhunde Özbay'ın araştırmasına göre, 1990 yılı itibariyle Kağıthane'nin %81,1'i, 1984-90 yılları arasında yer değiştirmemiş nüfustur. İlçeye başka bir ilden göç edenlerin oranı ise %12'dir (Özbay, 2015: 160). Bu veri bize Kağıthane'nin bu tarihlerde nüfus hareketliliği açısından durağanlaştığını göstermektedir. 1970'li yıllarda yoğun olarak göç alan bir mahalle olan Çeliktepe'de yapılan bir çalışmaya göre mahalleye 1990 sonrasında göç edenlerin %17,4'ü İstanbul dışından göç etmişler, diğerleri İstanbul içindeki başka bir semtten göç ederek mahalleye yerleşmiştir. Bu çalışmaya göre Çeliktepe'ye Güneydoğu Anadolu'dan göç edenlerin tamamını 1990 sonrasında göç edenler oluşturmaktadır (Altınok, 2006: 81). 1990 sonrasında güneydoğu illerinden göç edenlerin tamamının zorunlu göç nedeniyle göç etmiş olduğunu söyleyemesek de Kağıthane'de bu nedenle göç eden bir nüfus olduğunu söylemek mümkündür.

İstanbul'da yaşanan bir başka nüfus hareketi ise İstanbul ilçeleri arasındaki (İstanbul içi) göçtür. Özbay'ın değerlendirmesine göre 1985-90 yılları arasında 30.000'e yakın bir nüfus İstanbul içerisinde hareket etmiştir. Bu değerlendirmeye göre İstanbul'un merkezi ilçelerinden çeperine doğru bir nüfus hareketi görülmektedir. Özellikle

³³ 1998 hazırlanan TBMM araştırma komisyonu raporuna göre, 1993-1997 yılları arasında boşaltılan köylerden 378.335 kişi göç etmiştir (Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Esas no: 10/25, Görüşme Tarihi: 02/06/1998). Göç-der'in 2001 yılında yayınladığı rapora göre ise 1989-1999 yılları arasında 4 ila 4,5 milyon kişinin göç ettiği belirtilmektedir (Barut, 2001: 4). Zorunlu göç ile ilgili ayrıca bkz: *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, 2006* ve *Kurban vd. 2008*.

Beyoğlu, Eminönü ve Şişli’de nüfus kaybı görülmektedir. Bu ilçelerin yanı sıra Beşiktaş, Fatih ve Üsküdar ilçelerinden de önemli bir nüfus başka ilçelere taşınmıştır. Kağıthane’ye ise İstanbul dışından gelen bir nüfus yanı sıra İstanbul'un diğer ilçelerinden de göç yaşanmış ama aynı zamanda ilçeden İstanbul’un diğer ilçelerine de göç olmuştur (Bkz. Tablo 15, Özbay, 2015: 165). Çeliktepe Mahallesiinde yapılan bir çalışmada Çeliktepe’ye 1985-90 yıllarında göç edenlerin % 69,5’unun İstanbul’un diğer ilçelerinden geldiği görülmektedir (Altınok, 2006: 78).

Tablo 15. İstanbul ilçelerinden göç eden, taşınan ve daimi nüfus sayıları, 1990

İlçeler	İlçeye başka ilden göç edenler	Başka ilçeden ilçeye taşınanlar	İlçeden başka ilçeye taşınanlar	Toplam yerleşik nüfus
Adalar	90	320	286	1040
Bakırköy	10488	4911	8081	55706
Bayrampaşa	1129	1495	754	9435
Beşiktaş	965	737	1632	8168
Beykoz	850	368	525	6973
Beyoğlu	940	450	1429	9564
Eminönü	415	164	964	2345
Eyüp	1127	616	1831	9013
Fatih	2186	1086	2983	20065
GOP	2531	1061	1010	16293
Kadıköy	3616	2763	2757	28474
Kağıthane	1497	821	546	11418
Kartal	5701	3006	1126	25272
Küçükçekmece	4322	6396	542	20422
Pendik	2606	1014	286	12393
Sarıyer	870	614	834	7320
Şişli	1177	678	3484	10874
Ümraniye	2913	3172	523	14103
Üsküdar	2332	1547	1936	16815
Zeytinburnu	1086	381	836	6793
Büyükçekmece	1569	1023	248	5597
Çatalca	187	122	282	2612
Silivri	335	363	273	3207
Şile	71	134	117	1013
Yalova	764	244	245	4807
Toplam	49767	33486	33530	309722

Kaynak: Özbay, 2015: 165

İstanbul'un nüfus yapısına ilişkin önemli olan bir başka konu ise işçi profilindeki değişimdir. Oya Baydar 1980 sonrasında, iş kadrolarının ciddi bir değişim geçirdiğini, işçilerin % 50'ye varan bir oranda 1980 öncesindeki işlerinde çalışmadıklarını belirtir. 1980 öncesinde sendikal ve siyasal eylemde deneyimli işçilerin önemli bir kısmı işyerlerinden çıkartılmıştır (Baydar, 1999a: 212). 1970'li yıllarda güçlenmiş olan işçi hareketine karşılık işverenler bu hareketi güçsüzleştirme girişimlerinde bulunmuşlar, bu dönemdeki eylemler sonrasında 5090 işçi işten atılmış, sendikalı işçilerin işe alınmamasını sağlamak için işverenlerce kara listeler oluşturulmuş, bu işçiler uzun süreler işsiz kalmışlardır (Koç, 2003: 189). 12 Eylül askeri darbesinin DİSK'i kapatması, birçok sendikacıyı tutuklaması ve grev yasağı getirmesiyle, darbe sonrasında sendikal hareket ve işçi hareketinde aktif olan işçi sayısını daha da azaltmıştır.³⁴ Demirdöküm'den benzer nedenlerle çıkartılmış ve sonrasında iş bulmakta zorluk çekmiş olan Turgut Bozgöl, fabrika yöneticilerinin özellikle sendikalarda aktif olan işçileri işten çıkardığını ve bu işçilerin bilgilerini içeren bir bülten çıkardıklarını belirtmektedir:

“Adamlar belli fabrikalardan çıkan politize olmuş işçileri, ... Demirdöküm, Sungurlar, Rabak... 12 Eylül'ün, Kenan Evren'in yayınladığı bir bülten vardı... 12 Eylül 1980'den önce çalışan tüm işçiler fabrikalardan tasfiye edilecek. Çıkarıldık. Niye çünkü onlar eylemlerde, sınıf bilinci aldılar, donanımları var. Gelenleri etkilerler. Bunları çıkarırsak fabrikalar bize kalır bizim istediğimiz gibi olur.” (Turgut Bozgöl, Demirdöküm işçisi).

İşten atılan işçilerin büyük kısmı sendikal örgütlenmede deneyimli ve etkili işçiler olmanın yanı sıra uzun yıllardır çalıştıkları iş kolunda tecrübe kazanmış, ustabaşı seviyesine gelmiş deneyimli işçilerdir. Bu işçilerin işten atılması bir yandan örgütlenme sürecinde gerilemelere neden olmuş ama aynı zamanda üretimi de etkilemiştir. Demirdöküm fabrikasında çalışan Muzaffer Kurşuncu, MESS grevleri (1977-80 yılları) ertesinde işten atılan işçilerle ilgili şu bilgileri vermektedir:

³⁴ 1970'li yıllarda giderek güçlenen emek hareketi, 1980 yılına gelindiğinde siyasal ve ekonomik olarak son derece etkili bir duruma gelmiştir. 24 Ocak 1980 kararlarına duyulan tepkinin de etkisiyle 1980 yılında grev ve greve katılan işçi sayısı önceki döneme göre en yüksek sayılara ulaşmıştır. Yalnızca 5 Eylül 1980 gününde 53.644 kişi grevedir. Bir günde grevde olan kişi sayısı önceki dönemde bir yılda greve çıkan toplam işçi sayısından fazladır. Bu koşullarda 24 Ocak kararlarının uygulanması mümkün değildir. Kararların uygulanabilmesi için ise emek hareketinin güçsüzleştirilmesi gerekmektedir. Bu da 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle gerçekleştirilir. Sendikalar kapatılır, grev yasağı getirilir (Boratav, 2009: 148).

“İşten çıkarttukları iki arkadaşa özellikle çok üzülürüm. Büyük üretimden çıkıyor birden sokağa atıyorlar insanları. Çoluğu çocuğu varken. Birisi şöyle yaptı, kendine atölye gibi bir yer kiraladı, ufak tefek tamir işleri yapmaya başladı birinin somyasının yayı kopacak onun lehimini yapacak. O kadar ufak iler ki. Bir de bu MESS grevlerinde işverenler kara listeler yaptılar. O kara listelerdeki insanlar başka hiç bir fabrikada iş bulamadılar. Bu atılan nitelikli insanlar kara listeye girmiş insanlardı. Bir tanesi aileden silahçı olduğu için memleketine geri döndü. Silah yapacağım dedi. Bir torna tezgahı aldı geri gitti. Öteki de yıllar sonra duydum şeye gitmiş. İsviçre’de inşaat işinde çalışıyormuş.” (Muzaffer Kurşuncu, Demirdöküm işçisi).

Çalışma Bakanlığı verilerine göre, 1985-99 yılları arasında ilan edilen 451 lokavt sonucu 172.037 kişi işten çıkartılmıştır (1977-80 arasında lokavt uygulaması sonucu işten çıkartılan işçi sayısı 10.219 kişidir). Bu sayıya bireysel olarak işten çıkartılanlar ve askeri yönetim döneminde tutuklanan işçiler dahil edildiğinde sanayi işçilerinin önemli bir kısmının iş değiştirmiş olduğunu görebiliyoruz.³⁵

DİSK-ar'ın 1993 yılında İstanbul'da 25 kişi ve üzeri işçi çalıştıran işyerlerindeki sanayi işçileri üzerine yaptığı araştırma sonuçları da 1980 sonrasında bir değişim yaşanmış olduğunu göstermektedir. İstanbul'daki imalat sanayi işçilerinin yaklaşık yarısı (%49,4) 1980 sonrasında İstanbul'a gelmiş olan kişilerdir. 1993 yılında 25 kişi ve üstü işçi çalıştıran sanayi işyerlerinde çalışanların en yoğun olarak 1985-89 yıllarında İstanbul'a gelenler olduğu görülmektedir (%22,6'sı) (DİSK-ar, 1993: 14).

DİSK-ar'ın araştırmasındaki sendikalılık ve işyerinde sendika olma durumuna ilişkin bilgilere göre, iş yerinde sendika bulunma durumu % 74,4 ile hayırdır. Sendikalı işçi olma oranı ise % 22,5'dir. Fakat sektörler arasında önemli farklar görülmektedir. Gıda ve taşa toprağa dayalı sanayi sektörlerindeki iş yerlerinde sendika bulunma oranı % 70,6 ve % 81,8 iken, dokuma ve deri sektöründe % 6,3 ile en düşük orandadır. Bunu %21,2 ile kağıt ve basım sanayi, % 32,1 ile kimya- petrol sanayi ve

³⁵ 12 Eylül askeri rejimi ve sonrasında gelen ANAP hükümeti döneminin emek hareketleri üzerinde büyük baskısına rağmen 1980'lerin sonlarında emek hareketi toparlanmaya başlamıştır. Aziz Çelik bu dönemde grev ve grev dışı eylemlerde bir yükseliş olduğunu, 1989 Bahar Eylemleriyle kazanılan ivmenin 1990'ların ortalarına kadar devam ettiğini belirtmektedir (Çelik, 2012a: 108). Bahar Eylemleri sonucunda işçi ücretlerinde önemli bir artış sağlanmış, Temmuz 1989'da kamu çalışanlarına yapılan zam özel sektör çalışanlarını da etkilemiş, ücretlerde genel bir iyileşme sağlanmıştır (Çelik, 2012a: 15). Çalışma Bakanlığı verilerine göre, 1989 yılında grevde olan işçi sayısı 39.435, 1990'da 166.306 ve 1991 yılında 164.968 olmuştur.

% 34,9 ile metal sanayi izlemektedir. Orman ürünleri sektöründe ise bu oran % 42,9'dur (DİSK-ar, 1993: 68). Araştırma tarihine kadar greve katılmış olan işçi sayısı da oldukça düşüktür (% 11,2). Bu konuda genel eğilimden farklı olan tek sektör % 75,8 ile taşa toprağa dayalı sanayidir. Diğer sektörlerde ise greve katılmış olma oranı % 17,9 ile % 6,7 arasında değişmektedir (DİSK-ar, 1993: 72). Bu bilgiler bize 1970'li yıllarda yalnızca işçi önderlerinin değil sendikal hareketle ilişkili olan birçok işçinin işten atılmış olduğunu göstermektedir.

Sanayi işçilerinin profiline ilişkin önemli bir bilgi de konut mülkiyeti ile ilgilidir. DİSK- ar araştırmasına göre işçilerin % 48'i ev sahibidir (DİSK-ar, 1993: 38). Genel nüfus sayımları ile karşılaştırdığımızda İstanbul'da 1965-2000 yılları arasında kira ödeyenlerin oranının giderek düştüğünü görmekteyiz (Bkz. Tablo 16). Bu bilgiyi DİSK-ar araştırmasıyla karşılaştırdığımızda, sanayi işçileri arasında kiracılık oranının İstanbul'un genelinden daha yüksek bir oranda olduğunu görüyoruz. 1993 yılında sanayi işçilerinin % 50,7'si kiracı iken bu oran İstanbul genelinde 1985'de % 39,2 ve 2000 yılında % 35'dir.

Tablo 16. İstanbul'da kira ödeme durumu

Kira ödeyen/ ödemeyen hane sayıları (İstanbul İli) ³⁶				
Yıl	Kira ödeyen		Kira ödemeyen	
	Sayı	%	Sayı	%
1965	193559	53,4	169217	46,6
1970	301813	46,9	341530	53,1
1975	303749	46,6	348468	53,4
1985	506520	39,2	786987	60,8
2000	893427	35,0	1657180	65,0
2011	1163000	31,5	2531000	68,5

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımları, TÜİK Nüfus ve Konut İstatistiklerinden elde edilmiştir.

Sanayi işçilerinin % 48'inin ev sahibi olması, işçiler arasında mülkiyet temelli bir farklılaşmanın başlamış olduğunu göstermektedir. Bu mülkiyet farkı gecekondulaşma ile yaşanan bir birikim biçimiyle ortaya çıkmıştır. DİSK-ar araştırmasında işçilerin kendileri ya da eşlerine ait gelir getirici gayrimenkullerinin

³⁶ 1965-2000 yılları arasındaki veriler DİE Genel Nüfus Sayımları, 2011 yılı TÜİK Nüfus ve Konut İstatistiklerinden elde edilmiştir.

olup olmadığına dair bilgi ise konut mülkiyetinin henüz kapitalist mülkiyet ilişkisine yol açmadığını fakat zemin hazırladığını göstermektedir. 1993 yılında İstanbul'daki mülk sahibi sanayi işçilerinin % 84,8'i kira geliri olmadığını belirtmişlerdir (DİSK-ar, 1993: 46).

3.2. Konut-Mülkiyet İlişkisinde Değişim

3.2.1. İmar Afları ve İslah İmar Planları ile Gecekondu dan Apartmana

1980 yılından sonra Kağıthane'nin yerel siyasetini etkileyen değişikliklerden birisi gecekondu bölgelerinin apartmanlaşmasıdır. Apartmanlaşma kent merkezindeki yasal olarak gelişmiş bölgelerde de dönemin en önemli kentsel değişikliğidir. Gecekondu bölgelerinin apartmanlaşmasına yol açan en önemli yasal değişiklikler İmar Affı Yasaları olarak adlandırılan yasal düzenlemeler ve kat mülkiyeti kanunudur. Bu yasal düzenlemelerle planlama sistemine giren İslah İmar planları, gecekondu bölgelerinde mülkiyet yapısını değiştirmiş, yasallaştırmış, bu bölgelerin emlak piyasasındaki değerini arttırarak apartmanlaşmasına yol açmıştır. Ayrıca imar afları bir politik alışkanlık haline gelmiş, her seçim öncesi af çıkacağı beklentisi yaratılarak yasadışı yapılaşmanın genelleşmesine yol açılmıştır.

1980'li yıllarda açık biçimde gecekondu affını gündeme getiren ilk yasa, 1983 tarihli 2805 sayılı yasadır. Bu yasaya göre gecekondu üç biçimde değerlendirilir: muhafaza edilecek, ıslah edilerek muhafaza edilecek ve yıkılacak gecekondu. Bu çerçevede tasnif, tespit ve değerlendirme gibi uygulamaya dönük işlemler belediye ya da valiliklerce yapılacaktır. 1984 yılında af niteliği taşıyan 2981 sayılı yasa çıkartılır. Bu yasaya göre korunacak ve ıslah edilerek korunacak yapılara ruhsat verilebilecektir. Böylece uygun durumda olan gecekondu için, belediyelere

başvuru yapıldığı takdirde, önce tapu tahsis belgesi³⁷, ıslah imar planları yapıldıktan sonra ise tapu verilmesi karara bağlanmıştır (Tercan, 1996: 8). Dalan kendisiyle yapılan bir söyleşide; 2981 sayılı kanun çerçevesinde İstanbul'da toplam 12.000 gecekonduya geçici tapu tahsis belgesi verildiğini, böylece İstanbul'da belgeli gecekonduların sayısının 132.000'e ulaştığını belirtmiştir (Tercüman, 21 Ekim 1984'den aktaran, Türk Basını ve İstanbul Belediyesi).

Kağıthane'de de önemli miktarda tapu tahsis belgesi verilmiştir. Tapu tahsis belgelerinin verilmesi Turgut Özal'a mal edilen popülist bir uygulamadır ve politik amacı doğrultusunda siyasal eğilimleri etkilemiştir. Gecekonduların sahiplerine belli bir bedel karşılığı verilen tapu tahsis belgeleri bu bedeli ödeyebilen ve ödeyemeyenler arasında eşitsizliklere yol açmıştır. Kağıthane Sözlü Tarih Projesinde yapılan görüşmelerde Çeliktepe Mahallesi'nde yaşayan Mevlüde Bektaş tapu tahsis belgelerini alabilmek için çalıştığı fabrikanın sahibinden borç aldığını anlatmaktadır:

“Turgut Özal'ın zamanında dediler ki, gecekonduların tapularını veriyorlar. ... Eve geldik. Herif'e dedim ki: Haberleri dinledik. Turgut Özal gecekonduların tapusunu veriyormuş. Sultanahmet'te. Gel dedim gidelim oraya. Tapuyu alalım. Elde para yok. Kimden isteyeceksin? İşyerine gittim [Gripin İlaç Fabrikası]. Dedim ki: Size bir şey söyleyeceğim. Buyurun kızım dedi adam. Ben dedim bir gecekondumuz var. Tapusunu almak istiyoruz ama paramız yok. Bize dedim, para alabilir miyim? Maaşımdan kesin. Tabi ne demek? Dedi adam. Allah razı olsun. Nur içinde yatsın. Çıkardı o zamanın parası ile 9000 lira verdi. Buranın tapusunu biz 9000 liraya aldık. Toprak tapusunu. Gittik adamlarla Sultanahmet'e. Tapuları dağıttıyor Turgut Özal. Rahmetlik. Herkes kuyruğa girmiş. Kuyruğa girdik. Tapuyu aldık. Arkadaki ve şuradaki gecekondular da bizimdi. Sattık biz. Burayı yaparken paramız yetişmeyince sattık onları.” ... “Özal'ın zamanında elektriğimizi de aldık. Suyumuzu da aldık. O zaman başbakandı ya. Elektriksiz hiçbir yer kalmamıştı. Yalnız tapusunu alamayanlar çok. Parası olmayıp, tapularını almayanlar çok. Bizim bu mahallede bizim tapumuz toprak tapusu.” (Mevlüde Bektaş, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

2981 sayılı yasa af sınırlarını genişleterek özel ve kamu yapılarını, konut dışındaki işyerlerini ve hatta sanayi tesislerini de af kapsamına almış, daha sonraki yıllarda çıkarılan af yasaları bu sınırı giderek genişletmiş kıyı alanları, karayolları arazileri gibi kapsam dışı alanları da dahil etmiştir (Torlak, 2003: 68). 1986 yılında çıkartılan

³⁷ Tapu tahsis belgesi 2981 sayılı yasanın 10. maddesinde şu şekilde açıklanmıştır: “Tapu tahsis belgesi, ıslah imar planı veya kadastro planları yapıldıktan sonra hak sahiplerine verilecek tapuya esas teşkil eder.”

3290 sayılı yasayla af tarihi 1985'e kadar iletirilmiş, her parselden alınacak olan düzenleme ortaklık payı da %25'den %35'e yükseltilmiştir (Torlak, 2003: 69). 3414 sayılı yasa ise 1988 yılından itibaren belediye sınır ve mücavir alanları içindeki gecekondularla ilgili işlemleri ilçe ve bağımsız belediyelere devretmiştir. Böylece büyükşehir belediyelerinin ve valiliklerin bu belediyeler üzerinde bir denetleyiciliği kalmamıştır (Tercan, 1996).

İslah İmar planları, 2805 sayılı yasa ile planlama sistemine giren bir plan türüdür.³⁸ Gecekondu alanlarının düzenlenmesi³⁹ ve sağlıklı hale getirilmesinin amaçlandığı planlar, umulanın tersine gecekondu bölgelerinde yapı ve nüfus yoğunluğunu arttıran, altyapı eksikliklerini gidermeyi başaramayan ve gecekondu bölgelerinin piyasa mekanizması içerisine dahil edildiği bir gelişmeye neden olmuştur. İslah planları, gecekondu aklarının bir bütünleyicisi gibi işlev görmüştür. Tapu sorunu yaşayan büyük gecekondu bölgeleri ıslah planlarının hazırlanması ve uygulamaya geçmesi ardından tapu tahsis belgelerini almaya başlamışlar, bu durum yasal piyasa mekanizması içine dahil olabilen merkeze yakın bölgelerde, daha çok müteahhitler eliyle çok katlı yapılaşmaya yol açmıştır. Bu süreç barınma amacıyla yapılmış olan gecekonduların yatırım aracına dönüşmesi demektir. Başka bir deyişle gecekondunun değerinin, kullanım değerinden değişim değerine dönüşmesine yol açmıştır. Kent merkezine yakın, dönüşmesi daha kolay olan bölgeler kimi zaman müteahhitler eliyle çok katlı apartmanlara dönüşmüştür. Kimi zaman da müteahhitler için karlı olmayan bölgelerde gecekondu sahipleri kendi emek ve mali kaynaklarıyla yıllara yayılacak biçimde gecekondularına kat eklemiştirler. Bir önceki dönemde ailenin ihtiyacı oldukça oda ekleyerek yatay gelişen gecekondular, 1980'li yıllarda dikey büyümeye başlamış ve bu tarihten sonra gecekondu mahallelerinin gelişimi bu yönde olmuştur.

İslah imar planları, diğer plan türlerinin uymak zorunda olduğu planlama

³⁸ 1983 yılında çıkan 2805 sayılı yasanın 4. maddesinde ıslah imar planı kavramı şöyle açıklanmaktadır: *“Düzensiz ve sağlıklı biçimde oluşmuş yapı topluluklarının veya yerleşme alanlarının sınırları belli edilmek suretiyle mevcut durumunu da dikkate alarak dengeli, düzenli ve sağlıklı hale getirilmesi amacıyla yapılan imar planıdır.”*

³⁹ 1986 ve 1987 yıllarında çıkarılan yasalarla, ıslah imar planlarının gecekonduların toplu halde buldukları yerler için yapılması zorunluluğu ortadan kalkmış, bu yolla gecekondu bölgeleri dışında da ıslah planlarının devreye girmesi sağlanmıştır (Torlak, 2003: 70).

standartlarına uymak zorunda değildirler. Planların esas itibariyle fiili durumu dikkate alması gerekliliği 2805 sayılı yasanın 13. maddesinde belirtilmiştir. Bu durum, hazırlanan ıslah planlarının amaçlananın tersine, altyapı ve sosyal donatı eksiklikleri olan sağlıklı yerleşim alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra kent bütününe ele alan üst ölçek planlara uyum sağlamamaları ve birbirleriyle uyumsuz biçimde hazırlanmaları nedeniyle parçalı bir kentsel doku oluşturmuşlardır. Ankara üzerine yapılan bir çalışmada, Ankara'da yapılan ıslah imar planlarının tümünün uygulanması durumunda var olan yoğunlukların 2-4 katı artacağı belirtilmektedir (Çamur, 1996: 16).

Kağıthane'nin de içinde bulunduğu ıslah İmar Planlarını yapan şehir plancısı Hüseyin Kaptan, af yasaları ve ıslah planlarının yapılmasını şu şekilde değerlendiriyor:

“Korkunç bir yasaydı o. Korkunçluğu şu, gecekondular eğilimi hissedilen yerlerde bile, diyelim ki boş ama gecekondular, kaçak yapı olabilir burada dendiği zaman orası imar ıslah yasası sınırları içine alınıyordu. Yasanın en önemli özelliği hiçbir donatı standardını ortaya koymaması. Yani kanunda olan kişi başına 7m2 yeşil alan, okul, sağlık alanları, yol standartları yasa için önemli değildi. Büyük bir yasallaşma olayı başladı. Gecekondular ve kaçak yapıları yasallaştırarak. Türkiye'nin yaptığı en büyük hata bu oldu.” (Hüseyin Kaptan, KSTP, 2014: 208).

ıslah planlarının etkisi yasal emlak piyasasına otomatikman dahil olmayı getirmemiştir. Gecekondunun kent içindeki konumu, altyapı hizmetlerine yakınlığı gibi rant yaratıcı etkenlerin yanı sıra, karmaşık mülkiyet yapısı, çok hisseli alanlar ve tapu sorunları gibi çok sayıda konunun da çözülmüş olması gereklidir. Kimi zaman bu sorunlar 2015'e kadar çözülememiştir. Planların yapım amacı, bu alanları piyasada karlı hale getirerek kendiliğinden dönüşmesini yani devletin bir yatırım yapmasına gerek kalmamasıdır. Oysa bazı bölgelerde planlar rant artışına ve piyasanın bu arsaları talep etmesine yetmemiştir.

3.3. Küresel Entegrasyon Döneminde Yerel Siyaset ve Kentsel Dinamiklerin Dönüşümü

Türkiye'nin küresel sistemle entegrasyonu sorunu, 1980 sonrası dönemde siyasal ve ekonomik olarak ele alınan en temel sorunlardan birisidir. İstanbul'un ülkenin küresel ekonomiye entegrasyonuna hizmet edecek bir kent haline getirilmesi gerek merkezi gerek yerel siyasette önemli bir hedef haline gelmiştir. Bu bölümde ele aldığımız 1980-2000 yılları arasındaki dönem, İstanbul açısından küresel kent söyleminin siyasal alana yerleştiği ve bu kentin yaratılması için gerekli yasal, yönetsel ve mekansal hazırlıkların yapıldığı dönemdir. Aynı zamanda farklı aktörlerin bu kavram çerçevesinde yaptıkları koalisyonlar da dönemin siyasal gelişmelerini açıklayıcı bir role sahiptirler.

Bu çerçevede İstanbul ve Kağıthane'ye ilişkin yerel politikalar küresel entegrasyona hazırlık aşamasına göre değerlendirilmiş, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Kağıthane Belediyesinin farklı siyasal parti yönetimlerinde olduğu dönemlere göre incelenmiştir. Buna göre bu dönemi 2 alt dönemde ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, 12 Eylül 1980 darbesi sonrasındaki Askeri Geçiş Dönemi ve Dalan Dönemidir. Bu dönem küresel ekonomiye siyasal ve ekonomik hazırlık dönemi olarak ele alınmaktadır. Bu geçiş döneminde Kağıthane'de mekansal değişimi hazırlayan imar çalışmalarından birisi Dalan ile özdeşleşen Haliç Temizleme Projesi ve Büyükdere aksının gelişimine yön veren imar uygulamalarıdır. Diğer önemli uygulama ise Şişli Belediyesince hazırlanan ıslah imar planlarıdır.

Ele aldığımız ikinci dönem ise Nurettin Sözen ve Recep Tayyip Erdoğan'ın İstanbul Belediye Başkanlığı yaptığı yılları kapsamaktadır. Bu dönemin temel özelliği küresel kent kavramının politik olarak kabul gördüğü ve bu hedefte mekansal hazırlıkların yapıldığı dönem olmasıdır. Bu dönemde Kağıthane Belediyesi Mahmut Özdemir ile kısa süre SHP tarafından yönetilmişse de 1992 yılından itibaren yönetimi Refah Partisinden Arif Calban almış ve 2004 yılına kadar devam etmiştir. Kağıthane'de yaşanan yerel siyaset deneyimi 1990'lı yıllarda güçlenen Siyasal İslam'ın gelişimini

anlamak açısından da önemli ipuçları vermektedir. (2000 sonrası dönemde AKP'nin yerel örgütlenmesini inceleyen bir çalışma için bkz. Doğan, 2016).

Bu bölümde yerel siyasette kurulan koalisyonlar da ele alınmıştır. Bu açıdan 1980 askeri darbesi sermayenin devletle yaptığı koalisyondur. Sermaye- devlet ittifakı önce 24 Ocak kararlarının uygulanması, işçi hareketinin bastırılması üzerinden kurulmuştur. Daha sonra ülkenin küresel sisteme entegrasyonunu sağlamak üzere İstanbul'un küresel kent olması hedefi konu edilerek temelde yüksek toprak rantlarının yaratılması üzerinden yeniden kurulmuştur. İstanbul'da büyük sermayenin, toprak rantı üzerinden kurduğu ittifak Dalan döneminde Büyükdere Aksı üzerinden yerel yönetimlerle, İBB'nin SHP ve daha sonra Refah Partisi yönetimine geçmesinden sonra ise merkezi yönetimlerle kurulmuştur.

ANAP döneminde, gecekonduların yasallaşması üzerinden işçi sınıfı ile yapılmak istenen koalisyon, 1989 seçimlerinde başarısız olmuştur. Bunda 1980'li yıllarda düşük tutulan işçi ücretlerinin ve geriletilen hakların etkisi vardır. Bu dönemde İşçi sınıfının öz örgütleri olan sendikalar ve sol örgütler güçsüzleştirilmiş, bu kesim sol seçenek olarak sosyal demokrat partileri görmüştür. SHP 1989 yılında yerel seçimlerde büyük başarı elde etmiş, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Kağıthane Belediyesini de kazanmıştır. Fakat küreselleşme siyasetinin etkisinde kalan SHP 1990'lı yılların başında işçi sınıfı yerine sermaye ile ittifak kurmayı tercih etmiş, sosyal demokrasi ile küreselleşmenin gerekleri birbirini tutmamış, hem işçi sınıfıyla hem sermaye ile başarılı bir koalisyon oluşturamamıştır.

1990'lı yılların yerel siyasetteki başarılı partisi Refah Partisi olmuştur. Eşitsizliklerle mücadele temelinde kurduğu söylemi tabandan örgütlenerek yaygınlaştırmış ve önemli bir siyasal güç haline gelmiştir. Kağıthane Belediyesinde Arif Calban, belediyenin ekonomik sorunlarını çözmeye bu yerel örgütlenmeyi kullanmış fakat daha da önemlisi 1980'li yıllarda çıkarılan af yasaları ve ıslah imar planları ile olanaklı hale gelen tapu dağıtımını bir ekonomik kaynak haline getirmiştir. Bu ekonomik kaynak, ilçedeki altyapı ve sosyal hizmet sorunlarının çözümünde Kağıthanelilere geri dönmüş bu sayede 2004 yılına kadar 3 defa seçim kazanmıştır. Bu ittifak sayesinde güç kazanan Refah Partisi 1990'lı yılların ortasından itibaren

küresel kent söylemini benimseyerek sermaye ile de başarılı bir ittifak kurmuş ve AKP'ye evrilmiştir.

3.3.1. Küresel Entegrasyon İçin Hazırlık Dönemi

3.3.1.1. Milli Güvenlik Konseyi Dönemi

1980-84 arası askeri dönem birçok yazar tarafından ara dönem olarak tanımlanır (Boratav, 2009). 1984 yılına kadar devam eden askeri yönetim, 24 Ocak kararlarının uygulanabilmesini sağlayan bir görev görmüş ve yeni yasal, yönetsel ve ekonomik düzenlemeler getirmiştir. Yerel yönetimlerin görev ve yetkilerine ve yerel yönetim kademelenmesine yönelik önemli değişiklikler de bu dönemde hayata geçirilmiştir. Bunların başında 1982 Anayasası gelmektedir. Anayasa'da belirlenen yeni yerel yönetim kademelenmesi daha sonra çıkartılan yasalarla uygulamaya geçirilmiştir. Bu dönemde alınan bazı kararlar da İstanbul'daki kentsel yapıyı ve sanayiye etkileyecek kararlar olduğundan bu bölümde ele alınacaktır. Ayrıca darbe öncesinde hazırlanmış olsa da 1980 sonrasında etkileyen bir plan olduğundan 1980 tarihli 1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı da bu bölümde değerlendirilecektir.

1980 askeri yönetimi döneminde, merkezi yönetim ve yerel yönetim birimlerinin yeniden düzenlenmesine yönelik çeşitli yasal ve yönetsel değişiklikler yapılmış, sivil yönetim dönemine geçildikten sonra bu alandaki değişiklikler askeri yönetim dönemindeki çizgisinde devam etmiştir. Bu değişikliklerden konumuz için önemli olanlarından bir tanesi yerel yönetim kademelenmesinde yapılan değişikliklerdir. Milli Güvenlik Kurulu, 1980 yılında aldığı karar ile büyük kentlerin çevresindeki küçük belediyelerin ve köy muhtarlıklarının tüzel kişiliğini kaldırmış, il ve ilçe merkezlerindeki belediyelerin altında birleştirmiştir. Bu işlem önce sıkıyönetim komutanlıklarının eşgüdümünde ve onların kontrolünde gerçekleşmiş daha sonra 1981 yılında 2561 sayılı kanunun çıkarılmasıyla yasal çerçevesi oluşturulmuştur (Geray, 1999: 72). Bu süreç sonunda çok sayıda köy ve belediyenin tüzel kişiliği kaldırılmış, il ya da ilçe belediyelerine bağlanmışlardır. İstanbul'da 31 belediyenin

tüzel kişiliği kaldırılmış, 14'ü belediye şubesi oluş, 16'sı mahalleye dönüştürülmüştür (Güler, 1987: 131). Bu kapsamda Kağıthane Belediyesi de Şişli Belediyesine bağlanarak 1989 yılına kadar Şişli Belediyesinin şubesi olmuştur.

1982 Anayasası, kuşkusuz askeri dönemde çıkartılan en önemli yasal düzenlemedir. Anayasanın 127. maddesinde yer alan “büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri” kurulabileceği kararı, Milli Güvenlik kurulunca yapılmaya çalışılan kademeli yönetim biçiminin hataya geçirilebilmesini sağlamıştır. Bu maddeye dayanarak 1984 yılında 3030 sayılı Büyükşehir Belediye yasası çıkarılmış, yerel yönetimlerde iki kademeli örgütlenme modeli uygulanmaya başlanmıştır (Alada, 2008).

Bu dönemde Bakanlar Kurulunca alınan iki imar kararı konumuz açısından önemlidir. Bunlardan birincisi 1982 yılında Bakanlar Kurulunun aldığı 8/5373 sayılı karardır. Karara göre, Kağıthane Deresinden başlayarak Haliç'in iki yakasında ve İstanbul Liman sınırları içinde bulunan Haliç ve Boğazın iki kıyısında ve Türkeli Feneri- Anadolu Feneri ile Sarayburnu- Kadıköy İnci Burnu mendirek feneri arasında, gemi inşaatı, gemi onarımı, gemi donatımı ve gemi çekek faaliyetleri, kamu kuruluşları hariç olmak üzere özel sektör tarafından yapılmayacağıdır. Kararın amacı, Haliç ve Boğaz'ın gemi inşaatı faaliyetleri ile bozulmaması ve denizin kirlenmesinin önlenmesidir (Resmi Gazete, 23.10.1982, sayı: 17847).

Bir diğer karar ise Haliç çevresinden taşınacak olan sanayi tesisleri için oluşturulan OSB ve küçük sanayi siteleri için kredi verilmesine ilişkindir. 1984 yılında alınan 84/8582 numaralı karara göre; Haliç bölgesinde yer alan sanayi tesislerinin, Tekirdağ- Çerkezköy ve Bilecik Organize Sanayi Bölgeleri ve Gebze Küçük Sanayi sitesine taşınmaları öngörülmüştür (Resmi Gazete, 25.10.1984, sayı: 18556). Bu tesislerin üst yapılarının oluşturulabilmesini sağlamak üzere de kurulacak küçük sanayi yapı kooperatiflerine kredi verilmesi kararlaştırılmıştır.

3.3.1.1.1. 1980 tarihli 1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı

12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesinde Büyük İstanbul Nazım İmar Plan Bürosu tarafından 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı hazırlanmış ve askeri darbenin hemen öncesinde 29.7.1980 tarihinde onaylanmıştır. Plan, 1971 yılında hazırlanan 1/25.000 ölçekli Büyük İstanbul Nazım Planına getirilen eleştiri ve öneriler de göz önüne bulundurularak hazırlanmıştır (Geray, 1999: 63). Planlama yetkisi İmar ve İskan Bakanlığından belediyelere geçtikten ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi kurulduktan sonra Belediye Başkanı seçilen Dalan bu planı uygulamak yerine yeni bir nazım plan çalışması yürütmeyi tercih etmiştir. Yine de 1995 yılına kadar onaylı tek üst ölçek plan 1980 planı olmuştur. Bu plan, 1970'li yıllarda dillendirilen sanayi desantralizasyonuna ilişkin net kararların alındığı bir plan olması yönünden de önemlidir. Planın temel amacı plan raporunda: *“Metropolitan İstanbul'un, ülke ve dünyaca bilinen özdeğerlerini yitirmeden uluslararası düzeydeki öneminin ülke yararına artırılması bu arada, ülke kalkınmasına uyumlu olarak, metropolün büyüme ve gelişmesinde gerekli fonksiyon ve hizmetlerin yaratılması”* olarak tanımlanmıştır (Özler, 2007a: 230).

1995 yılını hedef alan planın bu yıl için belirlediği projeksiyon nüfus 7.1 milyon kişidir. Planda sanayi sektörüne ilişkin iki hedef belirlenmiş ve bu hedeflere ulaşılabilmesi için politikalar belirlenmiştir. Sanayi sektörüne ilişkin ilk hedef: *“ülkenin istihdam politikasına uygun olarak metropolitende çalışma alanlarının dengelenmesi”*dir. Bu hedefe bağlı olarak geliştirilen politikalar ise *“1. Sanayinin metropolden desantralizasyonu ve eğilimlerin yönlendirilmesi; 2. Sanayi eğilimlerinin düzenlenmesi; 3. Sanayi eğilimlerinin değerlendirilmesi”* şeklindedir. Bir diğer hedef: *“Sanayinin fonksiyonel kirliliği dikkate alınarak sanayi alanlarının planlanması”*dır. Bu hedefe bağlı politikalar ise; *“1. kirlletici nitelikli sanayinin metropoliten içerisinde kurulmaması; 2. Kamunun yönlendirmesi ile sanayinin kirlletici niteliğinin teknolojik önlemlerle giderilmesi”*dir (Özler, 2007a: 233). Görüldüğü gibi kent içerisinde yer alan sanayi tesislerinin kentin dışına çıkartılması

düşünülmüş, bunun yanı sıra sanayinin kirletici niteliğinin önlenmesine ilişkin yeni teknolojilere güvenilmiş, bunun için kamunun yönlendirmesi gereği belirtilmiştir.

Planda sanayi tesislerinin metropoliten alan dışına çıkartılması kararı yer alırken, 1980’de 455.149 kişi olan sanayi çalışanı sayısının, 1995’de 710.000'a çıkacağı planlanmıştır. Bu karar, İstanbul'un sanayi ağırlığından kurtulması yerine planlı bir yapıya kavuşturulmasının hedeflendiğini göstermektedir. Planda bu amaçla 7100 ha alan sanayiye ayrılmıştır. İstanbul’da yer alması istenen ve teşvik edilmesi gerekli görülen sanayi, ileri teknoloji ve beceri yoğun sanayidir. Standart teknoloji, vasıfsız işgücü yoğun birimler ve fazla sanayi suyu ve enerji tüketen sanayinin İstanbul dışındaki bölgelere yerleştirilmesi veya nakledilmesi istenmektedir. Sanayi tesislerinin yer değiştirmelerinin desteklenmesi için büyük bir fona ihtiyaç duyulduğu da belirtilmektedir (Özler, 2007a: 240).

Önerilen yeni sanayi alanlarından birisi “İstanbul Deri ve Kösele Sanayi Alanı”dır. Bu alanda deri debagatı ve deri ve kösele üretilmesi ve bu ürünlerin boyanmasına ait sanayi tesisleri ile kimya ve organik yan sanayi türlerinin kurulabileceği karara bağlanmıştır (Özler, 2007a: 246).

Planda Haliç kıyılarının sanayiden arındırılması ön görülmüş fakat Kağıthane İlçesinde bazı bölgeler “sanayi ve küçük sanayi” alanı olarak belirlenmiştir. Bu alanlar Kağıthane Merkez Mahallesi ve kuzeyinde kalan bölgelerdir. O tarihte sanayi tesislerinin yoğun olarak yer aldığı bölgelerin bu planda da korunduğunu görmekteyiz. Kağıthane Deresinin Haliçle birleştiği bölge olan Sünnet köprüsü bölgesi ve bugün Sadabad Parkının bulunduğu bölge ise şehir ve çevre parkı olarak planlanmıştır (İBB, 2009a).

1984 yılında Büyükşehir Belediyesinin kurulması ve planlama yetkisinin belediyelere verilmesi ardından, planı hazırlayan İstanbul Nazım Plan Bürosu, İstanbul Büyükşehir Belediyesine devredilmiştir. Bu tarihten sonra yetkileri ve çalışma düzeni de bozulan büronun etkinliği azalmıştır. Belediye yönetimi tarafından yeni bir plan çalışması başlatılmış, böylece 1980 planı yasal olarak geçerli olmasına

rağmen rafa kaldırılmıştır. Fakat plan 1995 yılında İstanbul için hazırlanan üst ölçek planlar onaylanana kadar yürürlükte kalmış, 1999 yılında 1995 onaylı planın iptali sonrasında yeniden hukuken geçerli hale gelmiştir.

3.3.1.2. Dalan Dönemi Kentsel Politikaları

1983 yılında sivil yönetime geçilmiş, genel seçimler yapılmış, ANAP hükümeti kurulmuş ve Turgut Özal Başbakan seçilmiştir. ANAP'ın yerel yönetimler ve kentleşmeye ilişkin politikaları 24 Ocak kararlarının mekansallaşmasını sağlamak yönündedir. Bu kapsamda, şehirlerin ama özellikle büyük şehirlerin önemi mekansal yatırım alanları olmaları ve bunun yanı sıra yoğun nüfusları göz önünde bulundurulduğunda potansiyel oy depoları olmalarıdır. ANAP döneminde yerel yönetimler gerek ekonomik gerek yönetsel olarak güçlendirilmişlerdir. Bir yandan gelir kaynakları arttırılmış bir yandan da Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarından kredi alabilmeleri sağlanmıştır. Mali kaynak konusunda merkezi yönetimin bu esneklik ve destek politikasında, merkez ve yerel yönetimlerin ağırlıklı olarak aynı partiden (ANAP) olmalarının da etkisi görülmektedir (Alada, 2008: 36).

Kentlerde büyük maliyetli projelerin yapılabilmesini sağlayan yasal ve yönetsel bazı düzenlemeler yapılmıştır. 1981 yılında 2464 sayılı Belediye Gelirleri Yasası ve aynı yıl 2380 sayılı Belediyelere ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun çıkartılmıştır. Bu kanuna dayanarak yerel yönetimlere her yıl genel bütçe vergi gelirlerinden pay verilmesi sağlanmıştır. Bu pay 1981'de % 5 iken, 1984, 1985 ve 1986 yıllarında arttırılarak % 8,55'e yükselmiştir. 1984 yılında Büyükşehir Belediyeleri kurulduktan sonra Büyükşehir belediyelerine ise önce % 3 ve 1985'de % 5 pay verilmiştir. Ayrıca 3239 sayılı kanunla daha önce merkezi yönetim tarafından toplanan emlak vergisi belediyelere devredilmiştir. Türkiye'de yerel yönetim gelirlerinin genel bütçe içindeki büyüklüğü 1980 yılında % 7 iken, 1985 yılında % 11'e, 1995 yılında yaklaşık % 15'e yükselmiştir (Çınar, 2007a: 23).

Yerel yönetimlerin piyasa merkezli dış borçlanmaya yönelmeleri de 1980'li yıllardan sonra gerçekleşir. 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununda dış borçlanma belediye gelirleri arasında yer almış ve bu uygulama 1993 yılına kadar hiçbir kamu kurumunun ön iznine tabi tutulmamıştır. Çınar 1984 yılından önce küçük miktarlarda, alınmış olan dış borcun 1986 yılında 180 milyon dolar, 1993'de ise 2 milyar dolara çıkmış olduğunu belirtir (Çınar, 2005: 67).

Belediyelerin güçlenmesini sağlayan bir diğer düzenleme de planlama yetkisinin merkezi yönetimden yerel yönetimlere devredilmesidir. Bu durum bütüncül planlama anlayışının terk edilmesiyle de ilgilidir. Bu dönemde yapılan planlar, yarışmacı ortamda daha çok sermaye yatırımını çekmek üzere yarışan yerel yönetimler tarafından yapılmış, yerelin parçalı yapısına paralel biçimde bütünlük perspektifinden uzaklaşmıştır. Çoğu zaman planların koyduğu bazı sınırlar yatırımları engellemeleri nedeniyle yine planlama mekanizması içerisinde mevzi ve tadilat planlarıyla ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca Gecekondu afları ile birlikte ilçe belediyelerine İslah İmar Planlarını yapma yetkisinin verilmiş olması planlama mekanizması eliyle parçalı gelişmeyi ve plansızlığı getirmiştir. İlçe belediyelerine plan yetkisinin verilmesi, belediyelerin yaptıkları planlarda gelir ve nüfus arttırmayı hedefleyerek geniş bölgeleri imara açmalarını ve tapusu ya da planı olmayan çeşitli projelerin belediye meclislerinden geçirilmesine neden olmuştur. ANAP, 1989 yılında yerel yönetimlerde seçimleri kaybedince, sermayenin yapacağı yatırımların önünün kesilmemesi için planlama yetkisini parçalı da olsa yeniden merkezileştirmeye çalışmıştır. Bunun için yerel yönetimlerde olan planlama yetkisine ek olarak bazı bölgelerin parça parça da olsa merkezi yönetim tarafından planlanabilmesi için yasal değişiklikler yapmıştır. Turizm Merkez Alanları uygulaması bu müdahaleye ilişkin en önemli örneklerden birisidir.

Bu dönemin bir diğer özelliği çıkartılan gecekondu af yasaları ve gecekondu bölgeleri için hazırlanan ıslah imar planlarıdır. Bu yasalar, gecekondu alanlarında mülkiyet yapısında değişiklikler yaratmış, gecekondu bölgelerinin rant artışları yolu ile dönüşmesini hedeflemiş, gecekonduların yasal/ yarı yasal statülerle konut piyasasına girmesine yol açmış ve düşük yoğunluklu, az katlı yapıların yüksek

yoğunluklu apartmanlara dönüşmesine neden olmuştur.

3.3.1.2.1. Haliç Temizleme Projesi ve Büyükdere Aksı

1984 yılında yapılan yerel seçimlerde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığına ANAP'tan Bedrettin Dalan ve Kağıthane'nin bağlanmış olduğu Şişli Belediye Başkanlığına ise yine ANAP'tan Mehmet Emin Sungur seçilmiştir. Bedrettin Dalan, 1980 yılında onaylanan üst ölçek planlara uymayan büyük ulaşım ve altyapı projeleri yapmış, kentin uluslararası bir kimlik kazanması için gerekli olduğu düşünülen büyük yatırımlara izin vermiştir. Erder ve İncioğlu, Dalan Belediyeciliğini “proje belediyecilik”in başlangıcı olarak tanımlamışlardır (Erder ve İncioğlu, 2008: 7).

Dalan'a göre kendisinin en önemli projelerinden birisi Haliç'in temizlenmesi projesidir. Projeye İstanbul'un fethine gönderme yapılarak 29 Mayıs tarihinde başlanmıştır (Milliyet Gazetesi, 27 Mayıs 1984'den aktaran, Türk basını ve İstanbul Belediyesi: 19). Haliç çevresindeki yapıların kaldırılmasını ve denizin temizlenmesini içeren projede Haliç kıyılarının geniş yeşil alanlara dönüştürülmesi hedeflenmiştir.

Dalan göreve geldikten sonra 1980 yılında hazırlanmış olan 1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planını pasif, korumacı ve pratikte işlemez olduğu gerekçesiyle uygulamamış, yeni bir planlama süreci başlatmıştır (Öktem, 2005: 48). Tercüman Gazetesinde yer alan bir söyleşisinde, Belediye Başkanlığına seçildikten sonra 4 ay içerisinde İstanbul Planlarını bitirdiklerini belirtmekteyse de Haliç Düzenleme Projesini kapsayan planlar 1984- 1986 yılları arasında tamamlanmış fakat planlar tamamlanana kadar Haliç çevresindeki yıkımlar da bitirilmiş, bazı bölgelerdeki parklar kullanıma açılmıştır⁴⁰ (Tercüman, 21 Ekim 1984'den aktaran, Türk basını ve İstanbul Belediyesi).

Haliç düzenleme projesi kapsamında yapılan planlar şunlardır: 1/25.000 ölçekli Haliç

⁴⁰ Proje kapsamında açılan ilk yeşil alan Ocak 1986 yılında Unkapanı- Cibali arasındaki parktır. Şubat 1986 yılında da Eyüp 8 Mayıs Parkı açılmış (Türkiye Gazetesi, 23 Ocak 1986'dan aktaran, Türk basını ve İstanbul Belediyesi).

Düzenleme Alanı Çevre Düzeni Nazım İmar Planı; 19.12.1985 onay tarihli 1/5000 Haliç Düzenleme Alanı Nazım İmar Planı; 15.01.1986 onay tarihli 1/1000 Ölçekli Haliç Düzenleme Uygulama İmar Planı (İBB, 2009a). Bu planlarda Haliç Kıyıları yanı sıra Kağıthane ve Alibeyköy derelerinin Haliç'e yakın bölümleri de planlama alanı içerisinde yer almaktadır. 1/5000 planda Sadabad Tarihi ve Kentsel Sit Alanı, “Koruma Alanı” olarak belirlenmiş ve koruma amaçlı planların yapılması öngörülmüştür. Bu planlar hazırlanıncaya kadar var olan imar planlarının geçerliliğini koruduğu belirtilmiştir (İBB, 2009a). Sadabad Bölgesi içerisinde yer alan Askeri Bölgelerin kaldırılması durumunda bu bölgelerin Haliç Düzenleme Planı ilkelerine dayalı olarak, gezi alanı, yeşil alan, oyun alanı şeklinde kamuya açık alanlar olarak kullanılacağı belirtilmektedir. Ayrıca belirlenen bu koruma alanında yer alan 2863 sayılı kanuna göre korunması gereken taşınmaz kültür varlıklarının Belediyece kamulaştırılarak koruma altına alınacağı belirlenmiştir (İBB, 2009a).

Proje kapsamında Haliç çevresinde 1 milyon m²'lik bir alanda 4000'den fazla yapı istimlak edilmiş, 696 fabrika ve 2020 işyeri yıkılmıştır (Erden, 2009: 6). Yıkılan yapıların bir kısmı imalat tesisi bir kısmı ise imalat birimi olmayan ve kirletici özelliği bulunmayan yapılardır. Dalan, proje kapsamında yapılan yıkımların %95'inde kamulaştırma bedeli ödenmediğini çünkü bu alanların daha önceden işgal edilmiş alanlar olduğunu belirtmektedir (Tercüman, 20 Ekim 1984'den aktaran, Türk Basını ve İstanbul Belediyesi). Yıkılan bu yapılar arasında, kültürel ve tarihi değeri dolayısıyla korunması gereken çok sayıda yapı da yer almaktadır. Projenin uygulanmasında hukuk dışı çok sayıda yıkım yapılmıştır. Bazı yapıların yıkılabilmesi için, yasal olmayan biçimde, yıkılma tehlikesi olduğu kararı çıkartılmış böylece sürecin hızlı bir biçimde ilerlemesi amaçlanmıştır. Yapılan yıkımlardaki hukuka aykırı uygulamalar nedeniyle çok sayıda itiraz ve dava söz konusu olmuştur. 1986 yılındaki bir habere göre, belediye aleyhine 124 dava açılmış, 28'inde yürütmeyi durdurma kadarı alınmıştır (Hürriyet, 2 Mayıs 1986'den aktaran, Türk Basını ve İstanbul Belediyesi).

Sanayi tesislerinin taşınması için Haliç kıyısında işyeri olanlara İkitelli'de yer gösterilmiştir. Dönemin gazete yazıları gözden geçirildiğinde, bu arazilerin altyapısı olmayan boş araziler olduğu, kimi yerde ise arazilerin sahipli olduğu ve kamulaştırma çalışmasının da yapılmamış olduğu bilgisi yer almakta. Bu nedenle Haliç'te işyerleri yıkılanların Haliç çevresine geri döndükleri belirtilmektedir. Bazı sanayi tesislerinin ise yıkımı önlemek için nöbet tuttuğu ve hukuki sürecin sonlanmasını beklediği belirtilmektedir (Cumhuriyet, 5 Ocak 1985'den aktaran, Türk basını ve İstanbul Belediyesi). Bir başka gazete haberine göre ise Haliç çevresinde işyeri olanlar Ümraniye, Bayrampaşa, Topçular ve Habipler Köyüne taşınmış, fakat bu taşınma işlemleri bir plan dahilinde yapılmamıştır (Cumhuriyet, 14 Mayıs 1985'den aktaran, Türk basını ve İstanbul Belediyesi). Kağıthane ilçesinde Sünnet Köprüsü civarında (Kağıthane Deresi'nin Haliçle birleştiği bölge) bulunan bazı sanayi tesisleri de kooperatifleşerek İkitelli'ye, bir bölümü de Beylikdüzü'nde kurulan Mermerciler Sitesine taşınmıştır.

Haliç Projesinin bir başka ayağı da denizin temizlenmesi konusudur. Belediyelerin alabileceği dış kaynaklı kredilerin önünün açılmış olması sayesinde Haliç'e akan kanalizasyon şebekesi yenilenmiştir. Bu kapsamda Dünya Bankası'ndan 94 milyon dolar kredi alınmıştır (Milliyet, 27 Mayıs 1984'den aktaran, Türk basını ve İstanbul Belediyesi).

Dalan'ın konumuz açısından önemli bir başka uygulaması ise Büyükdere- Maslak aksında oluşacak İş Merkezi bölgesidir. 1980'e kadar büyük firmalarının sanayi tesislerinin geliştiği, Kağıthane'nin doğu sınırında yer alan bu akstaki dönüşümde Dalan'ın önemli bir etkisi vardır. Bu dönemde bölgede büyük şirketlerin yönetim merkezlerinin yer seçimine ilişkin bir eğilim oluşmuş, bankalar ve bölgede arazileri olan sermayedarlar yüksek yapılaşma haklarının verildiği ticaret alanlarının yapılabilmesi için baskı oluşturmaya başlamıştır. Öktem, Dalan yanı sıra dönemin başbakanı Özal'ın da bu değişimi desteklediğini ve yatırımcılarla sürecin her aşamasında birlikte hareket edildiğini belirtmektedir (Öktem, 2005: 48).

Dalan döneminde bölgenin gelişimini etkileyecek üç plan yapılmıştır. Bunlardan birincisi Boğaziçi Öngörünüm ve Etkileşim Alanları planıdır. Planda Büyükdere Maslak aksının doğusunda kalan Zincilikuyu ile Levent arası yönetim merkezi olarak belirlenmiş ve emsali 3'e çıkartılmıştır. 1988 yılında onaylanan iki ayrı planla bölgenin emsali yeniden yükseltilmiştir. Bu planlar: Büyükdere Caddesi Güzergahı Ticaret Alanları Uygulama İmar planı ve Şişli- Ayazağa Revizyon İmar Planıdır (Öktem, 2005: 48). Bu planlar, bölgedeki yapılaşma haklarını yükselterek bölgenin rantını arttırmış, var olan merkezileşme eğilimi de bu sayede arttırılmıştır. Bu dönemden itibaren başlayan iş merkezi ve plaza projeleri 2000'li yıllarda bölgenin İstanbul'un Merkezi iş alanı haline gelmesine neden olmuştur. Bu gelişme sanayi tesislerinin taşınarak yerlerine yüksek katlı plazalar ve AVM'ler yapılması ile devam etmiştir. Bu aksın bu şekilde gelişmesi kentin kuzeye doğru hızla yayılmasına neden olmuştur.

3.3.1.2.2. Kağıthane İslah İmar Planları

Kağıthane'nin ıslah imar planlarının yapım çalışmaları Şişli Belediyesi tarafından 2981 sayılı yasa kapsamında 1985 yılında başlatılmıştır. Kağıthane, Ayazağa Köyü, Gürsel, Talatpaşa, Mecidiyeköy bölgelerini kapsayan planlama çalışmasının başında Şehir Plancısı Hüseyin Kaptan vardır.

Kaptan, Kağıthane'yi de kapsayan 1/5000 ölçekli İslah İmar Planında gecekonduların yasallaştırılmasının temel alındığını fakat bazı ilkeler belirlendiğini anlatmaktadır:

“Biz o zaman hayati gördüğümüz konuları mesela dere yataklarının tapularını vermedik, ince sınırlar çizdik. Derelerin içine düşen yerleri. Öbür kısımlarını yasallaştırdık. Yasallaştırırken kendimiz yeniden işgalleri tespit ettik. Yeminli büroların yaptığı işi baştan biz yaptık. Çok büyük bir büromuz vardı. Birincisi bunların mülkiyet desenini yasallaştırdık. ... Biz şöyle yaptık; kendi deneyimimize göre, çünkü gecekondular bir hamlede yapılan bir bina değil. Temel atıyor, iki kat çıkıyor, filizi bırakıyor, bir dahaki seneye öteki katı çıkıyor. 10-20 seneyi buluyor. Öyle bir süre. Biz onların eğer temeli sağlamıysa 4-5 kata kadar, o bina nasıl yükselecek onu kabul ettik. Fakat bir sorumluluğu almadık, acaba binanın temeli sağlam mı? Hakikaten o temel taşır mı? Onu teknisyenlere bıraktık, ruhsat verecek adam, sorumluluğu alan adam gelsin baksın. Ama biz o binada o temeli görünce,

betonarme yapmış görünce 4 kata kadar boyut çizdik. İkincisi; çok zayıf olan aralardaki binalara kendimiz kitle teklifinde bulunduk ama şunu hatırlamıyorum ki parselleri birleştirip yeni kitle önermedik.” (Hüseyin Kaptan, KSTP, 2014: 206).

2981 sayılı yasanın getirdiği bir başka değişiklik de Yeminli Özel Teknik Bürolardır. Tapu tahsis belgelerinin verilmesi ve ıslah imar planlarının hazırlanmasında gereken tespitlerin yapılabilmesi için öncelikle, 2805 sayılı yasayla belediyeler bünyesinde bürolar kurulmuş fakat verimli işlememiş, 2981 sayılı yasa ile Yeminli Özel Teknik Bürolar kurulmuştur.⁴¹ Bu bürolar, imar sistemindeki sorunların özel sektör eliyle tespitini öngören, dolayısıyla imar düzenlemelerinin bir sektör haline gelmesine yol açmıştır. Ayrıca yapılan yanlış tespitler nedeniyle planlama süreçlerinde ve daha sonraki uygulamalarda önemli sorunların yaşandığı belirtilmektedir. Hüseyin Kaptan, plan çalışması süresinde yeminli özel teknik büroların çalışmalarından kaynaklı önemli sorunlar yaşadıklarını anlatmaktadır:

“İslah yasası şöyle bir yasaydı, önce ıslah yasasının ortaya koyduğu ciddi bir kurum vardı 'yeminli bürolar'. Bunların görevi, işgal edilmiş alanın belirlenmesi ve röperlere (nirengi, ölçüm yapılabilecek sabit nokta) bağlanması. Bunun da vatandaşa tapu tahsis belgesinin verilmesi şeklindeydi. ... Yeminli bürolardan 30.000'e yakın parsel geldi. Fakat bu dosyalar bizi çıldırtmıştı. Çünkü röperleri koyduğumuzda binalar birbirinin üstünde çıktı. Birçoğu gayri ciddi belgelerdi. İncir ağacından bile röper almışlar. O zaman kamyonetlerde teneke kutuların içinde dökülmüş harç ve içinden demir filizleri... Hazır yani onlar yere dökülürdü, yeminli büro da onu tespit ederdi, böylece hak sahipliliği doğardı.” (Hüseyin Kaptan, KSTP, 2014: 207).

İslah imar planında konut alanları yasallaştırılırken, sanayi alanlarının desantralizasyonu ve onların yerlerine yeşil alan yapılması öngörülmüştür. Kaptan bu kararın planla yasallaşan bölgeyi bir nebze ferahlatmak için alındığını belirtmektedir:

“Planın diğer önemli stratejisi sanayinin bir gün dönüşeceği kanaati vardı. Kağıthane sanayisini o zaman yeşile boyadık. Çünkü hepsi kaçak sanayiydi. Ayazağa'nın eteklerine kadar. ESKA geldi Ayazağa'nın eteklerine beton santrali yapmak istedi. Biz ona da izin vermedik ama sonra Dalan verdi. Oralar öyle başladı. ... Vadiyi temizlediğimizi gördüğü zaman, Dalan da büyük baskı altındaydı, O da çok

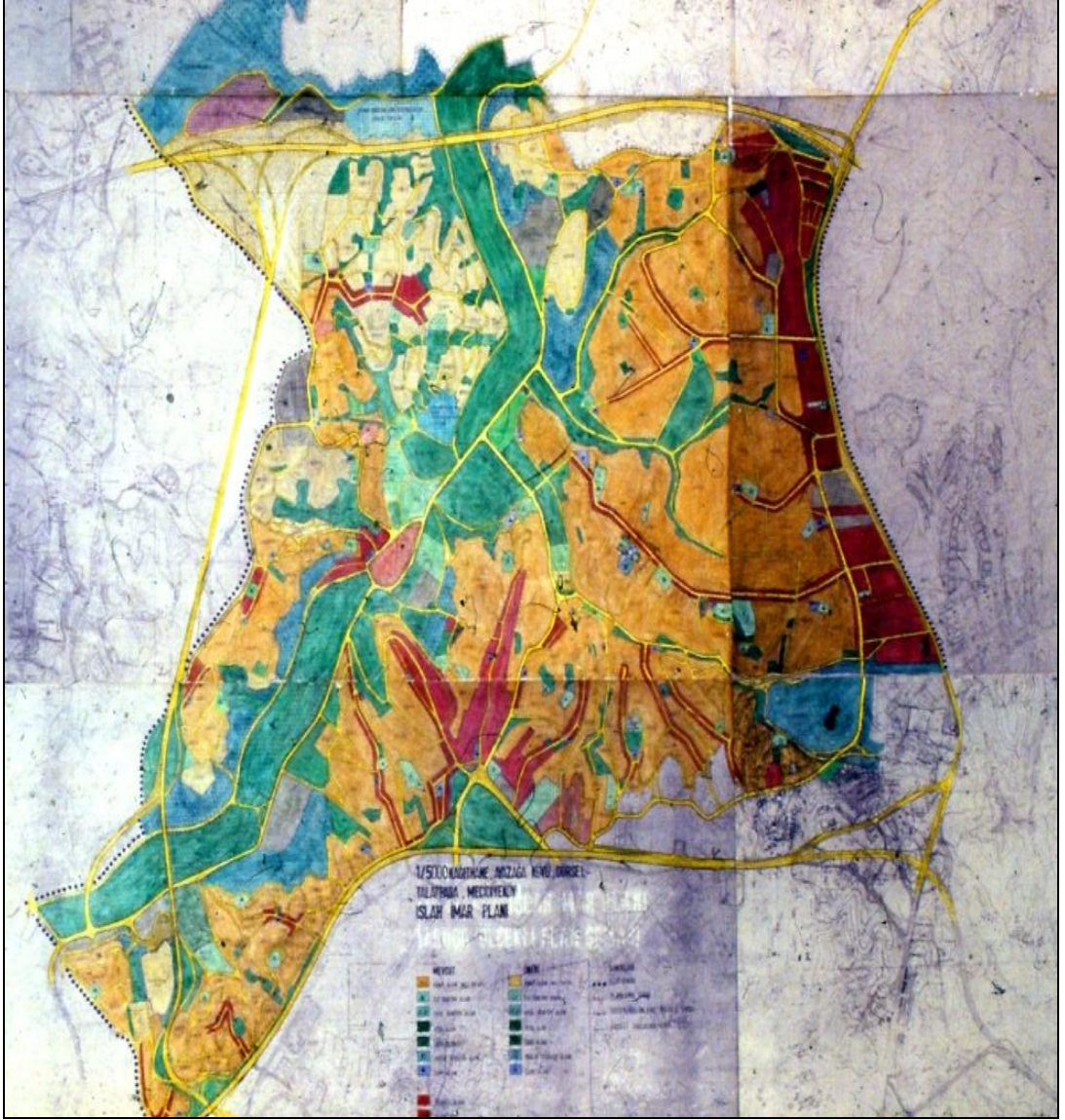
⁴¹ 2981 Sayılı Kanuna Göre Kurulması Öngörülen Yeminli Özel Teknik Bürolar Yönetmeliği'nin 2. Maddesinde şu şekilde tanımlanmaktadır: “İmar ve Gecekondu Mevzuatına aykırı olarak inşa edilmiş ve inşa halindeki Kanun kapsamına giren yapıların tesbit ve değerlendirme belgelerini düzenleyecek ve gerektiği takdirde imar planlarını hazırlayacak.”

sevindi. Neredeyse vazgeçmişti. O zaman O Haliç'i temizliyordu, Kağıthane'yi de Sadabad yapacağım diye bir hevesi vardı. Fakat hiç kimse desteklemiyordu siyaseten. Planları görünce çok hoşuna gitti. Çünkü çok hayati alanlar. Bu kadar çok yeri yasallaştırdığınız zaman hiç olmazsa onların yaşam alanını, vadiyi geri almak lazım. Organize sanayiye taşısın falan....” (Hüseyin Kaptan, KSTP, 2014: 56).

Planda yer alan bir diğer karar ise Büyükdere Caddesinin İstanbul'un Merkezi İş Alanı olmasıdır. Bu karar alınırken bölgenin potansiyeli göz önünde bulundurulmuş, fakat bugün gördüğümüz yoğun yapılaşma yerine bölgenin bütünlüğünü sağlayacak açık alanların ve kültürel kullanımların olması planlanmış:

“Büyükdere Caddesini de biz, kırmızıya boyadık [ticari kullanım anlamına geliyor] o zaman yani bu sanayi buradan gider dedik. Burada bir MİA alanı oluşur dedik. Fakat bizim yoğunluklarımız Hiçbir zaman öyle yüksek değildi. 2-2,5 civarındaydı. Ayazağa'ya da 2 verdik. Onu da kabul ettik çünkü orada olaylar başlamıştı. Fakat biz buranın arkasından bir yol geçirdik [Büyükdere Caddesinin batı pararelinden]. İkisinin arasını bir kentsel tasarım alanı olarak tasarladık. Bu dönüşüm hissettiriyordu kendisini. Burada ince uzun parseller vardı. Bu çok yanlış buradan buraya 500m. Bunun ortasından bir kültür aksı önermişim. Bunların hepsi buna uysun, burada sanat, tiyatro, cafe tretuarlar olsun. Yayalaştırılmış meydanlar sistemiydi. O senelerde Eczacıbaşı bana başvurdu. Kevin Roch diye bir mimardan bir ön rapor istendi. Ben de bunu yazdım böyle olmalı dedim. Böyle 500-600 m olmaz. Bunu yapmadılar sonra. Türkiye burayı kaybetti. Çünkü burada muazzam bir enerji yükü var.” (Hüseyin Kaptan, KSTP, 2014: 57).

Harita 12. 1/5000 Kağıthane, Ayazağa Köyü, Gürsel, Talatpaşa, Mecidiyeköy İslah İmar Planı.

Kaynak: Hüseyin Kaptan arşivi

İslah imar planlarının ilçe belediyeleri tarafından yapılıyor olması, imar planlarının yapım ve onay aşamasında gerek mahalleliler gerek farklı partilerden siyasetçiler gerekse meclis üyeleri tarafından değiştirilme ya da yönlendirilmeye açık olmasını getirmiştir. Planları yaptıran ve onaylayan belediye yönetimleri planlarda yüksek nüfus ve yapılaşma yoğunlukları talep etmişlerdir. Yasal olarak planlama standartlarına uygun olması beklenmeyen ıslah planları bu baskılar sonucunda yüksek yapı ve nüfus yoğunluğu olan, donatı standartlarının çok altında sosyal donatı

alanlarının bulunduğu mahallelerin oluşmasına yol açmıştır. Bu süreçte bazı durumlarda belediye meclisleri, plancılar ve mahalleli arasında çelişkiler ortaya çıkmıştır. Kağıthane'nin içinde bulunduğu ıslah planları örneğinde Belediye imar komisyonunda plancıların rızası dışında planların değiştirilmesi, mahallelilerin bir araya gelerek belediyeye ve planlama birimine yaptığı baskılar ve belediye meclisinin planları onaylamaması şeklinde bir süreç yaşanmıştır. Bu olumsuzluklar nedeniyle Hüseyin Kaptan ıslah planı çalışmalarından 1988-89 yıllarında ayrılmıştır. Hüseyin Kaptan bu süreci şöyle anlatmaktadır:

“Kağıthane'nin sırtlarında boş alanlar vardı. Biz oralara kendimiz tasarım yaptık. Bir mimari mahalle konseptini getirdik, yeni yollarını biz düzenledik. Kendimize göre bir estetik aradık ama o verdiğimiz yoğunlukları kimse kullanmadı. Onlar grup grup geliyorlardı ve belediyeye baskı yapıyorlardı. Bir kısmı da benim büroya geldi. Kavga çıkardı. ... Bizim yaptığımızı da beğenmediler. Meclislerden çıkmadı, tekrar o katları yükselttiler, arka bahçeleri daralttılar. Onların da elinde jilet vardı, bilgisayar yoktu jiletle çalışırlardı. İmar komisyonunun elinde jilet vardı.⁴² ... Oy birliğiyle uzlaştıkları konu benden ne zaman kurtulacakları. Herkesin istediği çok kat, çok yoğunluk ve dere tepe demeden çok yerleşme. ... Benim orada pozisyonum iyi olmadı. Çünkü hangi projeyi yapsam mecliste bir tek O [Şişli Belediye Başkanı Mehmet Emin Sungur] rey veriyordu. Diyelim ki 50 meclis üyesi varsa bana 1 oy çıkıyordu. Geri kalan meclis üyeleri hangi partiden olursa olsun benim yaptıklarımı beğenmiyordu.” (Hüseyin Kaptan, KSTP, 2014: 207).

Talatpaşa'da oturan ve 1980'li yıllarda ANAP İlçe yönetiminde görev almış olan Köksal Macit ıslah planları hazırlanırken mahalleliyle birlikte plandaki kararlara itiraz ettiklerini, bu süreçte belediye meclisinden tam destek aldıklarını ve plan kararlarının değiştirilmesini sağladıklarını anlatmaktadır.

“1984'de Şişli'nin imar planları hazırlanırken, buranın imar planlarının hazırlanmasını Şişli Belediyesi Hüseyin Kaptan'a vermişti ... Fakat benim kanaatime göre buraları hiç içinde kimse oturmuyor, boş tarla olarak çizmişti. Şu andaki bu yenileşme, gecekonduları birleştirme diyorlar veya parselleri birleştirme, o zaman o planda yapılmıştı. Çevre yolunun aşağı yukarı 200 -250 metre altına kadar bir kuşak, Çağlayan top sahasından, Haliç Köprüsüne kadar yolun sağ tarafında parsellerin 1000 metreden, 4000 metreye kadar parsel olarak ayırmış, üstüne de MHT alanları [metropolitan hizmet tesisleri] diye amblem koymuştu. ... Herkes karşı çıktı biz de karşı çıktık. Bu yanıştan döndüler o zaman. Olduğu gibi durumun şekline göre, o andaki durumuna göre imarı yaptılar. Burada inkişaf başladı. ... Ben o dönemde ANAP Şişli İlçe yönetim kurulu üyesiydim. Ben işin içinde olduğum için neyin ne olduğunu bildiğim için. Biz karşı çıktık belediye meclis üyeleriyle beraber.

⁴² Planların basılı olduğu şeffaf kağıt malzemede jiletle kazıma yöntemiyle değişiklik yapılmasını anlatan mesleki terim.

... 37 tane meclis üyesi vardı, bunların 10 tanesi SODEP'liydi, 27 tanesi de ANAP'liydi. 37 tanesi oy birliği ile Talapaşa Mahallesi'ne karar verdiler. Vatandaş içinde kalsın diye." (Köksal Macit, KSTP, 2014: 209).

Tapu tahsis belgelerinin alımı ve İslah planlarının yapılma süreçleriyle ilgili olarak yaşanan sorunlardan birisi de sürecin karmaşıklığı ve ödemelerde karşılaşılan haksızlıklar olarak anlatılmakta. Yeşilce Mahallesi'nden İbrahim Yıldırım kendi mahallesindeki tapu alma sürecinin olumsuzluklarını şöyle anlatmaktadır:

"Yerin tespiti yapıldı. O zaman bir rayiç bedel konuldu. Bütün işsiz mühendisleri, herkes iş sahibi oldu. Büyük paralar döndü. En son mahallenin tapu aşamasına geldiği zaman da o tespitler, yani tapu tahsis dediğimiz olayların hiç bir değerinin olmadığı söylendi tapu almaya giden vatandaşlara. Yeniden tespit, yeniden ölçüm, yeniden rayiç bedel, yeniden metrekaşe arsa değerleri konularak insanlara yıllarını verdikleri yerler büyük fahiş fiyatlarla satıldı. Bunlardan biri de biziz. Büyük paralar ödeyerek yerimizin tapusunu aldık. O dönemki için hiçbir anlamı ve değeri yoktu." (İbrahim Yıldırım, KSTP, Yayınlanmamış görüşme).

İslah planları tamamlandıktan ve mahalle yasallaştıktan sonraki süreçte kimi zaman müteahhitlerle anlaşarak kimi zaman gecekonduların sahiplerinin kendi bütçelerini ve emeklerini kullanarak yıllar içerisinde kat ekleyerek gecekonduların yerlerine 4-5 katlı binalar yapılmaya başlanmıştır. Hüseyin Kaptan, ıslah imar planlarının yapımı ve sonrasındaki gelişmeleri değerlendirdiğinde, bu planların yapılmasının ve gecekonduların yasallaştırılmasının büyük bir hata olduğunu belirtiyor. İslah planlarının yapımını öngören yasaların çıkartılmasının bile arazi spekülasyonuna yol açtığını, yalnızca gecekonduların değil boş alanların da imara açılmasına neden olduğunu, üstelik bu imar faaliyetlerinin planlama ilkelerine uymayan biçimde yasallaştırıldığını belirtmektedir (Hüseyin Kaptan, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

3.3.2. Küresel Kentin Politik Zaferi

1990'lı yılların yerel siyaset açısından iki önemli özelliği vardır. Birincisi yerel yönetimlerle merkezi hükümetin farklı parti ve görüşlerden olması, merkezi yönetimin yerel yönetimlere sağladığı desteğin azalmasına ve bazı yetkileri yeniden merkezileştirmeye çalışmasına neden olmuştur. İkinci özellik ise yerel yönetimlerde

ve yerel siyasette sol siyasetin zayıflaması ve siyasal İslamın yerel siyasette etkili olmaya başlamasıdır. Kağıthane örneğinde gördüğümüz kadarıyla siyasal İslamın temsilcisi olarak görülen Refah Partisi, merkezi yönetimin azalan desteğini yerel örgütlenmesinden gelen destekle telafi etmeye çalışmış, ekonomik olarak da ıslah planlarıyla yasallaşmaya başlayan gecekondulara tapu vererek ekonomik eksikliklerini azaltma yoluna gitmiştir.

Boratav'a göre, 1980-88 politikalarına, halktan gelen iki tepki son vermiştir. Bunlardan birincisi 1989 bahar eylemleri⁴³, ikincisi ise ANAP'ın yerel seçimlerdeki yenilgisidir. Ne var ki "orta-sol partiler" sınıfsal bir muhalefet çizgisi izlemekten kaçınmışlar, 1989 seçimlerinde kazandıkları başarıyı devam ettirememişlerdir (Boratav, 2009: 177).

Yerel siyasette gördüğümüz bir başka değişiklik de yerel siyasetin daha fazla genel siyasi atmosferden etkilenmesidir. Yerel seçimler genel seçimlerin sonucuna dair bir gösterge olarak görülmeye başlamış, seçim kampanyaları partiler arasında genel seçim propagandasına dönüşmüştür.⁴⁴

3.3.2.1. SHP Belediyeciliği: Nurettin Sözen ve Mahmut Özdemir

1980'li yılların sonu, 24 Ocak kararlarıyla gündeme gelen ve 12 Eylül askeri darbesiyle hayata geçirilen ekonomi politikalarından dolayı yoksullaşmış ve önemli hak kayıpları yaşamış olan işçi sınıfının yeniden güçlendiği ve sol siyasetin de buna paralel olarak güçlendiği yıllardır. 1989 yılında yaşanan işçi ve memur eylemlerinin yarattığı sol dalga ile SHP yerel seçimlerde önemli bir başarı kazanmıştır.⁴⁵ Fakat bu

⁴³ 1989 Bahar Eylemleri: Türk-iş'e bağlı 26 sendika ile kamu işveren sendikalarının toplu-iş sözleşmelerinde anlaşama sağlanamaması üzerine 1989 Mart, Nisan ve Mayıs aylarında yaklaşık 600.000 kamu işçisinin yürüttüğü eylemlerdir.

⁴⁴ 1994 yılı İstanbul Büyükşehir Belediyesi adaylarının ve partilerinin seçim propagandalarını ele alan bir çalışma için bkz. Coşkun, 1994.

⁴⁵ 1989 yılındaki yerel seçimlerde SHP 652 Belediye Başkanlığı ve 6 Büyükşehir Belediyesi Başkanlığını (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Gaziantep, Kayseri) kazanmıştır. Aldığı yaklaşık %31 oy oranı ile birinci parti konumuna gelmiştir. Seçimlerde çok sayıda belediyede kazanmış olmak tek başına politik başarı göstergesi olmayabilir. Küçük nüfuslu çok sayıda belediyeyi kazanmak ile

başarısını uzun süre devam ettirememiş, 1994 yılında yapılan yerel seçimler SHP için başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

SHP'nin yerel yönetimler açısından CHP'nin mirasına sahip çıktığı 1989 yılındaki programında yer belirtilmektedir: “SHP, Türkiye’de geçmişteki başarılı belediyeçilik örneklerinden esinlenerek, üretici, kaynak yaratıcı, toplumsal tüketimi özendirici, birlikçi ve bütünlükçü belediyeçilik anlayışını benimsemektedir” (Şener, erişim: 17.04.2016). 1989 yerel seçimlerinde Ankara Büyükşehir Belediyesi Başkanlığına SHP’den Murat Karayalçın ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığına yine SHP’den Nurettin Sözen seçilmiştir. Murat Karayalçın, 1993 yılında Belediye Başkanlığı görevini bırakır, SHP Genel Başkanlığına seçilir ve SHP- DYP koalisyonunda hükümette yer alır. Daha sonraki yıllarda birçok kez Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığına aday olsa da seçimleri kazanmamıştır. Nurettin Sözen ise 1994 yılındaki yerel seçimlerde yeniden aday olmamış, 2002 yılında milletvekili seçilmiştir. Sosyal demokrat siyasette yerel siyasetin merkezi siyasete geçmekte basamak olarak görülmüş ve yerel siyaset sosyal demokrat partiler için 1970’li yıllardaki önemini yitirmiştir.

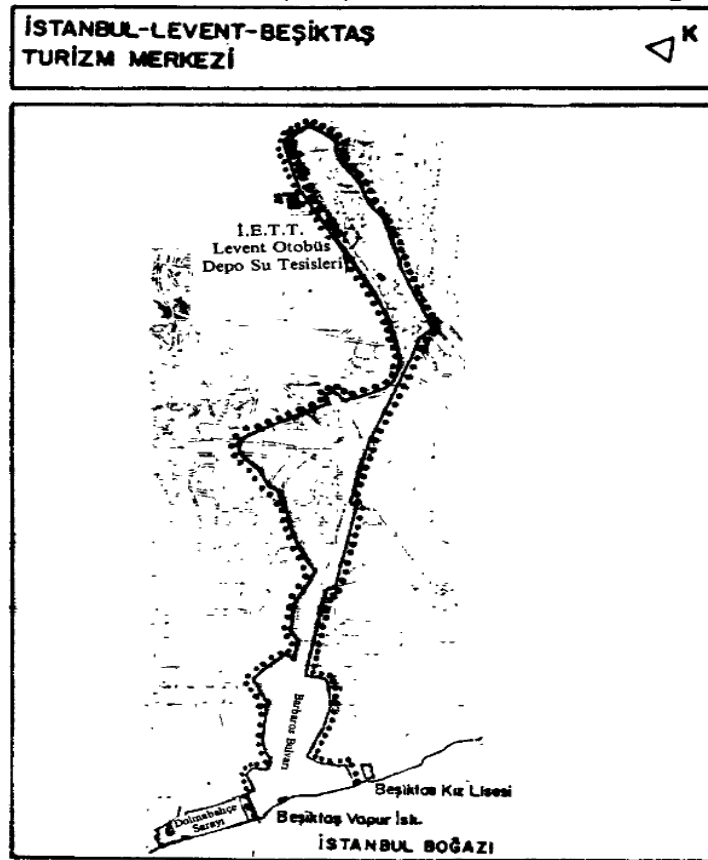
Nurettin Sözen döneminde, Dalan’ın büyük projelerinin çoğu “rüşvet, görevi kötüye kullanma, adam kayırmaya” neden oldukları gerekçesiyle durdurulmuştur (Öktem, 2005: 54). Nurettin Sözen belediye başkanlığı döneminde toplu taşımaya önem veren projeler geliştirmiş, bu dönemde İstanbul metrosunun inşaatı başlatılmış, Topkapı-Sirkeci tramvay seferleri başlatılmıştır. 1992 yılında yeni bir nazım plan çalışmasına başlanmış, plan 1994’de bitirilip onaylanmasına rağmen yerel seçimler kaybedilince uygulanmamış, 1995 yılında yeni yönetim tarafından yeni bir plan yapılmıştır.

Nurettin Sözen döneminde, Dalan’ın büyük yatırım yaptığı Haliç Projesi devam

büyükşehir belediyelerini kazanmak arasında politik güç karşılaştırması açısından da fark vardır. Yerleşim büyüklüklerine göre seçim sonuçlarının değerlendirildiği çalışmada Çınar, 1989 seçimlerinde özellikle büyük nüfuslu yerleşimlerde (50.000 kişi üzeri) sol partilerin yaklaşık % 70, sağ partilerin yaklaşık % 30 başarı elde ettiğini göstermektedir. Yerel seçim sonuçları ile yerleşme büyüklükleri arasındaki ilişkiselliğin araştırıldığı çalışma için bkz. Çınar, 2007b.

ettirilmemiş, Levent Maslak bölgesindeki gelişmenin de devam etmemesi gerektiği düşünüldüğünden bu bölge için bir plan revizyonu yapılmıştır. Büyükdere Caddesi Güzergahı Ticaret Alanları Uygulama İmar Revizyon planı adıyla hazırlanan planda Dalan döneminde verilen emsal değerleri 3'e düşürülmüştür. Bu plana bölgedeki 12 büyük firma tarafından dava açılmış fakat davayı Büyükşehir Belediyesi kazanmıştır. Bu durum Dalan döneminde bölgede oluşturulan sermaye- yerel yönetim koalisyonunun bozulmuş olduğu biçiminde yorumlanmaktadır (Öktem, 2005: 54). Bu bölgedeki gelişme, hükümetin 1989 yılında bölgeyi "Turizm Merkez Alanı" ilan etmesiyle devam ettirilmiştir. 20281 sayılı resmi gazetede yayınlanan kararda Türkiye çapında 28 adet "Turizm alanı ve Turizm Merkezi" belirlemiştir. Bunlardan birisi de İstanbul- Levent- Beşiktaş Turizm Merkez alanıdır. Bu alan Beşiktaş sahilinden başlayarak Barbaros Bulvarı ve Büyükdere Caddesinin çevresindeki alanları kapsamaktadır.

Harita 13. İstanbul- Levent- Beşiktaş Turizm Merkez Alanını gösterir kroki.

Kaynak: Resmi Gazete, 13.09.1989, Sayı: 20281

Bu durum İstanbul'un Küresel kent olması hedefinin SHP tarafından benimsenmediği anlamına gelmez. Sermaye ile anlaşılamayan konu hedefe ulaşmak için kentte gelişmesi gereken merkezi iş alanının nerede olacağıdır. Nurettin Sözen döneminde hazırlanan 1994 planında, kentin merkezi iş alanının Büyükdere bölgesi değil, Zeytinburnu- Kazlıçeşme bölgesindeki sanayi alanının temizlenmesiyle oluşacak olan uluslararası Merkezi iş alanı olmasıdır.

Kağıthane'de ise 1987 yılında Kağıthane Belediyesinin Şişli Belediyesinden ayrılmasına karar verilmiş, 1989 seçimine kadar uygulamaya geçirilmemiştir. 1989 yılındaki seçimlerden sonra ise İlçe Belediyesi statüsünde Kağıthane Belediyesi kurulmuştur. 1989 seçimleriyle Kağıthane Belediye Başkanı SHP'den Mahmut Özdemir olmuştur. Mahmut Özdemir, bürokratik bir geçmişi olan, CHP'den milletvekili seçilerek 1978-79 yıllarında Yerel Yönetim Bakanlığı yapmış bir politikacıdır. Kağıthane ile çok güçlü ilişkiler kuramamış olduğu fakat SHP ilçe örgütünün yaptığı iyi bir seçim çalışması ile seçimi kazandığı belirtilmektedir. Seçildikten iki buçuk yıl sonra, 1991 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde aday olduğu için Belediye Başkanlığından istifa etmiştir. Yerine SHP grup başkanı olan Osman Söyler gelmiştir. Osman Söyler Kağıthane'nin kurucularından birisi olarak kabul edilen, Kağıthanelilerle çok daha sıkı ilişkileri olan bir kişidir. Fakat Osman Söyler Belediye Başkanlığına başladıktan birkaç ay sonra bir kazada yaşamını yitirmiştir. 1991 yılında yapılan yerel yönetimler ara seçimlerinde Refah Partisi büyük bir başarı göstererek seçimleri kazanmış, Kağıthane'de sosyal demokrat belediyeçilik dönemi de böylece son bulmuştur.

Kağıthane Sözlü Tarih Çalışmasında görüşme yapılan Çeliktepe mahallesinden Dursun Delioğlu Kağıthane'deki SHP çalışmalarını ve belediye başkanlarını şöyle anlatmaktadır:

“Nokta çalışmaları yaptık. Eski militan olduğumuz için militan çalışmalarına önem verdik ve çok başarılı olduk. Sokak, sandık ve halk. Çok teşekküllü ve koordineli çalıştık. Kazandık 89 da. Şişli'den ayrıldığı için ekonomik yönü yok. Su yok. Araç yok. Gereç yok. Büyük bir sıkıntı var. Halkla karşı karşıya kaldık. Bir siyasi kurum olarak artık halka cevap veremez duruma geldik. Yani vatandaşın talebi var, karşılayamıyorsun. Aracın yok, gerecin yok, paran yok. Suyun yok. Hiçbir şeyin yok.

Büyük bir sıkıntı yaşandı. 1991'de biraz rahatladı. Gelirleri sağlandı. Araç gereç alındı, eylendi. O dönemde, 91 yılında milletvekili seçimi var. Mahmut Özdemir, o zamanki Belediye Başkanı istifa etti. ... O zaman grupta Osman Söyler, Kâğıthane kurucularından, meşhur Çöpçü Osman, belediye başkan vekilliği yaptı. ... Bir duyduk ki, silindir altında kalarak can verdi. O da öyle gitti. Oda öyle gittikten sonra SHP kendini Kâğıthane'de bir türlü toparlayamadı. ... Mahmut Özdemir çok fazla sevilmezdi. Eski bakanlık yaptığı için çok kaprisliydi. ... SHP' den sevilen isimler Osman Söyler... öyle sevilen ve sayılan bir insandı. Halkın içindeydi. Kimin başı ağırsa koşardı. Cahildi ama halk içinden gelen bir insan olduğu için halkın dilinden anlıyordu.” (Dursun Delioğlu, KSTP, Yayınlanmamış görüşme).

SHP'nin 1989 yılında yerel siyasette ortaya çıkardığı başarı, kısa bir sürede sönümlenmiştir. 1990'lı yılların başında neoliberal söylemler sol politikayı da etkilemiş, küreselleşme ve yerel yönetimler açısından da “dünya kenti” kavramları siyasal dile girmiştir. SHP 1970'li yıllardaki sosyal belediyeçilik perspektifini 1989 yılından sonra devam ettirmemiş, 1994 yılındaki seçimlerde küresel entegrasyona yönelen ve İstanbul'un dünya kenti yapılmasına odaklanan söylemle yer değiştirmiştir. Yalnızca sosyal demokrat örgütlenmeler değil, sol- sosyalist örgütlenmelerin de yerelde zayıfladığı bir dönemde, SHP merkezi politikaya ağırlık vermiş, eskiden sol görüşün hakim olduğu gecekondu mahalleleri ve yoksul bölgelerdeki bu boşluğu İslami görüşü savunan örgütler doldurmuştur. Yereldeki bu siyasal değişim kendini 1991 ve 1992 yıllarında yapılan yerel yönetimler ara seçimlerinde de hissettirmiştir.

3.3.2.2. Refah Partisi: Recep Tayyip Erdoğan ve Arif Calban dönemi

1994 yerel seçimleriyle birlikte milli görüşçü Refah Partisi yerel siyasette büyük başarı⁴⁶ elde etmiştir. 329 Belediye Başkanlığı, Ankara ve İstanbul'un da içinde

⁴⁶ 1994 yerel seçimlerinde RP 329 belediye başkanlığı, 6 büyükşehir belediye başkanlığı (Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, Kayseri, Konya) kazanmıştır. Kazanılan belediye başkanlık sayılarına göre 3. Sırada yer alsa da, büyükşehir belediyelerinde aldığı oylarla yaklaşık % 35'lik oy oranı ile birinci parti konumuna gelmiştir. Bu seçimlerde Çınar'ın yerleşme nüfusu kriterine göre yaptığı değerlendirmesinde sağ partiler yaklaşık % 83, sol partiler yaklaşık % 17 başarı kazanmışlardır (Çınar, 2007b: 156).

bulunduğu 6 Büyükşehir Belediye Başkanlığını kazanmıştır. Bayırbağ, Refah Partisi'nin 1990'lı yıllarda burjuvazi ve çalışan kesimleri etkileyen iki politik söylemi benimsediğini belirtir. Bunlardan birisi burjuvazinin farklı fraksiyonları arasındaki, özellikle Anadolu sanayicilerinin dezavantajlı olduğu, adaletsiz durumu eleştirmesidir. Diğeri ise kent yoksullarını ve çalışan sınıfları etkileyen 'Adil Düzen' söylemidir (Bayırbağ, 2010: 292). 'Adil Düzen' programı, ahlaken düzgün bir piyasa ekonomisini, büyük eşitsizlikleri ortadan kaldırma ve yoksulluktan kurtulma vaatlerini içermektedir (Tuğal, 2011: 145). Bu çerçevede hem yoksul kesimleri hem de belli bir sermaye kesimini ikna eden bir perspektife sahiptir.

Tanıl Bora, Refah Partisinin 1994 yılında İstanbul Belediye Başkanlığını kazanmasına ilişkin, Refah Partisinin kentin kaybedenlerine, İstanbul'un "periferisine" hitap ettiğini, Recep Tayyip Erdoğan'ın gecekonduya sempatiyle yaklaşan ve gecekondu mahallelerini savunan tavrının başarı kazanmış olduğunu söyler (Bora, 2006: 67). Tayyip Erdoğan'ın seçim propagandasında diğer partilerin tersine küresel kent/ dünya kenti söylemine karşı bir tavır da görülür. Fakat Tayyip Erdoğan seçildikten sonra İstanbul'un küresel kent olmasının gerekliliği üzerine bir dil kullanmaya ve buna ilişkin çalışmalar yapmaya başlamıştır (Bora, 2006: 72-73). 1995 yılında onaylanan 1/50.000 İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planında da küresel kenti savunan görüş açıkça yerini almıştır. Bu durum Refah Partisinin küresel entegrasyona karşı çok da güçlü bir duruş sergilemediğini, sermayeyle olan ilişkisinde büyük gerginliklere yer olmadığını göstermektedir. Bora, İslami yazarların küresel kent/ bölge merkezi gibi kavramları Osmanlı döneminde İstanbul'un dünyadaki önemine bağlayarak farklı bir kültürel kod oluşturmaya başladıklarını belirtir ve "Alternatif küresel kent" olarak adlandırdığı bu kavramı şöyle açıklar; "*İslami ve/veya yeni Osmanlı bir bölgesel hegemonyanın simgesi, hatta bu hegemonyanın kurulmasının önemli bir aracı olarak tasarlanmaktadır*" (Bora, 2006: 74). Farklı bir hegemonya tahayyülü olarak görülse de, RP'nin İstanbul üzerinden kurguladığı hegemonya projesinin 1980'den beri kurulmaya çalışılan küresel kapitalist hegemonyanın farklı bir görüntüsü olduğu ise ilerleyen tarihlerde ortaya çıkacaktır.

R. Tayyip Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde 1994 yılında onaylanmış olan 1/50.000 İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım İmar planını revize edilmiş, plan 1995 yılında aynı isimle onaylanmıştır. Bu iki plan, temel hedef ve politikaları açısından birbirine benzer özelliklere sahiptir. Mekansal kararları itibariyle farklılıklar bulunmasına rağmen bu temel politika ve hedeflerinin karşılaştırılarak değerlendirilmesi yerel politikada birbirini izleyen SHP ve RP dönemleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları görmemize yardımcı olacaktır. Bu iki dönemde hazırlanan planlar, küresel kapitalist ekonomiye entegrasyonu hedefleyen bir siyasi perspektiften ilerlemekte ve birbirine son derece benzemektedir. Bu değerlendirmede aynı zamanda kentin sanayisine ilişkin kararlar da yer almaktadır. Sanayinin kentin dışına desantralizasyonunu temel alan bu kararlar da birbirine benzemektedir.

3.3.2.2.1. 1994 ve 1995 tarihli 1/50.000 İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım İmar Planları

1980 yılında hazırlanmış olan 1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı uygulanmamış, parça parça hazırlanmış birçok planla ve ıslah imar planlarıyla bütünlüğü bozulmuş, 1995 yılını hedef aldığı için de güncelliği kalmamıştır. Bütüncül bir plan ihtiyacının karşılanması için İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1992 yılında çalışmalara başlanmış, 1994 yılında İstanbul 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım İmar Planı hazırlanmış ve Nurettin Sözen döneminde onaylanmıştır. Fakat planlar 1994 yılında R. Tayyip Erdoğan Belediye Başkanı seçildikten sonra askıya çıkarılmamış, yeni bir planlama çalışması başlatılarak 1995 yılında revize edilerek onaylanmıştır. 1995 yılında onaylanan planlar ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bu ölçekte bir planı yapmaya yetkili olmadığı gerekçesiyle 1999 yılında iptal edilmiş ve hukuki olarak 1980 yılında hazırlanan planın yürürlükte olduğu kabul edilmiştir (Berk, 2006: 61).

1994 yılında onaylanan planın ana politik hedefi İstanbul'un dünya kenti haline

gelmesidir (Özler, 2007b: 249). Planda sanayi sektörüne ilişkin belirlenen hedefler ve kararlar dünya kenti kavramına uygun olarak biçimlenmiştir. İstanbul'un uluslararası ve bölgesel ölçekte iş ve ticaret merkezi olması hedeflenirken, ülke ölçeğinde de finansal merkez olması istenmektedir. 1995 planının temel politik hedefi de 1994 planına benzer biçimde küresel entegrasyon ve İstanbul'a dünya kenti statüsü kazandırmaktır. Bunun için kentin küresel ve bölgesel olarak merkezi bir konuma gelmesi gereklidir. Bu hedef 1995 plan raporunda şöyle tanımlanmıştır: *“Dünya ve bölge ülkelerinin ekonomik yapıları ile bütünleşen, bölgesel fırsatları iyi kullanan, ekonomik ilişkiler içerisinde yönetim ve karar mekanizmalarının bütünleştiği bir merkez olması.”* (Özler, 2007c: 271).

İki plandaki sanayi sektörüne ilişkin ilkesel kararlar da benzerdir. 1994 planında İstanbul'da sanayi sektörüne ilişkin yönetim birimlerinin yer alması, kentin içinde yer alan “rutin, kodlanmış üretim yapabilen büyük organize” sanayinin metropoliten bölge⁴⁷ çeperine taşınması öngörülmüştür. Bunun için sanayiye teşvik paketleri sunulmasının yanı sıra kent içinde de caydırıcı önlemler alınması hedeflenmektedir. 1994 planında geliştirilen sanayi desantralizasyonu stratejileri temel olarak; gelişmiş teknoloji ve avantajlı sektörleri, doğru yer seçimi ile yerleştirmek; küresel ekonomiyle bütünleşme kanallarını yaratabilecek haberleşme ve ulaşım altyapılarını kurmaktır. 1995 planında da benzer biçimde, İstanbul'da kurulacak sanayinin ileri-yüksek teknoloji kullanan, bilgi üreten ve beceri yoğun sanayi sektörlerinde olması gerektiği, *“standart teknoloji, vasıfsız işgücü yoğun birimlerle fazla sanayi suyu ve enerjisi tüketen sanayinin”* İstanbul dışında oluşturulacak organize sanayi bölgelerine ve küçük sanayi sitelerine taşınması hedeflenmektedir (Özler, 2007c: 252- 277).

İki planda da kentin merkezinde yer alan belli bölgelerin kent dışında planlanan bölgelere taşınması kararları yer almaktadır. Buna uygun olarak kent içinde boşalan sanayi alanlarında hizmetler sektörünün geliştirilmesi, bu alanların kentin merkez bölgeleri olması öngörülmektedir. İki planda da sanayi üretiminden hizmetler

⁴⁷ Metropoliten bölge; İstanbul, Tekirdağ, İzmit, Adapazarı hattı ve Bandırma'dan Karadeniz Ereğlisi'ne kadar olan bölgeyi tarif etmektedir (Özler, 2007b: 255).

sektörüne geçmesi planlanan bölgeler benzerdir: Avrupa Yakasında Zeytinburnu-Kazlıçeşme, Topkapı- Maltepe, Rami bölgesi; Anadolu Yakasında ise Kartal, Maltepe ve Kurtköy sanayiden hizmetler sektörüne geçmesi hedeflenen bölgelerdir.

1995 planı günümüzdeki kentsel yapıyı etkilemiş bir plandır. Bu nedenle sanayi sektörüne ilişkin kararları biraz daha detaylı incelemek gerekmektedir. Aşağıdaki bölümde kısaca bu kararlar gözden geçirilecektir.

1995 planının 2010 yılı için nüfus projeksiyonu 13 milyondur. Mevcut eğilimin nüfusun 16 milyona kadar çıkması yönünde olduğu fakat bu nüfusun kentte önemli sorunlara yol açacağı, bu nedenle 13 milyonla sınırlanması gerektiği belirtilmektedir (Özler, 2007c: 274).

Plandaki önemli kararlardan birisi kentin makroformuna ilişkindir. Kentin lineer gelişimi hedeflenirken kent 3 kuşağa ayrılmış, bu üç kuşaktan ilk ikisinde kentsel gelişme öngörülmüş üçüncü kuşak içinde ise kentsel gelişmeye izin verilmemesi öngörülmüştür. Bu üç kuşak şöyledir: 1. Kentin güney kıyı şeridi ile E5 karayolu arasında kalan bölge; 2. E-5 ve TEM karayolları arasında kalan bölge; 3. TEM karayolunun kuzeyi. Başka bir anlatımla kentin TEM karayolunun güneyinde sınırlanması istenmekte, kuzeye doğru bir kentsel gelişme istenmemektedir. Bu karar, Kağıthane'nin de gelişmesini sınırlandırmak yönündeki bir karardır. Kağıthane'nin Cendere ve Ayazağa bölgesi TEM karayolunun kuzeyinde kalan ve günümüzde yoğun bir yapılaşmanın yaşandığı bölgedir. 1995 planında alınan bu karar kentin bir çok yeri gibi Kağıthane'de de aşılmıştır.

Planda sanayi alanlarına ilişkin iki bölgesel karar konumuz açısından önemlidir. Bu kararlardan birincisi 'Sanayiden Dönüşümlü Merkezi İş Alanları' olarak belirlenen Topkapı – Maltepe ve Rami bölgelerini kapsamaktadır. Bu bölgede kentin bütününe hizmet verecek Merkezi İş Alanı fonksiyonlarının yer alması planlanmıştır. İkinci karar, 'Sanayiden Hizmete Dönüştürülecek Alanlar'a ilişkindir. Bu bölgeler Maltepe, Kartal ve Pendik'teki sanayi alanlarını kapsamaktadır. Bu alanlarda mevcut olan sanayi tesisleri belli bir program dahilinde Metropolitan alan alt bölge dışına

desantralize edileceklerdir ve yerlerine hizmet ve ticaret fonksiyonu ve kirletici olmayan, yüksek teknoloji kullanan hizmetler ağırlıklı sanayi gelecektir (İBB, 1995: 377-379). Desantralize olması istenen sanayi tesislerine ilişkin kriterler ise şöyle belirlenmiştir: 1. Kirleticilik, 2. işgücü büyüklüğü (500 kişiden fazla çalıştıran), 3. Sektörel olarak katma değeri düşük üretim, 4. Çevirici güç kapasitesinin yüksek olması, 5. Mekansal olarak bulunduğu konum (su toplama havzaları, kent merkezi vb.). Bu kriterlere uygun olan sanayi tesislerinin desantralize edilebileceği belirtilmiştir. Bu kapsamda bölgesel olarak Kartal, Maltepe ve Pendik özellikle belirtilmiş olan bölgelerdir. Plan raporunda desantralize edilebilecek olan sanayi tesislerinin sayıları, sektörleri ve hangi sektörün hangi bölgeye taşınacağına ilişkin değerlendirmeler de yer almaktadır. En yüksek yoğunluk ise Avrupa yakasında Küçükçekmece, Bağcılar, Bahçelievler ve Anadolu yakasında Tuzla, Kartal, Pendik'tedir. Kağıthane İlçesinde bu kriterlere uyan toplan alanı 11,5 ha olan 5 adet sanayi tesisi tespit edilmiştir. Planda Kağıthane yerleşimi düşük yoğunluklu konut alanı olarak ve Kağıthane Deresi çevresi 'Şehir ve Bölge Parkı' olarak planlanmıştır (İBB, 1995: 147-148). Önceki dönemlerde yapılan planlara benzer biçimde bu plan da Kağıthane'de yeni sanayi alanı önermemiş fakat taşınması gerekli yalnızca 5 tesis belirlenmiştir.

Plan raporunda desantralizasyona ilişkin olarak bazı sanayi tesislerinin çeşitli nedenlerle kendiliğinden kent dışına çıkmakta olduğu belirtilmektedir. Haliç bölgesinde 1980'li yıllarda yürütülen çalışmalarla desantralizasyonun sağlandığı, Levent bölgesinde ise arsa fiyatlarının yüksekliği, fabrikaların gelişmeye uygun büyüklükte olmaması, işçilerin konut ve ulaşım problemlerinden dolayı daha çok Silivri'ye taşındıkları belirtilmektedir (İBB, 1995: 147). Bu taşınma eğiliminde Büyükdere Aksında beklenen rant artışı da etkilidir. Planda, Büyükdere- Maslak aksı; Şişli, Beşiktaş- Levent- Maslak bölgesinin Sıhileştirilecek Ticaret Alanları olarak belirlenmiştir. Bu karar; *"Boğaza kayan ve kentin kuzeye gelişmesini teşvik eden bu akışın dondurulması ve silueti olumsuz etkileyecek gelişmelere izin verilememesi"* biçimindedir (İBB, 1995: 324). Alanda özelleşmiş ve ihtisaslaşmış hizmet ve ticaret fonksiyonları yer alabilecek, sosyal ve teknik altyapı yeterli standartlara getirilmesi için iyileştirilecektir (İBB, 1995: 376). Bu kararlara rağmen Büyükdere- Maslak

aksındaki gelişme önceki dönemlerde verilen izinler sayesinde devam etmiştir (Öktem, 2005: 58).

3.3.2.2.2. Kağıthane’de Arif Calban Dönemi

Refah Partisi, 1991 yılında Kağıthane Belediye Başkanının seçileceği ara seçimlere önem vermiş ve ilçe teşkilatı yanı sıra İstanbul il teşkilatını da seçim çalışmalarına dahil etmiştir. Bu sayede Arif Calban seçimi kazanmıştır. O dönemde Refah Partisi İstanbul İl Başkanı R. Tayyip Erdoğan, Kağıthane İlçe Başkanı ise 2004 yılından beri Kağıthane Belediye Başkanı olan Fazlı Kılıç’tır. Bu yıllarda Milli Gazete’nin Kağıthane temsilcisi olan Cemil Ögütçü 1989 yılında yapılan yerel seçimlerde Refah Partisinin kazandığı Konya Büyükşehir Belediyesi ve Kahramanmaraş, Sivas, Şanlıurfa, Van olmak üzere 4 merkez ilçe belediyesinde elde edilen deneyimin bu çalışmalara önemli bir katkı sağladığını anlatmaktadır:

“Ara seçim yapıldı. İstanbul’un üç dört ilçesinde olmuştu birisi de Kağıthane’ydi. Kağıthane’de Refah Partisi’nin adayı Arif Calban’dı. O zamanki Refah Partisi’nin, bizim en büyük rakibimiz Anavatan Partisiydi. Yüzde 26 ya da yüzde 29’la. Bütün Refah Partisi’nin İstanbul teşkilatları buraya akın etti ve o ara seçimi biz Arif Calban’la kazandık. 1991’de. Arif Calban iki buçuk yıl belediye başkanlığı yaptı. Tekrar 1994 yılında tekrar yerel seçimlere gidildi. ... Biliyorsunuz Anadolu’da Milli Görüş ilk beş belediye çıkarmıştı. ... Bunların çok etkisi oldu. Oradaki çalışmalarını teşkilatlar çok iyi anlattılar. ... Hep belediyeler anlatıldı. Onların örnekleri anlatıldı.” (Cemil Ögütçü, KSTP, 2014: 39).

Kağıthane’de çıkartılan Hedef 2000 yerel gazetesi, Refah Partisinin hem parti örgütlenmesi hem de seçim çalışmalarında önemli bir araç olmuştur. Hedef 2000 gazetesinin çıkartılması ve örgütlenmesinde de çalışmış olan Cemil Ögütçü, basında yer alamama sorununu bu yerel gazete sayesinde aştıklarını belirtmektedir:

“Hedef 2000 Gazetesini biz 91 ya da 92’de parti olarak çıkardık ama sahibi ve yazı işleri müdürü olarak ben görünüyordum. Onun organizasyonu tamamen bana aitti. Fazlı Bey [Fazlı Kılıç] bizim İlçe Başkanıydı. ... 5-10 bin adet basıyorduk. Yerel gazeteydi bölgede. Tek gazeteydi. Onu da teşkilat dağıtıyordu. O gazetenin de çok etkisi olmuştur. Biliyorsunuz, medya, gazete siyasette çok etkili bir faktördür. Yani hiçbir partinin yayın organı yokken, biz o zor şartlarda aylık, on beş günlük bir gazete çıkartıyorduk, Kağıthane’nin her tarafına dağıtıyorduk, siyasi söylemimizle

toplumun her tarafını yönlendiriyorduk. Çok etkili bir gazeteydi.” (Cemil Ögütçü, KSTP, Yayınlanmamış görüşme).

Refah Partisinin Kağıthane'deki örgütlenmesi diğer partilerden farklı olarak seçim odaklı değildir. Daha uzun erimli bir çalışma hedefi koymaları ve yerelde birebir örgütlenmeyi esas alan çalışma tarzları 1970'lerdeki sol örgütlerin çalışma biçimine benzemektedir. Cemil Ögütçü'nün anlatımıyla Kağıthane'de benimsenmiş olan çalışma tarzı sonuç olarak önemli bir başarı kazandırmıştır:

“İyi bir örgüt oluşturdular. Sokaklara kadar, sandıklara kadar. Yani bu Türkiye’de nasıl olduysa Kağıthane’de de aynısı oldu. Aşağı yukarı bin taneye yakın aktif elemanı vardı. Kadınlarda da erkeklerde ve gençlerde de. Siz ne kadar televizyonlarda diğer partileri görseniz de Refah Partisi adam adama markaj usulüyle bire bir ilişkilerini bütün teşkilatlarını profesyonel bir ekip gibi çalıştırdı. ... O zamanlar televizyonlar vermediği için herkesin kolunda bir video vardı. Refah Partisi'nin hatipleri ev sohbetleri düzenlediler. Videolardan hatiplerini dinletirler teşkilatlar. Öyle temel atıldı.” (Cemil Ögütçü, KSTP, Yayınlanmamış görüşme).

1991 yılında göreve gelen Arif Calban, seçildiği ilk dönem yaşadığı en büyük sıkıntının belediyenin mali durumundan kaynaklandığını anlatmaktadır. Belediye çalışanlarının maaşlarının ödenmesinde dahi zorluklar yaşanmış, bu sorun iki yöntemle çözülmeye çalışılmıştır. Bunlardan birisi var olan bürokratik yollar kullanılarak çeşitli kamu kurumlarından borç almaktır. İkinci ve en önemli kaynak ise halktan alınan ödeme desteğidir. Arif Calban bu desteğin bir kısmının borç şeklinde alındığını bir kısmının ise halkın belediyeye olan borçlarını ödemesi şeklinde gerçekleştiğini anlatmaktadır:

“O zaman 1400 küsur çalışan vardı. Maaşları veremedik yani. Borç harç. O zaman Nurettin Sözen'e gittim. Dedim: Ben maaşları veremedim. İlk ayda. Bana biraz borç... İyi... Ufak bir şey yaptılar ama asıl biz vatandaştan tedarik ettik. Daha sonra ödemek üzere. Düşünebiliyor musunuz? Bir kamu yönetimindesiniz. Vatandaşa diyorsunuz ki: Ben maaşları ödeyemedim. Benim paraya ihtiyacım var. Bana şu kadar para verin. ... Belediyeye borcu olanlar, harcı olanlar vs. Hep geldi. Paraları ödediler. Yatırdılar ki Başkanımız mahcup olmasın.” (Arif Calban, KSTP, Yayınlanmamış görüşme).

Sadabad Gazetesi yayın yönetmeni ve 1999- 2004 döneminde belediye meclis üyesi olan Cemil Ögütçü ise belediyenin mali sorunlarını çözmesini verilen tapu tahsis

belgelerine bağlamaktadır. İslah planları ve af yasaları ile gecekondulara tapu vermenin kolaylaştığı bu dönem tapu tahsis belgelerinin verilmesi için zorunlu olan ödeme, belediyeler için de önemli bir gelir kaynağı olmuştur.

“Bu bölge devletin hazinelerinin çok olduğu bir bölge. Bu binalara bakıyorsunuz üstlerinde sahipleri var ama öz toprak hazineye ait, devlete ait, maliyeye ait. Parası çok bu bölgenin. Bu kaynak, bu arsalar, hazineye ait olduğu için tapulaşması için hazine bunları vatandaşa sattı. Aşağı yukarı on, on beş bin parsel var. Bu müthiş bir şey. Hala Arif Bey’den bu yana belediyenin öz kaynağı buradandır. Para akıyor yani buradan. Satıyorlar para alıyorlar. Bunun bir kısmı maliyeye gidiyor bir kısmı belediyeye gidiyor. Müthiş bir kaynak. 5 binin altına düştü bu parsel. Bir on sene daha götürür Kağıthane’yi.” (Cemil Ögütçü, KSTP, Yayınlanmamış görüşme).⁴⁸

1980 sonrasında kamu yönetiminde meydana gelen en önemli değişikliklerden birisi olan hizmetlerin özelleştirilmesi yöntemi, Arif Calban tarafından hızla uygulamaya konulmuş, seçimlerin hemen ardından temizlik işleri özelleştirilmiştir. Hizmetlerin özelleştirilmesi bir yandan belediyenin sorumluluk alanındaki işleri azaltmasını sağlarken bir yandan da personel giderlerinin düşürmesi için bir yol olarak görülmüştür. Arif Calban için Belediyenin sözleşmeli personelinin işten çıkartılması, mali sorunların çözümü için gerekli görülmüş bir yöntem olmuştur. Kendisinden önceki dönemde Belediye’ye çok sayıda işçi alındığını, işçi ücretlerinin belediye bütçesine yük olduğunu, bu nedenle ilk önce geçici işçileri işten çıkardığını, daha sonraki dönemde emekli ederek çalışan sayısını düşürdüğünü anlatmaktadır.

“O zaman 1400 küsur çalışan vardı. Maaşları veremedik yani. Borç harç... Grevde şeyden olmuştu. 341 işçi sözleşmeli alınmıştı. Seçimden bir ay önce. Biz tabi maaşları ödeyemiyoruz. Bir de istihdam fazlalığı var zaten. ... Hesap dışı alınmış. Tamamen ideolojik bir yaklaşımla alınmış. O, 341 kişinin sözleşmelerini biz yenilemedik. Yenileyemedik. Yenilesen, maaş veremiyorsun. Biz 13 yıl görevde kaldık. Deyim yerindeyse hiç personel almadan, mevcutları emekli ede, ede, ede en son sanıyorum 400 kişi civarına düştü.” (Arif Calban, KSTP, Yayınlanmamış görüşme).

Geçici işçilerin işten çıkarılması üzerine Kağıthane’deki önemli direnişlerden birisi yaşanır. İşten atılan 52’si kadın 341 işçi işe iade edilmek için 1993 yılı başında bir

⁴⁸ Kağıthane’de imar afları ile verilen tapu ve tapu tahsis belgesi sayısına ilişkin güvenilir bir bilgiye ulaşamadık fakat imar aflarının belediyelerce verilen yapı ruhsatlarının artmasına önemli bir katkı sağladığı bilinmektedir. 1985-1988 yılları arasında Türkiye’de imar affi yasasından yararlanılarak verilen yapı ruhsatı sayısı toplam ruhsatların %66’sını oluşturan 83.356’dır (Bkz. Altaban ve Şenyapılı, 2002: 314).

direnış başlatırlar. Bu dönemde belediye işçileri Türk-iş'e bağı Belediye-iş sendikasında örgütlüdürler. Kağıthane işçilerinin direnişı, yapılan çok sayıda etkili eylemle kamu oyunda ses getirir. Bu eylemlerden birisi de Nisan ayında 120 işçiyle yapılan Ankara yürüyüşüdür. İstanbul ili içerisinde yürüyüşe izin verilmediğı için Dilovası'ndan başlayan yürüyüş kolu, 21 gün sonunda Ankara'ya varır. Ankara'ya giden işçiler siyasi partiler, milletvekilleri ve bakanlarla görüşmeler yaparlar. Ankara'da ve İstanbul'da iki grup halinde açlık grevine başlarlar. Fakat 27 Mart 1994 seçimlerinde RP Kağıthane'de oylarını yaklaşık iki katına çıkarır ve Arif Calban ikinci defa belediye başkanı seçilir. Seçim sonucunun da etkisiyle 12 Nisan 1994'de bir bildiri yayınlayarak 15 ay süren direniş sona erdirilir. Sendikannın açtığı davalar sonucu işten atılan işçilerin tazminatları alınır fakat işe dönüşleri gerçekleşmez (Yıldırım ve Turgay, 1994).

Direnışin kırılmasında Refah Partisinin örgütlü bir çalışma yürütmesinin de etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Özelleştirilen temizlik hizmetlerini yürüten taşeron firmadaki işçiler, işten çıkartılan işçileri desteklemek adına greve giderler. Emekli belediye işçisi olan Ali Koca, bu dönemde Kağıthane'nin çöplerini ilçede örgütlü olan partililerin topladığı, bu çalışmanın Refah Partisinin daha sonraki başarılarına katkı sağladığını belirtmektedir:

“Refahlı olan kamyonlar çöp topladılar millet mağdur olmasın diye. Bu onlara puan üstüne puan getirdi. Sivil arabalar bile çöp topluyor. Parti örgütü kendi elleriyle gönüllü çöp topluyor. Kağıthane böyle olmasaydı 1994 seçiminde Tayyip kesinlikle belediye başkanlığını alamazdı. Onun oraya belediye başkanı olması Kağıthane'nin eseridir.” (Ali Koca, KSTP, Yayınlanmamış görüşme).

Arif Calban döneminde bir yandan tapu ve tapu tahsis belgelerinin verilmesi hız kazanmış, bir yandan da altyapı çalışmalarına önem verilmiştir. Belediyenin mali durumundaki değişimin de etkisiyle asfaltlama ve kanalizasyon çalışmaları devam ettirilmiş, bunun yanı sıra mahallelere spor sahası, park gibi donatı alanlarının da inşası önemsenmiştir. Arif Calban döneminde gerçekleşen, İstanbul'un gelecek dönemdeki kentleşme modeline ipucu veren uygulamalardan birisi, KİPTAŞ⁴⁹

⁴⁹ KİPTAŞ, 1987 yılında kurulan, 1994'den sonra İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret A.Ş.

tarafından yapılan Başak Konutları ve Terasevler Toplu Konutlarıdır. Başak konutları KİPTAŞ'ın ilk konut projelerinden birisidir. 1995 yılında başlamış 1997 yılında tamamlanmıştır. 30 blok ve 1274 daireden oluşmaktadır (<http://www.kagithanebasak.com/#!sitemiz/c1se>). KİPTAŞ'ın 1997'de inşaatına başladığı Terasevler ise 128 terasev ve 155 daireden oluşmakta ve Talatpaşa'nın Kağıthane Deresine bakan bölgesinde yer almaktadır. KİPTAŞ tarafından yapılan bu toplu konut projeleri ile Kağıthane'nin prestijinin artacağı, çehresinin değişeceği ve arsaların değerlendirileceği düşünülmüştür. KİPTAŞ konutları ile yakın zamanlarda başlayan toplu konut inşaatları çoğalmış, bu güvenli sitelerin yapılması ile mekansal olarak da kendini gösteren sınıfsal bir ayrım ortaya çıkmıştır. Kağıthane'nin büyük bölümünde gecekondular olarak yapılmış ve 90'li yıllarda apartmanlara dönüşmüş yapılar hakimken, Hamidiye Mahallesi kapalı sitelerden oluşan bir toplu konut bölgesi oluşmuştur. Hamidiye Mahallesi oturan Hatice Topkara, bu bölgeye İSKİ ve AKOM'da çalışan memurların ve yakınlığı nedeniyle Maslak'ta çalışanların yerleştiğini belirtmektedir:

“Başak Konutları, Huzur Siteleri, Birleşim Siteleri... buralar önceden boş arazilerdi. 90'li yıllarda buralara siteler yapıldı. [...] Mahalleden sitelere giden insanların da var. Dışarıdan gelen insanların da var. AKOM sayesinde, İSKİ Genel Müdürlüğünü oraya taşıdığı için, oralara gelen insanların çevrede bir sürü okulumuz oldu. Öğretmenlerimiz çok fazla. Memur kesimi de çoğaldı. [...] Biz Hamidiye olarak Maslak'a çok yakınız. Belki onun için insanlar siteleri kullanıyorlar. Daha güvenli, daha oturulur buluyorlar. Benim tanıdığım bankacı, öğretmen arkadaşlar siteyi tercih ediyorlar.” (Hatice Topkara, KSTP, Yayınlanmamış görüşme).

1994 yılında 1/5000 Kağıthane Nazım İmar Planı hazırlanarak 14.02.1994 tarihinde onaylanmıştır. 1975 yılında onaylanan Kağıthane nazım ve uygulama imar planlarının hedef yılının dolması ve bu plandan sonra yapılan parçalı değişiklikler, ıslah imar planları ve plansız gelişmeler nedeniyle planın güncelliğini yitirmiş

adını alan İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlı bir şirkettir. 1995 yılından beri İstanbul'da 75.000 konut ürettiği belirtilmektedir. Toplu konut üretiminde kamu gücünün kullanıldığı bir modelle 2000'li yıllardaki inşaat patlamasına öncülük etmiştir. Aynı zamanda konut satışında gerek banka kredileri gerek kendi bünyesinde oluşturduğu bir finansal sistemle konut edinme yöntemi açısından da yenilik getirmiş ve 2000'li yıllardaki konut edinme hareketliliğine katkıda bulunmuştur. (<http://www.kiptas.istanbul/tr/kiptas/kiptas-hakkinda>).

olması, yeni bir plan yapılması ihtiyacını ortaya çıkmıştır⁵⁰. 1/5000 ölçekli Revizyon Nazım İmar Planı bölgenin doğal değerlerini koruyarak sağlıklı ve gerekli donatıya sahip bir yerleşme olarak gelişmesini sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Planın hedeflerin bazıları; planlama alanı içerisinde doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve bölgeden tasfiyesi öngörülen sanayi ve küçük sanayi alanlarının ticaret ve hizmet alanlarına dönüştürülmesidir. Planda, Sadabad Tarihi ve Kentsel Sit Alanı için 1985 ve 1986 yıllarında onaylanan planların geçerli olduğu belirtilmiştir. Sit alanının çevresinde yer alan bölgeler etkileşim geçiş bölgesi olarak belirlenmiş, bu bölgelerin güney ve doğusunda yer alan bölgeler (Talatpaşa, Çağlayan mahallelerinin Kağıthane deresine yakın kısımları) az yoğunluklu ve orta yoğunluklu konut alanları olarak belirlenmiştir. Silahtarağa, Cendere, Sadabad Caddeleri ve Eyüp Sultan Caddesinin merkez kısımları ise ticaret alanı olarak planlanmıştır (İBB, 2009a).

3.4. Kağıthane Sanayinde Yapısal ve Mekansal Değişimler

1980 sonrası dönemin temel ekonomik özelliği ihracata dayalı ekonomiye geçilmiş olmasıdır. Küresel entegrasyon hedefi doğrultusunda ihracatçı firmalara büyük teşvikler verilmiş, bu sayede ihracata dönük sanayi üretiminin de arttırılacağı düşünülmüştür. Oysa bu teşvik politikası sanayi sektöründe gerek kapasite gerek teknolojik yenilenme açısından tersi bir etki yaratmıştır. Ekonominin serbest piyasa koşullarına bırakılması doğrultusunda, sanayi sektörüne yapılan kamu yatırımları düşürülmüş ve özelleştirmelerle var olan üretim kapasitesi kaybedilmiştir. Özel sektör yatırımları da arttırılamamış, toplam sanayi yatırımlarında düşüş yaşanmıştır. Bu dönemde sanayi istihdamında da diğer sektörlere oranla düşüş yaşanırken, sanayi sektörü emek yoğun üretim biçimini korumuştur. Ucuz iş gücünün yaratılmasıyla sermayenin desteklenmesi hedeflenmiş, çalışma koşulları ve sendikal haklar geriletilmiş, ücretler özellikle 1980'li yıllarda önemli oranda düşürülmüştür. 1980-2000 döneminde Türkiye sermayesinin uluslararasılaşması 1980-90 yılları arasında

⁵⁰ 1994 yılında onaylanan 1/5000 ölçekli Kağıthane Revizyon İmar Plan ve raporuna ulaşamadığımız için planla ilgili bilgilere 2009 yılında hazırlanan Sadabad Tarihi-Sit Alanı 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı ve Etkileşim Geçiş Alanı Nazım İmar Planı raporundan (Sadabad KANİP olarak geçecek) ulaşabildik.

ticaret, 1990-2000 yılları arasında ise finans sektöründe sağlanmıştır.

İstanbul bu dönemde de Türkiye'nin en önemli sanayi kenti olma özelliğini devam ettirmiş, İstanbul'un hinterlandında yer alan kentlerde de sanayi yatırımları artmış, Marmara Bölgesi İstanbul'dan taşan sanayinin yayıldığı bir mekansal özellik taşımaya başlamıştır. İstanbul içinde ise İstanbul'un merkez ilçelerinden çevre ilçelere doğru bir sanayi hareketliliği yaşanmış fakat bu hareketlilik kent merkezindeki sanayi yoğunluğunu azaltmamıştır. Kentin küresel kent yapılmasını temel kentsel politikaları olarak belirleyen kamu kurumlarının ise bu gelişmelere en önemli katkısı kentin çeper ilçelerinde yer alan Organize Sanayi Bölgelerinin (OSB) kurulması olmuştur. Kentleşmenin ve sanayileşmenin plansız gelişmesinin önüne geçilememesi planlı sanayi gelişimini hedefleyen OSB stratejisinin tersi bir etki yaparak bu bölgelerde plansız sanayi bölgelerinin ve bunlarla ilişkili konut alanlarının yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Bu dönemde Kağıthane'de sanayi sektörü gelişmeye devam etmiştir. Sanayi tesisleri yanı sıra çalışan sayılarında da önemli bir artış olmuştur. Bu artışta mobilya sektörü ve dokuma ve giyim sektörlerinde üretim yapan 1-9 kişi çalıştıran küçük ölçekli birimlerin payı fazladır. Kağıthane'de yaşayanların istihdamında önemli bir değişim kadın istihdamının artmış olmasıdır. Bu artışta dokuma ve giyim sektörünün etkisi fazladır. Bu dönemde Kağıthane'den taşınan sanayi tesisleri de olmuştur. Bu taşınma Dalan'ın Haliç temizleme projesi ile ve büyüyen firmaların ilçeden taşınması biçiminde gerçekleşmiştir. Sanayi tesislerinin taşınma hareketine rağmen ilçedeki sanayi tesisi varlığı önemli ölçüde artmıştır. Bu dönemde görülen ve 2000'lerden sonraki yapıyı etkileyen bir diğer değişim büyük sanayi firmalarının Kağıthane'deki tesislerinde üretim yapmaya devam ederken İstanbul'un çeperinde ya da dışında yeni tesisler kurmalarıdır. Bu durum bazı sanayi firmaları için Kağıthane'nin kuluçka görevi gördüğünü göstermektedir.

3.4.1. Neoliberal Politikaların Sanayi Sektöründe Yarattığı Değişim

1980 sonrasında kamu sektörünün küçültülmesi ve özelleştirme politikaları sanayi sektörünün gelişimini etkilemiştir. 1980'li yıllarda sanayi sektörüne yapılan yatırımların düşmesi esas olarak kamu yatırımlarının düşmesiyle ilişkilendirilmektedir. Sanayi sektöründeki azalmaya karşı, enerji, konut ve turizm sektörlerinde yatırımların payı giderek artmıştır. İhracattaki artışa rağmen sanayi sektöründeki yatırımların milli gelir içindeki oranı 1978'de % 6,1'den 1988'de % 4,2'ye düşmüş, 1988'deki esas yatırım alanı % 36 ile konut olmuştur (Boratav, 2009: 162). Sanayi sektörüne yapılan yatırımların düşmesinde esas etki özelleştirmeler nedeniyle kamu yatırımlarındaki düşüş olarak görülse de toplam yatırımlarda özel sektörün payı da düşmüştür (Şenses, Taymaz, 2003: 7).

1980 sonrasında IMF ile imzalanan *standby anlaşmaları*, kamu sektörünün daraltılmasını ve KİT'lerin özelleştirilmesini içerir. KİT'lerin özelleştirilmesi konusunda 1980'li yıllarda alınan kararlara rağmen esas özelleştirme dalgasının 1990'lı ve 2000'li yıllarda gerçekleştirildiği, 1980'lerin sonuna kadar ise ekonomideki önemini koruduğu görülür (Boratav, Türkcan, 1994: 192). Bunun yanı sıra, kamunun imalat sanayini destekleme eğiliminde de düşüş yaşanmıştır. 1980-88 döneminde yatırım teşvikleri içinde imalat sanayinin payı %75'den % 6'ya düşmüştür. Esas teşvikler özellikle 1982'deki turizmi teşvik kanunundan sonra turizme verilmeye başlanmıştır (Şenses, Taymaz, 2003: 4).

Bu dönem ihracata dayalı bir ekonomik sistem temel alındığından ihracat oranları artmıştır. Bu artışın esas olarak sanayi ihracatından kaynaklandığı belirtilmektedir. GSMH içinde sanayi ihracatının aldığı pay 1980'de 0,02 iken, 1988'de 0,16'ya çıkmıştır. Bu artışın esas nedeni yapılan yatırımlardaki artış değil kapasite kullanım oranındaki artıştır (Yentürk, 2004: 422).

1980'li yıllardaki uluslararası ticari faaliyetlerin artışı, Türkiye'de ihracatçı şirketlere yapılan teşviklerin etkisiyle de ilgilidir. Fakat verilen teşvikler ülkedeki sanayi

gelişimini olumlu etkilememiş, tersi bir etki göstererek sanayi sektöründeki teknik kapasitenin arttırılamamasına yol açmıştır. İhracatın teşvik edilmesinin bir başka olumsuz etkisi ise kamuya geri dönüşünün olmamasıdır. 1980'li yıllarda şirketler tarafından ödenen kurumsal vergiler, ihracatçı sanayi kesimine aktarılan teşvik tutarından düşüktür (Öztürk, 2014:237).

3.4.2. Türkiye Sanayi Sektörünün 1980-2000 Dönemindeki Temel Özellikleri

Türkiye sanayi sektörünün 1980- 2000 dönemindeki temel özelliklerini DİE ve TÜİK tarafından yapılan genel sanayi ve işyeri sayımlarını değerlendirerek ve ikincil kaynaklardan elde ettiğimiz verilerle değerlendireceğiz. TÜİK genel sanayi ve işyeri sayımlarına göre tüm sektörlerde 1980- 1992 yılları arasında Türkiye'deki işyeri ve çalışan sayılarının arttığını görüyoruz. Diğer sektörler arasında yalnızca inşaat sektöründe çalışanların sayısı 1992 yılında 1985 yılına göre düşmüştür. Oransal olarak bakacak olursak, 1-9 kişi çalıştıran sanayi işyerlerinin diğer işyerlerine göre oranının düştüğünü, hizmetler sektöründe ise artış olduğunu görüyoruz. İstihdam edilenlerin oranları ise sanayi sektöründe 1980'de % 28,1'den 1992'de % 21,4'e düşmüş, ticaret sektöründe 1980-85 arasında % 59,5'den % 51,8'e düşmüş, 1992'den sonra % 53,3'e yükselebilmiş. Hizmetlerde ise 1980-85 arasında % 12,4'den % 19,8'e yükselmiş, 1992'de % 20,8 olmuştur. Bu veriler bize 1980 sonrasında sanayi sektöründe işyeri ve çalışan oranlarında bir düşüş yaşandığını buna karşın hizmetler sektöründe bir yükselme yaşandığını göstermektedir. Ticaret sektöründe işyerlerinde oransal olarak büyük bir değişiklik görülmezken çalışan sayılarındaki azalma işyerlerinin küçüldüğünü düşündürmektedir (Bkz. Tablo 17).

Tablo 17. Yıllara Göre Türkiye’de Sektörel Değişim (Sanayi 1-9 kişi)⁵¹

	1980				1985				1992			
	İşyeri sayısı	%	Çalışan sayısı	%	İşyeri sayısı	%	Çalışan sayısı	%	İşyeri sayısı	%	Çalışan sayısı	%
Sanayi	177034	27,9	454931	28,1	183573	20,9	472062	22,7	186574	17,6	545809	21,4
İnşaat	-	-	-	-	8442	1,0	117656	5,7	14859	1,4	114949	4,5
Ticaret	369649	58,3	963392	59,5	508325	57,9	1077215	51,8	634471	59,9	1362626	53,3
Hizmetler	87440	13,8	200834	12,4	177833	20,3	410702	19,8	223880	21,1	531259	20,8
Toplam	634123	100	1619157	100	878173	100	2077635	100	1059784	100	2554643	100

Kaynak: TÜİK, Sanayi ve İşyeri sayımlarından derlenmiştir.

2002 yılında önceki yıllardan farklı olarak sanayi tesisleri büyüklüklerine göre ayırım yapılmadan sayım yapıldığından, yani 1-9 kişi arası çalışana sahip sanayi işyerleri ile 10 ve üstü çalışana sahip sanayi işyerleri ayrıştırılmadığından, sadece 1992 yılındaki verilerle karşılaştırabiliyoruz (Bkz. Tablo 18). Bu değerlendirmeye göre 1990’lı yıllarda sanayi sektöründe işyeri sayısı artsa da oransal olarak gerileme devam etmiş (%18,7’den % 14,7’ye), çalışan sayılarında da benzer şekilde artış sağlanmış fakat istihdam da oransal olarak diğer sektörlerle göre azalmıştır (%43,2’den, % 34,5’e). Bu dönemde hizmetler sektörü artmaya devam ederken ticaret sektörünün hem işyeri hem de çalışan oranı düşmüştür. 1990’lı yıllarda sanayi ve ticaret sektörlerindeki oransal düşüşe karşın hizmetler sektöründeki yükseliş devam etmiştir.

Tablo 18. 1992-2002 yılları arasında Türkiye’de sektörel değişim (Sanayi Toplam)

	1992				2002			
	İşyeri sayısı	İşyeri %	Çalışan sayısı	Çalışan %	İşyeri sayısı	İşyeri %	Çalışan sayısı	Çalışan %
Sanayi (toplam)	196659	18,4	1528215	43,2	272482	14,7	2183286	34,5
İnşaat	12454	1,2	110571	3,1	35749	1,9	224874	3,6
Ticaret	734594	68,6	1564166	44,2	1042089	56,3	2421692	38,3
Hizmetler	127278	11,9	336627,0	9,5	501255	27,1	1493731	23,6
Toplam	1070985	100,0	3539579	100,0	1851575	100,0	6323583	100,0

Kaynak: TÜİK, Sanayi ve İşyeri sayımlarından derlenmiştir.

1980 sonrasında sanayi sektörünün içindeki değişimleri yine sanayi ve işyeri sayımlarından elde ettiğimiz bilgilerle değerlendireceğiz (Bkz. Tablo 19). 1992 yılında yalnızca 1-9 kişi çalıştıran işyerleri ile ilgili bilgiye sahip olduğumuzdan bu

⁵¹ Hizmetler sektörü: toplumsal hizmetler, mali kuruluşlar ve sigorta, ulaştırma, haberleşme sektörlerinin toplamıdır. Ticaret: ticaret, lokanta, kahvehane, otel sektörlerinin toplamıdır. Madencilik ve taş ocaklığı ve elektrik, gaz, su alt sektörlerine tabloda yer verilmemiştir.

yılın verilerini dahil etmedik. 1970- 2002 yılları arasında Türkiye'nin işyeri sayıları ve çalışan sayıları ele alındığında en önemli alt sektörleri öncelikle dokuma, giyim, deri sanayi; metal eşya sanayi; orman ürünleri ve mobilya sanayi ve gıda, içki ve tütün sanayidir. 1970-2002 arasında işyeri sayılarına baktığımızda dokuma, giyim ve deri sektörü dışındaki tüm alt sektörlerde artış yaşandığını görüyoruz. Dokuma ve giyim sektöründe ise 1980 yılındaki düşüşten sonra yeniden yükseldiğini görüyoruz. Çalışan sayıları ise her dönemde ve her sektörde artmıştır. Dokuma sektöründe 1980 yılında önemli bir oransal düşüş yaşanmış (37,3'den 27,8'e), 1985'de yeniden yükselmiş (31,7) ve 2002 yılında % 23,8'e kadar düşmüştür. Metal eşya ise bunun tam tersi 1980'de yükselip 1985'de düşmüş, 2002'de yeniden yükselerek % 25'e ulaşmıştır. Diğer önemli iki sektör olan orman ürünleri ve mobilya sektörü ve gıda, içki, tütün sektörü ise oransal olarak yükselmiştir. 1980 sonrasında ihracata yapılan teşvikler ve tekstil sektörünün ihracat açısından önde gelen sektörü olması, 1980-2000 arasında ancak 1980'li yılların ortasına kadar etkili olduğunu daha sonra ise 2002'ye kadar etkisini kaybettiğini göstermektedir. 1980-88 arasında dokuma ve giyim sanayinin toplam sanayi ihracatı içerisinde % 6'lık bir oranla en önemli ihracat sektörüdür. Ucuz işgücüne dayalı olan bu sektör, 1989 sonrasında ücretlerin arttırılması, enerji ve hammadde fiyatlarının yükselmesi ve finansman gibi nedenlerle çıkmaza girmiştir (Boratav, Türkcan, 1994: 35).

Tablo 19. Yıllara Göre Türkiye'de Sanayi Alt Sektörlerinin Oransal Dağılımı (1-9 ve 10+)

Yıllara Göre Türkiye'de Sanayi Alt Sektörlerinin Oransal Dağılımı	İşyeri %				Çalışan %			
	1970	1980	1985	2002	1970	1980	1985	2002
Gıda, içki, tütün	10,8	8,9	11,2	12,0	19,9	18,7	18,1	13,5
Dokuma, giyim, deri	37,3	27,8	31,7	23,8	29,2	23,5	26,4	35,2
Orman ürünleri ve mobilya	13,3	17,7	19,3	23,5	7,0	8,1	8,2	9,1
Kağıt ü. ve basım san.	1,7	2,2	2,5	4,2	3,5	3,2	3,5	3,7
Kimya, petrol, kauçuk, plastik	1,2	3,3	4,4	5,0	5,5	7,2	7,7	7,9
Taş ve toprağa. D.	2,8	3,3	3,1	4,5	5,6	6,2	6,2	6,1
Metal ana san.	0,1	0,6	1,5	1,9	3,7	6,2	6,2	3,3
Metal eşya	28,8	34,1	23,6	25,0	23,2	26,0	22,3	21,2
Diğer imalat	4,1	2,1	2,6	0,0	2,4	1,0	1,2	0,0
Türkiye toplamı	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK, Sanayi ve İşyeri sayımlarından derlenmiştir.

Sanayi sektöründe istihdam edilenlerin sektörlere göre oranına baktığımızda, dokuma, gıda ve metal eşyanın yine en önemli istihdam alanları olduğunu görüyoruz. Genel olarak işyeri oranlarına paralel bir artış/ azalış görülmekle birlikte dokuma, giyim, deri sanayinde ters bir eğilim görülmektedir. 1985- 2002 yılları arasında işyeri oranı azalırken çalışan oranı artmıştır. Kayıt dışı üretim ve istihdamın çok yaygın olduğu bu sektördeki oranlara kayıt dışı istihdamın da eklenmesi sektörde bu yıllar arasında önemli bir artışı işaret etmektedir. Emek yoğun sektörler olan tekstil ve gıda sanayi ücretlerin en düşük olduğu sektörlerdir. Boratav, 1980'li yıllarda ücretlerin düşük tutulmasının nedeninin Türkiye'de üretilen malların yabancı mallarla rekabet edebilmesini ve bu sayede ihracatın yüksek tutulmasını sağlamak olduğunu belirtmektedir. 1980'li yıllarda düşürülen ücretlerin katma değer içindeki yapı imalat sanayi genelinde % 31'den, 1988'de % 15'e gerilemiş, daha sonra yaşanan artışlarla 2000 yılında ancak 1984'deki düzeyine ulaşmıştır (Boratav, 2009: 159-161; Şenses, Taymaz, 2003: 9).

Türkiye sanayi sektöründeki işyeri büyüklükleri 1970-2000 yılları arasında artmıştır (Bkz. Tablo 20). 1-9 kişi çalıştıran işyerlerinin sayısı ve oranı düşerken orta büyüklükteki (10-49 kişi çalıştıran) işyerlerinin sayısı da oranı da yükselmiş, benzer biçimde 50 kişiden fazla kişi çalıştıran işyerlerinin sayısı ve oranı yükselmiştir. Çalışanların sektörlere dağılım oranlarıyla karşılaştığımızda, küçük işletmelerde çalışanların oranının önemli ölçüde düştüğünü (% 69,5'dan % 27'ye), buna karşılık 10-49 ve 50 kişiden fazla kişi çalıştıran işyerlerinde istihdam edilenlerin oranının yükseldiğini görüyoruz. İstihdam oranlarına göre, işletme büyüklükleri artmakta, küçük işletmelerin bir kısmı orta büyüklükte işletmeler haline gelirken, büyük işletmeler de büyümüştür. Tüm sanayi işyerleri arasında 50 kişiden fazla kişi çalıştıranların oranı %2 iken çalışanların yarısından fazlasını istihdam etmektedir. Büyük işletmelerin sayısındaki artıştan daha önemli bir büyümenin işletmelerin ölçeklerinde yaşandığını söylemek mümkündür. Buna rağmen sanayi sektöründe hakim olan işletme büyüklüğü 2002 yılında halen % 90 oranda 1-9 kişi çalıştıran küçük işletmelerdir.

Tablo 20. Türkiye sanayi işyerleri büyüklüklerindeki değişim

	İşyeri				Çalışan			
	1970 işyeri sayısı	%	2002 işyeri sayısı	%	1970 çalışan sayısı	%	2002 çalışan sayısı	%
1-9	345.778	98,6	245.789	90,2	1.164.481	69,5	588.317	27,0
10-49	3391	1,0	21.236	7,8	71.662	4,3	444.133	20,4
50 +	1429	0,4	5457	2,0	438.775	26,2	1.146.732	52,6

Kaynak: TÜİK, Sanayi ve İşyeri sayımlarından derlenmiştir.

3.4.3. İstanbul Sanayisinde Yapısal Değişim

1980'li yıllardan sonra kent politikalarında İstanbul'un sanayi kentinden hizmetler kentine dönüşmesi hedefi önem kazanmıştır. Küresel kent kavramı etrafında gelişen ve İstanbul'un öncelikle bölgesindeki ülkeler arasında önemini arttırmak üzere kurgulanan bu politika, İstanbul'daki sanayi ağırlığının azaltılarak, küresel şirketlerin bölgesel yönetim merkezlerinin yer alacağı bir hizmet kentine dönüşmesi hedeflenmiştir. Bu hedefe ilişkin plan ve politikalar doğrultusunda kimi kamu müdahaleleri yapılmışsa da İstanbul'daki sanayi ağırlığı bu dönemde azaltılamamış fakat İstanbul'un etki alanında bulunan öncelikle komşusu iller sanayinin geliştiği iller haline gelmiştir.

1980 sonrasında Türkiye coğrafyasında ekonomik faaliyetlerin Marmara bölgesinde merkezileşme eğilimi hızlanmıştır. Marmara bölgesinde önemli ölçüde artan sanayi yoğunlaşması İstanbul yanı sıra çevresindeki illerde artan sanayi alanlarıyla ilgilidir. Bu dönemde Marmara Bölgesindeki sanayi tesislerinin mekansal hareketliliği iki biçimde gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki İstanbul'daki sanayi sektörünün İstanbul'dan taşarak Doğu Marmara Bölgesinde özellikle Kocaeli, Sakarya ve Bursa illerinde ve Batı Marmara'da Tekirdağ İlinde yayılması ve yoğunlaşmasıdır. 1960'lı yıllardan itibaren bu yayılma eğilimi hissedilirken, 1980-2000 döneminde Türkiye'nin en büyük sanayi bölgesi, İstanbul'un hinterlandında yer alan bu metropoliten bölge olmuştur. Sanayinin diğer mekansal hareketi ise İstanbul içindeki hareketliliğiyle

ilgilidir. 1980 öncesinde İstanbul'un merkez ilçelerinde yoğunlaşan sanayi alanları, bu dönemde İstanbul'un çevresinde yer alan ilçelerde yoğunlaşmıştır. Merkezden çevere doğru olan bu harekete rağmen İstanbul merkezinde bu dönemde de önemli miktarda sanayi faaliyeti yer almaya devam etmiştir. Bu dönemde kamunun mekansal tercihleri yönlendirmesinde en etkili araç, 1990'lı yıllarda OSB'lerin kurulması ve bu sayede yeni sanayi tesisleri için çekici mekanlar oluşturulmasıdır.

1980- 2000 döneminde Marmara Bölgesindeki diğer illerde sanayi sektörünün gelişmekte olduğu görülmektedir. Bu illerde hem sanayi işyeri sayısı hem de çalışan sayıları artmıştır. Sanayi firmalarının ölçekleri büyüdükçe İstanbul'un dışında fakat yakınında yer seçmeyi tercih ettikleri görülmektedir. DİE/ TÜİK Sanayi ve İşyerleri Sayımlarına göre 1985- 2002 yılları arasında 1-9 kişi çalıştıran küçük ölçekli sanayi işyerleri Doğu Marmara'da 18.786'dan, 24.565'e çıkmış, Batı Marmara ise 8315'den 11.475'e çıkmıştır (Bkz. Tablo 21). Bu gelişmeye rağmen küçük ölçekli sanayi işyerleri arasında 1985- 2002 yılları arasında bölgesel ağırlık noktasının değişmediği, bölge içinde de önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

Tablo 21. Sanayi İşyerlerinin Marmara Bölgesinde dağılımı (1-9 kişi)

İBBS (istatistiki bölge birimleri sınıflaması)	1985				2002			
	İşyeri sayısı	%	Çalışan sayısı	%	İşyeri sayısı	%	Çalışan sayısı	%
İstanbul	41677	22,8	150290	28,55	56462	23,0	166247	28,3
Doğu Marmara	18786	10,3	51589	9,80	24565	10,0	61403	10,4
Batı Marmara	8315	4,5	19465	3,70	11475	4,7	23169	3,9
Marmara toplam	68778	37,6	221344	42,05	92502	37,6	250819	42,6
Türkiye toplam	183106	100	526436	100	245789	100	588317	100

Kaynak: TÜİK, Sanayi ve İşyeri sayımlarından derlenmiştir.

Küçük ölçekli sanayi oransal olarak değişmemişse de orta ve büyük ölçekli sanayi tesisleri için durum daha farklıdır. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporunda yer alan bilgiye göre, 1980-1997 yılları arasında 10 kişiden fazla işçi çalıştıran işyerleri arasında İstanbul'un oranı % 45,01'den % 33,54'e düşmüştür. Oysa Marmara Bölgesindeki Bursa, Kocaeli, Tekirdağ illeri ve

diğer bölgelerdeki Denizli, Gaziantep, Konya illerinin oranları yükselmiştir (Bkz. Tablo 22).

Tablo 22. İşyeri sayılarının toplam imalat sanayi içindeki payına göre illerin sıralaması (10 kişi +).

Sıra	İl	1980	1985	1992	1996	1997
1	İstanbul	45,01	42,83	40,69	35,56	33,54
2	İzmir	9,89	10,04	10,36	10,42	9,74
3	Bursa	4,54	5,25	4,98	5,14	6,52
4	Ankara	6,43	7,17	6,09	5,85	5,35
5	Kocaeli	2,61	2,3	2,77	3,23	3,82
6	Denizli	1,34	1,08	1,5	3,96	3,75
7	Gaziantep	1,61	1,86	1,74	3,06	2,73
8	Konya	1,7	2,1	1,73	2,05	2,18
9	Tekirdağ	0,71	0,79	1,23	1,49	2,18
10	Adana	2,38	2,79	2,17	1,85	1,97
	Diğer	23,79	23,79	26,74	27,4	29,22
	Türkiye	100	100	100	100	100

Kaynak : 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2000

İstanbul'un sanayi sektörü açısından önemini gösteren bir diğer veri, imalat sanayi tarafından yaratılan katma değer dağılımıdır. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporunda yer alan imalat sanayinde yaratılan katma değer illere göre dağılımına (Bkz. Tablo 23) baktığımızda İmalat sanayinde yaratılan katma değer en yüksek oranda İstanbul'da olduğunu görüyoruz. Ne var ki bu durum 1980-97 yılları arasında düşmeye başlamış, 1980'de % 27,6'dan 1997'de % 24,8'e ulaşmıştır. Marmara Bölgesinde Kocaeli, Bursa ve Tekirdağ illeri ise önemli oranda artmıştır.

Tablo 23. İmalat sanayinde katma değer oranlarına göre il sıralaması (10 kişi +).

İmalat sanayinde katma değer oranlarına göre il sıralaması (10 kişi +)						
Sıra	İl	1980	1985	1992	1996	1997
1	İstanbul	27,6	29,62	28,03	25,46	24,8
2	Kocaeli	14,44	15,48	14,7	12,67	15,27
3	İzmir	10,94	11,29	12,16	13,91	12,07
4	Bursa	3,5	5,66	7,03	6,39	6,4
5	Ankara	3,78	4,51	3,45	3,74	4,07
6	Tekirdağ	1,42	1,32	2,39	3,17	3,32
7	İçel	6,51	4,83	3,3	3,85	3,26
8	Adana	5,39	4,38	4	2,77	2,93
9	Zonguldak	4,28	2,91	1,62	1,55	2,38
10	Kırıkkale	0	0	1,63	2,47	2,31
	Diğer	22,15	20	21,69	24	23,2
	Türkiye	100	100	100	100	100

Kaynak: 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2000

Tüm bu bilgilere göre orta ve büyük işyerlerinde İstanbul'un oranı 1985 yılından itibaren düşmeye başlamışken, küçük işyerlerinin oranında büyük bir değişiklik olmamıştır. Büyük işyerleri 1985 yılından itibaren İstanbul'un hinterlandındaki bölgede yer seçmiş fakat küçük işyerleri İstanbul'da yer seçmeye devam etmişlerdir.

İstanbul'un sanayi kenti kimliğinden dünya kenti kimliğine bürünmesini içeren tüm temel politikalar, İstanbul'da bir sektörel değişimi ön görmektedirler. Bu değişim, kentteki sanayi ağırlığının yerini hizmetler sektörünün almasıyla ilgilidir. İstanbul'da yer alan tüm işyerlerinin ana sektörler göre dağılımına baktığımızda, tüm sektörlerde sayısal olarak artış yaşanmıştır. Fakat küçük ölçekli sanayide (1-9 kişi çalıştıran küçük işyerleri) diğer sektörlerle oranla 1980-1992 yılları arasında gerileme yaşandığı görülmektedir. Buna karşılık ticaret sektöründeki işyerleri oransal olarak yükselmekte, hizmetler sektöründe ise önemli bir değişiklik görülmemektedir. Çalışanların sektörler dağılımında ise oransal olarak önemli bir değişim yaşanmamıştır.

Tablo 24. İstanbul işyerlerinin yıllara göre sektörel dağılımı.

İstanbul işyerlerinin yıllara göre sektörel dağılımı								
	1980				1992			
	İşyeri sayısı	%	Çalışan sayısı	%	İşyeri sayısı	%	Çalışan sayısı	%
Madencilik	84	0,1	2 650	0,6	128	0,1	2 084	0,3
Sanayi (1-9 kişi)	39576	24,5	121302	25,2	45690	21,1	167317	25,4
İnşaat	1877	1,2	26708	5,5	3559	1,6	30078	4,6
Ticaret	88390	54,8	238701	49,6	124913	57,8	326661	49,5
Hizmetler	31498	19,5	92268	19,2	41749	19,3	133199	20,2
Toplam	161425	100,0	481629	100,0	216039	100,0	659339	100,0

Kaynak: TÜİK, Sanayi ve İşyeri sayımlarından derlenmiştir.

2002 yılı öncesinde İstanbul'daki orta ve büyük ölçekli sanayinin diğer sektörler içerisindeki dağılımı bilgisine erişemediğimiz için, bu dönemde İstanbul içerisinde sanayi sektörünün diğer sektörlerle oranla nasıl bir değişim gösterdiğine ilişkin değerlendirme yapamıyoruz. Fakat İstanbul'daki sanayi tesislerinin kuruluş yılları ile ilgili bir bilgi, İstanbul'daki sanayi tesislerinin önemli bir kısmının 1980- 2000 yılları arasında kurulan sanayi tesisleri olduğunu göstermektedir. 2009 yılında hazırlanan İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporuna göre İstanbul'da 2009 yılında mevcut olan sanayi işletmelerinin % 47'si 1981- 1995 yıllarında, %35'i ise 1995-2005 yılları arasında kurulmuştur (İBB, 2009b: 222).

Türkiye'deki küçük ölçekli sanayi tesislerinin oranlarında düşüş olduğunu, sanayi işyerlerinin giderek büyümekte olduğunu önceki bölümlerde değinmiştir. İstanbul için de benzeri bir durum söz konusudur. 1980 yılında küçük ölçekli işyerlerinin oranı % 90,7 iken 2002 yılında % 83,4'e düşmüştür, orta ve büyük işletmelerin oranı ise % 9,3'den %16,6'ya çıkmıştır. Küçük işletmeler çalışan sayıları açısından da önemini kaybetmektedir. 1980 yılında 1-9 kişi çalıştıran işyerinde çalışanların oranı %32,8 iken 2002 yılında %23,4'e düşmüş, orta ve büyük işletmelerin oranı ise 67,2'den % 76,6'ya çıkmıştır.

Tablo 25. İstanbul sanayi işyerlerinin büyüklüklerine göre dağılımı

İstanbul sanayi işyerlerinin büyüklüklerine göre dağılımı								
	1980				2002			
	İşyeri sayısı	%	Çalışan sayısı	%	İşyeri sayısı	%	Çalışan sayısı	%
1-9 kişi	39576	90,7	121302	32,8	56462	83,4	166247	23,4
10+ kişi	4045	9,3	248285	67,2	11261	16,6	543427	76,6
Toplam	43621	100	369587	100	67723	100	709674	100

Kaynak: TÜİK, Sanayi ve İşyeri sayımlarından derlenmiştir.

3.4.3.1. İstanbul Sanayisinin Alt Sektörlere Dağılımı

1980-2000 döneminde Türkiye genelinde sanayi sektöründe önde gelen alt sektörler dokuma, orman ürünleri ve mobilya metal eşya sanayidir. İstanbul'da da benzer biçimde dokuma, giyim ve deri sanayi en önemli sektördür (2002'de % 34,1). Bunu % 23,2 ile metal eşya (makine dahil) izlemekte, orman ürünleri ve mobilya ise %16,3 ile üçüncü sırada yer almaktadır. 1980- 2002 yılları arasında alt sektörlerde nasıl bir değişim olduğuna bakıldığında, dokuma sektöründe azalma diğer iki sektörde ise oransal olarak bir artış görülmektedir. Çalışan oranlarına baktığımızda ise, dokuma ve giyim sanayinde yüksek bir artış görüyoruz. 1980'da çalışanların % 29,9'u bu sektörde çalışırken 2002'de % 45'e çıkmıştır. Emek yoğun bir sektör olan dokuma ve giyim sektörünün bu özelliğini devam ettirdiği ve özellikle 1980'lı yıllarda tekstil sektöründe yaşanan ihracata dayalı canlanmanın üretim teknolojisinin geliştirilmesine katkısının olmadığı, tam tersine emek yoğun bir sektör ortaya çıkardığı görülmektedir. Dokuma ve giyim sektöründe sermayenin yaptığı tercih uzun erimli teknolojik yatırımlar yapmak yerine kısa dönemde yüksek kar getirecek olan ucuz emeğe dayalı üretim biçimidir. Türkiye ve İstanbul'un yıllar içerisindeki oranları karşılaştırıldığında bu özelliğin İstanbul'da bulunan işyerlerinde daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. Türkiye'de sanayi çalışanları arasında bu sektörde istihdam edilenler %35,2 iken İstanbul'da bu oran % 45'dir.

Tablo 26. İstanbul sanayi işyerlerinin alt sektörlere dağılımı (tümü).

İstanbul Sanayi İşyerlerinin Alt Sektörlere Dağılımı (Tümü)								
Sektör	1980				2002			
	İşyeri sayısı	%	Çalışan sayısı	%	İşyeri sayısı	%	Çalışan sayısı	%
Gıda, içki, tütün	2111	4,8	34605	9,4	3718	5,5	39296	5,5
Dokuma, giyim, deri	15838	36,3	110377	29,9	23100	34,1	324217	45,0
Orman ürünleri ve mobilya	5817	13,3	20947	5,7	11017	16,3	47126	6,5
Kağıt ve basım san.	2006	4,6	16654	4,5	4659	6,9	35000	4,9
Kimya, petrol, kauçuk, plastik	2836	6,5	35670	9,7	5703	8,4	75056	10,4
Taş ve toprağa d.	1488	3,4	18315	5,0	2510	3,7	36687	5,1
Metal ana san.	1034	2,4	13821	3,7	1267	1,9	13826	1,9
Metal eşya	9903	22,7	110265	29,8	15728	23,2	148398	20,6
Diğer imalat	2588	5,9	8932	2,4	21	0,0	110	0,0
İstanbul toplam	43621	100,0	369586	100,0	67723	100,0	719716	100,0

Kaynak: TÜİK, Sanayi ve İşyeri sayımlarından derlenmiştir.

1995 yılında onaylanan 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolen Alan Alt Bölge Nazım Plan Raporunda İstanbul'daki sanayi sektörü değerlendirilmiş, alt sektörlerde 1970, 1980 ve 1990 yıllarına göre nasıl bir değişim yaşandığı ele alınmıştır. Bu değerlendirmeye göre 1970'li yıllarda kağıt, kimya ve metal eşya sanayinde uzmanlaşma görülmektedir. 1980 yılında bu sektörlerde dokuma sanayi de katılmıştır. Rapora göre, 1970 yılından itibaren İstanbul'un sanayi sektöründeki uzmanlaşması düşme eğilimi göstermektedir (İBB, 1995: 108). Bu durum 1970-90 arası dönem için bir yandan İstanbul dışındaki illerde yoğunlaşmanın artmakta olduğunu bir yandan da İstanbul'daki yoğunlaşmanın dokuma sektörü dışında azalmakta olduğunu göstermektedir.

İstanbul dokuma ve giyim sanayinde işyeri büyüklüklerine ve 1980'li yıllardaki değişimine baktığımızda, 1-9 kişi çalıştıran küçük ölçekli işyerlerinin oransal olarak azaldığını görüyoruz. 1980'de % 94,4 iken, 2002'de bu oran % 75,4'e düşmüştür. Çalışan sayılarına baktığımızda ise 1-9 kişi çalıştıran işyerlerinde çalışanların oranının önemli ölçüde düştüğünü görüyoruz. Bu sektörde çalışanlar arasında 1980'de % 41,9 iken, 2002 % 17,5'e düşmüştür (Bkz. Tablo 26).

2002 yılında işyeri büyüklüklerine ilişkin daha detaylı bilgiye sahibiz. 2002 yılında işyerlerinin % 75,4'ü 1-9 kişi çalıştıran küçük işyeri iken, % 20,3'ü 10-49 kişi çalıştıran orta ölçekli işyerleridir. Çalışan sayılarına göre baktığımızda ise 1-49 kişi çalıştıran işyerlerinin en yüksek oranda olduğunu (% 29,8), bunu 251 üzeri çalışmanı olan işyerlerinin izlediğini görüyoruz (%25,1 ile 140 işyeri). İşyeri olarak küçük işyerlerinin hakimiyetini koruduğunu ve sektörde emek yoğun üretim biçiminin hakim olmaya devam ettiğini fakat bir yandan da büyük ölçekli işyerlerinin artmaya başladığını söyleyebiliriz.

Tablo 27. 2002 yılı İstanbul dokuma ve giyim sektörü işyeri büyüklükleri

	İşyeri sayısı	Çalışan sayısı
1-9	75,4	17,6
10-49	20,3	29,8
50-150	2,9	17,3
151-250	0,8	10,3
251+	0,6	25,1
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK 2002 sanayi ve işyeri sayımından derlenmiştir.

Bu sektörde farklı ölçekte üretim yapan işyerlerinin üretim sürecinde birbiriyle kurduğu ilişki, sanayi tesislerinin taşınması konusunda direnç yaratan en önemli konudur. Bu konuyu 2000'li yılları anlattığımız bir sonraki bölümde Kağıthane'deki örnekler üzerinden ele alacağız.

3.4.3.2. Sanayinin İstanbul İçerisindeki Mekansal Hareketliliği ⁵²

İstanbul sanayi işyerlerinin ilçeler arasındaki değişimine baktığımızda merkez ilçelerden çevredeki ilçelere doğru bir hareket olduğunu görebiliyoruz. 1980 yılında İstanbul sanayi işyerleri önemli ölçüde merkez ilçelerde yer almakta, fakat çevre ilçelerde de büyük bir sanayi varlığı görülmektedir. 1980 yılında sanayi işyerlerinin

⁵² Bu bölümde 1980 ve 2002 yıllarında yapılan sanayi ve işyeri sayımlarından yararlanılmıştır. 1980 yılındaki sayımda 1-9 kişi çalıştıran işyerlerinin ilçelere göre dağılım bilgisi yer almakta, 2002 yılında ise 1-9 kişi ve 10 üstü kişi çalıştıran işyerlerinin ilçelere dağılım bilgisi bir arada bulunmaktadır. 1980 yılında 10 kişi üstünde kişi çalıştıran işyerlerinin sayısı 4045 ve oranı % 9,3 olduğundan oluşabilecek hatanın mekansal hareketliliğin anlaşılmasında önemsiz olduğu düşünülmüştür.

% 55,7'si merkez ilçelerde yer alırken, çevre ilçelerde bu oran % 44,3'dür. 2000'li yıllara gelindiğinde ise merkez ilçelerdeki işyerlerinin hem sayısının hem de oranının düştüğü görülmektedir (Bkz. Tablo 28).

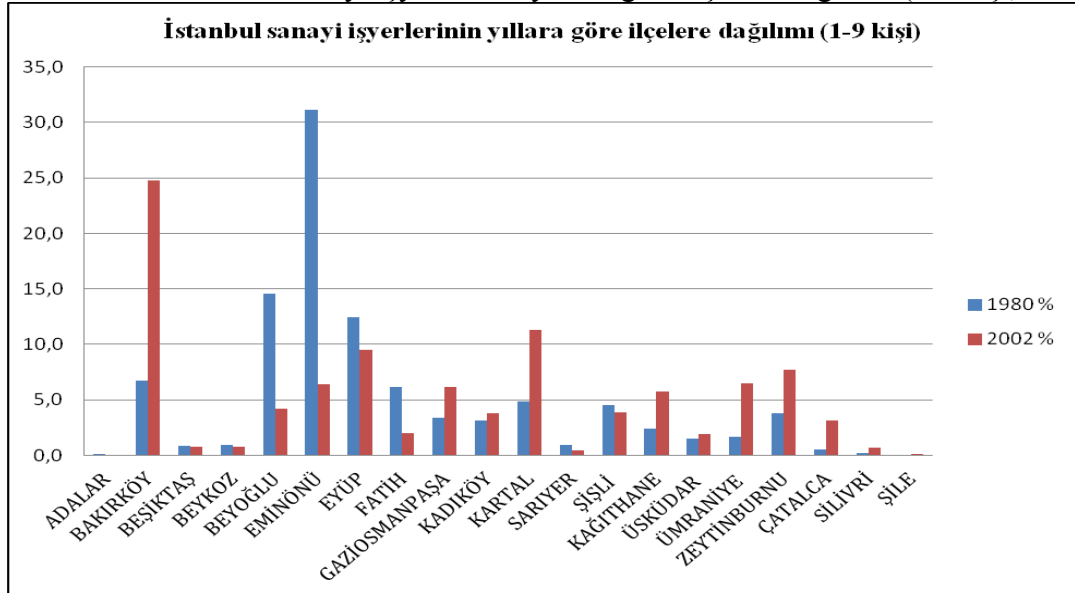
Tablo 28. İstanbul'da sanayi işyerlerinin mekansal dağılımı.

İstanbul'da sanayi işyerlerinin mekansal dağılımı ⁵³				
	1980		2002	
	İşyeri sayısı	%	İşyeri sayısı	%
Merkez ilçeler	20189	55,7	14182	20,9
Çevre ilçeler	16036	44,3	53541	79,1
Toplam	36225	100	67723	100

Kaynak: TÜİK, Sanayi ve İşyeri sayımlarından derlenmiştir.

1980 yılında sanayi işyerlerinin en yoğun olarak bulunduğu ilçeler Eminönü, Beyoğlu ve Eyüp iken 2002 yılında Bakırköy ve Kartal en önemli ilçeler olarak öne çıkmış, Eyüp oransal olarak düşse de önemini korumuş, Zeytinburnu ilçesi tüm sanayi desantralizasyonu kararlarına rağmen önemli bir sanayi merkezi olma özelliğini korumuştur (Grafik2).

Grafik 2. İstanbul sanayi işyerlerinin yıllara göre ilçelere dağılımı (1-9 kişi).

Kaynak: TÜİK, Sanayi ve İşyeri sayımlarından derlenmiştir.

⁵³ İstanbul merkezi, 1980 yılındaki merkez ilçeler olan Beyoğlu, Şişli, Beşiktaş, Eminönü ve Kadıköy olarak kabul edilmiştir. Şişli ilçesinden Kağıthane yerleşmesi, Üsküdar İlçesinden ise Ümraniye yerleşmesinin verisi çıkartılmış, çevre bölgeye dahil edilmiştir.

İstanbul sanayisinin ağırlığının çevre ilçelere kaydığı görülmektedir. 1980-2000 arasında kentin konut ve merkez fonksiyonları da kentin çeperine doğru genişlemiş, bu harekette sanayi tesislerinin yer seçimlerinin önemli bir etkisi olmuştur. Yeni sanayi bölgeleri oluşurken çevrelerinde genel olarak kaçak gelişen yeni konut bölgelerinin oluşmasına da neden olmuşlardır. Bu gelişmede kamu kurumlarınca hazırlanan imar planlarının uygulan(a)mamasının etkisi büyüktür. Bu açıdan kamu kurumlarının yetersiz kaldığı söylenebilir.

Grafik 2’de, Kağıthane ilçesine⁵⁴ baktığımızda ise 1980- 2000 yılları arasında işyerlerinin oranının arttığını, İstanbul’un sanayi ile anılabilecek ilçelerinden birisi haline gelmiş olduğunu, dönem içinde yaşanan bazı sanayi tesislerinin taşınması uygulamalarının ilçedeki sanayi varlığında önemli bir değişim ortaya çıkartmadığını görmekteyiz.

3.4.3.3. Sanayi Desantralizasyonunda Etkili Bir Araç: Organize Sanayi Bölgeleri

Yukarıda da belirtildiği üzere İstanbul’daki sanayi tesislerinin merkezden çepere doğru hareketi söz konusudur. Bu hareketin nedenlerinden birisi, kentin sanayi sektöründe yaşanan yapısal/ mekansal bir değişimdir. Bu değişimin temelinde 1980 yılından sonra kurulmaya başlanan Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) yer almaktadır. İstanbul’da kurulan ilk OSB 1982 yılında Tuzla’da kurulan Deri OSB’sidir. Daha sonra 1990 yılında İkitelli OSB kurulur. İkitelli OSB 70.000 ha büyüklüğü ile halen İstanbul’un en büyük OSB’sidir. Anadolu yakasındaki ikinci OSB ise 1995 yılında Ümraniye’de kurulan Dudullu OSB’dir. 2000 ve 2001 yıllarında Tuzla bölgesinde kurulan 4 ihtisas OSB ve 2002 yılında kurulan Beylikdüzü OSB ile İstanbul’daki OSB sayısı 8’e yükselmiştir. 2002 yılında İstanbul’daki sanayi işyerlerinin % 6’sı

⁵⁴ Kağıthane yerleşimi 1980 yılında Şişli İlçesinde bağlı olduğundan bu yıl gerçekleştirilen sanayi ve işyeri sayımlarında Şişli İlçesi içerisinde sayılmıştır fakat bu sayılarda ilçe merkezi ve bucak ve köy bilgisi ayrı ayrı verilmiştir. 1980 yılında Şişli bucak ve köyleri için verilen bilginin Kağıthane yerleşimi olarak kabul edilmiş, bu sayede 2002 yılındaki sayımlarla karşılaştırılması mümkün olabilmektedir.

OSB’lerde yer seçmiş iken 2013 yılında 34.970 işyeri ile bu oran % 26’ya çıkmıştır (İstanbul Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü, 2013 Yılı Brifing Raporu).

Organize sanayi bölgeleri, 1980- 2000 döneminde hazırlanan İstanbul nazım planlarında merkezde yer alan sanayinin kent dışına çıkartılması ve altyapılı, planlı bir üretim düzeninin kurulması açısından önemli araçlarından birisi olarak görülmüştür. Yukarıda ilçeler bazında ele aldığımız merkezden çevre doğru yaşanan sanayi hareketinin önemli bir kısmı bu sayede yaşanmıştır. Bu bakımdan kamu yönetimlerinin desantralizasyon kararlarında OSB'lerin kurulması başarılı bir strateji olarak değerlendirilmelidir. Fakat OSB’ler aynı zamanda çevrelerindeki plansız alanlara sanayi tesislerinin yerleşmesine neden olan çekim merkezileridir. Kentin plansız gelişmesi engellenemediği için bu bölgeler plansız yer seçmiş olan çeşitli büyüklük ve üretim yapısına sahip sanayi tesisiyle kontrolsüz gelişen sanayi bölgeleri özelliğini de taşımaktadırlar. Bunun yanı sıra, konut ve merkez fonksiyonlarının da plansız gelişmesinin etkisiyle İstanbul'un kuzeye doğru yayılan büyüme biçimi günümüzde özellikle Dudullu ve İkitelli OSB'nin kentin içinde, yerleşim alanlarıyla iç içe kalmasına neden olmuştur.

Tablo29. İstanbul Organize Sanayi Bölgeleri

Adı	Yeri	Kuruluş yılı	Alanı (m2)	Firma sayısı	Çalışan sayısı
İkitelli OSB	Küçükçekmece	1990	700000000	30000	165000
Deri OSB	Tuzla	1982	7412578	1000	20000
Dudullu OSB	Ümraniye	1995	2650000	2583	27999
Tuzla Mermerciler OSB	Tuzla	2000	686507	142	5987
Tuzla OSB	Tuzla	2000	600000	65	2000
Boya ve vernik OSB	Tuzla	2000	511750	76	2854
Kimya sanayicileri OSB	Tuzla	2001	742208	149	4600
Beylikdüzü OSB	Büyükçekmece	2002	1529557	955	18517
Genel toplam			714132600	34970	246957

Kaynak: İstanbul Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü, 2013 yılı brifing raporu.

3.4.4. Kağıthane Sanayisinde Değişim: Büyük Ölçekli Sanayi Tesisleri ve Küçük Ölçekli Atölyeler

Kağıthane 1980-2000 yılları arasında sanayinin geliştiği ve yoğunlaştığı bir yerleşim olmuştur. 1970 yılında 215 işyeri varken (Yetman, 2013, 2012), 1980 yılında 1-9 kişi çalıştıran sanayi işyerlerinin sayısı 887 olmuş, 1992 yılında tüm büyüklüklerdeki sanayi işyeri 2642'ye yükselmiş, 2002 yılında 3924'e ulaşmıştır. 1980 yılında Kağıthane'nin İstanbul sanayi işyerleri içindeki oranı % 2,4 iken (1-9 kişi), 1992'de % 5,3 ve 2002'de % 5,8'dir. Kağıthane'de yer alan sanayi işyerlerinde istihdam edilenlerin sayıları ise 1970'de 7107, 1992'de 10.370 (1-9 kişi çalışan işyerleri) ve 2002'de toplam 30.658 kişidir. 1980'li yıllarda Haliç temizleme projeleriyle bazı sanayi tesisleri Kağıthane'den taşınmış olsa da aynı dönemde çok sayıda yeni sanayi tesisi kurulmuş, Kağıthane'nin sanayi havzası özelliği devam etmiştir (İBB, 1995 ve TÜİK 2002 yılı genel sanayi ve işyeri sayımları).

Tablo 30. Kağıthane sanayi işyeri sayılarının yıllara göre İstanbul içerisindeki payı

Kağıthane	İşyeri sayısı	%	İst toplam
1980 (1-9)	887	2,4	36.225
1992	2642	5,3	49.462
2002	3924	5,8	67.723

Kaynak: TÜİK, Sanayi ve İşyeri sayımlarından derlenmiştir.

Kağıthane'deki işyerlerinin sektörel dağılımı tablolarına baktığımızda (Bkz. Tablo 31), 1992 yılında Kağıthane'deki işyerleri arasında ticaret, otel ve lokantacılık sektörü % 47,6 ile birinci, imalat sanayi ise %33,1 ile ikinci sırada yer almaktadır. Çalışan sayılarında ise imalat sektörü en yoğun istihdam yaşanan sektör olarak öne çıkmaktadır. 1992 yılında küçük ölçekli imalat sanayinde çalışanlar Kağıthane'deki işyerlerinde çalışanların %44'ünü oluşturmaktadır. 2002 yılında yapılan sayımda tüm sanayi tesisleri sayıma dahil edilmiş, buna rağmen sanayi sektörünün oranı diğer sektörlere göre düşmüştür. Ticaret sektörü % 46,4 ile yine ilk sırada yer almakta, sanayi sektörü ise 31,1 ile ikinci sırayı almaktadır. Bu dönemde hizmetler sektöründe önemli bir artış görülmektedir. 2002 yılında çalışanların dağılımına baktığımızda

sanayi sektörünün %50 ile ilk sırada yer aldığını görüyoruz. Bu durum 2000’li yılların başında dahi ilçenin en önemli sektörünün sanayi olduğunu göstermektedir.

Tablo 31. Kağıthane işyerlerinin sektörel dağılımı⁵⁵

	1992				2002			
	İşyeri sayısı	1992 işyeri %	Çalışan sayısı	Çalışan %	İşyeri sayısı	2002 işyeri %	Çalışan sayısı	Çalışan %
Madencilik	-		-		7	0,1	191	0,3
Sanayi	2497	33,1	10370	44,0	3924	31,1	30658	50,0
İnşaat	60	0,8	881	3,7	204	1,6	1009	1,6
Ticaret toplam	3593	47,6	9136	38,7	5859	46,4	21301	34,7
Hizmetler	1396	18,5	3202	13,6	2635	20,9	8171	13,3
Kağıthane toplam	7546	100	23589	100	12629	100	61330	100

Kaynak: TÜİK, Sanayi ve İşyeri sayımlarından derlenmiştir.

Kağıthane’deki sanayi işyerlerinin büyüklüklerine ilişkin bilgiye yalnızca 1995 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolen Alan Alt Bölge Nazım Plan Raporundan ulaşabildik. DİE 1990 Genel işyeri sayımlarına dayandırılan bu bilgiye göre, 1990 yılında Kağıthane’deki sanayi işyerlerinin % 94,5’i 1-9 kişi çalıştıran küçük işletmelerdir. Çalışan sayılarına baktığımızda küçük işyerlerinin % 48,2 ile ilk sıra yer aldığını, 25 kişiden fazla kişi çalıştıran işyerlerinin % 46 ile ikinci sırada yer aldığını görüyoruz (İBB, 1995: 121).

Tablo32. 1990 Kağıthane’de sanayi işyerlerinin işyeri büyüklüğüne göre dağılımı.

Kağıthane’de sanayi işyerlerinin işyeri büyüklüğüne göre dağılımı (1990)				
Büüklük	İşyeri sayısı	%	Çalışan sayısı	%
1-9	2497	94,5	7341	48,2
10-24	56	2,1	895	5,9
25+	90	3,4	7002	46,0
Toplam	2643	100,0	15238	100,0

Kaynak: İBB, 1995: 121

⁵⁵ 1992’de 1-9 kişi, 2002’de toplam çalışan sayıları verilmiştir.

Kağıthane’de sanayi işyerlerinin alt sektörlere dağılımına ilişkin yalnızca 1980 yılındaki verilere erişebildik⁵⁶. Bu bilgiye göre 1980 yılında Kağıthane’deki 1-9 kişi çalıştıran küçük sanayi işyerlerinin yarısından fazlası metal eşya imalatı alanında üretim yaparken bunu % 20,3 orman ürünleri ve mobilya izlemekte. Kimya sanayi ise % 8,6 ile üçüncü önemli sektör konumundadır. Dokuma ve giyim sektörü ise ancak 4. Sırada yer almaktadır.

Tablo 33. 1980 Kağıthane Sanayi İşyeri Dağılımı (1-9).

	İşyeri sayısı	%
Gıda, içki, tütün	26	2,9
Dokuma, giyim, deri	37	4,2
Orman ürünleri ve mobilya	180	20,3
Kağıt ü. ve basım san.	9	1,0
Kimya, petrol, kauçuk, plastik	76	8,6
Taş ve toprağa. D.	35	3,9
Metal ana san.	0	0,0
Metal eşya	517	58,3
Diğer imalat	7	0,8
Toplam	887	100

Kaynak: TÜİK, Sanayi ve İşyeri sayımlarından derlenmiştir.

TÜİK’den 1990’lı yıllarda Kağıthane’deki sanayi alt sektörlerine ilişkin bilgi edinemedik. Elimizdeki tek bilgi 1995 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Plan Raporunda yer alan DİE 1990 Genel İşyeri Sayımı verilerine göre yapılan bir değerlendirmedir. Bu değerlendirmede, sanayi alt sektörlerinin ilçelerdeki ağırlığı belirlenmiştir. Buna göre 1990 yılında Kağıthane’de sanayi sektöründe 1. sırada dokuma, 2. sırada metal eşya ve 3. sırada orman ürünleri sanayi gelmektedir (İBB, 1995: 124). 1980 yılı bilgisi ve 1990 yılı değerlendirmeleri, 1980-90 yılları arasında Kağıthane’de dokuma ve giyim sektöründe önemli bir artış yaşandığını göstermektedir. Bu dönemde Çağlayan mahallesinde yoğunlaşan mobilya sektörü ile Çağlayan, Gürsel ve Hürriyet Mahallelerinde gelişen dokuma ve giyim sektörü, konut alanı içerisinde yer alan küçük atölyelerle karakterize olmuş bir yapı sergilemektedir.

⁵⁶ 1980 yılında Kağıthane yerleşmesi Şişli İlçesine bağlanmış olduğundan Şişli ilçesinin bucak ve köylerine ilişkin verilen ayrıntılı bilginin Kağıthane’ye ait olduğu varsayıldı.

1990 ve 2000 yıllarında yapılan genel nüfus sayımlarından ilçe bazında istihdam verilerine ulaşabildik (Bkz. Tablo 34). Kağıthane’de yaşayanların istihdam edildikleri sektörler de ilçedeki sanayi yapısına ilişkin bilgi vermektedir. Bu bilgilere göre imalat sektöründe istihdam oranı 1990 yılında % 40,9, 2000 yılında ise % 36,3’dür. Bu yıllar arasında sanayi sektörünün oranı düşerken hizmetler sektörünün oranının yükseldiğini görüyoruz. Hizmetler sektöründe 1990 yılında istihdam oranı % 31 iken 2000 yılında % 36,6’dır.

Tablo 34. Kağıthane'de nüfusun sektörel dağılımı (1990, 2000)

Sektör	1990			2000			1990%			2000%		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Maden, taşocak.	13	71	84	13	61	74	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
İmalat	7841	28148	35989	10162	31582	41744	55,3	38,1	40,9	40,3	35,1	36,3
İnşaat	157	8366	8523	295	7588	7883	1,1	11,3	9,7	1,2	8,4	6,8
Ticaret	1479	14668	16147	3819	19517	23336	10,4	19,9	18,4	15,1	21,7	20,3
Hizmetler	4682	22559	27241	10931	31171	42102	33,0	30,6	31,0	43,3	34,7	36,6
Kağıthane Toplam	14172	73812	87984	25220	89919	115139	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK Genel Nüfus Sayımlarından derlenmiştir.

İstihdamın cinsiyetlere göre dağılımı bilgisi, sanayi sektörünün kadın istihdamında önemli bir yeri olduğunu göstermekte. 1990 yılında Kağıthane’de yaşayan kadınların % 55,3’ü sanayi sektöründe istihdam edilmektedir. 1990’lı yıllar Kağıthane ilçesinde dokuma ve giyim sektörünün yoğun olarak yer seçtiği ve geliştiği bir dönemdir. Kadınlar arasında sanayi sektöründe istihdam oranının bu kadar yüksek çıkmasının nedeni dokuma ve giyim sektörünün kadın emeğine dayalı bir sektör olmasıdır. Eraydın ve Erandil’in İstanbul dokuma ve giyim sanayinde kadın istihdamı ile ilgili çalışmasına göre, kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu bu sektörde daha çok göçle gelen genç kadın nüfusu çalışmaktadır. Bu çalışmaya göre giyim sanayinde kadın istihdamı % 59 gibi yüksek bir orana sahiptir. Bu sektör piyasanın değişen taleplerine hızlı cevap verebilmek için birbiriyle yakın ilişki kuran ve küçük firmaların yoğun olduğu bir taşeronluk sistemi üzerine kuruludur. Bu nedenle kentin merkezi bölgelerinde, işgücüne yakın olabilmek adına da daha çok gecekondu mahallelerinde

yer seçmektedir (Eraydın, Erendil, 1999: 262).

Gürsel Mahallesinden Mahmut Kement, tekstil sektörünün Çağlayan'da gelişmesiyle kadınların çalışma hayatına girdiğini, bundan önce kadınların çalışmasının iyi karşılanmadığını anlatmaktadır:

“Çağlayan'da 1975'den sonra tekstil sektörü gelişmeye başladı, küçük küçük atölyeler... O bölgelerde yerleşmeye başladılar. O zamana kadar kadınlar çalışmazdı, ayıp olarak görülürdü. Yadırganırdı. Tekstile paralel olarak genç kızlar, kadınlar iş hayatında yer tutmaya başladılar ve sonra ailenin vazgeçilmez, çalışması lazım elemanına dönüştüler.” (Mahmut Kement, 134).

2000'lı yıllara gelindiğinde kadın istihdamında da bir değişim yaşandığı görülür (Bkz. Tablo 34). 2000 yılında kadınların sanayi sektöründeki istihdam oranı % 40,3'e düşmüştür, hizmetler sektörü kadın istihdamında sanayi sektörü kadar önemli bir yere gelmiştir. 2000 yılındaki sektörel değişim ise hizmetler sektörünün ilçedeki ağırlığını arttırması ve hizmetler sektöründe sanayi sektörüne göre daha fazla kadının istihdam edilmeye başlaması ile ilgilidir.

3.4.4.1. Kağıthane'deki Sanayisizleşmede Öncül Sanayi Tesisleri

Yukarıdaki bölümde Kağıthane'de 1980-2000 döneminde sanayi tesislerinin arttığı, sanayi istihdamının da buna paralel biçimde arttığını gördük. Bu sanayi yoğunlaşması yaşanırken aynı dönemde ilçedeki bazı sanayi tesisleri çeşitli nedenlerle ilçeyi terk etmişlerdir. Bu mekansal hareket bir sonraki dönemde göreceğimiz sanayisizleşme sürecine ilişkin de ipuçları vermektedir.

1980-2000 arasındaki dönemde Kağıthane'den ayrılan sanayi firmaları temel olarak iki nedenle Kağıthane'yi terk etmişlerdir. Bunlardan ilki, kamu yönetimlerinin sanayi tesislerinin kent içinde bulunmasını istememeleri ve bu yönde uygulamaları ile sanayi tesislerini Kağıthane'den uzaklaştırmalarıdır. İkinci neden ise sanayi firmalarının gelişmesi ve büyümesi nedeniyle mekansal ihtiyaçlarının değişmesi,

Kağıthane'nin bu ihtiyaçları karşılayamaması ve Kağıthane'den ayrılmalarıdır. Bu süreç kentin küvez görevi gören merkez bölgelerindekine benzer bir nitelik taşımaktadır.

Yaptığımız görüşmelerde Kağıthane'den bir sonraki dönemde yani 2000'li yıllarda taşınan sanayi firmalarının 1980- 2000 yılları arasında Kağıthane dışına yeni bir tesis yaptıkları fakat Kağıthane'deki tesislerini kapatmayıp buradaki üretimlerini sürdürdüklerini görmekteyiz. Bu durum sanayi desantralizasyonu ya da sanayisizleşme sürecinin kademeli bir biçimde yaşanmakta olduğunu göstermektedir.

Kağıthane'deki sanayi tesislerinin ne kadarının yıllar içerisinde ilçeden taşındığını belgeleyebileceğimiz sayısal verilere ulaşabilmiş değiliz. Bu konuda sanayi firmaları ve yerel yöneticilerle yaptığımız görüşmeler ve Kağıthane Sözlü Tarih Projesinde yapılan sözlü tarih görüşmelerinden yararlandık. Ayrıca elde ettiğimiz hava fotoğrafları sayısal olmasa da mekansal olarak hangi bölgelerde değişim yaşandığı hakkında fikir vermektedir.

3.4.4.1.1. Haliç Projesi ve Sünnet Köprüsü Bölgesi

Kağıthane'de kamu gücüyle gerçekleşen ilk sanayi temizliği Dalan döneminde yapılan Haliç Temizleme Projesi ile yaşanmıştır. Bu proje kapsamında kalan Kağıthane Sünnet Köprüsü Bölgesi, proje uygulanmadan önce Kağıthane'nin en yoğun sanayi tesisi bölgelerinden birisidir (Bkz. Resmi 1). Haliç'le olan yakınlığı ve bölgeyi İstanbul'un merkezi bölgelerine bağlayan bağlantı yolları bölgenin sanayi tesisleri tarafından tercih edilme sebeplerindedir. Haliç Düzenleme Projesiyle bu bölgeden kaldırılan sanayi firmaları İstanbul'un çeşitli bölgelerine taşınmışlardır.

Fotoğraf 2. 1982 ve 2006 Hava Fotoğraflarında Sünnet Köprüsü Bölgesi

Kaynak: <http://sehirharitasi.ibb.gov.tr/>

Haliç Düzenleme Projesiyle sanayi tesisleri yıkılan bazı firmalar kooperatifler ya da sanayi siteleri kurarak kent dışında bir arada yer seçmişlerdir. Kağıthane Sünnet köprüsündeki firmaların bazıları da bu yönetime başvurmuşlardır. Bilgisine erişebildiğimiz İkitelli Organize Sanayi Sitesi içerisinde yer alan iki sanayi sitesi Kağıthane'den taşınan firmalar tarafından bu yöntemle kurulan sitelerdir. Bunlar, 1985 yılında kurulan Kağıthane Sanayi Sitesi ve Kağıthane Sünnet Köprüsü Sanayi Sitesi olarak adlandırılan iki sanayi sitesidir. Bu iki site İkitelli OSB henüz kurulmadan bölgeye yerleşmişler, bölgenin OSB olarak ilanı 1990'da olmuştur.

Kağıthane Sözlü Tarih projesinde yapılan görüşmelerden bu bölgedeki sanayi

tesislerinin kapatılmasına ilişkin bilgiler elde edebildik. Kağıthane yerleşmesi Şişli Belediyesine bağlıyken Kağıthane Şube Müdürü olan İsmail Sancak, Haliç Projesi kapsamında taşınan sanayi firmalarının kooperatif kurarak taşınmasını şöyle anlatıyor:

“Şimdi bakın mesela aynı iş kolunda olanlara kooperatifler kurdurmak suretiyle şeyler yaptılar mesela siteler doğdu. Mermerciler sitesi var Büyükçekmece’de [günümüzde Beylikdüzü Belediyesi sınırlarında yer almakta]. Mermerciler Kooperatifi. ... mermercileri oraya götürdüler. Boyacılar başka yerlere taşındı. Yani insanlara kooperatifler kurduruldu mağdur edilmedi yer gösterildi. Yoksa mümkün değil o iş öyle 5000 tane iş yerinin boşaltılması.” (İsmail Sancak, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Talatpaşa Mahallesinden Eyüp Doğan da Dalan’ın 1985-87 yıllarında Kağıthane’deki bazı fabrikaları yıktığını anlatmakta. Bu fabrikaların kaldırılması ve yerine yeşil alan yapılması bir yandan mahallede olumlu bir gelişme olarak anlatılırken bir yandan da bu işyerlerinde çalışanların bir kısmının işyerleri ile birlikte taşındığını belirtilmektedir:

“1980’e kadar bu fabrikalar böyle devam etti. 80’den sonra, ihtilaldan sonra o zamanki Belediye Başkanı Bedrettin Dalan vardı. Bu fabrikaları yıkmaya başladılar. ... Dalan, bizim mahallede, tabi Balat’ta felan yıkım başlamıştı ama bizim mahalledeki fabrikaların tek kalması Büyükşehir Belediyesi’nin sayesinde. ... Yeşil alan oldu. Bu yeşil alanın oluşması mahallede çok farklı değişimler yarattı. ... Fabrikalar gidince insanların bir kısmı da göç etti tekrar. Onları da göz önünde bulundurmamak lazım. Çünkü fabrika İstanbul dışına gidince, buradan gidip gelmek zor olmaya başlayınca bir kısım komşularımız da fabrikaların gittiği yerlere gitti. ... 1987-85 arası, 12 Eylül’den sonra fabrikalar kalktı ondan sonra yeşil alan oluştu.” (Eyüp Doğan, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

3.4.4.1.2. Kamu Zoruyla Taşınan Bir Fabrika: Demirdöküm

Haliç Düzenleme Projesinin önemli uygulamalarından birisi de Alibeyköy’ün Haliç’le birleştiği bölgede yer alan Demirdöküm fabrikasının taşınmasıdır.⁵⁷ Demirdöküm Silahtarağa fabrikası 1958 yılında kurulmuştur. 1984 yılında İstanbul Belediyesi

⁵⁷ Demirdöküm Fabrikası Kağıthane İlçesi sınırları içerisinde yer alması da, ekonomik, sosyal ve mekansal olarak Kağıthane ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle Kağıthane sanayi havzası içerisinde değerlendirilmiş ve Demirdöküm fabrikası da tez kapsamına alınmıştır.

Haliç'in temizlenmesi çalışmaları kapsamında Silahtarağa fabrikasının kapatılmasını istemiş, fabrika 1988 yılında Bursa İnegöl OSB'de kurulan yeni tesislerine taşınmış ve Silahtarağa tesisleri tamamen kapatılmıştır. Silahtarağa tesisinin kapanması, Belediye Başkanı Bedrettin Dalan ile şirket arasında gerilimli bir müzakere süreci sonucunda gerçekleşebilmiştir. Bedrettin Dalan, Haliç Projesi kapsamında Silahtarağa Demirdöküm fabrikasının yıkımıyla ilgili Koç Grubunun tepkili olduğunu, fabrikanın yıkılmaması için üst düzey yöneticilerin kendisine ricaya geldiklerini, istimlak konusunda anlaşmazlıkların olduğunu anlatmaktadır. Yapılan çeşitli görüşmelerin ardından anlaşma sağlanarak fabrikaya taşınması için belli bir süre verilmiş, fabrika taşındıktan sonra ise fabrika binası yıkılarak yerine yeşil alan ve Belediye Hizmet Alanı yapılmıştır (Demirdöküm'de 50 Yıl, 2004: 133).

Haliç Projesinin uygulaması sırasında yasal olarak kurulmuş olan fabrikalar için anlaşma usulü ve hukuki yollar kullanılırken, yasa dışı kurulmuş olan tesisler zor yoluyla kaldırılmıştır. Bu dönemde Şişli Belediyesi Kağıthane Şube Müdürü olan İsmail Sancak, Haliç projesinin uygulamasında Merkezi yönetimin desteğinin önemini vurgulamaktadır.

“Mesela Haliç'in temizliğine ilk defa biz başladık. Bedrettin Dalan zamanında ben o zaman Kağıthane'de şube müdürüydüm. O belediyeden, belediyenin olduğu yer dahil olmak üzere Haliç'e kadar hatta bir taraftan Alibeyköy bir taraftan Ayazdağ'a kadar o dereboyu işgal altındaydı. Fabrikalar; işte ne bileyim mermer fabrikaları, demir çekmek fabrikaların her türlü fabrikalarla burası işgal edilmişti. Onların kaldırılmasını biz yaptık. Yani Haliç projesi, ... Şimdi o dönemde tabii çok zor bir dönem geçti. Sürekli o insanlarla kavga halindeydik. Kimse ne fabrikasını bırakıp gitmek istemiyordu. Ne mermer atölyesini bırakmak istiyordu. ... gayri yasal yerleşenler oldu onları kaldırmak kolay oldu. Tapusu yok hiçbir şeyi yok ruhsatı yok gelmiş yerleşmiş. Onları kaldırmak kolay oldu. ... Yani kapatıldı. Suyu kesildi elektriği kesildi yani çalışamaz hale getirildi. Önce tebligatlar yapıldı. Tabii yasal olarak çıkmaları gerektiği. ... Bu hadiselerin oluşumunda başta Kenan Evren Cumhurbaşkanı olmak üzere Özal'ın bunlar tam bir saç ayağı şeklinde üçü bu konuda hemfikir oldular. Yani Dalan, Özal ve Kenan Evren üçü de birbirine destek vermek suretiyle kaldırdılar yoksa kaldıramazlar. Mesela bir tanesi Vehbi Koç'un Demirdöküm fabrikası vardı... Hiç kimse o dönemde oranın kalkabileceğini aklından bile geçiremezdi.” (İsmail Sancak, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

3.4.4.1.3. Küvezden Çıkan Firmalar: Çuhadaroğlu

Sünnet köprüsü bölgesi gibi bölgesel bir ağırlığı olmasa da bazı firmaların farklı nedenlerle Kağıthane'den taşındığını görüyoruz. Çuhadaroğlu Alüminyum Fabrikası sanayi tesislerinin büyümesi, teknolojik ve mekansal ihtiyaçlarının değişmesi nedeniyle yaşanan bir taşınma örneğidir.

Çuhadaroğlu şirketinin kuruluş tarihi 1954'dür. 1960'lı yılların başında Kağıthane Hürriyet Mahallesiindeki fabrikasını kurarak inşaat sektörüne yönelik alüminyum doğrama üretimi yapmaya başlamıştır. 1980'e kadar buradaki üretimine devam etmiş, 1980 yılında Haramidere'de daha büyük bir fabrikaya taşınmış, Hürriyet Mahallesiindeki yerini ise satış mağazası olarak kullanmaya devam etmiştir. Çuhadaroğlu firması ile ilgili bilgiye firmanın eski ortaklarından Ali Natık Buda ile Kağıthane Sözlü Tarih Projesinde yapılan görüşmeden ulaştık. 1970'li yıllarda Çuhadaroğlu'nun Kağıthane'deki fabrikasında yaklaşık 80 işçi çalıştırmaktadır. 1980'li yıllarda sektörün en önemli firmalarından birisi haline gelen Çuhadaroğlu, Kağıthane'deki tesisini kapatarak Haramidere'de kurduğu yeni tesisine taşınmıştır. Taşınma nedeni firmanın büyümesi ve yeni mekansal ihtiyaçlardır. Çuhadaroğlu'nun büyümesinde gelişen inşaat sektörü yanı sıra, yurtdışı bağlantılı üretim yapılması da etkili olmuştur. Bu dönemde firmanın çalıştırdığı kişi sayısı 200- 400 kişiye yükselmiş, Haramidere'deki fabrika, 70.000 metrekare alanda entegre bir tesis haline gelmiştir. Ali Natık Buda bu dönemi şöyle anlatıyor:

“Oradan Haramidere'ye taşındı fabrika. Burası mağaza ve büro olarak kaldı. 200, 400'lere çıkmaya başladı. Suudi Arabistan'da işler alındı. Mütteahhitlerimiz yurtdışına açıldılar. Yapılaşma arttı. İnşaat sektörü daha bir ivme kazandı. Büyümeye başladı. Ona bağlı yan sanayilerin de işleri iyi gitti. Böyle bir süreç yaşadık.” (Ali Natık Buda, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Firmanın büyümesinde bir başka etken ise 1970'li yıllarda kurulan Seydişehir Alüminyum Fabrikası olmuştur. Ülkedeki hammadde üretiminin artması ve ucuzlaşmasının Çuhadaroğlu'nun gelişmesinde önemli bir yeri vardır:

“Hammaddemiz... Biz alüminyum profil kullanırız. Geçmiş dönemde profil çeken, Türkiye’de üç dört tane firma vardı. Bunlardan bir tanesi İzmit’te, Finlandiyalıların sahip olduğu Türk Kablo Firması. Oradan temin ediyorduk hammaddeyi. Çok geçmişte profil İsrail’den gelirmiş Türkiye’ye. Sonra 1970’li yıllarda Türkiye’de Alüminyum Fabrikası kurdu devlet Seydişehir’de. Orada ana hammadde üretildi. Oradan profil çekiliyor. Bizde profil alıp, kapı pencere doğrama yapıyoruz.” (Ali Natık Buda, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Görüldüğü gibi Çuhadaroğlu Kağıthane’de kurulduğunda orta büyüklükte bir firma iken, inşaat sektörünün gelişmesin ve hammaddeye erişimin kolaylaşmasının sonucu giderek büyümüş, Kağıthane’deki tesisi yetersiz kaldığı için İstanbul kentinin çeperindeki sanayi bölgelerinden birinde entegre bir tesis kurarak üretimine devam etmiştir. Firma, 2000’li yıllarda İSO ilk 1000 firma listesinde yer almaktadır.

3.4.4.1.4. Mobilya Sektöründe Büyüyen ve Kağıthane İçinde Yer Değiştiren Atölyeler Örneği: Atak Mobilya

Kağıthane’nin kuluçka görevi görmesine bir diğer örnek ise kurulduğunda küçük bir atölye olan, bugün ise orta ölçekli bir fabrikaya dönüşmüş olan Atak Mobilya’dır. Atak Mobilya 1989 yılında Çağlayan mahallesinde kurulmuştur. Mobilya sektörü açısından Çağlayan Mahallesi önemli bir bölgedir. 1980’li yıllarda konut alanları içerisinde gelişmeye başlayan atölyeler, konut alanlarında rahatsızlık yaratmaya başlamış, atölyelerin bir kısmı 1990’lı yıllarda MODOKO Mobilyacılar Sitesi ve MASKO Sitesine taşınmışlar, bir kısmı ise Kağıthane’de üretim yapmaya devam etmiştir.⁵⁸

Atak Mobilya kuruluş ve gelişme dönemlerini Çağlayan’da geçirmiş, 2009 yılında ise Cendere Vadisine taşınarak atölyeden fabrika üretimine geçmiş, Kağıthane’nin küvez/kuluçka özelliğini ortaya koyan önemli bir örnektir. Bu firmaya ilişkin bilgiler, Kağıthane Sözlü Tarih Projesinde Atak Mobilya’nın ortaklarından olan Hayrettin

⁵⁸ MODOKO 1969 yılında Dudullu’da kurulmuştur. MASKO ise 1984 yılında İkitelli’de kurulmuştur. MODOKO ile ilgili yapılan bir araştırmada site ve çevresinde yer seçen mobilya imalatçılarının ağırlıklı olarak 1990 ve 2000’li yıllarda bölgeye yerleştiği ve Dolapdere, Levent ve Kağıthane’den taşınmış oldukları belirtilmektedir (Müderrişoğlu, Gezici Korten, 2015: 113).

Depe ile yapılan görüşmeye dayanmaktadır. Hayrettin Depe, mobilya sektöründe çalışmaya mobilya sektörünün geliştiği bir bölge olan ve kendisinin de oturduğu Çağlayan'da, çırak olarak başlamıştır. 1989 yılında iki ortağı ile birlikte Çağlayan'da bir atölye kurmuşlardır. Çalıştırdıkları atölyelerin sayısı 1990'lı yıllarda artarak 13'e yükselmiştir:

“Askerden sonra ortaklarımla beraber iş kurduk. Çağlayan mobilya piyasasında ilk defa üç ortak bir atölye kurmuştuk. Kağıthane Belediyesinin en iyi mükelleflerindendik. Çok iyi iş aldık, yaptık biz. 13 tane atölyemiz vardı Çağlayan'da. Bunların bazıları kendi mülkümüzdü, bazıları kiralıktı. ... Yani ben Çağlayan Tepe Sokakta 85 kişilik bir kadroyla çalışıyordum.” (Hayrettin Depe, KSTP, 2014: 116).

1990'lı yıllarda orta ölçekli bir fabrikanın istihdam edeceği kadar kişiyi birbirine bağlı çalışan 13 atölyede istihdam eden Atak Mobilya 2009 yılında Çağlayan'dan Cendere Vadisi'ne büyük bir tesise taşınmıştır. Firmanın taşınma nedenlerinden birisi konut alanları içinde üretim yapmanın getirdiği sorunlardır:

“... ve ben gitmek zorunda kaldım çünkü arkamdaki komşu, üstümdeki komşu rahatsız ve şikayetçi benden. ... 2008 e kadar Tepe Sokaktaydık. Çok meşhurduk. Bizim sokakta, cilahanemiz de, atölyemiz de karıştı. ... Müşterilerimiz çok rahatsız değildiler ama yeter artık kendinize bir yer ayarlayın dediler. Belediye zaten çok memnun değildi. Taahhütlü iş alıyorduk, bitmesi lazım. Yani her akşam çalışmamız lazım. Akşam saat 9'da biz polis nezaretinde atölyeden çıkardık. Polis kapıda beklerdi ve kapatın o makinelerdi derdi. Çıkın dışarı derdi, biz de çıkardık. Kapıyı kitlerdik ve bize gidin derdi. Şu saate kadar çalışmayın.” (Hayrettin Depe, KSTP, 2014: 116).

Çağlayan'da üretim yapan mobilyacıların azalmakta olduğunu anlatan Hayrettin Depe, mobilyacıların bir arada yer alacağı bir sanayi bölgesine ihtiyaç olduğunu belirtiyor. MODOKO ve MASKO sitelerinin kendi ihtiyaçlarını karşılamadığını belirtirken, dekorasyonda özelleşmiş olduklarını ve kentin merkezine, konut bölgelerine yakın olma ihtiyacını duyduklarını anlatmakta. Çağlayan'dan MODOKO ya da MASKO'ya giden mobilyacıların iş alanlarını değiştirdiklerinden, mağazacılığa döndüklerinden ya da üretimlerini mağazacılıkla birlikte yürüttüklerinden bahsederken kendi seçimlerinin mobilyacılıkta kalmak olduğunu belirtmekte:

“Bu işi basamak olarak kullananlar da oldu. Marangozun kendi içindeki hedefi imalatçılıktan mağazacılığa geçmek. Becerenler oldu bunu. Hem imalatını yapıp hem ticaretini yapanlar oldu. MASKO’ya, MODOKO’ya gidenler oldu. Biz bunu bir sefer denedik. Mağaza açtık ama bizim içimizde fazla imalatçılık ruhu var herhalde, beceremedik biz bunu ve kapattık.” (Hayrettin Depe, KSTP, 2014: 116).

Dekorasyon işi yapan firmanın müşterisiyle doğrudan ilişki kurması önem kazanıyor. Bu nedenle kent merkezinde olmasa bile kent merkezine yakın bir bölgede yer seçimi yapma ihtiyacı duyduklarından bahsediyor: *“Biz dekorasyoncuyuz. Ev sahibi, mağaza sahibi mimara projesini çizdiriyor, bize geliyor. Biz de uygulamasını yapıyoruz”* (Hayrettin Depe, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SANAYİ HAVZASINDAN HİZMET SEKTÖRÜNE DÖNÜŞÜM

2000'li yıllar Kağıthane'de yeni bir dönüşüm sürecinin yaşandığı yıllardır. İlçenin nüfus artış hızı yavaşlamış, ilçeye gelen göç düşmüştür. İlçede yapılaşmamış alanlar azalmış, yeni konut gelişimi 1980'lerin ortalarından itibaren ve 1990'larda gecekondudan çok katlı yapılara dönüşmüştür. Konut alanları 2000'li yıllarda ülkede etkili olan kentsel dönüşüm süreciyle bir kez daha yenilenme sürecine girmiştir.

1980'lerden itibaren sanayi tesislerinin kent merkezinden taşınması politikaları 2000'li yıllarda etkili olmaya başlamış, 2000'li yılların sonlarında büyük sanayi tesisleri bölgeyi terk etmeye başlamışlardır. Bu harekette kentin üst ölçek planlarının yapılması ve bölgede yükselen toprak rantı etkili olmuştur. Büyük ölçekli üretim yapan sanayi firmaları terk ettikleri arazilerini yüksek nitelikli ofis kompleksleri yapılmak üzere gayrimenkul projelerinde değerlendirmişlerdir. Küçük ölçekli atölyeler ise bu dönüşümden olumsuz etkilenmişlerdir. Bölgedeki rantın artması emlak fiyatlarını da yükseltmiş bu durum üretim maliyetlerine yansımıştır.

Taşınan büyük sanayi firmalarında çalışan işçiler genel olarak fabrikaların yeni taşındığı bölgelere taşınmışlardır. Bu süreçten kadın işçiler olumsuz etkilenmişler, aileleriyle birlikte taşınma olanakları olmadığından işten ayrılmak zorunda kalmışlardır.

Bu süreçte sendikalar sanayi tesislerinin taşınması konusunda, işçilerin işten atılmasını önlemek ve taşınma sürecinde hak kayıpları yaşamamalarını sağlamak dışında, sürece ilişkin bir politika geliştirmemişler, süreci destekler bir konumda yer almışlardır.

1970'li yıllarda fabrika, gecekondular, kahvehane arasında kurulan ve işçi örgütlenmesinde önemli bir fonksiyonu olan mekansal ilişki sanayi tesislerinin taşınmasıyla ortadan kalkmıştır. Bunun yanı sıra mahallelerdeki mekansal ve sosyal

yapı da yeni inşaat projelerinin etkisiyle değişmeye başlamıştır.

Bu dönemde mekan üzerinden kurulan koalisyonların yapısında da değişim yaşanmıştır. Geçmişe oranlar kurumsallaşan ilişki ağlarında yerel yönetimler rant yaratıcı bir role sahip olmuşlardır. Yönetişim ve katılımcılık söylemleri bu koalisyonların meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Sanayi sermayesi ve büyük mülk sahiplerinin sanayi tesislerinin taşınması ve rant yaratılması sürecinde bölgedeki projelerin geliştirilmesinde aldıkları etkin rolde bu katılım modelinin payı görülmektedir.

4.1. İstanbul'da Göçün Değişen Yönü ve Kağıthane'de Nüfus

2000'li yıllarda İstanbul'da ve Kağıthane'de nüfus artış hızında bir yavaşlama görülmektedir. İstanbul nüfus artış hızı 2010-2015 arasında % 1,20'ye ve Kağıthane nüfus artış hızı ise % 0,54'e düşmüştür. Bu dönemde Kağıthane İlçesindeki artış hızı, 1945-50 yılları arasındaki nüfus artış hızının bile altına düşmüştür (bkz. 2. bölüm Tablo6). Bu durum 1980'li yıllardan itibaren ilçenin nüfus yapısının durağanlaşmasından kaynaklanmaktadır. İstanbul'da nüfus artışında hala en önemli etken göçtür. Fakat bu dönemde önceki dönemlerden farklı olarak İstanbul'dan diğer illere göç de artmıştır. İstanbul'un aldığı ve verdiği göç sayılarına baktığımızda (bkz. Tablo 35) 2008, 2010 ve 2015 yılları arasında İstanbul'un aldığı göçün yanı sıra verdiği göçün de arttığını görmekteyiz. 2015 yılında TÜİK adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre İstanbul nüfusu 14.657.434, Kağıthane İlçesinin nüfusu ise 437.942 kişidir.

Tablo 35. İstanbul'un Aldığı, Verdiği, Net Göç

Bölgelere Göre İstanbul'un Aldığı, Verdiği, Net Göç Sayıları									
	Aldığı Göç			Verdiği Göç			Net göç		
	2008	2010	2015	2008	2010	2015	2008	2010	2015
Akdeniz-TR6	29242	35343	37659	27853	26965	30132	1389	8378	7527
Batı Anadolu-TR5	21043	26765	25576	18354	20589	24846	2689	6176	730
Batı Karadeniz-TR8	59395	71734	62916	59594	49510	58604	-199	22224	4312
Batı Marmara-TR2	20120	29784	39849	34532	34497	51772	-14412	-4713	-11923
Doğu Karadeniz-TR9	38594	52442	46614	43314	38940	39768	-4720	13502	6846
Doğu Marmara-TR4	33198	48458	49021	46895	46874	69696	-13697	1584	-20675
Ege-TR3	25951	33723	38727	24006	25464	38513	1945	8259	214
Güneydoğu Anadolu-TRC	50701	45402	49982	33098	33073	31775	17603	12329	18207
Kuzeydoğu Anadolu-TRA	33005	30047	36945	18408	17794	17673	14597	12253	19272
Orta Anadolu-TR7	26588	30065	25339	18370	20095	17362	8218	9970	7977
Ortadoğu Anadolu-TRB	37031	35752	40779	23769	23131	22723	13262	12621	18056
İstanbul Toplam	374868	439515	453407	348193	336932	402864	26675	102583	50543

Kaynak: TÜİK adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerinden derlenmiştir.

İstanbul'un bölgelere göre göç bilgisine baktığımızda, bütün bölgelerden göç alıp verdiği, fakat Batı Marmara Bölgesine verdiği göçün 2008 yılından itibaren bu bölgeden aldığından daha yüksek olduğu görülmektedir. Doğu Marmara Bölgesine ise 2010 yılında pozitif bir değer olsa da genel itibariyle 2008 ve 2015 yıllarında aldığından daha fazla göç vermiştir. Bu verileri değerlendirdiğimizde, Batı ve Doğu Marmara'nın İstanbul nüfusu için çekim gücünün 2000'li yıllarda artmakta olduğunu görüyoruz. Bu artışın nedenlerinden birisi bu bölgelerdeki sanayi yoğunluğunun artışı ve İstanbul'dan bu bölgelere sanayi göçüdür.

İstanbul her ne kadar hala Türkiye'deki en büyük sanayi kenti olsa da, kentte yer alan sanayi tesislerinin diğer illere taşınması, İstanbul'dan bu illere önemli bir nüfusun da kaymakta olduğunu düşündürmektedir. Doğu Marmara Göç Hareketleri Raporuna (2013) göre İstanbul çekim merkezi niteliğini korumakla birlikte önemli bir oranda göç vermektedir. Marmara Bölgesinde, İstanbul dışındaki tüm alt bölgelerin en çok göç aldığı kent İstanbul'dur. Göç hareketi karşılıklı yaşanmakta, İstanbul'a bu kentlerden göç gelirken, aynı zamanda İstanbul bu kentlere göç vermektedir. 2011-2012 yılları için Doğu Marmara bölgesi en çok İstanbul ilinden göç almıştır (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, 2013: 24). Trakya Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan göç raporunda ise; Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinin aldığı göçün en büyük

payının İstanbul'dan gelen göçe ait olduğu belirtilmektedir (Trakya Kalkınma Ajansı Özel İhtisas Komisyonu Raporu).

Tablo 36. İllerin İstanbul'dan aldığı göç sayıları (2011-2012).

	Toplam aldığı göç	İstanbul'dan aldığı göç	%
Edirne	14813	5390	36,4
Kırklareli	12548	4652	37,1
Tekirdağ	42155	16146	38,3

Kaynak: Trakya Kalkınma Ajansı Özel İhtisas Komisyonu Raporu

Bursa Eskişehir Bilecik 2010-2013 bölge planı raporunda ise, Bursa ve Bilecik'in aldığı göç oranlarında ilk sırada İstanbul yer almaktadır. Bursa'da İstanbul'un oranı %13,60 ile bölgedeki diğer illerden oldukça yüksektir (Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı, 2011).

4.2. Konutta kentsel dönüşüm ve gayrimenkulleşme

2000'li yıllardan itibaren Kağıthane'de konut sektöründe yeni bir değişim dönemi yaşanmaya başlamıştır. 1980-2000 yılları arasında gecekondulardan apartmanlara dönüşmüş olan bölgede, apartmanların yıkılıp müteahhitlik firmaları eliyle yeniden yapılması yanı sıra gayrimenkul şirketlerinin geliştirdiği projeler de yeni konut dokusunu oluşturan elemanlardandır. Bu bölümde bu yeni konut yapısının nedenleri ve dönüşüm dinamikleri ele alınmaktadır.

Bu dönüşüm biçimi bölgenin rantının yükselmesiyle ilgilidir. 2000'li yıllarda tüm Türkiye'de yaşanan inşaat sektörü odaklı büyüme modeli İstanbul'da hızlı bir yıkıp yeniden yapma dönemine neden olmuştur. Kağıthane çevresinde ise gayrimenkul sektörüne ilişkin sinyaller 1990'lı yılların sonunda Büyükdere Caddesi aksındaki sanayiden hizmet fonksiyonuna dönüşüm girişimlerinde görülmüştür. 2000'li yıllarda bu aks son derece hızlı bir dönüşüme girmiş, 2010 yılına yaklaşırken aks üzerinde yaratılan rant Kağıthane merkeze doğru etki etmeye başlamıştır. Bu mekansal etkinin yanı sıra merkezi yönetim tarafından yapılan çok sayıda yasal düzenleme bölgedeki inşaat projelerinin artış nedenlerindedir. Bunun yanı sıra İstanbul'un yeni çevre düzeni planı çalışmalarının da bu artışta payı vardır. Bu çerçevede Kağıthane'ye

biçilen hizmet merkezi rolü ve sanayi tesislerinin kent dışına çıkartılması politikaları konut sektöründeki rant artışı ve dönüşüm hızını etkilemiştir.

David Harvey'in Engels'ten alıntılıdığı şu bölüm bu dönemdeki dönüşümü net bir biçimde açıklamaktadır:

“Büyük modern kentlerin büyümesi belirli bölgelerde, özellikle merkezi konumda olan bölgelerde toprağa yapay ve devasa ölçekli bir değer artışı getirir; bu alanlarda var olan binalar bu değeri yükseltmek bir yana düşürürler, çünkü bunlar artık değişmiş olan koşullara uygun değildir. Bunlar yıkılır, yerlerine yenileri dikilir. Bu, her şeyden çok merkezi konumda olan ve kiraları, insanlar buralarda ne kadar üst üste yaşıyor olurlarsa olsunlar, belirli bir azami düzeyin üzerine asla çıkamayan, çıksa da çok yavaş çıkan işçi konutları için geçerlidir. Bunlar yıkılır ve yerlerine mağazalar, depolar, kamu binaları yapılır.” (Engels'en aktaran, Harvey, 2010: 185).

4.2.1. İnşaat Sektörünü Destekleyen Yasal Çerçeve

Türkiye'de özellikle 2000'li yıllardan sonra kentsel dönüşüm uygulamalarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen bir sayıda yasa çıkartılmıştır. Bu düzenlemelerin başlıcaları: 5393 sayılı Belediye Kanununun 73. maddesinde yapılan değişiklikler; TOKİ'nin yetkilerini genişleten 2985 Toplu Konut Kanununda ve ilgili diğer kanunlarda yapılan değişiklikler; 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanundur.

4.2.1.1. 5393 Sayılı Belediye Kanunundaki Değişiklikler

2005 yılında 5393 Sayılı Belediye Kanununda değişiklik yapılması ile belediyelere kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ilan etme ve kentsel dönüşüm projelerini uygulama yetkisi verilmiştir. Kanunun 73. maddesiyle verilen bu yetki, 2010 yılında çıkarılan 5998 sayılı yasa ile yeniden düzenlenmiş, kentsel dönüşüm yapılabilecek yerlerin kapsamı genişletilmiştir. Kanunun 73. Maddesinde 2005 yılında yapılan değişiklik şu şekildedir:

“Belediye, kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihî ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir.”

2010 yılında ise maddeye sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları dahil edilerek, belediyelere her türlü kentsel fonksiyonu kentsel dönüşüm uygulamaları ile hayata geçirebilme yetkisi verilmiştir. Ayrıca, yine aynı maddede yapılan başka bir değişiklik ile kentsel dönüşüm ilan edilebilecek alanların kapsamı değiştirilmiştir. Buna göre; *Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilan edilecek alanın; üzerinde yapı olan veya olmayan imarlı veya imarsız alanlar olması*” şeklindeki düzenleme ile belediye sınırı içerisine giren her tür alanın kentsel dönüşüm projelerine konu olabilmesi sağlanmıştır. Yine 73. maddede yapılan bir başka değişiklik ise, Büyükşehir Belediye ve mücavir alan sınırları içinde kentsel dönüşüm ve gelişim projesi alanı ilan etme yetkisi Büyükşehir Belediyelerine vermiştir.

4.2.1.2. TOKİ Yetkilerini Düzenleyen Yasalar

TOKİ ülke çapında inşaat sektörünün desteklenmesi ve piyasanın hareketli tutulmasında önemli bir aktör olmuştur. Konumuz için TOKİ'nin önemi inşaat piyasasını büyümesindeki rolü ve kentte yaratılan yüksek rantların kamu adına en önemli temsilcisi olmasıdır.

2000'li yıllarda çıkarılan yasalarla TOKİ en güçlü kurumlardan biri haline getirilmiştir. TOKİ'nin kuruluşu 1984 yılında çıkan 2985 sayılı Toplu Konut Yasası ile olmuştur. Yasada TOKİ'nin kuruluş amacı *“hızla artan konut talebinin planlı bir şekilde karşılanması ve konut üretim sektörünün teşvik edilerek ekonominin canlandırılması”* şeklinde açıklanmaktadır. TOKİ'nin görev ve yetkilerini belirleyen başlıca yasal değişikliklerden birisi 2004 yılında çıkarılan Arsa Ofisi Kanununu

değiştiren 5273 sayılı⁵⁹ kanundur. Bu kanuna göre Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün kaldırılması ve arsalarının bedelsiz olarak TOKİ'ye devredilmesi söz konusudur. 2004 yılında çıkarılan 5162 sayılı kanun⁶⁰ ise Toplu Konut Kanununun 4. maddesinde değişiklik yaparak, gecekondü dönüşüm projelerinde TOKİ'ye plan yapma yetkisi verilmiştir. 2005 yılında çıkarılan 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun ile sit alanları içerisinde kalan bölgelerin yenileme alanı ilan edilmesi yoluyla ve yenileme projeleri uygulanarak bu bölgelerin yenilenmesi amaçlanmaktadır. Bu bölgelerde TOKİ ile belediyelerin ortak proje üretmeleri öngörülmüştür. 2007 yılında çıkarılan 5069 sayılı yasa ile ise; 775 sayılı Gecekondü Kanununda değişiklik yapılarak, Bayındırlık ve İskan Bakanlığının gecekondü alanlarındaki tüm yetkileri TOKİ'ye devredilmiştir. Tüm bu yasal değişiklikler Türkiye'nin tamamında TOKİ projeleri yapılmasını ve kent ekonomilerinin canlandırılmasını amaçlamaktadır. Kağıthane'de TOKİ'nin uygulamaları az sayıda olmasına rağmen İstanbul inşaat piyasasını canlandırması nedeniyle dolaylı etkisi vardır.

4.2.1.3. Afet Yasası ve etkileri

2012 yılında çıkartılan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, yeni bir kentsel dönüşüm yasanı niteliğinde, inşaat sektörünün canlılığının devam etmesini ve desteklenmesini amaçlayan bir kanundur. Kanunun kentlerin afet riskine karşı hazırlıklı hale getirilmesi için çıkarıldığı söylene de yasanın içerisinde afet ve kentsel risklere ilişkin hiçbir tanımın yapılmamış olması amacının afet risklerini azaltmak olmadığını düşündürmektedir. Yasanın ana gerekçesi afetler sonrası devletin beklenmedik büyüklükte bir mali külfetle

⁵⁹ Arsa Ofisi Kanunu ve Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılması ile Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün Kaldırılması Hakkında Kanun (Resmi Gazete, 15.12.2004, sayı: 25671).

⁶⁰ Toplu Konut Kanununda ve Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerin Toplu Konut İdaresi Başkanlığına Ait Bölümünde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (12.05.2004 tarih, 25460 sayılı RG.)

karşılaşması olarak sunulmuştur. Bunun yanı sıra Meclis Genel Kurulu görüşmelerinde yasanın ekonominin canlanmasına katkı sağlayacağı savunulmuştur (24. Dönem 2. Yasama Yılı 78. Bileşim, www.tbmm.gov.tr.).

Yasanın uygulanması kapsamında riskli yapı ve riskli alan olarak belirlenen bölgelerde yapı stokunun hızla yenilenmesini sağlayacak mekanizmalar geliştirilmiştir. Uygulamada yasa daha çok tek yapı ölçeğinde dönüşümlerle yürümektedir. Zira, riskli alan kapsamına alınan yerlerle ilgili kararlar detaylı bir analize dayanmadığı için yargı sürecinde iptal edilmektedir. Yasa ile birlikte kamu kurumlarına afet riskine yönelik envanter çalışması ve risklerin giderilmesine yönelik bir planlama görevi verilmemesi dolayısıyla bu yasa kapsamında yapılacak işler piyasanın seyrine bırakılmış durumdadır. Bu durum, risk altındaki alan ya da binalardan çok rantı yüksek olan alanlardaki yapıların dönüşmesini sağlamaktadır. Yasa çerçevesinde bir yapı adası içerisindeki bir ya da bir kaç yapı riskli bina ilan edilmekte, bu sayede daha hızlı bir yıkım ve imar izni süreci yaşanmakta ve yenilenme süreci hızlandırılmaktadır.

4.2.2. Kağıthane'de Konut Sektörü Gelişimi

Kağıthane'de 1980'li yıllardan sonra apartmanlaşmaya başlayan gecekondular mahalleleri 2000'li yıllarda bir yeniden inşa sürecine girmişlerdir. Bir yandan küçük müteahhitler eliyle tek yapı ölçeğinde bir dönüşüm yaşanırken 6306 sayılı Afet Yasasının çıkması ile birlikte büyük gayrimenkul şirketleri tarafından yürütülen, bir kaç yapı parselinin bir araya getirildiği orta üst ve üst gelir grubuna yönelik konut projelerinin sayısı artmaya başlamıştır. İlerleyen bölümlerde anlatılacak olan Cendere Vadisi projesi ise bölgedeki en büyük gayrimenkul projesidir ve içerisinde 2000'e yakın konut birimi, AVM, otel ve ofis projeleri yer almaktadır.

Kağıthane'de konut amaçlı yapı ruhsatlarının yıllara göre dağılımına baktığımızda, 2005 yılından itibaren Kağıthane'de verilen yapı ruhsatlarında önemli bir yükseliş görülmektedir. 1992'de 159 olan ruhsat sayısı 2005'de 246 olmuş, 2015 yılında ise

599'a yükselmiştir. İlçede verilen ruhsatların İstanbul içerisinde verilen ruhsatlara oranı da artmıştır. 1992'de % 1,6'dan 2015'de % 3,4'e yükselmiştir. 2000 yılındaki önemli bir düşüş görülmektedir bunun nedeni, 1999 depreminden sonra yapılaşmanın durdurulmuş olmasıdır. Yapı ruhsatlarına göre daire sayıları ise çok daha fazla artmıştır. Bunun nedeni çok katlı ve çok daireli büyük konut projelerinin artmasıdır.

Tablo 37. Kağıthane yapı ruhsatlarına göre yapı sayısı ve daire sayıları

Kağıthane Yapı Ruhsatlarına Göre Yapı Sayısı ve Daire Sayıları							
		1992	1995	2000	2005	2010	2015
Yapı sayısı	Kağıthane	159	227	51	246	528	599
	%	1,6	1,8	0,6	1,2	3,9	3,4
	İstanbul	10.076	12.949	9.096	20.022	13.383	17873
Daire sayısı	Kağıthane	1.065	1.619	269	1.800	5.351	7474
	%	2,1	2,1	0,6	1,4	3,9	3,8
	İstanbul	51.883	76.974	45.086	126.246	138.728	196304

Kaynak: TÜİK yapı ruhsatları verilerinden derlenmiştir.

2015 yılında yapılan konut satışlarının ilçelere göre dağılımı, Kağıthane'de önemli bir dönüşüm yaşanmakta olduğunu göstermektedir. Birinci ve ikinci el satış oranlarına bakıldığında Kağıthane'de birinci el satışların % 69,16 ve ikinci el satışların % 30,84 olduğu görülmektedir (Tablo38). Kağıthane, İstanbul İlçeleri içerisinde birinci el konut satışlarının en yoğun olduğu 4. ilçedir. Ayrıca İstanbul'daki toplam konut satışları arasında en çok birinci el konut satışının yapıldığı 7. ilçe konumundadır (Bkz. Tablo39). İlk 6 ilçe İstanbul'un en yoğun toplu konut bölgeleri olan Esenyurt, Sancaktepe, Küçükçekmece, Tuzla, Beylikdüzü ve Başakşehir'dir. Kağıthane'de diğer ilçelerde olduğu gibi büyük alanları kapsayan büyük ve yoğun bir toplu konut inşaatı süreci yaşanmamasına rağmen hızlı bir dönüşüm geçirmekte olduğu görülmektedir.

Tablo 38. 2015 yılı İstanbul ilk ve ikinci el satışlarının ilçeler içerisindeki dağılımı

İlçe	İlk satış		İkinci el satış		Toplam
Sultanbeyli	883	80,86%	209	19,14%	1092
Arnavutköy	2942	72,82%	1098	27,18%	4040
Sancaktepe	6948	70,25%	2942	29,75%	9890
Kağıthane	4538	69,16%	2024	30,84%	6562
Tuzla	5041	67,57%	2419	32,43%	7460
Esenler	1951	65,87%	1011	34,13%	2962
Sultangazi	3450	58,25%	2473	41,75%	5923
Esenyurt	23191	57,20%	17354	42,80%	40545
Küçükçekmece	5483	57,00%	4136	43,00%	9619
Çekmeköy	2856	56,20%	2226	43,80%	5082
Başakşehir	4901	54,19%	4143	45,81%	9044
Bağcılar	2093	53,71%	1804	46,29%	3897
Kartal	4183	50,92%	4032	49,08%	8215
Sarıyer	1165	45,87%	1375	54,13%	2540
Bayrampaşa	1655	45,27%	2001	54,73%	3656
Eyüp	2156	43,79%	2767	56,21%	4923
Ümraniye	3889	43,79%	4993	56,21%	8882
Gaziosmanpaşa	2427	42,57%	3274	57,43%	5701
Beylikdüzü	5033	42,42%	6831	57,58%	11864
Ataşehir	2915	42,32%	3973	57,68%	6888
Pendik	4323	40,58%	6331	59,42%	10654
Maltepe	2777	37,23%	4683	62,77%	7460
Şişli	1616	36,46%	2816	63,54%	4432
Silivri	1368	32,81%	2802	67,19%	4170
Bahçelievler	2602	32,20%	5480	67,80%	8082
Zeytinburnu	897	31,99%	1907	68,01%	2804
Beyoğlu	704	31,15%	1556	68,85%	2260
Üsküdar	1516	30,76%	3413	69,24%	4929
Kadıköy	2241	29,58%	5334	70,42%	7575
Büyükçekmece	1801	28,98%	4413	71,02%	6214
Avcılar	1914	28,83%	4725	71,17%	6639
Bakırköy	875	25,37%	2574	74,63%	3449
Beşiktaş	600	22,21%	2101	77,79%	2701
Beykoz	103	18,39%	457	81,61%	560
Güngören	309	10,92%	2521	89,08%	2830
Fatih	457	10,34%	3961	89,66%	4418
TOPLAM	111803	46,98%	126159	53,02%	237962

Kaynak: TÜİK 2015 konut satışları verilerinden derlenmiştir.

Tablo 39. 2015 yılı ilk ve ikinci el konut satışlarında İstanbul ilçelerinin oranları

İlçe	İlk satış		İkinci el satış		Toplam	
	Satış Sayısı	Oran (%)	Satış Sayısı	Oran (%)	Satış Sayısı	Oran (%)
Esenyurt	23191	20,74%	17354	13,76%	40545	17,04%
Sancaktepe	6948	6,21%	2942	2,33%	9890	4,16%
Küçükçekmece	5483	4,90%	4136	3,28%	9619	4,04%
Tuzla	5041	4,51%	2419	1,92%	7460	3,13%
Beylikdüzü	5033	4,50%	6831	5,41%	11864	4,99%
Başakşehir	4901	4,38%	4143	3,28%	9044	3,80%
Kağıthane	4538	4,06%	2024	1,60%	6562	2,76%
Pendik	4323	3,87%	6331	5,02%	10654	4,48%
Kartal	4183	3,74%	4032	3,20%	8215	3,45%
Ümraniye	3889	3,48%	4993	3,96%	8882	3,73%
Sultangazi	3450	3,09%	2473	1,96%	5923	2,49%
Arnavutköy	2942	2,63%	1098	0,87%	4040	1,70%
Ataşehir	2915	2,61%	3973	3,15%	6888	2,89%
Çekmeköy	2856	2,55%	2226	1,76%	5082	2,14%
Maltepe	2777	2,48%	4683	3,71%	7460	3,13%
Bahçelievler	2602	2,33%	5480	4,34%	8082	3,40%
Gaziosmanpaşa	2427	2,17%	3274	2,60%	5701	2,40%
Kadıköy	2241	2,00%	5334	4,23%	7575	3,18%
Eyüp	2156	1,93%	2767	2,19%	4923	2,07%
Bağcılar	2093	1,87%	1804	1,43%	3897	1,64%
Esenler	1951	1,75%	1011	0,80%	2962	1,24%
Avcılar	1914	1,71%	4725	3,75%	6639	2,79%
Büyükçekmece	1801	1,61%	4413	3,50%	6214	2,61%
Bayrampaşa	1655	1,48%	2001	1,59%	3656	1,54%
Şişli	1616	1,45%	2816	2,23%	4432	1,86%
Üsküdar	1516	1,36%	3413	2,71%	4929	2,07%
Silivri	1368	1,22%	2802	2,22%	4170	1,75%
Sarıyer	1165	1,04%	1375	1,09%	2540	1,07%
Zeytinburnu	897	0,80%	1907	1,51%	2804	1,18%
Sultanbeyli	883	0,79%	209	0,17%	1092	0,46%
Bakırköy	875	0,78%	2574	2,04%	3449	1,45%
Beyoğlu	704	0,63%	1556	1,23%	2260	0,95%
Beşiktaş	600	0,54%	2101	1,67%	2701	1,14%
Fatih	457	0,41%	3961	3,14%	4418	1,86%
Güngören	309	0,28%	2521	2,00%	2830	1,19%
Beykoz	103	0,09%	457	0,36%	560	0,24%
TOPLAM	111803	100,00%	126159	100,00%	237962	100,00%

Kaynak: TÜİK 2015 konut satışları verilerinden derlenmiştir.

4.3. Yerel Siyasette Kurumsallaşma Dönemi

1999 yerel seçimlerini Fazilet Partisi Arif Calban'la 3. defa kazanmıştır. Bu seçimler Fazilet Partisi içerisindeki ayrılıkların ilk göstergeleri olması açısından da önemlidir. Fazilet Partisi'nin Kağıthane İlçe yöneticisi iken partiden ayrılarak bağımsız aday olan Fazlı Kılıç % 6'ya yakın oy almış, bu durum yeni bir parti yapılanmasının işaretini vermiştir. 2004 yılında ise Fazilet Partisinden ayrılanların kurduğu AKP'den Kağıthane Belediye Başkanlığına aday olan Fazlı Kılıç % 50 oy alarak Belediye Başkanı seçilmiştir. Daha sonraki iki yerel seçimde de AKP Fazlı Kılıç'ı aday göstermiş ve iki seçimde de yüksek oy oranlarını yakalamıştır. 2009 seçimlerinde AKP % 43, 2014'de ise % 50 oy almıştır (<http://www.yerelnet.org.tr/>). AKP'nin bu başarısı Türkiye'deki birçok belediyede benzer biçimde gerçekleşmiştir. 2000'li yıllardan itibaren genel ve yerel seçimlerde AKP yüksek oylarla en uzun dönem iktidarda kalan parti olmuştur.

Kağıthane'de 2000'li yıllardaki yerel siyaset kurumsallaşan bir nitelik kazanmıştır. 1980-90'ı yıllarda siyasi partiler yerel siyasette önemli bir odak olarak ortaya çıkmıştır. 2000'li yıllarda ise AKP'nin siyasette hegemonik bir güç haline gelmesinde partinin yerel örgütlenmesi önemli bir stratejik odak olmuştur (Kağıthane'de AKP'nin yerel örgütlenmesini ele alan bir araştırma için bkz. Doğan, 2016).

2000'li yılların kentsel siyasetinde en önemli konulardan birisi kent mekanındaki dönüşüm olmuştur. Bu dönüşümün büyüklüğü ve hızı ile ilgili bazı bilgiler önceki bölümlerde verilmişti. Bu bölümde bu hızlı dönüşümü sağlayan koalisyonlarda yerel yönetimlerin rolünü ele alacağız. Merkezi yönetimin siyasal perspektifinin mekana yansımaları olarak gelişen bu koalisyonlarda İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Kağıthane Belediyesi yönetimleri yerel karar vericilerdir. Yerel yönetimlerde görevli teknik personelin ve özellikle şehir plancılarının da önemli bir grup olarak belirginleştikleri görülmektedir. Karar yetkisine sahip olmasalar da mekansal kararları bir ölçüde yönlendirme olanağına sahip bir meslek grubu olmaları yan sıra oluşan koalisyon mekanizmasının işlemlerini sağlayan bir rol de üstlenmişlerdir.

Bu bölümde yerel yönetimlerin rolünü hazırlanan planlar ve projeleri ele alarak inceleyeceğiz. Bu çerçevede 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı, 1/5000 Ölçekli Kağıthane II. Revizyon Nazım İmar Planı; Sadabad Tarihi-Sit Alanı 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı ve Etkileşim Geçiş Alanı Nazım İmar Planı; Cendere Vadisi Projesi ele alınmıştır. Cendere Vadisi Projesi bölgenin dönüşümünde önemli bir etkiye sahip olması yanı sıra sermaye ve yerel yönetimlerin mekan üzerinden nasıl bir ilişki kurduğunu göstermesi açısından da önemli bir örnektir. Cendere Vadisinde yer alan çoğu sanayi firması olan mülk sahiplerinin kurduğu Kayader Derneği ile yerel yönetimlerin yürüttüğü müzakere süreci 2000'li yılların koalisyon biçimini anlatmakta olduğundan bu bölümde değerlendirilmiştir.

4.3.1. 1/100.000 İstanbul Çevre Düzeni Planı

2000'li yıllar, Türkiye çapında kentlerde yeniden bir planlama hamlesinin yaşandığı yıllardır. İstanbul için 2005 yılında yeni bir planlama süreci İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezinin (İMP) kurulmasıyla başlatılmıştır. İMP tarafından hazırlanan 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı 2009 tarihinde onaylanmıştır.

Planın hedef yılı 2023'tür. Projeksiyon hesaplamalarında mevcut eğilimler göz önüne alındığında İstanbul'un nüfusunun 2023 yılında 22-25 milyon kişi arasında olacağı tahmin edilmiş fakat bu nüfus şehrin taşıyabileceği nüfusun çok üzerinde görüldüğünden planın hedef yılı nüfusunun 15.800.000 olarak sınırlandırılmasına karar verilmiştir. ÇDP süreci ve Kağıthane'deki dönüşüm ile ilgili görüştüğümüz dönemin İMP sanayi grubu sorumlusu şehir plancısı Özdemir Sönmez, planın nüfus hedefinin sağlanabilmesi için iki strateji belirlediklerini bu iki stratejinin de sanayi sektörünün İstanbul'da varlığını azaltmak yönünde olduğunu belirtmektedir:

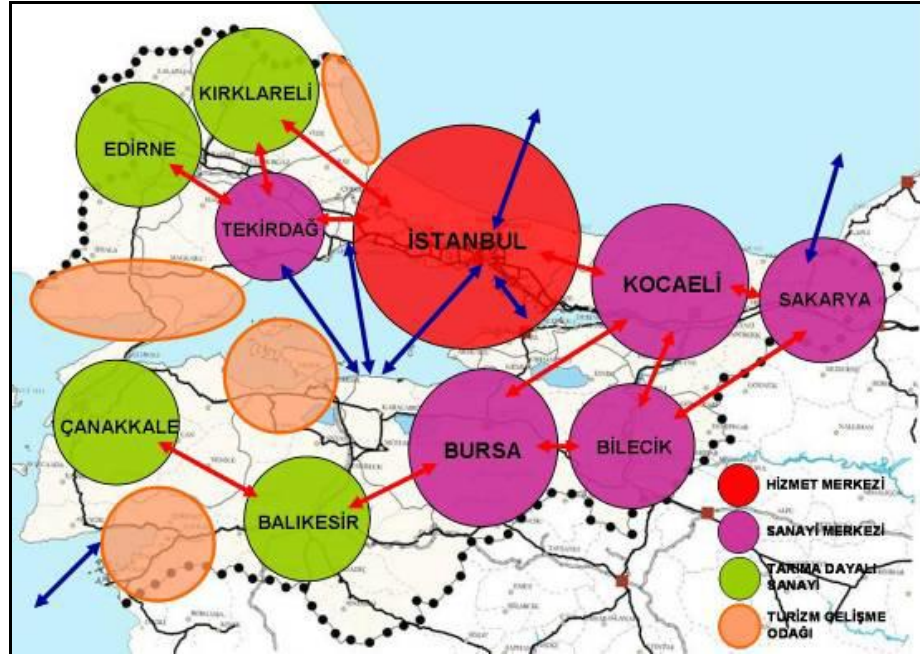
“İstanbul nüfusunun artışına neden olan en önemli noktalardan biri sanayi. Sanayi çünkü hem iş gücünü çekiyor, hem ticari aktiviteleri çekiyor. Böyle olunca, birinci stratejik kararlardan biri İstanbul'da artık sanayinin arttırılmasını önlemek. İkinci adımda da sanayinin birazcık İstanbul dışına desantralizasyonunu sağlayabilmek.”
(Özdemir Sönmez)

Planın benimsediği iktisadi yapı; bilim ve teknolojiye dayalı ticaret ve hizmet ağırlıklı bir ekonomi olarak tanımlanmaktadır (İBB, 2009b: 520). Planın amacı ise İstanbul'un küresel düzeyde güçlenmiş bir kent olmasını sağlamak şeklinde tanımlanmaktadır (İBB, 2009b: 495). Plan İstanbul'da yer alan sanayi gibi ekonomik ve sosyal yoğunluk getiren kullanımların Marmara Bölgesindeki kentlere desantralizasyonunu temel almaktadır. Bu sayede İstanbul'un hizmetler sektöründe yoğunlaşmasının sağlanacağı ve Marmara kentleri ile arasındaki eşitsiz gelişmişlik düzeyinin azalacağı düşünülmüştür. Planda bu ilke şöyle açıklanmaktadır:

“Bu doğrultuda, İstanbul'da yer seçmiş olan ve halen faaliyetlerini sürdüren, ancak çevresel ve ekonomik anlamda kente katkısı olmayan faaliyetlerin öncelikle Marmara Bölgesi olmak üzere ülke içerisinde uygun yerlere yönlendirilmesi olanakları araştırılmalıdır.” (İBB, 2009b: 501).

Aşağıdaki grafikte (Grafik 3) planın İstanbul ve çevresindeki illere yüklediği rol görülmektedir. İstanbul hizmet merkezi olurken çevresindeki Tekirdağ, Bursa, Bilecik, Kocaeli ve Sakarya illeri sanayi merkezleri olarak düşünülmüştür. Bu ilke çerçevesinde İstanbul'da istenmeyen sanayi işlevine yönelik yer seçmek isteyen sanayi kuruluşlarının Marmara Bölgesine yönlendirilmesidir (İBB, 2009b: 501).

Grafik 3. Bölge Ölçeğinde Çok Merkezli ve Dengeli Gelişim Yaklaşımı

Kaynak: İBB, 2009b: 501

Planın 2023 yılında İstanbul'da oluşmasını hedeflediği sektörel dağılıma göre, sanayi sektörünün payı 2000 yılındaki % 32'den 2023'te % 25'e düşecek, % 60 olan hizmetler sektörü oranı ise % 70'e çıkacaktır. Hizmetler sektöründeki bu artışın aynı zamanda niteliksel olarak da geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi ve uzmanlık derecesi yüksek hizmetlerin üretilmesi hedeflenmiştir (İBB, 2009b: 533).

Planda mevcut durumda kentin içerisinde yer alan sanayi tesislerinden uygun görülmeyenlerinin kent dışında, öncelikli olarak da kapasitelerini doldurmamış olan OSB'lere yönlendirilmesi kararlaştırılmıştır (İBB, 2009b: 527). Kentte geliştirilecek sanayi türlerinin ise ileri teknoloji kullanan ve katma değeri yüksek türde olması hedefi yer almıştır (İBB, 2009b: 530).

Planın ana stratejilerinden birisi *sanayi sektörünün kent genelindeki yapısını sıhhileştirerek, yapısal dönüşümünü sağlamaktır* (İBB, 2009b: 530). Planda sanayi alanlarının dönüşümüne neden olacağı düşünülen etkenler arasında mekansal yetersizlik ve uyumsuzluklar vardır. Bunun yanı sıra arazi değerlerinde yaşanacak artış nedeniyle de sanayiden farklı bir kullanıma dönüşüm yaşanacağı tespit edilmiştir. Bu yeni kullanım için uygun bir işlevin belirlenmesi planın dönüşüm hedeflerinden birisi olmuştur.

Planlarda belirlenen yeni kullanımlara ilişkin karar süreçlerinin katılımcı bir süreç olması ve kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının süreci yönlendirmesi hedeflenmiştir. Bu hedef konumuz açısından önemli bir hedefdir. İleride görüleceği gibi mekan üzerinden kurulan koalisyonların temelinde bu üç aktörlü katılımcı süreç temel dönüştürücü mekanizma olacaktır (İBB, 2009b: 530).

Planda sanayi alanlarına ilişkin üç müdahale biçimi belirlenmiştir bunlar: 1. işlevleri farklılaştırılacak olan sanayi alanları, 2. mevcut sınırları içinde sağlıklılaştırılacak alanlar, 3. kapasitesi doyurularak sağlıklılaştırılacak alanlardır (İBB, 2009b: 431). Planda, sanayi büyüklüklerine göre 50 kişiden fazla işçi çalıştıran büyük sanayi tesislerinin bulunduğu alanların öncelikli olarak işlev değiştirmesinin sağlanmasını, küçük ölçekli sanayilerin ise kent içerisinde sağlıklılaştırılmasını temel alan bir

dönüşüm biçimi benimsenmiştir. (İBB, 2009b: 432).

ÇDP sürecinde sanayicilerle yapılan toplantılardaki deneyimlerinden yola çıkarak Özdemir Sönmez taşınmak konusunda iki farklı tip sanayinin farklı eğilimleri olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi kentin dışında ve yoğun üretim yapan firmalar, ikincisi ise kentin merkezinde kalmış olan ve taşınma sürecine girmiş olan firmalardır. İkinci gruptaki firmalar birinci gruptakilere göre daha kolay taşınabilmektedirler. Bu eğilimleri Özdemir Sönmez şöyle anlatmaktadır:

“Sanayicilerin İstanbul’da gitme yönündeki bakış açıları iki tane. Birisi gerçekten faal olan, daha kentin dışında olan sanayi alanları ki bunlar için hemen gitmek kolay değil. Ciddi para. Ama bazıları da mesela Kartal gibi, bazıları da gitmeye başlamışlar ya da gitme gereği doğmuş çünkü kentin içinde kaldığından artık hareket etme kabiliyeti azalmış. Genişleme büyüme kabiliyetleri azalmış. Kenti rahatsız ettiklerini biliyorlar ve kent de onları rahatsız ediyor. Şikayetler geliyor; araçları girip çıkmakta zorlanıyor vs. ama bu bir süreç. Kentin içinde kalan yerler için başlamıştı. Bunun için onlar özellikle Kartal, Dragos vs. onlar; Cendere, bu süreçten memnun olduklarını aşağı yukarı kestirebiliyoruz, görebiliyoruz. Tabii bunlara böyle bir dönüşüm olanağı sununca bunlar bu konuda gayet de gönüllülerdi. Hızla kendi planlarını yaptırmak için katkı da verdiler; bir sürü masrafını kendileri karşıladılar. ... Ama bazı yerlerde bu tür sorunlar var. Özellikle küçük işletmecilerin ve faal olan bölgeler. Nereler mesela, Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa, Topkapı’nın arkasındaki sanayiler vs. bunlar küçük işletmeler ve de faal. Bunlar bugünden yarına hadi gidin dediğinizde gidebilecek durumda değiller. Çünkü kendilerine çok kolay yer bulabilecek durumda değiller.” (Özdemir Sönmez).

Planda, önceki planlama süreçlerinde kent merkezinde yer alan sanayi tesislerinin kent dışında, planlı bölgelere taşınma kararlarının başarısız olma nedenleri sanayi yapısının ihtiyaçlarına cevap verememekten kaynaklandığı belirtilmektedir. İstanbul’daki sanayi yapısının önemli ölçüde küçük ölçekli birimlerden oluştuğu, bu sanayi tipinin ise ucuz ve kayıt dışı istihdam ve finansman kullanan bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Kayıt dışılığın getirdiği avantajlar nedeniyle bu üretim birimlerinin taşınmaları için önceki dönemlerde hazırlanan tesisler tercih edilmemiş, kent içerisindeki bölgeler de bu nedenle terk edilmemiştir (İBB, 2009b: 630). Bu sorunun çözümü için geliştirilen araçlardan birisi de “KOBİ Birlikleri”nin kurulmasının desteklenmesidir (İBB, 2009b: 806).

İstanbul sanayi bölgelerini yukarıda belirtilen üç müdahale biçimine göre bölgelere ayıran planda, işlevi farklılaştırılacak 28 bölge belirlenmiştir. Bu bölgelerde toplam istihdam edilen kişi sayısı ise TÜİK 2002 verilerine göre 922.274 kişidir. Kağıthane, bu bölgeler arasında “merkez bölgesinde kalan işlevi farklılaştırılacak alanlar” arasında yer almaktadır (İBB, 2009b: 434). Plandaki bilgilere göre merkez bölgesinde yer alan Eminönü, Kasımpaşa, Gürsel-Hürriyet, Gültepe ve Levent Oto Sanayi Bölgelerinde yer alan ve taşınmak isteyen firmaların oranı % 35-40 arasındadır. Firmaların taşınma eğiliminin altyapısı tamamlanmış bir bölge gösterilmesi halinde % 65'e çıktığı belirtilmektedir. Başka bir deyişle içerisinde Kağıthane'nin de bulunduğu merkez bölgelerdeki sanayi tesislerinin önemli bir kısmı kentin dışına taşınma eğilimi içerisinde olduklarıdır. Bu eğilim kamu desteği olduğu durumda daha da artmaktadır. Sanayi tesislerinin önemli bir kısmının taşınmaya olumlu bakan bir eğilim içinde olmaları bu bölgelerin konut ve ticaret fonksiyonuna dönüşmesi yaklaşımının geliştirilmesini kolaylaştırmıştır.

Planda yer alan bir başka önemli bilgi de çalışma alanımız içerisinde olan Gürsel-Hürriyet, Gültepe ve Levent Oto Sanayi bölgelerinde istihdam edilenlerin büyük çoğunluğunun Kağıthane, Şişli ve Bayrampaşa ilçelerinde ikamet etmekte olduklarıdır (İBB, 2009b: 436). Dolayısıyla bu bölgelerdeki sanayi tesislerinde çalışanların iş- konut mesafesinin yakın bölgelerde olduğu tespit edilmiştir.

Planın sanayiden dönüşüm stratejilerinden birisi bu alanlardan taşınacak ve yeni kurulmak istenen sanayi tesislerinin var olan OSB'lere yönlendirilmesidir. Plana göre istihdam kapasitesine göre plan tarihinde İstanbul'daki OSB'lerin doygunluk oranı % 48'dir. Bu OSB'ler: İkitelli, Dudullu, Beylikdüzü ve Tuzla OSB'leridir. Mevcut durumda 188.480 kişi istihdam etmektedirler. Planın hedefleri gerçekleşirse bu rakam 385.700 kişiye ulaşacaktır (İBB, 2009b: 441).

Kentin merkezinde yer alan sanayi tesislerinin taşınması halinde çalışanlar için iki olasılık ortaya çıkmaktadır. Birincisi sanayi tesisinin taşındığı bölgeye yakın bir yere taşınmak, ikincisi ise merkez ve çeper arasındaki uzun ve pahalı bir seyahati göze almak. Bu iki seçenek dışında üçüncü bir seçenek ise konut alanlarına yakın yeni bir

iş bulmak olacaktır. Bu üç durum kent için birincisi merkezden çepere doğru bir nüfus hareketi, ikincisi merkezden çepere doğru bir ulaşım talebi ve üçüncüsü merkezde azalan sanayi işlerinin yerine sanayi çalışanlarına uygun iş talebi doğuracaktır. Üçüncü seçenek eski sanayi çalışanları için işsizlikle sonuçlanma riski taşımaktadır.

Planın Kağıthane'ye ilişkin temel kararları planın genel karakteriyle uyumlu bir biçimde, sanayi tesislerinin taşınması ve yerine konut, hizmetler ve eğitim, bilişim, teknoloji (EBT) kullanımının getirilmesidir. Kağıthane'nin içerisinde bulunduğu 6. bölge⁶¹ için hedeflenen sektörel değişim 2000 yılında % 36 olan sanayi sektörü istihdamının 2023 yılında % 19'a düşmesi ve % 63 olan hizmetler sektörünün % 80'e çıkmasıdır (İBB, 2009b: 567).

Planda Topkapı, Maltepe, Bayrampaşa ve Kağıthane bölgesi 'Merkezi İş Alanı ve Bütünleşme Bölgesi' olarak belirlenmiştir. Bu bölgenin merkezi iş alanı üzerindeki baskıyı azaltacağı düşünülmüştür (İBB, 2009b: 631). Bu karar Büyükdere aksında yoğunlaşan hizmetler sektörü işlevlerinin Kağıthane'ye doğru yönelme eğiliminin plan dahilinde de benimsendiğini göstermektedir. Planın belirlediği uygulama araçları ve eylem planı bölümünde, yer alan “*Büyükdere-Maslak aksının rehabilite edilerek kuzeye gelişiminin kısıtlanması ve batıya yönlendirilmesi*” amacı da bu çerçevede alınmış bir karardır. Alınan bu karara rağmen plan, kuzeye gelişimi durduramamış fakat gelişmeyi batı yönünde, yani Kağıthane'ye doğru yönlendirmiştir (İBB, 2009b: 806).

Planda sanayiden dönüşme eğilimi olan ve bir kısmında da sanayi tesislerinin boşaldığı bölgelerden Topkapı, Kağıthane, Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa bölgelerinde mevcut sanayi dokusunda kullanıma uygun olan sanayi binalarının korunarak fonksiyon değişikliği ile eğitim ve kültür endüstrileri alanlarına dönüşmesi öngörülmüştür (İBB, 2009b: 621).

⁶¹ Plan çalışmasında belirlenen alt bölgelerden 6 Nolu Alt Bölge şöyle tanımlanmıştır; “*İstanbul'un merkezi niteliğinde olup, çoğunluğu MİA fonksiyonlarını kapsayan Beşiktaş, Şişli, Beyoğlu, Eyüp, Fatih, Gaziosmanpaşa, Sultangazi, Bayrampaşa, Zeytinburnu ve Kağıthane İlçelerini içine almaktadır.*” (İBB, 2009: 564).

Planın konumuz açısından önemli olan kararlarından birisi de Kağıthane ve Ayazağa yerleşmeleri içinde kalan Cendere Vadisi ile ilgilidir. Kentin önemli bir ekolojik koridoru olan Cendere Vadisi kentsel ve bölgesel yeşil alan olarak belirlenmiştir. Ayrıca vadinin riskli bir jeolojik yapıya sahip olduğu ve sel ve taşkınlara neden olduğu bu nedenle dere koruma alanı içerisinde yapı yapılamayacağı belirtilmektedir. Yeşil alan işlevi verilen alanlar ve dere koruma alanı dışında kalan bölgelerde ise “Eğitim, Bilişim ve Teknoloji Alanları” gösterimi içerisinde yer alan şu işlevler yer alabilecektir: *“hava sirkülasyonunu engellemeyecek kültürel amaçlı kullanımlar; rekreasyon alanları ve spor tesisleri, bilişim, iletişim ve ileri teknolojilerin geliştirildiği ve kullanıldığı tesisler, ileri teknoloji enstitüleri, ar-ge vb. birimler”* (İBB, 2009b: 637).

4.3.2. 1/5000 Ölçekli Kağıthane II. Revizyon Nazım İmar Planı (2001)

Kağıthane ilçesinin 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planları ikinci defa revize edilerek 21.11.2001 tarihinde onaylanmıştır.⁶² Plan itirazları ve dava süreçleri sonucunda plan 2006 yılında kesinleşmiştir. Plan sınırları içerisinde Sadabad KANİP, Haliç Düzenleme Alanı Planı, Cendere Vadisi Özel Proje Alanı gibi özel planlama alanları vardır. Plan genel itibarıyla mevcut konut ve ticaret alanlarını korumuş, sanayi bölgelerinde ise ticaret kullanımını önermiştir. Planın konut bölgeleri için belirlediği nüfus yoğunluğu 300 kişi/ha'dan 1200 Kişi/ha'a kadar değişmektedir.

Kağıthane Belediyesi Plan ve Proje Müdürü Enver Çalıcı ile yaptığımız görüşmede Kağıthane Nazım İmar Planının şöyle anlatmaktadır:

“Yapılan planlardaki temel hedefler şöyleydi: Büyükdere Aksından Kağıthane'ye doğru bir dönüşüm baskısı geliyordu. Biz de Kağıthane deresinden yukarı doğru bir başka dönüşüm basıncı başlatarak ilçenin tamamında bir dönüşümü hedefledik. ... Fabrikaların Kağıthane'den çıkartılması için fabrika arazilerine ticari kullanım ve yüksek imar verdik. Böylece kendileri bu alanları boşalttılar.” (Enver Çalıcı)

⁶² Kağıthane Belediyesinden bu planın bilgisayar ortamındaki çizimleri ve plan notları elde edilmiş olsa da plan raporuna ulaşamadık.

Planda alınan iki karar konumuz açısından önemlidir. Bunlardan birisi Cendere Vadisi bölgesine ilişkindir. Cendere Vadisi Özel Proje alanı olarak belirlenen bölge için plan notlarında ayrı bir bölüm ayrılmıştır. Proje alanı içerisinde yapılacak uygulamalarda belirlenen bölgelerdeki parsellerin birleştirilmesi (tevhit edilmesi) zorunlu kılınmıştır. 42 parselin birleştirilmesi ile oluşacak 14 uygulama alanı belirlenmiştir. Burada yapılmak istenen daha büyük imar parsellerinde daha büyük gayrimenkul projelerinin geliştirilebilmesini teşvik etmektir.

Plandaki ikinci önemli karar ise kentsel dönüşüm sürecini teşvik etmek ve hızlandırmak için alınmıştır: *“Kentsel dönüşümü sağlamak için; 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarının yapımı aşamasında, imar planında belirtilecek bölgelerde geçerli olmak şartıyla, ada bütününde tevhit veya min. 5000 m2 parsel büyüklüğünü sağlamak koşuluyla inşaat hakkı %30 oranında arttırılır.”* Bu plan notu, Kağıthane gibi gecekondudan apartmana dönüşmüş olan bölgelerde ikinci bir dönüşüm hamlesinin yaşanabilmesini teşvik etmek adına verilen ve yapılaşma koşullarında esneklik sağlayan bir uygulamadır. İnşaat piyasasının canlı tutulabilmesi adına verilen bu esneklik kararı, tek parsel ölçeğinde dönüşüm için yeterince yüksek rant yaratılamaması ve şirketlerin bu bölgelerde dönüşüm projeleri yapabilmelerini çekici kılmak adına ada bazında geniş alanları kapsayan projelerin geliştirilebilmesi adına alınmış bir karardır.

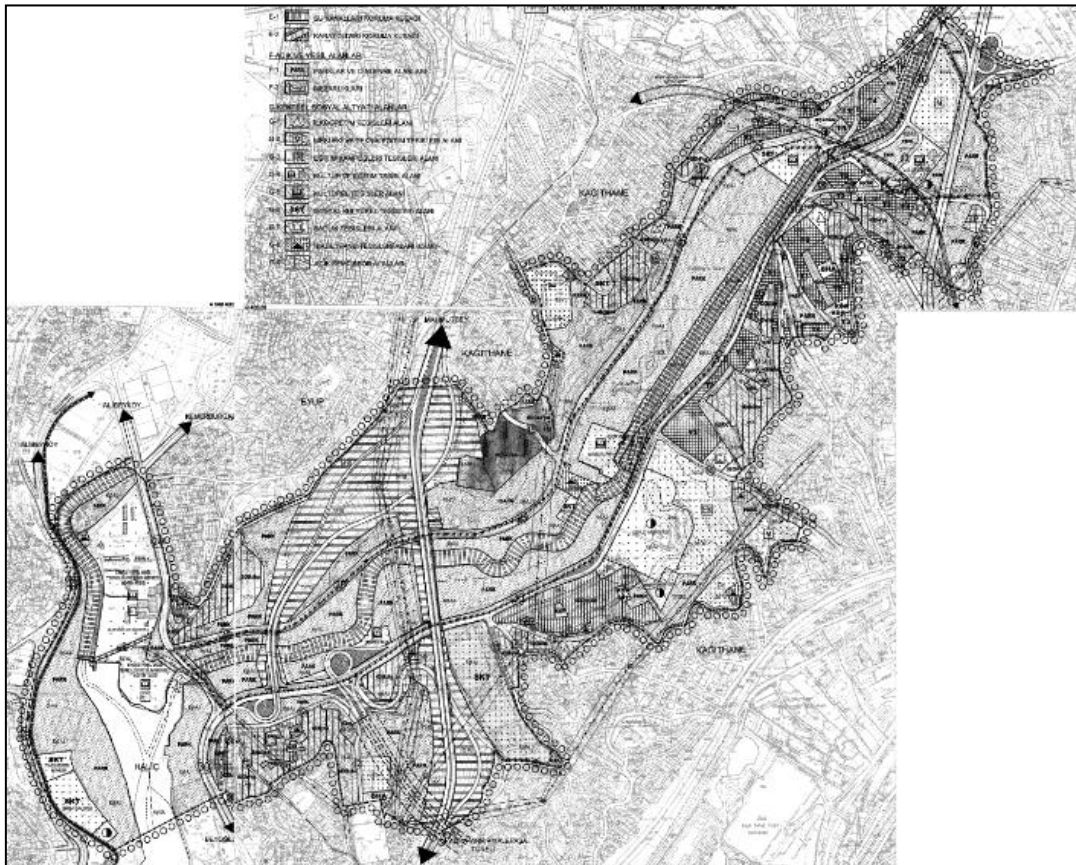
4.3.3. Sadabad Tarihi-Sit Alanı 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı ve Etkileşim Geçiş Alanı Nazım İmar Planı

Kağıthane ilçesini ilgilendiren bir başka plan ise Sadabat Tarihi Sit Alanı Koruma Amaçlı ve Etkileşim Geçiş Alanı Nazım İmar Planıdır (Sadabat KANİP). Kağıthane, Eyüp ve Beyoğlu İlçe sınırları içerisinde kalan Sadabat Tarihi Sit Alanı ve Kentsel Sit Alanı ve Etkileşim Geçiş bölgesi için hazırlanmıştır (İBB, 2009a). 13.09.2009 tarihinde onaylanan planın ana hedefi *“Tarihi ve Kentsel sit kimliği ile uyuşmayan tüm kullanımların bölgeden çıkartılarak alanın kimliğine uygun kullanımların yer*

alması” olarak tanımlanmıştır. Bu hedef doğrultusunda geleneksel dokuya uymayan ticaret ve imalat kullanımlarının dönüştürülmesi hedeflenmiş, sanayi alanlarının ticaret ve hizmet alanlarına dönüşümünün teşvik edileceği belirtilmektedir. Bu doğrultuda planlama alanı içerisinde sanayi alanı planlanmamış, tüm imalat tesislerinin kaldırılması hedeflenmiştir (İBB, 2009a).

Planlama alanı içinde bulunan 2152 adet yapı birimine ait ayrıntılı bilgi toplanmış. Zemin kat kullanımına göre imalat fonksiyonu olan 160 bina, ticaret ve imalat fonksiyonu bir arada olan 4 adet bina (toplam imalat alanının %18'i) tespit edilmiştir. Kağıthane İlçesinde imalat tesislerinin yoğun olarak bulunduğu Merkez Mahallesi Mermerciler mevki, Hasbahçe ve Sadabad Caddesi ve Hürriyet Caddesi, Gürsel Mahallesi Silahtarağa Kağıthane yolu ve Mehmet Akif Ersoy Mahallesi İmrohor Caddesi üzeri plan dahilinde sanayi tesislerinin bulunduğu bölgeler olarak belirtilmiştir (İBB, 2009a).

Harita 14. 1/ 5000 Sadabad KANİP

Plan çalışması kapsamında yapı durumu tespitleri bölgedeki yapıların %27.8'inin köhnemiş olduğu bunların bir kısmının sanayi yapıları olduğu belirtilmektedir (İBB, 2009a).

Plan kapsamında alandan desantralize edilen kullanımların yerine çevreye uyumlu fonksiyonların getirileceği, bu fonksiyonların desantralizasyonun 'kendiliğinden' gerçekleşmesini sağlayacağı belirtilmiştir. Kağıthane Deresi'nin çevresi park ve dinlenme alanı olarak planlanmış, böylece bölgenin geçmişteki mesire yeri özelliğinin yeniden ortaya çıkartılması amaçlanmıştır (İBB, 2009a).

Plan raporuna göre, plan sınırları içerisinde tamamı Eyüp ilçesinde yer alan 22 adet tescilli anıtsal sanayi yapısı bulunmaktadır. Kağıthane ilçesinde 3 adet tescillenmiş fakat yerinde olmayan sanayi yapı parseli vardır. Planın sınırları ilçenin kısıtlı bir bölgesini kapsadığından çok sayıda sanayi tesisi ele alınmamış, İlçede çok sayıda sanayi tesisi bulunmasına rağmen bunların hiç birisi korunmaya değer görülmemiştir. Planlama alanı dışına çıkartılan imalat ve depolama alanlarından boşalan yerlerde mevcut yapı stokunun kullanılması önerilmiş fakat bunu zorunlu kılacak bir uygulama getirilmemiştir (İBB, 2009a).

4.3.4. Kârdan Ranta Dönüş Örneği Cendere Vadisi Projesi ve Yeni Kentsel Koalisyonlar Yeni Bir Model Örneği Kayader

Cendere Vadisi Projesi sanayinin İstanbul'dan çıkartılması politikaları temelinde gerçekleşen bir dönüşüm projesidir. Kağıthane'deki sanayi tesislerinin bir kısmı da bu proje çerçevesinde taşınmıştır. 2000'li yıllarda kentsel rantlar kent ekonomilerinin – ve ülke ekonomisinin de- büyümesi için kullanılan bir politik ve ekonomik strateji olmuştur. Cendere Vadisi Projesi sanayi tesislerinin taşınması için kamunun imar ve planlamadan kaynaklanan gücünün hem zor hem rıza üreterek kentsel dönüşümü sağladığı bir örnektir. Bu örnek aynı zamanda kentsel koalisyonların aldığı yeni biçimi göstermesi açısından da önemli bir örnektir. Bu çerçevede öncelikle projenin

uygulanmasını sağlayan planlama çalışmaları ele alınacaktır. Bu alışmalarda İMP ve Kağıthane Belediyesi yöneticileri ile yapılan görüşmeler kurumların bakış açılarını ve süreçteki tutumlarını anlamak için yararlı olmuştur. Ayrıca Cendere Vadisi Projesi kapsamında taşınan sanayi firmalarının kurduğu ve süreçte etkili bir aktör olan Kayader yöneticileri ile yapılan görüşmelerden de yararlanılmıştır.

Cendere Vadisi Planları; 25.03.2011 tarihinde onaylanan 1/5000 lekli Cendere Vadisi Nazım İmar Planı ve dört alt bölgeyi içeren 1/1000 ölçekli dört ayrı uygulama imar planından oluşmaktadır. Bu planların yanı sıra mülk sahipleri ve gayrimenkul şirketleri tarafından yaptırılan ve İBB koordinasyonunda hazırlanan kentsel tasarım projeleri, projenin uygulanmasındaki önemli teknik belgelerdir. Bu alışmada 1/5000 Nazım İmar Planı yanı sıra 21.01.2013 tarihinde onaylanan 1/1000 lekli Cendere Vadisi Kağıthane Alt Bölgesi Uygulama İmar Planı incelenmiştir.

Cendere Vadisinin dönüşmesi ve sanayi tesislerinin buradan ıkartılması 1/100.000 İstanbul evre Düzeni Planında yer alan kararlardan birisidir. Bu bölge 'Bölgesel Yeşil Alan' ve 'Eğitim, Bilişim, Teknoloji Alanı" (EBT) olarak planlanmıştır. 1/5000 Kağıthane Nazım İmar Planında da bu karara uyulmuş ve Cendere Vadisi zel planlama alanı olarak belirlenmiştir. Bun göre, bölgede yapılacak uygulamaların ancak belirlenen parsellerin birleştirilmesi ile gerçekleşebileceği belirlenmiştir (1/5000, Cendere Vadisi Nazım İmar Planı plan notları).

1/5000 lekli Cendere Vadisi Nazım İmar Planı yukarıda bahsedilen planlara uygun biçimde bölgeyi EBT ve yeşil alan olarak belirlemiştir. Planda, alt lekli 1/1000 Uygulama İmar Planlarının bu planda belirlenen u alt bölgeye göre yapılacağı belirtilmektedir. A bölgesi Kağıthane Belediyesi, B bölgesi Cendere Vadisinin kuzeyi ve C bölgesi Ayazağa bölgesidir.

Grafik 4. Cendere Vadisi Projesi Etapları

Kaynak: Kağıthane Belediyesi 2012: 1

Plan notlarında bölgenin temel fonksiyonu olarak belirlenen EBT şu şekilde açıklanmaktadır:

“ileri teknoloji enstitüleri – ar-ge birimleri, bilişim, iletişim teknolojilerinin, alt sektörlerinin (enformasyon, yazılım, web programcılığı, ağ işletmenliği, biyoteknoloji, ilaç endüstrisine bağlı teknolojiler- çevrebilimleri- elektronik- bilgisayar kullanıldığı geliştirildiği ofis birimleri, tesisler, laboratuvarlar, teknoparklar, kültür endüstrileri-yaratıcı endüstrilerin (yöresel el sanatları, medya, mobil iletişime bağlı hizmetler, gösteri sanatları, film platoları) yer aldığı hizmet birimleri – üniversite alanları (bilişim teknolojileri enstitüleri vb.) yer alabilir. Bu alanlarda prototi (ilkörnek) dışında üretim yapacak, sanayi niteliğinde tesisler yer alamaz.” (1/5000, Cendere Vadisi Nazım İmar Planı Plan Notları).

Bu alanlar içerisinde ayrıca özel eğitim, özel sağlık, özel otopark ve özel sosyal-kültürel tesislerin de yer alabileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu alanlarda yaşama-

çalışma dengesini sağlamak amacıyla turizm, ticaret ve konut alanlarının da yer alabileceği belirtilmiştir (1/5000, Cendere Vadisi Nazım İmar Planı Plan Notları)

Planda EBT ve turizm, ticaret ve konut kullanımları net bir biçimde belirlenmemiş, yalnızca planda belirtilen A, B, C, D bölgelerinde hangi kullanımın ne kadar oranda yer alacağı belirtilmiştir. Buna göre her bölge için % 40 -60 arasında değişen oranlar belirlenmiştir. A ve C bölgesinde % 60 EBT, % 40 turizm, ticaret ve konut kullanımı; B bölgesinde % 40 EBT, % 60 turizm, ticaret ve konut; D bölgesinde ise % 70 EBT, % 30 turizm, ticaret ve konut kullanımı belirlenmiştir (1/5000, Cendere Vadisi Nazım İmar Planı Plan Notları).

Yapılaşma koşullarına ilişkin plan notlarında yer alan ibare kamu ve mülk sahipleri arasında yürütülen koalisyonun bir göstergesi olarak da okunabilir: *“KAKS değerleri net alan üzerinden hesaplanacaktır. Yapılacak 18. madde uygulamalarında kamulaştırmaya konu DOP alanları ve KOP alanları kamuya bağış yoluyla ya da bilabedel terk edilmesi koşulu ile terk edilen alan kadar KAKS hesabına dahil edilir”*. (1/5000, Cendere Vadisi Nazım İmar Planı Plan Notları). Bu notta anlatılmak istenen, mülkiyeti özel şahıslar ya da kurumlarda olan ve planın uygulanabilmesi için kamu mülkiyetine geçmesi gereken alanların, kamulaştırma işlemi yapılmadan ve bedelsiz biçimde, mülk sahiplerince kamuya terk edilmesi durumunda, yapılaşma hakları parselin tamamına (terk edilmiş kısmı dahil) göre inşaat alanı hesaplanır. Başka bir deyişle ne kadar çok metrekare terk ederseniz o kadar yüksek inşaat alanı hakkına sahip olabilirsiniz. Bu plan notu sayesinde yasal sınır olan %40 bedelsiz terk oranı bu bölgede % 55'e kadar çıkmıştır. Bu plan notu sayesinde ise mülk sahiplerine verilen inşaat hakkı iki katına çıkartılmıştır. Buna ek olarak planlama alanı içerisinde parsel büyüklükleri arttırıldıkça inşaat hakkının da oransal olarak artacağı belirtilmiştir (10.000- 20.000 m² için % 25; 20.000- 30.000 m² için %40; 30.000- 50.000 m² için % 60 ve 50.000 m² üzeri için % 80'e kadar). Proje alanı büyüdükçe planda verilen 1,2 KAKS oranı 2,16'ya kadar çıkabilmektedir.

1/1000 Cendere Vadisi Kağıthane Alt bölgesi uygulama imar planı sınırları diğer alt bölgelere göre daha az yapılaşmış ve sanayi tesislerinin daha az olduğu bir bölgedir.

Bölge dahilindeki arazi kullanım dağılımına göre planlama alanı ağırlıklı olarak boş alanlar, dere yatağı ve yollardan oluşmaktadır. Alanın % 18'i imalat ve % 18'i depolama alanı olarak kullanılmaktadır. Alanda 9 imalat tesisi ve 11 depolama tesisi tespit edilmiştir.⁶³ (Ticaret %4, boş %37, yol %19) (Kağıthane Belediyesi 2012: 10). Alt bölge planı dahilindeki bölgede mülkiyet yapısı ağırlıklı olarak özel mülktür. % 72 şahıs, % 15 şirket mülkiyetinde iken % 10 maliyeye ait, % 3 diğer kamu kurumlarına ait alanlardır (Kağıthane Belediyesi 2012: 12).

Kağıthane alt bölgesi uygulama imar planında arazi kullanım oranlarına göre Eğitim Bilişim Teknoloji Alanları (EBT) % 36, açık ve yeşil alanlar % 18, yollar % 22, dere alanı % 9 ve diğer kullanımlar ise % 15 orana sahiptir. Daha önce de belirttiğimiz gibi EBT alanları içerisinde ticaret, turizm ve konut kullanımları da yer alabilmekte, bu bölgede bu kullanımların oranı % 40 ve % 60 olabilmektedir. (Kağıthane Belediyesi 2012: 25).

Sanayi tesislerinin bölgeden taşınmasında zorlayıcı kararlardan birisi de firmalara taşınmaları için verilen 5 yıllık süredir. Plan notunda bu karar şöyle ifade edilmiştir:

“Planlama alanının sanayiden arındırılarak bilim, teknoloji, yaşama mekanları ile donatı alanları olarak kente kazandırılması için 10 yıllık bir süre belirlenmiştir. İlk 5 yıllık sürede sanayi tesislerinin taşınması, dere ve altyapı çalışmalarının tamamlanması ve ikinci 5 yıllık sürede üst yapının (yapılı çevrenin) tamamlanması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda plan onayının ardından ilk 1 yıllık süre içinde tüm malikler bu plan kapsamında, varsa taşınmaya konu tesislerinin taşıma ve uygulama programlarını ilgili belediyesine sunmaları gerekmektedir. Bu programın yaptırım süreci ile ilgili olarak ilgili belediye kurumları sorumludur.” (Kağıthane Belediyesi, 2012).

İMP sanayi grubu başkanı Özdemir Sönmez, belediyecilerin konuya yaklaşımının daha pragmatist olduğunu, kamulaştırma bedellerini karşılayabilecek bir bütçelerinin olmaması nedeniyle planlarla inşaat hakkı vererek bölgedeki mülk sahipleriyle anlaşmayı tercih ettiklerini belirtmektedir:

⁶³ Kayader görüşmemizde Bekir Kılıç Cendere Vadisinde 100'e yakın mülk sahibi olduğunu belirtmektedir. Cendere Vadisi Projesi sınırları içerisinde 5000 m2'den büyük araziye sahip olan firmaların listesi Ek2'de yer almaktadır.

“... o kadar alanı kamulaştıracak bütçeye hiç kimse sahip değil. Ki belediyeler şunu da düşünüyor; ben zaten %50'sini alıyorum diyor. Yasadan dolayı. %40'ını DOP'dan alıyorsun, % 10'unu da KOP'dan alıyorum. %50'sini zaten alıyorum diyor. Ben bu kadar kaynağımı niye oraya aktarayım ki diyor.” (Özdemir Sönmez).

Kayader yönetim kurulu başkanı Kılıç ise sanayicilerin yapılaşma hakları yanı sıra bölgedeki EBT ve yeşil alan kullanımına da tepki gösterdiklerini, bu bölgeler içindeki konut oranının yükseltilmesini talep ettiklerini belirtmektedir. Bu talebin nedeni konutun ofis ve diğer kullanımlara göre daha kolay satılmakta olduğudur. Sönmez ise planlama sürecinde belediyenin bölgede daha yoğun bir yeşil alan kullanımı hedeflediğini fakat bu durumda sanayicinin bölgeyi terk etmesi sağlanamayacağı için plancılardan hedeflediğinden daha az yeşil alan ve daha fazla yapılaşmış alan ortaya çıktığını belirtmiştir. Sönmez bu süreci şöyle anlatmaktadır:

“Cendere için... Biz onları gönderip farklı bir fonksiyon yapabilir miyiz diye hep düşünüyorduk. Daha doğrusu Belediye böyle düşünüyordu. Farklı bir fonksiyonda biraz daha yapılaşmayı getirmeyen, park, ağaçlandırma vs. yönünde. Bunu duyan sanayiciler ya parasını verin kamulaştırın ya da ben gitmiyorum diye böyle bir şey koydu. Haklı da böyle bir kullanım için kullanacaksanız o zaman parasını vereceksiniz, kamulaştıracaksınız. Biz bunu birkaç yerde görünce biraz daha karşılıklı rıza gösterebileceğimiz bir fonksiyonla temizleriz düşüncesiyle böyle bir dönüşüme gittik. Onlar da dediğim gibi önemli bir kesimi buna razıydılar. Böylece hızla bir dönüşüm başladı.” (Özdemir Sönmez).

Kağıthane Belediyesi Plan ve Proje Müdürü Enver Çalıcı, kamulaştırma masraflarından imar hakkı vererek kurtulmuş olduklarını, bunun yanı sıra dere ıslahı gibi büyük yatırımların da bölgedeki büyük sanayi firmaları tarafından karşılanmasının sağlandığını belirtmektedir.

“Fabrikalarla ortak bir proje olsun istedik. Mevcut sanayi yatırımları çok büyük. Bunların kalkması için plan üzerinde anlaştık. Dere ıslahı gibi büyük alt yapı yatırımlarını kamunun tek başına karşılaması mümkün değildi. Sanayi firmaları bu altyapı yatırımlarını karşıladılar. Biz de imar planlarında hak verdik ve taşınmalarını bu sayede sağladık. Mal sahibi ve kamu ortaklığı sağlandı.” (Enver Çalıcı).

Kağıthane Belediye Başkan Yardımcısı Hasan Çakır, sanayi tesislerinin bölgeden kaldırılabilmesinin ancak imar hakkı vermekle olabileceğini, yasal statüsü olan,

tapusu ve iskan ruhsatı olan yerlerde başka türü uygulama yapılamayacağını belirtmiştir. İmar hakkı vermek bu firmaları ikna edebilmenin tek yolu olarak görülmektedir.

“Şimdi bütün insanlar nefis taşıyor. Verirsen alırsın, vermezsen alamazsın. ... Tapusuzsa kolay ama tapuluysa kaldıramazsın. İskanlıysa kaldıramazsın. Ne yapacaksın? Başında söylediği gibi verirsen karşılığını alırsın. Bu sefer imara o alanları açıyoruz. Vadistanbul nasıl doğdu? Orası da fabrikaydı. Şu anda bir daire 1milyon 500 bin lira. Neyle o değeri kazandı? İşte imar verildi, üzerindeki fabrikayı kaldırdı adam ve bina yaptı ve istifade ediyor. Bu şekilde dönüşüm oldu.” (Hasan Çakır).

ÇDP ve alt ölçekli planların uygulanma sürecinde mülk sahiplerinin ve sanayi firmalarının temsil edildiği derneklerin kurulması İBB tarafından teşvik edilen bir yöntem olmuştur. 2008 yılında İMP'nin tavsiyesiyle Kağıthane – Ayazağa Vadisi Kentsel Geliştirme Derneği (Kayader) kurulmuştur. Derneğin temelleri 1990'lı yılların başında dönemin Şişli Belediye Başkanı Fatma Girik'in tavsiyesi ile kurulan Ayazağa Sanayici ve İşadamları Deneğine dayanır. 2008 yılında şehir plancısı Hüseyin Kaptan'ın tavsiyesi ile Cendere Vadisi projesine dahil olan Kağıthane'deki sanayiciler de derneğe katılmış, derneğin ismi değişmiş ve kentsel dönüşüm sürecini koordine edebilecek bir de tüzük hazırlanarak Kayader'e dönüşmüş. Dernek üyeleri Cendere Vadisi Projesi sınırları içerisinde 5000m² üzerinde arazisi olan mülk sahiplerinden oluşmaktadır. Ayrıca dernek yönetim kurulunda İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Şişli ve Kağıthane Belediyelerinin temsilcileri de yer almaktadır.

İMP plan üzerindeki müzakere sürecinin koordinasyonunu yapabilmek ve süreci yönetebilmek adına derneklerle görüşmeyi tercih etmiştir. Özdemir Sönmez Kartal, Maltepe-Dragos, Cendere⁶⁴ bölgelerinde bu derneklerin hızla kurulduğunu ve katılımcı bir planlama sürecinde bu modelin etkili olduğunu belirtmektedir.

“... öncelikle Kartal gibi, Dragos [İstanbul Maltepe Yalı Mahallesi Kentsel Yenileme Derneği] gibi, Cendere gibi alanlarda, ... sanayiciler hızla gelmeye gitmeye başladılar. Biz de şunu söyledik dedik ki, böyle tek teke gelmekle gitmekle baş edemeyiz. Lütfen gidin, kendi çevrenizde bir dernek oluşturun. Biz burada bir

⁶⁴ Maltepe Dragos bölgesinde İstanbul Maltepe Yalı Mahallesi Kentsel Yenileme Derneği; Kartal Bölgesinde İstanbul Kartal Kentsel Geliştirme Derneği (Kartal Kent-Der) kurulmuştur.

dönüşüm alanı yapacağız. Bu alan içerisinde dernekleşin, organize olun. Bir sivil toplum örgütü olarak gelin. Böylece ... Büyükşehir Belediyesi, ilçe belediyesi, dernek vs. birlikte çalışsınlar. Sonra bu ilk Kartal'da başladı ve hızla diğerlerine yayıldı. Dragos'ta Cendere'de her yerde aynı yöntemi uyguladık. ... Sanayiciler biraz daha pragmatik oldukları için hızla örgütlendiler ve hızla geldiler. ... bunu organize eden hep İMP oldu. Daha önce böyle bir organizasyonu üstlenen bir kurum olmadığı için olamamış. Ama ondan sonra, İMP'den sonra hızla organize olup birlikte çalışmaya başladılar.” (Özdemir Sönmez)

Kayader yönetim kurulu başkanı Bekir Kılıç'la yaptığımız görüşmede Cendere Vadisine ilişkin planlama çalışmalarından 2007 yılında İstanbul Sanayi Odasında yapılan bir toplantıda haberdar olduklarını belirtmektedir. Bu toplantıda bölgeye ilişkin olarak alınan EBT fonksiyonu kararının değerlendirildiği ve belediyelerle müzakerelere başlandığı anlaşılmaktadır. Alınan karara ilişkin derneğin yaklaşımı sanayicilerin taleplerini İMP ile müzakere ederek yapılaşma haklarını yükseltmeye çalışmak ve sanayicilerin de süreçten kopmamalarını sağlamak yönünde olmuştur. Sanayicilerin talepleri ise yüksek yapılaşma hakları ve EBT kullanımını içerisinde daha fazla konut alanı hakkı elde etmek yönünde olmuştur. Kayader Yönetim Kurulu Başkanı Bekir Kılıç müzakere sürecini şöyle anlatmaktadır:

“... iş öyle bir noktaya geldi ki sanayiciler mutsuz oldu. Çünkü meslek odaları ve belediyelerin elinde şekillenince, burada 1.2 emsal verdiler ve %55 terk oldu. ... sanayici dedi ki “buradan para çıkmıyor, biz ne yapacağız? Kötü oldu” dediler. ... Belediyecileri dinliyorum, meslek odalarını dinliyorum onların tarafında geçiyorum, sanayici tarafında gelince iki arada bir derede kaldım. Böyle zor bir süreçti. Sonunda [belediyeciler] dediler ki arkadaşım işine gelirse dediler. Biz burada 1.2 emsal verebiliriz dediler. Sen git sanayicileri ikna et. Sonra geldim sanayicilerle toplandım. Dedim ki “arkadaşlar şöyle bir mantık yürütün. Bizi burada belediye istemiyor. Bir şekilde gideceğiz. Diyorlar ki plan notuna koyarız, 1/5000 ölçekli planın geçtiği günden itibaren 5 yıl içerisinde buradan taşınım diyorlar. 5 yıl içerisinde buradan çekin gidin. Peki dedik tamam.” (Bekir Kılıç).

Sonuçta bir kaç sanayicinin açtığı iptal davası dışında meslek örgütlerinden ya da sivil toplum kuruluşlarından plana dava açılmadan süreç tamamlanmıştır. Bu müzakere sürecinin başarılı olmasını Bekir Kılıç, bölgede mülk sahipliliğinin ağırlıklı olmasına ve bu mülklerin büyük firmalara ait büyük araziler olmasına bağlamaktadır.

Plan süreci tamamlandıktan sonra Dernek, bölgenin kentsel tasarımını yapmak üzere İMP koordinatörlüğünde bir kentsel tasarım yarışması açmış ayrıca bir de kentsel tasarım rehberi hazırlatmıştır. Bu süreçten sonra proje etaplar halinde uygulanmaya başlamıştır. Her etapta tüm mülk sahiplerinin tek bir gayrimenkul geliştirme/ inşaat şirketiyle anlaşması ve bu sayede projenin tamamlanması hedeflenmiştir. Günümüzde ilk iki etabı tamamlanmış olan projede 3. etap dahil 1900'e yakın konut ve 200.000 m2'ye yakın ofis kullanımı yanı sıra ticaret alanları, beş yıldızlı bir otel ve bir de AVM yer almaktadır. Bu iki etapta 2016 yılındaki konut fiyatları 1.239.730 TL ile 3.113.400 TL arasında değişmektedir (<http://www.vadistanbul.com/#odeme-plani>). 2015 yılı başında üçüncü etabın inşaatına başlanmıştır. 2016 yılında başlanacak olan ve 13-14 firmanın bir araya geleceği 4. etap için ise bölgedeki sanayi firmalarının taşınmalarının beklendiği belirtilmektedir. Bu etapta yer alan Eczacıbaşı Baxter firmasının Düzce'deki yeni tesisine ancak 2016 yılında taşınabileceği düşünülmektedir. Tüm bu kullanımların yanı sıra Cendere Vadisine Seyrantepe metrosundan bir ek hat inşa edilmektedir. Bekir Kılıç Derneğin bu süreçte de görevleri olduğunu belirtmektedir: *“Derneğin burada bir vazifesi var. Bu dere, yol ve metro bağlantıları falan var. Bunlara plan notu diyor ki, arsa sahipleri emsal oranınca katkıda bulunacaklardır diyor. Orada da derneğe bir vazife bir misyon biçiyor. O yüzden onun düzgün yürümesi lazım. Onun sonuna kadar burada bekleyeceğiz.”* (Bekir Kılıç).

4.4. Sanayi Sektöründe Mekansal Değişim Eğilimleri

2000'li yıllarda Türkiye sermayesinin uluslararasılaşması ile birlikte sanayi firmalarının ülke dışında da farklı bölgelere hareket ettiği görülmektedir. Ercan ve Oğuz, bu hareketin yalnızca gelişmiş ülke sermayeleri için geçerli olmadığını, Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerinde de bu eğilimin geliştiğini belirtmektedirler (Ercan ve Oğuz, 2006'dan aktaran; Öngel, 2012: 46). Türkiye'de bu yeni coğrafyalara açılma eğilimi sermayenin uluslararasılaşması çerçevesinde yeni pazar alanlarının ortaya çıktığı Eski Doğu Bloku ülkeleri ve Orta Doğu'ya doğru

gelişmiştir. Türkiye'de sermayesinin uluslararasılaşmasını inceleyen Öztürk, bu süreçte sermayenin meta-sermaye, para-sermaye ve üretken sermaye devrelerinin uluslararasılaşması ile olacağını belirtmektedir. Öncelikle meta-sermaye (ticaret sermayesi olarak basitleştirebiliriz), ulusal sınırlar dışına çıkar. Bu süreci para-sermaye (finans ve bankacılık) izler ve son süreçte üretken sermaye (sanayi sermayesi olarak basitleştirebiliriz) ulusal sınırların dışına çıkmasıyla sermayenin uluslararasılaştığını söylemek mümkün olur. Öztürk bu süreci şöyle anlatmaktadır: *“Bir ülkede fabrika kurmak ya da işletmek, o ülke ile mal ticareti yapmaktan ya da kredi vb. türde finansal ilişkilere girmekten farklıdır. Bir başka ülkede üretken sermaye yatırımı yapıldığında, yatırımı yapan sermaye o ülke içinde sosyal bir güç haline gelir.”* (Öztürk, 2014: 234). Öztürk Türkiye'de meta-sermayenin 1980-89 yılları arasında, para-sermayenin 1990- 2001 yılları arasında ve üretken sermayenin 2002-2008 yılları arasında uluslararasılaştığını belirtmektedir (Öztürk, 2014). Bu uluslararası coğrafi hareket ilerleyen bölümlerde görüleceği gibi sanayi firmalarının üretim yapılarını ve biçimlerini değiştirmelerine neden olmuş, bu durum mekansal tercihlerini de etkilemiştir.

Akgedik'in çalışmasında yer verdiği, Türkiye'den yurtdışına yönelen yatırımların en çok yer seçtiği ülkeler arasında Özbekistan, Mısır, Bulgaristan, Romanya yer almaktadır. Bu yatırımların bir kısmı imalat sanayi sektöründe gerçekleşmektedir. Yatırımların bir kısmı Türkiye'de yer alan üretim birimlerinin taşınması biçimindeyken bir kısmı da yeni yatırımlar biçimindedir. Türkiye'nin yurtdışında yatırım yapma eğilimini göstermesi açısından bu 4 ülkeyle ilişkiler önemli örneklerdir. Özbekistan'da araştırmanın yapıldığı tarihlerde 353 Türkiye kökenli şirket vardır. Öncelikli yatırımları tekstil sektörü olmakla birlikte otomotiv, deri, temizlik malzemesi ve gıda sektörlerinde de yatırımlar yer almaktadır (Akgedik, 2010: 96). Mısır Türkiye'den yönelen yatırımlar açısından önemli bir örnektir. 2007 yılında Mısır'da kurulan “6 Ekim Şehri” olarak anılan Türk Sanayi Bölgesi Türkiye'den ciddi miktarda yatırım çekmiştir. Ağırlıklı olarak tekstil sektöründe ve Gaziantep, Denizli ve Kahramanmaraş kökenli şirketlerin yer aldığı Mısır'a 3 yılda 1,5 milyar dolar yatırım yapılmıştır (Akgedik, 2010: 97) Bu bilgilere iplik ve dokuma sanayindeki gerileme bilgilerini eklemek gerekir. Kahramanmaraş'ta 1 yıl

içerisinde 58 tesis, Gaziantep'te 28, Malatya'da 14, Adana'da 12, İstanbul'da 18 tesis kapanmıştır (Akgedik, 2010: 99). Romanya'da 2004 yılında Türkiye merkezli 10.242 şirket olduğu bilinmektedir. Bulgaristan'da ise Türkiye kökenli 176 şirket yer alırken, şirketler ağırlıklı olarak tekstil ve konfeksiyon sektöründendir (Akgedik, 2010: 102)

2000'li yıllarda Türkiye'de sanayi sektöründe istihdam oranı artmıştır. 2004 yılında % 24 olan sanayi istihdamı 2015 yılında % 27,2'ye yükselmiştir. Bu dönem hizmetler sektöründe de istihdam oranları artmıştır. 2004'de %46 iken 2015'de % 52,2'ye ulaşmıştır. Tarım sektörü ise düşmektedir; 2004- 2015 arasında % 29,1'den % 20,6'ya düşmüştür.

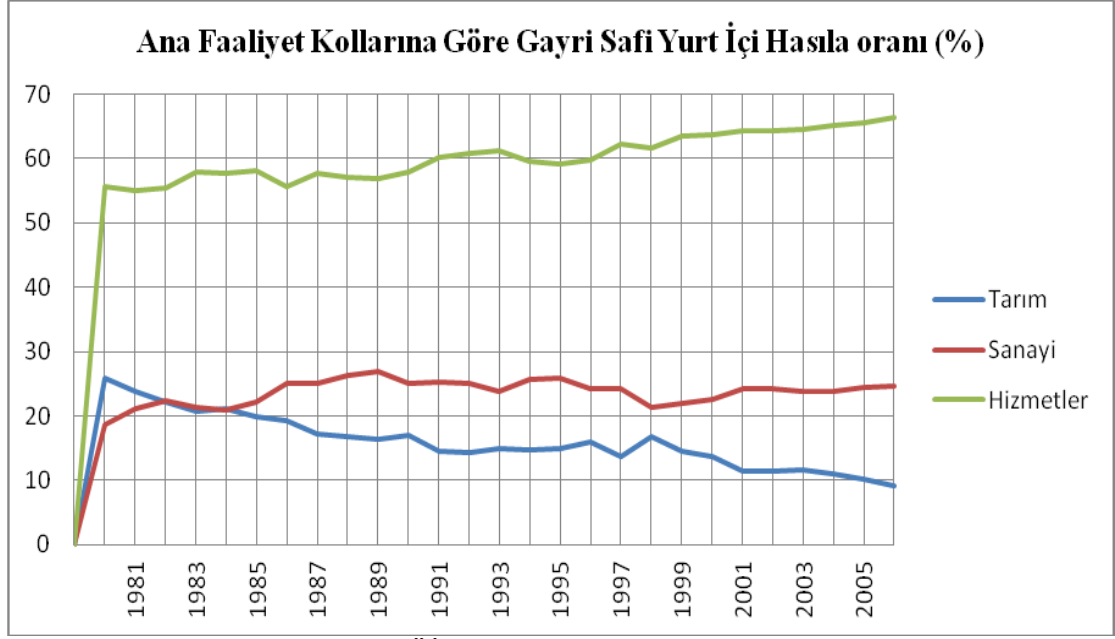
Tablo 40: Türkiye'de istihdamın sektörlere göre dağılımı

	Tarım	Sanayi	Hizmetler
2004	29,1	24,9	46
2005	25,7	26,3	48
2006	24	26,8	49,2
2007	23,5	26,7	49,8
2008	23,7	26,8	49,5
2009	24,6	25,3	50,1
2010	25,2	26,2	48,6
2011	25,5	26,5	48,1
2012	24,6	26	49,4
2013	23,6	26,4	50
2014	21,1	27,9	51
2015	20,6	27,2	52,2

Kaynak: TÜİK Hane halkı işgücü sayımlarından derlenmiştir

2000'li yıllarda Türkiye sanayi sektörü Gayrisafi Yurt İçi Hasıla içerisinde önemli bir değişim göstermemiştir. Gayrisafi Yurt İçi Hasılanın üç ana sektöre dağılımında hizmetler yükselen, tarım ise düşen sektörlerdir. Sanayi sektörünün oranı ise 1980'lerin sonlarından itibaren kriz dönemleri dışında % 20-30 seviyesinde seyretmiş, önemli bir değişim göstermemiştir. Bununla birlikte hizmetler sektöründe 1980'li yıllardan itibaren düzenli bir yükselme eğilimi görülmektedir. Bu sektör 1980'lerde % 55 dolaylarından 2005'de % 65'e kadar çıkmıştır. Tarım sektöründe ise hızlı bir düşüş görülmektedir. Bu sektörün GSYH içindeki oranı % 25'den % 10'un altına düşmüştür.

Grafik 5: Türkiye'de Ana faaliyet Kollarına göre gayri safi yurtiçi hasıla oranı.

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılmıştır.

4.4.1. 2000'li Yıllarda İstanbul Sanayi Sektöründeki Değişimler: İstanbul Sanayisizleşiyor mu?

İstanbul'da yaşanan sektörel değişime ilişkin işyeri sayıları ve istihdam verileri değerlendirilmiş, TÜİK'in yıllık sanayi ve hizmet istatistikleri ve hane halkı işgücü sayımlarından yararlanılmıştır.

Sanayi sektöründe üretim yapan işyeri sayısı Türkiye çapında ve İstanbul'da 2000'li yıllarda artış göstermiştir. Fakat gerek sayısal olarak gerek oransal olarak 2007- 2009 yılları arasında düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu durum 2008 krizinin etkisi olarak okunak mümkündür. 2007'de kendini hissettirmeye başlayan kriz 2010 yılından sonra etkisini kaybetmeye başlamıştır. Krizin bu etkisi dışında 2006 yılından 2013 yılında kadarki dönemde İstanbul'daki sanayi işyeri oranının % 16-17 arasında değiştiğini fakat radikal bir değişim yaşanmadığını görmekteyiz. Bu yıllar arasında sanayi işyerleri sayısal olarak da 100.000- 120.000 civarında seyretmiştir.

Tablo 41: Sanayi işyerlerinin yıllara göre değişimi

Yerel Birim Sayısı						
	Türkiye			İstanbul		
	Toplam	İmalat		Toplam	İmalat	
		Adet	Toplam içinde %		Adet	Toplam içinde %
2003	1.862.692	258.009	13,85	362.643	70.162	19,35
2004	2.134.940	305.612	14,31	442.400	90.167	20,38
2005	2.521.036			576.664		
2006	2.589.120	331.509	12,8	608.357	102.149	16,79
2007	2.713.237	344.287	12,69	655.426	117.285	17,89
2008	2.732.541	349.530	12,79	647.028	113.477	17,54
2009	2.635.221	344.608	13,08	638.392	109.094	17,09
2010	2.448.037	328.440	13,2	618.818	106.293	17,18
2011	2.784.285	365.813	13,14	673.383	115.964	17,22
2012	2.858.596	370.279	12,95	702.126	120.327	17,14
2013	2.894.741	372.339	12,86	704.491	114.740	16,29

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistiklerinden derlenmiştir

2000'li yıllarda İstanbul'da sektörlere göre işgücü dağılımına baktığımızda ise 2004-2015 arasında sanayi sektörü yaklaşık % 42'den % 36'ya düşmüş, hizmetler sektörü ise yaklaşık % 57'dan % 63'e yükselmiştir. Sanayi sektöründe istihdam sayıları ise bu yıllar arasında artmıştır; 2004'de 1.490.000'den 2015'de 1.922.000'e yükselmiştir.

İstanbul'da kadınların istihdamında hizmetler sektörünün giderek artan bir öneme sahip olduğunu görüyoruz. 2004 – 2015 arasında % 60'dan % 71'e çıkan bu oran kadınların giderek daha ağırlıklı olarak hizmetler sektöründe istihdam edilmekte olduğunu göstermektedir. Bu oran erkeklerde daha az değişmiş, % 43'den % 39,6'ya inmiştir. Bu durum kadınların yaşanan bu sektörel değişimden daha fazla etkilendiklerini göstermektedir. Sanayi sektörünün kadın istihdamında yine de önemli olduğunu belirtmek gereklidir. 2004 yılında sanayi sektöründe 293.000 olan kadın istihdamı 2015 yılında 439.000'a yükselmiştir.

Tablo 42: İstanbul'da istihdamın sektörel dağılımı (2004-2015)

İstanbul'da İstihdamın sektörel dağılımı									
	Tarım			Sanayi			Hizmetler		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2004	0,5	0,5	0,4	42,3	43	39,8	57,2	56,6	59,8
2005	0,4	0,5	0,2	42,7	43,6	39,1	56,9	55,9	60,8
2006	0,4	0,4	0,2	41,4	42,7	37	58,2	57	62,8
2007	0,3	0,4	0,1	40,3	41,7	35,2	59,4	57,9	64,6
2008	0,4	0,4	0,1	40,1	42,3	32,8	59,5	57,2	67,1
2009	0,3	0,4	0,1	37,7	39,7	30,9	62,1	59,9	69
2010	0,4	0,5	0,2	39,9	41,9	33,7	59,6	57,6	66,1
2011	0,5	0,6	0,4	39,8	42,3	32,3	59,7	57,1	67,4
2012	0,6	0,6	0,5	36,7	39,7	28,5	62,7	59,7	71
2013	0,6	0,6	0,6	35,1	38,5	26,5	64,3	61	72,9
2014	0,5	0,5	0,6	36,7	39,5	29,6	62,8	60	69,8
2015	0,7	0,6	1	36,2	39,6	28,2	63,1	59,9	70,8

Kaynak: TÜİK Hane halkı işgücü sayımlarından derlenmiştir

İstanbul sanayi istihdamının Türkiye genelinde sanayi istihdamındaki yeri 2000'li yıllarda düşmeye başlamıştır. 2004'de Türkiye sanayi istihdamında İstanbul'un oranı % 30,5 iken 2015'de % 26,5'a düşmüştür. Cinsiyetlere göre dağılıma baktığımızda İstanbul'un sanayi sektöründeki kadın istihdamının Türkiye sanayi sektöründe toplam kadın istihdamı içerisinde yüksek bir paya sahip olduğunu görülmektedir. Bu oran kadınlarda % 30- 36 arasında değişirken erkeklerde % 25- 30 arasındadır. Fakat 2000'li yıllarda İstanbul'daki istihdam oranlarının düşmesinin de etkisiyle sanayi sektöründeki kadın istihdamı için İstanbul'un önemi azalmaktadır.

Tablo 43. İstanbul sanayi istihdamının Türkiye İstihdamına oranı.

Yıllar	Toplam	Erkek	Kadın
2004	30,5	29,4	36,1
2005	29,9	28,8	35,9
2006	28,9	27,5	36,0
2007	27,9	26,7	34,6
2008	27,7	26,7	33,4
2009	26,1	25,3	30,0
2010	26,6	25,5	31,6
2011	26,3	25,2	32,1
2012	25,5	24,3	31,7
2013	24,3	23,2	29,5
2014	25,9	24,3	32,8
2015	26,5	24,9	33,7

Kaynak: TÜİK Hane halkı işgücü sayımlarından derlenmiştir.

TÜİK'ten elde ettiğimiz verileri değerlendirdiğimizde İstanbul'da sanayi tesis sayısı ve bu sektörde istihdam edilen kişi sayısının artmakta olduğu görülmektedir. Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında ise İstanbul sanayi sektöründe işyeri sayısının düşme eğiliminde olsa da 2006 yılından itibaren % 16-17 oranından çok farklılaşmadığı fakat istihdam açısından oransal olarak düşüş yaşandığı görülmektedir.

4.4.1.1. İstanbul sanayi firmalarında yer değiştirme eğilimi

İstanbul imalat sektöründeki yer değiştirme eğilimlerini ele alan İBB çalışması, sanayi alt sektörlerindeki eğilimleri açıklamakta katkı sağlamaktadır (İBB, 2007). 2005 yılında sanayi firmalarıyla yapılan anket çalışmasında İstanbul'da üretim yapan firmaların yapısal değişim yaşayan sektörlerde mekansal hareketlilik eğilimleri ölçülmüştür. İstanbul'da İSO'ya kayıtlı sanayi firmalarıyla % 30 örnekleme yapılan anket çalışması sonuçlarına göre İstanbul'daki sanayi firmalarının yaklaşık % 72'si yer değiştirmek istememektedirler. Yer değiştirmek isteyenlerin ise % 87'si İstanbul içinde yer değiştirmeyi tercih etmektedirler (İBB, 2007:152). İstanbul sanayi sektöründe yer değiştirme eğilimi Tablo 44'de görülmektedir. Makine ve Teçhizat sektöründe taşınma eğilimi % 42,9'dur. En düşük eğilim ise % 13 ile gıda sektöründe görülmektedir.

Tablo 44: İstanbul sanayi sektöründe taşınmayı düşünen firma oranları

Makine ve teçhizat imalatı	42,9
Ulaşım araçları imalatı	38,2
Ağaç ürünleri imalatı	37,1
Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin	33,9
Kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri ve basım yayım	32,4
Ana metal ve fabrikasyon metal ürünleri	31,6
Kimyasal madde ve ürünler ile suni elyaf	29,5
Elektrikli ve optik donanım imalatı	27,6
Tekstil ve tekstil ürünleri imalatı	26,3
Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	25,6
Deri ve deri ürünleri imalatı	16,3
Gıda ürünleri, içecek ve tütün imalatı	13

Kaynak: İBB, 2007: 151

İstanbul sanayi sektöründe her ne kadar işyeri sayıları düşmemiş olsa da gözlemlenen bir göç hareketi vardır. Bu hareket büyük sermayeli sanayi firmalarından kaynaklanmaktadır. Sanayi sektörünün ağırlıklı olarak küçük firmalardan oluşan yapısı nedeniyle tüm sektöre ilişkin veriler ele alındığında bu ayrıntı görülememektedir. TÜİK tarafından yapılan sayımlardan bu ayrıntıya ulaşamamak da İSO'nun her sene yayınladığı en büyük 500 ve ikinci büyük 500 firma bilgileri bu konuda açıklayıcıdır. Bu verilerden ilk 500 firma 1993- 2011 yılları arasında kapsamakta, ikinci 500 firma ise 1997- 2011 yıllarını kapsamaktadır. Bu iki veri setinde yer alan firma bilgileri birleştirilerek Türkiye'nin en büyük 1000 firma bilgisi değerlendirilmiştir. Her yıl için ayrı ayrı yayınlanan verilerden 1997, 2000, 2005 ve 2010 yılları seçilerek, firmaların kayıtlı olduğu il bilgisi derlenmiş ve iller arasındaki değişim ele alınmıştır. Bu veriler bize büyük ölçekli sanayi sermayesinin il ya da bölge değiştirme hareketini göstermektedir.

İlk 1000 firmanın bölgelere dağılımı tablosuna baktığımızda Türkiye'deki en büyük 1000 firmasının yarıya yakınının İstanbul'da olduğunu, İstanbul'u Ege ve İç Anadolu bölgeleri ve Marmara Bölgesinin diğer illerinin izlediği görülmektedir. Verilerde mekan bilgisi verilmeden “kamu” olarak belirtilen KİT'lerin (Kamu İktisadi Teşebbüsü) ise 1997'deki %7,3 oranından hızlı bir biçimde %1,7'ye kadar düşmesi söz konusudur. Bu dramatik düşüşün nedeni ise özelleştirmelerdir.

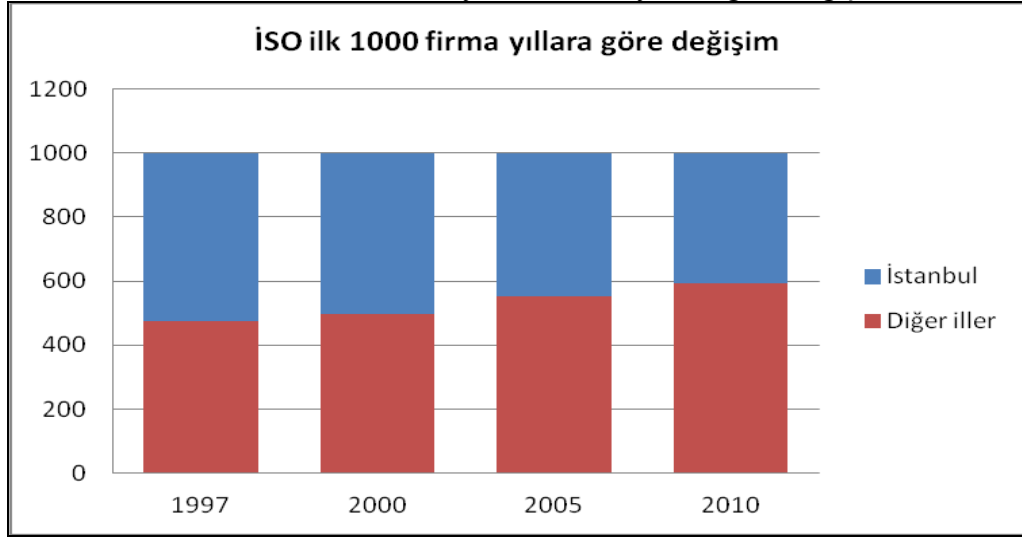
Tablo 45. İSO ilk 1000 firmanın bölgelere göre dağılımı

İSO İlk Bin Firmanın Bölgelere Göre Dağılımı				
	1997	2000	2005	2010
İstanbul	526	502	448	408
Marmara (İst hariç)	84	99	146	165
Ege	150	140	148	124
Akdeniz	39	43	52	71
İç Anadolu	84	105	106	127
Karadeniz	22	30	44	42
Güneydoğu Anadolu	19	18	28	40
Doğu Anadolu	3	6	5	6
Kamu	73	57	23	17

Kaynak: İSO verilerinden derlenmiştir

Türkiye'nin en büyük 1000 firması arasında İstanbul'un sahip olduğu bu yüksek oran 1997- 2010 yılları arasında % 52,6 'dan % 40,8'e düşmüştür. Bu düşüş öncelikle Marmara bölgesindeki diğer illerdeki ve diğer bölgelerdeki artışla ilgilidir. (Bkz. Grafik 6) Marmara Bölgesinin diğer illerinde ise % 8,4'den % 16,5'e çıkmıştır.

Grafik 6: İSO ilk 1000 büyük firmanın yıllara göre değişimi

Kaynak: İSO Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu verilerinden derlenmiştir.

Marmara Bölgesi'ndeki firmaların dağılımına İstanbul'u ayırarak baktığımızda Marmara Bölgesi'nde giderek artan bir büyüme gözlenmektedir. Marmara bölgesindeki firmaların illere göre dağılımına baktığımızda ise hangi illerde sanayi sermayesinin büyümekte olduğunu görebiliyoruz. Bursa ve Kocaeli'nde 2000 yılından itibaren hızlı bir yükselme görülmektedir.

Tablo 46. İSO ilk 1000 firmanın Marmara İllerinde Dağılımı

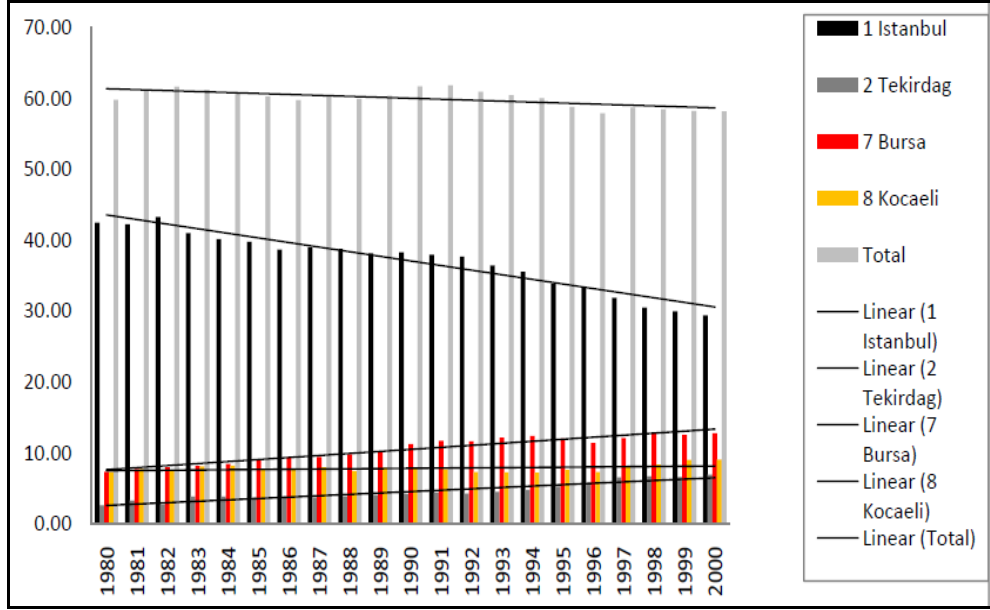
İl	1997	2000	2005	2010
İstanbul	526	502	448	408
Edirne	3	3	4	3
Kırklareli	0	0	1	1
Tekirdağ	2	4	8	9
Çanakkale	2	2	3	2
Kocaeli	16	23	45	56
Yalova	1	1	0	0
Sakarya	3	6	8	9
Bilecik	1	1	0	1
Bursa	43	45	62	70
Balıkesir	13	14	15	14
Marmara İller Toplamı	610	601	594	573

Kaynak: İSO Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu verilerinden derlenmiştir.

Bu verilerden İstanbul sanayisinin Marmara'nın diğer illerine kaydırılması kararlarının büyük sermayeli şirketler açısından gerçekleşmekte olduğu ve sanayi gelişiminin teşvik edildiği Kocaeli, Bursa, Tekirdağ ve Sakarya illerinde büyüme yaşandığı görülmektedir.

Benzer biçimde, Doğruel ve Doğruel'in 2010 yılında imalat sektöründe istihdam oranlarını ele aldığı çalışmalarında, 1980 sonrasında sanayinin İstanbul'un doğu ve batısına kaymakta olduğu belirtilmektedir. Fakat bu durum İstanbul'un ülkenin başlıca sanayi merkezi olma durumunu değiştirmemiştir (Doğruel, Doğruel, 2010: 4-5). İSO ilk 1000 firma bilgilerine baktığımızda büyük firmaların Marmara Bölgesine taşınma eğiliminde olduğu ya da Marmara Bölgesinde yer alan firmaların İstanbul'dakilere oranla büyümekte olduğu görülmektedir.

Grafik 7: İmalat Sektörü İstihdam Oranları

Kaynak: Doğruel, Doğruel, 2010: 7

Marmara Bölgesi Bölge Kalkınma Ajansları (Doğu Marmara, Trakya, Güney Marmara, Bursa-Eskişehir-Bilecik kalkınma ajansları) bölge plan raporları ve araştırma raporları gözden geçirildiğinde, tüm bölgelerin İstanbul'dan gelecek sanayiye bir yandan kötü etkilerine karşı tedbir alınması gereken bir tehdit, bir yandan istihdam artışı, kalkınma gibi olumlu görülen etkileri sebebiyle bir fırsat olarak değerlendirdiği görülmektedir. Tüm ajansların İstanbul'un desantralizasyonunu konu alan raporlar hazırlamış olması önemli bir hazırlığı göstermektedir.

Doğu Marmara bölgesi, 1963 yılında İmar ve İskan Bakanlığı tarafından hazırlanan Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı ile İstanbul'dan taşınacak sanayi için bir merkez olarak düşünölmeye başlanmıştır. Bu planda, İstanbul'dan desantralize edilecek sanayinin Gebze-Derince-İzmit-Adapazarı aksında gelişmesi ve altyapıyı verimli kullanmak adına yakın coğrafyada konuşlanması önerilmiştir. Bu tarihten itibaren Doğu Marmara Bölgesinde yoğun bir sanayileşme ve nüfus artışı olduğu belirtilmektedir (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, 2012 b: 15).

İstanbul'dan geleceği düşünülen sanayinin olumlu karşılandığı iller yanı sıra Kocaeli yoğun sanayi varlığının sorunlarını yaşamaktadır. Bu nedenle bu kentte de sanayinin desantralizasyonu kararları alınmaktadır. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından gündeme alınan Kocaeli MİA Projesi buna örnek olarak gösterilmektedir. Sanayi desantralizasyonu sanayinin yarattığı problemleri aşmaktansa, yerini değiştirmektedir (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, 2012).

2014 yılında onaylanan Çanakkale- Bandırma 1/100.000 Çevre düzeni planında; İstanbul sanayinin desantralizasyonunun bu bölgeye kadar etki edeceği temel öngörüsü yer almaktadır. Bölgeye gelecek olan sanayinin kirletici etkisinin tehdit olarak algılandığı ve bunun önüne geçmenin önemi vurgulanmıştır. Planda 5000 ha yeni sanayi alanı belirlenirken, 2012 nüfusu 1.654.422 olan bölgenin 2040 yılında 4.578.000 kişiye çıkması, sanayi sektöründe 360.620 kişinin istihdam edilmesi hedeflenmiştir (Balıkesir-Çanakkale planlama bölgesi 1/100.000 ölçekli çevre düzeni planı Plan açıklama raporu, 2014).

4.4.1.2. Organize Sanayi Alanlarının Sanayi Hareketliliğine Etkisi

İstanbul Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğünden edinilen 2008- 2013 yılı brifing raporlarına göre, 2013 yılı itibariyle İstanbul'da 8 Organize Sanayi Bölgesi (OSB), 9 Küçük Sanayi Sitesi (KSS) ve 3 serbest bölge bulunmaktadır. 8 yeni İslah Organize Sanayi Bölgesi⁶⁵ kurma talebi ve 3 özel OSB talebi vardır. 2011 yılında Türkiye genelinde OSB'lerde çalışan sayısı 820.000'dir. 2013 yılında İstanbul'da 246.890 kişi OSB'lerde istihdam edilmiştir.

⁶⁵ İslah OSB'leri kurulması, 4562 sayılı OSB Kanununda ve 6215 sayılı "Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"da 2011 yılında yapılan değişikliklerle düzenlenmiştir. Mevcut durumda dağınık ve plansız gelişmiş sanayi alanlarının planlı ve altyapılı hale getirilmesi için kurulmasına Bakanlıkça karar verilen sanayi bölgeleridir.

Tablo 47. Türkiye'deki özel ekonomik bölgeler, 2011

Bölge Türü	Faal Bölge Sayısı	Firma Sayısı (bin)	Çalışan Sayısı (bin)
Organize Sanayi Bölgesi	131	37	820
Küçük Sanayi Sitesi	445	92	461
Teknoloji Geliştirme Bölgesi	10	1,1	11
Serbest Bölge	19	3,6	50

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2014: 87

Türkiye'de OSB'lerde istihdam edilenlerin yaklaşık 1/4'ü İstanbul OSB'lerinde çalışmaktadır. Yalnızca İkitelli OSB'de 2012 yılında 30.000 işyerinde 165.000 kişi istihdam edilmiştir. 3 serbest bölgede ise 2009 yılında 5.410 kişi istihdam edilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014 ve İBB, 2009b). Tüm bu veriler sanayi bölgelerinin planlı ve organize bir yapıya bürünmekte olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra Dudullu Organize Sanayi Bölgesinde olduğu gibi her ne kadar planlı ve altyapılı bölgeler olsa da kentin bu bölgelere doğru gelişmesi nedeniyle bu alanlar da kent içerisinde kalma problemiyle karşı karşıyadırlar.

Tablo 48. 2013 yılı İstanbul OSB ve KSS'lerdeki sanayi kuruluşları ve çalışan sayıları

İstanbul sanayi tesis yerleri ve özellikleri		
	Firma Sayısı	Çalışan Sayısı
İSO Üyesi Sanayi Kuruluşları	18.247	783.943
Organize Sanayi Bölgesi	34.627	246.890
Küçük Sanayi Sitesi	3.041	29.369

Kaynak: İstanbul Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü, 2013 yılı brifing raporu.

4.4.2. 2000'li Yıllar Kağıthane Sanayi Yapısında Değişim

Kağıthane'deki sanayi sektörünün 2000 yılı sonrasına ilişkin bütünlüklü bir nicel veri setine sahip değiliz. Elde edebildiğimiz bilgiler ise oldukça kısıtlıdır. Bu bölümde iki veri Kağıthane sanayi yapısını anlamamızda yardımcı olmaktadır. Bunlardan birincisi 2014 yılında İSO'ya kayıtlı firma listesidir. Diğer veri ise İMP tarafından 2005 yılında yapılan sanayi tespit çalışması verileridir.

2014 yılı itibariyle İSO'ya kayıtlı sanayi firmaları listesi, yazışma adresi olarak Kağıthane ilçesini belirten üyeleri kapsamaktadır. Ne yazık ki üretim birimi ve merkez bürosu adreslerinin ayrı ayrı bilgisine ve firmaların istihdam ettiği işçi sayısı bilgisine ulaşılamamıştır. İSO veri sisteminde geriye dönük tarama yapılamaması nedeniyle 2014 yılından eski verilere de ulaşılması mümkün olamamıştır. Elde edilen verilerde firma adresleri ve faaliyet alanı yer almaktadır. Buna göre mahalle bazlı ve üretim yapılan alt sektör bazlı değerlendirme yapılabilmektedir. Bu verilerden anlaşıldığı kadarıyla 2014 yılı itibariyle Kağıthane İlçesi'nde İSO'ya kayıtlı 484 firma bulunmaktadır. ÇDP araştırma raporuna göre bu sayı 2005 yılında 550'dir. Yaklaşık 10 yıl içerisinde Kağıthane'de İSO'ya kayıtlı sanayi firması sayısında düşüş olduğu görülmektedir (İMP -tarihsiz: 137)

Tablo 49'da 2014 yılında İSO'ya kayıtlı firmaların sektörel dağılımı görülmektedir. İlçede çeşitli farklı sektörlerde üretim yapılırken giyim, tekstil ve deri sektörü % 40,4 ile ilçedeki önde gelen sektör konumundadır. Bunu gıda (% 9,3), mobilya ve ağaç ürünleri (% 8) sektörleri izlemektedir.

Tablo 49: İSO'ya kayıtlı Kağıthane sanayi firmaları sektörel dağılımı 2014

Alt sektör	sayı	%
Giyim Tekstil ve Deri	182	40,4
Gıda ürünlerinin imalatı	42	9,3
Mobilya ve ağaç ürünleri	36	8,0
Elektrikli teçhizat, bilgisayar, elektronik ve optik ürün imalatı	31	6,9
Ana Metal Sanayi ve Fabrikasyon metal ürünleri	30	6,7
Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	26	5,8
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı ile makine ve ekipman kurulum ve onarımı	23	5,1
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	23	5,1
Kimyasalların, kimyasal ürünlerin, temel eczacılık ürünlerinin ve eczalığine ilişkin malzemelerin imalatı	19	4,2
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	12	2,7
Ulaşım araçları	11	2,4
Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı	8	1,8
Diğer imalatlar	8	1,8
Toplam	451	100,0

Kaynak: İSO üye veri tabanından derlenmiştir

ÇDP Araştırma Raporunda yer alan İSO verilerinden derlenmiş bilgiye göre Kağıthane'de yer alan firmaların büyüklük dağılımı 10-24 ve 25- 49 kişi çalıştıran orta büyüklükteki firmaların yoğunlukta olduğunu göstermektedir (İMP, - tarihsiz: 137)

Tablo 50: Kağıthane'deki İSO'ya kayıtlı firmaların büyüklükleri

	1 – 9	10 – 24	25 – 49	50 – 99	100 +	Toplam
Firma sayısı	67	219	142	63	59	550
Oran %	12,2	39,8	25,8	11,5	10,7	100,0

Kaynak: İMP, tarihsiz: 137

2014 tarihinde İSO'ya kayıtlı firmaların mahallelere dağılımı ise önceki yıllarda sanayi ağırlığı olan mahallelerin halen yoğun sanayi bölgeleri olduğunu göstermektedir. Yeşilce, Seyrantepe, Merkez ve Çağlayan mahalleleri sanayi tesislerinin yoğunlaştığı mahallelerdir.

Tablo 51: Kağıthane sanayi firmaları mahallelere göre dağılımı 2014

Sanayi Firmalarının Mahallelere Göre Dağılımı		
Mahalle	sayı	%
Yeşilce	83	18,4
Seyrantepe	67	14,9
Merkez	58	12,9
Çağlayan	55	12,2
Sanayi	38	8,4
Hamidiye	37	8,2
Gürsel	35	7,8
Hürriyet	26	5,8
Yahyakemal	13	2,9
Talatpaşa	9	2,0
Emniyet evler	7	1,6
Ortabayır	6	1,3
Nurtepe	5	1,1
Çeliktepe	3	0,7
Mehmet Akif Ersoy	3	0,7
Şirintepe	2	0,4
Telsizler	2	0,4
Gültepe	1	0,2
Harmantepe	1	0,2
Toplam	451	100,0

Kaynak: İSO üye veri tabanından derlenmiştir

İMP tarafından ÇDP çalışmaları kapsamında 2005 yılında yapılan sanayi tespit çalışmasında Kağıthane'de 3844 binada imalat fonksiyonu tespit edilmiştir. Bu binalar konut, ticaret ve depo kullanımlarının imalat fonksiyonu ile birlikte yer aldıkları binalar da olabilmektedir. Bu 3844 binadan yalnızca imalat kullanımı olan bina sayısı ise 1213 adettir.

Tablo 52: Kağıthane bina fonksiyonlarına göre imalat birimleri 2005

Kağıthane bina fonksiyonları	Birim	m2
İmalat	3844	993424
İmalat + depo	74	22618
Depo	592	204866

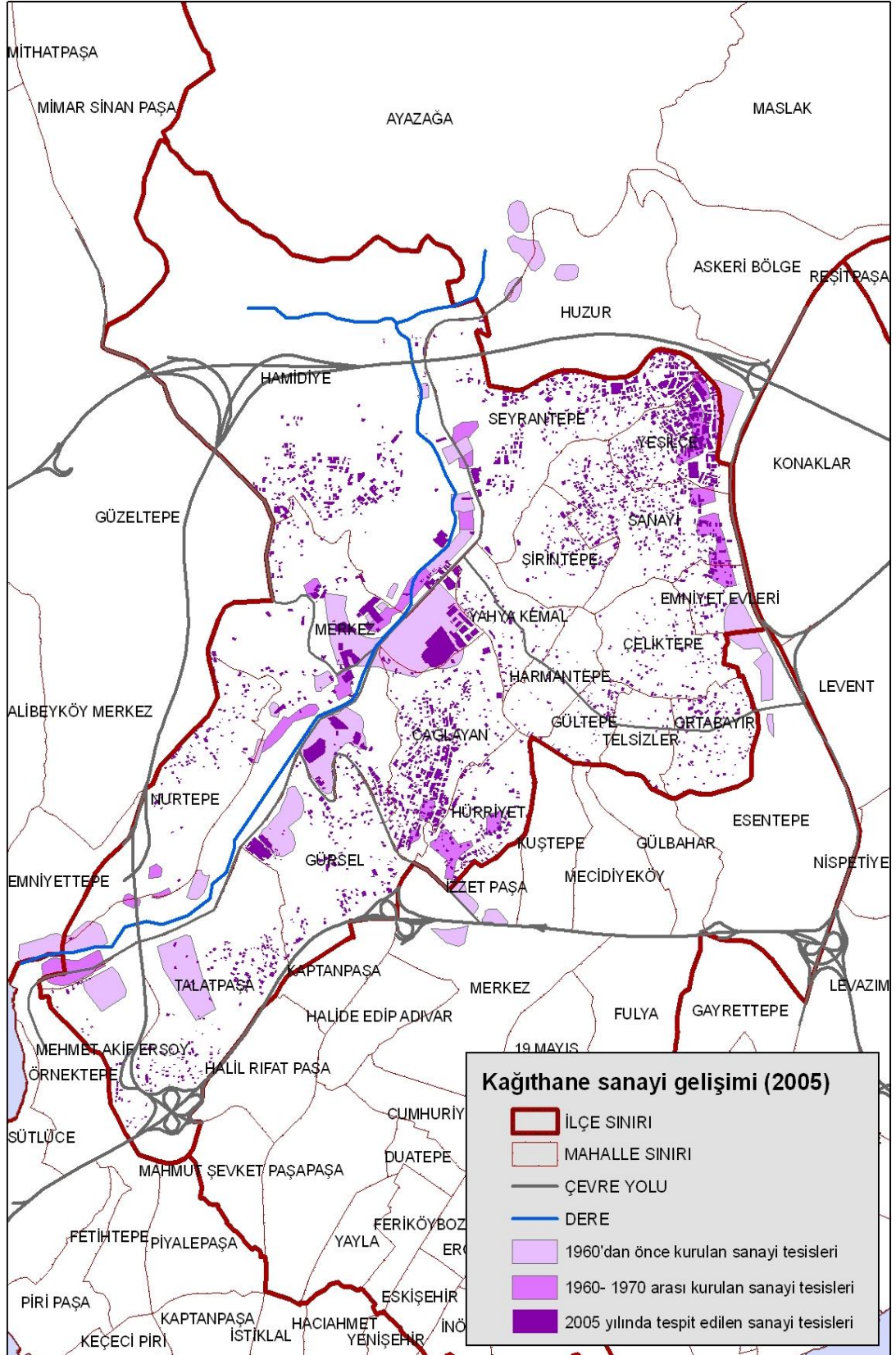
Kaynak: İMP 2005 sanayi tespitlerinden elde edilmiştir.

İSO verileri ile İMP tarafından yapılan sayımlar karşılaştırıldığında ilçede küçük ölçekli üretimin ağırlıkta olduğu görülmektedir. İSO'ya kayıtlı firmalar (484 adet) Kağıthane'deki üretim birimleri içinde azınlıkta kalmaktadırlar. Kağıthane'deki üretim yapısı ağırlıklı olarak konut, ticaret ve depolama kullanımları ile bir arada yer alan ve genellikle apartman katlarında yerleşmiş üretim birimlerinden oluşmaktadır. Bu imalat birimlerinin bir kısmının da kayıt dışı üretim yapan birimler olduğunu söylemek mümkündür.

Harita 15'de İMP tarafından yapılan çalışmada tespit edilen sanayi tesislerinin dağılımı görülmektedir. İlçede imalat birimlerinin yaygın ve dağınık bir biçimde konut alanları içerisinde yerleştikleri görülmektedir. Üç bölgede belirgin bir yoğunlaşma vardır. Bunlarda ilki Büyükdere Caddesine cepheli olan mahallelerde ve özellikle Yeşilce Mahallesiindedir. Bu bölgede yer alan oto sanayi sitesinin çevresine yayılan etkisi halen gözlenmektedir. Diğer bölge Çağlayan ve Hürriyet mahallelerinde görülen yoğunluktur. Bir diğer bölge ise Hamidiye Mahallesiindedir. 2000'li yıllarda yapılaşan Hamidiye Mahallesi diğer bölgelere göre yeni oluşan bir imalat bölgesidir.

1/100.000 ÇDP raporunda yer alan önemli bir veri, kullanılmayan sanayi tesisleri ile ilgilidir. Bu bilgiye göre İstanbul'da 642 adet kullanılmayan imalat sanayi birimi bulunmakta, bunların %7'si (yaklaşık 45 birim) Kağıthane'de bulunmaktadır (İBB, 2009b: 223).

Harita 15: Kağıthane Sanayi Sektörünün Gelişimi

4.4.2.1. Kağıthane’de Kalan ve Kağıthane’den Giden Sanayi Tesisleri

Kağıthane'deki sanayisizleşme sürecini ele aldığımız bu bölümde, Kağıthane havzasında yer almış olan fabrikaları taşınma sürecine girenler yani dönüşenler ve girmeyen (dönüşemeyenler) olmak üzere iki bölümde değerlendirdik. Bu şekilde taşınma kararının alınmasındaki dinamiklerle taşınma kararının alınmadığı durumların karşılaştırılması yapılabilmektedir. Bu dinamikler çevrimler arası sermaye akışları teorisi ve rant bağlamında değerlendirilmektedir. Ele alınan örnek fabrikalar: Coşkun Sucukları, Polisan ve Şark Mensucat, Ege Kimya, Evyap, Kale Oto Radyatörleri, Ayyıldız, Tekfen, Solmaz Alüminyum, Trio Makine, Rabak, Suteks fabrikalarıdır. Bu fabrikaların Rabak ve Demirdöküm haricinde, farklı kademelerdeki yöneticileri ile yapılan görüşmeler bölümün temelini oluşturmaktadır. Rabak ve Demirdöküm ile ilgili görüşmeler ise bu işyerinde çalışmış olan işçiler ve sendika temsilcileriyle yapılmıştır. 1980-2000 döneminde bölgeden taşınmış olan fabrikalara kendi dönemlerinde yer verildiğinden bu bölümde yeniden değinilmemiştir. Bu fabrikalar: Demirdöküm, Atak Mobilya, Çuhadaroğlu Alüminyum fabrikalarıdır.

Kağıthane’de fabrikaların taşınmasında en önemli etken sanayi sermayesinin inşaat sektörüne yatırım yapma eğilimidir. Bu eğilimin güçlenmesi İstanbul ve Kağıthane Belediyelerinin yürüttüğü planlama ve imar çalışmaları ile sağlanmıştır. Ayrıca merkezi yönetimin inşaat sektörünün gelişmesini hedefleyen politikaları da bunda etkilidir. Taşınan büyük firmalar Kağıthane’deki rantın yetince yükselmesini beklemişler, bu tarihe kadar Kağıthane dışında yeni üretim tesisleri kurarak buralarda üretime geçmişler fakat Kağıthane’deki üretimlerini tam olarak sonlandırmamışlardır. Bu firmaların taşınabilmiş olması Kağıthane’nin firmalar için sunduğu olumlu koşullar olmuştur. Taşınma sürecinde gördüğümüz önemli olgulardan birisi büyük firmaların istihdam etmekte oldukları işçileri taşıdıkları yeni tesiste de istihdam etme eğiliminde olmalarıdır. Bu durum üretim sürecinin hızlanan yapısından, güçlenen rekabet koşullarından ve ihtiyaç duyulan emeğin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bu süreçte kadın işçilerin dezavantajlı konumu ise dikkat

çekicidir. Ataerkil toplumsal yapı bu noktada kadınların aileden bağımsız hareket etmesini engelleyerek taşınma sürecinde iş kayıplarının yaşanmasına neden olmuştur. Taşınma sürecinde önemli olan başka bir nokta organizasyon modelleridir. Taşınma sürecinin iki biçimde organize edildiği görülmektedir. Bunlardan birisi firmaların tek tek, birbirinden bağımsız dönüşümüdür. İkincisi ise firma sahiplerinin birlikte gerçekleştirdikleri örgütlü bir dönüşüm sürecidir. Kağıthane’de cendere Vadisinde gördüğümüz bu örgütlü yapı sanayiden dönüşen bölge için planların yapılmasından inşaat şirketleri ile yapılan anlaşmalara sermayenin bir arada hareket ettiği bir modeli oluşturmuştur.

Dönüşemeyen ve Kağıthane’de kalan fabrikaların bir kısmının dönüşen firmalarda olduğu bekleme sürecinde olduğu görülmektedir. Bu firmalar yeterli gördükleri bir rant elde ettikleri ve inşaat şirketleriyle anlaşabildikleri zaman bölgeden taşınacaklardır. Bu firmalar daha çok büyük metrekarelerde üretim yapan büyük ve orta ölçekli firmalardır. Dönüşemeyen firmaların bir kısmı ise ekonomik, sosyal ve mekansal sebeplerle Kağıthane’den taşınmak istememekte ya da taşınma koşullarına ulaşamamaktadırlar. Bu firmalar daha çok küçük metrekarelerde üretim yapan orta ve küçük ölçekli firmalardır. Kent merkezinde yer alma zorunluluğu ile kurulan kümelenme ve tedarik ilişkisi bu koşulların başında yer almaktadır. Üretim sürecinde ihtiyaç duyulan işgücünün niteliği ve bu işgücünün mekansal tercihleri de firmaların taşınmak konusunda gönüllü olmamalarının önemli bir nedenidir.

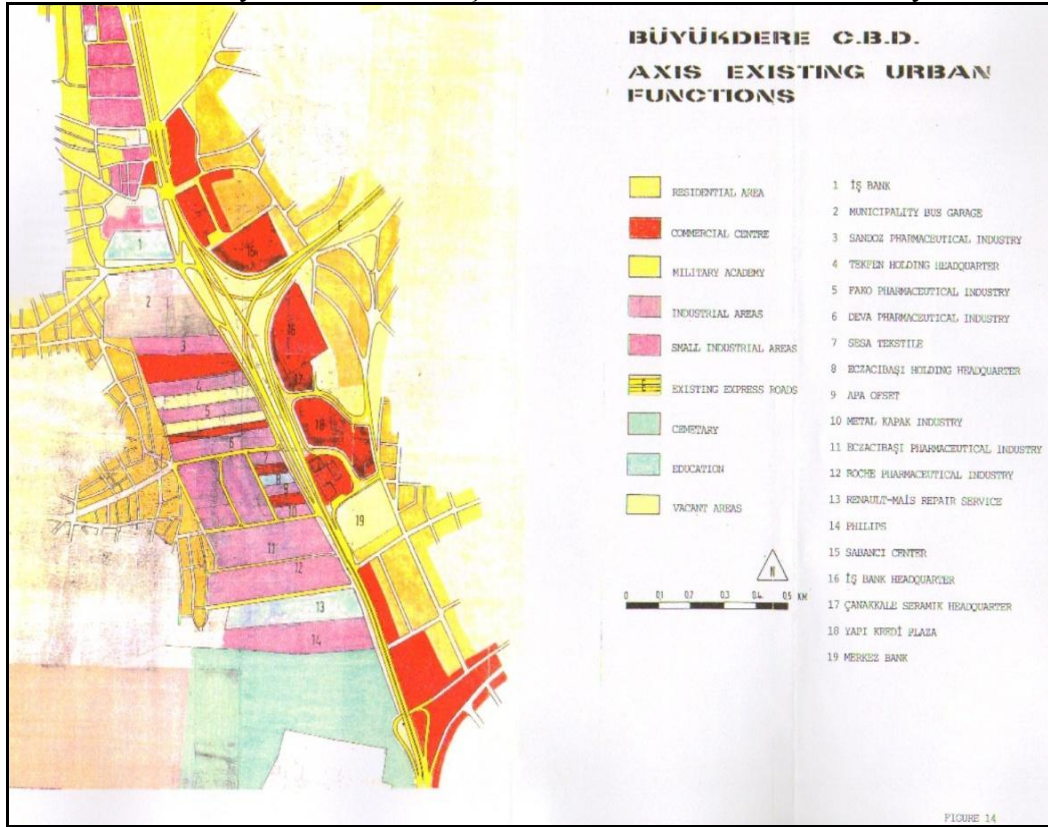
4.4.2.1.1. Dönüşen Fabrikalar

4.4.2.1.1.1. Büyükdere Caddesi Aksında Dönüşüm ve İlk Temsilci Tekfen Ampul Fabrikası

Büyükdere Caddesi aksı, bir proje kapsamında olmayan, sanayi firmalarının kendi istekleriyle dönüştürdüğü ve geniş bir alanda çok sayıda firmayı ilgilendiren önemli bir örnektir. Bölgedeki değişim her ne kadar 1988’de çıkartılan iki plan ile

desteklendiyse de bütünsel olarak yaşanmamış, 2000’li yıllarda fabrikaların tek tek kapanması ve yerlerine parsel bazında imar izni alınarak yapılan inşaat projeleriyle gerçekleşmiştir. Bu süreç günümüzde de devam etmektedir. Hüseyin Kaptan arşivinden edindiğimiz haritada (Harita 16) bölgedeki büyük fabrikalar görülebilmektedir.

Harita 16: Büyükdere merkezi iş alanındaki mevcut kentsel fonksiyonlar

Kaynak: Hüseyin Kaptan arşivi

Büyükdere aksındaki dönüşüm 2000’li yılların başında büyük ölçüde hızlanmış olsa da bu değişimin temelleri 1980-2000 döneminde yerel yönetimlerin plan ve uygulamaları ve ANAP yönetimindeki merkezi hükümetin 1989 yılında çıkarttığı Turizm Merkez Alanları kararı tarafından atılmıştır. Bu aksta yaşanan ilk dönüşüm örneklerinden birisi Tekfen Ampul Fabrikası’nın 1999 yılında taşınması ve yerine holding binası yapılmasıdır. 2000’li yıllardaki dönüşümlerin öncüsü olan bu örnek, sonraki dönemlere ipucu vermektedir.

Büyükdere Caddesinde yer alan Tekfen Ampul Fabrikası'nın taşınması, bölgede artan rantın 2000'li yıllardaki etkisini erkenden görebilmemizi sağlamaktadır. 1957 yılındaki kuruluşundan itibaren inşaat sektöründe faaliyet yürüten şirket, sanayi sektörüne 1963 yılında ampul üretimi ile girmiştir. İnşaat sektöründe yurtdışında da faaliyet gösteren ve bankacılık faaliyetleri de bulunan Tekfen Holding zaman içerisinde birçok sektörde faaliyetini sürdürmüş, bazılarını tasfiye etmiştir (Altun, 2006).

1963 yılında Levent'te kurulan ampul fabrikası 1999 yılında Gebze'ye taşınmış, fabrika arazisine ise Büyükdere-Maslak aksındaki önemli iş merkezlerinden biri olan Tekfen Tower inşa edilmiştir. Gebze'deki ampul fabrikası ise 2002 yılında Çin'e taşınmıştır. Tekfen'in emlak geliştirme sektörüne girişi 1988 yılında Emlak Bankası ile gerçekleştirilen Sinanoba Uydukent projesi ile olmuştur. Emlak sektörünün dönemin önemli yatırım alanlarından birisi olduğu anlaşılınca 2000 yılında Tekfen Tower projesini de yürütecek olan Tekfen Emlak Geliştirme Şirketi kurulmuştur (Altun, 2006).

Tekfen Holding'in 50 yıllık tarihini ele alan kitapta şirketin Emlak Geliştirme sektörüne girişinin, şirketin dönemin ekonomik sorunlarına karşı direnç kazanması adına yapıldığı belirtilmektedir:

“2000 yılı, yeni milenyuma girmenin verdiği heyecan, dijital kıyamet senaryoları ve Kasım Krizi gibi gündem konularının yanında, Tekfen bakımından hem grubun yeni döneme çok daha hazırlıklı girmesini, hem de 2001 başında Türk ekonomisini büyük sarsıntıya uğratacak türbülansa daha dirençli bir şekilde karşı koymasını sağlayacak önemli gelişmelere sahne oldu. Bu gelişmelerin birincisi şirket yönetiminin yeniden yapılandırılması, ikincisi kârlılıktan uzak yatırım ve iş alanlarının tasfiyesi, üçüncüsü ise Tekfen'in gelecek vadeden yeni bir alana, emlak geliştirme projelerine yoğunlaşmasını sağlayacak yeni bir bölümün kurulmasıydı.” (Altun, 2006: 241).

Bu anlatımda, emlak sektörünün ekonomik kriz döneminde holding için bir direnç yaratmasının yanı sıra karlılıktan uzak iş alanlarının tasfiyesi stratejisi de önemlidir. Bu alanlardan birisi de ampul üretimi olmuş, üretim 2002 yılında Çin'e taşınmıştır. Bu değişim kentsel rantların, üretim yoluyla elde edilecek kârdan daha fazla tercih

edilmesi ile ilgilidir. Bu dönüşümün bir nedeni sanayi sektörünün içindeki yapısal değişimler olsa da krizden daha az etkilenme stratejileri Kağıthane'de görülen değişimin itici gücüdür. Sanayi üretimi bulunduğu mekanda daha az kar getirmekte, daha karlı olacak yeni bir mekana taşınmasında ise terk edilen mekanda yaratılan rantın etkisi görülmektedir.

Tekfen Holding, emlak geliştirme sektörüne girdikten sonra Kağıthane'de de benzer projeler yürütmüştür. Bunlardan birisi de Kağıthane'deki bir çivifabrikasının yerine yapılan Kağıthane Ofispark projesidir. Bu projeler Tekfen'in ampul fabrikasının dönüşümü gibi bölgenin sanayi sektörü karakterini hizmetler sektörüne dönüştüren yatırım amaçlı projelerdir.

4.4.2.1.1.2. Polisan ve Şark Mensucat Fabrikaları

Polisan Boya ve Şark Mensucat fabrikaları Polisan Holding bünyesinde birlikte gelişen iki fabrikadır. Şark Mensucat 1955 yılında Zeytinburnu'nda kurulmuştur. 1961 yılında Kağıthane'de yer alan Kağıthane Mensucat Şirketinin arazi ve fabrikasını satın alarak üretime burada devam etmiştir. 1964 yılında ise Kağıthane'deki fabrika arazisinde kurulan bir ek binada kimyasal madde üretimine başlanmış ve 1967'de bu fabrika Polisan Kimya Sanayi A.Ş. ismini almıştır.

Polisan Holding'in Kağıthane dışına çıkışı 1970'li yıllarda gerçekleşmiştir. 1971 yılında Polisan'ın üretimde kullandığı hammaddenin ulaşımında kolaylık sağlayacak ve depolama tesisi olarak da kullanılacak olan Dilovası Poliport limanı kurulmuştur. Bunu takiben 1977'de Polisan fabrikası Dilovası'na taşınmıştır.

Şark Mensucat ise 2005 yılına kadar Kağıthane'de tekstil alanındaki üretimine devam etmiş, 2005 yılında Çerkezköy'e taşınmıştır. Çerkezköy'e taşınan Şark Mensucat'la ilgili Polisan Holding Yönetim Kurulu Başkanı Necmettin Bitlis'in verdiği bilgiler şöyledir:

“Ondan sonra senelerde Kağıthane’den iplik ve dokumayı kaldırmıştım. Artık Kağıthane’de o işin devam edemeyeceğini, ... bazı arkadaşlar bu tekstil işini kapatalım. Hayır dedim ben kapatmam. Bu bizim ilk göz ağrımız. Onun için bunu başka bir yere taşıyacağız. Çerkezköy’de bir 50 dönüm bir fabrika yeri satın aldık. Fabrika binası da vardı. Dolayısıyla o fabrikayı da oraya taşıdık. 10 sene evvel. Şark Mensucat. Eski ismini devam ediyor. Bugün Türkiye’de hemen hemen o da kendi branşında. Hep fason iş yapıyor. Münferit dokumacıların yapmış olduğu dokumalar bizim fabrikaya geliyor, boyanıyor, apresi, finisajı yapılıyor, tüylendirmesi yapılıyor. Malın cinsine göre, kadın kumaşları, erkek kumaşları, döşemelikler... Bunun gibi şeyleri yapıyor ve Türkiye’nin de hemen hemen en büyük kapasitesi olan bir fabrika haline geldi.” (Necmettin Bitlis, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Şark Mensucat’ın Kağıthane’den taşınmasını takiben 2005 yılından gayrimenkul yatırım projelerine başlanmıştır. DAP Yapı ile kat karşılığı yapılan bir anlaşma ile Kağıthane Z Ofis projesi başlamış, 2012 yılında tamamlanan proje, DAP Vadisi olarak adlandırılan büyük bir ofis bölgesi projesinin bir parçası haline gelmiştir.

Polisan ve Şark Mensucat örneklerinde üretim alanında yaratılan birikimin inşaat alanına aktarılması, yani ikinci çevrim dediğimiz süreç 2000’li yıllarda Kağıthane’de arazi rantının yükselmesi ile görünür olmuştur. Tekstil sektöründeki üretim birimi, Holding için ikincil planda kalan bir alan olmasına rağmen Kağıthane’de ütime devam etmesi, henüz bu tarihe kadar arazinin dönüşümü için beklenen değer artışını elde edilememiş olduğunu göstermektedir. Yeni ve karlı bir yatırım alanı ortaya çıktığında ise arazi boşaltılmış ve hizmet sektörüne yönelik bir kullanım Kağıthane’nin en eski fabrika alanlarından birisinde yerini almıştır.

Polisan Holding’in gelişimine baktığımızda sanayinin yanı sıra ikincil bir alan olarak inşaat alanında da faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Genel olarak firmanın ekonomik sıkıntılar çektiği dönemlerde bir nevi güvence olarak kullanılan bu yatırımlarla ilgili Necmettin Bitlis’in girişimci kişiliği de etkili olmuştur. Necmettin Bitlis yaptığı yatırımları şöyle anlatmaktadır.

“Şimdi benim bir de inşaatçılığım vardı. Şöyle ki Topkapı’da Tim1, Tim2 vardır. Biliyor musunuz? Oraları ben yaptım hepsini. Maltepe’de ilk modern sanayi çarşısını yaptım. Maltepe sanayi çarşısı. Yine o tarafta. Maltepe sanayi çarşısını 1968-69’da yaptım” (Necmettin Bitlis, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Gayrimenkul sektöründe yaptığı yatırımlar, kimi zaman sanayi sektöründe elde edilen birikimin aktarıldığı bir alan olmuş, kimi zaman da üretim alanındaki maddi sıkıntılarının çözümü için bir nevi kumbara görevi görmüştür.

“... Başka sıkıntılarım oldu, başka yerlerde apartman vardı mesela sattım. Fabrikayı alırken falan. Neyim varsa satayım o fabrikayı yeter ki alayım. Orası bir türlü satılması. Pendik'te arazim vardı sattım. Başka şeyler vardı, dükkanlar vardı manifaturacılar çarşısında iki üç tane, onları sattım. Çünkü o fabrikayı 5 milyon liraya alabilmek için.” (Necmettin Bitlis, KSTP, yayınlanmamış görüşme).

Son olarak 2015 yılında, Polisan Holding bünyesinde kurulan Gayrimenkul Şirketi Polisan Yapı, DAP yapı şirketi ile Pendik'te büyük bir gayrimenkul projesine başlamıştır. Planlanan projenin “küçük bir şehir” olacağını belirten DAP Holding Yönetim Kurulu Başkanı Ziya Yılmaz, projede otel, rezidans, konut ve ofis alanlarının yer alacağını belirtmiştir. (<http://www.milliyet.com.tr/dap-ve-polisan-pendik-arazisi-icin-dapyapi-2024144/>, erişim: 2015)

2005 yılından başlayarak Polisan Holding'in yatırımlarının giderek artan bir biçimde gayrimenkul sektörüne yönlendiğini görüyoruz. Üretim alanındaki yatırımlar devam ederken karlı bir sektör olan gayrimenkul alanında da yüksek getirilerin hedeflendiği görülüyor. İki çevrim arasında birbirine aktarılarak devam eden bir birikim ilişkisinin olduğunu görebiliyoruz. Son olarak Polisan Holding internet sitesinde, Dilovası'ndaki boya üretim tesislerinin taşınması için Gebze'de yer alan GebKim Organize Sanayi Bölgesi'nde arazi satın alındığı, bu arazinin bir bölümüne yeni bir boya tesisi kurulacağı bir kısmının ise yatırım amaçlı kullanılacağı belirtiliyor (<http://www.polisanholding.com/polisan-yapi.html>, erişim: 14 Mart 2015). Bu durum bize sanayi tesislerinin taşınmasının sürekliliğini ve sermayenin yer seçim kriterlerinin rant ile olan ilişkisinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

4.4.2.1.1.3. Ege Kimya: Üretim ve Yönetimin Farklı Mekanlarda Örgütlenmesi

Ege Kimya 1955 yılında Kağıthane'de kurulmuş Demirdöküm, Profilo gibi firmalara hammadde üretimi yapan bir kimya fabrikasıdır. 1995 yılında üretiminin bir kısmını Adapazarı'na taşımış, 2010 yılında ise Kağıthane'deki üretimini durdurarak fabrika arazisini satmıştır. Emlak ya da gayrimenkul sektörüne girmeyi tercih etmemiş olsa da Kağıthane'den tam olarak ayrılmayan firma, merkez ofisi için fabrikanın Kağıthane'deki eski arazisinde inşa edilen ve 2012 yılında tamamlanan Papirus Plaza'da yer seçmiştir.

Firma için fabrikanın taşınmasında, yeni teknoloji, taşıma maliyetleri gibi mekansal ihtiyaçların zorlamasının yanı sıra belediyelerin taşınmak yönündeki baskısı da Kağıthane'den ayrılmanın nedenlerinden birisi olmuştur.

Şirket bünyesinde 181 mavi, 127 beyaz yakalı toplam 308 kişi çalışmaktadır. Ege Kimya yöneticilerinden Kenan Bey, taşınma esnasında işçilerin çoğunun Adapazarı'na taşınarak Ege Kimya'daki işlerine devam ettiğini belirtmektedir. Taşınmayarak işten ayrılanların çoğunun ise emekliliğe hak kazanmış çalışanlar olduğunu belirtmektedir. Mavi yakalıların büyük kısmı Adapazarı'nda, beyaz yakalıları ise daha çok Kağıthane'de çalışmaktadır. Adapazarı ve Kağıthane arasında gidip gelen 80 kişilik bir servis sistemi halen devam etmektedir fakat bu servis daha çok Kağıthane ve Adapazarı arasında gidip gelen teknik elemanları taşımakta kullanılmaktadır. Bu örnekte özellikle mavi yakalı işçilerin fabrikayla birlikte taşındığını, beyaz yakalı ve üst düzey çalışanların ise İstanbul'da çalışmaya devam ettiğini görmekteyiz. Üretimle doğrudan ilişkili olan mühendislik kadroları ise İstanbul- Adapazarı arasında gidip gelerek iki birim arasındaki ilişkiyi kurmaktadır.

Ege Kimya'nın taşınma nedeniyle müşterileri ile ilişkilerinde bir değişim olmamıştır. Büyük imalat firmaları için hammadde üreten firmanın, çevresindeki küçük üretim

birimleriyle ilişkisi yoktur. Dolayısıyla kent merkezinde yer alma ve müşterilerine ya da tedarikçilerine yakın olmak gibi bir mekansal ihtiyacı yoktur.

4.4.2.1.1.4. Örgütlü Bir Dönüşümün Aktörlerinden Evyap Sabun Fabrikası

Evyap, rantın çekici kıldığı bir dönüşüm örneğidir. Sanayiden kaynaklı belli bir sermaye birikimi, bölgedeki dönüşümden kaynaklanan artan arazi rantlarıyla birleşince inşaat sektöründe yatırıma dönüşmüştür. Firma Cendere Vadisi projenin biçimlenmesinde ve bölgedeki diğer firmaların bu dönüşüme katılmasında etkin bir rol oynamıştır.

Evyap firmasının İstanbul içerisindeki mekansal hareketliliği, sanayi sektörünün İstanbul'daki mekansal hareketliliğini özetler niteliktedir. Firma 1927'de Erzurum'da sabun üretimine başlamış, 1943 yılında İstanbul Vaniköy'e taşınmıştır. 1950 yılında Tahtakale'ye, ardından 1958 yılında Silahtarağa'ya taşınmıştır. 1975 yılında ise Cendere Vadisindeki fabrikasının inşaatına başlamış, 1980'de burada üretime geçmiştir. Cendere Vadisindeki üretimini 2003 yılından itibaren kademeli olarak Tuzla OSB'ye taşıyan firma, 2015 yılında Cendere Vadisindeki üretimini tamamen sonlandırmıştır.

Kimyasal ürün sanayi sektöründe sabun ve kişisel bakım ürünleri üreten firma, İSO ilk 500 firma listesinde 1997'de 63., 1998'de 68. ve 2001 yılında 50. sırada yer almıştır. Firmanın internet sitesinde, Cendere Vadisi'ndeki eski üretim tesisinin 253,000 m²'lik açık alan, 110,000 m²'lik kapalı alana sahip olan ve Avrupa'nın en büyük ve dünyanın ilk 3 büyük tesisinden biri olduğu ve bünyesinde 2500 çalışan istihdam ettiği belirtilmektedir. (<http://www.evyap.com.tr/tr/kurumsal/tarihce.asp>, Erişim: 24 Kasım 2014). Günümüzde firmanın Tuzla tesisleri yanı sıra Malezya ve Mısır'da da üretim tesisleri, ayrıca Kocaeli'nde Evyapport isminde bir de liman işletmesi bulunmaktadır.

Firmanın Cendere Vadisi'ndeki tesisinden Tuzla'ya taşınmasının temelinde arazi rantlarının artması ve fırsatı değerlendirme isteği yatmaktadır. Firmanın eski yöneticilerinden olan Bekir Kılıç, Evyap'ın teknolojik değişim ihtiyacı nedeniyle bölgeyi terk etmediğini, tesisin teknolojik olarak yeni sayılabileceğini belirtirken, bölgeyi kapsayan planlama çalışmalarının (Cendere Vadisi Planları) yaratacağı etki nedeniyle taşındıklarını belirtmektedir:

“Buradaki sanayi tesisleri de hepsi genç tesisler. Yani bir tesis kurarsın, ömrünü doldurur, yeni bir tesise ihtiyaç duyarsın makineler demode olmuştur falan, zaten dönüşüm zamanı gelmiştir. Buradaki öyle değil. Gidip Tuzla'ya fabrika kuracağız aynı model makineleri koyacağız.” (Bekir Kılıç).

Firmanın üretim hacmini arttırmak için yeni bir tesis kurulması kararı da taşınma kararında etkili olmuştur. Yeni tesis 2003 yılında OSB'lerin teşvik edilmesi nedeniyle Tuzla OSB'de kurulmuştur. Tuzla'da kurulan tesis bir alternatif olarak düşünülmemişse de 2007 sonrasında üretimin tamamen taşınmasında bu yatırımın varlığı süreci kolaylaştıran bir etken olmuştur.

Fabrikanın kentin içerisindeki konumu da taşınma kararlarında etkili olmuştur. Kentin büyümesi sonucu Cendere Vadisindeki tesislerinin kent içerisinde kalmasının olumsuzluklarını aktaran Bekir Kılıç bu olumsuzluklardan birisinin ulaşım sorunu olduğundan bahsetmektedir:

“... şehrin içerisinde kalmaya başladı burası. Mesela 2002 ya da 2003 yılından itibaren artık kamyonlar şehrin içerisine belli saatlerde giriş çıkış yapamayınca buradaki sanayi tesisleri sıkıntı yaşamaya başladı çünkü kamyonlar gelemiyor. Gelse yükleyemiyorsun. Yükleğinde şehrin içerisinde dağıtım yapacak, o saatlerde şehir trafiğine kamyonlar giremiyor. Köprüden geçemiyor. Dolayısıyla burada sanayicilik sıkıntı olmaya başladı. Ve insanların kafasında artık yavaş yavaş buradan herhalde gitmemiz gerekiyor diye düşünmeye başladılar... Hakikaten bu arada sanayicilik yapması zor. Kamyon bekliyorsunuz gelemiyor. Gece bekliyorsunuz, gece yüklüyorsunuz gece toptancınız kapalı. Bir kamyon bir yerden 5 km ötesine mal götürüyor, 24 saatte ancak malı boşalttırabiliyorum. Normalde 100 liraya götüreceği yere 1 gününü yediğiniz için sizden 2000 lira istiyor.” (Bekir Kılıç).

2007 yılında İMP, 1/100.000 ÇDP'de Cendere Vadisini "Eğitim Bilişim Teknoloji" (EBT) alanı ilan etmiştir. Böylece sanayinin bölgeden çıkartılması kararı alınmış, bunun sonrasında taşınma hazırlıkları başlamıştır.

Taşınma sürecine vaktiyle yeni fabrikasını kent dışına taşımış olan Evyap şirketi hazırlıklı girmiş, bir yandan da yeni gayrimenkul projesi sayesinde büyük kar beklentileri olan bir yatırıma girişmişlerdir. Bu süreçte fabrika işçileri ile firma arasındaki ilişki, fabrikada örgütlü Tekgıda-iş Sendikası tarafından yürütülen görüşmelerle sağlanmıştır. Evyap Cendere Vadisinden Tuzla'ya taşınınca istihdam ettiği işçileri işten çıkarmayı tercih etmemiş fakat çoğunluğu Avrupa yakasında oturan işçiler Anadolu yakasına taşınmak zorunda kalmışlardır. Bu süreçte 2500 işçiden 1600 kadarının Tuzla çevresine taşındığı belirtilmektedir. Taşınmayı tercih etmeyen işçiler tazminatlarını alarak işten ayrılmışlardır. Taşınma sürecinde Evyap taşınma masraflarını karşılamak için belli bir miktar nakit yardımı yapmış, işçiler taşınana kadar servis koymuş ve Anadolu yakasında yeni konut alacaklara kredi yardımında bulunmuştur.

"alışanlarımızın çoğu Tuzla'ya gitsin diye, taşınma yardımı yaptık. Orada ev bulmalarına destek verdik. Satın alanlara şirkete borçlanmalarında şey yaptık, destek verdik. Bir avantajımız vardı, orada Kurtköy diye bir yerleşim birimi var. Orada evler çok ucuz. 100-150 bin liraya çok rahat 2+1, 3+1 evler alınıyordu o dönemde. 4-5 yıldır şimdi bilemiyorum. Işilerimizin çoğuna peşinat ödemesinde şirket olarak şey verdik. Destek verdik." (Bekir Kılıç).

Çalışanların Tuzla'ya taşınmasının tercih edilmesinin nedeni deneyimli ve kalifiye işçilerin üretimdeki önemidir. Evyap, kendi ihtiyaçlarına uygun, kalifiye işçi istihdam etmeye önem veren bir firmadır. Bunu sağlayabilmek adına Ayazağa'da kendi adıyla kurduğu meslek lisesi mezunlarını istihdam etmeyi tercih etmiştir.

"Evyap olarak şunu yaptık, birincisi Evyap'ta zannediyorum ki çalışanların, mavi yakalılar için söylüyorum, herhalde % 85'i endüstri meslek lisesi mezunuydu. Burada Milli Eğitim Bakanlığına yaptığımız Endüstri Meslek Lisesi vardı. 1998'de açılmıştı. Her yıl mezun verdi. En başarılı 20 kişisini eğer niversiteye girmemişse fabrikaya aldık. Hep meslek liselilere öncelik verdik. Çalışanların çok kalifiye insanlardı." (Bekir Kılıç).

Kendi üretim ihtiyaçlarına göre eğitilen öğrenciler mezun olduklarında Evyap'ın kalifiye işçilerini oluşturmaktadırlar. Firma bu işçilerden ayrılmak istememiş ve üretim sistemine uyum sağlayacak yeni işçilerin eğitim sürecindeki emek gücü kaybını göze alamamış görünmektedir. Sanayicilerin kalifiye elemana olan ihtiyaçlarını Tekgıda-iş Sendikası Anadolu Yakası Şube Başkanı Zeynel Öztaş şöyle açıklamaktadır:

“Diyelim ki oradaki eleman, operatör kolay kolay 2-3 senede yetişmez. Bir operatörü elinde tutmaz, barındıramazsan... yetişmesi kolay değildir. O makineyi yürütmek, çalıştırmak, malı makineye vermek, ufak tefek arızalarını tamir etmek. Onlar makinenin dilinden anlıyor yani. O yüzden diyelim ki o sabundan 300-400 kişinin çalışması gerekiyorsa, onları da getirir. İşveren ister yani. Ama yeni gelen işçi de onların yanında eğitiliyor, işte onlar peyderpey onlar da öğreniyor. Paket yaparlar, kutulama yaparlar, bundan sonra onların yanında öğrenirler operatör yetişiyorlar. İşveren şekilde kaçmıyor yani. İşverene de vasıflı eleman lazım ister istemez. Vasıflı eleman olmazsa iş yürümeyecek. Hatalı yapılan selafon olur, çapak yapar makine falan o mallar öyle kolay çıkmıyor. Onların da laboratuvarları var. oralardan geçmezse o mal da pazara sürülmüyor. O kişi de bilmezse hata yapacak.” (Zeynel Öztaş).

Fabrika işçilerinin çoğu fabrikanın taşınmasıyla birlikte mecbur kaldıkları bir göçe tabi olmuşlardır. Bu durum fabrikaların taşınmasının hem eski hem yeni sanayi alanında önemli bir nüfus değişiminin de yaşandığını göstermektedir. Bu örnekte, çalışmaya Tuzla'da devam edip taşınanlar genelde Tuzla civarında, daha yoğun olarak da Pendik Kurtköy'de yerleşmişlerdir.

“Çayırova, Gebze, bu civarlar. Evyap'ın servisleri bu civarlara var. Gebze, Çayırova, Yenimahalle, Kurtköy, Sultanbeyli. Maltepe, Gülsuyu, Bostancı... Servisleri oralara kadar var. Zaten oraların insanını alıyor. Fazla şey insan da almıyor. Karşıdan gelen insan olmaz. Karşıya servisi yok. Sürekli vardiyalı çalıştığı için karşıya servisi yok. Sadece memur servisi var 8-5 çalışan. İşçi servisi yok.” (Zeynel Öztaş).

Çalışanların çoğunun Kurtköy'e yerleşmiş olmasının nedeni Kurtköy'ün yeni inşa olan bir konut bölgesi olması ve konut fiyatlarının diğer bölgelere göre düşük olmasıdır. Bekir Kılıç, fabrikanın yeni seçtiği bölgeye yakın, işçilerin taşınabileceği özelliklerde bir konut bölgesinin olmasının işçilerin taşınmasını kolaylaştırdığını anlatmaktadır:

Şöyle bir avantaj yaşadık. Bunu kurgulayamazdık tabi. Burada evler [Kağıthane civarı] 1000 lira 1500 lira. Kurtköy'de 300 lira 500 lira. Böyle bir şey yaşadık. Ekonomik olarak oraya gidenler daha rahat etmeye başladılar. Burada evi olan kiraya verdi orada daha ucuza tuttu. Ya da burada evini satan orada daha ucuza buldu. Ya da orada ucuz fiyatı görünce ağabey ya 20.000 lira borç verebilir misin dendi. Biz şirket olarak borç verip 24 ayda falan maaşından kestik.” (Bekir Kılıç).

Tuzla çevresine taşınmayan ve işten ayrılan işçilerin büyük çoğunluğu emekliliği gelmiş olanlar ile genç kadın işçilerdir. Taşınmanın kadın işçiler açısından erkeklere göre daha olumsuz bir etkisi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Erkekler aileleriyle birlikte taşınabilirken kadın çalışanlar bunu gerçekleştirememişlerdir. Bu durum kadınların aile içerisinde gerek söz sahibi olma, gerekse ekonomik bakımdan ailelerinin taşınmasına yol açacak bir ağırlığa ve güce sahip olamamalarından kaynaklanmaktadır. Genç ve bekar işçilerin ailelerinden ayrılarak yeni bir eve taşınmaları ise geleneksel aile yapısı nedeniyle söz konusu olamamıştır. Bu durumu Bekir Kılıç ve Zeynel Öztaş şöyle açıklamaktadırlar:

“Sadece burada... Hanım kızlarımız çalışıyordu. Sabun kozmetik işinde. Türkiye geleneklerinde kızların taşınmasına çok şey yapmıyor. Çok yatkın değil. O yüzden kızlarımızın bir kısmını kaybettik gelmediler. Ama onun dışında çalışanlarımızın çoğunluğu yine orada devam ediyorlar.” (Bekir Kılıç).

“Çok genç ayrıldı kadın kısmından. Erkek kısmından genellikle emekliliği gelen insanlar çok ayrıldı. Ama kadın kısmından evlerini terk etmemek için.” (Zeynel Öztaş).

Evyap'ın taşınmasının sendika ile ilişkileri zorlayan bir yanı olmadığı, hem sendika yöneticileri hem de firma yöneticileri tarafından anlatılmaktadırlar. Taşınma ile ilgili plan Evyap'ta uzun yıllardır yetkili sendika olan Tekgıda-iş'e, İBB görüşmeleri ilerledikten sonra ve taşınmadan iki sene önce haber verilmiştir. Sendika ile işveren arasında hiçbir anlaşmazlık çıkmamıştır. Yapılan anlaşmaya göre Tuzla'da çalışmak isteyen işçi çalışmaya devam edecek, ayrılmak isteyen ise tazminatlarını alarak işten ayrılacaktır. Taşınma sürecinde işçilere taşınma masraflarının karşılanması için firma tarafından 2000 TL yardım yapılmıştır.

“İki sene önceden bize bildirdiler. Ben daha profesyonelliğe gelmemiştim. Evyap Sendikayla konuşmuştu. Şu karar çıkmıştı, son görüşmede, işçi eğer Ayazağa'dan Tuzla'ya geçmek istiyor ise hiçbir sıkıntı yok götürecektir. Orada da onlara da herkese

de 2 bin lira kadar bir ücret ödediler herkese. Bir araba bir milyardan aşağı gitmez. Öyle bir taşınma ücreti da herkese ödediler, gelen geldi, gelmeyen de her hakkını hukukunu, tazminatını alıp ayrıldı.” (Zeynel Öztaş).

Tekgıda-iş Sendikası Anadolu Yakası Şube Başkanı Zeynel Öztaş fabrikanın taşınmasının sendikal örgütlenmeye olumsuz etkisinin olmadığını belirtmektedir. Fakat bir yandan da şirketlerin üretime devam etmesinin sendikaların varlıklarının da garantisi olduğunu belirterek sendikaların firmalarla kurduğu bağı somutlaştırmaktadır:

“... [fabrikaların taşınmasının sendikal örgütlenmeye] etkisi yoktur. Zaten işveren işine devam edecek. Eğer gelmiyorsa işçiler yeni işçi alacak. Gene onlar da sendikalı olurlar öyle bir sıkıntı yoktur. Yine aynı şekilde devam eder. Bizim için sıkıntı yoktur. Sadece küçülmezse, şirket küçülmezse... Mesela Evyap pazar payını kaybetti o zaman azalmaya gittiği zaman ben de kan kaybediyorum. Üye kaybediyorum. Yapacak bir şeyim yok benim de. İşyerlerinin bacaları tüttükçe biz sendika olarak varız. İşyerini bacaları tütmedikçe sendika da olmaz.” (Zeynel Öztaş).

Zeynel Öztaş her ne kadar taşınmak dolayısıyla sendikal faaliyetlerin etkilenmediğini söylese de Evyap'ın taşınması sonrasında işçi sayısı düşmüş, buna bağlı olarak sendikalı işçi sayısı da azalmıştır. “...1200 kişi falan vardı bizim sendikalı üyemiz, şimdi 800'lere falan düştü. 1200 sendikalı, taşeronla beraber 1500- 2000'e yakın işçi vardı. Mavi yakalı işçi vardı yani. Şimdi 800 sendikalı var.” (Zeynel Öztaş).

4.4.2.1.1.5. Prestijli Bir Fabrikadan Lüks Ofis Kompleksine Rabak Bakır Fabrikası

Rabak Elektrolit ve Bakır Mamulleri Fabrikası, kurulduğu yıllardan itibaren Kağıthane'deki en önemli fabrikalardan birisi olmuştur. İşçiler arasında da en prestijli fabrikalar arasında anılmaktadır. İş Bankası kamu ortaklığı ile kurulmuş olan şirket 1980'li yıllarda Halil Bezmen'e, daha sonra Hayyam Garipoğlu'na ve ondan sonra da Yaşar Keçeliler'e satılmıştır. 2008 yılında TMSF tarafından el konulan fabrika, bu tarihte kapatılmıştır. Günümüzde Fer Yapı tarafından geliştirilen büyük bir ofis

kompleksine dönüşmüş durumdadır.

Kağıthane Rabak fabrikasında 1988 yılında çalışmaya başlamış olan Abbas Çağan, bir çok kez el değiştiren fabrikada her el değiştirmede işçi çıkarıldığını, 1980'li yıllarda 1000 kişi çalıştıran fabrikada 2008'de çalışan sayısının 200'e düştüğünü belirtmektedir.

“Ben girdiğim zaman, 1000 kişi çalışıyordu. Bu her el değiştirmede 300-400 kişisini kapı dışarı ederek yani işsiz bırakarak, en son biz 2008 yılında 200 kişi kalmıştı. İşyeri kapatılınca 200 kişi tazminatlarımız dahi sendikanın [DİSK'e bağlı Birleşik Metal-İş Sendikası] çabaları sonucu ancak alabildik.” (Hasan Sağdıç).

4.4.2.1.2. Dönüşmeyen, (Henüz) Dönüşmeyen Firmalar:

4.4.2.1.2.1. Rantı Bekleyen Bir Firma Kale Oto Radyatör

Otomobil radyatörleri üreten Kale Oto Radyatör, 1966 yılında Kağıthane'de Sanayi Mahallesinde kurulmuştur. 1985 yılında üretimin bir kısmını Kocaeli Çayırova'da kurulan yeni tesislerine taşımıştır. 2002 yılında Kağıthane fabrikasında yaşanan büyük bir kaza sonucu fabrika kullanılmaz hale gelmiş, bu nedenle bu tarihten itibaren üretimin tamamı Çayırova tesislerinde yapılmaya başlanmıştır. Günümüzde Kağıthane'de Kale Oto Radyatör firmasının bağlı olduğu Koçkaya Holding'in yönetim birimleri ve depolamanın da yapıldığı lojistik birimi yer almaktadır. Maslak'ta yapım aşamasında olan ofis binası tamamlandığında yönetim birimlerinin buraya taşınması planlanmaktadır.

2002 yılında yaşanan kazadan önce firmanın Kağıthane biriminde 350, Çayırova biriminde ise 700 kişi çalışmaktadır. Taşınma sürecinde aynı şirkette çalışmaya devam etmek isteyenler Çayırova tesislerinde devam etmişler ve çoğu Pendik ve Kartal ilçelerine taşınmıştır. Firmanın Levent Fabrikası (Kağıthane yerine Levent ismini kullanmayı tercih etmektedirler), Genel Müdür Yardımcısı Ahmet Güngör, taşınma sürecinde şirketin Avrupa Yakası - Çayırova arasında bir süre servis

kullanıldığını belirtmektedir.

“Çalışanlarımızı biz buradan Çayırova fabrikamıza servislerle götürdük. Herhalde bir buçuk iki sene sürdü. Sonradan da arkadaşlarımıza zor gelmeye başladı. SGK'nın kurallarına göre il dışında bir tesise taşındığınızda isteyene tazminatı ödenmek koşuluyla çıkış verilebiliyordu. İsteyen arkadaşlarımızın hepsini en ufak bir sosyal hakları kalmadan gönderdik. Ama arzu edenlerin hepsi orada, halen çalışanlar var. 13 sene olmasına rağmen hala orada Pendik'te, Kartal'da, yeni mahallede ev tutup oraya yerleştiler, hala fabrikamızda görevlerine devam eden bir sürü personelimiz var. Beyaz yakalı da mavi yakalı da.” (Ahmet Güngör).

Kurulduğu tarihte küçük bir firma olmasa da Kağıthane'de giderek büyümüş olan Kale Oto radyatör için Kağıthane'nin uygun koşullar sağlamış olduğunu söylemek mümkündür. 1985 yılında üretim birimlerinin önemli bir bölümünü Çayırova'ya taşımış olan firmanın taşınma nedenlerinden en önemlisi, yeni teknolojik bir tesis kurabilmek ve üretim kapasitesini arttırmak olarak belirtilmiştir:

“Bizim buradaki tesisimiz oran olarak zaten bize yeterli değildi. Biz Türk otomotiv sanayinin arz ve talebini burada karşılayamaz durumda olduğumuz için Çayırova'da büyük bir sanayi tesisi açmayı amaçladık ve büyüttük. Aynı şekilde bizim Maslak'ta balata fabrikamız vardı. Asbest ürettikleri için çevre sağlığı açısından insan sağlığına kanserojen madde niteliğinde görüldüğü için biz fabrikamızı Büyükşehir Belediyesine bir söz verdik, 6 ay sonra fabrikamızı Çayırova'ya taşıyoruz.” (Ahmet Güngör).

Zamanla kentin içinde kalmış olan bu bölgede üretim yapmanın giderek zorlaştığını belirten Ahmet Güngör, en önemli sorunun taşımacılıktan kaynaklandığını, kent içi trafikte ağır vasıtaların belli saatlerde ve belli bölgelerde çalışabilmesinin üretim sistemini etkilediğini belirtmektedir.

“Günümüzde kargolar var, buna üretim sürecinde çevrede yaratılan olumsuz etki ve benzer ulaşımı, sevkiyatı temin eden gruplar var ama ne olursa olsun biz buradaki fabrikamızda bu sorunları yaşadık. İl trafik komisyonunun aldığı kararlar gereği kamyonlarımız örneğin şehir içine alınmadı bir dönem. Belli saat limitleri konuldu. Hala E-5 gibi TEM gibi otopan bağlantılı otoyollarda seyir saatlere bağlı. Ben gece mesai yapıp üretim yapıp aracımınla bunu gönderme şansına sahip değilim. Örneğin düne kadar Mercedes Topkapı'daydı. Orada otobüsünü ürettiyordu, benim radyatörümü kullanıyordu. Otoyol Maltepe'deydi, Anadolu İsuza şu an Şekerpınar'da çelik motor olarak. Bunlara ben mal sevk ederken mecburen kendi aracımı, kendi aracım olmasa da onu taşıyabilecek kapasitede bir taşımacıyla çalışmak zorundaydım. Bu lojistik bir firma olabilir veya bir başkası olabilir ama

bunlarda kısıtlamaların gelmesi tabi ki çevrede ve İstanbul'da yoğunluğun armasına bağlı bir olay.” (Ahmet Güngör).

Şirketin Cendere Vadisinde Şişli Belediyesi tarafından kullanılan bir arazisi vardır. Şirket, Cendere Vadisi projesinden haberdar olmakla birlikte buradaki dönüşümün önemli aktörlerden birisi olan Kayader içerisinde yer almamıştır. Araziyi özel okul olarak değerlendirmeyi tercih etmişlerdir.

Bugün Kağıthane'de merkez fonksiyonlarının yer aldığı eski fabrika alanı için henüz net bir yatırım planı bulunmamaktadır. Holding'in inşa halindeki yönetim binasının tamamlanması sonrasında Kağıthane biriminin yeni bir yatırıma dönüşeceği düşünülmektedir.

“Yarın öbür gün işverenlerimiz, yönetim kurulu üyelerimiz bakarsınız yanda NEF'i gördünüz. NEF ofis yaptı. Şimdi onlar da düşünüyorlar. Ön tarafta düşünüyor, öteki ada da düşünüyor. Burası artık kentsel dönüşüme de giriyor, 6306'ya da giriyor. Emsaller ve değerler ekonomik olarak uçtu. Burada rezidans da olur, AVM de olur, ofis de olur, bakım evi de olur her şey olur. Burada iki üç ada var. Yaklaşık 25000 m2. 5-6 emsal alınsa 250- 300bin metre kare satılabilir alan çıkarır.” (Ahmet Güngör).

Kale Oto Radyatör firması Kağıthane'deki arazisi için rantın artacağı bir süreci beklemektedir. Taşınması bir kaza sonucu olsa da bu süreci Kağıthane'de yeni bir tesis kurmak için kullanmamış, merkez fonksiyonlarını var olan fabrika alanına taşımıştır. Bu süreçte Maslak'ta yeni bir holding binası yapılmaya başlanmış, Kağıthane arazisi bunun için tercih edilmemiştir. Yönetmeliklerin söz konusu olduğu bu süreçte Kağıthane fabrikasının konumu etkilidir. Büyükdere Caddesine cephesi olmadığı için 2000'li yılların başında dönüşen fabrikalardan birisi olmamış, fakat caddeden Kağıthane'ye doğru yayılan rant ve bölgede giderek artan hizmetler sektörüne yönelik talep bu alanın gayrimenkul sektöründe geliştirilme eğilimini güçlendirmiştir.

4.4.2.1.2.2. Rantın Merkezinde Dönüşemeyen Bir Firma Ayyıldız

1960 yılında Levent'te kurulmuş olan Ayyıldız firması, 1985'te Kağıthane'deki bir boya fabrikasını satın almış, iç giyim ve mayo üretimi için iplik sonrası entegre tesise çevirmiştir. 1994 yılına kadar yaklaşık 250 işçiyle çalışan bir iç giyim ve mayo fabrikası olarak üretim yapmıştır. 1990'lı yıllar tekstil sektöründe büyümenin yaşandığı ve birçok tekstil firmasının sektöre dahil olduğu yıllardır. Gerek esnek üretim modelinin yaygınlaşması, gerek tekstil ve giyim sektörlerinin üretimi parçalayabilen yapısı Ayyıldız firmasını da etkilemiştir. 1994 yılından itibaren firma, boya ve örme faaliyetlerini kaldırmış, bunun yanı sıra üretim sisteminde de değişikliklere gitmiştir. Hızla değişen moda uyum sağlamak için, daha hızlı üretim ve daha çok sayıda model kullanılması gerekli hale gelmiş, yani tek bir modelden çok sayıda üretim yapmak yerine, hızla değişen çok sayıda modelden az sayıda üretim yapmak tercih edilmiştir. Üretim sistemindeki bu değişim 1994-98 yılları arasında boyama ve örme birimlerin kapatılarak bu faaliyetlerin dışarıdan tedarik edilmesini getirmiştir.

Özellikle boya biriminin kapanmasında bir başka neden de Kağıthane'deki kentsel değişim ile kirletici faaliyetlerin artık bölgede bulunmasının zorlaşmasıdır. Ayyıldız Genel Müdürü Oğuz Baş bu değişimi şöyle açıklamaktadır:

“Daha sonra gerek atık sular, gerek emisyonla ilgili şartlar ve bunların gittikçe ağırlaşmasıyla ve bunun da yanında tabii şehir dönüşüyor, merkezde kalıyorsunuz. Önceden burada kanunları zorlayan bir ortamdan, modern bir şehre doğru bir dönüşüm var. ... Dolayısıyla artık dışarıdan satın almak hem dış etmenlerle, yani resmi baskılarla demeyeyim ama kuralların sıkılaşmasıyla hem de artık yapılan işin maliyet anlamında bizim için verimli hale gelmemesiyle önce aşağı yukarı 1994'lerde boya kapandı, 1998 gibi de örme tesisini kapattık.” (Oğuz Baş).

Firma, sektörde yaşanan değişimlere cevaben 2013 yılında çamaşır üretimini de durdurmuş, markanın isim hakkı başka bir firmaya satılarak yalnızca mayo üretimine odaklanmayı seçmiştir. Bu tarihten itibaren yalnızca mayo üretiminin konfeksiyon aşaması firma tarafından gerçekleştirilmekte ve firmada üretim birimlerinde 45 kişi, yönetim birimiyle birlikte yaklaşık 70 kişi istihdam edilmektedir. 1990'lı yıllara

kadar 250 kişi istihdam eden firma üretim sisteminde yaşanan değişimler sonucunda 70 kişi çalıştıran bir firmaya dönuşmüştür.

Ayyıldız firması henüz Kağıthane'de üretim yapmaya devam etmekte fakat yakın bir zamanda fabrikalarını taşıyıp yerine bir gayrimenkul projesi yapmak istemektedir. Mevcut fabrika binası Kağıthane'nin en merkezi noktasında, Kağıthane Belediyesi Kültür Merkezinin, restorasyonu yeni tamamlanan Kaymakamlık binasının, Kağıthane İETT otobüs garajı ve bölgeden geçecek metro hattının merkez istasyonunun ortasında bulunmaktadır. Bu süreçte en büyük sorun fabrikanın yeni bir yere taşınması sorunudur. Fabrikanın taşınmak istenmesinin bölgede yükselen rant ile üretim için kullanılan mekanın ve yapılmakta olan üretimden elde edilen karın birbirini karşılamamasıdır. Üretim yapısı değiştiği için 1985'te kurulan fabrika binasının küçük bir bölümü üretim için kullanılmakta, binanın büyük bir bölümü depo olarak kullanılmaktadır. Bu da firma sahipleri ve yöneticileri için elde edilebilecek potansiyel bir karın kaybedilmesi anlamına gelmektedir. Ayyıldız Genel Müdürü Oğuz Baş bu kaybı şöyle açıklıyor:

“şu anda 5000 küsur m2'de oturuyoruz. Bunun bir kısmı boyama faaliyetleriyle ilgili organize olmuş: yüksek tavanlar; ne ısıtabiliyorsunuz ne soğuktan koruyabiliyorsunuz. Tamamen bizim kontrolümüzde olduğu için atıl, depo olarak kullanılan yerler. Daha önceden de bir metrekare market hesabı yapıyorsunuz ama. Bugün etrafın da dönüşümüyle beraber, insanlar çok ciddi metrekare maliyetlerinden bahsederken ben orada 5 liralık 10 liralık külotların kolilerini dizmişim bekletiyorum gibi bir mantık çok doğru bir şey değil. Kurum adına, firma sahipleri adına çok doğru bir yaklaşım değil.... 5000 metrekarede 40 kişiyle üretim yapıyor olmak... Binayı bekleyen beķçi durumundayız. İşin karlılığına veya mantığına bakarsak.”(Oğuz Baş).

Firmanın Kağıthane'deki fabrikasını taşımakta yaşadığı zorlukların temelinde taşınacak uygun bir bina ya da arazi bulamamış olması gösterilmektedir. Yeni taşınılacak yer için aranan önemli iki kriter bulunmaktadır. Bunlardan birincisi taşınılacak olan yerin Kağıthane'de ya da yakınında bir bölgede olması, ikincisi ise üretime uygun niteliklere sahip olmasıdır. Özellikle kent merkezinde bulunmak istenmesinin nedeni işçilerinin yaşadıkları bölgeye yakın olmaktır. Bu noktada üretim açısından en önemli faktörün emek faktörü olduğu da açığa çıkmaktadır.

“Daha önemli problem, diğer firmalar nasıl çözüyorlar veya onların yaptıkları penye vs. daha basit ürünlerde taşınmak biraz daha kolay, eleman temini anlamında. Ama bizim çalıştığımız arkadaşların her biri mayo ve çamaşır imalatında gerçekten çok tecrübeli ve yetişmiş insanlar. Pek çoğu bayan. Buradan uzak bir yere taşınmamızda en büyük problemimiz onları götürememek. Hepsinin bir aile sorumluluğu var. Bir kısmı emekli olmuş hala çalışıyor. Yani özellikle zaten genç insan bulup yetiştirmek zorluğu. Bir de bunların yetişeceği vaktimiz yok. Koleksiyon artık çok elit noktada. Eskiden basic ürünler de çok elit ürünler de koleksiyonunda yer alırdı. Basicte insanlar başlar, hazır olur, yetişirdi. Şu an için öyle bir şansımız yok. Çok az ve elit bir üretim yapmak zorundayız. Bunun da getirdiği bir sıkıntıyla mevcut işgücümüzü kaybetmek istemiyoruz. Bu da buralardan çok uzağa savrulmama mecburiyetini oluşturuyor.” (Oğuz Baş).

Bu noktada çalışanların çoğunun kadın olması, mevcut konumdan uzak bir mekanın tercih edilememesinin temelinde yatan neden olarak gösterilmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadın işçilerin yoğun olduğu üretim alanında önemli bir engel teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Oğuz Baş bu konuyu şöyle anlatıyor:

“Temelde personel bazlı bir yerleşiklik. Şu anda bölgede oturunca çocuğunun doktoruna da bir yarım saatte gidebiliyor, okul toplantısına da yarım saatte gidebiliyor. Evin sorumlulukları dahilinde, buradan çıktıktan sonra 15-20 dakikada evinde, çorbasını, yemeğini hazırlayabiliyor ama biz kalkıp bir kaç saatte trafikle beraber uzaklaşacağımız bir noktaya gittiğimiz anda tabii bu insanların verimliliğini, kendi hayat kalitesini dolayısıyla bize yansıtacağı şekliyle bir üretim kalitesizliğini getirecektir diye de korkuyoruz.” (Oğuz Baş).

İşverenin uzak mesafeleri tercih etmemesi yine toplumsal olarak kabul edilmiş olan “evdeki sorumlulukları” yapma görevi ile ilişkilidir. Kadınların aileleri ve işleri arasında bir seçim yapması mecburiyeti firma yöneticileri tarafından da benimsenmektedir. Kadınlar çalışıyor olmalarına rağmen, ailede “para kazanan” birey olmaktan çok “ev ekonomisine katkı” sağlayan bireyler olarak görülmeye devam etmekte, ailenin yöneticisi olarak görülen baba/ koca ile eşit ağırlığa sahip olamamaktadırlar.

Ayyıldız firması örneği, uzmanlaşmış bir üretim yapısına sahip olması nedeniyle emeğin karakterinin üretim süreci açısından kritik önemde olduğunu göstermektedir. Üretim teknolojisi ne kadar gelişmiş olursa olsun, bu örnekteki gibi son derece spesifikleşmiş bir üretim sürecinde deneyimli işçi hala büyük öneme sahiptir. Yapılan

üretimin uzmanlaşması, işçilerin de uzmanlaşmasını ve ücret bazında olmasa bile üretimdeki değeri açısından önemini arttırmıştır.

Ayyıldız firmasının kent merkezinde yer seçme eğiliminin nedenlerinden birisi de tedarik ilişkisinde olunan diğer firmalarla mekansal yakınlık ihtiyacıdır. Firmanın üretim yaptığı sektörün özellikleri ve üretim sisteminin özelliklerinden kaynaklanan bu mekansal ihtiyacı Oğuz Baş şöyle anlatıyor:

“Çorlu’ya gidelim şu olsun bu olsun demedik. Hiçbir zaman böyle bir şey düşünemeyiz zaten. Çünkü bizde çok ciddi bir şey var; ihracatçı değiliz, onlar kadar iddialı değiliz ama iç markete üretim yapan insanlar arasında en seri takviye, dönüşüm, son modayı yakalama konusunda ciddi bir gücümüz var. Diğer mayo firmalarında olmadığını iddia ettiğimiz. Onu da kaybetmek istemiyoruz. ... İstanbul’da kalmakla, üniteleri olabildiğince birlikte tutmakla bu işi halledebileceğimiz düşünüyoruz. Çünkü çoğu malzememiz yurtdışından bile geliyor olsa, geliyor; püf noktasını olacak tülün boyamasında mesela vs. bir bakıyorsunuz, veyahut satın alınmasında merkeze yakın olmanın avantajları daha çok. ... Kumaşın kendini görmeniz, desenin kendisini görmeniz farklı bir şey.” (Oğuz Baş).

Büyük firmaların kent merkezinden uzaklaşmasının onlarla tedarik ilişkisi içinde bulunan diğer küçük firma ve atölyeleri etkilemesi söz konusudur. Kümelenme olarak tanımlanan bu ilişki mekan tarafından belirlenmekte, bu örnekte olduğu gibi üretim süreçlerini de belirlemektedir. Tekstil ve giyim sektöründe çok sayıda küçük birimden oluşan geniş bir üretim ağı söz konusudur. Bu yapı stabil olmayan ve sürekli değişen ihtiyaçların karşılanacağı bir tedarik yapısını oluşturmaktadır. Bu yapının Kağıthane'deki dönüşümden etkileneceğini belirten Oğuz Baş, Ayyıldız firmasının üretim biçimi üzerinden sektörde var olan yapıyı şöyle anlatmaktadır:

“Eninde sonunda out source [fason] dediğiniz bu atölyeler şöyle şeyleri genelde yapar; nakış yapar, plastik baskı yapar, tişört yaparsınız üzerine bir plastik baskıyla kafa resmi yapar veya kabartma baskı vardır onunla baskı yapar. Adeta parça başı üretimle bu işe destek verir. Veya kimi nakış... hem apayrı bir sanat, meslek ama aynı zamanda apayrı bir donanım makine olarak... ve modası her zaman devam edecek diye bir şey yok. Siz konfeksiyon üretim yapıyorsanız bu sene nakış moda olur nakışçıyla çalışırsınız, öbür sene baskı moda olur baskıcıyla çalışırsınız. Dolayısıyla bu sene sizinle çalışır da seneye ihracatçı bilmem ne firmasıyla çalışır. Veya bin tane üretecek kapasiteniz vardı, 1100 sipariş almışsınızdır, 100 tanesini de bildiğiniz bir yere diktirirsiniz. Ben çok etkilenmeyeceklerini düşünmüyorum. Mutlaka bir sıkıntı olacaktır.”(Oğuz Baş).

Ayyıldız firması için kent merkezinde yer seçmek zorunluluğu uygun nitelikte ve maliyette yer bulmayı daha da zorlaştırmıştır. Oğuz Baş, kurumsal bir üretim yaptıkları için yasal olarak da birçok fiziki kriteri düşünmek zorunda olduklarını dile getirmektedir. İstanbul'da kent merkezindeki birçok bölgede yaşanan dönüşümün emlak fiyatlarının yükselmesine neden olması yanı sıra üretim alanlarının kentin dışına çıkarılması nedeniyle kentin merkezi bölgelerinde yer bulabilmek ayrıca bir zorluk yaratmıştır.

“Ama tabi en sıkıntılı iş dönüşümle beraber etraftaki arsa vs. değerlenmeleri ve daha bunun sürekli olarak konut boyutunda dönüşüm var. Üretim noktasında bir dönüşüm yok. Bu da ister istemez herkesi bölgenin dışına, ilçenin dışına neredeyse şehrin dışına atıyor Fakat kiralamadan, uygun yer bulunmasına kadar ciddi sıkıntılar. Her taraf aynı zamanda dönüşüm içinde yani buradan çıkıp gidebileceğimiz bir OSB bir iş hanı vs. uygun bir yer yok. Sonuçta arıyoruz ama... çoğu yerde ruhsat problemi var. Çoğu insan da senelerdir kullanmışlar çalışıyorlar vs. ama çoğunun ruhsatı yok. ... Ama tabi bir yere taşındığınız zaman trifaze cereyan meselesi bile bir problem. Devletsiz, bir takım şeylerin hallolabileceği bir ortam olmadan da tek başına bunun altından kalkılmaz. Ben ayrı santral kurayım ayrı müracaatla hat çektireyim falan yapılmaz.” (Oğuz Baş).

4.4.2.1.2.3. Kümelenme İlişkisinin Etkisinde Bir Firma Suteks

Giyim alanında üretim yapan bir diğer örnek Suteks firmasıdır. Ayyıldız'ın tersine Suteks ürünlerini yurtiçi pazarına değil yurtdışı pazarına ihraç etmektedir. 1986 yılında Kağıthane'de kurulmuş olan firmada toplam 100 kişi çalışmaktadır.

Görüşüğümüz firmalar arasında tek kadın sanayici olan Nur Ger, firmanın Kağıthane'de yer seçmesinin en önemli nedeninin ulaşım olanakları ve işçi bulma kolaylığı olduğunu belirtmektedir. Nur Ger bu olanakları şöyle anlatmaktadır:

“Kağıthane'yi seçmemin sebebi şuydu ... TEM'in açılacağını biliyordum. Şehre çok yakındı. Ben Osmanbey doğumluyum. Aynı zamanda üretim birimleri yani Okmeydanı vs. burası gelişecek olan bir bölgeydi. ... İşçi bulma temininde sorun çıkmayacağı, bütün otoyollara yakın olacağı, E-5, E-6'ya yakın olacağı, gelişmekte olan bir alan olacağı bütün bu sebeplerdi benim için.” (Nur Ger).

Kağıthane'deki sanayilerin taşınması süreci bu firmayı da etkilemiştir. Kirletici bir üretim yapılmadığı için kamu kurumlarının taşınmaya ilişkin talepleri ve baskıları olmamasına rağmen bölgedeki rantın yükselmesi, kiraların ve konut fiyatlarının artmasına neden olmuş, bu durum da çalışanların masraflarını arttırmıştır. Bu süreçte firma çalışanlarının bu bölgede yaşaması zor hale gelmiştir. Nur Ger, bu durumun üretimi etkilediğini aynı zamanda firmanın bir süre sonra taşınmak zorunda kalacağını sinyallerini verdiğini belirtmektedir.

“Üretim yapamaz durumdayız çünkü çok pahalı. Burada artık işçilerin yaşaması, çalışanların yaşaması pek mümkün değil. Dışarıdan getirmeniz gerekiyor. Bu da bize sinyallerini veriyor. Yakın vadede buradan çıkarak buraların ofis veya işyeri haline dönüşmesi, bizim üretimi daha da dışarıda bir yerlere taşıyor olmamız gerekiyor. ... Konfeksiyon sanayi emek yoğun ve atık üretmediği için, bu konuda baskı yok.” (Nur Ger).

Bu örnekte nitelikli emeğin değeri yeniden ortaya çıkmaktadır. Diğer örneklerde de olduğu gibi sanayiciler istihdam ettikleri deneyimli ve nitelikli işgücünü kaybetmek istememektedirler. Suteks firmasında bu durum çok yüksek kaliteli ve yüksek uzmanlık isteyen bir üretim yapması nedeniyle daha da net görülmektedir.

“Ben yönetim kadrosunu taşıyamam ki. Herkes evini bu civarda kurmuştur. Bütün hayatını. Yeni gelen arkadaşları da buraya aldık. Kağıthane'de ev tutuyor. Kağıthane'de ev tutması demek... biz şu ana İzmir'deki bir imalatçıya göre bir buçuk katı daha pahalıyız genel giderler açısından. Onun için de çok pahalı ürün yapmak durumundayız. Katma değeri çok nitelikli ve çok farklı ürün yapmak zorundayız. ... o farklılık sayesinde ayakta duruyoruz. ... Ben düşünemiyorum niye düşünemiyorum. Ben giderim Avcılar'a sabah akşam bu kadro Avcıla'ra gidip gelemez. Bu kadar nitelikli bir kadro ortalama yaşı 10 olan bir kadroyu topluca taşıyamam. Bizde model makineci da yani herkes çok nitelikli.” (Nur Ger).

Konfeksiyon sektöründe üretim kümelenme olarak adlandırılan sektördeki diğer firmalarla yakın bir mesafede olmayı gerektiren bir ilişki biçimiyle yapılmaktadır. Dolayısıyla bu bölgede yaşanan dönüşüm, işyerlerinin tümünü etkilemektedir. Suteks'in üretim yaptığı bina firmaya aittir fakat çevrede kiralık işyerlerinde üretim yapan atölyeler çoğunluktadır ve bu atölyelerle üretim ilişkisi kurulmuştur. Emlak fiyatlarının yükselmesi bu atölyeleri etkileyeceği gibi yeni bir yatırımın da yapılması olasılığını azaltmaktadır. Mevcut durumdaki mekansal organizasyon kendiliğinden

ve zaman içerisinde kurulmuş bir ilişkidir. Taşınması durumunda bu organizasyonun yeniden kurulması Suteks gibi kurumsallaşmış firmalar için önemli bir sorun olarak görülmektedir.

“Açıkkası korkuyorum. Çünkü taşınmak demek işinizi yeniden kurmak demek bir kez daha. İstanbul'a yakın bir yerde tekrar yapmak gerek. Oysa ki bizim yaptığımız iş kümelenme denilen bütün yan sanayiye de birlikte götürülecek olan bir iş. Biz katma değeri çok yüksek, niteliği çok yüksek ve tamamen ihracata bağlı çalışan bir sanayici kurumuz... çok hızlı ve çok çabuk hareket etmesi gerekiyor. Yani çevrenizle birlikte taşınmanız lazım. Atölyelerinizle... Mesela aksesuar servisi; gelen kişi günde üç kere gelir gider. Her şey bir kümelenmedir. Burada İstanbul'da belki ... Merter de konfeksiyon sanayiyle ilgili bir üretim merkeziydi, şimdi satışa dönüştü. Avcılar öyle bir merkezdi. Belki öyle başka bir yere kümelenecek gitmek lazım. Bu da işi yeniden kurmaktan daha zor. O yüzden direnebileceğimiz kadar herhalde burada kalmaya çalışacağız. ... bizim taşınmamız yetmez. Bizim atölyelerimizin iplik satanlar, aksesuar satanlar, parça boyacılar... Yani ne bileyim bize bütün hizmet veren şeylerin hepsinin de ulaşılabilir ve günlük çalışılabilir bir mesafede olması gerekir.” (Nur Ger).

Kümelenme ilişkisi yanı sıra müşteriyle kurulan ilişki de kent merkezinde yer almayı gerektirmektedir. Bu durum taşınmayı zorlaştıran etkenlerden birisidir. Bu ihtiyaç müşteriye yakınlık gereksinimi yanı sıra üretim sistemindeki kümelenme ilişkisinden de kaynaklanmaktadır.

“Ayda üç dört kere müşterimiz geliyor. Bütün müşterilerimiz bizi ziyaret ediyor. Yapılıyor yani Avcılarda da var, ilk benim kurduğum fabrika havaalanı yakınında. Müşteri tercihi açısından da ilk sorduğunuzda müşteriler İstanbul'da şehirde bir otelde kalıyorsa 20 dakikada Suteks'e geliyor ben onu 30 dakikada başka bir yere gönderiyorum. Ama Avcılarda olursa gelip gitmesi birer buçuk saat tutuyor. Zaten o bile caydırıcı.” (Nur Ger).

4.4.2.1.2.4. 'İyi Bir Teklif' Bekleyen Ortak Firmalar Solmaz Alüminyum ve Trio Metal

Solmaz Alüminyum ve Trio Metal firmaları ortak bir üretim mekanını kullanan ve sahipleri de ortak olan iki firmadır. Bu nedenle mekansal konularda ortak karar vermektedirler. Farklı sektörlerde üretim yaptıkları ve üretim yapıları da farklı olduğundan Kağıthane'den taşınma durumunda mekansal tercihlerinin de farklılık göstereceği görülmektedir.

Solmaz Alüminyum 1986 yılında Levent'te kurulmuş olan alüminyum doğrama ve sac işleme yapan bir firmadır. 2007 yılında eski fabrika binası küçük geldiği için Kağıthane'deki yerine taşınmıştır. Dış cephe kaplaması yanı sıra sanayi tesislerinin alüminyum ve sac ihtiyaçları ve reklam firmalarına tabela üretimi gibi montaja hazır ürün üretimi yapmaktadır. Trio Metal ise 2009 yılında kurulmuş yeni bir firmadır. Sanayi firmalarının üretimde kullandıkları bazı makineleri ve eğlence ya da eğitim alanında kullanılan simülator vb. makineleri proje bazlı olarak üretmektedir.

Bu iki firma Kağıthane'de kullanmakta oldukları fabrika arazileri için çeşitli teklifler aldıklarını uygun bir teklifi değerlendirerek Kağıthane'den taşınmak istediklerini belirtmektedirler. Solmaz Metal'in sahibi Zekeriya Solmaz mevcut üretim mekanını taşımak istemelerinin en büyük nedeninin arazilerini daha yüksek kar getirecek biçimde değerlendirmek olduğu söylemektedir: *“Neden? Burası kıymetli bir yer. Buradan istifade etmemiz gerek... Bizim burada durmamız bizim için kayıp. Gelir kaybı.”* (Zekeriya Solmaz).

Kağıthane'de sanayi alanlarında yerleşmeye başlayan hizmetler sektörü arasındaki üniversiteler mekanı fiziken ve sosyal olarak dönüştürme kabiliyetine sahip olan fonksiyonlardır. İstanbul'daki özel üniversite sayıları giderek artarken kentin merkezi bölgelerinde yer seçmeye çalışan üniversiteler yeni bölgelerin dönüşümünde etkili olan dönüştürücülerdir. Solmaz Metal ve Trio Makinenin arazisi için de bir üniversiteden teklif geldiğini belirten Zekeriya Solmaz, taşınmalarının uygun bir teklife bağlı olduğunu anlatmaktadır:

“Burası işte okul olabilir işyeri, ofis... Okul olarak talep var. Bir firma kısmet olursa düşünüyor. ... Ne zaman taşınacağımızı da bilmiyoruz. Ne zaman buraya müşteri bulursak. Bir ay mı olur 6 ay mı olur, 1 yıl mı olur 2 yıl mı olur?... Yatırımın içinde ortak oluruz veyahut istediğimiz rakamı yakalarsak da satarız neden satmayalım. ... Burayı satar tekrar mülkiyete yatırırız. Gidip onu harcayıp yiyecek halimiz yok. Kayıp olmaz. Toprağı satar toprak alırsınız.” (Zekeriya Solmaz).

Trio Metal'in ortaklarından Enver Bey ise Kağıthane'deki değişimin burada yapacakları yatırımı tetiklediğini anlatmaktadır:

“Kağıthane bir kere konum açısından çok değerli bir bölge. Niye dersiniz çok merkezde kalıyor. Buradan her yere ulaşım kolay. Dolayısıyla burada böyle bir yatırım yapılması çok mantıklı. Çok kısa bir süre içerisinde... Ben 6 yıldır buradayım, 6 yıl içerisinde yani 6 yıl önceki haliyle şu anki hali arasında geç-gündüz fark var. İki sene önce iyice hızlandı.” (Enver Bey).

Mevcut tesislerin mekansal olarak yetersiz kalması ve konut alanları içinde olmanın bazı dezavantajlar da taşıdığını belirten Zekeriya Solmaz, üretim sisteminin gereklilikleriyle kent merkezinde, konut bölgesinde kalmış olmanın birbirini tutmadığını belirtmektedir.

“Burası merkezi bir yer ulaşımında sıkıntı yok. Sadece üretimde küçük geliyor. Kapasite büyüdükçe alanın da büyümesi gerekiyor. Makine yatırımı gerekiyor. Makine yatırımı çoğaldıkça yer küçük geliyor. Ne yapıyorsunuz vardiya. Aslında makine yatırımı da çok akılcı bir iş değil. Vardiya yapmak gerekiyor. Makine yatırımı yapana kadar vardiya yapacaksınız maliyeti düşürmek için. ... Şu anda tek vardiya çalışılıyor. İşler yoğunlaştıkça ikinci vardiyayı koyuyoruz. Bir de burada merkezi yerde kaldığımız için gece ses oluyor. Komşuların rahatsız olmaması için üçüncü vardiyayı koyamazsınız. 24 saat çalışmıyorsunuz. ... Meskun mahal burası. Sanayi bölgesi olmadığından dolayı ne oluyor? Komşular gece sessizlik olunca daha çok nüksediyor.” (Zekeriya Solmaz).

Solmaz Metal için Kağıthane'den taşınma nedenlerinden birisi de diğer sanayi tesislerinin taşınmakta olmasıdır. Solmaz Metal için sanayi tesislerine yönelik üretim yaptığı ve müşterisiyle doğrudan ilişki kurmak zorunluluğu nedeniyle Hadımköy'e sanayi tesislerinin yakınına gitmek daha cazip bir seçenek olarak görülmektedir.

“Neden Kağıthane'den daha uzak bir yere gitmeyi düşünüyoruz? Çünkü burada sanayi kalmadı, herkes taşınıyor. Bizim için çok cazip değil ama buradan başka bir yere gitmek... maliyeti daha yüksek. Hadımköy düşük mü? Değil. Orası da değil. En uygun yer arsa fiyatı metre karesi 400 dolardan başlıyor ve 1000 dolara yükseliyor. ... Neden Hadımköy? Sanayi orada. Biz buradan taşındığımız zaman o taraflarda müşteri potansiyelimiz var. Tabi bir kaybımız olacak belki %20, 30 buradaki müşterimiz orası uzak olduğu için gelmeyecek fakat orada da yeni müşteriler edineceğiz. Sanayiye hitap ediyoruz.” (Zekeriya Solmaz).

Trio Makine ise diğer sanayi firmalarına yakın olma zorunluluğu hissetmeyen tarzda bir üretim yapmaktadır. Bu nedenle kent dışına çıkmak sorun teşkil etmemektedir. Firmanın yöneticisi Enver Bey, daha ucuz ve alt yapılı olan Edirne OSB'ye taşınma hazırlıkları yaptıklarını belirtmektedir. Kent dışında yer almanın taşıma masraflarını

etkilemediğini, kargo şirketleriyle çalıştıkları için Edirne’de olmanın bu masrafı daha çok arttırmayacağını ve zaman konusunda da sıkıntı yaşamayacaklarını düşünmektedir. Yaklaşık 10 kişi çalıştıran küçük bir firma olduğundan az sayıdaki çalışana taşınma sırasında maddi destek sağlayabileceklerini ve bir süre servisle taşıma yapabileceklerini belirtmektedir.

“Biz müşteriyle gider görüşürüz, neye ihtiyacı olduğunu öğreniriz, projeyi hazırlarız sunarız, müşteri kabul eder, üretiriz götürür adamın fabrikasına koyarız. İstanbul içerisinde bir sürü sağlayıcıyla çalışıyoruz ama gün içinde bazıları getiriyor, bazıları getiremiyor ama günün sonunda hep kargo şirketleriyle çalışıyoruz. Kargo İstanbul içi de olsa dışı da olsa bir günde teslim ediyor. Bugün sipariş veriyorsun yarın geliyor. Dolayısıyla çok büyük bir sıkıntı değil. ... Öyle bir yer hazırlıyoruz, yarın bir gün bir yüksek bir ivme yakaladığımızda öyle bir esnekliğimiz olsun diye. Çünkü her geçen gün yerimiz bize biraz daha dar gelmeye başlıyor. İster istemez İstanbul içerisinde işçilikler olsun, ulaşım zorlukları olsun, bunlar hep imalat rakamlarını arttıran unsurlar. Onları belki yarın bir gün mesela adetli işler yakalayıp ya da bir şey yakaladığımızda orada da imalat yapabilelim diye ama orası yedek lastik oluyor.” (Enver Bey).

Levent bölgesinde üretime başlayan Solmaz metal için hem Levent'in hem Kağıthane'nin küvez görevi gördüğünü, yeni kurulan bir firma olan Trio Metal için ise Kağıthane'de ortaklı bir araziyi paylaşmanın gelişmesinde önemli bir katkısı olduğunu söyleyebiliriz. Bölgede rantın hızlı yükselişi iki firmanın da yavaş yavaş hissettikleri büyük mekan ihtiyacını hızlıca giderme eğilimi doğurmuş görünmektedir. Her an iyi bir teklifi değerlendirebilmek adına şimdiden hazırlıklara başlamış, taşınma planlarını hazırlamışlardır.

İki firma Kağıthane'de ortak bir mekanda üretim yapsalar da mekansal olarak farklı özelliklere sahip bölgelerde yer seçme eğilimindedirler. Solmaz Metal ilişkide olduğu sektörlerde üretim yapan firmaların yakınında ve kentin daha merkezi bir noktasında yer seçmek isterken, Trio Metal İstanbul dışında bir kentte yer seçeceğini belirtmektedir. Bu yer seçim kararlarında en önemli kriter müşterileriyle olan ilişki biçimleridir Solmaz Metal'e müşterinin gelerek üretimi yönlendirmesi söz konusu iken; Trio Metal çok daha uzmanlık gerektiren bir alanda üretim yapmakta ve müşteriye projelerini ya da ürettikleri malları kendileri götürmektedirler. İki firmanın farklı üretim biçimleri mekansal tercihlerini de etkilemiştir.

4.4.2.1.2.5. Coşkun Sucukları

Coşkun Sucuklarının kuruluşu 1962 yılında farklı bir firma ismiyle gerçekleşmiştir. Firmanın ilk üretim tesisi Kağıthane'de Hasbahçe çevresindeki bölgede yer almıştır. Bu tarihte Piknik Sucukları Kolektif Şirketi olarak kiralık bir tesiste üretim yapan firma 1965 yılında satışa çıkan Beşler Sucuk şirketini satın alarak adını Beşler Kolektif Şirketi yapmıştır. 1975 yılında ise Beşler Sucuk'tan ayrılarak Coşkun Sucuk şirketi adını almıştır. Bugün halen kullanılmakta olan fabrika arazisini 1975 yılında Hasan Bozdoğan'dan (Kürt Hasan) satın aldıklarını şirketin kurucusu Kemal Coşkun şöyle anlatmaktadır:

“O zamanlar gecekonduydu. Mülkiyeti de Kağıthane Belediye'sine aitti. Gecekondunun bulunduğu 10.000 m2 arsayı Kağıthane Belediyesinden satın aldım. Parasını yatırmış fakat tapusunu alamamıştım. Bunun üzerine dava çattım. Anakent ihaleye çıkardı. Ben de ihaleye katıldım ve hem arsa hem de tapusunu aldım. Selahattin ve Kemal Coşkun Kolektif Şirketini kurdum.” (Hekimoğlu, 2010: 49).

Kağıthane'deki fabrikasında 200-300 kişi çalıştırdıklarını söyleyen Kemal Coşkun, ilk kurduklarında 15-20 kişiyle üretim yaptıklarını giderek büyüdüklerini belirtiyor. Adapazarı'nda ve Kemerburgaz Göktürk'te arazi satın alarak besi çiftliği de kurmuş olan firma, temel besicilik faaliyetlerini Afyon'a taşımış durumda. Firmanın kurucusu Kemal Coşkun, biri Tuzla'da diğeri Afyon'da olan iki yeni fabrika kurduklarını, bu iki fabrikadan birine taşınma planlarının olduğunu belirtmiştir. *“Tuzla'da bir fabrika yaptım satıyorum. 40 dönüm arsa içerisinde, 30.000 m2 kapalı alanı var ... Ya oraya taşınacağız ya Afyon'a. Afyon'da da organize yaptık bir yer. Burada artık duramayız.”* (Kemal Coşkun, KSTP, Yayınlanmamış görüşme).

Afyon'da 5000'den fazla büyükbaş hayvan yetiştiren ve Bursa'da bir kesimhaneye sahip olan firma, oradan gelen etleri Kağıthane'deki tesisinde işleyerek tüketime sunmaktadır. Fabrikanın günlük üretimi 30-40 ton civarındadır. Besicilik faaliyetleriyle et üretiminin yakın mekanlarda yapılması bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bunun yanı sıra Coşkun Sucuk Firması da bölgenin değerlendirilmesinden sonra fabrikasını taşıyarak Kağıthane'deki arazisini gayrimenkul alanında değerlendirmeyi

planlamaktadır. Fabrikanın taşınma nedenlerinden birisi mezbaha işlevinin de bulunduğu tesislerin kentin içinde yer almasından kaynaklanan sorunlardır. Ayrıca bu bölgede daha fazla gelişme imkanı kalmadığından yeni bir yere taşınmayı düşünmektedirler. Kağıthane'deki arazide nasıl bir yatırım yapacakları henüz belirlenmemiş olmakla birlikte bölgede yaratılan rantın bu dönüşümde etkili olduğu görülmektedir.

4.4.3. Sendikal Hareketler ve 2000'li Yıllar

2000'li yıllarda 12 Eylül'ün getirdiği yasal zorluklar ve siyasal baskıların da etkisiyle sendikal örgütlenme giderek zayıflamıştır. Esnek ve güvencesiz istihdam biçimleri yaygınlaşmıştır. Boratav, 2000 yılında sendikalaşma oranının 10 yıl öncesine göre yarısına düştüğünü ve % 21 oranına gerilediğini belirtmektedir (Boratav, 2009: 178). Çelik, 2000'li yıllarda sendikal hareketin daha da güçsüzleştiğini, bunun nedeninin AKP'nin uzun yıllar iktidarda kalarak oluşturduğu hegemonyasının sendikal alanı da etkisi altına alması olduğunu belirtir. Çelik'e göre 2000'li yıllarda sendikal hareket 1940- 50'li yıllardaki gibi iktidarın güdümüne girmiştir (Çelik, 2012a: 126).

Çelik, 2000'li yıllarda ücretli istihdamının giderek arttığını, bunun da işçileşme olarak yorumlanması gerektiğini ve sınıf ilişkilerinin belirginleştiğini belirtir. Ücretli sayısı 1980'de 6,4 milyon iken 2009'da 13 milyon olmuş; zorunlu sigortalı sayısı ise 2000 yılında 5,3 milyondan 2010 yılında 10 milyona ulaşmıştır. Dönemin önemli özelliklerinden birisi de kayıt dışılık oranlarının düşmesidir. Yine de bu oran tarım dışı istihdamda % 25'dir (Çelik, 2012a: 124). Çelik 2000'li yıllarda kamu kesiminin emek hareketinde önemli bir rol aldığını belirtir. KESK kamu sendikaları arasında en aktif sendika konumuna gelmiştir (Çelik, 2012a: 121).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının açıkladığı sendikalı işçi sayılarının güvenilir olmadığını savunan Aziz Çelik, ILO tarafından da kullanılan toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçi sayısının toplam ücretli sayısına oranını içeren

hesaplama yönteminin, sendikalaşma oranı yerine kullanılabileceğini söylemektedir. Bu değerlendirmeye göre, 1988'den 2010 yılı arasında fiili sendikalaşma oranında çok büyük bir azalma görülmektedir (Çelik, 2012b:44).

Tablo 53. Toplu İş Sözleşmesi Kapsamı ve Fiili Sendikalaşma Oranları 1998-2010

Yıl	Toplam Ücretli Sayısı (bin)	TİS Kapsamı (bin)	Fiili Sendikalaşma Oranı %
1988	7.170	1590	22,2
1990	7224	1433	19,8
1995	8551	1257	14,7
2000	10485	1049	10
2005	11436	899	7,8
2010	13762	786	5,7

Kaynak: Çelik, 2012b

Çelik, özel sektörde sendikalılık oranının Türkiye'nin 1950'lerden beri 2000'li yıllarda en düşük oranına ulaştığını (%3,5), bu oranın sendikaların baskı altında olduğu 1950 yılı ve 1980 sonrası yasaklı dönemden de daha düşük olduğunu belirtmektedir. 2002-2010 yılları arasında sendikalaşma oranlarına bakıldığında OECD ülkeleri arasında en yüksek sendikasızlaşma oranları Türkiye'dedir (Çelik,2012b: 44-45).

2000'li yıllarda grev sayısı ve greve katılan işçi sayısı da azalmıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın verilerine göre 2000-2013 yılları arasındaki dönemde 317 grev gerçekleşmiş, bu grevlere 96.742 kişi katılmıştır (bkz. Tablo 54). Bir önceki dönemle karşılaştırıldığında sendikal hareketin ne kadar yavaşladığı görülebilir. 1980-1999 yılları arasında 1992 grev yaşanmış, bu grevlere 724.384 işçi katılmıştır. Çelik sendikal hareketteki bu yavaşlamanın nedenlerinin kamu kesiminin küçülmesi, özelleştirmeler ve taşeronlaşmanın yanı sıra bu dönemde gerçekleşen çok sayıda grev ertelemeleri olduğunu belirtmektedir (Çelik, 2012a: 113).

Tablo 54. 2000'li yıllarda yaşanan grev ve lokavtlar.

Yıllar	Grev			Lokavt		
	Sayı	İşçi Sayısı	Kaybolan İşgünü Sayısı	Sayı	İşçi Sayısı	Kaybolan İşgünü Sayısı
2000	52	18.705	368.475	2	2.483	32.760
2001	35	9.911	286.015	0	0	0
2002	27	4.618	43.885	0	0	0
2003	23	1.535	144.772	2	888	110.415
2004	30	3.557	93.161	1	801	20.826
2005	34	3.529	176.824	1	118	590
2006	26	2.061	165.666	1	66	3.894
2007	15	25.920	1.353.558	0	0	0
2008	15	5.040	145.725	1	1.256	16.328
2009	13	3.101	209.913	0	0	0
2010	11	808	37.762	0	0	0
2011	9	557	13.273	0	0	0
2012	8	768	36.073	0	0	0
2013	19	16.632	308.426	0	0	0
Toplam	317	96.742	338.3528	8	5612	184.813

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verileri

Sanayi tesislerinin taşınması üretim mekanının değişmesi, işçilerin gündelik hayatlarında da çeşitli değişikliklerin yaşanmasını getirmiştir. Bunun yanı sıra fabrikaların kent merkezindeki konumlarını kaybetmeleri sendikal hareketi de etkileyen bir olgu olmuştur. Bu konuda DİSK ve Petrol-iş sendikalarının eski temsilcilerinin değerlendirmeleri fabrikaların kentin dışına taşınmasının örgütlenmeyi etkilediği yönündedir.

1980'li yıllarda taşınan fabrikalarda sendikaların güçlü yapısı nedeniyle işveren ile anlaşma yapılarak işçilerin fabrikanın yeni yerinde de istihdam edilmesi sağlanmıştır. 1980'li yıllarda DİSK yöneticisi olan Mehmet Atay fabrikaların taşınmasını şöyle değerlendirmektedir:

“Sendikalı kişiler ... taşınmak isteyen taşındı, taşınmak istemeyen tazminatını aldı. Genelde gittiler. Örgütlü fabrika, tıkr tıkr parasını alıyor. Taşınmanın bile tazminatları vardı öyle hatırlıyorum. Onlar bile sağlandı. Son derece örgütlü bir yapıydı, hiçbir işçinin zararı olmadı, karı oldu. Ona göre servisler yeniden düzenlendi kondu. Ben buradan gidiyorum meselesi değil. Oturduk protokoller yapıldı. Öyle rastgele gidilmedi yani. Ayrılmak isteyen ayrıldı, tazminatını vermek şeklinde. Daha çok ağırlıklı olarak yeni yerlerine gitti.” (Mehmet Atay).

DİSK sendika temsilciliği yapmış olan Abbas Çağan ise İstinye'deki Kavel fabrikasının taşınmasını anlatırken, sendikaların güçlü olduğu dönemde işçilerin de fabrikanın yeni yerinde istihdam edildiğini fakat bunun ancak sendikadan istifa etmeleri koşuluyla gerçekleşebildiğini belirtmektedir:

“Mesela Kavel vardı İstinye’de. Orası bizim sendika örgütledi. ... şimdi orası Koçun oto galerisi. Eskişehir’e taşınacak, taşınırken tabi sendika güçlü olduğu için işçilere 1 maaş da fazladan tazminat aldı ve sendika şöyle söyledi. Götüreceğiz işçileri de orada sendikadan istifa ettirmeyeceksin dedi. Bu yasada olmamasına rağmen öyle bir sözleşme yaptı ama bilinçle ilgili, oranın koşullarıyla ilgili. Giden işçi orada işveren dedi ki önce sendikadan istifa edeceksin ben seni öyle işe alacağım. Taşınma da sendikalaşmanın önüne geçti.” (Abbas Çağan).

Yaptığımız görüşmelerde büyük fabrikaların taşınması sırasında sendikalar da etkin davranırlarsa erkek işçilerin istihdamında bir sorun yaşanmadığını görüyoruz. Petrol-İş Sendika Şube Başkanlığı yapmış olan Reşat Tüysüz, sendikanın güçlü olduğu durumlarda işçilerin lehine olan sözleşmeler yapabildiğini, taşınma sırasında ihtiyaç duyulan servis gibi hizmetlerin fabrika tarafından karşılandığını ve kimi zaman işçilerin çalışmaya devam etmelerine rağmen tazminatlarını da alabildiklerini anlatıyor:

“Yine Eczacıbaşı’ndan örnek vereyim. Sözleşme dönemiymi, ben yeni şube başkanı olmuştum. Lüleburgaz’daki fabrikada gidilmişti, oraya bir kaç arkadaşımız gidip geliyordu. Lüleburgaz’daki fabrikaya taşınıldıktan sonraki ücreti de çalışma koşullarını da belirleyen bir anlaşmaya imza atıldı. Oraya gidildiğinde bizzat arkadaşlarımız, hem yeni gelenleri üye yaptık, yeni gelenler de o sözleşmeden yararlandı. Onun dışında Deva’dan Roche’dan giden üyelerimiz de aynı oradaki koşullarda.... hatta Çerkezköy’e giden işçi arkadaşlarımızın bir kısmının tazminatlarını da alıp orada ev almalarını sağladık. Tazminatı alıp işbaşı yaptırıldılar yine. Ama genelde işverenler buna karşı olduğu için... çünkü tazminatını alan işçinin ücretini işveren belirlemekte serbest oluyor. İşten ayrılıyorsun, tazminatın alıyorsun, sana aynı koşulda ücret vermem diyebilir. Tazminatı ve bütün haklarıyla işçiyi oraya götürmek en iyisi. Bazı işverenler lokal falan geçici olarak bu insanların ikametgahını sağladılar. İstanbul’la o yeni taşındıkları işyeri arasında anlaşma yapıp bir iki yıl oraya taşınana kadar servisler devam etti. Daha sonra tamamen taşındıktan sonra servisler kalktı.” (Reşat Tüysüz).

Sendikaların güç kaybının bir nedeni de işyerlerinin el değiştirmesi olduğu belirtilmektedir. Fabrikayı devralan yeni firmaların sendikal örgütlenmeye karşı sert bir tutum almaları, bazı işyerinde örgütlenmenin sonlanmasına neden olmuştur. Reşat

Tüysüz, Petrol-iş'in örgütlü olduğu işyerlerinin bazılarında artık sendikal örgütlenme olmadığı belirtmektedir:

“Şimdi köklü ilişkiler kurulan Ege Kimya gibi Eczacıbaşı gibi Roche gibi Deva gibi fabrikalarda, örgütlenme pek zarar görmedi, devam etti. Ama daha sonra Deva'da işveren değiştikten sonra İngilizler sendikayı sıfırladılar. Fako aynı şekilde. Novartis'te devam ediyor, Doğan Lastikte devam ediyor. Doğu İlaç, Eczacıbaşı eski durum devam ediyor. Organik'te ve Plastikay'da yok. Ege Kimya'da var. Mustafa Nevzatta yok. Bixsan ve Ballı Sarı'da yok. Gripin'de devam ediyor. Yani belli bölümlerde devam ediyor. Ancak pek çok işveren buradaki amaçlarından birisi taşınırken sendikayı da kaldırmak. Bunu düşleyen işverenler çok.” (Reşat Tüysüz).

Kağıthane Evyap fabrikasında örgütlü Tek-Gıda iş Sendikası Anadolu Yakası Şube Başkanı Zeynel Öztaş da fabrika taşınmaları sırasında kendi sendikalarının işverenle anlaşma yaptığını ve taşınma sırasında isteyen işçinin yeni fabrikalarda istihdam edildiğini belirtmektedir.

Fabrikaların taşınmasının işçi mücadelesi ve sendikal örgütlenme açısından yarattığı en önemli olumsuz etki, mekanda kurulan toplumsal ilişkilerin bozulmasıdır. 1970'li yıllarda sendikal örgütlenmenin önemli stratejilerinden birisi havza örgütlenmesidir. Bu, işkolu ne olursa olsun o bölgedeki tüm işyerlerinin örgütlenmesi hedefini taşır. Bu hedef aynı zamanda aynı bölgedeki fabrika işçilerinin diğerleriyle bir dayanışma ilişkisi kurmalarını da içerir. 1980'li yıllardan sonra giderek zayıflayan bu havza örgütlenmesi mantığı yanı sıra fabrikaların taşınması da fabrikalar arası dayanışma ilişkisinin zayıflamasına neden olmuştur. Turgut Bozgül, bu durumu şöyle ifade ediyor: *“fabrikalar dereye tepeye saklandı. Kuytu köşelere. Orada işçiler yalnızlaştı. Dayanışma şeyi kalmadı. Mesela Hadımköy'de fabrika var. Ben nerden bileyim Hadımköyü, fabrikanın neresinde. Ya da Çerkezköy'e taşındılar Profilo'yu...”* (Turgut Bozgül).

Fabrikaların kentin içinde konut alanları ile kurdukları ilişki de örgütlenme açısından son derece önemli bir etken olmuştur. 1970'li yıllardaki işçi direnişlerini anlattığımız bölümde Mehmet Atay'ın bunu gecekondü, kahvehane ve fabrika üçlüsüyle ifade ettiğini aktarmıştık. Fabrikaların taşınması bu üçlü mekansal yapıyı bozan bir etkiye sahiptir. Belli bir dönemin koşulları ile oluşturulmuş toplumsal ilişkiler, yeni

taşınan bölgede yeniden kurulamamıştır. Zaman ve mekan farklıdır, işçiler arasındaki bağ zayıflamıştır, sendikal haklar gerilemiştir. Mehmet Atay bu durumu şöyle anlatıyor:

“Neden çok etkiledi? Bir kere fabrikalar, gecekondu, kahveler, sosyal hayat ve ekonomik hayat iç içe. Bu dediğim bölgelerde. Orada gidiyor... De ki Demirdöküm Bozhöyük'e gitmiş. Bozhöyük'te oradaki işçiler yerel işçiler artık. Buradan taşınanlar çoğu o kadar uzak gitmediler bildiğim kadarıyla. Zaten 80'den sonra zaten onların koşulları çok değişti. Beko oraya gitmiş olsa bile, Beko'daki işçilerin bile ilişkileri fabrikayla bağımlı kalıyordu. Günlük hayatın dışında çünkü Beko o tarafa doğru gittiyse insanlar Beylikdüzü, avcılar tarafında mı oturuyorlar örneğin. Aynı yerde değil birbirilerine o kadar yakın değiller.” (Mehmet Atay).

1970'li yıllarda havza örgütlenmesi mantığı ile hareket eden sendikalar ile günümüzde işyeri bazında örgütlenen sendikacılık arasında görüş farkları vardır. Mekanı örgütlenmede önemli bir veri olarak ele alan ve bu doğrultuda örgütlenen bir bakışa göre fabrikaların taşınması sendikal örgütlenme açısından ve işçi sınıfı hareketi açısından olumsuz etkilere sahiptir. İşyeri ve işkolu odaklı örgütlenen sendikalar için ise taşınma sonrasında yeniden istihdam edilen işçilerin de iyi bir çalışmayla örgütlenebileceği, bu süreçte eski işçilerin haklarının korunmasının önemli olduğu belirtilmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Kağıthane yerleşmesinde yaşanan sektörel değişimin sosyal, ekonomik ve siyasal nedenleri ve etkileri ele alınmıştır. 1950'lere kadar büyükşehir çeperindeki bir kırsal yerleşme olan Kağıthane, 1950 sonrasında sanayi havzasına dönüşmüş, 2000'li yıllarla birlikte sanayi tesislerinin yerine yapılan konut ve ofis kullanımının ağırlıkta olduğu inşaat projeleriyle kentin merkezi iş alanı içerisinde kalan bir bölge haline gelmiştir. Bu sürecin ortaya çıkmasında yerleşmenin siyasal, ekonomik ve sosyal ilişkilerini belirleyen mekansal koalisyonlar temel öneme sahiptir. Bu koalisyonlar, kuruluş döneminden itibaren Kağıthane'nin kentleşmesini yönlendirmiştir. Bu kapsamda kentin sanayileşme ve gecekondulaşma süreci önemli mekansal ilişkiler yaratmıştır. Yaratılan mülkiyet deseni ve buna bağlı olarak belirlenen mülkiyet ilişkileri o dönemin siyasal yapısını belirleyen etkenlerdendir. Bu siyasal yapı içerisinde üretim ilişkilerinin belirlediği bir mekansal organizasyon da yer almaktadır. Yerleşmenin kuruluş, sanayileşme ve gecekondulaşma sürecini, 1980'li yıllardan itibaren konut politikasındaki piyasalaşma süreci ve yerleşmedeki sanayinin olgunlaşma süreci izlemektedir. Sanayi tesisleri bir sonraki süreçte bölgeyi terk edecek koşulları bu olgunlaşma sürecinde geliştirmişlerdir. Konut piyasasındaki yasallaşma ve piyasalaşma süreci ise bölgedeki rantın yükselmesini olanaklı kılmıştır. Sanayi tesislerinin taşınmasındaki etkenlerden birisi de yükselen rant olmuştur.

Kağıthane yerleşmesinde sanayi gelişimini olanaklı kılan koşullar, coğrafi, sosyal ve siyasal koşullardır. Coğrafi açıdan yerleşmenin su ile kurduğu ilişki sanayi firmalarının Kağıthane'ye yerleşmesinde en önemli coğrafi etkendir. Kağıthane köyünün kenarında kurulduğu Kağıthane Deresi, Haliç'te gelişen ve giderek Kağıthane'ye doğru sıkışmaya başlayan sanayinin kuzeye doğru ilerlemesini sağlamıştır. Sanayi üretiminde önemli girdilerden birisi de enerjidir. Enerji dağıtımının henüz kentte yaygınlaşmadığı 1950'li yıllarda Silahtarağa Santralinin varlığı sanayi tesisleri için Kağıthane'nin tercih edilmesini sağlamıştır. Ayrıca 1950'lere kadar kırsal bir yerleşme olsa da kentten kopuk olmayan, kentin

çeperindeki konumu nedeniyle kent merkezinde gelişen ve geliştikçe sıkışan sanayi tesislerinin tercih edeceği bir konumda olmuştur. Başka bir anlatımla kentin merkezindeki küvez bölgelerinden çıkan sanayi firmalarının yer seçebileceği mekansal koşullara sahiptir. Sanayi tesislerinin yer seçmesinde bir başka etken de belediye sınırları dışında ve plansız bir bölge olmasıdır. Plansız bir bölge olması sanayinin tercih ettiği ucuz arsa teminin sağlanabilmesini, belediye sınırları dışında bir köy olması da kontrol mekanizmalarından uzak kalabilmeyi sağlamıştır.

Ulaşım olanakları da sanayi yer seçimi açısından önemli bir kriterdir. Menderes'in imar operasyonlarından birisi olan Barbaros Bulvarının açılması, Kağıthane'nin Büyükdere bölgesinin ulaşım olanaklarını arttırmış, bu bölgede sanayi gelişimini tetiklemiştir. Haliç bölgesinde ise 1966 yılına kadar deniz taşımacılığı etkili bir ulaşım aracı olmuştur. 1973 yılında boğaz köprüsünün açılması ve E-5 karayolu bağlantıları ve 1988 yılında ikinci köprü ve TEM bağlantılarının yapılması da bölgenin ulaşım olanaklarını arttırmıştır. Ulaşım olanaklarının önemi, sanayi tesislerinin Kağıthane'den taşınması kararlarında da görülmektedir. Yerel yönetimlerin kentin merkezi bölgelerinde mal taşımacılığına saat kısıtlamaları getirmesi üretimin yavaşlamasına ve taşıma maliyetlerin artmasına neden olmuştur. Yapılan görüşmelerde sanayi firmalarının taşınma nedenleri arasında zorlaşan ulaşım olanakları da vardır.

Yığılma etkisi sanayi tesislerinin bir arada bulunma eğilimlerinden kaynaklanan bir etkidir. Bir bölgenin sanayi bölgesi oluşu yer arayan sanayi tesislerinin yer seçim tercihlerini etkilemektedir. Özellikle küçük ölçekli üretim yapan firmalar için bir arada bulunmanın avantajları yer seçiminde önemli bir etken olmaktadır. Emek gücünün belli bir bölgede yığılması da sanayi firmalarının yer seçimini etkileyen etkenlerdendir. Özellikle ucuz işgücünün belirgin bir emek pazarı oluşturduğu gölgeler sanayinin yakın olmayı tercih ettiği bölgelerdir.

Kağıthane'de sanayileşmenin başladığı döneminin (1950- 1980) temel sanayi politikası ithal ikameci sanayiciliktir. Sanayi firmaları 1950'li yıllardan itibaren Kağıthane'de yer seçmeye başlamışlardır. 1960'larda Kağıthane Deresi ve Büyükdere

Caddesi akslarında sanayi bölgeleri belirginleşmeye başlamış, 1970'de 200 civarında sanayi tesisi varken 1980'de yalnızca 1-9 kişi çalıştıran küçük ölçekli tesislerin sayısı 800'ü aşmıştır. Bu dönemde Kağıthane'deki sanayi firmaları ağırlıklı olarak 10-99 kişi çalıştıran orta büyüklükte firmalardır. Bununla birlikte 100 kişi üzerinde işçi çalıştıran 14 tesiste 3000'i aşkın işçi çalışmaktadır. Bu da istihdam açısından bölgedeki büyük firmaların da orta ölçekli firmalar kadar önemli olduğunu göstermektedir. Çeşitli alt sektörlerde üretim yapan sanayi firmalarının bölgede yer seçmesi bu dönemde Kağıthane'nin belirli bir alt sektörde uzmanlaşmamış olduğunu göstermektedir. Dönemin karmaşık mülkiyet yapısından sanayi firmaları da yararlanmış ve kamu ve özel arazilerin işgali sanayi firmalarınca da gerçekleştirilmiştir.

1980 sonrası dönemde temel sanayi politikası değişerek ihracata dayalı sanayileşme politikalarına geçilmiştir. Sanayi politikasındaki bu değişim, sanayi yatırımlarında düşüş, kapasite arttırılamaması sorunu, üretim teknolojisinin yenilenememesi ve emek yoğun üretim yapısının değiştirilememesi ile sonuçlanmıştır. Bu gelişmelerde ayrıca özelleştirme politikaları sonucu KİT'lerin kapatılması da etkili olmuştur.

İstanbul'un çevresindeki illerde sanayi gelişimi artmıştır. Aynı zamanda bu dönem kentin sanayi kenti niteliğinin değiştirilmesinin hedeflendiği, küreselleşme söyleminin kentsel politikalarda da etkili olduğu bir dönemdir. İstanbul'un küresel sisteme entegre olabilmesinin kentte hizmetler sektörünün geliştirilmesi ile olacağı düşüncesi, sanayinin kentin merkezi bölgelerinden çıkartılmasını hedefleyen politikaların uygulanmasını getirmiştir. Buna rağmen kentteki sanayi ağırlığı önemini korumuştur.

Kağıthane'de ise sanayi sektörü büyüme evresine girmiştir. İlçedeki sanayi tesis sayısı ve sanayi çalışanı sayıları giderek artmış, İstanbul'un önemli sanayi bölgelerinden birisi haline gelmiştir. 1990'larda 2600 civarı sanayi firması bulunurken 2000'li yılların başında 3900'ü aşan firma Kağıthane'de yer seçmiştir. Bu dönem Kağıthane sanayi firmaları için küvez görevi görmeye başlamıştır. Sanayi alt sektörlerine bakıldığında üç alt sektörün Kağıthane'de ağırlığı olduğunu

görmekteyiz. Bunlar metal eşya, mobilya ve giyim sektörleridir. Bunlardan mobilya ve giyim sektörleri kurdukları kümelenme ilişkisi nedeniyle mekanda önemli izler bırakan ve bölgenin sosyal yapısını da etkileyen sektörler olmuşlardır. 1980-2000 arası dönemde firma büyüklüklerinin küçüldüğünü görmekteyiz. Bu durum mobilya ve giyim sektörünün üretim yapısından da kaynaklanmaktadır. 1990'li yıllarda sanayi sektörü kadın istihdamı için en önemli sektör iken 2000'li yıllara doğru önemini kaybetmeye başlamış, hizmetler sektöründe kadın istihdamı hızla artmaya başlamıştır. Bu artışın yanı sıra yine bu dönemde Kağıthane'de büyüyen, teknolojik ve mekansal ihtiyaçları değişen bazı sanayi tesisleri Kağıthane'den taşınmaya başlamıştır. Bazı tesisler ise Dalan'ın Haliç temizleme projesi nedeniyle bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır.

2000'li yıllar İstanbul'da kent merkezinde yer alan sanayi bölgelerinin dönüşümünün hayata geçirildiği yıllardır. Kent merkezinden kentin çeperine doğru sanayinin hareket etmekte olduğu, bu harekette OSB'lerin önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Sanayi firmalarıyla yapılan eğilim anketlerinde firmaların büyük çoğunluğunun yer değiştirme eğilimi içerisinde olmadığı, yer değiştirmek isteyenlerin ise İstanbul İli dışına çıkmak istemedikleri görülmüştür. Dolayısıyla yaşanan dönüşüm hareketi sanayi sektörünün ihtiyaç ve eğilimlerinden çok kamu yönetimlerinin isteğiyle gerçekleşmektedir.

Kağıthane'nin bu dönemdeki yapısına baktığımızda önemli miktarda kayıtsız üretim yapan küçük atölye olduğunu, bunların genel olarak mahalle içlerinde ve apartman katlarında yerleşmiş olduklarını görmekteyiz. Kayıtlı sanayi tesisleri ise ağırlıklı olarak 10-99 kişi çalıştıran orta büyüklükte firmalardır. Bu firmaların yarıya yakını (% 40) giyim, tekstil ve deri sektöründe faaliyet yürüten firmalardır. Bu firmaların kayıt dışı üretim yapan firmalarla üretim ilişkileri vardır.

Kağıthane'deki sanayi tesislerinin taşınmasını büyük ve orta ölçekli firmalar ile küçük ölçekli firmaları ayırarak ele almak gereklidir. Bölgedeki dönüşümde büyük firmaların taşınmasının etkisi daha büyük olmuştur. Kağıthane'de büyük ölçekli sanayi tesislerinin taşınması 2000'li yıllarla birlikte etkin bir süreç olarak ortaya

çıkıştır. Daha önceki dönemlerde bu yoğunlukta bir sürecin yaşanmamış olmasının birkaç nedeni vardır. Bunlardan en önemlisi sanayinin taşınmasının karlı olabilmesi için yeterli olan rantın sağlanabileceği koşulların 2000'li yıllara kadar tamamlanmamış olmasıdır. 1990'lı yıllarda Büyükdere Caddesi aksında yerel yönetimlerin yüksek imar hakları vermemek konusundaki direnci, beklenen rantın yaratılmasını ertelemiştir. 2000'li yılların başından itibaren ise bir önceki dönemde Merkezi yönetim tarafından ilan edilen *Turizm Merkez Alanı* kararı ve sonrasındaki plan değişiklikleri ile bu aksta hızlı bir dönüşüm yaşanmıştır. Turizm Merkez Alanı ilanı, kentsel siyasetin merkezileşmeye başladığı ilk yasal düzenlemelerden birisi olarak görülebilir. Bu müdahale sonrasında yerel yönetimlerin yetkilerinin giderek daha fazla daraltıldığını ve merkezi yönetimin aldığı kararların kentsel uygulamalarda ağırlığının arttığını görmekteyiz.

Benzer bir bekleme süreci Kağıthane Deresi çevresindeki ve Cendere Vadisindeki sanayi kuruluşları için de geçerli olmuştur. Kağıthane'deki firmalar Kağıthane dışında, kimi zaman İstanbul'un hinterlandındaki kentlerde yeni tesisler inşa etmişler fakat bir yandan da Kağıthane'de üretim yapmaya devam etmişlerdir. Bu durum Kağıthane'de rantın yükselmesi ve yerel yönetimin bölgeyi sanayiden temizleme girişimlerine kadar devam etmiştir. Büyük firmaların çoğu bir önceki dönemde üretim birimlerinin bir kısmını Kağıthane dışına çıkartmış fakat Kağıthane'de faaliyet göstermeye de devam etmişlerdir. Üretimin tamamen sona erdirilmesi ise 2000'li yılların sonlarında gerçekleşmiştir. Bu tarihlerden itibaren Kağıthane'de hızlı bir sanayisizleşme sürecinin yaşandığını görmekteyiz. Bu süreçte, rantın yükselmesi ile yerel yönetimlerin bölgeye müdahalesi arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Cendere Vadisi Projesi bu ilişkiyi güçlü bir şekilde görebildiğimiz örneklerden birisidir. Proje ayrıca proje alanı dışındaki dönüşümü de tetikleyen ve hızlandıran bir etkiye sahiptir. Proje içerisinde yer alan firmaların dönüşümü, örgütlü bir süreç yaşanması açısından Kağıthane Deresi ve Büyükdere aksında yer alan firmaların dönüşümünden farklılık taşımaktadır.

Büyükdere aksı büyük sanayi tesislerinin kapanarak arazilerini lüks konut, AVM ve iş merkezlerine bıraktığı bir bölgedir. Bu bölgede yerel yönetimlerce bir plan

çerçevesinde, bütünsel bir yöntemle dönüşüm sağlanması söz konusu değildir. Daha çok sermayenin kendi eğilimlerine göre hareketliliği söz konusu olmaktadır. Burada kamu yönetimlerine düşen genel olarak bu hareketi onaylamak olmuştur.

Kentsel rantların yükselmesi sanayisizleşme sürecini hızlandıran bir etken olmuştur. Kentin merkezinde bulunması sakıncalı görülen büyük firmaların kentin dışına çıkması çok daha kolay gerçekleşirken, üretim yapısı gereği kent merkezinde bulunması gereken, kümelenme ilişkisi içerisinde üretim yapan daha küçük firmaların kentin dışına çıkması daha zordur. Kent merkezindeki emlak fiyatlarının yükselmesi büyük metrekarelerde üretim yapan firmalar için olumlu bir etki yaratmış ve emlak rantlarını kullanmak adına dönüşümü mümkün kılmıştır. Rant artışı küçük metrekarelerde üretim yapan firmalar için olumsuz bir süreç olarak sürmektedir. Kent merkezinde konut masraflarının artması işçileri kentin çeperine iterken emek gücünün niteliğine bağımlı firmaları da onlarla birlikte kent çeperine itmektedir. Kümelenme ilişkisi de benzer biçimde işlemektedir. Kent merkezindeki üretim alanlarının değerleri yükseldikçe küçük üreticiler bu değerleri karşılayamaz duruma gelmekte böylece kentin dışına itilmekte, onlarla kümelenme ilişkisi kuran diğer firmalar da bu harekete katılmak zorunda kalmaktadırlar.

Kağıthane yerleşmesi ölçeğinde yaşanan bu değişim, İstanbul ve Marmara Bölgesindeki değişimden ayrı bir süreçte gerçekleşmemiştir. İstanbul, sanayileşmeye başladığı dönemden günümüze Türkiye'nin en önemli sanayi kentidir. 1980'li yıllarda başlayan sanayinin kentin merkezinden çıkartılması politikaları ancak 2000'li yılların sonlarında etkin olabilmiştir. Neoliberal politikalar doğrultusunda İstanbul'un küresel bir merkez olması hedefi benimsenmiş, İstanbul'a hizmet kenti rolü biçilmiştir. Son 30 yılda geliştirilen birçok politikaya rağmen İstanbul halen Türkiye'nin en önemli ve en yoğun sanayi kentidir. Buna rağmen kentin sanayi sektöründe giderek azalan bir oransal üstünlüğü vardır. Marmara Bölgesinde özellikle İstanbul'un hinterlandında kalan kentlerdeki sanayi yapılanması giderek artmakta, İstanbul'dan bu bölgeye sanayi firmalarının göç ettiği görülmektedir. Bu bölgeler ayrıca yeni kurulan firmalar için de tercih edilen bölgeler olmaktadır.

İstanbul'un sanayi yoğunluğunun 30 yılı aşkın bir dönemdir azaltılamamasının iki temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi sanayi sektörünün yapısıyla ilgilidir. Esnek ve parçalı üretim yapan ve tedarik sistemi ile üretiminin belli bölümlerini firma dışarısından edinen üretim biçiminde mekansal değişiklikler hızlı bir şekilde uygulanamamaktadır. İstanbul'daki sanayi yapısı küçük ölçekli firmaların ağırlıkta olduğu, tedarik sistemine dayalı sektörlerin ön planda olduğu bir yapıya sahiptir. Küçük ölçekli firmalar, kentin merkezinde ya da yakın bölgelerinde, birbirleriyle kümelenme ilişkisi kurabildikleri bir biçimde yer seçme eğilimindedirler. Kent merkezinde yer seçen küçük firmalarla üretim ilişkisi içine giren büyük firmaların da kentin merkezinden uzaklaşmayı tercih etmedikleri görülmektedir. Kentin dışına çıkabilen firmaların daha çok büyük ölçekli ve kümelenme ilişkisi kurmayan firmalar olduğu görülmektedir.

İstanbul'un sanayi kenti özelliğini kaybetmemesinin bir diğer nedeni de kentin merkezindeki firmaların diğer şehirlere taşınmak yerine kentin çevresinde kurulan OSB'lere (İstanbul içinde Küçükçekmece, Büyükçekmece, Ümraniye ve Tuzla ilçelerinde yer alan toplam 8 OSB) ya da çevresindeki sanayi bölgelerine taşınmayı tercih etmeleridir. Bu etki kentin toplam sanayi istihdamı ve tesis sayısında bir değişim olmadığını düşündürmektedir. Oysa kent merkezinden kentin çevresine doğru bir hareket yaşanmaktadır. Bu hareket her ne kadar kent yöneticileri ve plancılar tarafından tercih ve teşvik edilse de beklenen stratejik başarıyı sağlayamamıştır. İstanbul'da gördüğümüz sanayi hareketliliği kentte sanayisizleşmeden çok desantralizasyon süreçlerinin yaşandığını göstermektedir. Kentin merkezindeki sanayi tesisleri kentin çevresine taşınmakta il sınırları dışında yer seçse de İstanbul kentinden uzaklaşmamaktadır. İstanbul'u içeren Kuzey Marmara bölgesi giderek bir bölge kente dönüşmektedir. İstanbul'un dışına çıkan firmalar da bu bölge içerisinde kalmayı tercih etmektedirler.

Yerel yönetimler ve şehir plancıları tarafından kent merkezinin sanayi tesislerinden arındırılması iki nedenle istenmektedir. Bunlardan birincisi kentteki sanayi alanlarının planlı, düzenli, alt yapısı tamamlanmış ve çevreyi kirletmeyecek bir yapıya kavuşturulmasıdır. OSB'ler bu açıdan bir nebze başarılı olsalar da sanayi

tesisleri için bir çekim odağı olmuşlar, çevrelerinde plansız ve denetimsiz gelişen bir sanayi bölgesi ortaya çıkmıştır. Ayrıca kent merkeziyle ilişki içerisinde olmayı tercih eden sektörler için tercih edilebilir bölgeler değildirlir.

Sanayinin kentin dışına çıkartılmasının bir başka nedeni ise İstanbul nüfusunun kontrol altında tutulması amacıdır. Bu sayede kent merkezinden çepere doğru bir nüfus hareketi oluşturulmuş olsa da kent merkezine sanayi sektörü yerine getirilen hizmetler sektörünün de nüfus çeken bir etkisi vardır. Bu bölgelerde yapılan konut projeleri var olan yapı stokundan daha yoğun bölgeler ortaya çıkartma eğilimi içerisindeydir. Kentin tamamına bakıldığında ise merkezden çıkan sanayi nüfusu kentin çeperine göç etmekte, kentin hizmet vermesi gereken nüfus azalmamaktadır. Ayrıca göç hareketlerinde yalnızca istihdam olanakları etkili değildir. Göçün birçok başka nedeni de olabilir. Dolayısıyla kent nüfusunun artışının kontrolü için başka mekanizmalar da düşünölmelidir.

Marmara Bölgesinde sanayi gelişimi İstanbul'daki sanayisizleşme politikalarından etkilenmiştir. İstanbul'un çekim gücü devam ederken sanayi firmaları İstanbul'un çevresindeki illerde yer seçmektedirler. Bu yer seçiminde İstanbul'un çekim gücü birkaç etkene bağlıdır. Bunlardan birisi 14 milyonu aşkın nüfusuyla Türkiye'nin en büyük pazarının İstanbul olmasıdır. Bunun yanı sıra bu büyük nüfus işgücü pazarı olarak büyük bir potansiyel oluşturmakta, nitelikli işgücünden ucuz ve becerisiz işgücüne geniş bir işgücü yelpazesine sahip olan İstanbul, bu açıdan da sanayi firmaları tarafından tercih edilmektedir. Sanayi firmaları için bir diğer çekim nedeni sanayi sektörünün İstanbul'daki yoğunluğudur. Sanayi sektörünü bir ilişkiler bütünü olarak ele aldığımızda İstanbul'un sanayi sektörü için önemini kavrayabiliyoruz. Firmaların birbirileri arasındaki tedarik ilişkisi yanı sıra teknik alt yapı, sanayi sektörünü destekleyici lojistik, yönetim gibi hizmetlerin İstanbul'da yoğunlaşması da çekim gücünü arttıran bir etkidir.

Sanayi tesislerinin Kağıthane'den taşınma sürecini 1980- 2000 dönemini ve 2000 sonrası dönemi ayrı ayrı değerlendirmek gereklidir. 2000'li yıllar öncesinde sanayi tesislerinin Kağıthane'den taşınması iki biçimde gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi

kamu gücünün kullanılmasıdır. 1980’li yıllarda Haliç’in temizlenmesi projesi kapsamında birçok üretim tesisi bölgeden uzaklaştırılmıştır. Bu tesisler arasında Demirdöküm gibi ülkenin en güçlü sermaye gruplarından birisinin fabrikası da, küçük ölçekli üretim yapan mermer atölyeleri de yer almıştır. Demirdöküm gibi büyük ölçekli üretim yapan firmaların taşınma konusunda gösterdikleri direnç, taşınmaları için ise belli bir zaman tanınmasını sağlamışsa da bölgeyi terk etmişlerdir. O kadar büyük olmayan bazı sanayiciler ise kurdukları kooperatiflerle taşındıkları bölgelerde sanayi siteleri oluşturmuşlar, bu durum yerel yönetimler tarafından da desteklenmiştir.

2000’li yıllar öncesinde firmaların taşınma nedenlerinden bir diğeri ise Kağıthane’nin bazı firmalar için küvez görevi görerek büyümelerini sağlamasından kaynaklanmaktadır. Bu firmaların teknik ve mekansal yeni ihtiyaçları ortaya çıkmış, bu ihtiyaçlarını karşılamak için yeni bölgelere taşınmışlardır. Kağıthane içerisinde bulunan atölyeler için de büyümeye uygun koşulların sağlanması söz konusudur. Bazı küçük atölyeler büyüyerek fabrikaya dönüşmüşlerdir. Bunların bazıları Kağıthane dışında çıkarken bazıları da Kağıthane içinde yer değiştirmişlerdir.

Sanayi tesislerinin taşınma süreci 2000’li yıllarla birlikte hızlanmıştır. Bu süreçte kamu gücünün zorlaması ve küvez faktörü yanı sıra sanayi sermayesinin inşaat sektörüne yatırım yapma eğilimi etkili olmuştur. Bu eğilimde yerel yönetimlerin bölgedeki rantın artmasını tetikleyen imar planları ve imar uygulamaları etkilidir. Ayrıca bu dönüşümü mümkün kılan merkezi yönetimin çıkarttığı yasalar ve mekana doğrudan müdahaleleri inşaat sektörünün desteklenmesini ve bölgedeki dönüşümün hızlanmasını sağlamıştır.

2000’li yıllarda hızla dönüşen bölgelerden birisi Büyükdere Caddesi Aksındaki sanayi tesisleridir. Büyük ölçekli üretim yapan ve büyük alan kullanan bu tesisler lüks ofis binalarına dönüşerek İstanbul merkezi iş alanının bir parçası haline gelmişlerdir. Bu bölgedeki dönüşüm firmaların tek başlarına yürüttüğü bir süreç olmuş, bölgedeki diğer sanayi kuruluşlarıyla örgütlü bir şekilde hareket etmemişlerdir. İnşaat ve gayrimenkul geliştirme şirketleriyle ayrı ayrı anlaşmalar

yapmışlar ve bölgedeki imar haklarını arttırmak adına merkezi ve yerel yönetimlerle birbirlerinden bağımsız olarak pazarlıklar yürütmüşlerdir.

Kağıthane'nin küvez görevi gördüğü örneklerden birisi Polisan Holding'dir. 1955 yılında kurulan mensucat fabrikası 1961 yılında Zeytinburnu'ndan Kağıthane'ye taşınmış, burada hızla büyümüş, kısa sürede üretim alanına boya üretimini de eklemiştir. 1970'de boya imalatını Dilovası'na çok daha büyük ve teknolojik bakımdan da gelişmiş bir alana taşımıştır. Mensucat fabrikası ise ikincil bir üretim alanı olarak 2005 yılında kadar Kağıthane'de üretimine devam etmiş, bölgede sanayi tesislerinin taşınması için imar hakları arttırılmaya başladığında bölgeden taşınmıştır. Kağıthane, Polisan şirketi için önce büyümesini sağlayan uygun bir ortam yaratmış, daha sonra ise mekana yapılan yatırımın korunduğu bir nevi banka/ kumbara görevi görmüş, mekanın değeri arttığında ise inşaat sektöründe değerlendirilecek yeni bir yatırıma dönüştürülmüştür. Benzer biçimde başka firmalar da rant yükselip inşaat karlı bir yatırım alanı olan kadar, üretimlerinin bir kısmını İstanbul'un çeperinde ya da dışında yeni kurdukları tesislerine taşımışlar fakat Kağıthane'deki tesislerinin kapatmamışlar, buradaki faaliyetlerine de devam etmişlerdir.

Bazı firmalar şirketlerinin yönetim birimlerini sanayiden dönüşen arazilerindeki yeni ofis binalarında tutmaya devam etmişlerdir. Böylece hem dönüşüm sürecindeki ranttan yararlanmışlar hem de prestijli bir bölgede yönetim birimleri için yatırım yapmışlardır. Tekfen Holding ve Ege Kimya bu tip kullanımlara örnek teşkil etmektedir. Yönetim ve üretim tesislerinin birbirinden uzaklaşması kent içinde ya da kentler arasında sürekli bir ulaşım ihtiyacını da doğurmakta, yönetim bölgesi ile üretim bölgesi arasındaki bağı güçlendirmektedir.

Sanayi sektörü ve inşaat sektörü arasındaki sermaye hareketleri kimi zaman Harvey'in işaret ettiği gibi birincil çevrimden ikincil çevrime geçen bir yönde gelişmiştir. İnşaat sektörünün, sanayi sektörüne yatırılan sermayenin emniyet supabı olarak kullanıldığı örneklerden birisi Polisan Holding'dir. Ana faaliyet kolu sanayi olan Polisan Holding bunun yanı sıra küçük inşaat yatırımları da yapmış, piyasada ya da üretim sürecinde yaşanan sorunlar nedeniyle sermayesinin değer kaybettiği

dönemlerde birçok kez inşaat sektörüne yatırılmış sermayeyi çözerek yanı bu yatırımı satarak yeniden üretim alanına aktarmıştır. Bununla birlikte kimi zaman da esas faaliyet alanı inşaat olan firmaların üretim alanına sermaye aktardığı da görülmektedir. Ana faaliyet alanı inşaat sektörü olan Tekfen, 1963 yılında faaliyetlerine ampul üretimini de eklemiş ve 2000’li yıllarda üretimini yurtdışına çıkartmıştır. Bugün ana faaliyet kolu halen inşaatır.

Taşınma sürecindeki büyük firmaların çoğu istihdam etmekte oldukları işçilerini taşıdıkları yeni tesiste de istihdam etme eğilimindedirler. Taşınma sürecinde işçilerin taşınma masraflarını karşılamış, taşınma süreci tamamlanana kadar eski üretim bölgesinden servis işletmişlerdir. Bu durum daha çok büyük ölçekli üretim yapan büyük sermayeli bu firmaların üretim süreci içerisinde uzmanlaşmış olan işgücünden vazgeçmek istemediklerini göstermektedir. Bazı görüşmelerde bu durum açıkça dile getirilmiş yeni işçilerin eğitilmesi için gerekli zamanın kaybedilmiş bir zaman olacağı vurgulanmıştır. Bazı firmaların uzmanlık düzeyinin yükselmesi, mekansal hareketliliklerini kısıtlayacak düzeydedir. Kendilerini nitelikli işçilerin yaşadıkları bölgelere yakın olmak zorunda hissetmektedirler bu nedenle kentin dışına hatta çeperine bile çıkamamaktadırlar. Bu bağımlılık işgücünün mekanla kurduğu güçlü ilişkiler yanı sıra toplumsal cinsiyet gibi sosyal yapıdan kaynaklı etkilere de bağlıdır. Kadın işçiler yaşamakta oldukları bölgeleri terk etmekte zorlanırken erkekler çok daha kolay bu bölgeleri terk ederek fabrikanın taşındığı bölgelere yerleşebilmektedir.

Henüz dönüşmemiş olan fabrikaları da ikiye ayırarak inceleyebiliriz. Bunlardan birinci gruptakiler rant bekleyen firmalardır. Büyük ya da orta büyüklükteki üretim alanları için en yüksek kazancı elde edebilecekleri teklifleri ya da imar artışlarını beklemektedirler. Genel olarak taşınma süreci için belirli bir plan program yapmış durumdadırlar ve kısa zamanda taşınmaları mümkün görünmektedir.

Diğer grupta ise üretim yapısı ve sermaye büyüklükleri nedeniyle taşınamayan ya da dönüşemeyen firmalar gelmektedir. 1/100.000 ÇDP’de küçük ölçekli sanayinin kent içinde kalabileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla bu firmalar için taşınmak acil bir

zorunluluk gibi görünmemektedir. Fakat bölgede artan rant bu firmaları da etkilemektedir. Bölgede kiralar ve emlak fiyatları yükselmektedir. Bu durum kiracı olan firmaları doğrudan, mülk sahibi olanları ise üretim ilişkisi içinde buldukları diğer firmalar dolayısıyla etkilemektedir. Kira ve emlak değerlerinin artması istihdam ettikleri işçi ücretlerinin de artmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla üretim maliyeti ranta bağlı olarak yükselmektedir. Bu tip firmalar genel olarak kentin merkezine yakın bölgelerde yer seçme eğilimi içindedirler. Diğer firmalarla girdi-çıkı ilişkisi kurmaları nedeniyle üretim zinciri içerisindeki diğer birimler ile birlikte hareket etme zorunluluğu taşımaktadırlar. Merkezde yer seçme zorunluluğunun bir başka nedeni ise işçi tercihleridir. Çalıştırdıkları işçileri diğer büyük sermayeli firmalar gibi taşındıkları bölgeye taşımakta zorlanacaklarını belirtmektedirler. Uzmanlaşmış, nitelikli işgücü ile çalıştıkları için işçilerin tercihleri bu konudaki hareket kabiliyetlerini kısıtlamaktadır.

İstanbul'un yeni planlarında kent içinde sanayi alanı planlanmaması da orta ve küçük ölçekli üretim yapan firmaları yeni yer seçimi konusunda sıkıntı yaşamalarına neden olmaktadır. Özellikle kayıtlı bir biçimde üretim yapan firmalar yeni taşınacakları bölgelerde ihtiyaç duydukları altyapı olanaklarının (örneğin sanayi elektriği) bulunmaması, yapı stokunun üretim tarzlarına uygun olmaması gibi nedenlerle sorun yaşayacaklarını belirtmektedirler.

Mekana bağımlılığı düşük olan küçük firmalar ise zorunda kaldıklarında kentin dışına ya da başka bir şehre taşınmakta sorun yaşamayacaklarını belirtmektedirler. Bunlar pazara/ müşteriye yakınlık ihtiyacı düşük olan teknoloji yoğun firmalardır.

Bu çalışmada emek siyaseti de sanayiye dahil olan bir ilişki biçimi olarak ele alınmıştır. 1970'li yıllarla birlikte işçi örgütlenmesi ve sendikal hareketler tüm Türkiye'de hızlanmış, sol örgütler ve partiler giderek güçlenmiştir. Bu durum sanayi tesisleri ve sanayi işçileriyle bir sanayi havzası halini alan Kağıthane'de de gözlenmektedir. Sendikalar için bu bölge önemli bir örgütlenme alanıdır. Sendikalar işyeri odaklı değil havza odaklı bir örgütlenme yapısına sahiptirler. Sanayi ve konut

alanlarının bir arada bulunduğu heterojen mekanlar, işçi örgütlenmeleri ve sol örgütler açısından da önemli olanakları doğurmuştur. İşyeri ve mahalle arasında gündelik hayatta kurulan ilişki birbirini destekleyen ve güçlendiren mücadele alanlarının oluşmasını sağlamıştır. Fabrikalarda yaşanan grev ve direnişler mahalleliler tarafından desteklenirken, sol örgütler tarafından kurulan mahallelerin de bu fabrikalarda çalışan işçilerin yaşayacağı konut bölgeleri olması hedeflenmiştir.

Çalışmada sendikal örgütlenme ve işçi mücadeleleri sanayi sektörünün bir parçası olmasının yanı sıra mekansal değişimin bir parçası olarak da değerlendirilmiştir. Bu açıdan mekansal ilişkilerin değişmesi örgütlenme ve mücadele süreçlerini etkilemiştir. 1970’li yıllardaki siyasal hareketlilik ve örgütlülük seviyesi 12 Eylül askeri darbesi sonrasında büyük bir gerileme yaşamıştır. Bu gerilemede kuşkusuz 1980’li yıllardan sonra sendikal haklar üzerinde kurulan baskı en büyük role sahiptir. Bunun yanı sıra taşeronlaşma ve esnek istihdam gibi yöntemler de işçi örgütlenmelerinin zayıflamasında etkili olmuştur. Bu çalışmada ise mekansal ilişkilerin değişimi işçi örgütlenmelerini etkileyen bir etken olarak ele alınmıştır. 1970’li yıllarda işçilerin iş dışındaki sosyal hayatlarında var olmayı başaran bir örgütlenme mantığı 2000’li yıllarda yerini yalnızca işyerinde aktif olan bir sendikacılık mantığına bırakmıştır. Sanayi işçilerinin gündelik hayatlarında işyeri ve konut alanı arasındaki yakın ilişki mekanın sosyal ve siyasal etkisini ortaya koymaktadır. Sanayi tesislerinin kentin merkezinden taşınması konut- işyeri arasındaki sosyal ilişkiyi de etkilemiş eskinin gecekodu, kahvehane, fabrika mekanlarında somutlanan sosyal mekan ilişkisi bozulmuştur. Havza örgütlenmesi mantığında çalışan sendikaların belirlenen bölgelerdeki tüm işyerlerini örgütlenme çabası daha sonraki dönemlerde işyeri bazında ve işkolu özelinde örgütlenmelere dönüşmüştür. Bu dönemde fabrikalar arası dayanışma eylemleri de azalmış ve etkisini kaybetmiştir.

Sanayi tesislerinin taşınması konusunda sendikalar genel olarak olumlu bir tavır sergilenmişlerdir. Sendikaların bu konuda gündeminde iş kayıplarının yaşanmaması, var olan hakların kaybedilmemesi ve taşınma sürecinde işçinin maddi olarak desteklenmesi yer almış, bu mekansal değişimin örgütsel açıdan etkileri

değerlendirilememiştir.

Sanayi tesislerinin taşınması cinsiyet eşitsizliklerini derinleştiren bir rol oynamıştır. Sanayi tesislerinin kentin çeperine ya da başka kentlere taşınmaları sürecinde erkek işçiler bireysel olarak ya da aileleri ile birlikte fabrikanın taşındığı bölgenin yakınına taşınırken kadın işçiler işten ayrılmak zorunda kalmışlardır. İşverenler nitelikli işgücünü kaybetmek dolayısıyla bu durumu olumsuz yorumlarken sendikalar mücadele gündemlerine kadınların iş kayıplarını almamışlardır. İş kayıpları ile ilgili yaklaşımları tazminatların alınması ile sınırlı kalırken örgütlenme stratejileri yeni fabrikalarda yeni istihdam edilecek olan işçilere yönelmiştir.

Kağıthane'nin sanayileştiği dönem (1950-80) toplumsal değişimlerin hız kazandığı son derece dinamik bir dönemdir. Bu dönemde Anadolu'dan büyük kentlere doğru büyük bir göç dalgası yaşanmıştır. İstanbul'un nüfusu 30 yıl içerisinde yaklaşık dört buçuk katına çıkmıştır. Kağıthane'de ise bu dönem içerisinde nüfus 120 katına ulaşmıştır (1950'de 1431 kişi, 1980'de 175.540 kişi). Kent merkezine yakın fakat merkezin mekansal ve yönetsel kısıtlamalarını barındırmayan bir yerleşim olmasının yanı sıra sanayi firmaları için emek deposu anlamına da gelen Kağıthane, sanayi kuruluşlarının yer seçiminde uygun bir bölge olmuştur. 1950'li yılların ortasında başlayan sanayi gelişimi, 1980 sonrasında da hızlanarak devam etmiştir. Kentlere göçün literatürde en çok üstünde durulan nedenlerinden birisi sanayi alanlarının istihdam potansiyeli nedeniyle nüfus çekmesidir. Bu çalışmada sanayi ve emek arasındaki ilişkinin tek yönlü değil iki yönlü olduğu savunulmaktadır. Emek iş olanaklarına yakın olmak isterken, sanayi de ucuz emeğin yoğun olduğu bölgeleri tercih etmiştir.

Kağıthane'nin gelişimini etkileyen bir başka etken ise ilçeye yaşanan göçler ve bu göçlerin etkisiyle değişen mülkiyet yapısıdır. 1950'lere kadar tarım yapan kırsal kökenli Balkan göçmenlerinin yerleştirildiği, göç edenlere tarım topraklarını kullanma hakkının verildiği bir yapı oluşmuştur. 1950'li yıllardan itibaren Kağıthane nüfusuna kırsal yapıdaki bozulmalar nedeniyle Anadolu'dan göç eden bir nüfus eklenmiştir. 1980'lere kadar Kağıthane ilçesinin hızla büyümesine neden olan bu göç

hareketi 1980’li yıllardan sonra yavaşlamıştır. 1934 yılında çıkartılan İskan Kanunu ve 1948 yılında çıkartılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 1950’li yıllardan sonra Kağıthane'deki mülkiyet yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. 1950’li yıllarda, devletin köylüyü topraklandırması politikası çerçevesinde, bölgede tarımsal amaçla kullanılmak üzere önemli miktarda toprak tahsis edilmiştir. Bu tahsisler belirlenen hak sahiplerine, belirlenen süreler içerisinde, tarımsal amaçlı kullanılmak üzere yapılmış, amacı dışında kullanılan arazilerin kamu mülkiyetine geri döneceği belirlenmiştir. Buna rağmen süreç içerisinde çok sayıda arazi yasal olmayan yollarla ikinci kişilere satılmış ve tarım arazisi yerine gecekonduların ve sanayi tesislerinin geliştiği bölgeler haline gelmiştir. Bu durumdaki arazilerin tahsislerinin kaldırılması ile kamu mülkiyetinde çok sayıda işgalli arazi ortaya çıkmıştır. Bu durum daha sonraki dönemlerde büyük bir mülkiyet karmaşasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kağıthane’de bu karmaşık yapının ortaya çıkması tahsis işlemi ve göç sürecinin yakın zamanlarda gerçekleşmesi nedeniyle çok etkili olmuştur. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve İskan Kanunu’nun tarım arazileri, konut arazileri ve kimi zaman inşa edilmiş konutları mülk edindirmek yerine tahsis etmesi fakat bu bölgelerdeki kullanımları ve yapılaşmayı kontrol altına alamaması ya da almaması bu arazilerin mülkiyeti konusunda bir karmaşanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Genel olarak örgütlü bir yapı tarafından işgal edilerek kullanıcılarına satılan bu araziler kamu mülkiyetindeki tahsis edilmiş tarım arazileridir. Kamu arazileri yanı sıra bölgedeki vakıf arazileri de işgal edilmiş, parsellenmiş ve satılmış, tüm bu işlemler yasal olmayan yollarla yapılmıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde Kağıthane, mülkiyetinin kime ait olduğu belli olmayan çok sayıda gecekondunun bulunduğu, yaklaşık 175.000 nüfuslu 19 mahallelik bir yerleşime dönüşmüştür.

Sanayi tesislerinin yer seçimi gibi emeğin de yerleşmek için tercih ettiği kimi koşullar vardır. İş olanakları yanı sıra emek, düşük ücretler ve sosyal/ kentsel hizmetlerin eksik olduğu koşullarda konut ve ulaşım gibi giderlerini minimuma indirmenin koşullarını oluşturmuştur. Konut piyasasının devlet tarafından etkin biçimde düzenlenemediği, ucuz sosyal konut olanaklarının neredeyse var olmadığı bir ortamda gecekondun en makul çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Gecekondun yapımı ise tek başına bir hanenin yürüteceği bir süreç değildir ve örgütlenmeyi

gerektirmektedir. Bu örgütlenme farklı aktörlerin rol aldığı bir koalisyonlar örüntüsü olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde toprak mülkiyeti ve gecekondular üzerinden kurulan, arazilerin yerleşime açılmasındaki koalisyonlarda, merkezi yönetimin taşra teşkilatları ve buralarda çalışan kamu görevlileri, yerel yöneticiler ve yerel yönetimlerde görevli teknik elemanlar, toprak sahipleri ya da kendisine arazi tahsis edilmiş olan kişiler, arazi mafyası ya da arazi alım satımıyla uğraşan kişiler, inşaat malzemesi tedarik eden kişiler, muhtarlar, mahalle dernekleri içinde örgütlenen gecekonduların sakinleri ve sol örgütler yer almıştır.

1980'li yıllarda konut politikaları açısından en önemli gelişme, çıkartılan af yasaları ve hazırlanan ıslah imar planları olmuştur. Bu süreçte gecekondulara tapu tahsis belgeleri dağıtılmıştır. Bu tarihe kadar kullanım değeri ön planda olan gecekonduların artık değişim değeri önemli hale gelmiştir ve yasal konut piyasası içine girme olanakları sağlanmıştır. Kent merkezine yakın bölgelerde gecekonduların mahalleleri hızla apartmanlara dönüşürken diğer bölgelerde uzun yıllara yayılan, kat çıkararak ilerleyen kat arttırma süreci başlamıştır. Bu dönem ilk kuruluş yıllarındaki dayanışmacı yapının bozulmasını da beraberinde getirmiştir. Bunda 1970'li yıllardaki çatışmalı siyasal ortamın ve 1980 sonrasındaki siyasal baskı politikalarının etkisi vardır. Bunun yanı sıra 1990'li yıllarda apartman katlarında yerleşen konfeksiyon atölyelerinin mahalle içlerinde yaygınlaşması da etkili olmuştur.

2000'li yıllarda inşaat sektörünün tüm Türkiye'de patlama yaptığı yıllar olmuştur. Merkezi yönetimin ekonomi politikası kentleşme üzerine şekillenmeye başlamış, inşaat sektörünün desteklenmesi ve geliştirilmesi önemli bir hedef olmuştur. Bu noktada kentsel dönüşüm projelerinin yapılabilmesini sağlayan yasalar, belediyeler için bir yandan altyapı hizmetlerini üretebilecekleri bir yanda da prestijli ve gösterişli işler yaparak oylarını yükseltebilecekleri bir ortam sağlamıştır. Yerel yönetimlerin gecekondulara bakışı 1960 ve 1970'lerde sosyal politikalar, 1980 ve 1990'larda popülist politikalar çerçevesinde yoksuldan (ya da işçi sınıfından) yana bir görünüm sergilerken 2000'li yıllarda gecekonduların mahallelerinin temizlenmesi perspektifine oturmuştur. Bu temizlik bazı mahallelerde Belediye ve TOKİ'nin ortak yürüttüğü zor kullanılan uygulamalarla gerçekleşirken, Kağıthane gibi rant artışı sağlanabilen

bölgelerde inşaat şirketlerinin mülk sahipleriyle yaptığı anlaşmalar üzerinden yürütülmüştür. Bu sürecin hızlanabilmesini sağlamak için ise depreme dayanıksız görülen bölgeler ve yapıların yıkılıp yeniden yapılabilmesini kolaylaştıran yasal düzenlemeler çıkartılmıştır. Kağıthane’de bu biçimde dönüşmekte olan çok sayıda konut projesi vardır. Üretilen konutların bir kısmı orta gelir grubuna hitap edebilirken bir kısmı ise üst gelir grubu için üretilmişlerdir. Önceki dönemlere benzer biçimde, yeni dönüşüm hamlesi içerisinde yer alamayan bir konut stoku da varlığını devam ettirmektedir. Günümüzde Kağıthane’de farklı gelir gruplarına hitabeden farklı niteliklere sahip geniş bir konut stoku oluşmaktadır.

Kağıthane’deki mekansal dönüşümde yer alan aktörler arasında kurulan koalisyonlar ve bu koalisyonlardaki değişimleri de önemlidir. Ele aldığımız koalisyonların temel amacı mekan üzerinden ekonomik, sosyal ve politik anlamda güç elde etmektir. Dönemsel değişimlerle birlikte ele aldığımızda ilk karşımıza çıkan kırsal bir yerleşmenin kentleşmesine yol açan ve toprak mülkiyeti konusu üzerinden kurulan bir koalisyon biçimidir. Bu koalisyon iskan ve çiftçiyi topraklandırma politikaları çerçevesinde merkezi yönetimin tayin ettiği görevliler (toprak tevzi komisyonları, köy muhtarı) ve Kağıthane köylüsü arasındaki bir ittifakı anlatmaktadır. Bu ittifak yasal düzenlemelerin ihlal edilmesi ile bozulmuş, kamu gücü tahsis ettiği toprağı yasal düzeyde geri almış fakat pratikte araziler tarımsal niteliğini kaybederek gecekondu bölgelerine ve sanayi alanlarına dönüşmüştür.

Sanayileşmenin ve gecekondulaşmanın hızlandığı yeni dönemde yerelde yeni koalisyonlar kurulmuş, bu yeni koalisyonların konusu artık Kağıthane arazilerinin parsellenmesi, satışı ve yapılaşması olmuştur. Bu yapılaşma sürecinde gecekondu ve sanayi tesisleri Kağıthane’de hızlı bir şekilde gelişmiştir. Bu dönemin temel aktörleri kamu otoriteleri, arazi mafyası ve gecekondu halkıdır. Gecekondu halkı dernekler ve sol örgütler içerisinde örgütlenerek mekan üzerinde hak iddialarını güçlendirmişlerdir. Bu süreç yasal bir mülk edinme süreci değilse de yerel yönetimlerin süreçte önemli bir etkinliği vardır. Gecekondu bir yandan göz yumulan ya da açıkça olmasa bile desteklenen bir süreç olarak görülmüş, bir yandan da yasal

bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Gecekondu mahalleleri politik olarak da aktif bölgelerdir ve tüm siyasi partiler seçimlerde bu bölgelerden oy almaya çalışmaktadır. Gecekondu sermaye için anlamı ise ücretlerin düşük tutulabilmesi açısından etkili bir araç olmasıdır. İşçilerin barınma giderlerinin düşük tutulması minimum ücret seviyesini düşürebilmektedir. Bu açıdan gecekondu mahalleleri ucuz emek depoları olarak işlev görmüştür. Bu süreçte emek, gecekondu olmanın yanı sıra örgütlü sanayi işçisi özelliği dolayısıyla sanayi sermayesiyle çatışmalı bir ilişkiye sahip olmuştur. Sol siyasetin gelişmesi ve gecekondu mahallerinde güçlenmesi, sanayi ve gecekondu ilişkisini güçlendiren bir etki yaratmıştır.

1980 sonrası dönem, aktörler ve koalisyonların değişikliğe uğradığı yeni bir dönemi getirmiştir. Emek için konut, barınma ihtiyacının ötesinde bir birikim nesnesi haline gelmiş, merkezi yönetim bunu sağlayacak yeni yasal mekanizmalar (imar affı yasaları ve ıslah imar planları) ortaya çıkartmış, yerel yönetimler de plan yaparak ve tapu dağıtarak bu koalisyona katılmıştır. Önceki dönemde var olan mahalle derneklerinin önemi azalmış, sol örgütler zayıflamış, siyasi parti teşkilatlarının etkisi ise artmıştır. Gecekondu yasallaşması sürecinde artık kentsel koalisyonlar daha çok siyasi parti temsilcileri/ yöneticileri ve gecekondu sahipleri arasındaki bir ilişkiye dönüşmüştür. Mahalleli bir yandan kendi seçtikleri yerel yöneticiler eliyle meclislerden geçen imar planlarını etkilemeye, daha fazla imar hakkı kazanmaya çalışmakta, bazı durumlarda ise mahalle dernekleri eliyle siyasi baskı kurmaya çalışmaktadırlar.

Sermaye bu dönemde devletle işçi sınıfının gücünün geriletilmesi ve haklarının sınırlandırılması adına açık bir koalisyona girmiştir. Bunun yanı sıra, sermayenin küresel rekabet edebilmesini sağlamak üzere altyapı yatırımları merkezi ve yerel yönetimler tarafından üstlenilmiş, kentsel rant yaratılması noktasında kimi zaman yerel kimi zaman merkezi yönetimlerle ittifaklar kurulmuştur. Sermaye ve kamu otoriteleri arasında mekan üzerinden kurulan koalisyonlara bir örnek Büyükdere Caddesi aksında gerçekleşen dönüşümde görülebilmektedir. Sermaye bu bölgede yeni hizmet fonksiyonlarının gelişmesini, bölgenin kentin yeni merkezi iş alanı olmasını, bunun için de imar planlarıyla bölgedeki yapılaşma haklarının arttırılmasını

istenmiştir. Büyükdere Caddesi aksında yapılmak istenen; sanayi tesislerinin kapatılıp yerlerine gökdelenler ve iş merkezleri inşa etmektir. Buna Dalan döneminde izin verilmiş, bölgedeki yapılaşma hakları yükseltilmiş fakat Dalan'ın ardından Büyükşehir Belediye Yönetimine gelen SHP ve RP yönetimleri bu aksta yoğun bir yapılaşmayı uygun görmemiştir. Yapılaşma hakları azaltılmış ve bölgede gerçekleşecek olan dönüşüm durdurulmuştur. Bu durumda merkezi yönetim sermayenin önünü açmak adına konuya müdahil olmuş ve bölgeyi "Turizm Bölgesi" ilan ederek talep edilen yapılaşmanın önünü açmıştır. 2000'li yıllarda görülen hızlı dönüşümün altında merkezi yönetimle sermaye arasındaki bu ilişki yatmaktadır.

1980- 2000 arasındaki dönemi etkileyen temel dinamik küresel ekonomik sisteme entegrasyon temelinde gelişen ekonomik yeniden yapılanmadır. Kent mekanının öneminin arttığı bu dönemde mekan, aşırı birikim sorunu yaşayan sermayenin aktarılacağı bir alan olarak da değer kazanmıştır. Bu yaklaşımla bütünlüklü bir şekilde gelişen küresel kent kavramı ise, küresel ekonominin yönetileceği merkezi kentleri tanımlarken bu kentlerde istenen gelişme yenilenen kent çehreleri ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu durum bir yandan mekana aktarılması istenen sermayenin önünü açarken bir yandan da küresel kentler sisteminde yaşanan rekabeti yükseltmektedir. Kentlere yatırım yapacak olan finans sektörü ve bu sektörü destekleyen nitelikli hizmetler sektörlerinin bu kentlerde yer seçmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede İstanbul'un küresel kentlerden birisi olabilmesi bu dönemin önemli politikalarından birisidir. Bu doğrultuda Dalan'ın Belediye Başkanlığı yaptığı dönemde Haliç Temizleme Projesi hayata geçirilmiş, kentte bir finans merkezi planlanmış, ayrıca sanayi sektörünün yer seçtiği Büyükdere aksında da hizmetler sektörüne geçiş eğilimleri ortaya çıkmıştır. Kağıthane bu değişim sürecinin merkezinde yer almaktadır. Büyükdere aksı 2000'li yıllarda yaşanan değişimle birlikte İstanbul'un en önemli iş alanı haline gelecek, günümüzde bu dönüşümün etkisi ilçenin tamamına etki edecektir.

Küresel kent politikası 1990'lı yıllara gelindiğinde yerel siyasetin belirgin konularından birisi haline gelmiştir. Önceki dönemlerde oy talep edilen gecekondu mahalleleri kentin istenmeyen sorun alanları olarak görülmeye başlanmıştır. 1994

yerel seçimlerinde iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi sermayenin de taleplerini izleyerek küresel kent olma siyasetinden taraf olurken diğeri gecekondulu mahallelerine seslenerek kent yoksulları tarafında olduğunu belirtmektedir. 1994 seçimleri sonucunda İstanbul'da gecekondulu halka seslenen Refah Partisi kazanmıştır. Fakat seçimlerden kısa bir süre sonra Refah Partisi de küresel kent siyasetine teslim olmuş, İstanbul Büyükşehir Belediyesi bu siyaseti temel alan uygulamaları hayata geçirmiştir.

2000'li yıllarda Kağıthane'de sanayiden hizmet sektörüne geçiş süreci başlamıştır. İstanbul'un ekonomik ve yönetsel açıdan bölge ülkeleri içerisinde merkez kent olması hedefi bu dönemde de kent yönetimlerinin temel politikalarından birisidir. İstanbul'un merkezi bölgelerindeki sanayinin taşınması ve yerini küresel kentin gerektirdiği fonksiyonlar olan gelişmiş hizmetler sektörüne yönelik kullanımların alması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda merkezi yönetim ve yerel yönetimler yeni yasal düzenlemeler, imar planları ve uygulamaları geliştirmişlerdir. Bu çerçevede devlet ile küresel ve ulusal sermaye arasında bir uzlaşma sağlanmıştır.

Kamu otoriteleri ile sermaye arasındaki koalisyonlar kentsel ve yerel ölçekte de gerçekleşmiştir. Bu dönemde kurulan koalisyonların temel özelliği kurumsallaşmış ilişkilerle yürütülmeleridir. Tek tek firma bazında kurulan ilişkilerin yanı sıra, sermayenin örgütlendiği dernekler yolu ile de yerel yönetimlerle ilişki kurulmakta, müzakerelerin temelini ise plan kararları ve imar hakları oluşturmaktadır. Cendere Vadisi Projesinde gördüğümüz model dönemin koalisyon biçimini göstermektedir. Büyük sermaye Kayader derneğinde örgütlenerek Kağıthane'de yer alan sanayi arazileri için yüksek imar hakları talep etmektedir. Yerel yönetimler ise (İBB ve ilçe belediyeleri) sanayinin bölgeden çıkartılmasını hedeflemektedir. Bu iki aktörün pazarlık süreci sonucunda yerel yönetimler sanayiden dönüşümü başarmış bir yönetim olarak hem politik güç kazanmış, hem de altyapı vb. kamu hizmetlerinin bir bölümünü koalisyon içinde oldukları sermaye gruplarına yaptırmışlardır. Ayrıca ekonomik nedenlerle yapılamayan kamulaştırma işlemi yerine bölgenin önemli bir bölümünün imar uygulamalarıyla kamu mülkiyetine geçmesi sağlanmıştır. Buna karşılık bölgede ofis, konut, AVM ve diğer ticari kullanımlara izin verilmiş, yüksek imar haklarıyla ile bölgede rant artışı sağlanmıştır. Sanayi firmaları bu yüksek rantı

elde ettikten sonra hızla bölgeyi boşaltmışlar ve yeni inşaat projeleri geliştirilmiştir. Bu sayede inşaat sektörünün de desteklenmesi sağlanmıştır. Bu süreçte yerel yönetimlerce hazırlanan imar planları mekanın biçimlenmesinde önceki dönemlere nazaran çok daha etkili bir araç olmuştur. İmar planları bölgedeki sanayi tesislerinin taşınmasını zorunlu kılmış, aynı zamanda bölgenin rantını yükseltecek kararlar vererek bu firmaların sürece razı olmasını da sağlamıştır. Bu noktada yerel yönetimler ve sanayi kuruluşları arasındaki müzakereler imar hakları ve yapılaşma koşullarının belirlendiği imar planları çerçevesinde gelişmiştir. Süreçte etkin olan kamu kurumlarının başında İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve kentin üst ölçek planı olan Çevre Düzeni Planını hazırlamak üzere Belediye bünyesinde kurulan İMP gelmektedir. Bölgede yaşayan Kağıthaneliler ve sanayi firmalarında çalışan işçiler, sanayi tesislerinin taşınmasına ilişkin söz sahibi olamamışlardır. Bölgedeki fabrikalarda örgütlü sendikaların bile taşınma kararları alındıktan sonra süreçten haberi olmuş, bu konuda ancak işçilerin işe devamını sağlamak ya da alacakları tazminatlar konusunda etkin olabilmışlerdir.

Bunun yanı sıra Büyükdere Aksında oluşan Merkezi İş Alanının Kağıthane'ye doğru genişleme eğilimi Kağıthane'de hizmet sektörünün mekan talebini de arttırmıştır. Bu durum ofis yapıları yanı sıra prestijli konut yapılarının yer aldığı çok sayıda inşaat projesini de getirmiştir. Gecekonudan dönüşerek apartmanlaşmış olan yapılar yeniden bir dönüşüm sürecine girmişlerdir. Bu dönüşüm inşaat şirketleri, mülk sahipleri ve yerel yönetimler arasında gelişen pazarlıklarla gerçekleşmektedir.

Bu çalışmada sanayileşme ve sanayisizleşme süreçlerini yaratan ekonomik, sosyal ve siyasal dinamikleri ele alarak mekan üzerinden kurulan kentsel koalisyonları analiz etmeyi amaçladık. Bunu yaparken Türkiye kentleşmesi için önemli olgular olan gecekondu ve sanayi ilişkisini siyasal aktörler arasındaki koalisyonun merkezine alarak inceledik. Sermaye birikim süreçlerindeki değişimin mekana yansımaları dolayısıyla sosyal, ekonomik ve politik değişimlerin mekanda yarattığı değişimleri ele aldık. 2015 yılı itibariyle halen dönüşmekte olan bir yerleşimi inceledik ve ilerleyen yıllarda ortaya çıkacak olan “yeni” Kağıthane'nin ip uçlarını elde etmeye

çalıştık. Bu yeni dönemin ortaya çıkışında mekan üzerinden kurulan kentsel koalisyonlar ve bu koalisyonların mekansal dönüşüm süreçlerinde oynadığı belirleyici rolü ortaya çıkarmaya çalıştık. İstanbul'un girdiği bu yeni dönemde sanayi tesisleri giderek artan bir ivmeyle kentin çeperine ya da dışına taşınmakta ve yerlerine hizmet sektörü geçmektedir. Bu süreçte ortaya çıkan sorulardan birisi bu dönüşümde yaşanan sınıfsal değişimin nasıl bir mekansal yapıyı ortaya çıkartacağıdır. Sanayi işçilerinin ağırlığı azalırken hizmetler sektöründe istihdam edilen her kademedeki çalışan bölgeye yerleşmektedir. Bu değişim fiziki mekan boyutunda eski sanayi alanlarına inşaat sektörünün büyük yatırımlar yapması ile bir arada sürmektedir. Yeni dönüşüm hamlesi içerisinde yer alan ve alamayan bir konut stokunun varlığı, hizmetler sektörünün ihtiyaç duyduğu düşük nitelikli işçiden üst düzey yöneticiye kadar geniş bir emek yelpazesinin Kağıthane'de yaşayacağını göstermektedir. İlerleyen dönemlerde Kağıthane eskiden olduğu gibi yine bir emek deposu olacak, hizmetler sektörünün mekansal ve sosyal ihtiyaçlarının biçimlendirdiği bir yerleşmeye dönüşecektir. Çalışmada araştırılmış olan yeni sınıf coğrafyasının oluşumu süreci ve bu oluşumda etkili olan kentsel koalisyonlar, oluşan yeni coğrafyada yeniden dönüşeceklerdir. Bu çalışmanın amaçlarından birisi de bu yeni süreci anlamaya yarayacak ipuçlarını ortaya çıkartmak olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akgedik, Tekin, 2010 **Türkiye’den Az Gelişmiş Ülkelere Sermaye Göçü (Relokasyon): Ekonomik ve İstihdam Boyutlarıyla**, İTO yayınları, İstanbul.
- Akpınar, İpek Yada, 2010 “Modern İmgelerin Günlük Yaşamda Mekanlaşması: Prost'un Yeni Kamusalıkları”, **Osmanlı Başkentinden Küreselleşen İstanbul'a: Mimarlık ve Kent**, 1910- 2010, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Akpınar, İpek Yada, 2011 “İstanbul, ‘Yıkarak Yapmak’”, **Betonart**, Kış 2011, İstanbul, 40-42.
- Alada, Adalet Bayramoğlu, 2008 “Türkiye’de Yerel Yönetimleri ‘Özerklik Meselesi’ üzerinden Yeniden Düşünmek”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, 17 (4) Ekim 2008, 5-44.
- Altaban, Özcan; Tansı Şenyapılı, 2002 “Konut Politikası Geliştirme Çalışması: Ruhsatsız Yapılaşmanın Dönüşüm ve İyileştirme Sorunları, Bulgular, Öneriler”, **Konut Kurultayı**, 22-23-24 Mayıs 2002, İstanbul, TMMOB Şehir Plancıları Odası, 303-316.
- Altınok, Emrah, 2006 “Yasadışı Yapılaşan Alanlarda Dönüştürme Kapasitelerinin Tükenişi Ve Kentsel Yoksulluk Çeliktepe Örneği”, Yayınlanmamış YL tezi, İstanbul, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Altun, Mehmet, 2006, **Yaşlanmadan Büyümek**, İstanbul, Tarih Vakfı.
- Anonim Türk Basını ve İstanbul Belediyesi, (tarihsiz), İstanbul, İbre Halkla İlişkiler Tanıtım Müşavirlik.

- Arslan, Sezer, 2008 “Balkan Savaşları Sonrası Rumeli’den Türk Göçleri Ve Osmanlı Devleti’nde İskânları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslan, Şükrü, 2004 **1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Aslan, Şükrü; Besime Şen, 2011 “Politik Kimliğin Temsil Edici Mekânları: Çayan Mahallesi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 120, İstanbul, İletişim Yayınları, s.109-133.
- Avar, Adile Arslan, 2009 “Lefebvre’in Üçlü–Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân–Diyalektiği”, **Dosya**, 17, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- Bademli, Raci, 1986 “Az Gelişmiş Ülke Kentlerinde Sanayi: Sanayilerin Yapısı ve Yer Seçim Süreçleri Üzerine Gözlemler”, **Planlama**, 86/1, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası, s. 7-10.
- Balaban, Osman, 2008 “Capital Accumulation, The State And The Production Of Built Environment: The Case Of Turkey”, yayınlanmamış doktora tezi, ODTÜ.
- Barut, Mehmet, 2001 Göç-der Araştırma Raporu, (Çevrimiçi) <http://www.akdenizgocder.org/goc-raporlarimiz>, 29 Nisan 2016.
- Baydar, Oya, 1999a “Osmanlı'dan 2000'e İstanbul İşçileri”, **75 Yılda Çarkları Döndürenler**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, s.207- 220.
- Baydar, Oya, 1999b “Türkiye'de İşçi Örgütlenmesine Kuş Bakışı”, **75 Yılda Çarkları Döndürenler**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, s.305- 314.

- Bayırbağ, Mustafa Kemal, 2006 “Ölçek Yaklaşımının Kent ve Bölgelerin Yükselişinin Açıklanmasındaki Katkıları Üzerine” **Praksis**, S. 15, Ankara, s. 49-70.
- Bayırbağ, Mustafa Kemal, 2010 “Devletin Yeniden Ölçeklenmesi, Dışlanma ve Neoliberalizmin Zamansallığı”, Besime Şen, Ali Ekber Doğan (der), **Tarih, Sınıflar ve Kent** içinde, Ankara, Dipnot Yayınları, s.271-308.
- Berk, Kahraman, 2006 “İstanbul’un Üst Ölçek Planlaması ve Yok Hükmünde Metropolitan İmar Planı”, **MHB**, Yıl: 25-26.
- Berman, Marshall, 2002 **Katı Olan Herşey Buharlaşıyor**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Bilsel, F. Cana, 2010 “Henri Prost’un İstanbul Planlaması (1936- 1951): Nazım Planlar ve Kentsel Operasyonlarla Kentin Yapısal Dönüşümü”, **İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet’in Modern Kentine; Henri Prost’un İstanbul Planları (1936- 1951)**, İstanbul, İstanbul Araştırmalar Enstitüsü, 101- 165.
- Bora, Tanıl, 2006 “Fatih’in İstanbul’u Siyasal İslam’ın “Alternatif Küresel Şehir” Hayalleri”, **İstanbul Küresel ile Yerel Arasında**, (haz: Çağlar Keyder), İstanbul, Metis Yayınları, 60-77.
- Boratav, Korkut, 2009 **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, Ankara, İmge Kitabevi.
- Boratav, Korkut; Ergun Türkcan (ed.), 1994 **Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Bostan, Meryem; Fatma Erdoğanaras; Nilgün Görer Tamer, 2010 “Ankara Metropolitan Alanı’nda İmalat Sanayinin Yer Değişirme Süreci ve Özellikleri”, **METU JFA** 2010/1, (27:1), 81-102.
- Boysan, Burak, 2011 “Genişliğin Azameti, Sağlamlın Heybeti, Hendesenin Güzelliği, Trafığın Hâkimiyeti”, **Betonart**, Kış 2011, İstanbul, 49-51.
- Bozlağan, Recep, 2011 **İstanbul Derinlik, Değişim ve Güç**, İstanbul, Marmara Belediyeler Birliği.
- Buğra, Ayşe, 2003 **Devlet ve İşadamları**, Fikret Adaman (çev), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Can, Şafak, 2007 “MESS Grevleri (1977–1980)”, **Çalışma ve Toplum**, 2007/2, DİSK Birleşik Metal-İş Sendikası Yayınları.
- Cansever, Turgut, 1976 “Haliç ve Benzer Sorunların Çözümü İçin Özel Yasa Çıkarmak Yanlıştır! Konu, Bir ‘Arazi Kullanma ve Alt Yapı Sıhhileştirme’ Sorunu Olarak Ele Alınmalıdır.”, **Mimarlık Dergisi**, Sayı: 76/4, Ankara, TMMOB Mimarlar Odası.
- Chiu, Stephen W. K., Tai-lok Lui, 2004 “Testing the Global City-social Polarisation Thesis: Hong Kong since the 1990s”, *Urban Studies*, C.10, S.41, 1863-1888.
- Coşkun, Zeki, 1994 “İstanbul Neyi seçti?”, **Birikim**, sayı 60, 11-29.
- Çalışkan, İclal, 1963 “Gültepe ve Harmantepe Gecekondu Mahallelerinin Beşeri Tetkiki”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü-Mezuniyet Tezi.

- Çamur, Kübra Cihangir, 1996 “İmar Islah Planlarının Ankara Kent Makroformu Üzerindeki Yoğunluk Etkileri”, **Planlama**, 96/1-4, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası, 15-19.
- Çelik, Aziz, 2012a “Türkiye’de 2000’li Yıllarda Grevler ve Grev Dışı Eylemler: Çalışma Hayatında “Pax Romana” mı?”, **IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, IIBF, ÇEEI / 18-19 Ekim 2012.
- Çelik, Aziz, 2012b “AKP’nin On Yılında Sendikalar ve Sendikasızlaştırma”, **Perspectives**, S:3.13, İstanbul, Heinrich Böll Stiftung Derneği.
- Çınar, Tayfun, 2005 “Kentsel Altyapı Finansman Modeli Olarak Yerel Kredi Piyasası Sistemi: Türkiye Örneği”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S.60/4, 57-74.
- Çınar, Tayfun, 2007a “Yerel Yönetim Gelirleri”, **Yerel Yönetimlerde Mali Yönetim** (içinde), Yerel Yönetimler Reformunu Destekleme Programı Kitap Dizisi: 4, Tayfun Çınar (Ed.) Ankara, TODAİE YYAEM, s.5-27.
- Çınar, Tayfun, 2007b “Yerel Seçimlerde Kent Büyüklüğü İle Oy Vermenin Yönü Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği 1963-1999”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S.62/3, 141- 165.
- Çolak, Filiz, 2013 “Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göç Hareketi (1950-1951)”, **Tarih Okulu Dergisi**, İzmir, İlkbahar-Yaz 2013, S.XIV, 113-145.
- DİSK-ar, 1993 **Sanayi İşçisinin Kimliği, İstanbul İmalat Sanayi İşçilerine Yönelik Bir Alan Araştırması**, İstanbul, DİSK Araştırma Enstitüsü.

- Doğan, Sevinç, 2016 **Mahalledeki AKP, Parti İşleyişı, Taban Mabilizasyonu ve Siyasal Yabancılaşma**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Doğruel, Fatma; Suut Doğruel, 2010 “The Deindustrialization of Istanbul”, Munich Personal, (Çevrimiçi), <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/27070/> , 20 Kasım 2014.
- RePEc Archive, Doussard, Marc; Jamie Peck; Nik Theodore, 2009 “After Deindustrialization: Uneven Growth and Economic Inequality in 'Postindustrial' Chicago”, **Economic Geography**, C.2, S.85, 183–207.
- Duman, İlkay, 2007 “Balkanlar'dan Anayurda Yapılan Göçler, Osmanlı Iskan Politikaları ve Göçmen Yerleşimleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Duranay, Niyazi; Ersen Gürsel; Somer Ural, 2007 “Cumhuriyet'ten Bu Yana İstanbul Planları”, **Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995**, (der.) Şener Özler, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 363- 429.
- Eraydın, Ayda; Asuman Erendil, 1999 “The Role of Female Labour in Industrial Restructuring: New Production Processes and Labour Market Relations in The Istanbul Clothing Industry”, **Gender, Place & Culture**, S:6/3, 259- 272.
- Erden, Dilek, 2009 “Haliç'te Dönüşüm ve Tarihsel Süreklilik”, 11 Mart 2009 Siyasi İktisat Söyleşileri Konuşma Metni, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, (http://www.obarsiv.com/pdf/dilek_erden.pdf , erişim: 29.03.2016)

- Erder, Sema, 2015 **İstanbul Bir Kervansaray (mı?): Göç Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Erder, Sema; Nihal İncioğlu, 2008 **Türkiye’de Yerel Politika’nın Yükselişi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği 1984-2004**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayını.
- Erdoğanaras, Fatma, 2006 “Teknolojisini Yenileyen Firmalarda İşgücü piyasasının dönüşümü: İstanbul Basım ve yayın sektörü örneği”, **Değişen mekan: mekansal süreçlere ilişkin tartışma ve araştırmalara toplu bakış: 1923- 2003**, Ayda eraydın (der.), Dost kitabevi yayınları, İstanbul; 361- 381.
- Evliya Çelebi, 2008 **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul**, (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), 1. Cilt, 2. Kitap, İstanbul, YKY.
- Geray, Cevat, 1999 “İstanbul için Yönetim Biçimi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C:8, S:4, 60-99.
- Güler, Birgül, 1987 “Büyük Kentler İçin Yönetim Arayışları”, **Türk İdare Dergisi**, S:374, 117-143.
- Haila, A., 1991 “Four Types of Investment In Land and Property”, **International Journal of Urban and Regional Research**, S. 15, 343-365.
- Haila, A., 1999, “City Building in the East and West: United States, Europe, Hong Kong and Singapore Compared”, **Cities**, C.16 S.4, 259-267.
- Harvey, David, 1978 “The Urban Process Under Capitalism: A Framework For Analysis”, **International Journal of Urban and Regional Research**, 2 (1-4), 101–131.

- Harvey, David, 1989 “From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism”, *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, 71 B (1): 3-17.
- Harvey, David, 2004 **Yeni Emperyalizm**, İstanbul, Everest Yayınları.
- Harvey, David, 2010 **Sermaye Muamması: Kapitalizmin Krizleri**, İstanbul, Sel Yayıncılık.
- Harvey, David, 2012 **Sermayenin Mekanları – Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru**, Sel Yayınları, İstanbul.
- Hekimoğlu, Saylan Murat, 2010 **Yılmayan Adam Kemal Coşkun**, İstanbul, Coşkun Et Mamülleri San. ve Tic. A.Ş. Yayını.
- Irmak, Hüseyin (ed.), 2007 **Osmanlı Belgelerinde Kağıthane**, İstanbul, Kağıthane Belediyesi Kültür Yayınları.
- Irmak, Hüseyin (ed.), 2011 **Kağıthane Tarih Envanteri**, İstanbul, Kağıthane Belediyesi Kültür Yayınları.
- İsvan, Ahmet, 1977 “Halkın Belediyesi Olmak”, **Mimarlık Dergisi**, 77/2, TMMOB Mimarlar Odası.
- Kağıthane Sözlü Tarih Projesi, 2014 **Sözlü Tarih Görüşmeleriyle Kağıthane** (Proje Ekibi: Doç.Dr. Şükrü Arslan, Doç. Dr. Besime Şen, Prof. Dr. Hatice Kurtuluş, Fatma Coşkun, Eda Yiğit, Hatice Kurşuncu, Aslı Sarioğlu, Duygu Atalay Şimşek, Sevinç Doğan, Hüseyin Irmak), İstanbul, Kağıthane Belediyesi Kültür Yayınları.

- Karahanogullari, Yigit, 2008 “Marx'ta üretken emek kategorisi ve 1988-2006 dönemi Türkiye ekonomisi için ampirik bulgular”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 63-2: 117-142.
- Karpat, Kemal H., 2003 **Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm**, Abdülkerim Sönmez (çev), Ankara, İmge Kitabevi.
- Kaygalak, Sevilay, 2008 **Kapitalizmin Taşrası: 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Bursa'da Toplumsal Süreçler ve Mekansal Değişim**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Kaygalak, Sevilay, 2009 **Kentin Mültecileri: Neoliberal Koşullarda Zorunlu Göç ve Kentleşme**, Ankara, Dipnot Yayınları.
- Keleş, Ruşen, 1997 **Kentleşme Politikası**, Ankara, İmge Yayınevi.
- Keskinok, Çağatay, 2002 “Haluk Alatan'la Söyleşi, Önemli Bir Planlama Deneyimi: Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu”, **Planlama**, 2002/4, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası, 22-31.
- Keyder, Çağlar, Şevket Pamuk, 1985 “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler”, **Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi**, Aralık- Ocak, 1984 -84, Ankara, Dost Kitabevi, 52-63.
- Kıray, B. Mübeccel, 2007 **Kentleşme Yazıları**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- Kırmızı, Zikrullah; Fehime Tunalı Çalışkan, 2009 **İstanbul ve Ulaşım Zamandizini**, İstanbul, Cinius Yayınları.
- Kocaman, **Plan Nüfus Projeksiyon Yöntemleri**, DPT.

Tuncer, 2002

Koç, Yıldırım, 2003 **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**, İstanbul, Kaynak Yayınları.

Köymen Oya, 2009 “Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar-Üretenler-Patronlar”, **Mülkiye**, C:XXXIII, S:262, Ankara, Mülkiyeliler Birliği, 25-40.

Krugmann, Paul, 1991 “History And Industry Location: The Case On The Manufacturing Belt”, AEA Papers and Proceedings, C.81, S.2, 80-83.

Krugmann, Paul, 1999 “The Role Of Geography in Development”, **International Regional Science Review**, 22, 2, 142–161.

Kuban, Doğan, 2000 **İstanbul Bir Kent Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kurban, Dilek; vd., 2008 **“Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası**, İstanbul, TESEV Yayınları.

Kurşuncu, Hatice, 2006 “Kentsel Yoksulluk: Diyarbakır Aziziye Mahallesi Örneği”, Yayınlanmamış YL tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kurtulmuş, M. Meryem; Kurtar Tanyılmaz; İrfan Kaygısız, 2014 “Türkiye İşçi Sınıfının Maddi Varlığı ve Değişen Yapısı”, **Marksizm ve Sınıflar: Dünya’da ve Türkiye’de Sınıflar ve Mücadeleleri** (haz. Sungur Savran, Kurtar Tanyılmaz, E. Ahmet Tonak), İstanbul, Yordam Kitap, 251-280.

Massey, Doreen, 1973 “Towards a Critique of Industrial Location Theory”, **Antipode**, C.5, S.3, 33-39.

- Massey, Doreen, 1991 “The Legacy Lingers On: The Impact of Britain's International Role on its Internal Geography”, **The Geography of De-Industrialisation** (ed: Ron Martin, Bob Rowthorn), London, Macmillan, 31-52.
- Massey, Doreen, 1995 **Spatial Division of Labor Social Structures and the Geography of Production**, New York, Routledge.
- Mimarlık Dergisi, 1970 “İstanbul Metropolitan Alan Planlama Çalışmaları”, Sayı: 79, 8-5.
- Müderrişoğlu, Burcu; Ferhan Gezici Korten, 2015 “Mevcut Yığılımların Kümelenmeye Dönüşümünde İlişkilerin Mekansal Dağılımı ve Yakınlık Olgusu”, **Planlama**, S:25(2), Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası, 107-121.
- Ozan, Ebru Deniz, 2001 “Sosyal Bilimlerde Gerçekçi- İlişkisel Yaklaşımın Anahatları”, **Praksis**, S.3, 10- 25.
- Öktem, Binnur, 2005 “Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekânı Dönüştürmedeki Rolü; Büyükdere-Maslak Aksı”, **İstanbul'da Küresel Ayrışma** (der: Hatice Kurtuluş), İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Özbay, Ferhunde, 2015 **Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Özler, Şener (der.), 2007a 1980 yılı 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Plan Raporu, **Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.
- Özler, Şener (der.), 2007b 1994 yılı 1/50.000 Ölçekli İstanbul Büyükşehir Nazım Plan Raporu, **Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası

İstanbul Büyükşehir Şubesi, 249- 264.

- Özler, Şener (der.), 2007c 1995 yılı 1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Plan Raporu, **Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, 265-298.
- Öztürk, Özgür, 2014 “Türkiye Finans Kapitali”, **Marksizm ve Sınıflar: Dünya'da ve Türkiye'de Sınıflar ve Mücadeleleri** (haz. Sungur Savran, Kurtar Tanyılmaz, E. Ahmet Tonak), İstanbul, Yordam Kitap, 228- 250.
- Öztürk, Mustafa, 2007 “The Impacts of Internal Migration on Urban and Work Life in Istanbul”, **TODAİE's Review of Public Administration**, 1(1): 99-125.
- Praksis, 2006 “Jamie Gough ile Söyleşi”, **Praksis**, S:15, Ankara: 13-48.
- Prost, Henri, 2007a “İstanbul'un Yeni Çehresi III/ Nazım Planlar”, **Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995** (der. Şener Özler), İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, 73-190.
- Prost, Henri, 2007b “İstanbul Hakkında Notlar”, **Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995** (der. Şener Özler), İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, 101-136.
- Rowthorn, Bob, 1991 “De-industrialisation in Britain”, **The Geography of De-industrialisation**, (ed. Ron martin, Bob Rowthorn), Macmillan.

- Scott, Allen J., 2000 “Economic Geography: The Great Half-Century”, **Cambridge Journal of Economics** 2000, 24: 483-504.
- Smith, D. M., 1966 “A Theoretical Framework For Geographical Studies Of Industrial Location”, **Economic Geography**, C. 42, S. 2: 95-113
- Smith, Neil, 1986 “Spatial Division of Labor: Social Structures and the Geography of Production by Doreen Massey Review” **Geographical Review**, C:76, S:3, American Geographical Society, 350-352, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/214166> , 04 Şubat 2014.
- Şafak, Can, 2007 “Mess Grevleri (1977–1980)”, **Çalışma ve Toplum**, 2007/2, DİSK Birleşik Metal-İş Sendikası Yayınları.
- Şener, Mustafa Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1989 Yılı Raporu, (Çevrimiçi) http://eski.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1989.php#8, 17 Nisan 2016.
- Şengül, Tarık, 2002 “Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Planlama**, 2002/2-3, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası, 8-31.
- Şengül, Tarık, 2003 “On The Trajectory Of Urbanisation In Turkey: An Attempt At Periodisation”, **International Development Planning Review**, 25 (2), s.153–168.
- Şengül, Tarık, 2009 **Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi**, Ankara, İmge Kitabevi.
- Şenses, Fikret; Erol Taymaz, “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?”, **ERC Working Papers in Economics** 03/01 Şubat 2003, (Çevrimiçi)

- 2003 <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series03/0301.pdf> , 30
Eylül 2015.
- Şenyapılı, Tansı, 1998 “Cumhuriyetin 75. Yılı, Gecekondunun 50. Yılı”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, İstanbul, Tarih Vakfı.
- Tanoğlu, Ali, 1952 “Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketleri”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C:14, S:1-4, 129-161.
- Tanör, Bülent, 2011 **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Tanrıverdi, Sanem (araştırma); Öykü Şenhan (metin), 2004 **Demir Döküm'de 50 Yıl**, İstanbul, Demirdöküm A.Ş. Yayını.
- Tapan, Mete, 1998 “İstanbul'un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 75-88.
- Tekeli, İlhan, 2009a **İstanbul ve Ankara için Kent içi Ulaşım Tarihi Yazıları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İlhan, 2009b **Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tercan, Binali, 1996 “Günümüze Değın İmar Afları”, **Planlama**, 96/1-4, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası, 5-8.
- Tezcan, Semih; vd., 1978 “Haliç Ve Çevresi Düzenleme Çalışması”, **Mimarlık Dergisi**, 78 (4), TMMOB Mimarlar Odası, 28-41.

- Torlak, S. Evinç, 2003 “Gecekondulaşmanın Gelişimi, İmar Afları ve Islah İmar Planları”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, 12(1), 64-73.
- Tuğal, Cihan, 2011 **Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tümertekin, Erol, 1997 **İstanbul İnsan ve Mekan**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkün, Asuman; Hatice Kurtuluş, 2005 “Giriş”, **İstanbul'da Kentsel Ayrışma (der: Hatice Kurtuluş)**, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Türkün Erendil, Asuman, 2000 “Mit ve gerçeklik olarak Denizli Üretim ve işgücünün değişen yapısı: Eleştirel kuram açısından bir değerlendirme”, **Toplum ve Bilim**, 86 Güz, 91-118.
- Ünverdi, Levent, 2004 “Küçük ve orta ölçekli üretimin mekansal yer değiştirme stratejileri: İzmir örneği üzerine ampirik bir araştırma”, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, İzmir.
- Yentürk, Nurhan, 2004 “Türkiye'de Uygulanan İktisat Politikalarının İhracatın İthalata Bağlılığı Üzerindeki Etkileri: Girdi- Çıktı Tekniği İle Bir İnceleme”, **Gülten Kazgan'a Armağan: Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 421-440.
- Yetman, Fahri, 2013 **1973 Kağıthane İmar Planı Araştırmaları**, İstanbul, Kağıthane Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yıldırım, Cengiz; Yaşar Turgay, 1994 **Adil Düzen: Yerel Yönetimler ve Kağıthane Direnişinin Öyküsü**, İstanbul, FTY Yayınları.

- Yıldırımaz, Sinan, 2010 “Kente Yönelen Köylüler: Kırsal Yapının Dönüşümü, Göç ve Gecekondu”, **Tarih, Sınıflar ve Kent** (der: Besime Şen, Ali Ekber Doğan), Ankara, Dipnot Yayınları, 398-464.
- Yılmaz, Gülin Işık, 2008 “Haliç Kıyı Şeridinde Sanayileşme ile Ortaya Çıkan Kentsel Dönüşüm”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz, Recep Koray, 2009 “Eleştirel Politik İktisat Çerçevesinden “Bireysel Sermaye Olarak İşletme; Türkiye ve Arçelik Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yurdakul, Doğan, 2001 **Dündar Kılıç ve Kabadayılık Efsanesi**, İstanbul, Ümit Yayıncılık.
- Zürcher, Erik Jan, 2012 **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları.

Raporlar:

- DİE, 1976a Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı Temel Anket Sonuçları 1970, Ankara, DİE Yayın No: 776.
- DİE, 1976b Sanayi ve İşyeri Sayımı İmalat Sanayii: I. Büyük İmalat Sanayii 1970, Ankara, DİE Yayın No: 782.
- DİE, 1982 1980 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı II. Küçük İmalat Sanayi (Geçici sonuçlar), Ankara, DİE Yayın No: 991.
- DİE, 1982 1980 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı I. Büyük İmalat Sanayi (Geçici sonuçlar), Ankara, DİE Yayın No: 1012.

- DİE, 1984 1980 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı Türkiye Toplamı (birinci aşama sonuçları), Ankara, DİE Yayın No: 1018-68.
- DİE, 1988 1985 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı İkinci Aşama Sonuçları 1. Büyük İmalat Sanayi Türkiye, Ankara, DİE Yayın No: 1288.
- DİE, 1989 1985 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı Birinci Aşama Sonuçları Türkiye, Ankara, DİE Yayın No: 1308.
- DİE, 1989 1985 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı İkinci Aşama Sonuçları II. Küçük İmalat sanayi Türkiye ve İller, Ankara, DİE Yayın No: 1371.
- DİE, 1990 1985 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı birinci aşama sonuçları, Ankara, DİE Yayın No: 1277.
- DİE, 1994 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı Birinci Aşama Sonuçları Türkiye Toplam 1992, Ankara, DİE Yayın No: 1703.
- TBMM
Araştırma
Komisyonu,
1998 Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Esas no: 10/25, Görüşme Tarihi: 02/06/1998.
- DPT, 2000 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, Yayın No: 2529.
- İBB, 1995 İstanbul 1/50.000 Nazım Plan Raporu, (çoğaltma).
- İBB, 2007 “Anket Çalışmalarıyla Farklı Sanayi Kollarındaki, Öncelikle Yapısal Değişim Geçirten ve Yeni Konuşlanma Kalıpları Geliştiren Sektörlerin Mekan Talepleri Ve

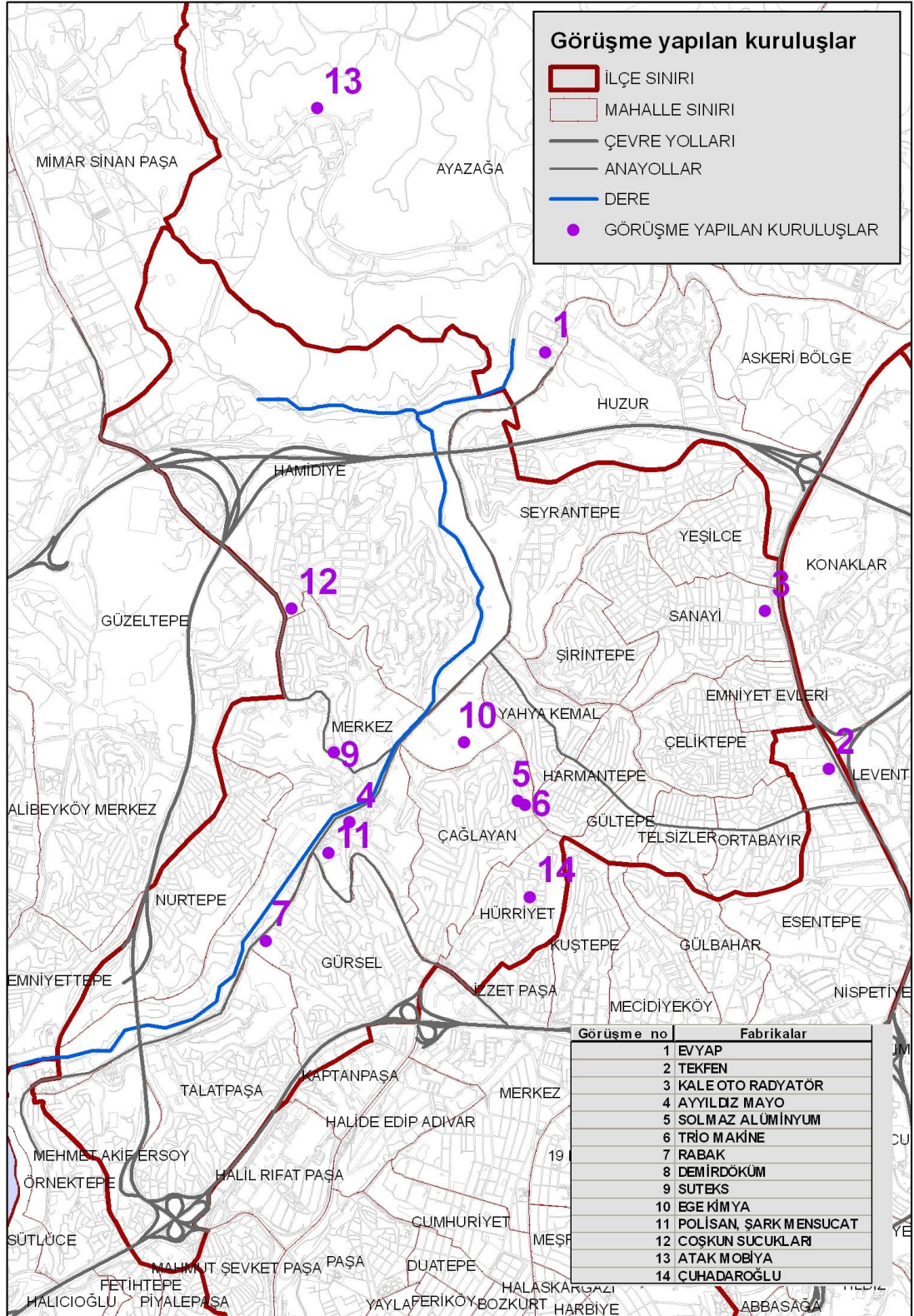
	Tercihlerinin Açığa Çıkarılması”, Özel Teknik Şartname No: 3.2, Yayınlanmamış Rapor.
İBB, 2009a	Sadabad Tarihi-Sit Alanı 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı ve Etkileşim Geçiş Alanı Nazım İmar Plan Raporu.
İBB, 2009b	1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu, İstanbul.
İstanbul Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü	2013 Yılı Brifing Raporu (yayınlanmamış)
İstanbul Valiliği, 2011	İstanbul Çevre Durumu Raporu 2010-2011, İstanbul Valiliği İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü.
Kağıthane Belediyesi, 2012	1/1000 Ölçekli Cendere Vadisi Kağıthane Alt Bölgesi Uygulama İmar Planı Plan Raporu.
Kalkınma Bakanlığı, 2014	Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, İmalat Sanayiinde Dönüşüm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
TÜİK, 2006	Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı 2002, Ankara.
Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006	Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, 2006 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.

Elektronik Kaynaklar:

- Evyap İnternet Sitesi: <http://www.evyap.com.tr/tr/kurumsal/tarihce.asp> , 24 Kasım 2014.
- Hava fotoğrafları: <http://sehirharitasi.ibb.gov.tr/> , 25 Temmuz 2015.
- İstanbul Sanayi Odası: <http://www.iso.org.tr/projeler/arastirmalar/turkiyenin-500-buyuk-sanayi-kurulusu> , 4 Eylül 2014.
- Kağıthane Başak Konutları: <http://www.kagithanebasak.com/#!sitemiz/c1se> , 15 Mayıs 2016.
- KİPTAŞ İnternet sitesi: <http://www.kiptas.istanbul/tr/kiptas/kiptas-hakkinda> , 15 Mayıs 2016.
- Milliyet Gazetesi: <http://www.milliyet.com.tr/dap-ve-polisan-pendik-arazisi-icin-dapyapi-2024144/> , 14 Mart 2015.
- Polisan Holding: <http://www.polisanholding.com/polisan-yapi.html> , 14 Mart 2015.
- Yerelnet: Yerel seçim sonuçları oy oranları <http://eski.yerelnet.org.tr/> , 1 Ekim 2016.

EKLER

EK-1: Görüşme Yapılan Kuruluşlar

EK-2: Görüşmeci Listesi

No	Kurum	Görüşmeci	Unvan
1	Kağıthane Belediyesi	Enver Çalıcı	Plan Proje Müdürü
2	Kağıthane Belediyesi	Hasan Çakır	Belediye Başkan Yardımcısı
3	İMP	Özdemir Sönmez	Eski ÇDP sanayi grubu sorumlusu, şehir plancısı
4	Kayader	Bekir Kılıç	Dernek Başkanı, Evyap eski yöneticisi
	Evyap		
5	Tekfen Emlak Geliştirme	Nazlı Han	Tekfen Emlak Pazarlama ve Satış Yöneticisi, şehir plancısı
6	Kale Oto Radyatör	Ahmet Güngör	Levent Fabrikası Genel Müdür Yardımcısı
7	Ayyıldız	Oğuz Baş	Genel Müdür
8	Solmaz Alüminyum	Zekeriya Solmaz	Müdür ve işyeri sahibi
	Trio Makine	Yusuf Evren Ilgaz	Şirket ortağı
9	Birleşik Metal-İş, Rabak	Hasan Sadıç	Rabak'tan emekli işçi, Rabak Birleşik Metal-İş işyeri temsilcisi
	Birleşik metal-İş, Demirdöküm	Turgut Bozgül	Emekli Demirdöküm işçisi, sendikacı
	Birleşik metal-İş, Rabak	Abbas Çağan	Rabak'tan emekli işçi, sendikacı
10	Sosyal-İş, DİSK	Mehmet Atay	Eski DİSK genel sekreteri
11	Tek Gıda-İş	Zeynel Öztaş	Anadolu Yakası Şube Başkanı (Gebze)
12	Petrol-İş, Roche İlaç fabrikası	Reşat Tüysüz	Roche işçisi, Eski Petrol-İş İstanbul 1 No'lu Şube Başkanı
13	Mimarlar Odası	Yücel Gürsel	Mimarlar Odası Eski Başkanı
14	Suteks	Nur Ger	Yönetim Kurulu Başkanı
15	Ege Kimya	Kenan Bey	Yönetici
16	Mimarlar Odası	Mücella Yapıcı	Mimar
17	Demirdöküm	Muzaffer Kurşuncu	Eski Demirdöküm işçisi, emekli sekreter

EK-3: Cendere Vadisi Projesinde Yer Alan Firmalar

S.NO	MALİK	BÖLGE
1	C.F PRODÜKSİYON TİC. VE SAN.LTD.ŞTİ.	A BÖLGESİ
2	ÇAKIR YAPI SAN. VE TİC.A.Ş.	A BÖLGESİ
3	ELMAS OTOMATİV İNŞ. SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ.	A BÖLGESİ
4	GÜLÇİÇEK KİMYA VE UÇAN YAĞLAR SAN.	A BÖLGESİ
5	KORTAŞ YAPI MALZ. İNŞ. TUR. NAKL. TAAHHÜT SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.	A BÖLGESİ
6	ÖZİŞ TEL VE ÇİVİ SAN. VE TİC. A.Ş	A BÖLGESİ
7	PLASTİFAY KİMYA ENDÜSTRİSİ A.Ş.	A BÖLGESİ
8	PROFİLO İNŞAAT YATIRIM A.Ş.	A BÖLGESİ
9	SELÇUK ECZA DEPOSU TİC.SAN.A.Ş.	A BÖLGESİ
10	TÜRK PETROL VAKFI	A BÖLGESİ
11	ÜÇEL OTOMOTIV SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ.	A BÖLGESİ
12	VAHDET TIRYAKIOĞLU OTOMOTIV SAN. VE TİC. A.Ş.	A BÖLGESİ
13	VESTAŞ İNŞAAT SAN.VE TİC. A.Ş.	A BÖLGESİ
14	ZENGİN PETROL SAN. TİC. A.Ş.	A BÖLGESİ
15	DEMİRKOL MEŞRUBAT GIDA	B BÖLGESİ
16	DEM-TOR GIDA MEŞ.FOZ	B BÖLGESİ
17	NURAL ATILIM GIDA	B BÖLGESİ
18	ÜÇ ERGOMONİK EKİPMAN	B BÖLGESİ
19	FETİH PLASTİK SAN.TİC.	B BÖLGESİ
20	EVYAP SABUNYAĞ GLİSE.	B BÖLGESİ
21	GÜNEŞ KUTU	B BÖLGESİ
22	TURGUT İLAÇLARI A.Ş	B BÖLGESİ
23	TACİROĞLU GIDA	B BÖLGESİ
24	TEKLOS TEKNOLOJİ	C BÖLGESİ
25	BERGEN NAK.VE TURİZM	C BÖLGESİ
26	GÜLAROM KİMYEVİ MADD.	C BÖLGESİ
27	BAYRAMOĞLU KAĞIT MET.	C BÖLGESİ
28	AKÇANSA ÇİMENTO SAN.	D BÖLGESİ
29	ESAS HOLDİNG A.Ş	D BÖLGESİ
30	IŞIK BOYA SAN.VE TİC.	D BÖLGESİ
31	LASER ELETRONİK SAN.	D BÖLGESİ
32	PERMAK	D BÖLGESİ
33	BİLLUR PENCERE PLASTİK	D BÖLGESİ
34	SARITAŞ CAM İŞLEME	D BÖLGESİ
35	GÜLER İNŞ. PETROL ÜR.	D BÖLGESİ
36	ARAS KARGO	D BÖLGESİ

37	REMSAN REFRAKTER MAL.	D BÖLGESİ
38	PINAR SÜT MAMÜLLERİ	D BÖLGESİ
39	OKAN CAM SAN.VE TİC. A.Ş.	D BÖLGESİ
40	MEF-ARIKANLI MODERN EĞİTİM	D BÖLGESİ
41	YENİ TEKSTİL SAN.A.Ş	D BÖLGESİ
42	EIS ECZACIBAŞIİLAÇ SAN.	D BÖLGESİ
43	ERMİŞ MOBİLYA	D BÖLGESİ
KAYADER'den elde edilmiştir.		

ÖZGEÇMİŞ

2002 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun oldu. 2005 – 2007 yılları arasında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Planlama Ofisinde şehir plancısı olarak çalıştı. 2006 yılında Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Kent ve Çevre Bilimleri Bilim Dalı'nda yüksek lisansını tamamladı. 2007-2009 yıllarında TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezinde genel sekreter yardımcısı olarak çalıştı. 2010- 2012 yılları arasında İstanbul'da Yeni Konut Sunum Biçimleri ve Orta Sınıfların Sosyo- Mekansal Yeniden İnşası Araştırma Projesinde, 2011-2012 yılları arasında Kağıthane Toplumsal Tarih Araştırma Projesinde çalıştı. 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında doktora öğrenimine başladı.